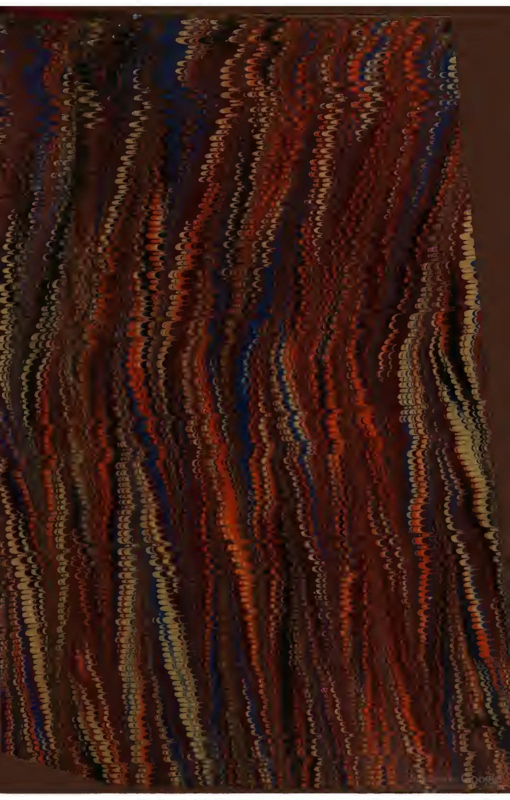

SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM.

—

TOMUS I.

PARISIIS,
E TYPIS CRAPELET,
VIA DICTA VAUGIRARD, N° 9.
M DCCC XXXVI.

SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM,

EX DUOBUS CODD. MSS. NUNC PRIMUM,
CURA LEGLAY ET TEULET, COLLATIS.
EMENDAVERUNT ET ANIMADVERSIONIBUS THEOD. RUINART, D. BOUQUET ALIORUMQUE DOCTORUM VIRORUM,
ET SUIS ILLUSTRAVERUNT

J. GUADET ET N. R. TARANNE.

TOMUS PRIMUS.

PARISIIS,
APUD JULES RENOUARD,
VIA DICTA DE TOURNON, N° 6.

1836.

PRÆFATIO.

Georgius Florentius Gregorius, Turonensis episcopus, inter cæteros sui ævi Galliarum antistites, cum antiquitate generis, tum propriis virtutibus et scriptorum varietate tantum emicuit, ut huic nullus merito præstare existimaretur.

Majores enim e Galliarum illustrissimis senatoribus habuit. Inter quos maxime claruit S. Gregorius, Lingonensis episcopus, ortus vetere ac illustri familia Augustodunensi (1). Hic duos genuit filios : Tetricum qui, eo desinente, cathedram ascendit ecclesiæ Lingonicæ; et Georgium qui senator fuit Arvernensis (2). Genuit et filiam cujus nomen ignoratur.

Georgius Leocadiam duxit uxorem de stirpe Vettii Epagathi senatoris Bituricensis, ex qua duos filios, scilicet S. Gallum, Arvernicæ sedis

(1) Greg. Turon., *Vit. Patr.*, cap. 7.

(2) Greg. Turon., *Vit. Patr.*, cap. 6. — *Mirac. S. Julian.*, cap. 25. — Lévesque de La Ravalière, *Nouvelle Vie de saint Grégoire, évêque de Tours*, inter Commentarios Academiæ Inscriptionum Parisiensis, tom. XXVI, p. 604. De ortu Georgii dubium. Licet enim ex auctoritate supra dicti *Lévesque*, sic protulerimus in præfatione nostræ editionis latino-gallicæ; non tamen, fateor, hæc opinio nobis videtur sat firmis niti argumentis.

episcopum, et Florentium, senatorem Arvernæ civitatis (1), procreavit. De ejus sorore nata est filia, Armentaria nomine (2).

Florentius et Armentaria, S. Gregorii nepotes ambo, se matrimonio conjunxere, et ex his tres orti sunt liberi (3), quorum natu minimus in vitam ingressus anno Christi 539, et quidem ultima die mensis novembris, fuit Gregorius noster (4). Hic patris, avique nomina retinuit; quibus postea proavi nomen adjunxit.

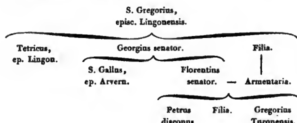
Illis temporibus studiorum incuriosis, episcoporum domus paululum adhuc litterarum memoriam servabant. Ideo in Gregorii pueritia adolescentiaque informandis curam et diligentiam adhibuit S. Gallus episcopus; defuncto vero S. Gallo, suc-

(1) *Vit. Patr.*, cap. 14, n° 3. — *Glor. Martyr.*, lib. 1, cap. 84.

(2) *Vit. Patr.*, cap. 7.

(3) *Mirac. S. Julian.*, cap. 24. — *Mirac. S. Martin.*, lib. II, cap. 2; lib. IV, cap. 36. — *Glor. Martyr.*, lib. 1, cap. 71.

(4) Subtus describitur, ex *Lévesque de La Ravalière*, stemma gentilitium Gregorii Turonensis :

cessor ejus Avitus adolescentem suscepit (1), qui cum ingenii morumque habitudinem exploravisset, vel sua vel magistrorum industria, celeriter ad sapientiam provexit. Gregorius « in discendis « litterarum studiis (sicuti refert hujus Vitæ ano- « nymus scriptor), ea se discretione exercuit, ut « utraque nimietate careret : nec poetarum nænias « ex toto horreret, nec tamen iis indecentius hæ- « rens, earum lenocinio mente ancillaretur (2). » Mox vero, vatum fallacia despiciens, Scripturis omni cura et animo incubuit, quod ipse nos edocet : *Non ego Saturni fugam,* inquit, *non Junonis iram, non Jovis stupra commemoro; hæc omnia, tanquam cito ruitura, despiciens, ad divina potius evangelica miracula revertar* (3).

Anno quidem Christi 564, ætatis suæ 25, diaconus ordinatus est; et tunc temporis tanta pietate claruit, ut, defuncto Eufronio, Turonensi episcopo, cum cives de hujus successore tractaturi convenissent, facile cunctis suaserint Gregorium in electione præferendum (4); quo facto, ad regem Sigibertum nuntios dirigunt, ut ab eo, sicut tunc mos erat, præceptionem obtinerent. Sigibertus non tantum Gregorio favit, verum

(1) *Vit. S. Gregor.*, cap. 6.
(2) *Ibid.*
(3) Greg. Turon., *Præf.* lib. *de Glor. Martyr.*
(4) *Vit. S. Gregor.*, cap. 11.

etiam quasi invitum auctoritate coegit (1). Hæc anno 573 (2).

Eo tempore Chlodovechi nepotes in populos regnabant; sæva tempora! audebant ultima reges : alter alterum invadebat, captumque enecabat. Regum furor feritatem gentium acuebat : vastabantur rura, urbes tradebantur incendio, gladio populi trucidabantur. Confusa denique omnia et perturbata, ni episcoporum virtus et prudentia, tantis cladibus quoddam temperamentum, adfuissent. Tunc vero episcopi, civitatum, deficiente municipali magistratu, se defensores præstabant; apud reges tanta eorum auctoritas, ut nihil fere absque eorum consilio fieret; populorum tanta erga eos reverentia, ut episcopos non obaudire nefas haberetur.

Inter eos maxime Gregorius bona pauperum, jura civium, Ecclesiæ immunitates viriliter protexit.

Cum pontificalem cathedram ascendit, Turonum civitas Sigiberti, Austrasiorum regis, dominationi parebat. Hoc Sigiberto, dolo Chilperici fratris, regis Neustriæ, aut Fredegundis, ut alii

(1) Fortunat., lib. v, carm. 2. — *Vit. S. Gregor.*, cap. 11.

(2) Lévesque de La Ravalière, *Nouvelle Vie de saint Grégoire, évêque de Tours*, inter Commentarios Academiæ Inscriptionum Parisiensis, tom. xxvi, p. 604. De eadem re vid. Pagium, ad ann. 574, num. 17, et Ruinartii animadv. in Greg. Turon., *Mirac. S. Martin.*, lib ii, cap. 1.

volunt, interfecto, ejusque uxore Brunichilde Rothomagum in exilium detrusa, Turonum invadit Chilpericus. Merovechus vero, Chilperici filius, invito patre, Rothomagum petit, ibique Brunichildem reginam sibi in matrimonium sociavit. Prætextatus, episcopus Rothomagensis, illis favens, contra canonum statuta, solemnia nuptiarum celebravit. Hæc audiens Chilpericus, in Prætextatum acerbius invectus, eum in exilio retineri præcepit, conjunctoque episcoporum concilio exhiberi jussit (1).

Fuerunt Parisiis episcopi quadraginta quinque; inter quos ipse Prætextatus, Gregoriusque Turonensis. Chilpericus rex in secretarium basilicæ S. Petri (postea S. Genovefæ), ubi collecti in unum sedebant episcopi, advenit, Prætextatique crimina denuntiavit, quod scilicet : 1°. Merovechum, perfracta canonica lege, cum amita (scilicet patrui sui uxore) conjunxisset; 2°. Cum Merovecho egisset, datis muneribus, ut rex interficeretur; 3°. Hostem filium patri fecisset, pecunia plebem seduxisset ut nullus fidem habitam regi custodiret, denique regnum in manibus alterius tradere voluisset. Quæ elato spiritu et altiori vocis sono inclamantem audiens regem infremuit multitudo Francorum quæ foris ante portas adstabat, vo-

(1) De his omnibus, vid. Greg. Turon. *Hist.*, lib. v, c. 2, 14, 19.

luitque ostia basilicæ frangere, ut extractum sacerdotem lapidibus obrueret. Sed rex abnuit, et ex basilica recessit.

Silentium tenebant episcopi omnes; timebant enim reginæ furorem, cujus instinctu hæc agebantur. Quibus suspensis et ora digito comprimentibus, Gregorius ait: *Sanctissimi sacerdotes Dei, et præsertim vos qui familiares esse regi videmini, adhibete ei consilium sanctum atque sacerdotale, ne exardescens in ministrum Dei, pereat ab ira ejus et regnum perdat et gloriam.* Cumque silerent omnes, Gregorius pro Prætextati parte rursus loquens, satis aperte regem vituperavit. Omnes iterum stupentes remanserunt. Duo tamen Gregorium apud Chilpericum accusarunt quod de rege acerrimum habuisset sermonem. Hunc accersitum Chilpericus aspere tractavit; Gregorius vero, minime turbatus, fidentes minanti reddidit voces. Tunc Chilpericus, hac non succedente, alia aggreditur via, et episcopi gratiam blanditiis et assentationibus mereri nisus est. Denique nocte facta, nuntii Fredegundis reginæ ad Gregorium venerunt, qui ducentas argenti promiserunt libras si Prætextato palam adversaretur: « Jam omnium episcoporum pro« missionem habemus, inquiunt, tantum tu ad« versus non incedas. » Quibus respondit sacerdos: *Si mihi mille libras auri argentique donetis,*

numquid aliud facere possum nisi quod Dominus agere præcepit? Unum tantum polliceor, quod ea quæ cæteri secundum canonum statuta consenserint sequar. Interea causam instruxerunt; Prætextatus dolis, auctore rege, seductus, crimen sibi imputatum agnoscit. Tunc Chilpericus se ad episcoporum pedes provolvens : *Audite,* inquit, *o piissimi sacerdotes, reum crimen exsecrabile confitentem;* petiitque episcopi tunicam diripi, aut maledictiones in ejus caput recitari, aut certe judicium de eo subscribi quo in perpetuum a communione excluderetur. Quibus conditionibus restitit Gregorius, nec quicquam extra canones fieri concessit; modo igitur orbatus episcopatu Prætextatus in exilium est detrusus (1).

Civitatem Turonicam Chilpericus, Austrasiorum regi Childeberto restituit. Hujus Childeberti rebus semper studuerat Gregorius; tunc temporis eum frequenter revisit, et ab eo legationes plures suscepit. Ad Chilpericum videlicet (si recenti vitæ illius novo scriptori credimus) (2) missus fuit, ut duo reges, ablato Guntchramno regi regno, se pace simul conjungerent. Nec ea legatio nobis satis probabilis videtur. At quocumque nomine, certum est Gregorium, tunc temporis Chil-

(1) In insulam scilicet Cæsaream, vulgo *Jersey*.
(2) Lévesque de La Ravalière, *Nouvelle Vie de saint Grégoire évêque de Tours.*

pericum adiisse, et sibi gratiam hujus principis adeo devinxisse, ut episcopum rex dimittere noluerit, antequam ejus benedictionem accepisset : « Aquam manibus porrigi jubet; quibus ablutis, « facta oratione, accepto pane gratias Deo agentes, « et ipsi accepimus, et regi porreximus, haustoque « mero, vale dicentes, discessimus (1). » Gregorium alia in occasione Childebertus ad Guntchramnum certe legavit, ut pacis compositionem conficeret cum eo, quod reipsa factum est apud Andelaum (2), anno Christi 587, fœdus apud historicos celebre. Alias et legationes gessit Gregorius.

Facile ad credendum ducemur Gregorii, S. Martini successoris, regumque Francorum consiliarii, auctoritatem maximi momenti ac ponderis in Gallia fuisse ; illamque auctoritatem sæpe Ecclesiæ civitatisque Turonensis utilitati serviisse. Childebertus rex videlicet descriptiones novas in regno suo fieri jusserat ut tributi pondus inter ditiores æquaretur. Descriptoribus autem tributariam functionem Turonensi populo infligere volentibus, Gregorius ait : « Descriptam urbem Turo« nicam Chlothacharii regis tempore manifestum « est, librique illi ad regis præsentiam abierunt;

(1) Greg. Turon., *Hist.*, lib. VI, cap. 5.
(2) Castrum Lingonensis civitatis vulgo *Andelot* dictum.

« sed compuncto per timorem S. Martini antisti-« tis rege, incensi sunt. Charibertus rex.... cum « juramento promisit, ut leges consuetudinesque « novas populo non infligeret, sed in illo quo « quondam sub patris dominatione statu vixe-« rant, in ipso hic eos deinceps retineret.... Post « cujus obitum Sigibertus rex hanc urbem tenuit, « nec ullius tributi pondus invexit. Sic et nunc « quarto decimo anno Childebertus post patris « obitum regnans, nihil exegit, nec ullo tributi « onere hæc urbs adgravata congemuit. Nunc « autem potestatis vestræ est utrum censeatis « tributum an non: sed videte ne aliquid noceatis « si contra ejus sacramentum ambulare dispo-« nitis (1). » Cum vero hæc minime valerent apud descriptores argumenta, iique partes suas peragere cœpissent, Gregorius ad regem misit nuntios, protinusque mandatum obtinuit, statuens ne, pro reverentia S. Martini, describerentur Turonenses.

Ex supradictis colligi potest Gregorium duarum personarum explevisse partes; talemque nobis ejus scripta ostendunt. Incitante fidei propagandæ studio, populorum æmulationi vitam et miracula Patrum, Martyrum, Confessorumque proposuit; res autem ab eo publice gestæ haud

(1) Greg. Turon., *Hist.*, lib. IX, cap. 30.

dubie illum induxerunt ad historiam ejusdem ætatis memoriæ prodendam.

Excerpta ex scriptis ad religionem spectantibus, scilicet libris Miraculorum, libro de Vitis Patrum, etc., in præsens prætermittimus; nunc vero de *Historia Francorum* modo agendum.

Hæc Historia, Gregorii postremum ingenii monumentum censetur, eo quod in epilogo cætera omnia ejus recensentur opera, ut notavit Theod. Ruinart (1); in aliis vero libris, nusquam laudatur Historia. Idem conjicit Historiam non semel et simul a Gregorio editam, existimans primum ab eo libros sex scriptos fuisse, quibus postmodum alios quatuor additos. Id sane ipsemet Gregorius, vir ille doctissimus ait, insinuare videtur in libri septimi prologo, ubi innuit animo sibi esse Historiam continuare quam in prioribus libris a se editis ad Chilperici interitum perductam, reliquisse videbatur infectam. Et quidem Fredegarius non plures quam sex illos priores libros cognoverat, qui Chronicum quo Gregorii Historiam persequi statuerat a Chilperici morte inchoavit; nec ultra persecutus est historiam Gregorii epitomatam. Hinc in nonnullis codicibus scriptis, etiam vetustioribus, sex solummodo habentur Gregorianæ Historiæ libri; quamquam Corbeiensis et

(1) *Præf. in Oper. Greg. Turon.*, cap. 84.

Bellovacensis, qui non multo post Gregorii obitum scripti videntur, libri septimi fragmentum exhibeant.

Historia ecclesiastica Francorum in duas potest dividi partes, quarum prior testimonio anteriorum auctorum, vel traditionis auctoritate nititur; hæc a mundi principio ad annum Christi circiter 547 extenditur, et tres libros assumit priores. In altera parte, comperta oculis profert Gregorius; ea ab anno 547 ad annum 591 pertingens, annos quadraginta quatuor complectitur, septemque capit posteriores libros.

Aliam distinctionem eruditi faciendam notaverunt, respicientes : 1°. Ad partem quæ res ab ævo condito gestas ad accessum Francorum in Thoringiam memorat. Ea pars, confuso rerum ordine multisque erroribus damnanda, et angusta historiæ temporis peracti epitome, inanissima foret, ni occurrerent in ea quæ ad fidem in Galliis ab initio propagandam pertinent ; 2°. ad partem quæ ab accessu Francorum in Thoringiam ad annum 591 attingit. In ea parte, quæ ad pristina tempora spectant, Sulpitii Alexandri, Renati Profuturi Frigeridi, Sidonii Apollinaris, S. Remigii, Remensis episcopi, scriptis insistunt, vel vitis sanctorum ejusdem temporis; tempora media, a S. Gregorii, Lingonensis episcopi, ævo, ad ætatem Gregorii nostri traditione nituntur; denique sui

ævi Gregorius historiam, 40 vel 50 annos complectentem, ex rebus quas viderat vel quarum pars ipse fuerat condidit. Cujusnam alterius gentis origines tam certis luminibus collucent?

De Gregorii Historia duo sunt præcipue notanda : unum, quod hic liber unicus, inter eos saltem qui supersunt, gesta priorum regum Francorum ostendit; et ex eo potissimum originum rerumque Francicarum prima notitia est repetenda; alterum, quod in ea Historia, Francorum origini nullomodo istæ admiscentur fabulæ quas animadvertere solemus in subsequentibus historiæ nostræ monumentis.

Ad dicendi formam si veniamus, haud inviti fatebimur Gregorium rustico et abnormi sermone usum fuisse, quod et ipse in Historiæ prologo testatur. At styli rusticitas non Gregorio, sed ejus ætati, vitio imputanda. Eo quidem tempore, adeo incultæ jacebant litteræ ut nemo reperiretur *qui gesta præsentia promulgare posset in paginis* (1). Et sane, ut jam notavit Ruinart : « Quantumlibet simplici sermone scripserit Gre-« gorius, res tamen gestas, nescio qua ingenuitate « et nativa eloquentia describit, ut nec injucunda « sit ejus narratio, nec fastidiosa (2). »

(1) Greg. Turon., *Prolog. Hist.*

(2) Ruinart., *Præf. in Oper. Greg. Turon.*, cap. 62.

Plures jam tum Gregorii Historiæ editiones in lucem prodierant (1), cum ejusdem opera omnia, Parisiis, anno 1699, edidit Theod. Ruinart. Hæc nova editio anteriores plane abolevit. Quanticumque tamen sit apud nos, haud dissimulandum quibusdam codicibus mss., et quidem vetustioribus, non ex toto Theod. Ruinart animum et mentem adhibuisse. Eosdem frequenter pervolutavimus codices et consuluimus, nec frustra, ut in commentario nostro patet (2). Quandoque etiam, vel ex Theodorici Ruinart recensione, textum novare nobis visum est (3).

Theodorici Ruinart editionem cum duobus codd. mss. necdum recensitis, quorum varias repræsentavit lectiones, contulit D. Bouquet (4). Duo codices alii, quorum prior, seculis VIII et IX exaratus, est bibliothecæ Camaracensis; alter, XI seculo scriptus, in Regia bibliotheca Parisiensi servatur, nuper admodum, cura *Leglay* et *Alex. Teulet*, nostrum ad usum recensiti sunt. Codex Regius fere in omnibus convenit cum Cluniacensi; Camaracensis vero, quantum ad sex libros priores, cum Corbeiensi, qui sex tantum libros continet,

---

(1) Vid. *Præf. in Oper. Greg. Turon.*, capp. 128 et seqq.

(2) Vid. *Comment.*, tom. I, p. 67, 109, 116, 140, 146, 149, 150, 154, 159, etc.

(3) Vid. *Comment.*, tom. I, p. 124, 146, 149, 150, etc.

(4) Vid. Bouq., tom. II, *Præf.*, p. v-ix.

frequenter congruit (1). Identidem vero sunt quædam omnino in iis singularia; unum tantum præbemus exemplum. In duobus codicibus mss. antiquissimis Historiæ Francorum, Corbeiensi scilicet et Bellovacensi, intersecta fuerant ista, ad Vogladensem pugnam pertinentia : *anno* xv *Chlodovechi.* Hic quintus decimus annus Chlodovechi nullo modo cum initio regni hujus regis conciliari poterat. Duo codices nostri difficultatem solvunt; nam in utroque clare et distincte legitur *anno* xxv *Chlodovechi:* qui quidem annus vigesimus quintus Chlodovechi aptissime quadrat ad annum 507, quo Vogladense prælium commissum est (2).

Hæc omnia, quibus accedunt forma et raritas libri a Ruinart editi, causæ sunt cur ejusdem operis novam editionem nobis commendaverit consilium Societatis, Parisiis constitutæ, ad Historiam rerum Francicarum propagandam.

Nunc nobis inceptæ præfationis exitum expedientibus venia sit, viro doctissimo atque benevolentissimo *B. Guérard,* pro studio ac diligentia in labore nostro attendendo et recognoscendo, grates persolvendi.

(1) Hanc convenientiam notavit D. Bouquet, qui Camaracensem evolvit cum jam typis impressa erat editio quam vulgavit.

(2) Vid. *Comment.*, lib. II, cap. 37; tom. I, p. 124, not. 2.

CODICES MSS.

AD QUORUM FIDEM RECENSITA EST GREGORII HISTORIA INFRA DESIGNANTUR SIC :

Ex recensione Theodorici Ruinart,

Corb...... — Corbeiensis, nunc Regius inter codd. B[æ] Mariæ 132.
Bell...... — S. Petri Bellovacensis, nunc ibidem 132 bis.
Reg. A.... — Nunc Regius 5922.
Colb. A... — Mettensis, postea Colbertinus, nunc Regius 5921.
Colb. M... — S. Michaelis, postea Colbertinus, nunc Regius 5920.
Bec. ..... — Becensis.
Regm. .... — Regii-Montis.
Vind. .... — Vindocinensis.
Casin. .... — Casinensis.
Vat. Alex. — Vaticanus, ex dono Alex. VIII.
Ott....... — Floriacensis, postea Ottobonianus.
Pal. ..... — Palatinus, apud Freherum.

Ex recensione D. Bouquet,

Dub...... — Duboisianus.
Clun. .... — Cluniacensis.

Ex recensione nostra,

Cam...... — Camaracensis.
Reg. B.... — Supplem. 808.

PRÆFATIO.

DECEDENTE (1), atque immo potius pereunte ab urbibus gallicanis liberalium cultura litterarum, cum nonnullæ res gererentur vel recte, vel improbe, ac feritas gentium desæviret, regum furor acueretur, ecclesiæ impugnarentur ab hæreticis, a catholicis tegerentur; ferveret Christi fides in plurimis, refrigesceret (2) in nonnullis, ipsæ quoque ecclesiæ vel ditarentur a devotis, vel nudarentur a perfidis; nec reperiri posset quisquam peritus in arte dialectica grammaticus, qui hæc aut stylo prosaico, aut metrico depingeret versu; ingemiscebant sæpius plerique (3), dicentes : «Væ diebus nostris, quia periit studium litterarum a nobis, nec reperitur in populis, qui gesta præsentia promulgare possit in paginis.» Ista etenim atque his similia jugiter intuens dici (4), pro commemoratione præteritorum, ut notitiam adtingerent

(1) Aliqui, *recedente*. Cod. Casin., *decedente itaque*. Ceterum hæc præfatio deest in plerisque editis et mss. Eam tamen Fredegarius integram retulit.

(2) Alii cum Fredeg., *tepesceret*. — * Ita codd. Cam. et Reg. *B*.

(3) Fredeg. edit., *clerici;* in ms. tamen habebatur *clerique* : sed antiqua manu emendatum est *clerici*.

(4) Cod. Casin., *duxi*, et infra pro *inlicitus*, habet *illectus*.

venientium, etsi inculto affatu, nequivi tamen obtegere vel certamina flagitiosorum, vel vitam recte viventium; et præsertim his inlicitus stimulis, quod a nostris fari plerumque miratus sum, quia philosophantem rhetorem intelligunt pauci, loquentem rusticum multi. Libuit etiam animo, ut, pro supputatione annorum, ab ipso mundi principio libri primi poneretur initium, cujus capitula deorsum subjeci.

SANCTI GEORGII FLORENTII

GREGORII,

EPISCOPI TURONENSIS,

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ FRANCORUM

LIBRI DECEM.

LIBER PRIMUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI. (1)

1. De creatione Adæ et Evæ, et de Adæ typo. — 2. Ut Cain occidit Abel fratrem suum. — 3. Enoch justus, quomodo a Deo translatus est. — 4. De diluvio, de Noe, de arca, de ira Dei et supputatione generationum. — 5. De generatione Noe et filiorum ejus, præcipue de Chus, filio Cham, magiæ et idololatriæ inceptore, et inventore staticuli. — 6. De turre babylonica et linguarum confusione. — 7. De ortu, nativitate et interpretatione Abrahæ, de Nino. — 8. De Isaac, Esau et filiis ejus, et Job. — 9. De Jacob et filiis ejus, et Joseph in Ægypto. — 10. De Nili natura, et maris Rubri transitu. — 11. De filiis Israel in eremo, et de ingressu eorum in terram promissionis, et Josue. — 12. De regibus Judæorum. — 13. De Salomone, et templi ædificatione. — 14. Quomodo regnum Israel sit divisum propter duritiam Roboæ, et de captivitate babylonica, et de prophetis

---

(1) * In cod. Reg. *B* omnino 33 sunt capitula, quorum tituli longe differunt a supra allatis, ut per sequentes videre est : 1. de Adam et Eva, — 2. de Cain et Abel, — 3. de Enoch justo, — 4. de Diluvio, — 5. de Chus, adventore staticuli, — etc.

PROLOGUS.

Scripturus bella regum cum gentibus adversis, martyrum cum paganis, ecclesiarum cum hæreticis, prius fidem meam proferre cupio, ut qui legerit, me non dubitet esse catholicum. Illud etiam placuit propter

(1) * Rectius, *Pothino*.

eos, qui adpropinquante mundi fine desperant, ut collecta per chronicas (1) vel per historias anteriorum annorum (2) summa, explanetur aperte quot ab exordio mundi sint anni. Sed prius veniam a legentibus precor, si aut in litteris, aut in syllabis, grammaticam artem excessero, de qua adplene (3) non sum imbutus. Illud tantum studens, ut quod in Ecclesia credi prædicatur sine aliquo fuco aut cordis hæsitatione retineam : quia scio peccatis obnoxium, per credulitatem puram (4) obtinere posse veniam apud nostrum pium Dominum. (5)

Credo ergo in Deum Patrem omnipotentem. Credo in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum Deum nostrum, natum a Patre, non factum; non post tempora, sed ante cunctum tempus, semper fuisse cum Patre. Nec enim Pater dici potuerat, nisi haberet Filium : neque Filius esset, si Patrem utique non haberet. Illos vero qui dicunt : *Erat quando non erat*, exsecrabiliter renuo, et ab ecclesia segregari contestor. Credo Christum hunc Verbum esse Patris, per quem facta sunt omnia. Hunc Verbum carnem factum (6) credo, cujus passione mundus redemptus est; et humanitatem, non deitatem subjacuisse passioni credo. Credo eum die tertia resurrexisse, hominem perditum

---

(1) Sic Bec. et Reg. *A* ; alii *chronica*. Certe infra omnes habent, *chronicæ Eusebii*.

(2) In cod. Corb. deest *annorum*.

(3) Cod. Reg. *A* [et Clun.], *de qua plene*. Casin., *adprime non sum instructus*.

(4) [Cod. Clun. *per credulitatis puritatem*.]

(5) Mss. et aliquot editi, *apud Deum*. —* Ita cod. Cam.; cod. Reg. *B* habet *apud Dominum*.

(6) * Codd. Corb., Cam. et Reg. *B* habent *carnefactum*.

liberasse, ascendisse in cœlos, sedere ad dexteram Patris; venturum ac judicaturum vivos et mortuos. Credo sanctum Spiritum a Patre et Filio processisse, non minorem et quasi ante non esset; sed æqualem et semper cum Patre et Filio coæternum Deum; consubstantialem natura, æqualem omnipotentia, consempiternum essentia, ut nunquam sine Patre fuisse vel Filio, neque minorem Patre vel Filio. Credo hanc Trinitatem sanctam in distinctione subsistere personarum; et aliam quidem personam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus-Sancti. In qua Trinitate unam deitatem, unam potentiam, unam essentiam esse confiteor. Credo (1) beatam Mariam, ut virginem ante partum, ita virginem et post partum. Credo animam immortalem, nec tamen partem habere deitatis. Et omnia quæ a trecentis decem et octo episcopis Nicææ constituta sunt, credo fideliter. De fine vero mundi ea sentio quæ a prioribus didici. Antichristus (2) vero primum circumcisionem inducet, se asserens Christum : deinde in templo Hierosolymis statuam suam collocabit adorandam, sicut Dominum dixisse legimus : *Videbitis abominationem desolationis stantem in loco sancto* (3). Sed diem illam omnibus hominibus ignorari (4) ipse Dominus manifestat dicens: *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli*

---

(1) Hæc usque ad cap. 1, desunt in cod. Reg. *A*.

(2) Cod. Casin., *didici Antichristum prius esse venturum, qui se asserens,* etc. In Corb. post *venturum* semilinea detrita est, post quam *sed primum circumcisinnem.* — * Codd. Cam. et Reg. *B* habent · *Didici Antichristum prius esse venturum. Antichristus primum*, etc.

(3) Matth., 24, 15.

(4) * Cod. Reg. *B*, *occultam*.

cœlorum, neque filius, nisi Pater solus (1). Sed et hic respondebimus hæreticis, qui nos impugnant, asserentes minorem esse Filium Patre, qui hanc diem ignoret. Cognoscant ergo hunc filium christianum populum nuncupatum, de quo a Deo prædicitur: *Ego ero illis in patrem, et ipsi erunt mihi in filios* (2). Si enim hæc de unigenito Filio prædixisset, nunquam ei angelos præposuisset. Sic enim ait: *Neque angeli cœlorum, neque filius;* ostendens non de unigenito, sed de adoptivo populo hæc dixisse. Noster vero finis, ipse Christus est, qui nobis vitam æternam, si ad eum conversi fuerimus, larga benignitate præstabit.

De supputatione vero hujus mundi evidenter chronicæ Eusebii Cæsariensis episcopi ac Hieronymi presbyteri proloquuntur, et rationem de omnium annorum serie pandunt. Nam et Orosius diligentissime hæc inquirens, omnem numerum annorum ab initio mundi usque ad suum tempus in unum collegit. Hoc etiam et Victorius (3), cum ordinem paschalis sollemnitatis inquireret, fecit. Ergo et nos scriptorum supra memoratorum exemplaria sequentes, cupimus a primi hominis conditione, si Dominus dignabitur suum commodare auxilium, usque ad nostrum tempus cunctam annorum congeriem computare. Quod facilius adimplebimus, si ab ipso Adam sumamus exordium.

---

(1) Marc., 13. 32.

(2) 2. Cor., 6. 18.

(3) [Cod. Clun., *Victorinus*.] — * Vide animadversiones ad calcem tomi. (Not. *a*.)

I. In principio Dominus cœlum terramque, in Christo suo, qui est omnium principium, id est in Filio suo, formavit, qui post creata mundi (1) elementa, glebam assumens fragilis limi (2), hominem ad suam imaginem similitudinemque plasmavit (3), et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est (4) in animam viventem : cui dormienti ablata costa, mulier Eva creata est, nec dubium enim est, quod hic primus homo Adam, antequam peccaret, typum Domini nostri Redemtoris prætulisset. Ipse enim in sopore passionis obdormiens, de latere suo dum aquam cruoremque produxit, virginem immaculatamque ecclesiam sibi exhibuit, redemtam sanguine, latice emundatam, non habentem maculam aut rugam; id est lymphis ablutam propter maculam, in cruce extensam propter rugam. Hi ergo primi homines inter amœna paradisi (5) beate viventes, anguis astu inlecti, divina præcepta transiliunt. Ejectique ab angelica sede, mundi laboribus deputantur.

II. Cognita autem a satellite (6) mulier concepit, peperitque duos filios. Sed dum Deus unius sacrificium dignanter suspicit, alter invidia inflammante

---

(1) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *mundi totius elementa.*

(2) Sic cod. Casin.; alii, *fragillimam.*

(3) [Cod. Clun., *formavit.*] — * Reg. *B*, *inspiravit.*

(4) * Cod. Reg. *B*, *factus est homo.*

(5) Editi, *in amœna paradiso.*

(6) Sic mss. sicut et infra non semel. Editi tamen habent : *cognita autem a consorte.* [Clun., *cognita autem a viro.*] Corb. sicut et alias sæpe accusandi casu utens pro sexto, *cognitum.... satellitem.* — * Ita Reg. *B*

tumescit, et in fraterni sanguinis effusionem novus parricida consurgens (1), fratrem opprimit, vincit, interimit.

III. Et exhinc cunctum genus in facinus exsecrabile ruit, præter Enoch justum, qui ambulans in viis Dei, ab ipso Domino propter justitiam assumtus de medio peccantis populi liberatur. Sic enim legimus : *Ambulavit Enoch cum Deo, et non comparuit, quia Deus tulit eum.* (2)

IV. Dominus ergo commotus contra iniquitates populi non in suis semitis gradientis, diluvium immisit, cunctamque animam viventem de superficie terræ diluvio inundante delevit; tantumque Noe fidelissimum ac peculiarem sibi, suique typi speciem præferentem, cum sua et trium natorum conjugibus, posteritatis reparandæ (3) gratia, in arca reservavit. Increpant nos hic hæretici, cur Scriptura sacra Dominum dixisse iratum. Cognoscant ergo, quia Dominus noster, non ut homo irascitur; commovetur enim, ut terreat; pellit, ut revocet; irascitur, ut emendet. Sed nec hoc ambigo, quod species illa arcæ typum matris gesserit ecclesiæ : ipsa enim inter fluctus et scopulos hujus sæculi transiens, nos ab imminentibus malis materno gestamine fovens, pio amplexu ac protectione defendit.

Ab Adam ergo usque ad Noe sunt generationes de-

(1) Editi, *in fratrem sanguinis... fratricida consurgens.*
(2) Gen., 5. 24.
(3) * Cod. Reg. *B*, *reservandæ.*

cem : id est Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Enoch, Matusalam (1), Lamech, Noe. In his ergo decem generationibus, inveniuntur anni mille ducenti quadraginta duo (2). Adam vero in terra Enachim sepultum, quæ prius Ebron vocabatur, liber Jesu Nave evidenter explanat. (3)

V. Habebat ergo Noe post diluvium tres filios, Sem, Cham, et Jafeth. De Jafeth egressæ sunt gentes, similiter et de Cham, et de Sem. Et, sicut ait vetus historia, ab his disseminatum est genus humanum sub universo cœlo. Primogenitus vero Cham, Chus. Hic fuit totius artis magicæ, imbuente diabolo, et primus idololatriæ adinventor. Hic primus statunculam (4) adorandam diaboli instigatione constituit; qui et stellas, et ignem de cœlo cadere, falsa virtute, hominibus ostendebat. Hic ad Persas transiit. Hunc Persæ vocitavere Zoroastrem, id est viventem stellam. Ab hoc etiam ignem adorare consueti, ipsum divinitus igne consumtum ut deum colunt.

VI. Cumque multiplicati homines dispergerentur per universas terras, egressi ab Oriente, Sennaar gra-

(1) * Cod. Reg. *B* habet *Jarech* pro *Jared*; Cam., *Mattusalac* pro *Matusalam*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *anni duo millia ducenti quadraginta et duo.*

(3) Jos., 14. 15.

(4) Alii, *stratunculam*. Mss. Bec. Reg. *A* et Regm., *statunculum adorandum*. Corb., *staticolam*. [Clun., *staticulum*.] Morelius quoque, ex cod. ms. S. Martini Turon., legit *statunculum*; quam vocem sic neutro genere in fragmento Petronii nuper edito usurpatam fuisse observavit Alteserra. — * Cod. Reg. *B* habet *staticolum adorandum*; Cam., *staticulum*.

mineum reperiunt campum. In quo ædificantes civitatem, turrem quæ cœlos adtingeret nituntur struere. Quorum vanam cogitationem simul et linguam, ipsosque confutans Deus, per mundum late patentem in universa terra dispersit; vocatumque est nomen civitatis Babel, hoc est confusio, eo quod ibi confudisset Deus linguas eorum. Hæc est Babylonia a Nembrod (1) gigante ædificata, filio Chus. Et, sicut Orosii narrat historia, mira campi planitie in quadrum disposita est : murus ejus ex coctili latere infuso bitumine, in latum habet cubitos quinquaginta, altitudinis cubitos ducentos, in circuitu stadia quadringenta septuaginta (2). Unum stadium habet aripennes (3) quinque. Vicenæ quinæ portæ per unum quodque latus sitæ sunt, quæ faciunt centum. Harum portarum ostia miræ magnitudinis, ex ære fusili sunt formata. Multa et alia de hac civitate idem historiographus narrat, addens : « Et cum tanta fuisset honestas ædificii, attamen victa atque subversa est. »

VII. Primus autem filius Noe, Sem : de quo, generatione decima, natus est Abraham : id est Noe, Sem, Arphaxad, Sale, Heber, Phalech, Reü (4), Saruch, Thare qui genuit Abraham. In his decem generationibus, hoc est a Noe usque ad Abraham, inveniuntur anni DCCCCXLII (5). Eo tempore regnabat Ninus, qui

(1) Cod. Corb. habet *ab Hebron*. — * Cam., *ab Nebron*.

(2) Hæc omnia Orosius describit lib. 2. Histor., c. 7.

(3) [Cod. Clun., *aripannos*.] — * Cam., *agripenn*. Vide animadversiones ad calcem tomi. (Not. *b*.)

(4) Sic mss. Bec. Reg. *A* et Regm.; alii habent *Falec*, *Ragau*. — * Reg. *B*, *Faleth*, *Rebu*; Cam., *Rheus*.

(5) Cod. Corb. habet DCCCC. Bec. DCCCCXLV.

ædificavit civitatem (1), quam Ninivam vocavit : cujus in tribus mansionibus spatium amplitudinis Jonas propheta determinat (2). Hujus quadragesimo tertio regni anno natus est Abraham. Hic est Abraham, initium fidei nostræ : hic accepit repromissiones, huic se Christus Dominus noster nasciturum, ac pro nobis passurum in victimæ commutatione monstravit, ipso in Evangeliis sic dicente : *Abraham exsultavit ut videret diem meum : et vidit, et gavisus est* (3). Hoc vero holocaustum in monte Calvariæ, quo Dominus crucifixus est, oblatum fuisse Severus narrat in chronica (4); sicut et hodieque in ipsa Hierosolymorum urbe celebre fertur. In hoc monte crux sancta, in qua Redemtor affixus est, stetit, de qua et beatus ille cruor effluxit. Hic ergo Abraham accepit signum circumcisionis, ostendens ut quod ille gessit in corpore, nos portemus in corde, dicente Propheta : *Circumcidite vos Deo vestro, et circumcidite præputium cordis vestri* (5). Et : *Nolite sequi deos alienos* (6). Et iterum : *Omnis incircumcisus corde non intret in sancta mea* (7). Hunc Abraham Deus, post adjectam nomini syllabam (8), patrem multarum gentium nuncupavit.

---

(1) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *ædificavit Nivum civitatem; quam Ninivem vocant.* In Genesi dicitur Assur ædificasse Ninivem. (Gen., 10. 11.)

(2) Jon., 3. 3.

(3) Joan., 8. 56.

(4) Vide animadversiones ad calcem tomi. (Not. c.)

(5) Deut., 10. 16.

(6) Jerem., 35. 15.

(7) Ezech., 44. 9.

(8) Genes, cap. 17, vers. 5, ex *Abram* appellatur *Abraham*.

VIII. Is cum centum esset annorum, genuit Isaac. Porro Isaac sexagesimo ætatis anno nati sunt filii gemini de Rebecca. Primus Esau, qui et Edom, id est terrenus : qui propter gulam vendidit primogenita sua. Ipse est pater Idumæorum; de cujus generatione quarta natus est Jobab : hoc est Esau, Raguel, Zara, Jobab, qui et Job. Is vixit annos ducentos quadraginta novem : octogesimo (1) anno ab infirmitate liberatus est; post infirmitatem autem, centum septuaginta annis (2), restituta in duplum omni facultate, cum tot quot perdiderat filiis jocundatus est.

IX. Secundus autem filius Isaac, Jacob, dilectus Dei, sicut ait per Prophetam : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui*(3). Hic post angelicam luctam vocatus est Israel (4), a quo Israelitæ. Hic genuit duodecim patriarchas, quorum hæc sunt nomina : Ruben, Simeon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon, Dan, Neptalim, Gad, et Aser. Post hos genuit Joseph de Rachel, nonagesimo secundo ætatis suæ anno. Hunc ceteris filiis plus dilexit. Habuit ex ea et Benjamin ultimum omnium. Joseph autem, decimum sextum ætatis annum habens, typum præferens Redemtoris, vidit somnia quæ fratribus retulit : quasi manipulos legens, quos suorum fratrum manipuli adorarent (5) : et iterum,

---

(1) Sic cod. Reg. *A*; alii *Nono*; at 89 simul cum 170, efficerent 259. Bec., *vixit an.* 248. — * Cam. et Reg. *B* habent *nono*.

(2) Vide animadversiones ad calcem tomi. (Not. *d.*)

(3) Malac., 1. 2, 3.

(4) * In cod. Reg. *B*, *Israhel* et *Israhelitæ*, et sic infra.

(5) Cod. Regm., *legens, suumque manipulum fratrum, etc.* Cod. Reg. *A* habet *ligans suumque, etc.*, quod est textui Geneseos con-

quasi sol et luna cum undecim stellis prociderent (1) ante eum. Quæ res magnum ei cum fratribus odium generavit. Unde et inflammati invidia, viginti (2) eum argenteis Ismaelitis in Ægyptum transeuntibus vendiderunt. Imminente autem fame, cum descendissent hi in Ægyptum, cogniti sunt a Joseph, nec tamen ipsi Joseph cognoverunt. Ipse tamen se his post multas eorum fatigationes, et adducto Benjamin, declaravit : de Rachel enim matre sua natus et hic fuerat. Post hæc descendunt cuncti Israelitæ in Ægyptum, et per Joseph Pharaonis gratia utuntur. Jacob autem post benedictos filios suos in Ægypto moritur, et in sepulcro (3) patris sui Isaac sepelitur in terra Chanaan. Mortuo autem Joseph atque Pharaone (4), subjicitur cuncta generatio servituti, quæ per Moysen post decem plagas Ægypti liberatur, demerso Pharaone in mari Rubro.

X. Et quoniam de hoc maris transitu plures multa dixerunt, visum est, ut de situ loci illius, vel ipsius transitu, aliqua huic inseram lectioni. Nilus per Ægyptum, sicut optime nostis, decurrit, et ipse eam impetu suo inrigat : unde et Ægypti Nilicolæ appellantur. Cujus nunc littora multi locorum perlustratores referta

---

formius. — * Reg. *B* habet *ligans, suum fratres manipulum adorarent.*

(1) * Cod. Reg. *B*, *constellis procederent.*

(2) Sic Regm. sicut et in Genesi; alii habent *triginta.* — * Ita Cam.

(3) Cod. Regm., *in sepulcro suo a Joseph.* Utraque lectio vera ex Genesi. — * Cod. Reg. *B*, *patris a Joseph sepelitur*; Cam., *patris sui Joseph sepelitur.*

(4) Cod. Regm., *a Pharaone subjicitur*, quæ etiam lectio vera est.

sacris monasteriis dicunt esse (1). Super ripam vero ejus non Babylonia, de qua supra meminimus, sed Babylonia altera civitas (2) collocatur, in qua Joseph horrea miro opere de lapidibus quadris et cæmento ædificavit: ita ut ad fundum capaciora, ad summum vero constricta sint, ut per parvulum foramen (3) ibidem triticum jaceretur; quæ horrea usque hodie cernuntur. De hac civitate rex ad persequendum Hebræos, cum exercitibus curruum, ac multa pedestri manu directus est. Ante dictus vero fluvius ab oriente veniens (4), ad occidentalem plagam versus Rubrum mare vadit (5): ab occidente vero stagnum sive brachium de mari Rubro progreditur, et vadit contra orientem, habens in longo millia circiter quinquaginta; in lato autem, decem et octo (6). In hujus stagni capite Clysma civitas (7) ædificata est, non propter fertilitatem loci, cum nihil sit plus sterile, sed propter portum; quia naves ab Indiis venientes, ibidem, ob portus opportunitatem, quiescunt: ibi comparatæ merces per totam Ægyptum deportantur. Ad hoc stagnum per desertum Hebræi tendentes, usque ad ipsum mare venerunt, inventisque dulcibus aquis, castra metati sunt. In hoc ergo arcto loco tam ab eremo quam ab ipso mari, consederunt, sicut scriptum est: *Audiens Pharao, quod conclusisset eos mare atque desertum, nec esset eis via qua possent pergere, ad persequendum eos direxit* (8). Cumque imminentibus his Moysi populus adclamasset, secundum jussum Divinitatis projecta virga super mare, divisum est;

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) Vide animadversiones ad calcem tomi. (Not. *e*, *f*, *g*, *h*, *i*, *j*, *k*.)

(8) Exod., 14. 3.

illisque per sicca gradientibus, et, ut Scriptura ait, *muro aquarum undique vallati* (1), in littus illud, quod est contra montem Syna, inlæsi prorsus, demersis Ægyptiis, Moyse duce transgrediuntur. De quo transitu multa, ut dixi, narrantur; sed nos quod a sapientibus, et certe illis hominibus, qui in eodem loco accesserant, verum cognovimus, ea inserere studuimus paginæ. Aiunt enim sulcos, quos rotæ curruum fecerant, usque hodie permanere; et quantum acies oculorum videre potest, in profundo cerni. Quos si modicum commotio maris obtexerit, illo quiescente, rursum divinitus renovantur ut fuerant. Dicunt alii, quod ad ipsam ripam, facto modico per mare circuitu, unde ingressi fuerant, sint reversi. Alii vero adserunt, unum cunctis ingressum; nonnulli, unicuique tribui suam patuisse viam, illud testimonium Psalterii abutentes (2): *Qui divisit mare Rubrum in divisiones* (3). Quas nos divisiones spiritaliter, et non secundum litteram, intelligere oportet (4). Sunt enim et in hoc sæculo, quod figuraliter mare dicitur, multæ divisiones: non enim æqualiter possunt, aut per unam viam ad vitam cuncti transire. Alii autem transeunt in horam primam; id est qui renati per baptismum, immaculati

(1) Exod., 14. 22.

(2) * Ruinart. edit: habet *adducentes*: sed in commentario, legitur: « Cod. Turon., apud Morelium, habet *testimonium Psalterii* « *abutentes*, videtur, quippe Gregorius eorum sententiam, de qua « hic loquitur, non approbare. » Cam. et Reg. *B*, quos non viderat Ruinartius, eamdem vocem habent ac Turon.; ipsam ideo ceteris præferendam duximus.

(3) Psal. 135. 13.

(4) [Cod. Clun., *possumus*.]

ab omni inquinamento carnis, perdurare usque ad vitæ præsentis exitum possunt. Alii ad horam tertiam; videlicet qui majori ætate convertuntur. Alii ad sextam; qui luxuriæ fervorem coercent : et per has quasque horas, sicut Evangelista commemorat, ad operam dominicæ vineæ (1) secundum fidem propriam conducuntur. Hæ sunt divisiones, quibus per hoc mare transitur. Illud vero quod ad mare usque venientes, littus stagni tenentes revertuntur, illud est quod Dominus ad Moysen dixit : *Reversi castra metentur e regione Phiahiroth, quæ est inter Magdalum et mare contra Beelsephon* (2). Nec enim dubium est, quod transitus ille maris vel columna nubis typum gesserint nostri baptismatis, dicente beato Paulo apostolo : *Nolo vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes* (3) *in Moysen baptizati sunt in nube et in mari* (4). Columna vero ignis, typum Sancti-Spiritus prætulit.

A nativitate ergo Abrahæ usque ad egressum filiorum Israël ex Ægypto, vel transitum maris Rubri, qui fuit Moysi octogesimus annus, supputantur anni numero CCCCLXII. (5)

XI. Exinde per quadraginta annos Israelitæ eremo utuntur, imbuuntur legibus; probantur, victibusque pascuntur angelicis. Deinceps enim, post acceptam

(1) [Cod. Clun., *ad operandam dominicam vineam.*]

(2) Exod., 14. 2.

(3) * Cod. Reg. *B*, *et omnes mare transierunt.*

(4) 1. Cor., 10. 1, 2.

(5) [Cod. Clun., CCCCXLII.] Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *l.*)

legem, transgressoque cum Jesu Nave Jordane, terram repromissionis accipiunt.

XII. Post cujus transitum, dum præcepta divina postponunt, sæpe in alienigenarum servitio subjugantur. Sed cum conversi ingemiscunt, tribuente Domino, per virorum fortium brachium liberantur. Post hæc per Samuelem, regem, sicut reliquæ gentes habent, a Domino postulantes, accipiunt primum Saul, deinde David.

Ab Abraham ergo usque ad David, generationes quatuordecim : id est, Abraham, Isaac, Jacob, Judas, Phares, Esrom, Aram, Aminadab, Naason, Salmon, Booz, Obeth, Jesse, David. David autem genuit Salomonem de Bersabee. Is per Natham prophetam, fratrem suum, et matrem in regno evectus est.

XIII. Defuncto autem David, cum regnare cœpisset Salomon, apparuit ei Dominus, et quod peteret, ut indulgeat pollicetur. At ille terrenas divitias postponens, sapientiam magis expetiit. Quod ratum (1) Domino fuit, ita ut ab eodem audiret : *Quia non quæsisti regna mundi, nec divitias ejus, sed postulasti sapientiam, ideo accipies eam. Ante te non fuit tam sapiens, sic et post te non erit* (2). Quod postea judicium illud, quod inter duas mulieres de uno infante litigantes intulit, comprobavit. Hic Salomon ædificavit templum nomini Domini miro opere, multum ibi auri argentique, æris ac ferri ingerens, ita ut diceretur

(1) Latinius mavult legere *gratum*.
(2) III. Reg. 3. 12.

a quibusdam, numquam simile in mundo fuisse ædificium fabricatum.

Ab egressu ergo filiorum Israel ex Ægypto usque ad ædificationem templi, qui fuit annus septimus regni Salomonis, inveniuntur anni CCCCLXXX (1), sicut Regum testatur historia.

XIV. Post mortem autem Salomonis, divisum est per duritiam Roboæ regnum in duas partes. Restiterunt duæ tribus ad Roboam, quod Juda appellatur; ad Hieroboam autem decem tribus, quod Israel vocabatur. Post hæc igitur ad idololatriam declinantes, nec prophetarum vaticinia, nec eorum interitus, nec clades patriæ, nec ipsorum etiam regum eos excidia domuerunt; (2) donec iratus contra eos Dominus excitavit Nabuchodonosor, qui eos in Babyloniam cum omnibus templi ornamentis captivos abduxit; in qua captivitate et Daniel propheta eximius inter esurientes leones inlæsus, et tres pueri in medio ignium rorulenti, abiere captivi. In hac captivitate et Ezechiel prophetavit, et Esdras propheta natus est.

A David autem usque ad desolationem templi, et transmigrationem in Babyloniam, generationes quatuordecim : id est David, Salomon, Roboam, Abia, Asa, Josaphat, Joram, Ozias, Joatham, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Josias. In his ergo quatuordecim generationibus, anni inveniuntur nu-

(1) Cod. Corb. CCLXXX, sed mendose, ut patet ex Regum libro III, cap. 6.

(2) * Hic incipit cap. 15, in cod. Cam.; et infra habetur 16 pro 15, etc.

mero CCCLXI (1). De hac vero captivitate per Zorobabel liberantur; qui postea et templum et civitatem restituit. Sed hæc captivitas typum illius captivitatis, ut puto, gerit, in qua anima peccatrix abducitur, quam nisi Zorobabel, id est Christus, liberaverit, horribiliter exsulabit. Ipse enim Dominus in Evangelio dicit: *Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis* (2). Ipse oro sibi in nobis templum, in quo dignetur habitare, constituat, in quo fides, ut aurum luceat; in quo eloquium prædicationis, ut argentum splendeat; in quo omnia visibilis templi illius ornamenta in nostrorum sensuum honestate clarescant. Bonæ etiam voluntati nostræ ipse salubrem effectum indulgeat. Quia *nisi ipse ædificaverit domum, in vanum laborant qui ædificant eam* (3). Hæc vero captivitas annis LXXVI (4) fuisse dicitur.

XV. Reversi autem per Zorobabel, sicut diximus, nunc contra Deum murmurantes, nunc post idola corruentes, vel abominationes facientes, et (5) quæ gentes exercent imitantes, dum Dei prophetas contemnunt, gentibus traduntur, subjugantur, intercidunt; donec ipse Dominus patriarcharum prophetarumque vocibus repromissus, Virginis Mariæ utero per Spiritum-Sanctum inlapsus, ad redemtionem nasci, tam illius gentis, quam omnium gentium dignaretur.

(1) Sic codd. mss. cum edit. Badiana; aliæ cum Bec. habent CCCXL. Cod. Corb., CCCXC. — * Reg. *B*, CCCCLXI.

(2) Joan., 8. 36.

(3) Psal. 126. 1.

(4) Sic cod. Corb.; alii, LXX. — * Sic Cam. et Reg. *B*.

(5) * Hæc verba *facientes*, *et* desunt in codd. Cam. et Reg. *B*.

A transmigratione ergo usque ad nativitatem Christi, generationes quatuordecim : id est Jechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoc, Achim (1), Eliud, Eleazar, Mathan, Jacob, Joseph vir Mariæ, de qua Dominus noster Jesus-Christus nascitur : qui Joseph, quartus decimus computatur (2).

XVI. Ergo ne videamur unius tantum Hebrææ gentis habere notitiam, reliqua regna, quæ, vel quali Israelitarum fuerint tempore, memoramus. Tempore Abrahæ, Ninus regnabat super Assyrios; Sicyoniis, Europs; apud Ægyptios autem sexta decima erat potestas, quam sua lingua dynastian vocabant. Tempore Moysi, apud Argivos regnabat septimus Tropas (3); in Attica Cecrops primus; apud Ægyptios, Cenchris duodecimus, qui et in mari obrutus est Rubro; apud Assyrios, sextus decimus Agatadis; apud Sicyonios Maratis. Tempore vero Salomonis, quando regnabat super Israel, apud Latinos quintus regnabat Silvius; Lacedæmoniis, Festus (4); Corinthiis, secundus Oxion; Ægyptiorum, Thephei (5). Centesimo vicesimo sexto anno (6) super Assyrios, Eutropes; Atheniensibus, secundus Agasastus. Tempore quo

(1) Cod. Corb. habet *Joachim*.

(2) Hic solummodo decimus tertius recensetur, nisi duplex Jechonias admittatur, pater scilicet et filius, qui etiam Joachim dicti sunt, ut observant Ambrosius, Augustinus, Hieronymus et alii patris.

(3) Cod. Corb., *Trophas*.

(4) Cod. Regm., *Sistus*; alii cum edit., *Fistus*. Corb. lectionem ceteris prætulimus.

(5) Sic idem cod. Corb., at alii, *Thebei*.

(6) Corb. habet *centesimo vigesimo anno*; Ed. Bad., *septuagesimo sexto anno*.

Amon regnabat super Judæam, quando captivitas in Babyloniam abiit, Macedoniis præerat Argeus; Lydorum, Gyges; Ægyptiorum, Vafres; apud Babyloniam, Nabuchodonosor, qui eos captivos abduxit; Romanorum, sextus Servius Tullus (1).

XVII. Post hos, imperatores (2) : primus Julius Cæsar fuit, qui totius imperii obtinuit monarchiam; secundus, Octavianus, Julii Cæsaris nepos, quem Augustum vocant, a quo et mensis Augustus est vocitatus. Cujus nono decimo imperii anno, Lugdunum Galliarum urbem conditam manifestissime reperimus; quæ, postea inlustrata martyrum sanguine, nobilissima nuncupatur (3).

XVIII. Anno quadragesimo tertio (4) imperii Augusti, Dominus noster Jesus-Christus, ut diximus, ex Virgine Maria, in Bethleem David oppido, secundum carnem natus est; cujus immensum sidus Magi ab Oriente cernentes, cum muneribus veniunt; et puerum supplices oblatis donis adorant. Herodes vero ob zelum regni sui, dum Deum Christum persequi nititur, parvulos infantes interimit. Ipse quoque postmodum judicio divino percussus est.

XIX. Domino autem Deo nostro Jesu-Christo poeni-

---

(1) Codd. mss. Corb., Reg. *A*, Bec. et Regm. omittunt hanc vocem *Tullus*. — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *imperator primus*.

(3) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *m*.)

(4) Cod. Corb., *anno quadragesimo quarto imperii*, *etc*. Ceteri scripti habent *quadragesimo tertio*, ut editi. — * Cod. Reg. *B* habet *quadragesimo quarto*.

tentiam prædicante, baptismi gratiam tribuente, vel cœleste regnum cunctis gentibus promittente, atque prodigia et signa per populos operante : hoc est, dum de aquis vina profert, dum febres extinguit, dum cæcis lumen tribuit, dum sepultis vitam restituit, dum obsessos ab immundis spiritibus liberat, dum leprosos miserabili turpentes (1) cute reformat; hæc dum et alia signa multa faciens, manifestissime se Deum populis esse declarat, in Judæis ira succenditur, invidia exagitatur, ac mens de sanguine prophetarum pasta, ut justum interimat injuste molitur. Ergo, ut veterum vatum complerentur oracula, a discipulo traditur, a pontificibus inique condemnatur, a Judæis inluditur, cum iniquis crucifigitur, a militibus emisso (2) spiritu custoditur. His igitur actis, tenebræ super universum mundum factæ sunt, et multi conversi ingemiscentes, Jesum filium Dei confessi sunt.

XX. Adprehensus autem et Joseph, qui eum aromatibus conditum in suo monumento recondidit, in cellulam recluditur (3), et ab ipsis sacerdotum principibus custoditur, majorem in eum habentes sævitiam, ut Gesta Pilati ad Tiberium imperatorem missa referunt (4), quam in ipsum Dominum, ut cum ille a militibus, hic ab ipsis sacerdotibus custodiretur; sed resur-

---

(1) * Cod. Reg. *B*, *torpentes*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *amisso*.

(3) Hoc ex apocrypho Nicodemi evangelio, aut ex aliquo ejusdem farinæ auctore descripsit Gregorius, nec majorem fidem merentur Gesta Pilati, quæ inter apocrypha deputavit Gelasius papa in Catalogo librorum apocryphorum.

(4) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *n*.)

gente Domino, custodibus visione angelica territis, cum non inveniretur in tumulo; nocte parietes de cellula, in qua Joseph tenebatur, suspenduntur in sublimi, ipse vero de custodia, absolvente angelo, liberatur, parietibus restitutis in locum suum (1). Cumque pontifices custodibus exprobrarent, et sanctum corpus ab eisdem instanter requirerent, dicunt eis milites: « Reddite vos Joseph, et nos reddimus Christum; sed ut « verum agnoscimus, neque vos benefactorem Dei, « neque nos filium Dei reddere nunc valemus. » Tunc illis confusis, milites sub hac excusatione liberantur.

XXI. Fertur Jacobus apostolus, cum Dominum jam mortuum vidisset in cruce, detestasse (2) atque jurasse nunquam se comesturum panem, nisi Dominum cerneret resurgentem. Tertia demum die rediens Dominus, spoliato tartaro cum triumpho, Jacobo se ostendens, ait: *Surge, Jacobe; comede, quia jam a mortuis resurrexi*. Hic est Jacobus justus quem fratrem Domini nuncupant (3), pro eo quod Joseph fuerit filius ex alia uxore progenitus (4).

---

(1) * Ruinart. et Bouquet. edit. habent: *sed resurgente Dominô, custodibus visione angelica territis, cum non inveniretur in tumulo, nocte parietes de cellula, in qua Joseph tenebatur, suspenduntur in sublimi; ipse vero de custodia, absolvente angelo, liberatur, parietibus restitutis in locum suum. Cumque pontifices, etc.* Nobis necesse visum est hunc locum emendare, alioqui difficilem haberet explicatum.

(2) Editi habent *detestatum esse*. Hanc autem historiam ex Hebræorum evangelio laudat Hieronymus in Catalogo virorum illustrium. De ea et vulgatus Abdias libro 6.

(3) Quæ sequuntur ad caput 22 desunt in cod. Reg. *A*.

(4) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *o*.)

XXII. Dominicam vero resurrectionem, die prima factam credimus, non septima sicut multi putant. Hic est dies resurrectionis Domini nostri Jesu-Christi, quem nos proprie dominicam pro sancta ejus resurrectione vocamus. Hic primus lucem vidit in principio, et hic primus Dominum resurgentem contemplari meruit de sepulcro.

A captivitate vero Hierosolymæ et desolatione templi, usque ad passionem Domini nostri Jesu-Christi, id est usque ad Tiberii septimum decimum annum, supputantur anni DCLXVIII (1).

XXIII. Resurgens autem Dominus, per quadraginta dies cum discipulis de regno Dei disputans, videntibus illis in nube susceptus, evectusque in cœlos, ad Patris dexteram residet gloriosus. Pilatus autem gesta ad Tiberium Cæsarem mittit, et ei tam de virtutibus Christi, quam de passione vel resurrectione ejus insinuat. Quæ gesta apud nos hodie retinentur scripta (2). Tiberius autem hoc ad senatum (3) recensuit; quod senatus cum ira respuit, pro eo quod non ad eum primitus advenisset. Hinc etenim contra christianos prima odiorum germina pullularunt. Pilatus autem non permanens impunitus, pro suæ malitiæ scelere, hoc est pro nece quam in Dominum nostrum Jesum-Christum exercuit, propriis se manibus interfecit (4); quem ma-

(1) Hæc annorum enumeratio in cod. Corb. non habetur. — * In cod. Reg. *B* legitur, *anni numero DCLXVIII.*

(2) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *r.*)

(3) Cod. Corb., *senatores.*

(4) Apud Viennam Galliæ urbem relegatus, ut scribit Ado Viennensis in Chronico.

nichæum fuisse multi putant, secundum illud quod in Evangelio legitur : *Venerunt quidam de Galilæis, nuntiantes ei, quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis eorum* (1).

Sic et Herodes rex, dum in apostolos Domini sævit, percussus divinitus ob tanta scelera, intumescens ac scatens vermibus, accepto cultro ut malum purgaret, propriæ in se manus ictum libravit. (2)

XXIV. Beatus Petrus apostolus sub imperatore Claudio, quarto ab Augusto, Romam adgreditur (3); ibique prædicans, multis virtutibus manifestissime Christum esse Dei filium comprobavit. Ab illis enim diebus, christiani apud civitatem romanam esse cœperunt. Cum autem nomen Christi per populos magis ac magis dilataretur, oritur contra hæc antiqui serpentis invidia, et totis se imperatoris præcordiis immittit sæva malignitas. Nam Nero ille luxuriosus, vanus atque superbus, virorum succuba, et rursus virorum appetitor, matris, sororum, ac proximarum quarumque mulierum spurcissimus violator, ad complendam malitiæ suæ molem, primus contra Christi cultum persecutionem excitat in credentes. Habebat enim secum Simonem magum, virum totius malitiæ, et omnis magicæ artis magistrum. Hoc eliso per apostolos Domini Petrum atque Paulum (4), commotus contra eos,

(1) Luc., 13. 1.

(2) Sic cod. Regm.; alii vero, *propriæ se manus ictu liberavit.* Corb., *ictibus.* — * Cam., *manibus.* Reg. *B*, *propriis se manibus ictu liberavit.* Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *q.*)

(3) [Cod. Clun., *ingreditur.*]

(4) * Cod. Cam., *hunc cum elisum per apostolos.... doleret commotus contra eos, cur*, etc.

quod Christum filium Dei prædicarent (1), et idola adorare contemnerent, Petrum cruce, Paulum gladio jubet interfici. Ipse quoque excitatam super se seditionem fugere tentans, quarto ab urbe lapide propria se manu interfecit.

Tunc et Jacobus frater Domini, et Marcus evangelista, pro Christi nomine glorioso martyrio coronati sunt. Primus tamen omnium hanc viam levita Stephanus et martyr intravit. Magna post Jacobi apostoli necem Judæos calamitas adsecuta est. Nam adveniente Vespasiano, et templum incensum est, et sexcenta millia Judæorum eo bello gladio (2) et fame affecta sunt. Domitianus autem secundus post Neronem in christianos sævit : Johannem apostolum in insulam Pathmos relegat in exsilium, et diversas crudelitates in populos agitat. Post cujus mortem, beatus Johannes apostolus et evangelista de exsilio rediit : qui senex et plenus dierum, perfectæque in Deum vitæ, vivens se deposuit in sepulcro. Hic fertur non gustare mortem, donec iterato Dominus judicaturus adveniat (3), ipso in Evangeliis ita dicente : *Sic eum volo manere donec veniam.* (4)

XXV. Tertius post Neronem persecutionem in

---

(1) * Omnes editi habent, *Christum filium prædicarent.* Legendum tamen, ut monet Ruinartius, *Christum filium Dei prædicarent.* Eamque lectionem, quam aufert cod. Reg. *B*, ceteris prætulimus.

(2) Cod. Corb., *et bello et gladio.*

(3) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *r.*)

(4) Sic habent Bec., Reg. *A* et Regm. cum editis Bad. et Ill. quam lectionem Vulgata nostra etiam nunc retinet. Alii, *si eum volo*, etc., ut Græci legunt, et in aliquot mss. latinis habetur. Vid. Joan. 21. 22.

christianos Trajanus movet : sub quo beatus Clemens, tertius romanæ ecclesiæ episcopus (1), passus est; et sanctus Simeon hierosolymitanus episcopus, Cleophæ filius, pro Christi nomine crucifixus adseritur ; et Ignatius, antiochensis episcopus, Romam ductus bestiis deputatur. Hæc sub Trajani temporibus acta sunt.

XXVI. Post hunc (2) Ælius Adrianus imperator creatus est. Unde et Hierosolyma Ælia ab Ælio Adriano vocatur, successore Domitiani, eo quod eam reparaverit. Post has vero passiones sanctorum, non fuit satis parti adversæ gentes incredulas contra Christicolas excitasse, nisi commoveret et in ipsis christianis schismata. Concitat hæreses, et divisa fides catholica aliter aliterque disseritur. Nam sub Antonini imperio Marcionitana et Valentiniana hæresis insana surrexit (3); et Justinus philosophus, post scriptos catholicæ ecclesiæ libros, martyrio pro Christi nomine coronatur. In Asia autem, orta persecutione, beatissimus Polycarpus, Johannis apostoli et evangelistæ discipulus, octogesimo ætatis suæ anno, velut holocaustum purissimum, per ignem Domino consecratur. Sed et in Galliis multi pro Christi nomine sunt per martyrium gemmis cœlestibus coronati; quorum passionum historiæ apud nos fideliter usque hodie retinentur. (4)

XXVII. Ex quibus et ille primus lugdunensis ec-

(1) Corb., *ecclesiæ fuit episcopus. Passus*, etc. — * Sic Cam. Cod. Reg. *B*, *passus fuit.*

(2) Illud caput cum seq. deest in cod. Corb. — * Item in cod. Cam.

(3) Cod. Regm., *hæreses insanæ surrexerunt.*

(4) In epistola scilicet Lugdunensium martyrum quam Eusebius in Historia Ecclesiastica refert.

clesiæ Photinus (1) episcopus fuit, qui plenus dierum, diversis adfectus suppliciis, pro Christi nomine passus est. Beatissimus vero Irenæus, hujus successor martyris, qui a beato Polycarpo ad hanc urbem directus est, admirabili virtute enituit: qui in modici temporis spatio, prædicatione sua maxime in integro civitatem reddidit christianam. Sed veniente persecutione, talia ibidem diabolus bella per tyrannum exercuit (2), et tanta ibi multitudo christianorum ob confessionem dominici nominis est jugulata, ut per plateas flumina currerent de sanguine christiano: quorum nec numerum, nec nomina colligere potuimus. Dominus enim eos in libro vitæ conscripsit. Beatum Irenæum diversis in sua carnifex præsentia pœnis adfectum, Christo Domino per martyrium dedicavit. Post hunc (3) et quadraginta octo martyres passi sunt, ex quibus primum fuisse legimus Vettium Epagathum.

XXVIII. Sub Decio vero imperatore multa bella adversum nomen christianum exoriuntur, et tanta strages de credentibus fuit, ut nec numerari queant. Babyllas (4) episcopus antiochenus, cum tribus parvulis (5), id est Urbano, Prilidano, et Epolono: et Sixtus romanæ ecclesiæ episcopus, et Laurentius archidiaconus, et Hippolytus, ob dominici nominis confessionem per martyrium consummati sunt. Va-

(1) * Rectius, *Pothinus*.
(2) * De Albino tyranno fortasse hæc intelligenda.
(3) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *s*.)
(4) * Sic habent editi omnes, sed legendum *Babila*.
(5) Sic mss. omnes cum edit. Bad.; aliæ cum Bec., *fratribus*.

lentinianus et Novatianus maximi tunc hæreticorum principes (1), contra fidem nostram, inimico impellente, grassantur. Hujus tempore septem viri episcopi ordinati ad prædicandum in Gallias missi sunt, sicut historia passionis sancti martyris Saturnini denarrat (2). Ait enim : « Sub Decio et Grato consulibus, « sicut fideli recordatione retinetur, primum ac summum Tolosana civitas sanctum Saturninum habere « cœperat sacerdotem. » Hi ergo missi sunt : Turonicis, Gatianus (3) episcopus; Arelatensibus, Trophimus episcopus; Narbonæ, Paulus episcopus; Tolosæ, Saturninus episcopus; Parisiacis, Dionysius episcopus; Arvernis, Stremonius episcopus; Lemovicinis, Martialis est destinatus episcopus. De his vero beatus Dionysius Parisiorum episcopus, diversis pro Christi nomine adfectus pœnis, præsentem vitam gladio imminente finivit : Saturninus vero, jam securus de martyrio, dicit duobus presbyteris suis : « Ecce ego « jam immolor, et tempus meæ resolutionis instat. « Rogo, ut usque dum debitum finem impleam, a « vobis penitus non relinquar. » Cumque comprehensus ad Capitolium duceretur, relictus ab his, solus adtrahitur. Igitur (4) cum se ab illis cerneret derelictum, orasse fertur : « Domine Jesus-Christe, exaudi me de « cœlo sancto tuo, ut numquam hæc ecclesia de his « civibus mereatur habere pontificem in simpiter-

(1) Corb., *maxime tunc hæretici, quorum principes*, etc.

(2) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *t.*)

(3) Cod. Regm., *Gazianus*, et sic inferius. Editi cum cod. Reg. *A*, *Gratianus*. — * Cod. Reg. *B*, *Catianus*, et infra, *Cathianus*.

(4) Quæ sequuntur ex vulgi traditione retulit Gregorius. Nam hæc in Actis sancti Saturnini non habentur.

« num. » Quod usque nunc in ipsa civitate ita evenisse cognovimus. Hic vero tauri furentis vestigiis alligatus, ac de Capitolio præcipitatus, vitam finivit. Gatianus vero, Trophimus, Stremoniusque, et Paulus, atque Martialis, in summa sanctitate (1) viventes, post acquisitos ecclesiæ populos, ac fidem Christi per omnia dilatatam, felici confessione migrarunt. Et sic tam isti per martyrium, quam hi per confessionem, relinquentes terras, in cœlestibus pariter sunt conjuncti.

XXIX. De horum (2) vero discipulis quidam Biturigas civitatem adgressus, salutare omnium, Christum Dominum populis nuntiavit. Ex his ergo pauci admodum (3) credentes, clerici ordinati, ritum psallendi suspiciunt; et qualiter ecclesiam construant, vel omnipotenti Deo solemnia celebrare debeant, imbuuntur. Sed illis parvam adhuc ædificandi facultatem habentibus, civis cujusdam domum, de qua ecclesiam faciant, expetunt. Senatores vero, vel reliqui meliores loci, fanaticis erant tunc cultibus obligati; qui vero crediderant ex pauperibus erant, juxta illud Domini quod Judæis exprobat, dicens : *Quia meretrices et publicani præcedent vos in regno Dei* (4). Hi vero non obtenta a quo petierant domo, Leocadium quemdam primum Galliarum senatorem, qui de stirpe Vettii

(1) Cod. Regm., *in summa religione.*

(2) Hoc caput deest in cod. Corb. — * Item deest in Cam. — Hunc Ursinum appellat Gregorius lib. de Gloria confessorum cap. 80, eumque ibi a discipulis apostolorum ordinatum, et in Gallias destinatum fuisse dicit.

(3) * Cod. Reg. B, *Pauci quodam modo.*

(4) Matth., 21. 31.

Epagathi fuit, quem Lugduno passum pro Christi nomine superius memoravimus (1), repererunt. Cui cum petitionem suam, et fidem pariter intimassent, ille respondit : « Si domus mea, quam apud Bituricam urbem habeo, huic operi digna esset, præstare non abnegarem. » Illi autem audientes, pedibus ejus prostrati, oblatis trecentis aureis cum disco argenteo, dicunt eam huic ministerio esse condignam (2). Tunc ille acceptis de his tribus aureis pro benedictione, clementer indulgens reliqua, cum adhuc esset in errore idololatriæ implicitus, christianus factus, domum suam fecit ecclesiam. Hæc est nunc ecclesia apud Biturigas urbem prima, miro opere composita, et primi martyris Stephani reliquiis inlustrata.

XXX. Vigesimo septimo loco, Valerianus et Gallienus romanum imperium sunt adepti, qui gravem contra Christianos persecutionem suo tempore commoverunt. Tunc Romam Cornelius, Cyprianus Carthaginem (3) felici sanguine inlustrarunt. Horum tempore et Chrocus ille Alamannorum rex, commoto exercitu, Gallias pervagavit. Hic autem Chrocus multæ adrogantiæ fertur fuisse. Qui cum nonnulla inique gessisset, per consilium, ut aiunt, matris iniquæ,

---

(1) Supra, cap. 27.

(2) Sic codd. Bec., Reg. *A*, et Regm. ; ceteri, *esse congruam. Qui acceptis*. Cod. Turon. apud Morelium sic habet : *si enim domus mea.... præstare non abnuerem.... huic mysterio esse congruam.* Observa hoc caput quod deest in cod. Corbiensi, in ms. Turonensi haberi. — * Reg. *B* habet *si enim domus mea.... non abnuebam.... huic mysterio*, etc.

(3) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *u*.)

collectam, ut diximus, Alamannorum gentem (1), universas Gallias pervagatur, cunctasque ædes, quæ antiquitus fabricatæ fuerant, a fundamentis subvertit. Veniens vero Arvernos, delubrum illud, quod gallica lingua Vasso (2) Galatæ vocant, incendit, diruit, atque subvertit. Miro enim opere factum fuit atque firmatum, cujus paries duplex erat. Ab intus enim de minuto lapide; a foris vero quadris scalptis (3) fabricatum fuit. Habuit enim paries ille crassitudinem pedes triginta. Intrinsecus vero marmore ac musivo variatum erat (4). Pavimentum quoque ædis marmore stratum, desuper vero plumbo tectum.

XXXI. Juxta (5) hanc urbem Liminius Antolianusque martyres requiescunt. Ibi Cassius ac Victorinus in dilectione Christi fraterno affectu sociati, per effusionem cruoris proprii, cœlorum regna pariter sunt adepti. Nam refert antiquitas, Victorinum servum fuisse ante dicti templi sacerdotis. Qui dum plerumque vicum, quem christianorum vocant, ad persequendos christianos adit, Cassium reperit christianum : cujus prædicationibus atque miraculis motus, credit Christo; relictisque fanaticis sordibus, ac baptismo consecratus, magnus in virtutum operatione enituit. Nec multo post per martyrium, ut

(1) Bec. et Regm, *collecta.... gente.* Quæ lectio etsi melior, non tamen sincerior. Gregorius quippe, ut ipse fatetur, sæpius accusandi casum pro ablativo posuit. Quod semel monnisse sufficiat.

(2) Cod. Regm., *Vasa.* Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *v.*)

(3) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *sculptis.*

(4) Quæ sequuntur ad num. seq. desunt in cod. Regm.

(5) Hoc caput cum quatuor sequentibus deest in cod. Corb. — * Et in Cam.

diximus, in terris sociati, ad cœlestia pariter regna migraverunt. (1)

XXXII. Inruentibus autem Alamannis in Gallias, sanctus Privatus Gabalitanæ urbis episcopus, in crypta Memmatensis montis, ubi jejuniis orationibusque vacabat, reperitur, populo Gredonensis castri in munitione concluso (2): sed dum oves suas bonus pastor (3) lupis tradere non consentit, dæmoniis immolare compellitur. Quod spurcum ille tam execrans quam refutans, tamdiu fustibus cæditur, quoad usque putaretur exanimis. Sed ex ipsa quassatione, interpositis paucis diebus, spiritum exhalavit. Chrocus vero apud Arelatensem, Galliarum urbem, comprehensus, diversis adfectus suppliciis, gladio verberatus interiit, non immerito pœnas quas sanctis Dei intulerat luens.

XXXIII. Sub Diocletiano, qui tricesimo tertio loco romanum rexit imperium, gravis contra christianos per annos quatuor (4) persecutio exagitata est: ita ut quadam vice in ipso sacratissimo die Paschæ, magni christianorum populi ob veri Dei cultum interficerentur. Eo tempore, Quirinus, Sisciensis (5) ecclesiæ sacerdos,

(1) * Cod. Reg. *B*, *ut diximus*, *interempti sociati*,.... *venerunt*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *x*.)

(2) Sic cod. Regm.; alii cum editt., *populi Gredonensis castri munitione conclusus*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *y*.)

(3) * Cod. Reg. *B*, *ut bonus pastor*.

(4) Nullo pacto, Diocletiani persecutio ad annos quatuor revocari potest.

(5) Sic recte codd. Bec., Reg. et Regm.; editt. mendose, *Sistiensis*. — * Hodie oppidum est Hungariæ *Sisseck* dictum juxta Sabariam fluvium.

gloriosum pro Christi nomine martyrium tulit: quem, ligato ad collum molari saxo, in fluminis gurgitem sævitia impulit paganorum. Igitur cum cecidisset in gurgitem, diu super aquas divina virtute ferebatur; nec sorbebant aquæ, quem pondus criminis non premebat. Quod factum admirans multitudo populi circumstantis, despecto furore gentilium, ad liberandum properant sacerdotem. Hæc ille cernens, non passus est se a martyrio subtrahi, sed erectis ad cœlum oculis, ait: « Jesu Domine, qui gloriosus resides ad dexteram patris, ne patiaris me ab hoc stadio removeri; sed suscipiens animam meam, conjungere me tuis martyribus in requie sempiterna dignare. » His dictis, reddidit spiritum. Cujus corpus a christianis susceptum; venerabiliter sepulturæ mandatum est.

XXXIV. Romanorum tricesimus quartus imperium obtinuit Constantinus, annis triginta regnans feliciter. Hujus imperii anno undecimo, cum, post excessum Diocletiani, pax reddita fuisset ecclesiis, beatissimus præsul Martinus apud Sabariam (1) Pannoniæ civitatem nascitur, parentibus gentilibus, non tamen infimis. Hic Constantinus, anno vicesimo imperii sui, Crispum filium veneno, Faustam conjugem calente balneo interfecit, scilicet quod proditores regni ejus esse voluissent. Hujus tempore, venerabile crucis dominicæ lignum per studium Helenæ matris ejus repertum est, prodente Juda Hebræo, qui, post baptismum, Quiriacus est vocitatus. Usque hoc tempus historiographus in Chronicis scribit Eusebius. A vicesimo pri-

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. z.)

mo enim ejus imperii anno, Hieronymus presbyter addidit, indicans Juvencum presbyterum evangelia versibus conscripsisse, rogante supradicto imperatore.

XXXV. Sub Constantis (1) autem imperio, Jacobus Nisibenus (2) fuit, ad cujus preces inclinatæ aures divinæ clementiæ multa pericula a civitate ejus repulerunt. Sed et Maximinus Treverorum episcopus potens in omni sanctitate reperitur.

Nono decimo Constantii (3) junioris anno, Antonius monachus transiit, centesimo quinto (4) ætatis suæ anno. Beatissimus Hilarius, pictaviensis episcopus, suasu hæreticorum exilio deputatur: ibique libros pro fide catholica scribens, Constantio misit, qui quarto exilii anno eum absolvi jubens, ad propria redire permisit.

XXXVI. Tunc (5) jam et lumen nostrum exoritur, novisque lampadum radiis Gallia perlustratur: hoc est eo tempore beatissimus Martinus in Galliis prædicare exorsus est: qui Christum Dei filium per multa miracula verum Deum in populis declarans, gentilium incredulitatem avertit. Hic enim fana destruxit, hæresim oppressit, ecclesias ædificavit, et, cum aliis multis

(1) Nisi ipse Gregorius erraverit, legendum est *Constantii* pro *Constantis*.

(2) Aliquot editt. perperam *Niebenus*.—* Sic Reg. *B*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *aa*.)

(3) Sic cod. Regm.; alii, *Constantini*, sed mendose. —* Ita Reg. *B*. Cod. Cam. habet *Constantii*.

(4) Editi cum cod. Regio, *anno centesimo*, sed mendose.

(5) Hæc usque ad *Melania vero*, desunt in cod. Reg. *A*.

virtutibus refulgeret, ad consummandum laudis suæ titulum, tres mortuos vitæ restituit. Quarto Valentiniani et Valentis anno, sanctus Hilarius apud Pictavos, plenus sanctitate et fide, multis undique virtutibus editis, migravit ad cœlos (1). Nam et ipse legitur mortuos suscitasse.

Melania vero matrona nobilis, et incola urbis Romanæ (2), Hierosolyma ob devotionem abiit, Urbano filio Romæ relicto. Quæ ita se in cuncta bonitate ac sanctitate omnibus præbuit, ut Thecla (3) vocaretur ab incolis.

XXXVII. Post mortem autem Valentiniani, Valens integri successor imperii, monachos ad militiam cogi jubet : nolentes fustibus præcipit verberari (4). Post hæc, bellum sævissimum in Thracia (5) Romani gessere : in quo tanta strages fuit, ut Romani, amisso equorum præsidio, pedibus fugerent. Cumque a Gothis internecione maxima cæderentur, et Valens fugeret sagitta sauciatus, parvum tugurium ingressus (6), imminentibus hostibus, super se incensa casula, optata caruit sepultura. Sicque ultio divina, ob sanctorum effusum sanguinem, tandem emissa processit. Hucusque Hieronymus : ab hoc vero tempore Orosius presbyter plus scripsit.

XXXVIII. Igitur cum Gratianus imperator destitu-

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *bb.*)
(2) * Cod. Reg. *B*, habet *Romæ*, *Hierosolymis*.
(3) * Num e greco θίοκλος ?
(4) * Cod. Just. lib. 10, tit. 31, leg. 26.
(5) Aliquot codd., *Thracias*. Nonnulli cum editis, *Thracas*.
(6) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *adgressus*.

tam (1) cerneret esse rempublicam, Theodosium collegam imperii facit. Hic Theodosius omnem spem suam atque fiduciam in Dei misericordiam ponit. Qui multas gentes non tam gladio, quam vigiliis et oratione compescuit, rempublicam confirmavit (2), Constantinopolim urbem victor ingressus est.

Maximus vero cum, per tyrannidem oppressis Britannis, sumsisset victoriam, a militibus imperator creatus est. In urbe Treverica sedem instituens (3), Gratianum imperatorem circumventum dolis interfecit (4). Ad hunc Maximum beatus Martinus jam episcopus venit. In loco ergo Gratiani, Theodosius ille, qui totam spem in Deum posuerat, totum suscipit imperium. Qui deinceps divinis affatibus fretus, Maximum spoliatum imperio interfecit. (5)

XXXIX. Apud Arvernos vero post Stremonium episcopum prædicatoremque, primus episcopus Urbicus fuit, ex senatoribus conversus, uxorem habens : quæ, juxta consuetudinem ecclesiasticam, remota a consortio sacerdotis religiose vivebat. Vacabant enim ambo orationi, eleemosynis, atque operibus bonis. Cumque hæc agerent, livor inimici, qui semper est æmulus sanctitati, commovetur in feminam : quam in

(1) Cod. Regm., *destructam*.

(2) Cod. Regm., *remque publicam confirmans*.

(3) Idem cod., *sedem sibi constituens*.

(4) Ann. Christ. 383.

(5) Ann. Christ. 388. Hic desinit liber I in cod. Regio *A*. Cetera usque ad librum II desunt, præter clausulam : *Explicit liber I a principio mundi usque ad transitum sancti Martini, computantur anni* 5546. In codd. vero Corb. et Vatic. omittuntur quatuor sequentia capitula, sed habetur ultimum. — * Ita in codd. Cam. et Reg. *B*.

concupiscentiam viri succendens, novam Evam efficit. Nam succensa mulier a libidine, operta peccati tenebris, pergit ad domum ecclesiæ per tenebras noctis. Cumque obserata omnia reperisset, pulsare fores ecclesiæ domus cœpit, ac voces hujusmodi dare : « Quousque, Sacerdos, dormis? Quousque ostia clausa non « reseras? Cur conjugem (1) spernis? Cur, obduratis « auribus, Pauli præcepta non audis? Scripsit enim : « *Revertimini ad alterutrum, ne tentes vos Satanas* (2). « Ecce ego ad te revertor, nec ad extraneum, sed ad « proprium vas recurro. » Hæc et his similia diu declamanti (3), tandem sacerdotis tepescit religio. Jubet eam cubiculo intromitti, ususque concubitu ejus discedere jubet. Dehinc tardius ad se reversus, et de perpetrato scelere condolens, acturus pœnitentiam, diœcesis suæ monasterium expetit : ibique cum gemitu ac lacrymis quæ commiserat diluens, ad urbem propriam est reversus. Qui impleto vitæ cursu migravit a sæculo. Nata est enim ab hoc concubitu (4) filia, quæ in religione permansit. Ipse quoque sacerdos cum conjuge et filia in crypta Cantobennensi (5), juxta ag-

(1) Bec. et Regm., *cur satellitem spernis? cur obturatis*, etc. Supra cap. 2, vir *satelles* appellatur. Cod. Turon. etiam habet : cur *satellitem*, etc. [Ita Clun.]

(2) 1. Cor., 7. 5.

(3) Cod. Regm., *declamante, tandem sacerdos tepescit religiosus; jubetque eam cubiculum introire, post concubitum vero discedere.*

(4) Ed. [Codd. Cluniac.] et Bec., *conceptu*. Observandum hic *religionis* vocem ad exprimendum vitæ sanctioris statum adhibitam. Quod et sæpius Gregorius facit passim.

(5) Cod. Regm., *Catabennensi*. [Cluniac., *Catabenensi*.] Bad., *Cantobonensi*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *cc.*)

gerem publicum, est sepultus. In cujus loco Legonus episcopus subrogatur.

XL. Quo defuncto, sanctus Hillidius successit, vir eximiæ sanctitatis ac præclaræ virtutis, qui in tanta sanctitate emicuit, ut fama ejus etiam extraneos fines adiret. Unde factum est, ut (1) imperatoris Treverici filiam expetitus a spiritu immundo curaret (2) : quod in libro illo, quem de ejus vita conscripsimus, memoravimus. Fuit autem, ut fama refert, valde senex et plenus dierum, plenusque bonis operibus, qui felici consummatione, vitæ hujus perfunctus tramite, migravit ad Christum : sepultusque in crypta, suburbano (3) civitatis illius. Habuit autem et archidiaconum, nomine et merito Justum, qui et cursum vitæ bonis consummans operibus, magistri tumulo sociatur. Jam vero post transitum beati Hillidii confessoris, ad gloriosum ejus sepulcrum tantæ virtutes apparent, ut nec scribi integre queant, nec memoria retineri. Huic sanctus Nepotianus successit.

XLI. Igitur apud Arvernos sanctus Nepotianus quartus habebatur episcopus (4). A Treveris vero legati in Hispaniam mittebantur : ex quibus Artemius quidam, admirabilis sapientiæ atque pulchritudinis, et prima

(1) Sic cod. Regm. et edit. Bad. Ceteri, *ut ab imperatoris Treverici filia expetitus, ut spiritu*, etc. Hic sine dubio de Maximo agitur.

(2) [Cod. Clnniac., *liberaret.*]

(3) Edit. Bad. habet *suburbio*. Cod. Regm., *suburbana*.

(4) Etiam juxta Gregorii calculum Nepotianus quintus est Arvernorum episcopus. De ejus sepulcro vide lib. *de Gloria Confessor.*, cap. 37.

ætate florens, vi febrium est correptus. Præcedentibus vero aliis, hic apud Arvernos ægrotus relinquitur. Nam eo tempore apud Treveros sponsali erat vinculo nexus. A sancto autem Nepotiano visitatus, atque oleo sancto perunctus, tribuente Domino, redditur sanitati. Qui cum ab eodem sancto verbum prædicationis accepisset, oblitus tam sponsam terrenam, quam facultates proprias, sanctæ copulatur ecclesiæ, factusque clericus in tanta prælatus est sanctitate, ut beato Nepotiano successor exsisteret ad regendas gregis Dominici caulas.

XLII. Per idem tempus Injuriosus quidam de senatoribus Arvernis, cum magnis opibus similem sibi in conjugio puellam expetiit, datoque arrabone, diem constituit nuptiarum. Erat autem uterque unicus patri. Adveniente vero die, celebrata nuptiarum solemnitate, in uno strato ex more locantur. Sed puella graviter contristata, aversa ad parietem, amarissime flebat. Cui ille : « Quid, inquit, turbaris? « Indica, quæso, mihi. » Illaque silente, adjecit vir : « Obsecro te per Jesum-Christum filium Dei, ut mihi « quid doleas sapienter exponas. » Tunc illa conversa ad eum, ait : « Si omnibus diebus vitæ meæ plan-« gam, numquid tantæ erunt lacrymæ, ut queant « abluere tam immensum pectoris mei dolorem. Sta-« tueram enim ut corpusculum meum immaculatum « Christo a virili tactu servarem : sed væ mihi, quæ « taliter ab eo relicta sum, ut quod optabam perficere « non valerem, et quod ab initio ætatis meæ servavi, « in hac novissima die, quam videre non debueram, « perdidi. Ecce enim relicta ab immortali Christo,

« qui mihi dotem promittebat paradisum, mortalis « hominis sum sortita consortium; et pro rosis im« marcescibilibus, arentium me rosarum non ornat, « sed deformat spolium (1). Et cum debui super qua« drifluo Agni flumine puritatis stolam induere, hæc « mihi vestis onus exhibuit, non honorem. Sed « quid amplius verba protrahimus? Infelix ego, quæ « debui sorte mereri polos, hodie demergor in abys« sos. O si mihi hæc futura erant, quare non dies « vitæ meæ ipse fuit finis, qui fuit initium! O si « ante introissem mortis januam, quam lactis accipe« rem alimenta! O si mihi dulcium nutricum oscula « in funere fuissent expensa! Horrent enim mihi ter« renæ species, quia pro mundi vita transfixas manus « suspicio Redemtoris. Nec cerno diadcmata gemmis « insignibus coruscantia, cum illam spineam miror « mente coronam. Respuo longe lateque diffusa spatia « terræ tuæ, quia amœnitatem concupisco paradisi. « Horrent tua solaria (2), cum Dominum residentem « suspicio super astra. » Talia cum magno fletu jactanti commotus pietate juvenis ait : « Unicos nos « nobilissimi Arvernorum habuere parentes, et ad « propagandam generationem conjungere voluerunt, « ne recedentibus eis de mundo succederet heres ex« traneus. » Cui illa : « Nihil est mundus, nihil sunt « divitiæ, nihil est pompa sæculi hujus; nihil est « vita ipsa qua fruimur; sed illa magis vita quærenda

(1) Regm., *non ornant, sed deformant sponsalia.... super quadrifluo amnis margine.*

(2) Bign., etc., *solatia*, rectius *solaria*, id est superiores ædium paries.

« est, quæ morte terminante non clauditur, quæ labe « ulla non solvitur, nec aliquo occasu finitur; ubi « homo in beatitudine æterna permanens, luce non « occidente vivit; et, quod majus est his omnibus, « ipsius Domini præsentia, jugi perfruens contem- « platione, in angelico translatus statu, indissolubili « lætitia gaudet. » Ad hæc ille : « Dulcissimis, inquit, « eloquiis tuis æterna mihi vita tanquam magnum « jubar inluxit; et ideo si vis a carnali abstinere « concupiscentia, particeps tuæ mentis efficiar. » Illa respondit : « Difficile est sexum virilem mulie- « ribus ista præstare. Tamen si feceris ut immacu- « lati permaneamus in sæculo, ego tibi partem tribuam « dotis quam promissam habeo a sponso Domino « meo Jesu-Christo, cui me et famulam devovi esse « et sponsam. » Tunc ille armatus crucis vexillo, ait: « Faciam quæ hortaris. » Et datis inter se dextris, quieverunt. Multos postea in uno strato recumbentes annos, vixerunt cum castitate laudabili. Quod postea in eorum transitu declaratum est. Nam cum, impleto certamine, puella migraret ad Christum, peracto vir funeris officio, cum puellam in sepulcrum deponeret, ait : « Gratias tibi ago, æterne Domine Deus noster, « quia hunc thesaurum sicut a te commendatum ac- « cepi, ita immaculatum pietati tuæ restituo. » Ad hæc illa subridens : « Quid, inquit, loqueris quod « non interrogaris? » Illamque sepultam ipse non post multum insequitur. Porro cum utriusque se- pulcrum e diversis parietibus collocatum fuisset, mi- raculi novitas, quæ eorum castitatem manifestaret, apparuit. Nam facto mane cum ad locum populi accederent, invenerunt sepulcra pariter, quæ longe

inter se distantia reliquerant : scilicet ut quos tenet socios cœlum, sepultorum hic corporum non separet monumentum. Hos usque hodie, Duos-Amantes vocitare loci incolæ voluerunt. Meminimusque de his in libro Miraculorum. (1)

XLIII. Arcadii vero et Honorii secundo imperii anno (2), sanctus Martinus Turonorum episcopus, plenus virtutibus et sanctitate, præbens infirmis multa beneficia, octogesimo et primo ætatis suæ anno, episcopatus autem vigesimo sexto, apud Condatensem diœcesis suæ vicum (3) excedens a sæculo feliciter migravit ad Christum. Transiit autem media nocte, quæ dominica habebatur, Attico Cæsarioque (4) consulibus. Multi enim in ejus transitu psallentium (5) audierunt in cœlo, quod in libro Virtutum

(1) In libro *de Gloria Confessorum*, cap. 32. Porro hi Duo-Amantes in ecclesia S. Illidii sepulti fuerunt, et puellæ nomen, quod hic non exprimitur, colligimus ex lib. 1, de Ecclesiis Clarom. ubi cap. 11, in ecclesia Illidiana *S. Injuriosus et Scholastica in corpore* quiescere dicuntur. Quippe cum Gregorius Injuriosum alterum e duobus hic appellet, dubium non est quin Scholastica fuerit quæ ei nuptui tradita fuerat.

(2) Clarom. in quo, ut et in aliis plurimis codicibus hoc caput legitur sub *sermonis Gregorii Turon.* titulo, habet : *Arcadio et Honorio imperantibus sanctus*, etc. Sic et cod. Corb. annorum 900, ubi habetur sub titulo *Epistolæ de transitu S. Martini.*

(3) Vulgo dicitur *Candes*. Situs est in confinio Turonum et Andegavorum ad Vigennæ et Ligeris confluentes, unde nomen traxit. Veteres enim Galli Condatum appellabant duorum fluminum confluxum.

(4) Sic codd. Corb. et Germ.; alii, *Cæsarico*, nonnulli *Cæsareo*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *dd.*)

(5) Sic Corb.; alii addunt *voces*. At Gregorius [*iterum infra] et alii ejus ævi auctores *psallentium* substantive usurpant. — * Cod. Cam. habet *psallentium choros*.

ejus primo (1) plenius exposuimus. Nam cum primitus sanctus Dei apud Condatensem, ut diximus, vicum ægrotare cœpisset, Pictavi populi ad ejus transitum sicut Turonici convenerunt. Quo migrante, grandis altercatio in utrumque surrexit populum. Dicebant enim Pictavi : « Noster est monachus (2); nobis abba « exstitit : nos requirimus commendatum. Sufficiat « vobis, quod dum esset in mundo episcopus, usi « estis ejus colloquio, participastis convivio, firmati « fuistis benedictionibus, insuper et virtutibus jocun- « dati. Sufficiant ergo vobis ista omnia : nobis liceat « auferre vel cadaver exanimum. » Ad hæc Turonici respondebant : « Si virtutum nobis facta sufficere di- « citis, scitote quia vobiscum positus, amplius est « quam hic operatus. Nam, ut prætermittamus plu- « rima, vobis suscitavit duos mortuos, nobis unum : « et, ut ipse sæpe dicebat (3), major ei virtus ante epi- « scopatum fuit, quam post episcopatum. Ergo necesse « est, ut quod nobiscum non implevit vivens, expleat « vel defunctus. Vobis est enim ablatus, nobis a Deo « donatus. Verum si mos antiquitus institutus serva- « tur, in urbe qua ordinatus est, habebit Deo jubente « sepulcrum. Certe si pro monasterii privilegio (4) « cupitis vindicare, scitote quia primum ei monaste- « rium cum Mediolanensibus (5) fuit. » His vero litigan-

(1) Cap. 4 et 5.

(2) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *ee.*)

(3) Idipsum testatur Severus Sulpicius in Dialogo *A*, de ejusdem sancti virtutibus.

(4) Sic Clarom., Corb. duo, [Cluniac.], Germ et Vinc.; alii vero *monasterio privilegium.*

(5) * Cod. Reg. *B*, *in Mediolanensium.*

tibus, sole ruente, nox clauditur; corpusque in medio positum, firmatis serra ostiis (1), ab utroque populo custoditur; futurum ut mane facto a Pictavis (2) per violentiam auferretur: sed Deus omnipotens noluit urbem Turonicam a proprio frustrare patrono. Denique nocte media omnis Pictava somno phalanga comprimitur (3), nec ullus superfuit qui ex hac multitudine vigilaret. Igitur ubi Turonici eos conspiciunt obdormisse, adprehensam sanctissimi corporis glebam, alii per fenestram ejiciunt, alii a foris suscipiunt: positumque (4) in navi cum omni populo per Vingennam (5) fluvium descendunt. Ingressique Ligeris alveum, ad urbem Turonicam cum magnis laudibus psallentioque dirigunt copioso. De quorum vocibus Pictavi expergefacti, nihil de thesauro quem custodiebant habentes, cum magna confusione ad propria sunt reversi.

Quod si quis requiret, cur post transitum Gatiani episcopi, unus tantum, id est Litorius (6), usque ad sanctum Martinum fuisset episcopus, noverit quia, obsistentibus paganis, diu civitas Turonica sine benedictione sacerdotali fuit. Nam qui christiani eo tempore videbantur, occulte et per latebras divinum

(1) * Cod. Reg. *B*, *firmatis serris*.

(2) * Cod. Cam. *Pictavensibus*.

(3) [In cod. Clun. sic habebatur; sed eadem, ut videtur, manu correctum est: *omnes Pictavi somno fallente comprimuntur*.]

(4) [Cod. Cluniac., *positaque*.]

(5) Alias, *Vigenna*, nonnullis *Vincenna*; qui amnis, ortus in Lemovicibus, prope ipsum Condatum Ligeri jungitur.

(6) Aliquot mss. et editi, *Lidorius*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *ff*.)

officium celebrabant. Nam si qui a paganis reperti fuissent christiani, aut afficiebantur verberibus, aut gladio truncabantur.

A passione ergo Domini, usque transitum sancti Martini, anni CCCCXII (1), computantur.

Explicitus est liber primus, continens annos VMDXLVI, *qui computantur a principio mundi usque ad transitum sancti Martini episcopi.* (2)

---

(1) Scaliger lib. VI, de emend. temporum hic et in fine lib. IV et VI, legendum esse censet CCCLXII, cui numero additis annis 33 Christi vitæ, efficitur annus 395.

(2) * Hæc clausula sic habetur in cod. Reg. *B : Explicit liber primus. A principio mundi usque ad transitum sancti Martini computantur anni VMDXLVI.* Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. gg.)

LIBER SECUNDUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

PROLOGUS.

Prosequentes ordinem temporum, mixte confuseque tam virtutes sanctorum, quam strages gentium memoramus. Non enim inrationabiliter accipi puto, si felicem beatorum vitam inter miserorum memoremus excidia, cum id (1) non facilitas scriptoris, sed temporum series præstet. Nam sollicitus lector, si inquirat strenue, inveniet inter illas regum Israëliticorum historias sub Samuël justo Phineem interisse sacrilegum; ac sub David quem Fortem-manum (2) dicunt, Goliam allophylum corruisse. Meminerit (3) etiam sub Heliæ eximii vatis tempore, qui pluvias cum voluit abstulit, et cum libuit arentibus terris infudit; qui viduæ paupertatem oratione locupletavit; quantæ populorum strages fuere, quantæ (4) fames, vel quæ siccitas miseram oppresserit humum. Quæ sub Ezechiæ tempore, cui Deus ad vitam quindecim annos auxit, Hierosolyma mala pertulerit. Sed et sub Elisæo propheta, qui mortuos vitæ restituit, et alia in populis miracula multa fecit; quantæ interneciones, quæ miseriæ ipsum Israëliticum populum oppresserunt. Sic et Eusebius, Severus, Hieronymusque in Chronicis, atque Orosius, et bella regum,

(1) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *idem*.
(2) Sic Corb.; alii, *Fortem-manu*. — * Ita Cam. et Reg. *B*.
(3) [Cod. Clun., *meminisse etiam potest*.] — * Reg. *B*, *memineat*; Cam., *meminiat*.
(4) [Cod. Clun., *quæ fames*.]

et virtutes martyrum pariter texuerunt. Ita et nos idcirco sic scripsimus, quo facilius sæculorum ordo, vel annorum ratio usque ad nostra tempora tota reperiatur. Venientes ergo per ante dictorum auctorum historias, ea quæ in posterum acta sunt, Domino adjuvante (1), disseremus.

I. Igitur (2) post excessum beati Martini Turonicæ civitatis episcopi, summi et incomparabilis viri, de cujus virtutibus magna apud nos volumina retinentur, Briccius (3) ad episcopatum succedit. At vero Briccius iste, cum esset primævæ ætatis juvenis, sancto adhuc Martino viventi in corpore multas tendebat insidias, pro eo quod ab eodem plerumque, cur faciles (4) res sequeretur, arguebatur. Quadam autem die, dum quidam infirmus medicinam a beato Martino expeteret, Briccium adhuc diaconum in platea convenit; cui simpliciter ait : « Ecce ego præstolor beatum virum, et nescio ubi sit, vel quid operis agat? » Cui Briccius : « Si, inquit, delirum illum quæris, prospice eminus; ecce cœlum solito (5) si-

(1) Sic cod. Casin.; alii, *jubente*. [Cod. Clun., *Deo jubente*.] — * Codd. Cam. et Reg. *B*, *Domino jubente*.

(2) Deest hoc caput in Corb et Reg. *A*. Hoc caput et quartum in cod. Vatic. non exstant suo loco, sed habentur in fine libri. — * Deest quoque hoc caput in cod. Cam.; Cod. Reg. *B* habet *incipit vita sancti Briccii episcopi. Igitur, etc.* Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *a*.)

(3) [Cod. Clun., *Brictius*, et sic deinceps.]

(4) Latinius legendum putat *futiles*. Regm., Germ. et Clar., *cor facile*. Sed retinenda prima lectio. Eodem quippe sensu hanc vocem *faciles* usurpat Gregorius lib. II. Mirac. S. Martini, cap. 1, et alibi passim.

(5) Sic Regm. cum editis 2; alii, *solite*, unde Latinius *sollicite* reponendum conjicit. [Cod. Clun., *solite*.]

« cut amens respicit. » Cumque pauper ille, occursu (1) reddito, quod petierat impetrasset, Briccium (2) diaconum vir beatus alloquitur : « En ego, Bricci, « delirus tibi videor? » Cumque ille confusus hæc audiens, dixisse se denegaret, ait vir sanctus : « Nonne « aures meæ ad os tuum erant, cum hæc eminus lo- « queharis? Amen dico tibi, quia obtinui apud Deum, « ut post meum (3) transitum ad pontificatus hono- « rem accedas; sed noveris te in episcopatu multa « adversa passurum. » Briccius hæc audiens irridebat, dicens : « Nonne verum dixi, istum delira verba pro- « ferre? » Sed et presbyterii honore præditus, sæpius beatum virum conviciis lacessivit. Adeptus ergo, consentientibus civibus, pontificatus officium (4) orationi vacabat. Quia quamquam esset superbus et vanus, castus tamen habebatur corpore. Tricesimo-tertio (5) vero ordinationis ejus anno, oritur contra eum lamentabilis causa pro crimine. Nam mulier ad quam cubicularii ejus vestimenta deferre (6) solebant ad abluendum, quæ sub specie religionis erat veste mutata (7), concepit et peperit. Qua de re surrexit omnis populus Turonorum in iram, et totum crimen super episcopum referunt, volentes eum unanimiter lapidare. Dicebant : « Diu pietas sancti tuam celavit luxu-

(1) Regm., *cursu.*

(2) [Cod. Clun., *Brictionem diaconem*]

(3) [Cod. Clun, *ut post me ad.*] — * Ita Reg. *B.*

(4) * Cod. Reg. *B*, *adepto.... officio.*

(5) Clar., Germ. et Regm., *Tricesimo vero* [Ita Clun.]

(6) [Cod. Clun., *deferebant ad.*] — * Ita Reg: *B.*

(7) Nota vestium mutationem ab iis qui religiosam vitam agebant; quod et frequenter apud Gregor. occurret.

« riam; nec (1) Deus nos diutius sinit manus tuas in-« dignas osculando pollui » (2). Illo quoque e contrario viriliter hæc negante: « Adferte, inquit, infantem « ad me. » Cumque oblatus fuisset infans, tringinta dies ab ortu habens, ait ad eum Briccius episcopus: « Adjuro te per Jesum-Christum Filium Dei omnipo-« tentis, ut, si ego te generavi, coram cunctis edicas. » Et ille: « Non es, inquit, tu pater meus. » Populis autem rogantibus, ut quis esset pater interrogaret, ait sacerdos: « Non est hoc meum. Quod ad me per-« tinuit, sollicitus fui; vobis si aliquid suppetit, per « vos quærite. » Tunc illi magicis hæc artibus facta asseverantes, insurgunt contra eum in una conspiratione. Et trahentes eum dicebant: « Non diutius no-« bis falso pastoris nomine dominaberis. » Ille autem ad satisfaciendum adhuc populo, prunas ardentes in byrrum suum posuit, et ad se stringens, usque ad sepulcrum beati Martini una cum populorum turbis accedit; projectisque (3) ante sepulcrum prunis, vestimentum ejus inustum apparuit. Illo quoque sic prosequente: « Sicut istud vestimentum ab his igni-« bus videtis inlæsum, ita et corpus meum à tactu « mulierisque coitu est impollutum. » Illis vero non credentibus, sed contradicentibus, trahitur, calum-

---

(1) Regm., *non Deus sinat nos manus tuas indignas osculando pollui diutius.* [Ita Clun. deest tamen *nos.*]

(2) Vetus consuetudo manus episcoporum osculandi, quod per earum impositionem tradatur Spiritus-Sanctus. Id etiam reges honori ducebant.

(3) [In cod. Clun. scriptum fuerat, *projectasque.... prunas*, sed correctum, *projectis prunis.*]

niatur, ejicitur (1), ut sermo sancti (2) adimpleretur : « Noveris te in episcopatu multa adversa passurum. » Hoc enim ejecto, Justinianum in episcopatu constituunt. Denique Briccius romanæ urbis papam expetiit, flens et ejulans, atque dicens : « Merito hæc « patior, quia peccavi in sanctum Dei, et eum deli« rum et amentem sæpe vocavi; cujus videns virtu« tes, non credidi. » Post cujus abscessum, aiunt Turonici sacerdoti suo : « Vade (3) post eum, et exerce « negotium tuum; quia si eum prosecutus non fueris, « ad nostrum omnium contemtum humiliaberis. » Justinianus vero egressus a Turonis, Vercellas Italiæ civitatem adgressus, judicio Dei percussus, obiit peregrinus. Turonici ejus obitum audientes, et in sua malicia perdurantes, Armentium in ejus loco constituunt. At Briccius episcopus Romam veniens, cuncta quæ pertulerat papæ refert. Qui ad sedem apostolicam residens, plerumque missarum solemnia celebrans (4) inibi quicquid in sanctum Dei deliquerat, deflendo diluit. Septimo igitur regressus anno a Roma, cum auctoritate papæ illius, Turonos (5) redire disponit :

---

(1) Germ., *calumniatus ejicitur*.

(2) * Cod Reg. *B*, *sancti Martini*.

(3) Cod. Turonensis apud Morelium habet : *Vade post eum, et exsere negotium tuum; quia si eum persecutus non fueris, a nostro omnium contemtu humiliaberis.* Hinc porro colligere licet, hoc de S. Briccio caput in ms. Turonensi exstitisse. [Cod. Clun., *a nostro omnium contemptu humiliaberis.*] — * Ita Reg. *B*.

(4) [Cod. Clun., *celebravit, ibi quidquid in sanctum Dei deliquerat deflens. Septimo.*] — * Ita cod. Reg. *B*.

(5) [Cod. Clun., *Turonis.... cui nomen.*] — * Ita Reg. *B*.

et veniens ad vicum, cujus nomen est Laudiacum (1), sexto ab urbe milliaro, mansionem accepit. Armentius vero febre corripitur, et media nocte spiritum exhalavit. Quod protinus Briccio episcopo per visum revelatum est, qui ait suis : « Surgite velocius, ut « ad tumulandum fratrem nostrum Turonicum pon« tificem occuramus. » Cumque illi venientes portam civitatis ingrederentur, ecce istum per aliam portam mortuum efferebant. Quo sepulto, Briccius in cathedram suam regressus (2) est, septem postea feliciter (3) vivens annos. Cui post quadragesimum-septimum episcopatus annum defuncto sanctus Eustochius successit, magnificæ sanctitatis vir. (4)

II. Post hæc (5) Vandali a loco suo digressi, cum Gunderico rege in Gallias ruunt (6). Quibus valde vastatis, Hispanias appetunt. Hos secuti Suevi, id est, Alamanni, Galliciam adprehendunt. Nec multo post scandalum inter utrumque oritur populum, quoniam propinqui sibi erant. Cumque ad bellum armati procederent, ac jamjamque (7) in conflictu parati essent, ait Alamannorum rex : « Quousque bellum super « cunctum populum commovetur? Ne pereant, quæso, « populi utriusque phalangæ : sed procedant duo de

(1) Is ipse locus infra lib. x, cap. 31, appellatur *Mons-Laudiacus*; vulgo dicitur *Mont-Louis*; Regm. habet *Claudiacum*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *remissus*.

(3) [In cod. Clun. deest *feliciter*.]

(4) De utroque iterum lib. x, cap. 31.

(5) An. 406.

(6) Regm. incipit absolute, *Vandali*. [Cod. Clun., *Post hæc Wandali*.] — * Ita Reg. *B*.

(7) * Cod. Reg. *B*, *acieque in conflictu*.

« nostris in campum cum armis bellicis, et ipsi inter « se confligant. Tunc ille, cujus puer vicerit, regio- « nem sine certamine obtinebit. » Ad hæc cunctus consensit populus, ne universa multitudo in ore gladii rueret. His enim diebus Gundericus rex obierat (1), in cujus loco Trasamundus (2) obtinuerat regnum. Confligentibus vero pueris, pars Vandalorum victa succubuit; interfectoque puero, placitum egrediendi Trasamundus spopondit, ut scilicet, præparatis itineris necessariis, se a finibus Hispaniæ removeret.

Per idem vero tempus persecutionem in christianos Trasamundus exercuit, ac totam Hispaniam, ut ad perfidiam Arianæ sectæ consentiret, tormentis ac diversis mortibus impellebat. Unde factum est, ut puella quædam religiosa, prædives opibus, ac secundum sæculi dignitatem nobilitate senatoria florens; et, quod his omnibus est nobilius, fide catholica pollens (3), Deoque omnipotenti inreprehensibiliter serviens, ad hanc quæstionem adduceretur. Cumque regis fuisset oblata conspectibus, cœpit eam primum ad rebaptizandum blandis sermonibus inlicere. Quæ cum venenosum ejus jaculum fidei (4) parma propelleret; præcepit rex facultates ejus auferri, quæ jam mente possidebat regna paradisi, deinde suppliciis

(1) An 428.

(2) Sic semper Corb.; Regius *A* verò, Bec., Regm. [et Clun.] cum aliquot editis *Transimundus*, alii *Trasimundus*. Hæc non sub Trasamundo, sed sub Genserico contigerunt [Gunderico successit Gensericus, non Trasamundus, qui post Gundabundum regnare cœpit anno 496]. — * Cam. et Reg. *B*, *Trasimundus* et sic deinceps.

(3) [Cod. Clun. *pollens, quæ Deo.... serviebat.*] — * Sic habent Codd. Cam. et Reg. *B*.

(4) [Cod. Clun., *fidei per arma.*]

adplicatam, sine spe præsentis vitæ torqueri. Quid plura? Post multas quæstiones, post ablatos terrenarum divitiarum thesauros, cum ad hoc (1) frangi non posset, ut beatam scinderet Trinitatem, ad rebaptizandum invita deducitur. Cumque in illud cœnosum lavacrum vi cogeretur immergi, ac proclamaret: « Patrem cum Filio, ac Spiritum-Sanctum unius « credo esse substantiæ essentiæque (2) », digno aquas unguine cunctas infecit, id est fluxu ventris adspersit. Exhinc ad legitimam deductam quæstionem, post equuleos, post flammas et ungulas, Christo Domino capitis decisione dicatur (3). Post hæc prosequentibus Alamannis usque ad Traductam (4), transito mari Vandali per totam Africam ac Mauritaniam sunt dispersi.

III. Sed quoniam eorum tempore persecutio in Christianos invaluit, sicut superius mentio facta est, videtur et aliqua ex his quæ circa Dei ecclesias intulerunt, vel quemadmodum de regno expulsi sint, memorare. Defuncto igitur Trasamundo, post scelera quæ in sanctis Dei exercuit, Hunericus (5) mente crudelior Africanum occupat regnum, atque ex electione Vandalorum ipsis præponitur. Cujus sub tempore quanti Christianorum populi pro ipso Christi sacratissimo nomine cæsi sint, ab hominibus non potest

---

(1) * Cod. Reg. *B*, *adhuc*.

(2) * Cod. Cam. habet *substantiæ. Hoc dicto, aquas, etc.*

(3) * Cod. Cam. *Desecatur*; Reg. *B*, *necatur*.

(4) Vulgo *Tarifa*.

(5) Editi *Honoricus*. [Ita cod. Clun.] — * Ita et cod. Reg. *B*. — Is Genserico patri suo successit; huic Guntabundus, et Guntabundo Trasamundus.

comprehendi. Testis est tamen Africa quæ misit, et Christi dextera, quæ gemmis immarcescibilibus coronavit. Legimus tamen quorumdam (1) ipsorum martyrum passiones, ex quibus quædam replicanda (2) sunt, ut ad ea quæ spopondimus veniamus. Igitur Cyrola, falso vocatus episcopus, hæreticorum tunc maximus habebatur assertor. Cumque ad persequendum christianos rex per diversa transmitteret; sanctum Eugenium episcopum, virum inenarrabili sanctitate, qui tunc ferebatur magnæ prudentiæ esse, in suburbano civitatis suæ reperit persecutor : quem ita violenter rapuit, ut nec ad hortandum gregem christicolum (3) abire permitteret. Ille vero cum se videret abduci, epistolam civibus pro custodienda fide catholica hoc modo transmisit (4) :

« Dilectissimis et in Christi amore dulcissimis filiis « et filiabus ecclesiæ mihi a Deo commissæ (5), Eu« genius episcopus.

« Regalis emanavit auctoritas, et pro exercenda fide « catholica, edicto nos a Carthagine (6) venire præ« cepit. Et ideo ne abiens a vobis ecclesiam Dei in « ambiguo, hoc est, in suspenso, dimitterem; aut

(1) [Cod. Clun. *quorumdam ex ipsis martyrum.*] — * Ita cod. Reg. *B*.

(2) * Cod. Cam. *republicanda.*

(3) Sic mss., at editi cum Bec. habent *Christi ullum.*

(4) Deest epistola integra in Corb.; sed quæ tamen sponte omissa fuit, cum habeat, *Epistolam.... hoc modo transmisit.* — * Idem de cod. Cam. dicendum.

(5) Ms. 1. *commissis.*

(6) Regm. *Chartaginem.* Et infra post *vicarias*, addit, *litteras.* — * Reg. *B*, *ad Carthaginem.*

« oves Christi non (1) verus pastor silentio (2) relinquerem, necessarium duxi has pro me vicarias vestræ dirigere sanctitati : in quibus non sine lacrymis peto, hortor, moneo, et satis abundeque obtestor per Dei majestatem, et per tremendum judicii diem, atque adventus Christi terribilem claritatem, ut fixius teneatis catholicam fidem, adserentes Filium Patri esse æqualem, et Spiritum-Sanctum eamdem habere cum Patre et Filio deitatem (3). Servate itaque unici baptismatis gratiam, custodientes chrismatis unctionem. Nemo post aquam revertatur ad aquam, renatus ex aqua. Nutu enim Dei sal ex aqua conficitur; sed si in aquam redactum fuerit, omnis species ejus confestim evacuatur. Unde non immerito Dominus in Evangelio ait : *Si sal infatuatum fuerit in quo salietur* (4)? Et utique hoc est infatuari, velle secundo condiri, cum semel factum sufficiat. Non audistis Christum dicentem : *Qui semel lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi* (5)? Ideoque, fratres, et filii, filiæque meæ in Domino, non vos contristet absentia mea, quia si catholicæ disciplinæ adhæreatis, ego vos nec longinquitate aliqua obliviscar, nec morte a vobis divellar (6). Scitote quia quocumque me fecerint

(1) * Cod. Reg. *B*, *ut verus pastor*.

(2) [Cod. Clun., *reliquissem*.]

(3) Regm. et Bec. *asserentes Patrem et Spiritum-Sanctum eamdem habere cum Filio deitatem*.

(4) Matth., 5. 13.

(5) Joan., 13. 10.

(6) Sic mss. 2. Alii, *quin si catholicæ disciplinæ adhæreatis, ego.... obliviscor.... divellor*. [Cod. Clun. *qua si.... obliviscor.... divellor*.] — * Sic Reg. *B*.

« dividi agones, mecum est palma : si ad exsilium « abiero, beati Johannis Evangelistæ exemplum ha« beo; si ad mortis exitium, *Vivere mihi Christus « est, et mori lucrum* (1). Si rediero, fratres, implebit « Deus desiderium vestrum. Attamen sufficit modo, « quod vobis non tacui : monui, instruxi, quomodo « potui : ideoque immunis sum a sanguine omnium « pereuntium; et scio quia adversus eos legentur lit« teræ istæ ante tribunal Christi, cum venerit red« dere unicuique secundum opera sua. Si reversus « fuero, fratres, videbo vos in hac vita; si non re« versus fuero, videbo vos in futura. Dico tamen « vobis, valete; orate pro nobis, et jejunate, quia « jejunium et eleemosyna semper Dominum ad mise« ricordiam deflexerunt. Mementote esse scriptum in « Evangelio : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, « animam autem non possunt occidere : timete autem « eum, qui postquam occiderit corpus, habet potes« tatem et animam et corpus perdere et mittere in « gehennam.* » (2)

Ductus itaque sanctus Eugenius ad regem, cum illo Arianorum episcopo pro fide catholica decertavit. Cumque eum de sanctæ Trinitatis mysterio potentissime devicisset, et insuper multas per eum virtutes Christus ostenderet, in majorem insaniam idem episcopus, invidia inflammante, succenditur. Erant enim tunc temporis cum sancto Eugenio viri prudentissimi atque sanctissimi, Vindemialis (3) et Longinus episco-

(1) Philip., 1. 21.
(2) Matth., 10. 28.
(3) Corb. habet ubique *Vindimialis*. — * Ita et Cam.

pi, pares gradu, et virtute non impares. Nam sanctus Vindemialis eo tempore ferebatur mortuum suscitasse: Longinus autem multis infirmis salutem tribuit. Eugenius quoque non solum visibilium oculorum cæcitatem, sed etiam mentium depellebat. Quod cernens ille nequam Arianorum episcopus, vocatum ad se quemdam hominem, ab illo quo ipse vivebat errore deceptum (1), ait: « Non patior, quod hi episcopi multa in populo signa depromunt, illosque « cuncti me neglecto sequuntur. Adquiesce nunc his « quæ præcipio, et acceptis quinquaginta aureis, sede « in platea, per quam nobis est transitus: et manum « super clausos oculos ponens, me prætereunte cum « reliquis, exclama in magna virtute, dicens: Te, beatissime Cyrola, nostræ religionis antistes, deprecor « ut respiciens manifestes gloriam ac virtutem tuam, « ut oculos meos aperiens merear lucem videre quam « perdidi. » Qui jussa complens, residensque in platea, transeunte hæretico cum sanctis Dei, iste qui Deum inridere cogitabat, exclamat in magna virtute, dicens: « Audi me, beatissime Cyrola; audi me, « sancte sacerdos Dei; respice cæcitatem meam. Experiar ego medicamenta quæ sæpe cæci reliqui a « te meruerunt, quæ leprosi experti sunt, quæ ipsi « etiam mortui præsenserunt. Adjuro te per ipsam « virtutem quam habes, ut mihi desideratam restituas « lucem, quia gravi sum cæcitate percussus. » Veritatem enim nesciens, verum dicebat; quia cæcaverat eum cupiditas, et virtutem Dei omnipotentis inridere per pecuniam æstimabat. Tunc hæreticorum episco-

(1) * Deest *deceptum* in codd. Cam. et Reg. *B*.

pus paullulum se divertit (1), quasi in virtute triumphaturus, elatus vanitate atque superbia, posuit manum suam super oculos ejus, dicens : « Secundum « fidem nostram, qua recte Deum credimus, ape- « riantur oculi tui. » Et mox ut hoc nefas erupit, risus mutatur in planctum, et dolus episcopi est patefactus in publico : nam (2) tantus dolor oculos miseri illius invasit, ut eos digitis vix (3) comprimeret, ne creparent. Denique clamare cœpit miser, ac dicere : « Væ mihi misero, quia seductus sum ab inimico legis « divinæ. Væ mihi, quia Deum per pecuniam inridere « volui, et quinquaginta aureos accepi, ut hoc faci- « nus perpetrarem. » Ad episcopum autem aiebat : « Ecce aurum tuum, redde lumen meum, quod dolo « tuo perdidi. Vosque (4) rogo, gloriosissimi christiani, « ne despiciatis miserum, sed velociter succurrite « pereunti. Vere enim cognovi, quia Deus non inride- « tur. » Tunc sancti Dei misericordia moti : « *Si*, in- « quiunt, *credis, omnia possibilia sunt credentis* » (5). At ille clamabat voce magna : « Qui non crediderit « Christum Filium Dei et Spiritum-Sanctum æqualem « habere substantiam atque deitatem cum Deo Patre, « hodie quæ ego perfero patiatur. » Et adjecit : « Credo « Deum Patrem omnipotentem, credo Filium Dei

(1) * Cod. Reg. *B*, *avertit.*

(2) Cod. Bellov. ceteris avulsis incipit ab his verbis, *patefactus in publico.* Tum quæ sequuntur usque ad hæc verba, *Tunc sancti Dei*, desunt in eodem cod. — * Eadem desunt in cod. Cam.

(3) Regm. *vi comprimeret.* Casin. *digitis suis comprimeret.* [Clun. *digitis sex compr.*]

(4) [Cod. Clun. *vos quoque rogo.*] — * Ita cod. Reg. *B.*

(5) Marc., 9. 22.

« Christum Jesum æqualem Patri, credo Spiritum-« Sanctum Patri et Filio consubstantialem atque co-« æternum. » Hæc illi audientes, et se invicem honore mutuo prævenientes, oritur inter eos sancta contentio, quis oculis ejus signum beatæ crucis imponeret. Vindemialis vero ac Longinus Eugenium, ille (1) autem econtra eos exorat ut manus imponerent cæco. Quod cum fecissent, et manus suas super caput ejus tenerent, sanctus Eugenius crucem (2) super oculos cæci faciens, ait : « In nomine Patris et « Filii et Spiritus-Sancti, veri Dei, quem trinum in « una æqualitate atque omnipotentia confitemur, « aperiantur oculi tui. » Et statim ablato dolore, ad pristinam rediit sanitatem. Manifestissime autem patuit per hujus cæcitatem, qualiter hæreticorum episcopus oculos cordium misero assertionis suæ velabat amictu, ne veram lucem ulli liceret fidei oculis contemplari. O miserum, qui non ingressus per januam (3), id est, per Christum, qui est janua vera, lupus magis gregi quam custos effectus est; et facem (4) fidei quam in credentium cordibus debuerat accendere, pravitate (5) cordis sui conabatur exstinguere! Sancti vero Dei alia signa in populis multa fecerunt, et erat vox una populi dicentis : « Verus

(1) [Cod. Clun. *ille vero eos exorat.*] * Cam. et Reg. *B*, *ille autem eos exorat.*

(2) * Cam. et Reg. *B*, *crucem Christi.*

(3) * In codd. Cam. et Reg. *B*, *per januam* deest.

(4) Bell. *faciem*, pro *facem*, nisi fallor. — * Cam. *firmitatem*. — Codd. reliqui omnes *pacem*; at cum *accendere* et *exstinguere*, quæ sequuntur, adeo quadrat vox *facem*, ut in textum recipere ausi simus.

(5) * Cod. Cam. *in pravitate*. Reg. *B*, *in parvitate*.

« Deus Pater, verus Deus Filius, verus Deus Spiritus-« Sanctus, una fide colendus, uno timore metuendus, « eodemque honore venerandus; nam quæ Cyrola « adserit, falsa esse cunctis est manifestum. »

Videns autem Honoricus rex, assertiones suas per sanctorum fidem gloriosam taliter denudari, nec erigi sectam erroris, sed potius destrui; fraudemque (1) pontificis sui in hoc scelere fuisse detectam; sanctos Dei post multa tormenta, post equuleos, post flammas, post ungulas, jussit interfici : beatum vero Eugenium decollari jussit, sub ea specie, ut si in ea hora qua ensis super cervicem ejus incumbebat, non reverteretur ad hæreticorum sectam, non occideretur, ne eum pro martyre excolerent Christiani, sed exsilio damnaretur : quod ita factum esse manifestum est. Nam cum imminenti morte interrogatus fuisset, si mori pro fide catholica destinaret, respondit : « Hæc « enim est sempiterna vita, pro justicia mori. » Tunc suspenso gladio, apud Albigensem, Galliarum urbem, exsilio deputatus est, ubi et finem vitæ præsentis fecit (2). Ad cujus nunc sepulcrum multæ virtutes creberrime ostenduntur. Sanctum vero Vindemialem gladio percuti præcepit : quod ita impletum est in hoc certamine. Octavianus (3) vero archidiaconus, et multa millia virorum ac mulierum hanc fidem adserentium, interemta atque debilitata sunt. Sed pro-

---

(1) * Cam. et Reg. *B*, *famamque*.

(2) De Eugenio, ceterisque hic a Gregorio laudatis, consule Historiam persecutionis Vandalicæ a nobis editam, cap. 8, ubi fuse de his egimus, et de ejus sepulcro prope Albigensium urbem.

(3) * Cam. et Reg. *B*, *et Octavianus archidiaconus* et infra *adserentes*, pro *adserentium*.

amore gloriæ, nihil erant hæc supplicia confessoribus sanctis, qui in paucis vexati, in multis bene se noverant disponendos, juxta illud apostoli : « *Quia non* « *sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram* « *gloriam, quæ revelatur* (1) *in sanctis.* » Multi tunc errantes a fide, accipientes divitias, inseruerunt se doloribus multis : sicut infelix ille episcopus, nomine Revocatus, eo tempore est revocatus a fide catholica. Tunc (2) et sol teter apparuit, ita ut vix ab eo pars vel tertia eluceret : credo, pro tantis sceleribus et effusione sanguinis innocentis. Honoricus vero post tantum facinus, arreptus a dæmone, qui diu de sanctorum sanguine pastus fuerat, propriis se morsibus laniabat : in quo etiam cruciatu vitam indignam justa morte finivit. Huic Childericus (3) successit, quo defuncto, Gelesimiris regnum suscipit. Ipse quoque a republica superatus, vitam principatumque finivit : et sic regnum decidit Vandalorum.

IV. Multæ enim hæreses eo tempore Dei ecclesias impugnabant, de quibus plerumque ultio divina data est. Nam et Athanaricus Gotthorum rex magnam excitavit persecutionem : qui multos christianorum, diversis pœnis adfectos, gladio detruncabat : sed (4) et nonnullos exsilio datos, fame variisque cruciatibus

(1) [Cod. Clun. *revelabitur in nobis.*] — *Cod. Reg. *B*, *revelabitur.* — Rom., 8..18.

(2) Anno 450. Sequenti vero Hunnorum in Gallias irruptionem contigisse probat Scaliger, lib. VI, de *Emend. temp.*

(3) Reg. *A*, *Hildericus*, quod idem est. Nam istis temporibus littera *h* perinde sonabat ac nostris *ch*.

(4) Hæc usque ad *unde* desunt in mss. duobus.

enecabat. Unde factum est, ut imminente judicio Dei, pro effusione sanguinis justi a regno expelleretur, et esset exsul a patria, qui Dei ecclesias impugnabat. Nunc vero (1) ad superiora redeamus.

V. Igitur rumor erat Chunos (2) in Gallias velle prorumpere. Erat autem tunc temporis apud Tungros opidum Aravatius (3) eximiæ sanctitatis episcopus, qui vigiliis ac jejuniis vacans, crebro lacrymarum imbre perfusus, Domini misericordiam precabatur, ne unquam gentem hanc incredulam, seque (4) semper indignam, in Gallias venire permitteret. Sed sentiens per spiritum, pro delictis populi, sibi hoc non fuisse concessum; consilium habuit expetendi (5) urbem Romanam; scilicet, ut adjunctis (6) sibi apostolicæ virtutis patrociniis, quæ humiliter ad Dominum (7) flagitabat, mereretur facilius obtinere. Accedens ergo ad beati apostoli tumulum, deprecabatur auxilium bonitatis ejus, in multa abstinentia, maxima (8) inedia se consumens; ita ut biduo triduoque sine ullo cibo potuque maneret, nec esset intervallum aliquod, in quo ab oratione cessaret. Cumque ibi per multorum dierum

(1) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *sed ad superiora.*

(2) Aliquot mss. et editi *Hunos*, seu *Hunnos*, quod perinde est. In Reg. *A* autem, hoc caput cum sequenti deest. — * Reg. *B*, habet *Hunos.*

(3) Editi ferè omnes cum cod. Bec. [et Clun.] *Servatius.* Corb. *Asavatius.* — * Reg. *B*, *Servatius.* Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *b.*)

(4) * Cam. et Reg. *B*, *sibique.*

(5) Aliquot codd. *cepit ut expeteret.*

(6) [Cod. Clun. *adjuncta.... patrocinia.*] — * Ita Reg. *B.*

(7) * Cod. Cam. *Dei misericordiam flagitabat.* Reg. *B*, *Domini misericordiam flagitabat.*

(8) [Cod. Clun. *maxime inedia.*] — * Ita Cam.

spatia in tali afflictione moraretur, fertur hoc a beato apostolo accepisse responsum : « Quid me, vir sanctissime, inquietas? Ecce enim apud Domini deliberationem prorsus sancitum est Chunos in Gallias advenire, easque maxima tempestate debere depopulari. Nunc igitur sume consilium, accelera velociter, ordina domum tuam, sepulturam compone : require linteamina munda. Ecce enim migrabis (1) a corpore, nec videbunt oculi tui mala, quæ facturi sunt Chuni in Galliis, sicut locutus est Dominus Deus noster. » Hoc a sancto apostolo pontifex responso suscepto, iter accelerat, Galliasque velociter repetit : veniensque ad urbem Tungrorum, quæ erant necessaria sepulturæ secum citius levat : valedicensque clericis, ac reliquis civibus urbis, denuntiat cum fletu et lamentatione, quia non visuri essent ultra faciem illius. At illi cum ululatu (2) magno et lacrymis eum prosequentes, supplicabant humili prece, dicentes : « Ne derelinquas nos, Pater sancte; ne obliviscaris nostri, Pastor bone. » Sed cum eum fletibus revocare non possent, accepta benedictione cum osculis, redierunt. Hic vero ad Trajectensem (3) urbem accedens, modica pulsatus febre recessit a corpore : ablutusque (4) a fidelibus, juxta ipsum aggerem publicum est sepultus. Cujus beatum corpus qualiter post multorum temporum spatia sit translatum, in libro Miraculorum (5) scripsimus.

(1) * Cam. et Reg. *B*, *ecce migraberis*.
(2) Sic Corb. et Bell.; at ceteri cum editis, *ejulatu*. — * Ita Reg. *B*.
(3) Ann. 451. [Cod. Clun. *Trejectensim*.] — * Ita Reg. *B*.
(4) * Cod. Reg. *B*, *ablatusque*.
(5) Scilicet in libro de Gloria Confess., cap. 72.

VI. Igitur Chuni a Pannoniis egressi, ut quidam ferunt, in ipsa sancti Paschæ vigilia, ad Mettensem urbem, reliqua depopulando, perveniunt, tradentes urbem incendio, et populum in ore gladii trucidantes, ipsosque sacerdotes Domini ante sacrosancta altaria perimentes. Nec remansit in ea locus inustus, præter oratorium beati Stephani primi martyris ac levitæ. De quo oratorio, quæ a quibusdam audivi, narrare non distuli. Aiunt enim, priusquam hi hostes venirent, vidisse (1) virum fidelem in visu, quasi conferentem cum sanctis apostolis Petro ac Paulo beatum levitam Stephanum de hoc excidio, ac dicentem : « Oro, domini mei, ut non permittatis obtentu vestro « Mettensem urbem ab inimicis exuri, quia locus in « ea est in quo parvitatis meæ pignora continentur; « sed potius sentiant se populi aliquid me posse cum « Domino. Quod si tantum facinus populi supercre« vit, ut aliud fieri non possit, nisi civitas tradatur « incendio; saltem vel hoc oratorium non cremetur. » Cui illi aiunt : « Vade in pace, dilectissime frater, « oratorium tantum tuum carebit incendio. Pro urbe « vero non obtinebimus, quia dominicæ sanctionis « super eam sententia jam processit. Invaluit enim « peccatum populi, et clamor malitiæ eorum ascen« dit coram Deo : ideo civitas hæc cremabitur incen« dio. » Unde procul dubio est, quod horum obtentu, urbe vastata, oratorium permansit inlæsum.

VII. Attila vero, Chunorum rex, à Mettensi urbe

(1) * *Vidisse se virum*. Ruin. et Bouq. Expunximus *se*, jubentibus et sensu et codd. Bellov. et Corb., quos hoc certe loco non inspexit Ruinartius. G.

egrediens, cum multas (1) Galliarum civitates opprimeret, Aurelianis adgreditur, eamque maximo arietum impulsu nititur expugnare. Erat autem eo tempore beatissimus Anianus in supradicta urbe episcopus, vir eximiæ prudentiæ, ac laudabilis sanctitatis, cujus virtutum gesta nobiscum fideliter retinentur (2). Cumque inclusi populi suo pontifici quid agerent acclamarent; ille fisus (3) in Deo, monet omnes in orationem prosterni, et cum lacrymis præsens semper in necessitatibus Domini auxilium implorare. Denique his ut præceperat deprecantibus, ait sacerdos : « Adspicite « de muro civitatis, si Dei miseratio jam succurrat. » Suspicabatur enim per Domini misericordiam Aetium advenire, ad quem et Arelatem abierat prius, suspectus futuri. Adspicientes autem de muro, neminem viderunt. Et ille : « Orate, inquit, fideliter; Dominus « enim liberabit (4) vos hodie. » Orantibus autem illis, ait : « Adspicite iterum. » Et cum adspexissent, neminem viderunt qui ferret auxilium. Ait eis tertio : « Si fideliter petitis, Dominus velociter adest. » At (5) illi cum fletu et ejulatu magno Domini misericordiam implorabant. Exacta quoque oratione, tertio juxta senis imperium adspicientes de muro, viderunt a longe quasi nebulam de terra consurgere. Quod renuntiantes, ait sacerdos : « Domini auxilium est. »

(1) * Sic codd. Cam. et Reg. *B* cum Ruinart. Bouquet maluit *inultas*.

(2) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *c*.)

(3) [Cod. Clun. *fixus in Deo.... in oratione.*] — * Cod. Cam. *fidus in Deo*. Reg. *B*, *in oratione*.

(4) [Cod. Clun. *liberabit nos*.]

(5) Hic incipit cod. Colbertinus, quem, ut ab alio distinguamus, appellabimus primum, et sic, *Colb. A*, designabimus.

Interea jam trementibus ab impetu arietum muris, jamque ruituris, ecce Aetius venit, et Theodorus (1) Gotthorum rex, ac Thorismodus filius ejus cum exercitibus suis ad civitatem adcurrunt, adversumque hostem ejiciunt repelluntque. Itaque liberata obtentu beati antistitis civitate, Attilanem fugant, qui Mauriacum campum (2) adiens, se præcingit ad bellum. Quod hi audientes, se contra eum viriliter præparant.

His diebus Romam sonus adiit, Aetium in maximo discrimine inter phalangas hostium laborare. Quo audito, uxor ejus anxia atque mœsta, assidue basilicam (3) sanctorum apostolorum adibat, atque ut virum suum de hac via reciperet (4) sospitem precabatur. Quæ cum die noctuque hæc ageret, quadam nocte homo pauperculus, crapulatus a vino, in angulo basilicæ beati Petri apostoli obdormivit. Clausis autem ex more ostiis a custodibus, non est (5) ejectus. De nocte vero consurgens, relucentibus per tota ædis spatia lychnis, pavore perterritus quærit aditum foris ut evaderet (6).

---

(1) Sic mss. et plerique editi pro *Theodoris*, ut à Sidonio appellatur, aut *Theodoricus*. Alii *Theudo*. Thorismodus vero, in Corb. appellatur *Thurremodus*; in Bell. *Thursimodus*; in Regm. *Thursimundus*; in Bec. *Thorismondus*. [Cod. Clun. *Aetius ac Teudo.... ac Tursimodus*. Cum Aetius venit, jam capta fuerat urbs Aurelianensis, sed non direpta. Vid. Sidon. Apoll. lib. VIII, epist. 15.] — * Cod. Reg. *B*, habet *Aetius et Theudor*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *d*.)

(2) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *e*.)

(3) * Cod. Cam. *assidua basilicas*.

(4) Sic Corb., Bec., Colb. *A*, Regm., [et Clun.]; alii vero, *de hac exspectatione susciperet*.

(5) [Cod. Clun. *non est nanctus*.] — * Ita Cam. et Reg. *B*. — * *Non est nactus*. Codd. regg. 5921 et 5922. G.

(6) Sic codd. vetustiores : alii, *aditum per quem foris evaderet, quærit*. [Ita cod. Clun.] — * Ita codd Cam. et Reg. *B*.

Verum ubi primi atque alterius ostii claustra pulsat, et obserata cuncta cognoscit, solo decubuit, trepidus præstolans locum, ut (1) convenientibus ad matutinos hymnos populis, hic liber abscederet. Interea vidit duas personas se invicem venerabiliter salutantes, sollicitosque de suis (2) esse prosperitatibus. Tunc qui erat senior, ita exorsus est : « Uxoris Aetii lacrymas diutius « sustinere non patior. Petit enim assidue ut virum « suum de Galliis reducam incolumem, cum aliud « exinde fuisset apud divinum judicium præfinitum ; « sed tamen obtinui immensam pietatem pro vita illius. « Et ecce nunc illuc propero, viventem eum exinde « reducturus. Verumtamen obtestor, ut qui hæc au- « dierit sileat, arcanumque Dei vulgare non audeat, « ne percat velociter a terra. » Ille autem hæc audiens, silere non potuit; sed mox inlucescente cœlo, omnia quæ audierat matrifamiliæ pandit; expletisque sermonibus, lumine caruit oculorum.

Igitur Aetius, cum Gotthis Francisque conjunctus, adversus Attilanem confligit. At ille ad internecionem vastari suum cernens exercitum, fuga dilabitur. Theodorus (3) vero Gotthorum rex huic certamini succubuit. Nam nullus ambigat Chunorum exercitum obtentu memorati antistitis fuisse fugatum. Verumtamen Aetius patricius cum Thorismodo victoriam obtinuit, hostesque delevit. Expletoque bello, ait Aetius Thorismodo : « Festina velociter redire in pa-

(1) [Cod. Clun. *ut cum venientibus.*]

(2) * *Sollicitasque de suis.* Cod. reg. 5921. Fortasse scripsit aut scribere debuisset auctor *sollicitasque de suorum, etc.*

(3) [Cod. Clun., *Theudo.* Paulo post *Thurismodo.*] — * Vid. p. 69, not. 1.

« triam, ne, insistente germano, patris regno priveris. » Hæc ille audiens, cum velocitate discessit, quasi anticipaturus fratrem, et prior patris cathedram adepturus. Simili et Francorum regem (1) dolo fugavit. Illis autem recedentibus, Aetius, spoliato campo, victor in patriam cum grandi est reversus spolio. Attila vero cum paucis reversus est, nec multo post Aquileia a Chunis capta, incensa atque diruta, Italia pervagata atque subversa est. Thorismodus, de quo supra meminimus, Alanos (2) bello edomuit; ipse deinceps, post multas lites et bella, a fratribus oppressus ac jugulatus interiit. (3)

VIII. Igitur his ita digestis ac per ordinem expletis, quid de Aetio supra memorato Renati Frigeridi (4) narrat Historia tacere nefas putavi. Nam cum in duodecimo Historiarum libro referat, post divi Honorii excessum, Valentinianum parvulum, uno tantum lustro peracto, a consobrino Theodosio imperatorem fuisse creatum, et apud urbem Romam tyrannum Johannem in imperium surrexisse, legatosque ejus a Cæsare dicat fuisse despectos, adjecit : « Dum hæc ita « gererentur, legati ad tyrannum reversi sunt, man- « data atrociora portantes (5), quibus permotus Jo-

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *f.*)

(2) Sic mss. Corb., Bell., Colb., Regm., Reg. *A*, Palatinus [et Clun.], cum editis Bad., etc. *Alamannos* vero habent plerique editi cum Bec. Certe Alani tunc temporis trans Ligerim sedem habebant. De his consule Valesium lib. IV Rerum francicarum.

(3) Occisus est anno CCCCLIII, ut Valesius probat, a Theodorico et Friderico fratribus, quorum prior regnum occupavit ex Idatio, etc.

(4) Hic auctor ex solo Gregorio nobis est notus.

(5) Sic mss. plerique : alii, *atrocia reportantes*. [Ita Clun.] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

« hannes, Aetium id temporis curam palatii gerentem, « cum ingenti auri pondere ad Chunos transmittit, « notos sibi obsidiatus sui tempore, et familiari amicitia devinctos, cum mandatis hujusmodi : Cum « primum partes adversæ Italiam ingressæ forent, « ipsi (1) a tergo adorirentur, se (2) a fronte venturum. Et quia de hoc viro consequenter plura memoranda sunt, ejus genus moresque ordiri (3) placet. « Gaudentius pater, Scythiæ (4) provinciæ primoris « loci, a domesticatu exorsus militiam, usque ad magisterii-equitum culmen provectus est. Mater (5) « itala, nobilis ac locuples femina. Aetius filius, a « puero prætorianus, tribus annis Alarici obses (6), « dehinc Chunorum; post hæc Carpilionis (7) gener, « ex comite domesticorum, et Johannis (8) curam « palatii gerere cœpit. Medii corporis, virilis habitudinis decenter formatus, quo neque infirmitudini « esset neque oneri, animo alacer, membris vegetus; « eques promtissimus, sagittarum jactu peritus, conto « impiger, bellis aptissimus, pacis artibus celebris; « nullius avaritiæ, minimæ cupiditatis, bonis animi « præditus, nec impulsoribus quidem pravis ab instituto suo devians, injuriarum patientissimus, laboris « adpetens, impavidus periculorum, famis sitisque

(1) [Cod. Clun., *ipse a tergo adoriretur.*] — * Ita Cam.
(2) [Cod. Dub., *ad frontem.*]
(3) * Cod. Reg. *B*, *plurima.... ordinare.*
(4) Bell. *Sciciæ.* Bec. *Scyciæ.*
(5) [Cod. Dub., *mater Itela.*] — * Reg. *B*, *Italia.*
(6) * Cod. Cam. et Reg. *B*, *obsessus.*
(7) * Reg. *B*, *Capilionis.*
(8) [Cod. Clun., *Johannis cura palatii. Medii.*] — * Ita Cam.

« atque vigiliarum tolerantissimus. Cui ab ineunte « ætate prædictum liquet, quantæ potentiæ fatis des- « tinaretur, temporibus suis locisque celebrandus. » Hæc supradictus historiographus de Aetio narrat. Adultus autem Valentinianus imperator, metuens ne se per tyrannidem Aetius opprimeret, eum nullis causis exstantibus interemit (1). Ipse postmodum Augustus, dum in Campo-Martio pro tribunali residens, concionaretur ad populum, Occylla buccellarius Aetii ex adverso (2) veniens, eum gladio perfodit. Talis utrisque exstitit finis.

IX. De Francorum vero regibus, quis fuerit primus a multis ignoratur. Nam cum multa de eis Sulpicii Alexandri (3) narret Historia, non tamen regem primum eorum ullatenus (4) nominat, sed duces eos habuisse dicit. Quæ tamen de eisdem referat, memorare videtur. Nam cum dicit, Maximum intra Aquileiam, amissa omni spe imperii, quasi amentem residere, adjungit : « Eo tempore Genobaude (5), « Marcomere et Sunnone ducibus, Franci in Germa- « niam prorupere, ac pluribus mortalium limite in- « rupto cæsis, fertiles maxime pagos depopulati, « Agrippinensi etiam Coloniæ metum incussere (6).

---

(1) Ann. 454.

(2) Ann. 455. — * Codd. Cam. et Reg. *B*, *Aetii adversum.*

(3) Nec aliunde quam ex Gregorio hunc auctorem, aut ejus Historiam novimus.

(4) * Codd. Cam. et Reg. *B* habent *Valentinus* pro *ullatenus*, sed mendose.

(5) Ann. 388. Plerique edit. *Genobaldo.* Bec. *Genebaudo.* Bad. pro *Sunnone* habet *Sansone.* Regm. *Sumsone.* — * Reg. *B*, *Sonnone.*

(6) * Cod. Reg. *B*, *Agrippinensem etiam Coloniam metu incusserunt.*

« Quod ubi Treveris perlatum est, Nannenus (1) et « Quintinus militiæ (2) magistri, quibus infantiam « filii et defensionem Galliarum Maximus commiserat, « collecto exercitu apud Agrippinam convenere. Sed « onusti præda hostes, provinciarum opima depopu- « lati, Rhenum transiere, pluribus suorum in romano « relictis solo, ad repetendam depopulationem para- « tis, cum quibus congressus Romanis accommodus « fuit, multis Francorum apud Carbonariam (3) ferro « peremptis. Cumque consultaretur de successu an in « Franciam transire deberent; Nannenus abnuit, quia « non imparatos et in locis suis indubie fortiores « futuros sciebat. Quod cum Quintino et reliquis viris « militaribus displicuisset, Nanneno Mogontiacum « reverso, Quintinus cum exercitu circa Nivisium (4) « castellum Rhenum transgressus, secundis a fluvio « castris, casas habitatoribus vacuas atque ingentes « vicos destitutos offendit. Franci enim simulato metu, « se in remotiores saltus receperant, concidibus per « extrema silvarum procuratis. Itaque universis domi- « bus exustis, in quas sævire stoliditas ignava victoriæ « consummationem reponebat, noctem sollicitam mi- « lites sub armorum onere duxerant. Ac primo dilu- « culo, Quintino prælii duce ingressi saltus, in me-

(1) Sic appellant veteres mss. At Colb. et Reg. *A Namninus*. Plerique editi *Nannius*. [Clun. *Nanninus*.] — * Ita Cam.

(2) * Cam. et Reg. *B*, *militares*.

(3) Carbonaria silva inter Rhenum et Scaldim sita, quæ pars erat Arduennæ.

(4) Alii habent *Novesium*. Quæ lectionis varietas etiam apud alios auctores occurrit, vulgo dicitur *Nuitz*, oppidum haud procul a Colonia Agrippina. — * Cod. Reg. *B*, habet *Nevisium*.

« dium fere diem implicantes se erroribus viarum, « toto pervagati sunt; tandem cum ingentibus septis « omnia a solido clausa offendissent, in palustres cam- « pos, qui silvis jungebantur, prorupere; molienti- « bus (1), hostium rari apparuere, qui conjunctis « arborum truncis, vel concidibus superstantes, velut « e fastigiis turrium, sagittas tormentorum ritu effu- « dere inlitas herbarum venenis, ut summæ cuti, « neque letalibus inflicta locis vulnera, haud dubiæ « mortes sequerentur. Dehinc majori multitudine « hostium circumfusus exercitus, in aperta camporum, « quæ libera Franci reliquerant, avide effusus est; ac « primi equites voraginibus immersi, permixtis homi- « num jumentorumque corporibus, ruina invicem « suorum oppressi sunt. Pedites etiam, quos nulla « onera equorum calcaverant, implicati limo, ægre « explicantes gressum, rursus se, qui paulo ante vix « emerserant, silvis trepidantes occulebant. Pertur- « batis ergo ordinibus, cæsæ (2) legiones. Heraclio « Jovinianorum (3) tribuno, ac pæne omnibus qui « militibus præerant, exstinctis, paucis effugium tu- « tum nox et latibula silvarum præstitere. » Hæc in tertio Historiæ libro narravit.

In quarto vero libro, cum de interfectione Victoris filii Maximi tyranni narraret, ait : « Eo tempore (4) « Carietto et Syrus in locum Nanneni subrogati, in « Germania cum exercitu opposito Francis diversa-

(1) Mss. duo, *prorumpere molientibus*.

(2) [Cod. Clun., *ordinibus cæsæ legionis*, *Eraclio*.]

(3) Valesius legit *Jovianorum*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. g.)

(4) Ann. 389.

« bantur. » Et post pauca, cum Franci de Germania prædas tulissent, adjecit : « Nihil Arbogastes differre « volens, commonet Cæsarem pœnas debitas a Francis « exigendas, nisi universa quæ superiori anno cæsis « legionibus diripuerant, confestim restituerent, auc- « toresque belli traderent, in quos violatæ pacis perfi- « dia puniretur. » Hæc acta, cum duces essent, retulit, et deinceps ait : « Post dies paucolos, Marcomere « et Sunnone Francorum regalibus, transacto cursim « conloquio, impetratisque (1) ex more obsidibus, ad « hiemandum Treveris concessit. » Cum autem eos regales vocet, nescimus utrum reges fuerint, an vices tenuerint regum. Idem tamen scriptor, cum necessitates Valentiniani augusti commemorat, hæc adjungit : « Dum diversa in Oriente per Thracias (2) geruntur, « in Gallia status publicus perturbatur. Clauso apud « Viennam (3) palatii ædibus principe Valentiniano, « et pæne infra privati modum redacto, militaris rei « cura Francis satellitibus tradita, civilia quoque offi- « cia transgressa in conjurationem Arbogastis : nullus- « que ex omnibus sacramentis militiæ obstrictis (4) « reperiebatur, qui familiari principis sermoni aut « jussis obsequi auderet. » Dehinc refert, quod eodem anno Arbogastes Sunnonem et Marcomerem subre-

---

(1) Regm. *Imperator ab eis acceptis obsidibus ex more ad hiemandum Treveris concessit*; et pro *an vices*, etc. idem. cod. *an per vices tenuerint regnum*. Codd. mss. Bellov., Bec., Turon. [et Clun.] habent, *imperatorisque ex more obsidibus*; quod sic Morelius restituendum suspicatur, *imperatisque ex more obsidibus*. — * Cod. Reg. *B*, *imperatoris*.

(2) Sic Bec. Alii *Thracas*.

(3) Ann. 392. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *h*.)

(4) * Cod. Reg. *B*, *obstrictus*.

gulos Francorum gentilibus odiis insectans (1), Agrippinam rigente maxime hieme petiit : « Ratus (2) tuto « omnes Franciæ recessus penetrandos urendosque, « cum decussis foliis nudæ atque arentes silvæ insi-« diantes occulere non possent. Collecto ergo exer-« citu, transgressus Rhenum (3), Bricteros ripæ « proximos, pagum (4) etiam quem Chamavi incolunt, « depopulatus est, nullo unquam occursante, nisi « quod pauci ex Ampsuariis et Chattis Marcomere « duce in ulterioribus collium jugis apparuere. » Iterum hic relictis tam ducibus quam regalibus, aperte Francos regem habere designat, hujusque nomen prætermittens (5), ait : « Dehinc Eugenius tyrannus sus-« cepto expeditionali procinctu (6), Rheni limitem « petit, ut cum Alamannorum et Francorum regibus « vetustis fœderibus ex more initis, immensum ea tem-« pestate exercitum (7) gentibus feris ostentaret. » Hæc supra scriptus historiographus de Francis disseruit.

(1) Ipse enim Arbogastes genere erat Francus uti scribit Paulinus in Vita S. Ambrosii, et alii quoque ejus ævi scriptores innuunt.

(2) [Cod. Clun., *gnarus tuto*.] — * Ita cod. Cam.; Reg. *B*, mendose *ignarus*.

(3) Hic in cod. Bellov. detractis duobus foliis, quæ sequuntur ad cap. 12, desunt.

(4) Editi duo pro *etiam* habent *Ætiam*, quo nomine Ortelius putavit designari pagum, quem Chamavi, sive Chamani, ut alii codices habent, incolebant. Infra pro *Ampsuariis*, Chesnius, etc. habent *Ampsivariis*. [Ita Clun.]. Sic pro *Chattis* Corb. habet *Chatis*. Ii sunt *Catti* celebres Germaniæ populi. — * Cam. habet *Ampsivariis*; Reg. *B*, *Chetis*.

(5) [Cod. Clun., *prætermissum*.] — * Ita Cam. et Reg. *B*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *i*.)

(6) Ann. 393.

(7) * Cod. Reg. *B*, *exercitum et Francorum gentibus fere ostentaret*.

Renatus Profuturus Frigeridus, cujus jam supra meminimus, cum Romam refert a Gotthis captam atque subversam, ait : « Interea Respendial rex Alamannorum (1), Goare ad Romanos transgresso, de « Rheno (2) agmen suorum convertit, Vandalis (3) « Francorum bello laborantibus, Godegisilo rege as« sumpto, acie viginti ferme millibus ferro peremptis, « cunctis Vandalorum ad internecionem delendis, ni « Alanorum (4) vis in tempore subvenisset. » Movet nos hæc causa, quod cum aliarum gentium reges nominat, cur non nominet et Francorum. Tamen cum ait, quod Constantinus assumta tyrannide, Constantium filium ad se de Hispaniis venire jussisset, ita disseruit : « Accito Constantinus tyrannus de Hispaniis « Constante filio (5), itemque tyranno, quo de summa « rerum consultarent præsentes; factum est ut Con« stans instrumento aulæ, et conjuge sua cæsar« augustæ dimissis, Gerontio intra Hispanias omnibus « creditis, ad patrem continuato itinere decurreret. « Qui ubi in unum venere, interjectis diebus plurimis, « nullo ex Italia metu, Constantinus gulæ et ventri « deditus, redire ad Hispanias filium monet. Qui præ« missis agminibus, dum cum patre resideret, ab « Hispania nuntii commeant, a Gerontio Maximum, « unum e clientibus suis, imperio præditum (6), atque in

(1) Valesius et Cointius legunt *Alanorum*. [Ita habet cod. Clun.] — * Ita et Reg. *B*; pro *Goare*, cod. Cam. habet *Arego*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *regno*.

(3) * Cod. Reg. *B*, *Wandalis*, et sic deinceps.

(4) Ann. 406. [Cod. Dub. *ni Alamanorum vis.*]

(5) Ann. 409.

(6) Ann. 410.

« se comitatu gentium barbararum accinctum parari. « Quo exterriti, Edobecco (1) ad Germanas gentes « præmisso, Constans, et præfectus (2) jam Decimus « Rusticus ex officiorum magistro petunt Gallias (3) cum « Francis et Alamannis, omnique militum manu, ad « Constantinum jamjamque redituri. » Item cum Constantinum obsideri scribit, ita dicit : « Vix dum quartus obsidionis Constantini mensis agebatur, cum « repente ex ulteriori Gallia (4) nuntii veniunt, Jovi« num assumpsisse ornatus regios (5), et cum Burgun« dionibus, Alamannis, Francis, Alanis, omnique « exercitu imminere obsidentibus. Ita acceleratis mo« ris (6), reserata urbe Constantinus deditur. Confes« timque ad Italiam directus, missis a principe obviam « percussoribus, supra Mincium flumen capite trunca« tus est. » Et post pauca idem refert : « Hisdem diebus « præfectus tyrannorum Decimus Rusticus, Agroetius « ex primicerio notariorum Jovini (7), multique no« biles apud Arvernos capti a ducibus Honorianis, « et crudeliter intercmpti sunt. Treverorum civitas a « Francis direpta incensaque est (8) secunda inrup-

(1) Cod. Bec., *Odobecco*. — * Reg. *B*, *Becco*.

(2) Sic Corb., Bad., etc., sicut et infra; alii, *Decimius*. Is est Rusticus, ut observat Sirmundus quem Apollinaris Sidon. laudat lib. v, epist. 9.

(3) * Lege : *Hispanias*.

(4) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *j*.)

(5) Ann. 411.

(6) * Cod. Reg. *B*, *injuriis* pro *moris*.

(7) Reg. *A Jovinus, multique, etc.* Corb. *ex primitivorum notariorum Jovini, etc.*

(8) [Primam hujus urbis devastationem anno 398, aut sequenti; secundam anno 411, contigisse putat Pagius, *Crit. in Annal. Baron. ad ann.* 407, n° 14]

« tione. » Cum autem Asterius (1) codicillis imperialibus patriciatum sortitus fuisset, hæc adjungit : « Eodem « tempore (2) Castinus, domesticorum (3) comes, expe« ditione in Francos suscepta, ad Gallias mittitur. » Hæc hi de Francis dixere. Orosius autem et ipse historiographus in septimo operis sui libro ita commemorat (4) : « Stilico congregatis gentibus Francos pro« terit, Rhenum transit, Gallias pervagatur, et ad « Pyrenæos usque perlabitur. » Hanc nobis notitiam de Francis memorati historici reliquere, regibus non nominatis. Tradunt enim multi eosdem de Pannonia fuisse digressos : et primum quidem litora Rheni amnis incoluisse (5) ; dehinc transacto Rheno, Thoringiam (6) transmeasse ; ibique juxta pagos vel civitates reges crinitos super se creavisse, de prima, et ut ita dicam, nobiliori suorum familia. Quod postea probatum Chlodovechi (7) victoriæ tradidere, idque (8) in sequenti digerimus. Nam et in Consularibus (9) legimus Theodomerem (10) regem Francorum, filium Richi-

(1) * Cod. Reg. *B*, *Austerius*.

(2) Ann. 417.

(3) [Cod. Clun., *domesticus comes*.]

(4) Scilicet cap. 28. [Id Orosius non de Stilicone, sed de Vandalis aliisque barbaris scribit.]

(5) Colb., etc., *incubuisse*. — * Ita Reg. *B*, et supra *egressos* pro *digressos*. Cam. habet *Rheni omnes* pro *Rheni amnis*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *k*.)

(6) Sic habent omnes mss. quos licuit videre, et infra *Thoringorum*, præter Regm., qui hac secunda vice habet *Tungorum*, et Bad. *Tongrorum*. [Clun. *Tungrorum*.]

(7) Reg. *A*, *Hludouvichi*. — * Reg. *B*, *Hluduivci*, et sic infra.

(8) * Cam. et Reg. *B*, *itaque*.

(9) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *l*.)

(10) * Reg. *B*, *Theudemarum*.

meris quondam (1), et Aschilam matrem ejus, gladio interfectos. Ferunt etiam tunc Chlogionem (2) utilem ac nobilissimum in gente sua, regem Francorum fuisse, qui apud Dispargum castrum habitabat, quod est in termino Thoringorum (3). In his autem partibus, id est ad meridionalem (4) plagam, habitabant Romani usque Ligerim fluvium. Ultra Ligerim vero Gotthi dominabantur. Burgundiones quoque Arrianorum sectam sequentes, habitabant trans Rhodanum, qui adjacet civitati Lugdunensi. Chlogio (5) autem missis exploratoribus ad urbem Camaracum, perlustrata omnia, ipse secutus, Romanos proterit, civitatem adprehendit (6); in qua paucum tempus residens, usque Suminam (7) fluvium occupavit. De hujus stirpe quidam Merovechum regem fuisse adserunt, cujus fuit filius Childericus. (8)

X. Sed hæc generatio fanaticis semper cultibus visa est obsequium præbuisse, nec prorsus agnovere

(1) Valesius, pro *quondam*, putat esse legendum *cons.*, id est *consulis*. Quam vocem non habet cod. Reg. *A*, et ipse Valesius eumdem locum laudans in addendis ad tom. 1. Hist. hanc ipsam vocem omittit [In cod. Dub. *Asculam*, in Clun. *Ascilam*].

(2) * Cod. Reg. *B*, *Lugdionem*.

(3) [Cod. Clun., *Dispargum..... in terminum Tungrorum*] — * In cod. Reg. *B*, *habitabat in termino Thuringorum*. Cam., *quod in terminum*.

(4) * Cam. et Reg. *B*, *meridianam*.

(5) * Reg. *B*, *Hludio*.

(6) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *m*.)

(7) [Cod. Dub., *usque Summanam fluvium*.] — * Cod. Reg. *B*, *usque ad Summanam.... cujus stirpe quidam Merovingum.... filius Hildericus*.

(8) * Cod. Reg. *B*, *Hildericus*, et sic infra.

Deum; sibique silvarum atque aquarum, avium, bestiarumque, et aliorum quoque elementorum finxere formas, ipsasque ut Deum colere, eisque sacrificia delibare consueti. O si eorum fibras cordium vox illa terribilis adtigisset, quæ per Moysem populo locuta est, dicens : *Non sint tibi* (1) *dii alii præter me. Non facies tibi sculptile, neque adorabis omnem similitudinem quæ in cœlo est, et quæ in terra, et quæ versantur in aquis : non facies ea, et non coles ea* (2). Et illud : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, ac per nomen ejus jurabis* (3). Quid si intelligere potuissent quæ pro vituli conflatilis veneratione Israeliticum populum ultio subsecuta compresserit, cum post epulum et (4) cantica, post luxurias atque saltationes, cum ore immundo proferrent de eodem sculptili : *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti?* (5) Cecidere ex eis viginti-quatuor millia hominum. Quid de his qui initiati Beelphegor cum Moabitidibus scortis (6) commixti, a proximis cæsi, prostrati sunt? In qua plaga Phinees sacerdos, interemtis adulteris, sedavit furorem Dei, et *reputatum est illi ad justitiam* (7). Quid si et illa eorum auribus inlata fuissent, quæ Dominus per David intonat, dicens : *Quia omnes dii gentium*

(1) * Sic Ruin. et codd. Cam. et Reg. *B*.

(2) Colb., *non facias ea, non colas ea*. — * Ita Reg. *B*, et supra *facias*. — Exod., 20. 3, 4, 5.

(3) Deuter., 6. 13.

(4) * Reg. *B*, *post cantica luxuriosa*.

(5) Exod., 32. 4.

(6) * Cod. Cam. habet *scorto*; Reg. *B*, *Moabitibus scorto*.

(7) Psal. 105. 31.

dæmonia, Dominus autem cœlos fecit? (1) Et, *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum: similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis?* (2) Vel illud: *Confundantur omnes qui adorant sculptile, et qui gloriantur in simulacris suis?* (3) Et iterum quod Abachuc propheta testatur, dicens: *Quid prodest sculptile quod sculpserunt? Illud finxerunt, illud conflatile fantasma* (4) *mentium est. Hoc autem productio auri, et argenti, et omnis spiritus non est in eis. Dominus autem in templo sancto suo: sileat a* (5) *facie ejus universa terra?* (6) Sed et alius propheta dicit: *Dii qui cœlum et terram non fecere, pereant a terra et de his quæ sub cœlis sunt* (7). Item illic: *Hæc dicit Dominus, creans cœlos, ipse Deus formans terram, et quæ in ea sunt; ipse plastes ejus, non in vanum fundavit eam, ut habitaretur creavit eam* (8): *Ego Dominus, hoc mihi nomen est, gloriam meam alteri non dabo,*

---

(1) Psal. 95. 5.

(2) Psal. 113. 12 et 16, (alias 4 et 8) et Psal. 134, 15 et 18.

(3) Psal. 96. 7.

(4) Bec., Colb. [et Clnn.] cum Mor. *S.* Chesn. et Freh. *Fantasma, mendacium est. Hæc autem, etc.* At alii editi omnino aliter hunc textum referunt. *Quid prodest sculptile his, quia sculpsit illud fictor suus: conflatile et imaginem falsam, etc. Ecce iste coopertus est auro et argento, et omnis, etc.* Quæ lectio magis est conformis nostræ versioni. Altera vero videtur potius sensum referre quam sacri codicis verba. — * Pro *mentium;* cod. Cam. habet *mendum;* Reg. *B*, *mendacium.*

(5) Corb., Bec., [Clnn.] Mor. *S.* et Regm., *timeat a facie.* — * Ita Cam. et Reg. *B.*

(6) Habac., 2. 18, 19, 20.

(7) Jerem., 10, 11.

(8) Isai., 45. 18.

neque virtutem meam sculptilibus, quæ ab initio transiere (1). Et alibi : *Numquid* (2) *sunt in sculptilibus gentium qui pluant?* (3) Et per Isaiam iterum dicit : *Ego primus et novissimus* (4), *et absque me non est deus, et formator, quem ego non noverim. Plastæ idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, quia non vident neque intelligunt, et confundantur* (5) *in eis. Ecce omnes participes ejus confundentur. Fabri enim sunt ex hominibus. Quis formavit* (6) *deum, et sculptile conflavit ad nihil utile? In prunis et malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suæ. Similiter et artifex lignarius, in circino tornavit illud, et fecit imaginem viri, quasi speciosi hominis habitantis in domo. Succidit lignum, operatus est, fecit sculptile, et adoravit ut deum : clavis et malleis compaginavit, ut non dissolvatur. Portata tolluntur* (7), *quia incedere non valent; reliquum vero ligni, factum est hominibus in focum, et calefacti sunt. Ex alio vero deum fecit, et sculptile sibi; curvatur ante illud, et adoravit illud* (8), *et obsecrat dicens : Libera me, quia deus meus es tu. Me-*

---

(1) Isai., 42. 8.

(2) Bec, *Numquid Deus.... qui pluat.*

(3) Jerem., 14. 22.

(4) Regm., *et ego novissimus.*

(5) Idem, Bec., [et Clun.], *confundentur.*

(6) *Quis formavit*, etc., usque ad *in prunis* desunt in Corb., Regm., Bec. [et Clun.] — * Desunt quoque in codd. Cam. et Reg. *B.*

(7) Regm., Bec. [et Clun.], *tollentur.* — * Ita Cam. Reg. *B*, pro *quia*, habet *quæ.*

(8) Regm., *et adorat et obsecrat.*

dietatem ejus igni combussi (1), *et coxi super carbones ejus panes ; coxi carnes, et comedi, et de reliquo ejus idolum faciam. Ante truncum ligni procidam* (2) *; pars ejus cinis est. Cor insipiens adoravit illud, et non liberavit animam suam* (3). *Neque dicit : Forte mendacium est in dextra mea* (4). Hæc autem Francorum generatio non intellexit primum, intellexerunt autem postea, sicut sequens historia narrat.

XI. Avitus enim unus ex senatoribus, et, ut valde manifestum est, civis Arvernus, cum romanum ambisset imperium (5), luxuriose agere volens, a senatoribus projectus (6), apud Placentiam urbem episcopus ordinatur. Comperto autem, quod adhuc indignans senatus vita eum privare vellet, basilicam sancti Juliani (7) Arverni martyris cum multis muneribus expetivit. Sed impleto in itinere vitæ cursu, obiit, delatusque ad Brivatensem vicum ad pedes antedicti martyris est sepultus. Cui Martianus (8) successit. In Galliis autem Ægidius ex Romanis magister militum datus (9) est.

---

(1) * Reg. *B*, *medietatem ejus combussi, et coxi per carbones, etc.*

(2) Corb., Bec., Regm., [Clun.] et Mor. *S. adorabo.* — * Ita cod. Cam.

(3) Regm. [et Clun.], *liberavit eum.*

(4) Isai., 44. 6 ad 20.

(5) * Ann. 455. (*Art de vér. les Dates.*)

(6) Sic Corb. et Colb.; at alii *ejectus.*

(7) De S. Juliano totus est liber secundus Gregorii de Gloria martyrum.

(8) Lege *Majorianus.*

(9) Aliquot mss. et ed. *dictus est.* Hanc dignitatem ab Avito habuerat. Comes utriusque militiæ ab Idatio appellatur.

XII. Childericus vero cum esset nimia in luxuria dissolutus, et regnaret super Francorum gentem, cœpit filias corum stuprose detrahere. Illi (1) quoque ob hoc indignantes, de regno eum ejiciunt (2). Comperto autem quod eum etiam interficere vellent, Thoringiam petiit, relinquens ibi hominem sibi carum (3), qui virorum furentium animos verbis lenibus mollire possit; dans (4) etiam signum quando redire possit in patriam : id est, diviserunt simul unum aureum; et unam quidem partem secum detulit Childericus, aliam vero amicus ejus retinuit, dicens : « Quando« quidem hanc partem tibi misero, partesque con« junctæ unum effecerint solidum, tunc tu securo « animo in patriam repedabis. » Abiens ergo in Thoringiam, apud regem Bisinum (5) uxoremque ejus Basinam latuit. Denique Franci hoc ejecto, Ægidium sibi, quem superius magistrum militum a republica missum diximus, unanimiter regem (6) adsciscunt. Qui cum octavo anno super eos regnaret, amicus ille fidelis, pacatis occulte Francis, nuntios ad Childericum (7), cum parte illa divisi solidi quam retinuerat, mittit. Ille vero certa cognoscens indicia, quod a Francis desideraretur, ipsis etiam rogantibus, a Tho-

(1) Cod. Clun., *Illique ob hoc.* — * Ita Cam.

(2) * Ann. 459. (*Art de vér. les Dates.*)

(3) In Colb. addita sunt æquali fere manu hæc duo verba, *nomine Viomadum*. Sic ille ab Aimoino appellatur lib. II, cap. 7.

(4) * *Dans* usque ad *in patriam* desunt in Cod. Reg. *B*, sed mendose.

(5) Reg. *A* et Bad., *Basinum*; Regm. et Bec., *Bissinum*.

(6) [In Clun. deest *regem*.]

(7) [Ann. 464.] — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *n*.)

ringia regressus, in regno suo est restitutus. His ergo regnantibus simul, Basina illa, quam supra memoravimus, relicto viro suo, ad Childericum venit. Qui cum sollicite interrogaret, qua de causa ad eum de tanta regione venisset, respondisse fertur : « Novi, « inquit, utilitatem tuam, quod sis valde strenuus; « ideoque veni ut habitem tecum; nam noveris, si in « transmarinis partibus aliquem cognovissem utilio« rem te, expetissem utique cohabitationem ejus. » At ille gaudens, eam sibi in conjugio copulavit. Quæ concipiens peperit filium, vocavitque nomen ejus Chlodovechum (1). Hic fuit magnus, et pugnator egregius.

XIII. Apud Arvernum vero post transitum sancti Artemii, Venerandus, e senatoribus, episcopus ordinatur. Qualis autem fuerit hic pontifex, testatur Paulinus (2), dicens : « Si enim hos (3) videas dignos « Domino sacerdotes, vel Exsuperium Tholosæ, « vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdegalæ, « vel Diogenianum Albigæ, vel Dynamium (4) Eco-

(1) * Cod. Reg. *B*, *Hluduvichum*. Vid. not. 7, pag. 80.

(2) Editi cum aliquot mss. habent *presbyter Paulinus*. [Ita cod. Clun.) — * Utrum hic celebris Nolæ episcopus fuerit, inter eruditos non convenit. Certe, ut notat Ruinartius, etsi a Gregorio Paulinus hic presbyter appellatus fuerit, ut habent aliquot codices, nil inde confici potest. Cujuscumque Paulini hæc epistola fuerit, nihil de ea exstat præter verba quæ hic a Gregorio laudantur.

(3) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *si enim hodie videas*.

(4) Dynamius in Corb., Regm., et Bad., scribitur *Damianus*; Bec., *Dinamium Engolesinæ*. — [Cod. Clun., *Damitinum Albigæ.... Dinamium Engolismæ.... Rusticum Cadurcis, vel nunc Pegasinum*

« lismæ, vel Venerandum Arvernis, vel Alithium « Cadurcis, vel nunc Pegasium Petrocoriis; utcumque « se habent sæculi mala, videbis profecto dignissimos « totius sanctitatis ac (1) fidei, religionisque custodes. » Hic in ipsa Dominici Natalis vigilia transisse refertur. Mane autem facto, processio sollemnitatis funeris ejus obsequium fuit. Post cujus obitum fœda apud cives pro episcopatu intentio (2) vertebatur. Cumque partes inter se divisæ, alium aliumque erigere vellent, magna (3) conlisio erat populis. Residentibus tamen episcopis die dominica, mulier quædam velata atque devota (4) Deo audenter ad eos ingreditur, quæ ait : « Audite me, sacerdotes Domini. « Scitote enim, quod non est in his beneplacitum Deo, « quos hi ad sacerdotium elegere. Ecce enim Dominus « hodie ipse sibi providebit antistitem. Itaque nolite « conturbare neque conlidere populum; sed patientes « estote parumper, Dominus enim nunc dirigit qui « regat ecclesiam hanc. » His itaque mirantibus hæc verba, subito Rusticus nomine, qui erat ex ipsa (5)

Petragoricis, utcumque adversus sæculi mala, videris profecto dignissimos totius fidei, etc.] — * In Reg. *B*, habetur *Sulplicium* pro *Simplicium*, et *Alactium* pro *Alithium*.

(1) * *Sanctitatis ac* desunt in codd. Cam. et Reg. *B*; desunt quoque in Reg. *B*, *hic* usque ad *post cujus obitum*.

(2) Sic mss. omnes; at editi habent hic et infra *contentio* : certum est tamen a Gregorio aliisque ejusmodi auctoribus vocem *intentio* pro exprimenda *contentione* ut plurimum adhiberi.

(3) [Cod. Dub., *magna seditio erat populi*; Clun., *magna conlisio erat populi.*] — * Cam. et Reg. *B*, *seditio*; et supra, pro *erigere*, Reg. *B* habet *eligere*.

(4) [Cod. Clun., *atque Deo dicata.*]

(5) [Cod. Clun., *urbe Arvernis diocesis.... ipse vero jam.*]

urbis Arvernis diœcesi presbyter, advenit : ipse enim jam mulieri per visionem fuerat indicatus. Quo viso ait : « En ipsum quem elegit Dominus ; ecce qualem « vobis Dominus (1) pontificem destinavit ; hic or- « dinetur episcopus. » Hæc ea loquente, omnis populus, cuncta intentione postposita, clamavit dignum ac justum esse. Qui in cathedra positus, septimus in eodem loco pontificatus honorem, populo gaudente, suscepit. (2)

XIV. Apud (3) urbem vero Turonicam, defuncto Eustochio episcopo septimo-decimo sacerdotii sui anno, quintus post beatum Martinum Perpetuus ordinatur (4). Qui cum virtutes assiduas ad sepulcrum ejus fieri cerneret, cellulam quæ super eum fabricata fuerat, videns parvulam, indignam talibus miraculis judicavit. Qua submota, magnam ibi basilicam, quæ usque hodie permanet, fabricavit, quæ habetur a civitate passus quingentos quinquaginta. Habet in longum pedes centum sexaginta (5), in latum sexaginta ; habet in altum usque ad cameram pedes quadraginta quinque ; fenestras in altario triginta duas (6), in capso viginti ; columnas quadraginta unam. In toto ædificio fenestras

(1) * Deest *Dominus* in codd. Cam. et Reg. *B*.

(2) Ejus festum colitur die 24 septemb. : Vulgo dicitur *saint Rotiri*.

(3) Hoc caput et 3 seqq., id est, 14, 15, 16 et 17, desunt in Bell., Vatic. et Corb. [Desunt etiam in Dub.]. In Colb. *A*, istud et sequens alia manu, sed antiqua, addita sunt. — * In Cam. et Reg. *B*, desunt eadem capita ut in Bell., Vatic., etc.

(4) [Ann. 460.] — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *o*.)

(5) Reg. *A*, Colb. et Chesn. habent, *longum pedes centum quinquaginta quinque*.

(6) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *p*.)

quinquaginta duas; columnas centum viginti; ostia octo, tria in altario, quinque in capso. Sollemnitas enim ipsius basilicæ triplici virtute pollet : id est dedicatione templi, translatione corporis sancti, vel ordinatione ejus episcopatus. Hanc enim quarto nonas julias observabis; depositionem vero ejus tertio idus novembris esse cognoscas. Quod si fideliter celebraveris, et in præsenti sæculo et in futuro patrocinia beati antistitis promereberis. Et quoniam camera cellulæ illius prioris eleganti opere fuerat fabricata, indignum duxit sacerdos, ut opera ejus deperirent; sed in honore beatorum apostolorum Petri et Pauli aliam construxit basilicam, in qua cameram illam affixit. Multas et alias basilicas ædificavit, quæ usque hodie in Christi nomine constant.

XV. Eo tempore et basilica beati Symphoriani Augustodunensis martyris ab Eufronio presbytero ædificata est. Et ipse Eufronius hujus deinceps urbis episcopatum sortitus est (1). Hic enim marmor quod super sanctum sepulcrum beati Martini habetur, cum grandi devotione transmisit.

XVI. Sanctus (2) vero Namatius, post obitum Rustici episcopi, apud Arvernis in diebus illis octavus erat episcopus. Hic ecclesiam quæ nunc constat (3), et senior infra muros civitatis habetur, suo studio fabricavit, habentem in longum pedes centum quin-

(1) Æduensi ecclesiæ præfuit labente sæculo v.
(2) Hoc caput et sequens desunt in codd. Reg. *A*, et Colb.
(3) Hæc est ecclesia cathedralis.

quaginta, in latum pedes sexaginta, in altum infra capsum usque cameram pedes quinquaginta : inante absidem rotundam habens (1), ab utroque latere ascellas eleganti constructas opere : totumque ædificium in modum crucis habetur expositum. Habet fenestras quadraginta duas, columnas septuaginta, ostia octo. Terror namque ibidem Dei, et claritas magna conspicitur; et vere plerumque inibi odor quasi aromatum suavissimus advenire a religiosis sentitur. Parietes ad altarium, opere sarsurio, ex multo marmorum genere exornatos habet. Exacto ergo in duodecimo anno beatus pontifex ædificio, Bononiam civitatem Italiæ sacerdotes dirigit, ut ei reliquias sanctorum Vitalis et Agricolæ exhibeant, quos pro nomine Christi Dei nostri manifestissime crucifixos esse cognovimus.

XVII. Cujus conjux basilicam sancti Stephani (2) suburbano murorum ædificavit. Quam cum fucis colorum adornare vellet, tenebat librum in sinu suo, legens historias actionum antiquorum, pictoribus (3) indicans quæ in parietibus fingere deberent. Factum est autem quadam die, ut sedente illa in basilica, ac legente, adveniret quidam pauper ad orationem, et adspiciens eam in veste nigra, senio jam provectam, putavit esse unam de egentibus, protulitque quadram panis, et posuit in sinu ejus, et abscessit. Illa vero

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *q.*)

(2) Postea *Sancti Eutropii suburbicarii* dicta.

(3) Sic Regm. Editi vero *historias actionis antiquas*. Mor. *S. antiquæ* [Cod. Clun., *historias actionis antiquas, ut pictoribus indicaret*]. Picturas in ecclesiis memorat passim Gregorius, ut lib. VII, cap. 36; lib. X, cap. ult., etc.

non dedignans munus pauperis, qui personam ejus non intellexit, accepit et gratias egit, reposuitque, hanc suis epulis anteponens, et benedictionem ex ea singulis diebus sumens, donec expensa est.

XVIII. Igitur (1) Childericus Aurelianis pugnas egit; Adouacrius (2) vero cum Saxonibus Andegavos venit. Magna tunc lues populum devastavit. Mortuus est autem Ægidius (3), et reliquit filium, Syagrium nomine. Quo defuncto, Adouacrius de Andegavo et aliis locis obsides accepit. Britanni de Biturica (4) a Gotthis expulsi sunt, multis apud Dolensem vicum peremtis. Paulus vero comes cum Romanis ac Francis, Gotthis bella intulit, et prædas egit. Veniente vero Adouacrio Andegavis (5), Childericus rex sequenti die advenit, interemtoque (6) Paulo comite, civitatem obtinuit. Magno ea die incendio domus ecclesiæ concremata est. (7)

XIX. His (8) itaque gestis, inter Saxones atque

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *r*.)

(2) Sic Bell., Corb., Reg. *A* et Regm., cum aliquot editis. Alii *Odouacrius*; et Colb. *Odoacrius*; Bec. *Adouacius*. [Cod. Dub. *Odovacrius*.] — * Reg. *B*, habet hic et infra *Odoacrius*; et pro *Childericus*, *Hildericus*.

(3) * Ann. 464. Mense Octob.

(4) [Ann. 469 vel 470.] Corb. et Bec., *Biturigas*. [Cod. Dub., *Bituricas*.] — * Cod. Reg. *B*, *Bitoricas*.

(5) [Ann. 471.]

(6) * Cod. Reg. *B*, *interfectoque*.

(7) Hic in cod. Bell., detritis aliquot lineis, quæ sub paginæ finem habebantur, sequens pagina ejusdem folii incipit ab his verbis, *regionem. Tantum ut quod tibi*, etc., quæ sunt de cap 32.

(8) [Cod. Clun., *His ita digestis*.]

Romanos bellum gestum est; sed Saxones terga vertentes, multos de suis, Romanis insequentibus, gladio reliquerunt; insulæ eorum cum multo populo interemto, a Francis captæ atque subversæ sunt. Eo anno mense nono terra tremuit. Adouacrius cum Childerico fœdus iniit, Alamannosque (1), qui partem Italiæ pervaserant, subjugarunt.

XX. Eorichus (2) autem Gotthorum rex, Victorium ducem super septem civitates (3) præposuit, anno quarto-decimo regni sui. Qui protinus Arvernis adveniens, civitatem addere voluit; unde et cryptæ (4) illæ usque hodie perstant ad basilicam sancti Juliani, et columnas, quæ sunt in æde positæ, exhiberi jussit. Basilicam sancti Laurentii et sancti (5) Germani Licaniacensis vici jussit ædificari. Fuit autem Arvernis annis novem. Super Eucherium (6) vero senatorem calumnias devolvit, quem in carcere positum nocte extrahi jussit, ligatumque juxta parietem antiquum, ipsum parietem super eum elidi jussit. Ipse vero dum nimium esset in amore mulierum luxuriosus, et ab Arvernis vereretur interfici, Romam aufugit, ibique

(1) Cointius legendum censet *Alanos*, pro *Alamannos*.

(2) Regm. *Theodericus*, et infra *Teddricus*; Corb. et Bec., *Eoricus*, seu *Euricus*. Infra, cap. 25, appellatur *Evarix*.

(3) * Scilicet Tolosa, Beterræ, Nemausus, Agatha, Magalona, Luteva et Ucetia, urbes Narbonnensis primæ.

(4) Tres mss. *scriptæ*. Porro non hic designatur basilica Brivatensis, ut Fredegarius existimavit, sed quæ in honorem S. Juliani in ipsa Arvernorum urbe sita est.

(5) Cod. Casin., *sancti Martini Lecaniacensis*; Regm., *S. Germani Liciniacensi vico*. Hic locus hodie vulgo appellatur *Lignac*.

(6) Is esse putatur ad quem Sidonius scribit. *Epist.* III. 8.

similem tentans exercere luxuriam, lapidibus est obrutus. Post cujus excessum (1) regnavit Eorichus annos quatuor : obiit autem anno vigesimo-septimo (2) regni sui. Fuit etiam et tunc terræ-motus magnus.

XXI. Defuncto (3) autem apud Arvernos Namatio episcopo, Eparchius successit, vir sanctissimus atque religiosus. Et quia eo tempore ecclesia parvam infra (4) muros urbis possessionem habebat, ipsi sacerdoti in ipso, quod modo salutatorium dicitur, mansio erat, atque ad gratias Deo tempore nocturno reddendas ad altarium ecclesiæ consurgebat. Factum est autem, ut nocte quadam ingrediens, plenam ecclesiam dæmonibus reperiret, ipsumque principem in modum ornatæ mulieris in throni illius cathedram residentem. Cui ait pontifex : « O meretrix exsecranda, non « sufficit tibi loca cuncta variis pollutionibus inficere, « adhuc et cathedram a Domino consecratam fœtida « sessionis tuæ accessione coinquinas? Abscede a domo « Dei, ne a te amplius polluatur. » Cui ait : « Et quia « mihi meretricis nomen imponis, multas tibi parabo « insidias ob desideria mulierum. » Et hæc dicens, sicut fumus evanuit. Veruntamen sacerdos tentatus est per commotionem corporis ad concupiscentiam (5);

(1) [Ann. scilicet 484.]

(2) [Corrig., *anno XVII*; errore nato ex numero x, a librario perperam geminato, ut notat Pagius ad ann. 484, n. 24.]

(3) Hoc caput deest, sicut et duo sequentia, in Vatic., Corb., Bell., Reg. *A*, et Colb. [Desunt eadem capitula in Cod. Dub.] — * Desunt quoque in codd. Cam. et Reg. *B*.

(4) * *Infra* pro *intra* utitur Gregorius, ut supra cap. 16.

(5) Mor. *S. n concupiscentia*. [Ita cod. Clun.]

sed signo crucis sanctæ munitus, nihil ei inimicus nocere potuit. Ferunt etiam ipsum in arce Cantobennici montis monasterium (1) collocasse, ubi nunc oratorium est, et ibi se diebus Quadragesimæ sanctæ recludebat; die autem Cœnæ Dominicæ, cum magno psallentio, comitantibus clericis civibusque, ad ecclesiam suam revertebatur. Quo migrante (2), Sidonius ex præfecto (3) substituitur, vir secundum sæculi dignitatem nobilissimus, et de primis Galliarum senatoribus: ita ut filiam (4) sibi Aviti imperatoris in matrimonio sociaret. Hujus tempore, cum adhuc apud urbem Arvernam Victorius, cujus supra meminimus, moraretur, fuit in monasterio beati Cyrici (5) urbis ipsius abbas, Abraham nomine, qui fide atque operibus Abrahæ illius prioris (6) refulgebat, sicut in libro Vitæ ejus scripsimus.

XXII. Sanctus vero Sidonius tantæ facundiæ erat, ut plerumque ex improviso luculentissime quæ voluisset, nulla obsistente mora, componeret. Contigit autem quadam die, ut ad festivitatem basilicæ monasterii, cujus supra meminimus, invitatus accederet; ablatoque sibi nequiter libello per quem sacrosancta sollemnia agere consueverat, ita paratus a tempore cunctum festivitatis opus explicuit, ut ab omnibus

(1) De hoc monasterio vid. supra, lib. 1, cap. 39.

(2) [Ann. 473.]

(3) * Præfectus Romæ, anno 467, ut notat Guizot.

(4) * Nomine Papianilla.

(5) Sic Regm. cum Bad. Ceteri ed. et Bec. *Cyriaci*. At nostra lectio sincera est. Hic est enim Cyricus puer, qui cum Julitta matre martyr occubuit.

(6) [Cod. Clun. *prioris, gratia refulgebat.*]

miraretur, nec putaretur ab adstantibus ibidem hominem locutum fuisse, sed angelum. Quod in præfatione libri, quem de Missis ab eo compositis conjunximus, plenius declaravimus. Cum autem esset magnificæ sanctitatis, atque, ut diximus, ex senatoribus primis, plerumque, nesciente conjuge, vasa argentea auferebat a domo, et pauperibus erogabat. Quod illa cum cognosceret, scandalizabatur in eum : sed tamen dato egenis pretio, species domui restituebat.

XXIII. Cumque ad officium Dominicum fuisset mancipatus, et sanctam ageret in sæculo vitam, surrexere contra eum duo presbyteri, et ablata ei omni potestate a rebus ecclesiæ, arctum ei victum et tenuem relinquentes, ad summam eum contumeliam redegere. Sed non longi temporis spatio inultam ejus injuriam divina voluit sustinere clementia ; nam unus ex his nequissimis et indignis dici presbyteris, cum ante noctem minatus fuisset eum de ecclesia velle extrahere (1), signum ad Matutinas audiens fuisse commotum, fervens felle contra Sanctum Dei, surrexit, hoc iniquo corde explere cogitans, quod die præcedente tractaverat. Ingressus autem in secessum suum, dum ventrem purgare nititur, spiritum exhalavit. Exspectabat enim puer aforis cum cereo dominum egressurum. Jamque advenerat lux, et satelles ejus, id est alius presbyter, mittit nuntium, dicens : « Veni, « ne tardaveris, ut quæ nobis die hesterna convene« rant, pariter expleamus. » Sed cum responsa dare

---

(1) Regm. *velle extrahi*. Chesn. et Freb. *vel extrahere*. [Cod. Clun. *ad Matutinos*.]

differret exanimis, elevato puer velo ostii, reperit dominum super sellulam secessus defunctum. Unde indubitatum est non minoris criminis hunc reum esse, quam Arium illum, cui similiter in secessu fuere interna deposita per partes inferiores egesta (1); quia nec istud sine hæresi potest accipi, ut in Ecclesia non obediatur sacerdoti Dei, cui ad pascendum oves commissæ sunt, et ille se ingerat potestati, cui neque a Deo, neque ab hominibus aliquid est commissum. Dehinc beatus sacerdos, uno adhuc manente nihilominus inimico, suæ restituitur potestati. Factum est autem post hæc, ut accedente febre ægrotare cœpisset: qui rogat suos, ut eum in ecclesiam ferrent. Cumque illuc inlatus fuisset, conveniebat ad eum multitudo virorum ac mulierum, simulque etiam et infantium plangentium atque dicentium: « Cur nos deseris, pastor « bone, vel cui nos quasi orphanos derelinquis? Num- « quid erit nobis post transitum tuum vita? Numquid « erit postmodum qui nos sapientiæ sale sic condiat? « aut ad Dominici nominis timorem talis prudentiæ « ratione redarguat? » Hæc et his similia populis cum magno fletu dicentibus, tandem sacerdos, Spiritu in se sancto influente, respondit : « Nolite timere, o « populi, ecce frater meus Aprunculus vivit, et ipse « erit sacerdos vester. » Qui non intelligentes, putabant eum loqui aliquid in extasi.

Quo migrante (2), presbyter ille nequam, alter ex

(1) Regm. *inferioris egestus*. Et infra *obaudiatur sacerdoti*. Bec. *partis inferioris egestum.... obaudiatur sacerdos*.

(2) * Obiit ann. 488 vel 489, et quidem die 21 mensis Augusti. (*Hist. litt de la France*, t. II, p. 557.)

duobus qui remanserat, protinus omnem facultatem ecclesiæ, tamquam si jam episcopus esset, inhians cupiditate, præoccupat, dicens : « Tandem respexit « in me Deus, cognoscens me justiorem esse Sidonio, « largitusque est mihi hanc potestatem. » Cumque per totam urbem superbus ferretur, adveniente die Dominico, qui imminebat post transitum sancti viri, præparato epulo, jussit cunctos cives in domo ecclesiæ invitari; despectisque senioribus, primus recumbit in toro. Cui oblato pincerna poculo, ait : « Domine mi, « vidi somnium, quod si permittis edicam : Videbam « hac nocte Dominica, et ecce erat domus magna, et « in domo erat thronus positus, in quo quasi judex « residebat cunctis potestate præstantior; cui adsiste- « bant multi sacerdotum in albis vestibus, sed et pro- « miscuæ populorum turbæ valde innumerabiles. « Verum cum hæc trepidus contemplarer, conspicio « eminus inter eos beatum adstare Sidonium, et cum « presbytero illo tibi carissimo, qui ante hos paucos « annos de hoc mundo migravit, adtente litigantem. « Quo devicto, jubet rex ut in imis carceris angustiis « retrudatur; ablatoque isto, contra te iterum in- « surgere (1), dicens te in eo scelere, propter quod « ille prior damnatus fuerat, fuisse participem. Verum « ubi judex, quem ad te transmitteret, sollicite cœpit « inquirere, ego me inter reliquos occulere cœpi, et « a tergo steti; tractans apud memetipsum, ne forte « ego, qui notus sum homini, mittar. Dum hæc me- « cum tacitus volverem, amotis omnibus remansi « solus in publico, vocatusque a judice, propius ac-

(1) Editi habent, *suggerit.*

« cedo. Cujus virtutem atque splendorem contuens, « cœpi hebes effectus titubare præ metu. Et ille : Ne « timeas, puer, inquit; sed vade dic presbytero illi : « Veni ad respondendam causam, quia Sidonius te ac-« cersiri deprecatus est. Tu vero ne moram facias ad « eundum, quia sub grandi testificatione mihi præce-« pit rex ille tibi hæc loqui, dicens : Si tacueris, morte « pessima morieris. » Hæc eo loquente, exterritus presbyter, elapso de manu calice, reddidit spiritum; ac de recubitu ablatus mortuus, sepulturæ mandatus est, possessurus infernum cum satellite suo. Tale judicium super contumaces clericos Dominus in hunc prætulit mundum, ut unus Arii sortiretur mortem : alius, tamquam Simon Magus, Apostoli sancti oratione ab excelsa arce superbiæ præceps alliderctur. Qui non ambiguntur pariter possidere tartarum, qui simul egerunt nequiter contra sanctum (1) episcopum suum.

Interea cum jam terror Francorum resonaret in his partibus, et omnes eos amore desiderabili cuperent regnare, sanctus Aprunculus (2) Lingonicæ civitatis episcopus apud Burgundiones cœpit haberi suspectus. Cumque odium de die in diem cresceret, jussum est ut clam gladio feriretur. Quo ad eum perlato nuntio, nocte a castro Divionensi per murum demissus, Arvernis advenit, ibique juxta verbum Domini, quod posuit in ore sancti Sidonii, undecimus datus est episcopus.

XXIV. Sed (3) tempore Sidonii episcopi magna

(1) [Cod. Clun., *sanctum Dei et episcopum suum.*]

(2) De eodem infra cap. 36; et lib. III, cap. 2.

(3) Hoc caput deest in Bell. In tribus vero aliis absolute incipit, *Tempore Sidonii, etc.* — ' Ita in Cam. et Reg. *B.*

Burgundiam fames obpressit. Cumque populi per diversas regiones dispergerentur, nec esset ullus qui pauperibus alimoniam largiretur, Ecdicius (1) quidam ex senatoribus, hujus propinquus, magnam tunc rem in Deo confisus fecisse perhibetur. Nam invalescente fame, misit pueros suos cum (2) equis et plaustris per vicinas sibi civitates, ut eos qui hac inopia vexabantur sibi adducerent. At illi euntes, cunctos pauperes quotquot invenire potuerunt, adduxere ad domum (3) ejus. Ibique eos per omne tempus sterilitatis pascens, ab interitu famis exemit. Fuereque, ut multi aiunt, amplius quam quatuor millia promiscui sexus. Adveniente autem ubertate, ordinata iterum evectione, unumquemque in locum suum restituit. Post quorum discessum, vox ad eum e cœlis lapsa pervenit, dicens : « Ecdici, Ecdici, quia fecisti rem hanc, tibi et semini « tuo panis non deerit in sempiternum; eo quod obe- « dieris (4) verbis meis, et famem meam refectione pau- « perum satiaveris. » Quem Ecdicium miræ velocitatis fuisse, multi commemorant. Nam quadam vice multitudinem Gotthorum cum decem viris fugasse perscribitur (5). Sed et sanctus Patiens Lugdunensis episcopus simile huic in ipsa fame populis præstitisse perhibetur

---

(1) Ecdicius, seu, ut alii scribunt, Hecdicius, filius fuit aviti imperatoris, et frater Papianillæ uxoris Sidonii. Factus est patricius a Julio Nepote Augusto ex Sidonii epist. 16, lib. v.

(2) [Cod. Clun., *cum equitibus*.] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(3) Editi plerique cum Bec., *ad domos*.

(4) * Cod. Reg. *B*, *obaudieris*.

(5) Id narrat Sidonius epist. 3, lib. III, ubi *vix duodeviginti equites* cum Ecdicio fuisse dicuntur.

beneficium. Exstat exinde hodie apud nos beati Sidonii epistola (1), in qua eum declamatorie conlaudavit.

XXV. Hujus tempore et Evarix (2) rex Gotthorum, excedens Hispanum limitem (3), gravem in Galliis super Christianos intulit persecutionem. Truncabat passim perversitati suæ non consentientes, clericos carceribus subigebat; sacerdotes vero, alios dabat exsilio, alios gladio trucidabat. Nam et ipsos sacrorum templorum aditus spinis jusserat obserari, scilicet ut raritas ingrediendi oblivionem faceret fidei. Maxime tunc Novempopulanæ, geminæque Germaniæ (4) urbes, ab hac tempestate depopulatæ sunt. Exstat hodieque, et pro hac causa, ad Basilium episcopum nobilis Sidonii ipsius epistola, quæ hæc ita loquitur. Sed persecutor non post multum tempus, ultione divina percussus, interiit.

XXVI. Post (5) hæc beatus Perpetuus Turonicæ civitatis episcopus, impletis triginta in episcopatu annis, in pace quievit (6). In cujus loco Volusianus, unus

(1) Ea est duodecima libri VI.

(2) Is ipse supra cap. 20, appellatur *Eorichus*, seu *Eurichus*. In capitum indicibus, etiam vetustiorum codicum, legitur *de Euvarege*. Ceterum hoc caput deest in Bell. — * In Cod. Reg. *B*, legitur *hujus temporis et Ædewarix*.

(3) [Circa ann. 467.]

(4) Legendum haud dubie *Aquitaniæ*. — In Cod. ms. Regii Montis, legitur, *geminæque germanæ*. [In Cod. Clun. scriptum fuerat, *Germaniæ*; sed supra repositum est, *Aquitaniæ*.]

(5) Hoc caput deest in codd. Vatic., Corb. et Bell. [Deest quoque in Dub.] In Colb. autem alia manu, licet antiqua, additum est. — * Deest in codd. Cam. et Reg. *B*.

(6) * Ann. 490 vel 491 (*Hist. litt. de la Fr.*, tom. II, p. 622). De Perpetuo, Volusiano et Vero. Vid. infra lib. X, cap. 31.

ex senatoribus, subrogatus est. Sed a Gotthis suspectus habitus, episcopatus sui anno septimo in Hispanias est quasi captivus abductus; sed protinus vitam finivit. In cujus loco Verus (1) succedens, septimus post beatum Martinum ordinatur episcopus.

XXVII. His (2) ita gestis, mortuo Childerico, regnavit Chlodovechus filius ejus pro eo (3). Anno autem quinto regni ejus, Syagrius Romanorum rex, Ægidii filius, ad civitatem Suessionas (4), quam quondam supra memoratus Ægidius tenuerat, sedem habebat. Super quem Chlodovechus cum Ragnachario (5) parente suo, quia et ipse regnum tenebat, veniens, campum pugnæ præparari (6) deposcit. Sed nec iste distulit, ac resistere metuit. Itaque inter se utrisque pugnantibus, Syagrius elisum cernens exercitum, terga vertit, et ad Alaricum regem, Tholosam cursu veloci perlabitur. Chlodovechus vero ad Alaricum mittit, ut eum red-

---

(1) Sic Colb. et Reg. *A*, cum aliqnot editis; alii cum Bec., Regm. [et Clnn.] *Virus.*

(2) Hoc caput deest in cod. Bell.

(3) * Ann. 481.

(4) Corb. *Saxonas.* Scriptum est tamen alia manu fere æquali, sicut et infra, *Suessionas.* Bec. *Suessiones*, et infra *Sessionas* : quæ lectiones variæ passim in mss. occurrunt. [Cod. Clun., *apud civitatem Sessonas.*] * Cam. *Sexonas*; Reg. *B*, et sic infra *Sessionas.*

(5) Cod. Corb. *Regnario parente suo, qui et ipse tenebat, veniens campum ut pugnaret.* [Dub. *Ragnachario parenti suo, qui et ipse tenebat.*] Regm. *Racario.... tenuerat, etc.* [Cod. Clun. *Ranacario..... tenuerat.*] Colb. *Raghenario, etc.* Idem et Palat. pro Clodovechus habent semper *Hludovvichus*, et alia manu Regm. *Clodoveus.* Quod semel et iterum monuisse satis sit. — * Cam. *Ragacchario*; Reg. *B*, *Ragenhario* et *Hluduvicus*, ut supra monuimus.

(6) * Cod. Reg. *B*, *ut pugnaret præparare sibi.*

deret; alioquin noverit sibi bellum ob ejus retentionem (1) inferri. At ille metuens, ne propter eum iram Francorum incurreret, ut Gotthorum pavere mos est, vinctum legatis tradidit. Quem Chlodovechus receptum custodiæ mancipari præcepit; regnoque ejus accepto, eum gladio clam feriri mandavit. Eo tempore multæ ecclesiæ a Chlodovechi exercitu deprædatæ sunt, quia erat ille adhuc fanaticis erroribus involutus. Igitur de quadam ecclesia urceum miræ magnitudinis ac pulchritudinis hostes abstulerant, cum reliquis ecclesiastici ministerii ornamentis. Episcopus (2) autem ecclesiæ illius missos ad regem dirigit, poscens, ut si aliud de sacris vasis recipere non mereretur, saltem vel urceum ecclesia sua reciperet. Hæc audiens rex, ait nuncio : « Sequere nos usque Suessionas, quia « ibi cuncta quæ acquisita sunt, dividenda erunt. Cumque mihi vas illud sors dederit (3), quæ papa poscit, « adimpleam. » Dehinc adveniens Suessionas, cuncto onere prædæ in medium posito, ait rex : « Rogo vos, « o fortissimi præliatores, ut saltem mihi vas istud « (hoc enim de urceo supra memorato dicebat), extra « partem concedere non abnuatis. » Hæc rege dicente, illi quorum erat mens sanior, aiunt : « Omnia, gloriose « rex, quæ cernimus tua sunt : sed et nos ipsi tuo sumus « dominio subjugati. Nunc quod tibi beneplacitum « videtur, facito; nullus enim potestati tuæ resistere

(1) [Cod. Clun., *retentationem*.] — * Reg. *B*, *ab ejus retentatione*.

(2) Hic fuit beatus Remigius Remorum antistes, ut Fredegarius cap. 16, Hincmarus, Frodoardus, aliique auctores testantur.

(3) * Id est *si mihi vas illud sors dederit*, uti Fredegarius interpretatus est in Histor. Franc. Epitomata, cap. 16.

« valet. » Cum illi hæc ita dixissent, unus levis, invidus ac facilis (1), cum voce magna, elevatam bipennem urceo impulit, dicens : « Nihil hinc accipies, nisi quæ « tibi sors vera largitur. » Ad hæc obstupefactis omnibus, rex injuriam suam patientiæ lenitate coercuit, acceptumque urceum nuntio ecclesiastico reddidit, servans (2) abditum sub pectore vulnus. Transacto vero anno, jussit omnem cum armorum apparatu advenire phalangam, ostensuram in Campo-Martio suorum armorum nitorem. Verum ubi cunctos circuire deliberat, venit ad urcei percussorem, cui ait : « Nullus tam « inculta, ut tu, detulit arma; nam neque tibi hasta, « neque gladius, neque securis (3) est utilis. » Et adprehensam (4) securim ejus in terram dejecit. At ille cum paululum inclinatus fuisset ad colligendum eam, rex elevatis manibus, securim suam capiti ejus defixit. « Sic, inquit, tu apud Suessionas in urceo illo fecisti. » Quo mortuo, reliquos abscedere jubet; magnum (5) sibi per hanc causam timorem statuens. Multa (6) bella victoriasque fecit. Nam decimo regni sui anno Thoringis bellum intulit (7), eosdemque suis ditionibus subjugavit.

XXVIII. Fuit autem et Gundeuchus (8) rex Bur-

---

(1) Chesn. cum Colb. *unus Francus levis*. Alii editi, *cerebrosus*. * Fortasse legendum *futilis*.

(2) [Cod. Dub., *servans anno abditum.*]

(3) Editi plerique, *bipennis*. Et sic infra ubi occurrit vox *securis*.

(4) Cod. Dub., *securem ejus terræ dejecit.* — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(5) [Cod. Clun., *magnam rem sibi per hanc occasionem timorem.*]

(6) Sic Corb. At alii, *multa deinde bella, etc.*

(7) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *s*.)

(8) Deest hoc caput in Bell. *Gundeuchus* scribitur in Corb. et aliis. Nonnulli habent *Gundivicus*. [Clun. *Gundouchus*.] Ejusdem

gundionum, ex genere Athanarici regis persecutoris, de quo supra meminimus. Huic fuerunt quatuor filii: Gundobadus, Godegiselus, Chilpericus et Godomarus. Igitur Gundobadus Chilpericum fratrem suum interfecit gladio, uxoremque ejus, ligato ad collum lapide, aquis immersit. Hujus duas filias exsilio condemnavit: quarum senior, mutata veste Chrona (1); junior Chrotechildis (2) vocabatur. Porro Chlodovechus, dum legationem in Burgundiam sæpius mittit, Chrotechildis puella reperitur a legatis ejus. Qui cum eam vidissent elegantem atque sapientem, et cognovissent quod de regio esset genere, nuntiaverunt hæc Chlodovecho regi. Nec moratus ille, ad Gundobadum legationem dirigit, eam sibi in matrimonio petens. Quod ille recusare metuens, tradidit eam viris; illique accipientes puellam, regi velocius repræsentant. Qua visa, rex valde gavisus, suo eam conjugio sociavit (3), habens jam de concubina filium, nomine Theodoricum.

---

filii in aliquot codd. appellantur, *Gundobaldus*, *Gothesilus*, seu *Godegisilus*, *Hilpericus*, *etc.* Bec. *Gundobaudus.* [Cod. Dub., *fuit igitur Gundeuchus.* Athanaricus Gothorum rex ac Ecclesiæ persecutor, qui obiit anno 381, nihil commune habuit cum Burgundionum regibus. Hinc fallitur Gregorius, cum Gundeuchum dicit ex genere Athanarici fuisse.] — * Cod. Cam habet *Gundevechus.... cui supra meminimus*, et *Godegisilus;* Reg. *B*, *igitur Gundiocus.... cui supra*, *etc.*, et *Gothegisilus;* habet idem *Hilpericus*, et sic infra.

(1) Sic appellatur in Corb., Palat. et Colb. quibus concordat Vita sanctæ Chlotildis, ubi num. 2. legitur *Chrona*, sæc. 1, Act. SS. Ord. Benedictini. Bec. tamen, Regm. [et Clun.] cum plerisque editis habent, *Mucuruna;* alii, *Corona*. Dicitur in Fredegarii Epitome, cap. 17, *Sedeleuba.*

(2) Alias *Chrotchildis*, *Chrotigeldis*, *Rodieldis*, seu *Chrodieldis*, *Chrotildis.* [Clun. *Chrodicheldis.*] — * Cod. Cam. *Chrotchildis;* Reg. *B*, *Rohodhildis*, *Hrodhildis*, *Rodhilda* et *Rodhiltis.*

(3) [Ann. 493.]

XXIX. Igitur (1) rex ex Chrotechilde regina habuit filium primogenitum (2), quem cum mulier baptismo consecrare vellet, prædicabat assidue viro, dicens : « Nihil sunt dii quos colitis, qui neque sibi, neque aliis « poterunt subvenire; sunt enim aut ex lapide, aut ex « ligno, aut ex metallo aliquo sculpti. Nomina vero « quæ eis indidistis, hominum fuere, non deorum (3), « ut Saturnus, qui filio, ne a regno depelleretur, per « fugam elapsus adseritur : up ipse Jupiter omnium « stuprorum spurcissimus perpetrator, incestator vi- « rorum, propinquarum derisor, qui nec ab ipsius « sororis propriæ potuit abstinere concubitu, ut ipsa « ait » : *Jovisque et soror et conjux* (4). « Quid Mars « Mercuriusque potuere? Qui potius sunt magicis ar- « tibus præditi, quam divini (5) numinis potentiam « habuere. Sed ille magis coli debet, qui cœlum et « terram, mare et omnia quæ in eis sunt, verbo ex « non exstantibus procreavit; qui solem lucere fecit, « et cœlum stellis ornavit; qui aquas reptilibus, ter- « ras animantibus, aera volatilibus adimplevit; cujus « nutu terræ frugibus, pomis arbores, uvis vineæ « decoratur; cujus manu genus humanum creatum « est; cujus largitione ipsa illa creatura omnis homini « suo, quem creavit, et obsequio et beneficio famu- « latur. » Sed cum hæc regina diceret, nullatenus ad

(1) Deest hoc caput in cod. Bell.

(2) [Ann. 494.]

(3) Sic edit. Bad.; at ceteri, *homines fuere, non dii.* [Clun., *numina.... homines fuere, non dii.*] — * Cam. et Reg. *B*, *homines fuere non dii*, et infra *Jovis* pro *Jupiter*.

(4) Virg., *Æneid.*, lib. I.

(5) [Cod. Dub., *divini nominis.*]

credendum regis animus movebatur, sed dicebat : « Deorum nostrorum jussione cuncta creantur ac pro« deunt; Deus vero vester nihil posse manifestatur, « et quod magis est, nec de deorum genere esse pro« batur. » Interea regina fidelis filium ad baptismum exhibet : adornari ecclesiam velis præcipit atque cortinis, quo facilius vel hoc mysterio (1) provocaretur ad credendum, qui flecti prædicatione non poterat. Baptizatus autem puer, quem Ingomerem (2) vocitaverunt, in ipsis, sicut regeneratus fuerat, albis obiit (3). Qua de causa commotus felle rex, non segniter increpabat reginam, dicens : « Si in nomine deorum « meorum puer fuisset dicatus, vixisset utique : nunc « autem quia in nomine Dei vestri baptizatus est, vi« vere omnino non potuit. » Ad hæc regina : « Deo, « inquit, omnipotenti creatori omnium gratias ago, « qui me non usquequaque judicavit indignam, ut de « utero meo genitum regno suo dignaretur adscire. « Mihi autem dolore hujus causæ animus non adtin« gitur, quia scio in albis ab hoc mundo vocatos, Dei « obtutibus nutriendos » (4). Post hunc vero genuit alium filium, quem baptizatum Chlodomerem (5) vocavit; et hic cum ægrotare cœpisset, dicebat rex : « Non potest aliud fieri, nisi et de hoc, sicut et de « fratre ejus, contingat, ut baptizatus in nomine

---

(1) Cod. Regm., *ministerio*.

(2) Cassin. cum aliquot edit., *Ignomerem*. — * Cam., *Ingomarem*.

(3) *In albis*, id est intra hebdomadam, in qua recens baptizati albis induti prodibant.

(4) Alii *vocatum, Dei obtutibus nutriendum*. — * Cam., *vocatus.... nutriendus*; Reg. *B*, *vocatum.... nutriendum*.

(5) [Ann. 495.] — * Reg. *B*, *Hlodomerem*.

« Christi vestri, protinus moriatur. » Sed orante matre, Domino jubente convaluit.

XXX. Regina (1) vero non cessabat prædicare regi, ut Deum verum cognosceret, et idola negligeret; sed nullo modo ad hæc credenda poterat commoveri, donec tandem aliquando bellum contra Alamannos commoveretur, in quo compulsus est confiteri necessitate, quod prius voluntate negaverat. Factum est autem, ut confligente utroque exercitu, vehementer cæderentur : atque exercitus Chlodovechi valde ad internecionem ruere cœpit (2). Quod ille videns, elevatis ad cœlum oculis, compunctus corde, commotus in lacrymis, ait : « Jesu-Christe, quem Chrotechildis « prædicat esse filium Dei vivi, qui dare auxilium la« borantibus, victoriamque in te sperantibus tribuere « diceris, tuæ opis gloriam devotus efflagito : ut si « mihi victoriam super hos hostes indulseris, et exper« tus fuero illam virtutem, quam de te populus tuo « nomini dicatus probasse se prædicat, credam tibi, « et in nomine tuo baptizer. Invocavi enim deos meos, « sed, ut experior, elongati sunt ab auxilio meo; unde « credo eos nullius esse potestatis præditos, qui sibi « obedientibus non occurrunt (3). Te nunc invoco, « et tibi credere desidero. Tantum, ut eruar ab adver« sariis meis. » Cumque hæc diceret, Alamanni terga vertentes, in fugam labi (4) cœperunt. Cumque regem suum cernerent interemtum, Chlodovechi se ditioni-

---

(1) Hoc caput deest in cod. Bell.

(2) * Cod. Cam., *perire cœpit*; Reg. *B*, *internecione ruere cœpit.*

(3) Sic mss. 4; alii cum editis *succurrunt.*

(4) * Pro *in fugam labi*, Reg. *B.* habet *fugere.*

bus subdunt, dicentes : « Ne amplius, quæsumus, « pereat populus ; jam tui sumus. » At ille (1) prohibito bello, (2) cohortatoque populo, cum pace regressus, narravit reginæ qualiter, per invocationem nominis Christi, victoriam meruit obtinere (3). Actum anno xv regni sui. (4)

XXXI. Tunc (5) regina accersiri clam sanctum Remigium Remensis urbis episcopum jubet, deprecans ut regi verbum salutis insinuaret. Quem sacerdos accersitum, secretius cœpit ei insinuare (6), ut Deum verum, factorem cœli et terræ crederet, idola negligeret, quæ neque sibi, neque aliis prodesse possunt. At ille ait : « Libenter te, sanctissime Pater, audiam, « sed restat unum, quod populus qui me sequitur, « non patitur relinquere deos suos; sed vado, et loquar « eis juxta verbum tuum. » Conveniens autem cum suis, priusquam ille loqueretur, præcurrente potentia Dei, omnis populus pariter adclamavit : « Mortales « deos (7) abjicimus, pie rex, et Deum quem Remigius « prædicat immortalem sequi parati sumus. » Nuntian-

---

(1) * Reg. *B*, *At ille jam*, *etc.*

(2) * *Coartatoque populo* habet Ruin.; codd. vero Corb., Reg. *A*, Colb. *A*, Cam. et Reg. *B*, habent *cohortatoque populo*, quod servandum duximus.

(3) * Verbo *obtinere* in edit. clauditur cap. xxx; quæ sequuntur voces, *Actum anno XV*, *regni sui*, omiserat Ruinartius, eas autumans desumptas ex libro de Gestis Francorum : quia autem leguntur in duobus codd. mss. modo recognitis, ideo ipsas capiti subjunximus.

(4) [Ann. 496.]

(5) Hoc caput non exstat in cod. Bell.

(6) Sic mss.; editi vero, *cœpit instigare.*

(7) [Cod. Dub., *abigimus.*] * Ita Cam.

tur hæc antistiti, qui gaudio magno repletus, jussit lavacrum præparari. Velis depictis adumbrantur plateæ, ecclesiæ cortinis albentibus adornantur (1), baptisterium componitur, balsama diffunduntur, micant flagrantes odore cerei, totumque templum baptisterii divino respergitur ab odore; talemque ibi (2) gratiam adstantibus Deus tribuit, ut æstimarent se paradisi odoribus conlocari. Rex ergo prior poposcit se a pontifice baptizari. Procedit novus Constantinus ad lavacrum, deleturus lepræ veteris morbum, sordentesque maculas gestas antiquitus (3) recenti latice deleturus. Cui ingresso ad baptismum sanctus Dei sic infit ore facundo : « Mitis depone colla, Sicamber : « adora quod incendisti, incende quod adorasti. » Erat enim sanctus Remigius episcopus egregiæ scientiæ, et rhetoricis adprime imbutus studiis (4); sed et

(1) * Sic manuscripti. Edit. Ruinart. habet : *velis depictis adumbrantur plateæ ecclesiæ, cortinis albentibus adornantur*. Qua lectione mendosa Cangius inductus, *porticus interiores* interpretatus est verba illa, *plateæ ecclesiæ*. Vid. Cang. verb. *Platea*. In cod. Reg. *B* legitur *adumbratur platea, ecclesiæ cortinis, etc.*, et infra deest *micant*.

(2) * Cam. *sibi*. — Hincmarus et qui post eum secuti sunt scriptores asserunt, chrisma hac ipsa occasione in ampula e cœlo allatum fuisse a columba. Quod vero aiunt a Centuriatoribus Magdeburgensibus visum fuisse codicem Gregorii in quo ampula illa memoraretur, quem heterodoxi postea disscissernnt, verisimile non videtur. At forte illi habuere præ manibus librum de Gestis Francorum qui in nonnullis codicibus mss. Gregorio nostro tribuitur, in quo hæc historia descripta fuerit.

(3) Sic Corb. et Reg. *A*; alii, *gestorum antiquorum*.

(4) Vid. Apollinaris Sidonii epist. 7, lib. IX, ad ipsum Remigium directam, et de eodem quid Avitus in Collatione episcoporum coram rege Gundobado. Nihil porro superest ex ejus scriptis, præter aliquot epistolas.

sanctitate ita prælatus, ut sancti (1) Silvestri virtutibus æquaretur. Est enim nunc liber vitæ ejus, qui cum narrat mortuum suscitasse. Igitur rex omnipotentem Deum in Trinitate confessus, baptizatus est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus-Sancti, delibutusque sacro chrismate cum signaculo crucis Christi. De exercitu vero ejus baptizati sunt amplius tria millia. Baptizata est et soror ejus Albofledis (2), quæ non post multum tempus migravit ad Dominum. Pro qua cum rex contristaretur, sanctus Remigius consolatoriam misit ei epistolam, quæ hoc modo sumsit exordium : « Angit (3) me et satis me angit vestræ causa tristitiæ, « quod bonæ memoriæ germana vestra transiit Albofledis. Sed de hac re (4) consolari possumus, quia « talis de hoc mundo migravit, ut suspici magis debeat « quam lugeri. » Conversa est enim et alia soror ejus, Lanthechildis (5) nomine, quæ in hæresim Arianorum dilapsa fuerat, quæ confessa æqualem Filium Patri et Spiritum-Sanctum, chrismata est.

XXXII. Tunc Gundobadus et Godegisclus (6) fratres regnum circa Rhodanum aut Ararim cum Massiliensi provincia (7) retinebant. Erant autem tam illi,

---

(1) * *Sancti* deest in codd. Cam. et Reg. *B*.

(2) Colb. et infra *Albfledis*. — * Ita Reg. *B*.

(3) [Cod. Clun., *Anget me et satis me anget.*]

(4) * *De hac re* deest in cod. Reg. *B*.

(5) Sic Corb.; alii *Lantildis*. [Clun. *Lanthieldis*.] — * Reg. *B Lanthildis*.

(6) * Reg. *B* habet *Godogisilus.... Hrodanum*; et infra *Hludowici*, et sic in seq.

(7) Præ ceteris continebat Massiliam, Avenionem, Aquas-Sextias. (Vales. in *Notit. Gall.*, p. 321.)

quam populi eorum, Arianæ sectæ subjecti. Cumque se invicem impugnarent (1), audiens (2) Godegiselus Chlodovechi regis victorias, misit ad eum legationem occulte, dicens : « Si mihi ad persequendum fratrem « meum præbueris solatium (3), ut eum bello interfi- « cere, aut de (4) regno ejicere possim; tributum tibi, « quale tu ipse velis injungere, annis singulis dissol- « vam. » Quod ille libenter accipiens, auxilium ei ubicumque necessitas posceret, repromisit. Et statuto tempore contra Gundobadum exercitum commovit. Quo audito Gundobadus, ignorans dolum fratris, misit ad eum, dicens : « Veni in adjutorium meum, « quia Franci se commovent contra nos, et regionem « nostram adeunt ut eam capiant : ideoque simus « unianimes adversus gentem inimicam nobis, ne se- « parati ab invicem, quod aliæ gentes passæ sunt « perferamus. » At ille : « Vadam, inquit, cum exer- « citu meo, et tibi auxilium præbebo » (5). Moventesque simul hi tres exercitum, id est Chlodovechus contra Gundobadum et Godegiselum (6) cum omni instrumento belli, ad castrum, cui Divione nomen est, pervenerunt. Confligentesque super Oscaram (7)

(1) [Ann. 500.]

(2) [Cod. Clun., *auditas*.] — * Cod. Reg. *B*, *audito*.

(3) Sic Corb. et Bec.; ceteri *auxilium*. Et quidem fere semper pro *auxilio* in vetustioribus mss. *solatium* habetur.

(4) [Cod. Dub. *de regione*.] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(5) * Cam. et Reg. *B*, *ut tibi auxilium præbeam*.

(6) Sic Corb., Bec., et Reg. *A*, melius quam ceteri, qui habent *Godegiselus*. [Clun. *Godigisilus*.] — * Cod. Reg. *B*, *Godegisilus*; et supra *Godogisilus*.

(7) Edit. Bad. mendose *Isaram*. Oscara nempe fluvius est Burgundiæ, vulgo *Ousche*. Hæc autem patricio et Hypatio Coss. id est anno 500 contigisse scribit Marius in Chronico.

fluvium, Godegiselus Chlodovecho conjungitur, ac uterque exercitus Gundobadi populum atterit. At ille dolum fratris, quem non suspicabatur, advertens, terga (1) dedit, fugamque iniit, Rhodanitidesque ripas paludesque (2) percurrens, Avenionem urbem ingreditur. Godegiselus vero obtenta victoria, promissa Chlodovecho aliqua parte regni sui, cum pace discessit, Viennamque triumphans, tamquam si jam totum possideret regnum, ingreditur. Auctis adhuc Chlodovechus rex viribus (3), post Gundobadum abiit, ut eum de civitate extractum interimeret. Quod ille audiens, pavore perterritus, metuebat ne ei mors repentina succederet. Habebat tamen secum virum inlustrem Aridium (4), strenuum atque sapientem, ad quem ad se accersitum ait : « Vallant me « undique angustiæ, et quid faciam ignoro, quia ve- « nerunt hi Barbari super nos, ut nobis interemtis « regionem totam evertant. » Ad hæc Aridius ait : « Oportet te lenire feritatem hominis hujus, ne pereas. « Nunc ergo si placet in oculis tuis, ego a te fugere, et « ad eum transire consimulo; cumque ad eum acces- « sero, ego faciam ut neque te, neque hanc evertat (5) « regionem. Tantum, ut quod tibi per meum consi-

(1) [Clun., *terga vertit.*]

(2) * *Paludesque* deest in Cam. et Reg. *B.*

(3) * Cod. Cam., *viris* pro *viribus.*

(4) Sic fere omnes mss. Editi vero plerique cum Bec. *Aredium.* [Cod. Clun., *Aredium.... quem ad se.*] Is est, ni fallor, qui memoratur in Collatione episcoporum coram rege Gundobado : de qua infra ad cap. 34. Vid. Fredeg. Epit. cap. 18.

(5) [Cod. Clun., *hanc noceant regionem.*] Hic omissis aliquot capitibus, nonnullis etiam detritis, cod. Bell. textum resumit. — * Cod. Cam., *noceant*; Cod. Reg. *B*, *noceat.*

« lium demandaverit implere studeas, donec causam « tuam Dominus prosperam facere sua pietate digne« tur. » Et ille : « Faciam, inquit, quæcumque man« daveris. » Hæc eo dicente, vale dicens Aridius discessit, et ad Chlodovechum (1) regem abiens, ait : « Ecce ego humilis servus (2) tuus, piissime rex, ad « tuam potentiam venio, relinquens illum miserrimum « Gundobadum. Quod si me pietas tua respicere (3) « dignatur, integrum in me famulum atque fidelem, « et tu et posteri tui habebitis. » Quem ille promtissime colligens, secum retinuit; erat enim jocundus in fabulis, strenuus in consiliis, justus in judiciis, et in commisso fidelis. Denique Chlodovecho cum omni exercitu circa muros urbis residente, ait Aridius : « Si dignanter, o rex, gloria celsitudinis tuæ paucos « humilitatis meæ sermones velit accipere, consilio « licet non egeatis, tamen fide integra ministrabo; « idemque (4) vel tibi congruum, vel civitatibus erit, « per quas transire deliberas. Cur, inquit, retines exer« citum, cum loco firmissimo tuus resideat inimicus? « Depopularis agros, prata depascis, vineas dissecas (5), « oliveta succidis, omnesque regionis fructus evertis; « interim et illi nocere non (6) prævales. Mitte potius « legationem, et tributum, quod tibi annis singulis

(1) * Cod. Reg. *B*, *Loduvvicum*.

(2) In Bell. et Bec. deest *servus*. [Deest etiam in Dub. et Clun.] — * Et in Cod. Cam.

(3) Aliquot scripti et ed. *recipere*. [Ita etiam Clun.] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(4) * Cod. Reg. *B*, *jam idemque*.

(5) Sic mss. omnes præter Colb., qui habet *desecas*. Plerique editi cum Bec. *dissipas*.

(6) * Cod. Reg. *B*, *nihil*.

« dissolvat, impone; ut et regio salva sit, et tu tributa « dissolventi perpetuo domineris; quod si noluerit, « tunc quod libuerit facies. » Quo consilio rex accepto, hostem (1) redire jubet ad propria. Tunc missa legatione ad Gundobadum, ut ei per singulos annos tributa imposita reddere debeat, jubet. At ille et de præsenti solvit, et deinceps soluturum esse se promittit.

XXXIII. Post hæc resumtis viribus, jam despiciens regi Chlodovecho tributa promissa dissolvere, contra Godegiselum fratrem suum exercitum commovit, eumque apud Viennam civitatem inclusum obsedit. Verum ubi minori populo alimenta deficere cœperunt, timens Godegiselus ne ad se usque fames extenderetur, jussit expelli minores populi ab (2) urbe. Quo facto, expulsus est inter ceteros artifex ille ab (3) urbe, cui de aquæductu cura manebat. Ille vero indignans quod fuerit ejectus ab urbe cum ceteris, ad Gundobadum furibundus (4) vadit, indicans qualiter civitatem inrumpens, ultionem exerceret in fratrem. Illo quoque (5) duce, exercitu per aquæductum directo, multis cum ferreis vectibus præcedentibus, erat autem spiraculum illius lapide magno conclusum, quo cum vectibus illis per magisterium artificis repulso,

(1) Sic mss. Bell. et Corb.; at alii habent *hostem patriæ redire, etc.* [Ita cod. Clun.] — * Et Reg. *B.* — Sed hic *hostis* nomine exercitus signatur, quem nostrates superioribus sæculis vernacule l'*host* appellare consueverant.

(2) * *Ab urbe* deest in cod. Cam.

(3) [In codicibus Dub. et Clun. deest *ab urbe.*] — * Et in cod. Reg. *B.*

(4) * *Furibundus* deest in cod. Reg. *B.*

(5) [Dub. et Clun., *illoque duce exercitum.... directum.*]

civitatem introeunt; illisque de muro sagittantibus, hi terga præveniunt (1). Dato autem de medio civitatis sono buccinæ, obsidentes portas capiunt, apertisque pariter ingrediuntur. Cumque inter duas has acies populus urbis (2) ab utroque exercitu cæderetur, Godegiselus ad ecclesiam hæreticorum confugit, ibique cum episcopo ariano (3) interfectus est. Denique Franci, qui apud Godegiselum erant, in unam se turrim congregant. Gundobadus autem jussit, ne uni (4) quidem ex ipsis aliquid noceretur; sed adprehensos eos Tolosæ in exsilium ad Alaricum regem transmisit, interfectis senatoribus, Burgundionibusque (5), qui Godegiselo consenserant. Ipse vero regionem omnem, quæ nunc Burgundia dicitur, in suo dominio restauravit. Burgundionibus leges mitiores instituit, ne Romanos opprimerent. (6)

XXXIV. Cum autem cognovisset assertiones hæreticorum nihil esse; a sancto Avito episcopo Viennensi, Christum filium Dei et Spiritum-Sanctum æquales (7)

---

(1) Aliquot mss. et ed. *premunt*.

(2) [Cod. Dub., *populus verberibus ab utroque*.] — * Sic cod. Cam.

(3) * Cod. Reg. *B*, *Arianorum*.

(4) [Cod. Clun., *unus quidem ex ipsis noceretur*.] — * Cam., *ne unus quidem*; Reg. *B*, *ne uni quidem ex ipsis aliquis noceret*.

(5) * Cod. Corb., *Senatoribus Burgundionibus qui*, *etc*.

(6) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *t*.)

(7) In Collatione scilicet publica inter catholicos episcopos et arianos Lugdunensi habita. Vide et ejusdem S. Aviti epist. 2. Apud Sirmund. [In ea Collatione de Gundobado dicitur : *Quia Pater eum non traxerat, non potuit venire ad filium, etc.*] — * Edit. Ruin. habet *æqualem*, sed mendose; nam in codd. Corb. et Colb. *A*, utroque antiquissimo, quos certe ipse inspexerat, legimus, *æquales*.

Patri confessus, clam ut chrismaretur expetiit. Cui ait sacerdos : « Si vere credis, quod nos ipse Dominus « edocuit debes exsequere (1). Ait autem : *Si quis me « confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego « eum coram Patre meo, qui est in cœlis : qui* (2) « *autem negaverit me coram hominibus, negabo et « ego eum coram Patre meo qui est in cœlis* (3). Sic et « ipsis sanctis ac dilectis suis beatis Apostolis (4), cum « de futuræ persecutionis tentationibus (5) doceret, « insinuavit, dicens : *Adtendite vobis ab hominibus. « Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis « flagellabunt vos, et ante reges et præsides stabitis « propter me in testimonium illis, et omnibus* (6) *gen- « tibus* (7). Tu vero cum sis rex, et a nullo adprehendi « formides, seditionem pavescis populi, ne Creatorem « omnium in publico fatearis. Relinque hanc stulti- « tiam, et quod corde te dicis credere, ore profer in « plebe. Sic etenim et beatus Apostolus ait : *Corde* (8) « *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad « salutem* (9). Sic et Propheta ait : *Confitebor tibi,*

(1) Sic Corb., Bell., Cas. et Bec.; at Regm. habet, *debes exsequi*. Ceteri omittunt vocem *debes*.

(2) Hæc usque ad *sic et ipsis*, non habentur in Regm. et Bec. in quibus, cum frequentia sunt ejusmodi Scripturæ loca, ut plurimum omittuntur.

(3) Matth., 10, 32 et 33.

(4) Rom., 10, 10. Colb. cum plerisque editis : *Sic et ipsos sanctos ac dilectos suos beatos Apostolos*.

(5) * Cod. Corb. *eum de futuris tentationibus*.

(6) Vox *omnibus* deest in plerisque mss. et edit., sed habetur in vetustioribus. [Deest in Clun.]

(7) Matth., 10, 17.

(8) * Cod. Reg. *B*, *corde enim creditur*.

(9) Bell. *in salutem*.

« *Domine, in ecclesia magna, in populo gravi laudabo* « *te* (1). Et iterum : *Confitebor tibi in populis, Domine,* « *psalmum dicam nomini tuo* (2) *inter gentes* (3). « Metuens (4) enim populum, o rex, ignoras quia « satius est ut populus sequatur fidem tuam, quam « tu infirmitati faveas populari ? Tu enim es caput « populi, non populus caput tuum. Si enim ad bel- « lum proficiscaris, tu præcedis catervas hostium, et « illæ quo abieris subsequuntur. Unde melius est ut « te præcedente cognoscant veritatem, quam te per- « eunte (5) permaneant in errore. Nam *Deus non* « *irridetur* (6), nec enim diligit illum qui, propter ter- « renum regnum, eum non confitetur in sæculo. » Ista ille ratione confusus, usque ad exitum vitæ suæ in hac insania perduravit, nec publice æqualitatem Trinitatis voluit confiteri. Magnæ enim facundiæ erat tunc temporis beatus Avitus : namque insurgente hæresi apud urbem Constantinopolitanam, tam illa quam Eutyches (7), quam illa quam Sabellius docuit, id est nihil divinitatis habuisse Dominum nostrum Jesum-Christum, rogante Gundobado rege, ipse contra eas scripsit. Exstant exinde nunc apud nos epistolæ admirabiles, quæ sicut tunc hæresim oppresserunt, ita nunc Ecclesiam Dei ædificant. Scripsit enim Homilia-

(1) Psal. 34, 18.
(2) * Cod. Reg. *B*, *psalmum dicam tibi inter gentes*.
(3) Psal. 56, 9.
(4) [Cod. Clun., *metues.... ignorans*.]
(5) * Cod. Reg. *B*, *prætereunte*.
(6) Galat., 6, 7.
(7) Nonnulli, *Eutices*, aut *Euticis*, plerique *Euthicus*. Bell. et Bec., *tam illam, quam Eutiches quamque Sabellius*. — * Cod. Reg. *B*, *Eutices*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *u*.)

rum librum unum de mundi principio; et de diversis aliis conditionibus libros sex, versu compaginatos; Epistolarum libros novem, inter quas supradictæ continentur epistolæ. Refert enim in quadam homilia, quam de Rogationibus scripsit, has ipsas Rogationes, quas ante Asscensionis Dominicæ triumphum celebrâmus, a Mamerto ipsius Viennensis urbis episcopo (1), cui et hic eo tempore præerat, institutas fuisse, dum urbs illa multis terreretur prodigiis. Nam terræ motu frequenter quatiebatur; sed et cervorum atque luporum feritas portas ingressa, per totam, ut scripsit, urbem nihil metuens oberrabat. Cumque hæc per anni circulum gererentur, advenientibus Paschalis sollemnitatis diebus, exspectabat misericordiam Dei plebs tota devote, ut vel hic magnæ sollemnitatis dies huic terrori terminum daret. Sed in ipsa gloriosæ noctis vigilia, dum missarum celebrarentur sollemnia, subito palatium-regale intramuraneum (2) divino igne succenditur, pavore omnibus perterritis, et ecclesiam egressis, credentibus, ne aut hoc incendio urbs tota consumeretur, aut certe disrupta tellure dehisceret, sanctus sacerdos prostratus ante altare, cum gemitu et lacrymis Domini misericordiam imprecatur. Quid plura? Penetravit excelsa poli oratio pontificis inclyti, restinxitque domus incendium flumen (3) profluentium lacrymarum. Cumque hæc agerentur, adpropinquante Asscensione, ut jam diximus, majestatis

---

(1) Idem testantur Sidonius, lib. v, epist. 14, et lib. vii, epist. 1; Cæsarius Arelat. Homilia 33, et alii passim auctores, qui subsecuti sunt. Vide et Concil. Aurel. 1, can. 27, etc.

(2) * Cod. Cam., *intra murum eum*

(3) * Cod. Reg. *B, flumine*.

Dominicæ, indixit populis jejunium, instituit orandi modum, edendi seriem (1), erogandi hilarem dispensationem. Cessantibus quoque exinde terroribus, per cunctas provincias dispersa facti fama, cunctos sacerdotes imitari commonuit (2), quod sacerdos fecit ex fide : quæ usque nunc in Christi nomine per omnes ecclesias in compunctione cordis et contritione spiritus celebratur.

XXXV. Igitur Alaricus rex Gotthorum, cum videret Chlodovechum regem gentes assidue debellare, legatos ad eum dirigit, dicens : « Si frater meus velit, « insederat (3) animo ut nos, Deo propitio, pariter vi- « deremus. » Quod Chlodovechus non respuens, ad eum venit. Conjunctique in insula Ligeris, quæ erat juxta vicum Ambaciensem (4) territorii urbis Turonicæ, simul locuti, comedentes pariter ac bibentes, promissa sibi amicitia pacifici (5) discesserunt.

XXXVI. Multi jam tunc ex Galliis habere Francos dominos summo desiderio cupiebant. (6) Unde factum

(1) Freherus legendum putat *legendi seriem*. — * Cod. Reg. *B* habet *et dendi seriem*. Sed retinendum *edendi seriem*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *commovit*.

(3) * Cod. Reg. *B*, *vellet..... insideret*.

(4) * Hæc verba *Ambaciensem* usque ad *ac bibentes* desunt in cod. Reg. *B*.

(5) * Cod. Reg. *B*, *pacifice*. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *v*.)

(6) *Unde* et quæ sequuntur ad caput sequens desunt in Corb. et Bell. [Desunt etiam in Dub.] — * Et in cod. Cam. Quintianum nonnisi post Clodovechi obitum e sua sede pulsum fuisse contendit Valesius (lib. VI, *Rer. Franc.*). — Idem asserit Pagius ad annum 507, n. 3 et 4. Abbas Dubos (*Hist. crit.*, liv. IV, chap. 9) duplex statuit

est, ut Quintianus Ruthenorum episcopus per hoc odium ab urbe depelleretur. Dicebant enim ei : « Quia « desiderium tuum est, ut Francorum dominatio pos- « sideat terram hanc. » Post dies autem paucos, orto inter eum et cives scandalo, Gotthos qui in hac urbe morabantur, suspicio attigit, exprobrantibus civibus, quod velit se Francorum ditionibus subjugare; consilioque accepto, cogitaverunt eum perfodere gladio. Quod cum viro Dei nuntiatum fuisset, de nocte consurgens cum fidelissimis ministris suis, ab urbe Ruthena egrediens, Arvernos advenit. Ibique a sancto Eufrasio episcopo, qui quondam Aprunculo Divionensi successerat, benigne susceptus est, largitisque ei tam domibus quam agris et vineis, secum retinuit, dicens : « Sufficit (1) hujus facultas ecclesiæ ut utrum- « que sustineat : tantum charitas quam beatus Aposto- « lus prædicat, permaneat inter sacerdotes Dei. » Sed et Lugdunensis episcopus largitus est ei aliqua possessionis ecclesiæ suæ, quam in Arverno habebat. Reliqua vero de sancto Quintiano, tam insidiæ quas pertulit, quam illa quæ per eum Dominus operari dignatus est, scripta sunt in libro Vitæ ejus. (2)

XXXVII. Igitur Chlodovechus rex ait suis (3) : « Valde moleste fero, quod hi Ariani partem teneant « Galliarum. Eamus cum Dei adjutorio, et superatis (4)

Quintiani exilium, ann. 507 et 511. Hoc caput interpolatum fuisse putavit Cointius et huic sententiæ assentiri libet.

(1) [Clun., *sufficiat.*]

(2) Is est cap. 4, de Vitis Patrum.

(3) [Ann. 507.]

(4) [Cod. Clun., *superatis eis.*]

« redigamus terram in ditionem nostram. » Cumque placuisset omnibus hic sermo, commoto exercitu Pictavis dirigit : ibi enim tunc Alaricus commorabatur (1). Sed quoniam pars hostium per territorium Turonicum transibat, pro reverentia beati Martini dedit edictum, ut nullus de regione illa aliud, quam herbarum alimenta aquamque præsumeret. Quidam autem de exercitu, invento cujusdam pauperis fœno, ait : « Nonne « rex herbam tantum præsumi mandavit, et nihil « aliud? Et hoc, inquit, herba est. Non enim erimus « transgressores præcepti ejus, si eam præsumimus. » Cumque vim faciens pauperi, fœnum virtute tulisset (2), factum pervenit ad regem. Quo dicto citius gladio peremto, ait : « Et ubi erit spes (3) victoriæ, si « beatus Martinus offenditur? (4) » Satisque fuit exercitui nihil ulterius ab hac regione præsumere. Ipse vero rex direxit nuntios ad Beati (5) basilicam, dicens : « Ite, et forsitan aliquod victoriæ auspicium ab æde « sancta suscipietis. » Tunc datis muneribus, quæ loco sancto exhiberent, ait : « Si tu, Domine, adjutor « mihi es, et gentem hanc incredulam, semperque « æmulam tibi, meis manibus tradere decrevisti, in « ingressu basilicæ sancti Martini dignare propitius « revelare, ut cognoscam, quia propitius dignaberis

(1) [Clun., *commanebat.*]

(2) Sic mss. vetustiores; alii cum editis, *vi abstulisset.*

(3) * Cod. Reg. *B*, *spes nostra.*

(4) Corb., *si beato Martino offendimus*, familiari apud Gregorium casuum mutatione. [Dub., *si beato Martino offendimur.*] — * Cod. Cam., *si beato Martino offendimus*; cod. Reg. *B*, *si beatum Martinum offendimus.*

(5) [Clun., *ad beatam basilicam.... percipietis.*] — * Codd. Cam. et Reg. *B*, *ad beatam ecclesiam*

« esse famulo tuo. » Maturantibus autem pueris, et ad locum accedentibus juxta imperium regis, dum sanctam ingrederentur basilicam, hanc antiphonam ex improviso primicerius qui erat, imposuit (1) : *Præcinxisti me, Domine, virtute ad bellum : supplantasti insurgentes in me subtus me, et inimicorum (2) meorum dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti* (3). Quod psalterium (4) audientes, et Domino gratias agentes, et vota beato Confessori promittentes, læti nuntiaverunt regi. Porro ille cum ad fluvium Vingennam (5) cum exercitu advenisset, in quo loco eum transire deberet penitus ignorabat; intumuerat enim ab inundatione (6) pluviarum. Cumque illa nocte Dominum deprecatus fuisset, ut ei vadum quo transire possit dignaretur ostendere, mane facto cerva miræ magnitudinis ante eos nutu Dei flumen ingreditur, illaque vadante, populus quo transire possit, agnovit. Veniente autem rege apud Pictavis, dum eminus in tentoriis commoraretur, pharus ignea de basilica sancti Hilarii egressa, visa est ei tanquam super se advenire, scilicet ut lumine beati confessoris adjutus Hilarii, liberius hæreticas acies, contra quas sæpe idem sacerdos pro fide conflixerat, debellaret. Contestatus est autem omni exercitui, ut nec ibi quidem aut in via aliquem (7) exspoliarent, aut res cujusquam diriperent.

(1) Sic vetustiores mss.; celeri, *incœpit.*
(2) [Clun., *inimicos meos.*]
(3) Psal. 17, 39 et 40.
(4) Regm., *voces psallentium.* Ed., *satellites audientes.*
(5) * Cod. Cam., *Vigennam*; Reg. *B*, *Vincennam.*
(6) * Cod. Reg. *B*, *aqua abundatione pluviarum.*
(7) Ed. aliquot et Bec. *aliquid spoliarent.*

Erat autem in his diebus vir laudabilis sanctitatis Maxentius abbas, reclausus in monasterio suo ob Dei timorem infra terminum Pictavensem. Cujus monasterii nomen lectioni non indidimus, quia locus ille usque hodie Cellula sancti Maxentii vocatur. Cujus monachi cum hostium cuneum unum ad monasterium cernerent propinquare, abbatem exorant, ut de cellula sua egrederetur ad consolandum eos (1). Illoque demorante, hi timore perculsi, cum aperto ostio producunt de cellula sua. At ille in occursum hostium, quasi pacem rogaturus, pergit intrepidus. Unus autem ex his evaginato gladio, ut caput ejus libraret, manus ad aurem erecta diriguit, gladiusque retrorsum ruit. At ipse ad pedes beati viri veniam deposcens sternitur. Quod videntes reliqui, cum timore maximo ad exercitum redierunt, timentes ne et ipsi pariter interirent. Hujus vero brachium beatus Confessor cum oleo benedicto contrectans, imposito signo crucis, restituit sanum; ejusque obtentu monasterium permansit inlæsum. Multasque et alias virtutes operatus est, quas si quis diligenter inquiret, librum Vitæ illius legens, cuncta repcriet. Anno vicesimo quinto Chlodovechi. (2)

---

(1) * Edit. Ruinart. cum. Bec. habet *ad exorandum eos.* Sed in plerisque mss., illisque vetustioribus, Corb., Bell., Cam., Reg. *B*, etc., legitur *ad consolandum eos;* quam lectionem ceteris prætulimus. Aliquot habent *ad consulendum eis.*

(2) * Ruinart. habet *cuncta reperiet. Interea Clodovechus, etc.* Et in commentario : « Hic in Corb. et Bell. inseruntur hæc verba, *anno* « *quinto-decimo Chlodovechi*, et quidem prima manu. Constare « tamen videtur pugnam hanc anno 26 Clodovechi, id est vulgaris « æræ 507 commissam fuisse. » Sed, ut monuit D. Bouquet, codex Camaracensis difficultatem solvit; in eo enim verba illa *Interea Clo-*

Interea Chlodovechus rex cum Alarico rege Gotthorum in campo Vogladense (1) decimo ab urbe Pictava milliario convenit; et confligentibus his eminus, resistunt (2) comminus illi. Cumque secundum consuetudinem Gotthi terga vertissent, ipse rex Chlodovechus victoriam, Domino adjuvante, obtinuit. Habebat autem in adjutorium suum filium Sigisherti-Claudi, nomine Chlodericum (3). Hic Sigihertus pugnans contra Alamannos apud Tulbiacense (4) oppidum percussus in geniculo (5) claudicabat. Porro rex, cum fugatis Gotthis Alaricum regem interfecisset, duo ex adverso subito advenientes, cum contis utraque ei latera feriunt. Sed auxilio tam loricæ, quam velocis equi, ne periret exemtus est. Maximus ibi tunc Arvernorum populus, qui cum Apollinare venerat (6), et primi (7) qui erant ex senatoribus corruerunt. De hac pugna Amalaricus (8) filius Alarici in Hispaniam fugit,

---

dovechus novum caput inchoant, atque ante hoc caput ad calcem præcedentis distincte legitur *anno* xxv *Chlodovechi* : qui quidem annus 25 aptissime quadrat in annum 507 quo commissa est Vogladensis pugna. Cod. Reg. *B*, eamdem lectionem retinet.

(1) Aliquot mss. et editi, *Vocladence*. [Ita Cod. Clun.]

(2) Alii mss., *consistunt*. Regm. *hii eminus*.

(3) * Cod. Reg. *B*, *Hlodorichum*. — Sigebertus Coloniæ Agrippinæ sedem habebat.

(4) * Cod. Reg. *B*, *Dubaciense*.

(5) * Cod. Cam., *jenucolum*.

(6) Hic erat sancti Apollinaris Sidonii filius ante episcopatum ex matrimonio legitimo procreatus.

(7) Lege *plurimi*.

(8) Alias *Amalricus* seu *Almaricus*. Occiso Alarico Gezalicus ejus filius regni paterni partem occupavit, Theodoricus vero Ostrogotthorum rex alteram rexit, post cujus mortem Amalaricus, Alarici filius, regnare cœpit.

regnumque patris sagaciter occupavit. Chlodovechus vero filium suum Theudericum (1) per Albigensem ac Ruthenam (2) civitatem ad Arvernis dirigit. Qui abiens urbes illas, a finibus Gotthorum usque Burgundionum terminum, patris sui ditionibus subjugavit. Regnavit autem Alaricus viginti-duos annos (3). Chlodovechus vero apud Burdegalensem urbem hyemem agens, cunctos thesauros Alarici a Tholosa auferens, Ecolismam (4) venit. Cui Dominus tantam gratiam tribuit, ut in ejus contemplatione muri sponte corruerent. Tunc exclusis Gotthis urbem suo dominio subjugavit. Peracta (5) post hæc victoria, Turonis regressus est (6), multa sanctæ (7) basilicæ beati Martini munera offerens.

XXXVIII. Igitur Chlodovechus ab Anastasio imperatóre codicillos (8) de consulatu accepit, et in basilica beati Martini tunica blatea (9) indutus est et

(1) Sic scribitur in vetustioribus codd. Alii habent *Theodericus* seu *Theodoricus*. — * Cod. Reg. *B*, *Theutherieum*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *Rotinam civitatem ad Arvernos*.

(3) * Cod. Cam., *annos XII*.

(4) Alii scribunt *Eneolismam*, *Ecolisinam*, seu *Engolismam*.

(5) * Ruin. habet *patrata*; sed Corb. et Bell. *peracta*; quæ lectio retinenda videtur.

(6) Regm. *est ingressus*.

(7) [Ann. 508. *Multa sanctæ basilicæ B. Martini munera offerens*, desunt in cod. Clun.]

(8) * Cod. Cam., *codicellos de consolatione*; Reg. *B*, *codichellos*. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *x*.)

(9) Bec. et Mor. *S. tunica*, *balthco*. [Clun., *Turonica blathea*, mendose.] Retinenda nostra lectio. Tunicæ enim blateæ nomine vestis purpurea indicatur, quæ maxime consulem et augustum decebat. Blata seu blatta purpuram significari patet ex vetustis glossariis antiquisque auctoribus. — * Cod. Reg. *B*, *baltea indutus et*.

chlamyde, imponens vertici diadema. Tunc asscenso equite (1) aurum argentumque in itinere illo, quod inter portam atrii (2) basilicæ beati Martini et ecclesiam civitatis est, præsentibus populis manu propria spargens, voluntate beniguissima erogavit, et ab ea die tamquam consul aut (3) augustus est vocitatus. Egressus autem a Turonis Parisios venit; ibique cathedram regni constituit. Ibi et Theudericus ad eum venit.

XXXIX. Denique (4) migrante Eustochio Turonorum episcopo, octavus post sanctum Martinum Licinius Turonicis episcopus ordinatur. Hujus tempore bellum superius scriptum gestum est. Et hujus tempore Chlodovechus rex Turonis venit. Hic fertur in Oriente fuisse, ac loca visitasse sanctorum, ipsamque adiisse Hierosolymam; et loca passionis ac resurrectionis Dominicæ, quæ in Evangeliis legimus, sæpe vidisse.

XL. Cum autem Chlodovechus rex apud Parisius moraretur, misit clam ad filium Sigiberti (5), dicens : « Ecce pater tuus senuit, et pede debili claudicat. Si

(1) Sic Corb., Bell. et alii scripti vetustiores, qui hic et alias fere semper equos hominibus ferendis destinatos *equites* appellant. Editi et aliquot scripti *equo*.

(2) * Cod. Cam., *portam atrii ecclesiamque civitatis est*; Reg. *B*, *portam atrii civitatis est*.

(3) Editi, *consul et augustus*.

(4) Hoc caput deest in codd. Vatic., Bell. et Corb. [Deest etiam in Dub.] In Colb. antem habetur alia manu, quamvis antiqua, in margine descriptum. Regm. sic habet, *Denique:... octavo post S. Martinum loco Theodorus, etc.* Hic tamen aliis in locis dicitur, ut in ceteris codd. *Licinius*. — * Hoc idem caput deest in codd. Cam. et Reg. *B*.

(5) [Ann. 509.]

« ille, inquit, moreretur, recte tibi cum amicitia « nostra regnum illius redderetur » (1). Qua ille cupiditate seductus, patrem molitur occidere. Cumque ille egressus de Colonia civitate, transacto Rheno, per Buconiam (2) silvam ambulare disponeret, meridie in tentorio suo obdormiens, immissis super eum filius percussoribus, eum ibidem interfecit, tamquam regnum illius possessurus. Sed, judicio Dei, in foveam quam patri hostiliter fodit incidit (3). Misit igitur nuntios ad Chlodovechum regem, de patris obitu nuntiantes, atque dicentes : « Pater meus mortuus « est, et ego thesauros cum regno ejus penes me habeo. « Dirige tuos ad me, et (4) ea quæ tibi de thesauris « illius placent, bona voluntate transmittam. » Et ille : « Gratias, inquit, tuæ voluntati ago, et rogo ut ve« nientibus nostris patefacias, cuncta ipse deinceps « possessurus. » Quibus venientibus iste patris thesauros pandit. Qui dum diversa respicerent, ait : « In « hanc arcellulam solitus erat pater meus numismata « auri congerere. — Immitte, inquiunt illi, manum « tuam usque ad fundum, ut cuncta reperias. » Quod cum fecisset, et esset valde declinus, unus elevata manu bipennem cerebro ejus inlisit ; et sic quæ in patrem egerat indignus incurrit. Quod audiens Chlodovechus, quod scilicet interfectus esset Sigibertus, et (5) filius

(1) * Cod. Reg. *B*, *regebatur*.

(2) Alii et infra, *Burconiam*. — * Cod. Reg. *B*, *Boachoniam* ; infra *Bochoniam*. Vid. Schannat, *Buchonia vetus*.

(3) * Cod. Cam., *incessit*.

(4) * Cod. Reg. *B*, *ut ea quæ tibi*.

(5) * Cod. Cam., *vel filius ejus*.

ejus; in eumdem locum adveniens, convocat (1) omnem populum illum, dicens: « Audite quid contigerit. Dum ego, inquit, per Scaldem (2) fluvium « navigarem, Chlodericus, filius parentis mei, patrem « suum insequebatur, verbo ferens, quod ego eum interficere velim. Cumque ille per Buconiam silvam « fugeret, immissis super eum latrunculis, morti tradidit et occidit. Ipse quoque dum thesauros ejus « aperit, a nescio quo percussus interiit. Sed in his « ego nequaquam conscius sum. Nec enim possum « sanguinem parentum meorum effundere; quod fieri « nefas est. Sed quia hæc evenerunt, consilium vobis « præbeo, si videtur acceptum; convertimini ad me, « ut sub mea sitis defensione. » At illi ista audientes, plaudentes tam parmis (3) quam vocibus, eum clypeo evectum super se regem constituunt. Regnumque Sigiberti acceptum cum thesauris, ipsos quoque suæ ditioni adscivit. Prosternebat enim quotidie Deus hostes ejus sub manu ipsius, et augebat regnum ejus, eo quod ambularet recto corde coram eo, et faceret quæ placita erant in oculis ejus.

XLI. Post hæc ad Chararicum regem (4) dirigit. Quando autem cum Siagrio pugnavit, hic Chararicus evocatus ad solatium Chlodovechi eminus stetit, neu-

(1) * Cod. Reg. *B*, *convocavit omnem populum dicens.*

(2) [Cod. Clun., *scandem.... Chlc.lorichus.*] — * Cod. Reg. *B*, *Hludericus.*

(3) Editi plerique cum Bec. [Clun.] * et Reg. *B*, *palmis.*

(4) In omnibus ferme mss. deest hæc vox, *regem* [Deest quoque in Clun.], * et in Cam.; Cod. Reg. *B* habet *Hararicum regem*, et infra *Araricus*. Hic apud Morinos sedem habuisse creditur. Ad eum direxit Chlodovechus ann. circiter 509.

tram adjuvans partem ; sed eventum rei exspectans, ut cui eveniret victoria, cum illo et hic amicitiam conligaret. Ob hanc causam contra eum indignans Chlodovechus abiit, quem circumventum dolis cepit cum filio, vinctosque (1) totondit : et Chararicum quidem presbyterum, filium vero ejus diaconem ordinari jubet. Cumque Chararicus de humilitate sua conquereretur et fleret, filius ejus dixisse fertur : « In « viridi, inquit, ligno hæ frondes succisæ sunt, nec « omnino arescunt, sed velociter emergent ut cres« cere queant; utinam tam velociter qui hæc fecit, « intereat! » Quod verbum sonuit in aures Chlodovechi, quod scilicet minarentur sibi cesariem ad crescendum laxare, ipsumque interficere. At ille jussit eos pariter capite plecti. Quibus mortuis, regnum eorum cum thesauris et populo (2) adquisivit.

XLII. Erat autem tunc Ragnacharius (3) rex apud Camaracum, tam effrenis in luxuria, ut vix vel propinquis quidem parentibus indulgeret. Is habebat Farronem (4) consiliarium, simili spurcitia lutulentum; de quo fertur, cum aliquid aut cibi, aut muneris, vel cujuslibet rei regi allatum fuisset, dicere solitum : Hoc sibi suoque Farroni sufficere. Pro qua re Franci maxima indignatione tumebant. Unde fac-

(1) * Cod. Reg. *B*, *vinctumque*.

(2) * Cod. Reg. *B*, *cum thesauris et populis*.

(3) [Ann. 509.] — Bell., *Ragnarius*; Regm. [et Clun.], *Ranacharius*; Colb., *Ragenharius*; Reg. *A*, *Regnacharius*. — * Camr., *Ragnericus*; Reg. *B*, *Ragenarius*.

(4) Alii cum Corb., *Faronem*; nonnulli, *Pharronem*. — * Cod. Reg. *B*, *Faronem*. . . . . *luculentum*.

tum est, ut datis aureis sibi (1) armillis, vel baltheis Chlodovechus, sed totum adsimilatum auro (erat enim æreum deauratum sub dolo (2) factum); hæc dedit leudibus (3) ejus, ut super cum invitaretur (4). Porro cum exercitum contra eum commovisset, et ille speculatores plerumque ad cognoscendum transmitteret, reversis nuntiis interrogat, quam valida hæc manus foret. Qui responderunt: « Tibi tuoque Farroni maximum est supplementum. » Veniens autem Chlodovechus, bellum contra eum instruit. At ille devictum cernens (5) exercitum suum, fuga labi parat; sed ab exercitu comprehensus, ac ligatis (6) post tergum manibus, in conspectu Chlodovechi una cum Richario (7) fratre suo perducitur. Cui ille: « Cur, inquit, « humiliasti genus nostrum, ut te vinciri permitteres? « Melius enim tibi fuerat mori »; et elevatam securim capiti ejus defixit. Conversusque ad fratrem ejus, ait: « Si tu solatium fratri tribuisses (8), alligatus utique « non fuisset »; similiter et hunc securi percussum interfecit. Post quorum mortem, cognoscunt proditores eorum, aurum quod a rege acceperant esse adulterum. Quod cum regi dixissent, ille respondisse fertur: « Merito, inquit, tale aurum accipit, qui domi« num suum ad mortem propria voluntate deducit »:

(1) Sic Colb. et Chesn. Alii editi et mss., *sive armillis*. [Ita Clun.]

(2) * Cod. Reg. *B*, *subdole factum*.

(3) Sic Chesn. et mss. omnes, præter Regm., qui habet *legatis*; [Clun., *leudebus*]; editi plerique, *proditoribus*.

(4) Ed. omnes, *inimicarentur*.

(5) * Cod. Reg. *B*, *victum decernens*.

(6) [Clun., *ligatis manibus retrorsum*.]

(7) Cod. Regm., *Rachanario*. — * Cod. Reg. *B*, *Rihario*.

(8) * Cod. Reg. *B*, *fratri præbuisses*.

hoc illis quod viverent debere sufficere, ne male proditionem (1) dominorum suorum luituri inter tormenta deficerent. Quod illi audientes, optabant gratiam adipisci, illud sibi adserentes sufficere si vivere mererentur. Fuerunt autem supradicti reges (2), propinqui hujus : quorum frater, Rignomeris (3) nomine, apud Cenomannis civitatem, ex jussu Chlodovechi interfectus est. Quibus mortuis, omne regnum eorum et thesauros Chlodovechus accepit. Interfectisque et aliis multis regibus (4), vel parentibus suis primis, de quibus zelum habebat, ne ei regnum auferrent, regnum suum per totas Gallias dilatavit. Tamen congregatis suis, quadam vice (5), dixisse fertur de parentibus quos ipse perdiderat : « Væ mihi, qui tamquam « peregrinus inter extraneos remansi, et non habeo « de parentibus, qui mihi, si venerit adversitas, possit « aliquid adjuvare. » Sed hoc non de morte horum condolens, sed dolo dicebat, si forte potuisset adhuc aliquem reperire, ut interficeret.

XLIII. His ita transactis, apud Parisius obiit (6) : sepultusque in basilica sanctorum Apostolorum, quam cum Chrotechilde regina ipse construxerat (7). Migravit autem post Vocladense bellum anno quinto (8). Fue-

---

(1) * Cod. Reg. *B*, *ne mala proditione...... in tormenta.*

(2) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *regis.*

(3) Alii cum Bell. *Regnomeris*; et paulo infra codices aliquot *Cinomannis*; editi 4, *Cenomanniam*. — * Cod. Reg. *B*, *Regnomeris.*

(4) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *y*.)

(5) Regm. addit, *fidelibus suis.*

(6) Ann. 511, die 27 mensis novemb.

(7) Hæc modo sanctæ Genovefæ appellatur.

(8) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *z*.)

runtque omnes dies regni ejus triginta anni; ætas (1) tota, quadraginta quinque anni. A transitu ergo sancti Martini usque ad transitum Chlodovechi regis, qui fuit undecimus annus episcopatus Licinii Turonici sacerdotis, supputantur anni centum duodecim. Chrotechildis autem regina post mortem viri sui Turonis venit; ibique ad basilicam sancti Martini deserviens, cum summa pudicitia atque benignitate in hoc loco commorata est omnibus diebus vitæ suæ, raro Parisius visitans.

---

(1) Hæc verba, *ætas tota 45 anni*, desunt in codd. Corb. et Regm. — * Desunt quoque in Cam. et Reg. *B.*

LIBER TERTIUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

(1) * Cod. Cam., *Alarici*, mendose.

PROLOGUS.

Velim, si placet, parumper conferre quæ Christianis beatam confitentibus Trinitatem prospera successerint, et quæ hæreticis eamdem scindentibus fuerint in ruinam. Omittamus autem qualiter illam Abraham veneratur ad ilicem (1), Jacob prædicat in benedictione, Moyses cognoscit in sente, populus sequitur in nube, eamdemque pavescit in monte : vel qualiter eam Aaron portat in logio, aut David vaticinatur in psalmo : orans innovari (2) se per spiritum rectum, nec sibi auferri spiritum sanctum, atque se confirmari per spiritum principalem (3). Magnum et ego hic cerno mysterium, quod scilicet quem hæretici minorem adserunt, principalem vox prophetica nuntiavit. Sed his, ut diximus, omissis, ad nostra tempora revertamur. Arius enim, qui hujus iniquæ sectæ primus iniquusque inventor (4) fuit, interioribus in secessum depositis, infernalibus ignibus subditur; Hilarius vero beatus individuæ Trinitatis defensor, propter hanc in exsilium deditus, et patriæ (5) paradiso restauratur. Hanc Chlodovechus rex confessus, ipsos hæreticos adjutorio ejus oppressit, regnumque suum per totas Gallias dilatavit; Alaricus hanc denegans, a regno et populo, atque ab ipsa, (6) quod majus est,

(1) * Cod. Cam., habet *elicem*.
(2) * Cod. Reg. *B*, *innovari semper Spiritum Sanctum*.
(3) Psal. 50; 10, 11 et 12.
(4) * Cod. Reg. *B*, *commentor*.
(5) * Cod. Cam., *et patriæ et paradiso*.
(6) * Cod. Reg. *B*, *quæ magis est*.

vita multatur æterna. Dominus autem se vere credentibus, etsi insidiante inimico aliqua perdant, hic (1) centuplicata restituit; hæretici vero nec adquirunt (2), sed quod videntur habere aufertur (3) ab eis. Probavit hoc Godegiseli, Gundobadi, atque Godomari (4) interitus, qui et patriam simul et animas perdiderunt. Nos vero unum atque invisibilem, immensum, incomprehensibilem, inclytum, perennem, atque perpetuum Dominum confitemur, unum in Trinitate propter personarum numerum, id est Patris et Filii et Spiritus-Sancti; confitemur et trinum in unitate, propter æqualitatem substantiæ, deitatis, omnipotentiæ, vel virtutis : qui est unus summus atque omnipotens Deus in sempiterna sæcula regnans.

I. Defuncto igitur Chlodovecho rege, quatuor filii ejus, id est Theudericus (5), Chlodomeris, Childebertus atque Chlothacharius (6) regnum ejus accipiunt, et inter se æqua lance dividunt. Habebat jam tunc Theudericus filium, nomine Theudebertum, elegantem atque utilem. Cumque magna virtute pollerent,

---

(1) * Reg. *B*, *hinc;* in Cam. deest *hic.*

(2) Corb., Bell., Casin. [et Clun.], habent *nec adquirunt melius.* — * Ita Cam. et Reg. *B.*

(3) * Cod. Reg. *B*, *auferetur.*

(4) * Cod. Reg. *B*, *Godomeri.*

(5) [Clun., *Theodericus*, *Clodomerus*,.... *Clotarius*]. — * Cam., *Theudoricus*.... *Theudobertum*.... *Amaliricus*, et sic in seq. Reg. *B*, *Theuthericus*...: *Theutbertum*..., *Amalricus*.

(6) Sic veteres mss. quamvis aliquando varient, alii *Hlotharius*, seu *Chlotarius* quod idem est. Ceterum filii Chlodovechi non æquales habuere regni paterni partes nam Theuderici portio longe major ceteris fuit.

et eis de exercitu robur (1) copiosum inesset, Amalaricus, filius Alarici, rex Hispaniæ, sororem eorum in matrimonium postulat; quod illi clementer indulgent, et eam ipsi in regionem Hispaniæ cum magnorum ornamentorum mole transmittunt. (2)

II. Licinio (3) autem urbis Turonicæ defuncto episcopo, Dinifius cathedram pontificalem ascendit. Apud Arvernis vero, post obitum beati Aprunculi (4), sanctus Eufrasius duodecimus episcopus habebatur. Hic quatuor annos post Chlodovechi obitum vixit, vicesimo quinto episcopatus sui anno (5) transiens. Cumque (6) populus sanctum Quintianum, qui de Rutheno ejectus fuerat, elegisset, Alchima et Placidina (7), uxor sororque Apollinaris, ad sanctum Quintianum venientes, dicunt : « Sufficiat, domine sancte, senec« tuti tuæ, quod es episcopus ordinatus. Permittat,

(1) [Cod. Dub., *rumor copiosus.*]

(2) De hac vide inferius cap. 10. — * Cod. Reg. *B*, pro *mole*, habet *monile.*

(3) Deest hoc caput in Reg. *A*. Porro ipse Gregorius lib. x, cap. 31, inter Licinium et Dinifium locat Theodorum et Proculum.

(4) Corb., *Abroncoli*; Bell., *Abrunculi*; Colb., *Patrunculi*. [Dub., *Abrincoli.*] — * Reg. *B, Patrunculi*. — De hoc lib. II, cap. 23 et 36. Eufrasius autem subscripsit concilio I Aurelian.; ac ipsius nomine concilio Agathensi interfuit Paulinus presbyter.

(5) [Ann. 515.]

(6) * Cod. Cam., habet *cumque sanctum Quintianum.... elegissent.* — De sancto Quintiano sæpius agit Gregorius. Vid. Vitas Patrum, cap. 4.

(7) Regm., *Althima*; Corb., Bell. [et Clun.], *Placidana*. De his infra cap. 12. Corb., *Apollonaris*. — * Ita Cam. et sic in seq. — Hic sancti Apollinaris Sidonii filius fuit, qui Arvernorum dux fuerat in prælio Vogladensi, pater Arcadii de quo infra cap. 12, etc.

« inquiunt, pietas tua servo tuo Apollinari locum « hujus honoris adipisci. Ille vero cum ad hunc apicem « ascenderit, sicut tibi placitum fuerit obsequetur : « tu quoque imperabis, et ille tuæ parebit in omnibus « jussioni; tantum ut humili suggestioni nostræ aurem « tuæ benignitatis accommodes. » Quibus ille : « Quid « ego, inquit, præstabo, cujus potestati nihil est sub- « ditum? sufficit enim ut orationi vacans quotidianum « mihi victum præstet ecclesia. » Illæ autem hæc audientes, Apollinarem ad regem dirigunt. Qui abiens, oblatis multis muneribus, in episcopatu successit; quo quatuor abutens mensibus, migravit a sæculo. Cum autem hæc Theuderico nuntiata fuissent, jussit inibi sanctum Quintianum constitui, et omnem ei potestatem tradi ecclesiæ, dicens : « Hic ob nostri « amoris zelum ab urbe sua ejectus est. » Et statim directi nuntii, convocatis pontificibus et populo, eum in cathedram Arvernæ ecclesiæ locaverunt, qui quartus decimus illi ecclesiæ præpositus est. Reliqua vero quæ gessit, tam virtutes quam tempus migrationis ejus, scripta sunt in libro quem de ejus Vita (1) composuimus.

III. His ita gestis, Dani cum rege suo, nomine Chlochilaicho (2), evectu navali per mare Gallias appetunt. Egressique ad terras, pagum unum de regno Theuderici devastant atque captivant; oneratisque navibus tam de captivis quam de reliquis spoliis, reverti ad

(1) Cap. 4, de Vitis Patrum.

(2) Colb., *Hrodolaico*; Bec., cum ed. *Chochilaico*. [Clun., *Chlochiliaco*; Dub., *nomen Chodilaicum*.] — * Reg. *B*, *Hrodolahicum*.

patriam cupiunt : sed rex eorum in litus residebat, donec naves altum mare comprehenderent, ipse deinceps secuturus. Quod cum Theuderico nuntiatum fuisset, quod scilicet regio ejus fuerit ab extraneis devastata, Theudebertum filium suum in illas partes cum valido exercitu ac magno armorum apparatu direxit (1). Qui, interfecto rege, hostes navali prælio superatos opprimit, omnemque rapinam terræ restituit.

IV. Porro tunc apud Thoringos tres fratres regnum gentis illius retinebant, id est Badericus, Hermenefridus (2) atque Bertharius. Denique Hermenefridus Bertharium fratrem suum vi opprimens, interfecit. Is moriens Radegundem filiam orphanam dereliquit; reliquit autem et alios filios, de quibus in sequenti (3) scribemus. Hermenefridi vero uxor iniqua atque crudelis, Amalaberga (4) nomine, inter hos fratres bellum civile disseminat. Nam veniens quadam die ad convivium vir ejus, mensam mediam opertam reperit. Cumque uxorem quid sibi hoc velit interrogaret, respondit : « Qui, inquit, a medio regno spoliatur, decet « eum mensæ medium habere nudatum. » Talibus et his similibus ille permotus, contra fratrem insurgit,

(1) [Ann. circiter 515.]

(2) Sic Corb. et Bell.; alii paulo aliter *Herminefredus*; Colb., *Ermenfredus*; et Bertharius semel in cod. Corb. dicitur *Bertecarius*. [Dub., *Hermenefredus atque Bertacharius*.] — * Cam., *Hermenefridus.... Berthacarius*, et sic deinceps. Reg. *B*, *Ermenfridus.... Beratharius*.

(3) * Ruin., habet *in sequintibus*; maluimus *in sequenti* cum Cam. et Reg. *B*.

(4) Sic vetustiores codd. Alii *Amalberga*, aut *Almaberga*. Ea erat Amalafridæ sororis Theuderici Italiæ regis filia ex Procopio lib. 1, *Hist. Goth.*, quam paulo inferius Theudati regis sororem appellat.

ac per occultos nuntios Theudericum regem ad eum persequendum invitat, dicens : « Si hunc interficis, « regionem hanc pari sorte dividemus. » Ille autem gavisus, hæc audiens, cum exercitu ad eum dirigit. Conjunctique simul fidem sibi invicem dantes, egressi sunt ad bellum. Confligentesque cum Baderico (1), exercitum ejus adterunt, ipsumque obtruncant gladio, et obtenta victoria, Theudericus ad propria est reversus. Protinus Hermenefridus oblitus fidei suæ, quod regi Theuderico indulgere pollicitus est, implere despexit, ortaque est inter eos grandis inimicitia.

V. Igitur mortuo Gundobado (2), regnum ejus Sigimundus filius ejus obtinuit, monasteriumque Agaunense (3) sollerti cura cum domibus basilicisque ædificavit; qui perdita priori conjuge, filia Theuderici regis Italici, de qua filium habebat nomine Sigiricum, aliam duxit uxorem, quæ valide contra filium ejus, sicut novercarum mos est, malignari ac scandalizare cœpit. Unde factum est, ut una solemnitatum die, cum puer super eam vestimenta matris agnosceret, commotus felle diceret ad eam : « Non enim eras « digna, ut hæc indumenta tua terga contegerent (4), « quæ dominæ tuæ, id est matris meæ, fuisse nos- « cuntur. » At illa furore succensa, instigat verbis dolosis virum suum, dicens : « Hic iniquus regnum « tuum possidere desiderat, teque interfecto, id usque

(1) * Cod. Reg. *B*, *Baltherico*.

(2) Ann. 516. *Art. de vérif. les Dates.*

(3) Situm ad radices montis S. Bernardi. Vulgo *Saint-Maurice*.

(4) Sic codd. antiquiores, Bell., Corb., etc. Ruin. habet *contingerent*.

« Italiam dilatare disponit, scilicet ut regnum quod « avus ejus Theudericus Italiæ tenuit, et iste possi- « deat. Scit enim quod te vivente hæc non potest « adimplere : et nisi tu cadas, ille non surget. » His et hujuscemodi ille incitatus verbis, uxoris iniquæ consilio utens, iniquus exstitit parricida. Nam sopitum vino dormire post meridiem filium jubet; cui dormienti, orarium sub collo positum, ac sub mento ligatum, trahentibus ad se invicem duobus pueris, suggilatus est (1). Quo facto pater sero jam pœnitens, super cadaver exanime ruens, flere cœpit amarissime. Ad quem senex quidam sic dixisse fertur : « Te, in- « quit, plange amodo, qui per consilium nequam « factus es parricida sævissimus; nam hunc, qui inno- « cens jugulatus est, necessarium non est plangi. » Nihilominus ille ad sanctos Agaunenses abiens, per multos dies in fletu et jejuniis durans, veniam precabatur. Psallentium (2) ibi assiduum instituens, Lugduno regressus est, ultione divina de vestigio eum prosequente. Hujus filiam (3) rex Theudericus accepit.

VI. (4) Chrotechildis vero regina Chlodomerem vel (5) reliquos filios suos alloquitur, dicens : « Non

---

(1) Ann. 522. *Art de vérif. les Dates.*

(2) Reg. *A* et Regm., *Psallentium ibi chorum assiduum*, quod etiam in Colb. secunda manu additum legitur. Melior tamen est aliorum mss. et edit. lectio.

(3) Nomine Suavegotta.

(4) [Cod. Dub., *Chlodechildis*, alias *Chlodegildis*, et sic semper alterutrum. Clun., *Chrodicheldis autem.*] — * Reg. *B*, *Chrodigildis*, et sic infra. Vid. comment. in lib. II, cap. 18.

(5) Sic Corb. et Bell., alii *et*, quod perinde est. Iidem codd. habent *indignate* pro *indignamini*. — * Ita Cam. et Reg. *B*. — [Clun., *dulcissime enutrisse : indignate.*]

« me pœniteat, carissimi, vos dulciter enutrisse : in« dignamini, quæso, injuriam meam, et patris ma« trisque meæ mortem sagaci studio vindicate. » Hæc illi audientes, Burgundias (1) petunt, et contra Sigimundum et fratrem ejus Godomarum dirigunt; devictoque exercitu eorum, Godomarus terga vertit. Sigimundus vero, dum ad sanctos Agaunos (2) fugere nititur, a Chlodomere captus cum uxore et filiis captivus abducitur (3), atque infra terminum Aurelianensis urbis in custodia positus, detinetur. Discedentibusque his regibus, Godomarus, resumtis viribus, Burgundiones colligit, regnumque recipit. Contra quem Chlodomeris iterum ire disponens, Sigimundum interficere destinavit. Cui a beato Avito abbate Miciacense (4), magno tunc temporis sacerdote, dictum est : « Si, inquit, respiciens Deum, emendaveris con« silium tuum, ut hos homines interfici non patiaris, « erit Deus tecum, et abiens victoriam obtinebis; si « vero eos occideris, tu ipse in manus inimicorum tra« ditus, simili (5) sorte peribis : fietque tibi uxorique « et filiis tuis, quod feceris Sigimundo et conjugi ac « liberis ejus. » Sed ille auscultare despiciens consilium ejus, ait : « Stultum enim consilium esse puto,

(1) [Clun., *Burgundiones*.]

(2) Sic omnes mss. Chesn. *sanctos Agaunenses*; ceteri ed. *saltus Agaunos*. — * Reg. *B*, *Acaunos*.

(3) Ann. 523. *Art de vérif. les Dates*.

(4) Ed. mendose *Nutincense*. Mss. locum non exprimunt, sed habent, *Avito*. Aliquot, *Adjuto*, *abbate magno*. Erat autem Miciacum abbatia celebris, vulgo *Saint-Mémin-de-Micy*, duabus circiter leucis ab Aurelianensi urbe dissita.

(5) [Clun., *simili morte*.]

« ut, inimicis (1) domi relictis, contra reliquos eam; « eisque a tergo, hoc a fronte surgente, inter duos « hostium cuneos ruam. Satius enim et facilius vic- « toria patrabitur, si unus ab alio separetur; quo inter- « fecto, facile et alius morti poterit destinari. » Statimque interfecto Sigimundo cum uxore et filiis (2), apud Columnam (3) Aurelianensis urbis vicum, in puteum jactari præcipiens, Burgundias petiit, vocans in solatium (4) Theudericum regem. Ille autem, injuriam soceri sui vindicare nolens (5), ire promisit. Cumque pariter apud Virontiam (6), locum urbis Viennensis, conjuncti fuissent, cum Godomaro confligunt. Cumque Godomarus cum exercitu terga vertisset, et Chlodomeris insequeretur, ac de suis non modico spatio elongatus esset, adsimilantes illi signum ejus, dant ad eum voces, dicentes : « Huc! huc! convertere : tui « enim sumus. » At ille credens, abiit, inruitque in medium inimicorum suorum; cujus amputatum caput, et conto defixum, elevant in sublime (7). Quod Franci cernentes, atque cognoscentes Chlodomerem inter-

(1) [Clun., *inimicos domui relictos.... eosque a tergo, hunc a fronte surgentes.*] — * Ita Cam. et Reg. *B.*

(2) Ann. 524. *Art de vérif. les Dates.*

(3) Casin. et Regm. cum Bad., *Colonia.* [Ita Clun.] Vulgo *Coulmier*, aut, ut alii volunt, *Columelle.* Vid. *Recueil de l'Acad. des Inscript.*, tom. XVIII, Hist., p. 261-265.

(4) Editi *suppetias*, et sic passim.

(5) Sic Bell. Ceteri *volens*, sed mendose. [In cod. Clun. desunt *Ille autem* usque ad *promisit.*]

(6) Sic Corb. et Bell., Bec., *Visoronitom*; ceteri autem mss. et editi habent *Visorontiam.* [Ita Clun.] — * Et Reg. *B.* Quem locum Valesius in Notitia et Cointius putant esse *Veseronce* ad Rhodanum situs inter Viennam et Bellicam urbes.

(7) [Ann. 524.]

fectum, reparatis viribus, Godomarum fugant, Burgundiones opprimunt, patriamque in suam redigunt potestatem. Nec mora (1), Chlothacharius uxorem germani sui, Guntheucam nomine, sibi in matrimonium sociavit; filios quoque ejus Chrotechildis regina, exactis diebus luctus, secum recepit ac tenuit; quorum unus Theodovaldus (2), alter Guntharius, tertius Chlodovaldus vocabatur. Godomarus iterum regnum recepit.

VII. Post Theudericus non immemor perjurii Hermenefridi regis Thoringorum, Chlothacharium (3) fratrem suum in solatium suum evocat, et adversum eum ire disponit (4), promittens regi Chlothachario partem prædæ, si eis munus victoriæ divinitus conferretur. Convocatis igitur Francis, dicit ad eos : « Indignamini, quæso, tam meam injuriam, quam interitum parentum vestrorum (5), ac recolite Thoringos quondam super parentes nostros violenter advenisse, ac multa illis intulisse mala, qui, datis obsidibus, pacem cum his inire voluerunt (6), sed illi obsides ipsos diversis mortibus peremerunt; et inruentes super parentes nostros, omnem substantiam abstulerunt, pueros per nervum femoris (7) ad

(1) [Clun., *nec moratus Chlotharius.*] — * Ita Reg. *B.*

(2) [Clun., *secum retinuit.... Theovaldus.*] Alii *Theotbaldus.* — * Reg. *B*, *Theodoaldus.... Chlodoaldus.*

(3) [Cod. Dub., *Chlotharium fratrem suum in solatio suo vocat.*] — * Sic et Reg. *B.*

(4) [Ann. circiter 528.]

(5) Cod. Regm. *B*, *meorum.*

(6) Idem cod. Regm. [et Clun.], *noluerunt.*

(7) * Cod. Reg. *B*, *nervos femorum.*

« arbores appendentes, puellas amplius ducentas cru« deli nece interfecerunt; ita ut, ligatis brachiis super « equorum cervicibus, ipsique acerrimo moti stimulo « per diversa petentes, diversas in partes feminas di« viserunt. Aliis vero super orbitas viarum extensis, « sudibusque in terram confixis, plaustra desuper « onerata transire fecerunt, confractisque ossibus, « canibus avibusque eas in cibaria dederunt. Nunc « autem Hermenefridus quod mihi pollicitus est fe« fellit (1), et omnino hæc adimplere dissimulat. « Ecce (2) verbum directum habemus; eamus cum « Dei adjutorio contra eos. » Quod illi audientes, et de tanto scelere indignantes, uno animo eademque sententia Thoringiam petiverunt. Theudericus autem Chlothacharium fratrem suum, et Theudebertum filium in solatium adsumens, cum exercitu abiit. Thoringi vero venientibus Francis dolos præparant. In campo enim in quo certamen agi debebat, fossas effodiunt, quarum ora, operta denso cespite, planum adsimulant (3) campum. In has (4) ergo foveas cum pugnare cœpissent, multi Francorum equites conruerunt, et fuit eis valde impedimentum; sed, post cognitum hunc dolum, observare cœperunt. Denique cum se Thoringi cædi vehementer viderent, fugato (5) Hermenefrido

(1) * Cod. Reg. *B*, *Pollicitus est et omnino adimplere dissimulat.*

(2) Hic loquendi modus passim apud Gregorium occurrit ad exprimendum, aliquid jure et cum ratione suscipi posse.

(3) Codd. antiquiores, Corb., Bell., *adsimilant.*

(4) [Cod. Dub. *In his ergo foveis*, Clun., *locum. In his ergo foveis.*] — * Reg. *B. In his ergo foveis.*

(5) Addunt editi, *præ timore.*

rege ipsorum, terga vertunt, et ad Onestrudem (1) fluvium usque perveniunt. Ibique tanta cædes ex Thoringis facta est, ut alveus fluminis cadaverum congerie repleretur, et Franci, tanquam per pontem aliquem, super eos in litus ulterius transierunt (2). Patrata ergo victoria regionem illam capessunt, in suam redigunt potestatem. Chlothacharius vero rediens, Radegundem, filiam Bertharii regis, secum captivam abduxit (3), sibique eam in matrimonium sociavit; cujus fratrem postea injuste per homines iniquos occidit. Illa quoque ad Deum conversa, mutata veste, monasterium sibi, infra Pictavensem urbem, construxit, quæ orationibus, jejuniis, vigiliis atque eleemosinis prædita, in tantum emicuit, ut magna in populis haberetur. Cum autem adhuc supradicti reges in Thoringia essent, Theudericus Chlothacharium fratrem suum occidere voluit; et præparatis occulte cum armis viris, eum ad se vocat, quasi secretius cum eo aliquid tractaturus; expansoque in parte domus illius tentorio de uno pariete in alterum, armatos post eum stare jubet. Cumque tentorium illud esset brevius, pedes armatorum apparuere detecti. Quod cognoscens Chlothacharius, cum suis armatus ingressus est domum. Theudericus vero intelligens hunc (4) hæc cognovisse, fabulam fingit, et alia ex aliis loquitur. Denique nesciens qualiter dolum suum deliniret, discum ei magnum argenteum pro gratia dedit. Chlothacharius vero vale dicens, et pro munere gratias agens, ad metatum

(1) Cod. Colb., *Unstrondem*.
(2) * Sic codd. antiquiores; Ruin., *transirent*.
(3) [Ann. circiter 529.]
(4) [Clun., *hunc decognovisse dolum.*]

regressus est. Theudericus vero queritur ad suos, nulla exstanti causa suum perdidisse catinum; et ad filium suum Theudebertum ait : « Vade ad patruum (1) « tuum, et roga ut munus, quod ei dedi, tibi sua vo- « luntate concedat. » Qui abiens, quod petiit impetravit. In talibus enim dolis Theudericus multum callidus erat.

VIII. Idem vero regressus ad propria, Hermenefridum ad se data fide securum venire præcepit, quem et honorificis ditavit muneribus. Factum est autem, dum quadam die per murum civitatis Tulbiacensis confabularentur, a nescio quo impulsus, de altitudine muri ad terram conruit, ibique spiritum exhalavit (2). Sed quis eum exinde dejecerit, ignoramus : multi tamen adserunt Theuderici in hoc dolum manifestissime patuisse.

IX. Cum autem adhuc Theudericus in Thoringia esset, Arvernis sonuit eum interfectum fuisse. Arcadius quoque, unus ex senatoribus Arvernis, Childebertum invitat, ut regionem illam deberet accipere. Ille quoque nec moratus Arvernis vadit. Tantaque in illa die condensa fuit nebula, ut nihil super duabus jugeri partibus discerni posset. Dicere enim erat solitus rex : « Velim, inquit, (3) Arvernam Lemanem, « quæ tantæ jocunditatis gratia refulgere dicitur, ocu-

(1) Editi *patrem*. — * Cod. Cam., *patrem suum*.

(2) Refert Procopius (lib. I, *Hist. Goth.*) Francos occiso Hermenefrido Thuringiam sibi subjecisse.

(3) Sic Bec.; Bell. vero et Bad., *unicam*, ceteri, *umquam*.

« lis cernere. » Sed non ei a Deo concessum est. Cumque portæ civitatis obseratæ essent, et unde ingrederetur pervium patulum non haberet, incisa Arcadius sera unius portæ, eum civitati intromisit. Dum hæc agerentur, nuntiatur Theudericum vivum de Thoringia fuisse regressum.

X. Quod certissime Childebertus cognoscens, ab Arvernis rediit; in Hispaniam vero propter sororem suam Chrotechildem (1) dirigit (2). Hæc vero multas insidias ab Amalarico viro suo propter fidem catholicam patiebatur. Nam plerumque procedente illa ad sanctam ecclesiam, stercora et diversos fœtores super eam projici imperabat. Ad extremum autem tanta eam crudelitate dicitur cecidisse, ut infectum de proprio sanguine sudarium fratri transmitteret; unde ille (3) maxime commotus, Hispanias appetit. Amalaricus vero hæc audiens, naves ad fugiendum parat. Porro imminente Childeberto, cum Amalaricus (4) navem debe-

---

(1) Alii *Chrotildem* aut *Crotigeldem*; Bec. et Regm., *Clocchildem*. [Clun., *Clotchildem.*] — *Reg. *B*, *Gothildam.* Vide comment. in cap. 18, lib. II; et cap. 6, lib. III.

(2) Ann. 531. Hispaniæ nomine hic Septimaniam intelligi volunt, Amalaricumque non Barcinone, aut Toleto, ut aliquibus placet, sed Narbone fuisse occisum. Quæ enim Wisigotthis parebant, etiam intra veteres Galliarum fines, tunc temporis Hispaniæ nomine frequenter designabantur, ut sexcentis exemplis probari posset. Lege Valesium lib. VII *Rerum Francic.* [Isidorus Hispal. in *Hist. Goth.*, et auctor Appendicis insertæ chronico Victoris Tununensis, victum quidem Amalaricum dicunt prope Narbonem, sed Barcinone occisum : Ibidem interfectum testatur Fredegarius. Hist. Epit., cap. 31 et 42.]

(3) [Clun., *ille commotus felle.*]

(4) Corb. et Bell., *Alaricus*, et in capitulorum indice, quamvis alias semper eum *Amalaricum* appellent.

ret ascendere, ei in mentem venit multitudinem se pretiosorum lapidum in suo thesauro reliquisse. Cumque ad eosdem petendos in civitatem regrederetur, ab exercitu a portu (1) exclusus est. Videns autem se non posse evadere, ad ecclesiam christianorum (2) confugere cœpit. Sed priusquam limina sancta contingeret, unus emissa manu lancea eum mortali ictu sauciavit, ibique decedens reddidit spiritum. Tunc Childebertus cum magnis thesauris sororem assumtam secum adducere cupiebat, quæ, nescio quo casu, in via mortua est, et postea Parisius adlata, juxta patrem suum Chlodovechum sepulta est. Childebertus vero inter reliquos thesauros ministeria ecclesiarum pretiosissima detulit. Nam sexaginta calices, quindecim patenas, viginti evangeliorum capsas detulit, omnia ex auro puro, ac gemmis pretiosis ornata. Sed non est passus ea confringi. Cuncta enim ecclesiis et basilicis sanctorum dispensavit, ac tradidit. (3)

XI. Post hæc Chlothacharius et Childebertus Burgundias petere destinant. Convocatusque Theudericus, in solatio eorum ire noluit. Franci vero qui ad eum adspiciebant, dixerunt : « Si cum fratribus tuis in « Burgundiam ire despexeris, te relinquimus, et illos « satius sequi præoptamus (4). » At ille infideles sibi existimans Arvernos, ait (5) : « Me sequimini, et ego

(1) Colb. cum omnibus fere editis, *a porta*. [Ita Clnn.]

(2) Nota catholicos appellari christianos ad Arianorum discrimen.

(3) * Ruin. habet *tradidit in ministerium* · quæ voces, *in ministerium*, in uno tantum cod., nempe Casin., occurrentes, nobis expungendæ videntur.

(4) * Cod. Reg. *B*, *derelinquemus te.... post optamus.*

(5) * Ruinartius scripsit, *infideles sibi existimans « Ad Arvernus*

« vos inducam in patriam, ubi aurum et argentum accipiatis, quantum vestra potest desiderare cupiditas, de qua pecora, de qua mancipia, de qua vestimenta in abundantiam adsumatis : tantum hos ne sequamini. » His promissionibus hi inlecti, suam voluntatem facere promittunt. Ille vero illuc transire disponit, promittens iterum atque iterum exercitui cunctam regionis prædam cum hominibus in suas regiones transferri permittere. Chlothacharius vero et Childebertus in Burgundiam dirigunt, Augustodunumque obsidentes, cunctam fugato Godomaro Burgundiam occupaverunt. (1)

XII. Theudericus vero cum exercitu Arvernis veniens, totam regionem devastat ac proterit. Interea Arcadius sceleris illius auctor, cujus ignavia regio devastata est, Bituricas urbem petiit. Erat autem tunc temporis urbs illa in regno Childeberti regis. Placidina vero mater ejus, et Alchima (2) soror patris ejus, comprehensæ, apud Cadurcum urbem rebus ablatis exsilio condemnatæ sunt. Rex igitur Theudericus ad urbem Arvernam usque accedens, in civi (3) illius sub-

---

ait, me sequimini; nos codd. antiquiores, Corb., Bell., Cam., secuti sumus.

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *a.*)

(2) Jam de his cap. 2 hujus libri. Hic in Reg. *A*, pro *Archima*, legitur *Archidima*. [In cod. Dub. pro *Placidina*, habetur *Placidana*.] Arcadius erat sancti Sidonii nepos, ejus scilicet filii Apollinaris filius. Vid. supra lib. II, cap. 37; et lib. III, cap. 2 et 9

(3) * Sic codd. antiquiores, ubi vox *civi* pro *civitatis* usurpatur, ut *civem* pro *civitatem*, in testamento Bertramni, apud Mabill. *Analect.*, p. 262 (in-fol.). Ruinartius maluit, *in vici illius suburbano*, quod habetur in codd. minoris ætatis.

urbana castra fixit. Beatus vero Quintianus his diebus erat episcopus. Interea exercitus cunctam circumit miseram regionem illam, cuncta delet, universa debellat. De quibus nonnulli ad basilicam Sancti-Juliani perveniunt, confringunt ostia, seras removent; resque pauperum, quæ ibidem fuerant adgregatæ, diripiunt, et multa in hoc loco perpetrant mala. Verumtamen auctores scelerum a spiritu immundo correpti, infestis dentibus propriis se morsibus lacerant (1), clamantes atque dicentes : « Cur nos, martyr sancte, « sic crucias ? » sicut in libro Virtutum ejus conscripsimus. (2)

XIII. Lovolautrum (3) autem castrum hostes expugnant, Proculumque presbyterum, qui quondam sancto Quintiano injuriam intulerat, ad altarium ecclesiæ miserabiliter interficiunt. Et credo ob illius causam, quod fuerit ipsum castrum in manibus traditum iniquorum, quod usque in illa die defensatum est. Nam cum illud hostes expugnare non possent, et ad propria jam redire disponerent, audientes hæc obsessi, jam læti atque securi decipiuntur, sicut ait Apostolus : *Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus* (4) *superveniet interitus*. Denique per ipsius Proculi presbyteri servum (5), jam securi populi tra-

---

(1) * Reg. *B*, *laniabant.*

(2) S. Jul. Mirac., lib. II, cap. 13.

(3) Cod. Reg. *A*, *Novolautrum.* [Dub. *Jovolotrum.*] Valesius in notitia putat esse locum dictum *Vallore* prope Tigernum *Thiern* oppidum apud Arvernos. Confer cum hoc capite Vitam S. Quintiani in libro de Vitis Patrum, cap. 4.

(4) I Thessal. 5, 3.

(5) Cod. Corb., *stuprum*; Bell. mendose *struum.*

duntur in manus hostium. Cumque vastato castello ducerentur captivi, immanis pluvia quæ per triginta dies fuerat abnegata, descendit. Tunc obsessi Meroliacensis castri (1), ne captivi abducerentur, redemtione data liberantur; sed hæc ignavia eorum effecit : castrum (2) enim propria natura munitum erat. Nam centenorum aut eo amplius pedum ab exciso vallatur lapide, non murorum (3) structione; in medio autem ingens stagnum aquæ, liquore gratissimum; ab alia vero parte fontes uberrimi, ita ut per portam (4) rivus diffluat aquæ vivæ. Sed in tam grandi spatio munitio ista distenditur, ut manentes infra murorum sæpta terram excolant, frugesque in abundantia colligant. Hujus munitionis tutamine elati, qui obsessi erant, egressi foras, ut arrepta aliqua præda, iterum se infra castelli sæpta reconderent, ab hostibus comprehensi sunt. Erant autem quinquaginta (5) viri. Tunc ante ora parentum, vinctis post tergum manibus oblati, imminente jam gladio, adquieverunt obsessi, ne interficerentur, singulos triantes (6) dare in redemtionem suam. Theudericus autem ab Arverno

(1) Vulgo *Chastel-Marlhac*, duobus circiter milliariis a Mauriaco oppido.

(2) [Dub. et Clun., *caster.... munitus erat.*] — * Sic et Reg. *B*.

(3) Sic mss. vetustiores; alii cum edit. *sine murorum*. [Ita Dub. et Clun.] — * Codd. Cam. et Reg. *B*, *sine murorum constructione*.

(4) Corb., *per munitionem totam rivus*. At vocabulum *munitionem* alia manu, sed antiquissima, scriptum est.

(5) Edit. 2, *quingenti*. Omnes tamen mss. habent *quinquaginta*, præter Corb., qui habet *quinquaginti*.

(6) Editi hic et passim inferius *trientes* semper scribunt. Unde apud Gregorium *trientem* semper haberi observavit Franciscus Pithœus in tit. 37, legis Salicæ.

discedens, Sigivaldum parentem suum, in ea quasi pro custodia dereliquit (1). Erat autem ibi tunc temporis quidam Litigius ex monitoribus (2), qui magnas sancto Quintiano parabat insidias; et cum se sanctus episcopus pedibus ejus prosterneret, numquam ut se ei subderet movebatur, ita ut et quadam vice uxori quæ Sanctus fecerat pro ridiculo (3) indicaret. Quæ melioris intelligentiæ modo commota, ait : « Si ita « es hodie pessumdatus, numquam erigeris. » Die autem tertia advenientes nuntii de præsentia regis, vinctum cum uxore ac liberis pariter abduxerunt. Qui abiens numquam Arvernis regressus est.

XIV. Mundericus igitur, qui se parentem regium (4) adserebat, (5) elatus superbia, ait : « Quid mihi et « Theuderico regi? Sic enim mihi solium regni de« betur, ut illi. Egrediar, et colligam populum meum, « atque exigam sacramentum ab eis, ut sciat Theu« dericus quia rex sum ego, sicut et ille. » Et egressus cœpit seducere populum, dicens : « Princeps ego sum, « sequimini me, et erit vobis bene. » Sequebatur autem eum rustica multitudo, ut plerumque fragilitati humanæ convenit, dantes sacramentum fidelitatis, et honorantes eum ut regem. Quod eum Theudericus comperisset, mandatum mittit ad eum, dicens : « Ac« cede ad me, et si tibi aliqua de dominatione regni

(1) Vid. S. Jul. Mirac., cap. 14.

(2) Sic Corb. et Bell. Alii *minoribus*. [Sic Dub. et Clun.] — * Sic Cam. et Reg. *B*. De monitoribus, vid. Vales. *Rer. Francic.*, II, præf.

(3) * Cod. Reg. *B*, *priori diluculo*

(4) Sic mss.; at editi habent *regum*. [Dub., *regis*.]

(5) * Codd. Cam. et Reg. *B*, *multa elatus superbia*.

« nostri portio debetur, accipe. » Dolose enim hæc Theudericus dicebat, scilicet ut, cum ad eum venisset, interficeretur. Ille vero noluit, dicens : « Ite; renun« tiate regi vestro, quia rex sum sicut et ille. » Tunc rex commoveri jussit exercitum, quo oppressus vi puniretur. Quod ille cognoscens, et se non prævalens defensare, Victoriaci castri (1) muros expetens, cum rebus omnibus in eo se studuit communire, his secum quos seduxerat adgregatis. Igitur commotus exercitus (2) castrum vallat, ac per septem dies obsedit. Mundericus autem repugnabat cum suis, dicens : « Stemus fortes, « et usque ad mortem pariter dimicemus, et non sub« damur inimicis. » Cumque exercitus a circuitu incontra jacula transmitteret, nec aliquid prævaleret, nuntiaverunt hæc regi. At ille misit quemdam de suis, Aregisilum (3) nomine, dixitque ei : « Vides, inquit, « quod prævaleat hic perfidus in contumacia sua; « vade, et redde ei sacramentum, ut securus egredia« tur. Cum autem egressus fuerit, interfice eum, et « dele memoriam ejus a regno nostro. » Qui abiens, fecit juxta quod ei præceptum fuerat. Dederat tamen prius signum populo, dicens : « Cum ego hæc et hæc « locutus fuero, statim inruentes interficite eum. » Ingressus autem Aregisilus ait Munderico : « Quous« que hic resides tanquam unus ex insipientibus? « Numquid poteris diu regi resistere! Ecce ablato tibi « cibo, cum te fames oppresserit, ultro egredieris, « et traderis in manus inimicorum, et morieris (4)

(1) Vulgo *Vitry* in Campania.

(2) Ruinartius : *commoto exercitu*, contra fidem codd. vetustiorum.

(3) Colb., *Archisilum*, et sic semper. — * Reg. *B*, *Achisilum*.

(4) * Cod. Reg. *B*, *morieris tu et filii tui*.

« quasi unus ex canibus. Audi potius consilium meum, « et subde te regi, ut vivere possis, tu et filii tui. » Tunc ille his mollitus sermonibus, ait : « Si egredior, « comprehensus a rege interficior et ego, et filii mei, « et omnes amici qui mecum sunt congregati. » Cui Aregisilus ait : « Noli timere, sed si vis egredi, accipe « sacramentum de hac culpa, et sta securus coram « rege. Ne timeas, sed eris cum eo, sicut prius fuisti. » Ad hæc Mundericus respondit : « Utinam securus sim « quod non interficiar! (1) » Tunc Aregisilus positis super altarium sanctum (2) manibus, juravit ei ut securus egrederetur. Dato igitur sacramento, egrediebatur Mundericus de porta castelli, tenens manum Aregisili; populus autem spectabat (3) a longe adspiciens eum. Tunc pro signo ait Aregisilus : « Quid « adspicitis tam intente, o populi? Numquid non « vidistis prius (4) Mundericum? » Et statim inruit populus in eum. At ille intelligens, ait : « Evidentis« sime cognosco quod feceris per hoc verbum signum « populis ad me interficiendum; verumtamen dico « tibi, quia perjuriis me decepisti, te vivum ultra « nullus adspiciet. » Et emissa lancea in scapulas ejus, perfodit eum, ceciditque et mortuus est. Evaginatoque deinceps Mundericus gladio cum suis, magnam stragem de populo illo fecit, et usquequo spiritum exhalavit, interficere quemcumque adsequi potuisset non destitit. Quo interfecto, res ejus fisco conlatæ sunt.

(1) * Cod. Reg. *B*, *ut non interficiat me.*

(2) Aliquot mss. et editi, *altare sanctum.*

(3) Chesn. cum Bec., *exspectabat.* [Ita cod. Dub.]

(4) Reg. *A*, *An numquid non vidistis antea.* Ed. aliquot cum Bec., *An numquid vidistis prius.* [Clun., *An numquid non.*]

XV. Theudericus vero et Childebertus fœdus inierunt, et dato sibi sacramento, ut (1) neuter contra alterum moveretur, obsides ab invicem acceperunt, quo facilius firmarentur quæ fuerant dicta. Multi tunc filii senatorum in hac obsidione (2) dati sunt; sed orto iterum inter reges scandalo (3), ad servitium publicum sunt addicti. Et quicumque eos ad custodiendum accepit (4), servos sibi ex his fecit. Multi tamen ex eis per fugam elapsi, in patriam redierunt, nonnulli in servitio sunt retenti : inter quos Attalus nepos beati Gregorii Lingonici episcopi, ad publicum servitium mancipatus est, custosque equorum destinatus. Erat enim infra Treverici termini territorium cuidam barbaro serviens. Denique beatus Gregorius ad inquirendum cum (5) misit pueros. Quo invento, obtulerunt homini munera, sed respuit ea, dicens : « Hic de « tali generatione decem auri libris redimi debet. » Quibus redeuntibus, Leo quidam de coquina domini sui, ait : « Utinam me permitteres, et forsitan ego « poteram eum reducere ex captivitate. » Gaviso autem domino, directus venit ad locum; voluitque puerum clam abstrahere, sed non potuit. Tunc locans secum hominem quemdam, ait : « Veni mecum, et venunda « me in domo barbari illius, sitque tibi lucrum pre- « tium meum ; tantum liberiorem aditum habeam « faciendi id quod decrevi. » Accepto vero sacramento,

(1) [Dub. et Clun., *ut nullus contra alium*.] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(2) Id est, obsides dati sunt.

(3) Ann. 533.

(4) * Voces, *servos sibi ex his fecit* desunt in cod. Cam.

(5) [Dub. et Clun., *pueros destinavit*.] — * Cam., *pueros destinavit qui inventum obtulerunt, etc.*; et infra *ex cocina* pro *de coquina*.

homo ille abiit, et, vendito eo duodecim aureis, discessit. Sciscitatus autem emtor a rudi famulo quid operis sciret, respondit : « In omnibus quæ manducari debent (1) in mensis dominorum, valde scitus « sum operari : nec metuo quod reperiri possit similis « mei in hac scientia. Verum enim dico tibi, quia « etiam si regi epulum cupias præparare, fercula re- « galia componere possum, nec quisquam me melius. » Et ille : « Ecce enim dies solis adest » (sic enim barbaries vocitare diem dominicum consueta est) ; « in « hac die vicini atque parentes mei invitabuntur in « domo mea : rogo ut facias mihi prandium quod ad- « mirentur, et dicant, quia in domo regis melius non « adspeximus. » Et ille : « Jubeat, inquit, dominus « meus congregari pullorum gallinaceorum multitudi- « nem, et faciam quæ præcipis. » Præparatis ergo quæ dixerat puer, inluxit dominica dies, fecitque epulum magnum, deliciisque (2) refertum. Epulantibus autem omnibus, et laudantibus prandium, parentes illius discesserunt. Dominus enim dedit gratiam puero huic, et accepit potestatem super omnia, quæ habebat dominus suus in promtu. Diligebatque eum valde, et omnibus qui cum eo erant ipse dispensabat cibaria et pulmenta. Post anni vero curriculum, cum jam securus esset dominus illius de eo, abiit in pratum quod erat domui proximum, cum Attalo puero, custode equorum; et decubans in terra cum eo (3) a

(1) Editi cum Bec., *mandi debent.* [Clun., *mandi possunt vel debent.*]

(2) [Clun., *epulum magnum deliciis magnis refertum.*]

(3) * Cam. et Reg. *B*, *decubans in terra cum eo, erant a longe, aversis dorsis; ut non cognoscerentur simul.* Corb. et Bell., *decubans*

longe, aversis dorsis, ut non cognosceretur quod loquerentur simul, dicit puero : « Tempus est enim ut « jam cogitare de patria debeamus. Ideoque moneo te « ut, hac nocte, cum equos ad claudendum adduxeris, « sopore non deprimaris, sed cum primum te vocita« vero adsis, et ambulemus. » Vocaverat enim barbarus ille multos parentum suorum ad epulum, inter quos erat et gener ejus, qui acceperat filiam illius. Media autem nocte a convivio surgentibus, et quieti datis, prosecutus est Leo generum domini sui cum potu, porrigensque ei bibere, in metatum ejus (1). Ait itaque ad eum homo : « Dic tu, o creditor soceri mei, « si valeas, quando voluntatem adhibebis, ut, adsumtis « equitibus ejus, eas in patriam tuam? » Hoc quasi joco delectans dixit. Similiter et ille jlocaliter veritatem respondens, ait : « Hac nocte delibero, si Dei volun« tas fuerit. » Et ille : « Utinam, inquit, custodiant « me famuli mei, ne aliquid de rebus meis adsumas. » Et ridentes discesserunt. Dormientibus autem cunctis, vocavit Leo Attalum (2); stratisque equitibus, interrogat si haberet gladium. Respondit : « Non est (3) « mihi nisi tantum lancea parvula. » At ille ingressus mansionem domini sui adprehendit scutum ejus ac frameam. Quo interrogante quis esset, aut quid sibi velit, respondit : « Ego sum Leo, servus tuus, et sus« cito Attalum ut surgat velocius, et deducat equos ad « pastum; detinetur enim sopore quasi ebrius. » Qui

---

in terra cum eo, a longe aversis dorsis, ut non cognoscerentur simul. Ita Colb. *A.*

(1) * Reg. *B* habet *in meatum ejus.*

(2) Edit. *Attalum ex stratu suo. Interrogat, etc.*

(3) [Dub. *Non est mihi necesse.*] — * Ita cod. Reg. *B.*

ait : « Fac ut libet. » Et hæc dicens obdormivit. Ille vero egressus foras, munivit puerum armis, invenitque januas atrii divinitus reseratas, quas in initio noctis cum cuneis mallco percussis obseraverat pro custodia caballorum; ct gratias agens Domino, sumtis reliquis equitibus secum, discesserunt, unum etiam volucrum (1) cum vestimentis tollentes. Venientes autem ad Mosellam fluvium, (2) ut transirent, cum detinerentur a quibusdam, relictis equitibus et vestimentis, enatantes super parma positi amnem, in ulteriorem egressi sunt ripam; ct inter obscura noctis ingressi silvam, latuerunt. Tertia enim nox advenerat, quod nullum cibum gustantes iter terebant. Tunc nutu Dei reperta arbore plena pomis, quam vulgo prunum vocant, comedunt; et parumper sustentati ingressi sunt iter Campaniæ. Quibus pergentibus, audiunt pedibulum equitum currentium, dixeruntque : « Prosternamur terræ, ne appareamus hominibus venientibus. » Et ecce ex improviso stirps rubi magnus adfuit; post quem transeuntes, projecerunt se terræ cum gladiis evaginatis, scilicet ut si adverterentur, confestim se quasi ab improbis (3) defensarent. Verumtamen cum venissent in locum illum, coram stirpe spineo restiterunt; dixitque unus, dum equi urinam projicerent : « Væ mihi, quia fugiunt hi

(1) Cod. Bell., *voluclum*; Corb. vero, *voluclum vestimenti tollentes.*

(2) * Sic vetustiores codd., Corb., Bell., Cam. Apud Ruin., *cum transirent illum, et detinerentur.* Ceterum Mosam legendum esse vix dubitari potest. Cum tamen mss. omnes habeant Mosellam, Gregorii textum immutare non licuit.

(3) * *Framea defensarent.* Ruin.; quam vocem *framea* non habent codd. antiquiores.

« detestabiles, nec reperiri possunt; verum dico per « salutem meam, quia si invenirentur, unum patibulo « condemnari, et alium gladiorum ictibus in frusta « discerpi juberem. » Erat enim barbarus ille, qui hæc aiebat, dominus eorum, de Remensi urbe veniens, et hos inquirens; et reperisset utique in via, si nox obstaculum non præbuisset. Tunc motis equitibus discesserunt. Hi autem nocte ipsa adtigerunt ad urbem; ingressique invenerunt hominem, quem sciscitati sunt ubinam esset domus (1) Paulelli presbyteri : indicavitque eis. Qui dum per plateam præterirent, signum ad matutinas motum est; erat enim dies dominica; pulsantesque januam presbyteri, ingressi sunt; exposuitque puer de domino suo. Cui ait presbyter : « Vera est enim visio mea : nam videbam duas in hac « nocte columbas advolare, et consedere in manu mea, « ex quibus una alba, alia autem nigra erat. » Dixitque puer (2) presbytero : « Indulgeat Dominus pro die « sua sancta (3) : nam nos rogamus, ut aliquid victus « præbeas; quarta enim inlucescit dies, quod nihil « panis pulmentique gustavimus. » Occultatis autem pueris, præbuit eis infusum cum vino panem, et abiit ad matutinas. Secutusque est et barbarus, iterum inquirens pueros; sed inlusus a presbytero regressus est : presbyter enim amicitiam cum beato Gregorio antiquam habebat. Tunc resumtis pueri epulo viribus, per duos dies in domo presbyteri commorantes, abs-

(1) [Dub., *domus Pauli presbyteri.*]

(2) Sic plerique codd. etiam antiquiores. Ruin., *dixeruntque pueri.*

(3) Quia scilicet, illis temporibus, non licebat diebus dominicis ante missam quidquam cibi aut potus sumere

cesserunt; et sic usque ad sanctum Gregorium perlati sunt. Gavisus autem pontifex visis pueris, flevit super collum Attali (1), nepotis sui; Leonem autem a jugo servitutis absolvens cum omni generatione sua, dedit ei terram propriam, in qua cum uxore ac liberis liber vixit omnibus diebus vitæ suæ.

XVI. Sigivaldus autem cum in Arverno habitaret, multa mala in ea faciebat. Nam et res diversorum pervadebat, et servi ejus non desistebant a furtis, homicidiis, ac superventis (2), diversisque sceleribus; nec ullus mutire ausus erat coram eis. Unde factum est, ut ipse villam Bulgiatensem (3), quam quondam benedictus Tetradius (4) episcopus basilicæ sancti Juliani reliquerat, temerario ausu pervaderet. Sed cum ingressus in domum illam fuisset, statim amens effectus lecto decubuit. Tunc mulier admonita per sacerdotem, elevatum in basternam ut in aliam villam transtulit, sanum recepit (5). Et accedens, exposuit ei omnia quæ pertulerat. Quod ille audiens, vota beato martyri vovens, ea quæ simplum abstulerat (6), duplicata

(1) Is postea fuit comes Æduensis, cui Sidonius scripsit epistolam 18, lib. v.

(2) Editi *super numerum*.

(3) Vulgo *Boughéat*.

(4) Hic fuit episcopus Bituricensis, ut ex Gregorio ipso discimus lib. ii, Mirac., cap. 14. Dicitur vero a Gregorio *benedictus*, qua voce non cognomen, sed epithetum honoris causa ipsi datum intelligi debet.

(5) * Reg. *B*, *elevatum basterna eum in aliam villam.... sanumque recepit*.

(6) Bec., *quæ vi abstulerat*. [Ita Dub. et Clun.] — * Cam. et Reg. *B*, *ut quæ vi abstulerat*.

restituit. Meminimus et hujus virtutis in libro Miraculorum sancti Juliani. (1)

XVII. Igitur Dinifio (2) episcopo apud Turonos decedente, Ommatius (3) tribus annis præfuit. Hic enim ex jussu Chlodomeris regis, cujus supra meminimus, ordinatus est. Illo quoque migrante, Leo (4) septem mensibus ministravit. Hic fuit vir strenuus atque utilis in fabrica operis lignarii. Quo defuncto, Theodorus et Proculus episcopi, qui de partibus Burgundiæ advenerant, ordinante Chrotechilde regina, tribus annis Turonicam rexerunt ecclesiam. Quibus defunctis, Francilio ex senatoribus substituitur. Anno igitur tertio episcopatus sui, cum Dominici natalis nox alma populis effulsisset, idem pontifex priusquam ad vigilias descenderet, jussit sibi poculum ministrari. Adveniens autem puer, sine mora porrexit. Quo hausto, mox spiritum fudit. Unde indubitatum est veneno eum fuisse necatum. Quo decedente, Injuriosus unus e civibus, quintus decimus post beatum Martinum, cathedram pontificalem sortitus est.

XVIII. Dum autem Chrotechildis regina Parisius moraretur (5), videns Childebertus quod mater sua filios

(1) Mirac. S. Jul., cap. 14.

(2) Hoc capite cum capite ultimo libri II, et fine libri X, ubi episcopos Turonenses Gregorius enumerat, collato, patet quam parum sibi constet, tum in assignando pontificatus episcoporum Turonensium tempore, tum in ordine quo sedem hanc obtinuerunt. Hoc tamen caput habetur in omnibus mss.

(3) [Dub., *Omacius.*]

(4) [Idem, *IIII. mensibus.*]

(5) Ann. 533.

Chlodomeris, quos supra memoravimus, unico affectu diligeret, invidia ductus, ac metuens ne favente regina admitterentur in regnum, misit clam ad fratrem suum Chlothacharium regem, dicens : « Mater nostra filios « fratris nostri secum retinet, et vult eis regnum « dare (1); debes velociter adesse Parisius, et, habito « communi consilio, pertractare oportet quid de his « fieri debeat : utrum incisa cæsarie ut reliqua plebs « habeantur, an certe his interfectis, regnum germani « nostri inter nosmetipsos, æqualitate habita, dividatur. » De quibus ille verbis valde gavisus Parisius venit. Jactaverat enim Childebertus verbum in populo, ob hoc (2) hos conjungi reges, quasi parvulos illos elevaturos in regno. Conjuncti autem miserunt ad reginam, quæ tunc in ipsa urbe morabatur, dicentes : « Dirige parvulos ad nos, ut sublimentur in regno. » At illa gavisa, nesciens dolum illorum, dato pueris esu potuque, direxit eos dicens : « Non me puto ami« sisse filium, si vos videam in ejus regno substitui. » Qui abeuntes, adprehensi sunt statim, ac separati a pueris et nutritoribus suis, custodiebantur utrique, seorsum pueri, et seorsum hi parvuli. Tunc Childebertus atque Chlothacharius miserunt Arcadium, cujus supra meminimus (3), ad reginam, cum forcipe atque evaginato gladio. Qui veniens ostendit reginæ utraque, dicens : « Voluntatem tuam, o gloriosissima re« gina, filii tui domini nostri expetunt, quid de pueris

(1) Sic Corb. et Bell. Alii fere omnes cum editis, *vult eos regno donari.* [Ita Clnn.] — * Ita Cam. et Reg. *B.*

(2) [Clun., *ob hoc nos conjungi.*]

(3) Cap. 9 et cap. 12.

« agendum censeas, utrum incisis crinibus eos vivere « jubeas, an utrumque jugulari. » At illa exterrita nuntio, et nimium felle commota, præcipue cum gladium cerneret evaginatum ac forcipem, amaritudine præventa, ignorans in ipso dolore quid diceret, ait simpliciter : « Satius enim mihi est, si ad regnum « non eriguntur, mortuos eos videre (1) quam ton- « sos. » At ille parum admirans dolorem ejus, nec scrutans quid deinceps plenius pertractaret, venit celeriter nuntians ac dicens : « Favente regina, opus « cœptum perficite; ipsa enim vult expleri consilium « vestrum. » Nec mora adprehensum Chlothacharius puerum seniorem brachio elisit in terram, defigensque cultrum (2) in axillam, crudeliter interfecit. Quo vociferante, frater ejus ad pedes Childeberti prosternitur, adprehensisque ejus genibus, aiebat cum lacrymis : « Succurre, piissime pater, ne et ego peream « sicut frater meus. » Tunc Childebertus, lacrymis respersa facie, ait : « Rogo, dulcissime frater, ut ejus « mihi vitam tua largitate concedas; et quæ jusseris « pro ejus anima conferam, tantum ne interficiatur. » At ille conviciis actum (3) ait : « Aut ejice eum à te, « aut certe pro eo morieris. Tu, inquit, es incesta- « tor (4) hujus causæ, et tam velociter de fide resilis? »

(1) * Cam., *audire* pro *videre*.

(2) Corb., *defixumque cultrum*, pro *defixoque cultro*. Colb. autem, cum Reg. *A* et editis aliquot, habet *ascellam* pro *axillam*. Regm., *sub ascella*. Reg. *A* et Bec., *in ascella*. [Dub. et Clun., *defixumque cultrum in ascella*.] — * Cam., *defixoque cultro in ascella*; Reg. *B*, *in ascellam*.

(3) Sic Corb., Bell., Bec., Colb. [Dub. et Clun.] — * Cam. et Reg. *B*. — At cæteri habent, *at ille furore actus*.

(4) Sic iidem mss. cum Chesnio. Reg. *A*, habet *inscrutator*. Regm.,

Hæc ille audiens, repulsum a se puerum projecit ad eum; ipse vero accipiens, transfixum cultro in latere, sicut fratrem prius fecerat, jugulavit; deinde pueros cum nutritiis peremerunt. Quibus interfectis, Chlothacharius ascensis equitibus abscessit, parvipendens de interfectione nepotum; sed et Childebertus in suburbana concessit. Regina vero compositis corpusculis feretro, cum magno psallentio, immensoque luctu usque ad basilicam sancti Petri (1) prosecuta, utrumque pariter tumulavit: quorum unus decem annorum erat, alius vero septennis. Tertium vero Chlodovaldum comprehendere non potuerunt, quia per auxilium virorum fortium liberatus est. Is postposito regno terreno, ad Dominum transiit, et sibi manu propria capillos incidens, clericus factus est; bonisque operibus insistens, presbyter ab hoc mundo migravit (2). Hi quoque regnum Chlodomeris inter se æqua lance diviserunt. Chrotechildis vero regina talem se tantamque exhibuit, ut ab omnibus honoraretur: assidua in eleemosynis, pernox in vigiliis; in castitate atque omni honestate puram se semper exhibuit; prædia ecclesiis, monasteriis, vel quibuscumque locis sanctis necessaria providit, larga ac prona voluntate distribuit, ut putaretur eo tempore non regina, sed

---

incentor. Editi ut plurimum *incœptator.* [Clun., *incestator hujus, et tam velociter defendere vis?*] — * Reg. *B*, *tam velociter defenderis illis?*

(1) Hodie sanctæ Genovefæ, ut jam supra monuimus. Hoc scelus circa annum 526 patratum videtur, quod serius, anno scilicet 532 aut sequenti, admissum fuisse Valesius contendit.

(2) Obiit circa annum 560. Condidit monasterium in vico *Novientum* dicto, tribus milliaribus infra Parisios ad Sequanam, qui vulgo hodie dicitur *Saint-Cloud.*

propria Dei ancilla ipsi sedulo deservire; quam non regnum filiorum, non ambitio sæculi, nec facultas extulit ad ruinam, sed humilitas evexit ad gratiam.

XIX. Erat enim tunc et beatus Gregorius (1) apud urbem Lingonicam, magnus Dei sacerdos, signis et virtutibus clarus. Sed quia hujus pontificis meminimus, gratum arbitratus sum, ut situm loci Divionensis, in quo maxime erat assiduus, huic inseram lectioni. Est autem castrum firmissimis muris, in media planitie et satis jucunda, compositum; terras valde fertiles habens atque fecundas (2), ita ut, arvis semel scissis vomere, semina jaciantur, et magna fructuum opulentia subsequatur. A meridie habet Oscaram fluvium, piscibus valde prædivitem; ab aquilone vero alius fluviolus (3) venit, qui per portam ingrediens, ac sub pontem decurrens, per aliam rursus portam egreditur, totum munitionis locum placida (4) unda circumfluens; ante portam autem molina (5) mira velocitate divertit. Quatuor portæ a quatuor plagis mundi sunt positæ; totumque ædificium triginta tres turres exornant; murus vero illius de quadris lapidibus usque in viginti pedes, desuper a minuto lapide ædificatus habetur,

---

(1) Is erat proavus Gregorii Turonensis.

(2) Sic Bell., Regm. [Dub. et Clun.]; at cæteri mss. et editi, *terra valde fertilis atque fecunda*. — * Reg. *B*; *terras valde fertiles atque fecundas*. Cam. addit vocem *habens*, sicut Bell., Regm., etc.

(3) Hic *Suzon* vocatur qui ex valle *Val-Suzon* dicta, tribus leucis supra Divionem, exoritur.

(4) * Fortasse legendum *rapida*.

(5) * Sic Bell. et Reg. *B*; Corb. vero et Cam., *molinas*, quod retinuit Ruin.

habens in altum pedes triginta, in latum pedes quindecim. Quæ cur civitas dicta non sit, ignoro. Habet enim in circuitu pretiosos fontes; a parte autem occidentis, montes sunt uberrimi vineisque repleti, qui tam nobile incolis (1) falernum porrigunt, ut respuant Scalonum (2). Nam veteres ferunt ab Aureliano hoc imperatore fuisse ædificatum.

XX. Theudericus autem filio suo Theudeberto Wisigardem, cujusdam regis filiam (3), desponsaverat.

XXI. Gotthi (4) vero cum, post (5) Chlodovechi mortem, multa de his quæ ille adquisierat pervasissent, Theudericus Theudebertum, Chlothacharius vero Guntharium, seniorem filium suum, ad hæc requirenda transmittunt. Sed Guntharius usque Ruthenos accedens, nescio qua faciente causa, regressus est; Theudebertus vero usque ad Biterrensem civitatem abiens, Deas castrum (6) obtinuit, atque hinc prædam diripuit (7). Deinde ad aliud castrum, nomine Caprariam,

(1) * Pro *incolis* Reg. *B* habet, *in colles*.

(2) * Sic plerique codd., scilicet Bec., Cam., Reg. *B*, Clun., etc.; Bell., *Scanolonum* (non *Scalononum* ut edidit Ruin.); Regm., *Calonum*; Dub., *Acalonum*. Solus Corb. habet, *Cabilonum*, quod prætulit Ruinartius.

(3) Scilicet Wacconis Langobardorum regis, ut refert Paulus Diac., lib. 1, *de Gestis Langob.*, cap. 21.

(4) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *b*.)

(5) [In cod. Dub. hæc nomina sic ferè semper leguntur, *Chlodoveus*, *Chlotharius*, *Theudobertus*, sæpius *Theodobertus*. In Clun., *Clodovechus*, *Clotharius*, *Theodericus*, *Theodebertus*.]

(6) Hunc locum putant esse *Montadie* seu *Montady*; sed mavult Valesius hac voce designari *Diou* in Septimania.

(7) [Dub. et Clun., *atque in prædam diripuit.*] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

legatos mittit, dicens, nisi se illi subdant, omnem locum illum incendio concremandum, eosque qui ibidem resident captivandos.

XXII. Erat autem ibidem tunc matrona, Deuteria (1) nomine, utilis valde atque sapiens, cujus vir apud Biterris urbem concesserat. Quæ misit nuntios ad regem, dicens: « Nullus tibi, domine piissime, « resistere potest. Cognoscimus dominum nostrum: « veni, et quod fuerit beneplacitum in oculis tuis « facito. » Theudebertus autem ad castrum veniens, cum pace ingressus est; subditumque sibi cernens populum, nihil inibi male gessit. Deuteria vero ad occursum ejus venit; at ille speciosam (2) eam cernens, amore ejus capitur, suoque eam copulavit stratui.

XXIII. In illis diebus Theudericus parentem suum Sigivaldum occidit gladio, mittens occulte (3) ad Theudebertum, ut et ille Givaldum (4), filium ejus, neci daret, quem tunc secum habebat; sed quia eum de sacro fonte exceperat, perdere noluit. Litteras vero, quas ei pater transmiserat, ipsi ad legendum dedit, dicens: « Fuge hinc, quia patris mei præceptum ac« cepi ut te interficiam; si vero ille defunctus fuerit, « et me regnare audieris, tunc securus ad me rever« teris. » Quod audiens, gratias agens, et valedicens, abscessit. Arelatensem enim tunc urbem Gotthi per-

(1) Mss. nonnulli, et quidem vetustiores, *Deoteria*. [Ita cod. Dub.]
(2) * Cam., *præciosam*.
(3) [Clun., *occulte nuntios ad*.]
(4) Corb. et Bell., *Sigivaldum*. [Ita Dub. hic et infra.] Regm., *Gilvaldum*.

vaserant, de qua Theudebertus obsides retinebat; ad eam Givaldus confugit. Sed parum se ibidem cernens esse munitum, Latium (1) petiit, ibique et latuit. Dum hæc agerentur, nuntiatur Theudeberto patrem suum graviter ægrotare, et ad quem nisi velocius properaret, ut eum inveniret vivum, a patruis suis excluderetur, et ultra illuc non rediret. At ille his auditis, cunctis postpositis, illuc dirigit, Deuteria cum filia sua Arvernis relicta. Cumque abiisset, Theudericus non post multos dies obiit vicesimo tertio regni sui anno (2). Consurgentes autem Childebertus et Chlothacharius contra Theudebertum, regnum ejus auferre voluerunt; sed ille muneribus placatis (3), a leudibus suis defensatus est, et in regno stabilitus. Mittens postea Arvernum, Deuteriam exinde accersivit, eamque sibi matrimonio sociavit.

XXIV. Videns autem Childebertus, quod ei prævalere non potuisset, legationem ad eum misit, et ad se venire præcepit, dicens : « Filios non habeo, te tamquam filium habere desidero. » Quo veniente, tantis eum muneribus ditavit, ut ab omnibus miraretur. Nam de rebus bonis, tam de armis quam de vestibus, vel reliquis ornamentis, quæ regem habere decet, terna ei paria condonavit; similiter et de equitibus atque catinis (4). Hæc audiens Givaldus (5), quod scilicet

(1) Cod. Corb., *Italiam*, quod idem est.

(2) Ann. 524.

(3) Regm., *illis muneribus pacatis*. Ed. et mss., præter Corb. et Bell., habent *leodibus*. [Ita Dub. et Clun.] — * Ita et Reg. *B*; Cam. habet *leudibus*.

(4) Ms. 1, *catenis*; [ita Dub.] Mor. *S.* explicat, *catinis, id est vasis.*

(5) Bell. [et Dub.] ut supra, *Sigivaldus*. — * Ita et Cam.

Theudebertus regnum patris obtinuisset, ad eum de Italia rediit. Cui ille (1) congaudens ac deosculans, tertiam partem ei de muneribus quæ a patruo acceperat, est largitus; et omnia quæ in fisco suus pater posuerat de rebus Sigivaldi, patris ejus, ipsi reddi præcepit.

XXV. At ille in regno firmatus, magnum se atque in omni bonitate præcipuum reddidit. Erat enim regnum cum justitia regens, sacerdotes venerans, ecclesias munerans, pauperes relevans, et multa multis beneficia pia ac dulcissima accommodans voluntate. Omne tributum, quod (2) fisco suo ab ecclesiis in Arverno sitis reddebatur, clementer indulsit.

XXVI. Deuteria vero cernens filiam suam adultam valde esse, timens ne eam concupiscens rex sibi adsumeret, in basterna positam, indomitis bobus conjunctis, eam de ponte præcipitavit, quæ in ipso flumine spiritum reddidit. Hoc apud Viridunum civitatem actum est.

XXVII. Cumque jam septimus annus esset, quod Wisigardem desponsatam haberet, et eam propter Deuteriam accipere nollet, conjuncti Franci contra eum valde scandalizabantur, quare sponsam suam relinqueret. Tunc commotus, relicta Deuteria, de qua parvulum filium habebat, Theodobaldum (3) nomine, Wisigardem duxit uxorem. Quam nec multo tempore

(1) [Clun., *Quem ille.... fisco suo pater.*] — * Ita Cam. et Reg. *B*.
(2) * Cam. et Reg. *B*, *in fisco suo*.
(3) Sic Bell. et Corb.; alii *Theodovaldum*. [Dub., *Theodoboldum.*]

habens, defuncta illa, aliam accepit. Verumtamen Deuteriam ultra non habuit.

XXVIII. Childebertus autem et Theudebertus commoventes exercitum, contra Chlothacharium ire disponunt (1). Ille autem hæc audiens, æstimans se horum exercitum sustinere non posse, in silvam (2) confugit, et concides magnas in silvis illis fecit, totamque spem suam in Dei pietatem transfundens. Sed et Chrotechildis regina hæc audiens, beati Martini sepulcrum adiit, ibique in oratione prosternitur, et tota nocte vigilat, orans ne inter filios suos bellum civile consurgeret. Cumque hi venientes cum exercitibus suis eum obsiderent, tractantes illum die sequenti interficere, mane facto, in loco quo erant congregati, orta tempestas tentoria disjicit, res diripit, et cuncta subvertit; immixtaque fulgura cum tonitruis ac lapidibus super eos descendunt. Ipsi quoque super infectam grandine humum in faciem proruunt, et a lapidibus descendentibus graviter verberantur; nullum enim eis tegumen remanserat, nisi parmæ tantum, hoc maxime metuentes ne ab ignibus cœlestibus cremarentur. Sed et equites eorum ita dispersi sunt, ut vix in vicesimo quoque reperirentur stadio; multi enim prorsus ex eis non sunt inventi. Tunc illi, ut diximus, a lapidibus cæsi, et humo prostrati, pœnitentiam agebant, ac

---

(1) Ann. 537.

(2) Silvæ nomen retulit auctor qui Gesta Francorum scripsit, his verbis : *In silvam confugit in Arelauno.* De saltu Arelauno dicitur ad caput 25 Chron. Fredeg. Erat haud procul a Fontanellensi monasterio percelebri diœcesis Rothomagensis, in peninsula quam Sequana efformat.

precabantur veniam a Deo, quod ista contra sanguinem suum agere voluissent. Super Chlothacharium vero neque una quidem pluviæ gutta decidit, aut aliquis sonitus tonitrui est auditus; sed nec anhelitum ullius venti in illo loco sensere. Hi quoque mittentes nuntios ad eum, pacem et concordiam petierunt. Qua data, ad propria sunt regressi. Quod nullus ambigat hanc per obtentum reginæ beati Martini fuisse virtutem.

XXIX. Post hæc Childebertus rex in Hispaniam abiit (1). Quam ingressus cum Chlothachario, Cæsaraugustanam civitatem cum exercitu vallant atque obsident. At illi in tanta humilitate ad Deum conversi sunt, ut induti ciliciis, abstinentes a cibis et poculis, cum tunica beati Vincentii martyris muros civitatis psallendo circuirent; mulieres quoque amictæ nigris palliis, dissoluta cæsarie, superposito cinere, ut eas putares virorum funeribus deservire, plangendo sequebantur. Et ita totam spem suam locus ille ad Domini misericordiam retulit (2), ut diceretur ibidem Ninivitarum jejunium celebrari; nec æstimaretur aliud posse fieri, nisi eorum precibus divina misericordia inflecteretur. Hi autem qui obsidebant, nescientes quid obsessi agerent, cum viderent sic murum circuiri, putabant eos aliquid agere maleficii. Tunc adprehensum unum de civitate rusticum, ipsi interrogant, quid hoc esset quod agerent. Qui ait : « Tunicam beati « Vincentii deportant, et cum ipsa, ut eis Dominus

(1) Ann. 542.

(2) Cod. Bell. et Regm., *ad Dominum misericordiæ contulit*; Boch. S. *Dominum misericordem.*

« misereatur, exorant. » Quod illi timentes, se ab ea civitate removerunt. Tamen acquisita maxima Hispaniæ parte, cum magnis hi spoliis in Gallias redierunt.

XXX. Post Amalaricum vero, Theoda rex ordinatus est in Hispaniis (1). Quo interfecto, Theudegisilum levaverunt regem. Is dum ad cœnam cum amicis suis epularetur, et esset valde lætus, cum subito, exstinctis in recubitu luminaribus (2), ab inimicis gladio percussus interiit. Post quem Agila regnum accepit (3). Sumserant enim Gotthi hanc detestabilem consuetudinem, ut si quis eis de regibus non placuisset, gladio eum adpeterent; et qui libuisset animo, hunc sibi statuerent regem.

XXXI. Et quia Theodoricus rex Italiæ (4) Chlodovechi regis sororem in matrimonio habuit, mortuus parvulam filiam cum uxore reliquit. Hæc autem cum adulta facta esset, per levitatem animi sui, relicto matris consilio, quæ ei regis filium providebat, servum suum, Traguilanem (5) nomine, accepit, et cum eo ad civitatem, qua defensari possit, aufugit. Cumque mater ejus contra eam valde frenderet, peteretque ab ea ne humiliaret diutius nobile genus, sed, dimisso

---

(1) Ann. 531.

(2) Sic Bell. et Corb.; cæteri, *cereis subito exstinctis in recubitu ab, etc.* [Ita Dub. et Clun.] — * Ita cod. Cam.; Reg. *B*, *cereis subito extinctis in recubitu ab amicis.* Theudegisilum occisus est ann. 548.

(3) Ann. 549.

(4) * Tota via erravit Gregorius in hoc capite. Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *c.*)

(5) Colb. *Trauvillanem*; Bell., *Traquillanem*; Regm., *Straguilonem.* Vide Fredegarium, cap. 44.

servo, similem sibi de genere regio, quem mater providerat, deberet accipere, nullatenus voluit adquiescere. Tunc mater ejus contra eam frendens exercitum commovit. At illi venientes super eos, Traguilanem interfecerunt gladio, ipsam quoque cædentes in domum matris reduxerunt. Erant autem sub ariana secta viventes; et quia consuetudo eorum est, ut ad altarium venientes, de alio calice reges communicent, et de alio (1) populus minor, venenum in calice illo posuit de quo mater communicatura erat. Quo illa hausto, protinus mortua est. Non enim dubium est tale maleficium esse de parte diaboli. Quid contra hæc miseri hæretici respondebunt, ut in sancta (2) eorum locum habeat inimicus? Nos vero Trinitatem in una æqualitate pariter et omnipotentia confitentes, etiam si mortiferum bibamus, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, veri atque incorruptibilis Dei, nihil nos nocebit. Indignantes ergo Itali contra hanc mulierem, Theodadum, regem Tusciæ, invitantes, super se regem statuunt. Hic vero cum didicisset quæ meretrix ista commiserat, qualiter, propter servum quem acceperat, in matrem exstiterat parricida, succenso vehementer balneo, eam in eodem cum una puella includi præcepit. Quæ nec mora, inter arduos vapores ingressa, in pavimento conruens, mortua atque con-

(1) Cam., *de alio calice reges accedant et ex alio*, etc.; Reg. *B*, *de uno calice reges accipiant*.

(2) Sic omnes mss., præter Bell., qui prima manu habet *Scam*, et alia manu *sectam*; sed retinenda est vox *Sancta*. Quo nomine intelligitur sacra Eucharistia, et quidem hic sub unica specie. Lege Mabillonii Commentarium prævium in Ordinem Romanum, tomo II. Musei Italici.

sumta est. Quod cognoscentes hi reges Childebertus et Chlothacharius, consobrini ejus, necnon et Theudebertus, quod scilicet tam turpi fuerit interfecta supplicio, ad Theodadum legationem dirigunt, exprobrantes de morte ejus, atque dicentes : « Si hæc quæ « egisti nobiscum non composueris, regnum tuum « auferemus; et simili pœna te damnabimus. » Tunc ille timens, quinquagena cis millia aureorum transmisit. Childebertus autem, ut erat semper contra Chlothacharium regem invidus atque versutus, cum Theudeberto, nepote suo, conjunctus, diviso inter se hoc auro, nihil exinde dare regi Chlothachario voluerunt. At ille super thesauros Chlodomeris adgressus, multum illis amplius quam hi fraudaverant abstulit.

XXXII. (1) Theudebertus vero in Italiam abiit, et exinde multum adquisivit. Sed quia loca illa, ut fertur, morbida sunt, exercitus ejus in diversis febribus conruens vexabatur : multi enim ex his in illis locis mortui sunt. Quod videns Theudebertus, ex ea reversus est, multa secum spolia ipse, vel sui deferentes; dicitur tamen tunc temporis usque Ticinum accessisse civitatem, in qua Buccellinum (2) rursum direxit. Qui, minore illa Italia capta (3), atque in ditionem regis antedicti redacta, majorem petiit; in qua contra Bellissarium (4) multis vicibus pugnans, victoriam obtinuit. Cumque impe-

(1) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *d.*)

(2) Reg. *A*, *Buccilenum*; [ita Clun.] — * Ita et Reg. *B.* Hunc *Butilinum* Procopius et Agathias appellant.

(3) Ann. 547.

(4) Sic cod. Regm. semel. Sed alii mss., etiam vetustissimi, semper habent *Belsuarium*. [Ita Dub. et Clun.] — * Ita et Cam. et Reg. *B.* [Dub. habet *Narsitem*, et infra *Narsis.*]

rator vidisset, quod Bellissarius crebrius vinceretur, amoto eo, Narsetem in ejus locum statuit; Bellissarium vero comitem stabuli, quasi pro humilitate, quod prius fuerat, posuit. Buccellinus vero contra Narsetem magna certamina gessit; capta omni Italia, usque in mare terminum dilatavit; thesauros vero magnos ad Theudebertum de Italia direxit. Quod cum Narses imperatori posuisset in notitiam, imperator, conductis pretio gentibus, Narseti solatium mittit, confligensque postea victus abscessit. Deinceps vero Buccellinus Siciliam occupavit, de qua etiam tributa exigens, regi transmisit. Magna enim ei felicitas in his conditionibus fuit.

XXXIII. Asteriolus (1) tunc et Secundinus magni cum rege habebantur : erat autem uterque sapiens, et rhetoricis imbutus litteris. Sed Secundinus plerumque legationem imperatori a rege missus intulit; et ob hoc jactantiam sumserat, ac nonnulla contra rationem exercebat. Qua de causa factum est, ut inter illum atque Asteriolum lis sæva consurgeret, quæ usque ad hoc profecit, ut, oblitis verborum objectionibus, propriis se manibus lacerarent (2). Cumque hæc per regem pacificata fuissent, et Secundinus adhuc de sua cæde tumeret (3), nata est inter eos rursum intentio; et rex suscipiens Secundini causam, Asteriolum in ejus potestatem dedidit. Qui valde humiliatus est, et

(1) Reg. *A*, *Etteriolus* semel, tum *Atteriolus*.

(2) Sic Corb. et Bell. Alii, *verberarent*. [Ita Clun.] — * Ita Cam. et Reg. *B*.

(3) Sic iidem codd. cum Bec., Reg. *A*, et Regm.; Colb., *tumuerat*. — * Reg. *B*, *timuerat*.

ab honore (1) depositus; sed per Wisigardem reginam iterum est restitutus. Mortua autem illa, consurgens iterum Secundinus eum interfecit. Nam hic moriens filium dereliquit; qui cum crevisset, et esset adultus, cœpit patris sui velle injuriam vindicare. Tunc Secundinus timore perterritus, dum de villa in villam ante eum fugeret, cum se jam videret, eo imminente, non posse evadere, ne in manus inimici conrueret, veneno se, ut dicitur, interfecit.

XXXIV. Desideratus autem, Viridunensis episcopus, cui Theudericus rex multas inrogavit injurias, cum post multa exitia et damna atque ærumnas, ad libertatem propriam, jam Domino jubente, rediisset, et episcopatu, ut diximus, apud Viridunensem urbem potiretur, videns habitatores ejus valde pauperes atque destitutos, dolebat super eis; et cum ipse per Theudericum de rebus suis remansisset extraneus, nec haberet de proprio qualiter eos consolaretur, bonitatem et clementiam circa omnes Theudeberti regis cernens, misit ad eum legationem, dicens : « Fama bonitatis « tuæ in universam terram vulgatur, cum tanta sit tua « largitas, ut etiam non petentibus opem præstes. « Rogo, si pietas tua habet aliquid de pecunia, nobis « commodes, qua cives nostros relevare valeamus; « cumque hi negotium exercentes, responsum in ci- « vitate nostra, sicut reliquæ habent, præstiterint, « pecuniam tuam cum usuris legitimis reddemus. » Tunc ille pietate commotus, septem ei millia aureorum præstitit, quæ ille accipiens per cives suos ero-

(1) * *Honor* hic pro *beneficium* ponitur.

gavit. At illi negotia exercentes, divites per hoc effecti sunt, et usque hodie magni habentur. Cumque antedictus episcopus debitam pecuniam obtulisset regi, respondit rex : « Non habeo necessarium hoc recipere; « illud mihi sufficit, si dispensatione tua pauperes, « qui opprimebantur inopia, per tuam suggestionem, « vel per meam largitatem sunt relevati. » Et nihil exigens, antedictos cives divites fecit.

XXXV. Defuncto autem apud urbem supradictam memorato antistite, Agiricus, quidam e civibus, in cathedram ejus subrogatur. Siagrius (1) autem, filius ejus, reminiscens injurias patris, qualiter a Sirivaldo ad regem Theudericum incusatus, non solum spoliatus, verum etiam suppliciis affectus fuisset, oppressum cum armata manu Sirivaldum taliter interfecit. Tunc mane facto, cum nebula esset condensa, et, vix adhuc disrumpentibus tenebris, aliquid quis posset discernere, venit ad villam ejus in Divionensi territorio, cui nomen est Floriacum (2); egressoque domum uno amicorum, putantes ipsum Sirivaldum esse, interfecerunt eum; et revertentibus (3), quasi victoriam obtinuissent de inimico, indicat eis unus ex familia, non eos dominum interfecisse, sed subditum. At illi regressi, requirentes eum, cellulam, in qua dormire solitus erat, repertam adgrediuntur; ad cujus ostium diutissime pugnantes, nihil ei poterant prævalere. Dehinc,

(1) Reg. *A*, Colb. et Bad., *Siacrius*. Et infra pro *Sirivaldo* aliquot editi et mss. *Siriuldo*. — * Reg. *B*, *Siacricus*.

(2) Vicus ad Oscaram fluvium, vulgo *Fleurey-sur-Ouche*, tribus leucis supra Divionem.

(3) Regm., *exsultantibus eis*.

eruto ab uno latere pariete, ingredientes, gladio eum interfecerunt. Post mortem enim Theuderici hic interfectus est.

XXXVI. His denique gestis, Theudebertus rex ægrotare cœpit. Ad quem medici multa studia impenderunt; sed nihil valuit, quia eum jam Dominus vocari jubebat. Ergo cum diutissime ægrotasset, ab ipsa infirmitate deficiens, reddidit spiritum (1). Franci vero cum Parthenium in odio magno haberent, pro eo quod eis tributa antedicti regis tempore inflixisset, eum persequi cœperunt. Ille vero in periculo positum se cernens, confugium ab urbe facit, et a duobus episcopis suppliciter exorat, ut eum ad urbem Trevericam deducentes, populi sævientis seditionem sua prædicatione comprimerent. Quibus euntibus, nocte dum in stratu suo decumberet, subito per somnium vocem magnam emittit, dicens : « Heu! heu! succurrite qui « adestis, et auxilium ferte pereunti. » A quo clamore expergefacti qui aderant, interrogant quid hoc esset. Respondit ille : « Ausanius, amicus meus, cum Papia-« nilla conjuge, quos olim interfeci, ad judicium me « arcessebant, dicentes : Veni ad respondendum, quia « causaturus es nobiscum coram Domino. » Zelo enim ductus, ante (2) annos aliquot, conjugem innocentem, amicumque peremerat. Igitur accedentibus episcopis ad antedictam urbem, cum strepentis populi seditio-

(1) Ann. 547. * Secundum Ruinart; at 548, si Mario Aventicensi credimus : quem calculum sequitur *l'Art de vérifier les Dates*.

(2) [Clun., *ante hos annos*.]

nem ferre non possent, eum in ecclesia abdere voluerunt; scilicet ponentes eum in arca, et desuper sternentes vestimenta, quæ erant ad usum ecclesiæ. Populus autem ingressus, perscrutatusque universos angulos ecclesiæ, cum nihil reperisset, frendens egrediebatur. Tunc unus ex suspicione locutus, ait : « En « arca, in qua non est inquisitus adversarius noster. » Dicentibus vero custodibus nihil in ea aliud nisi ornamenta ecclesiæ contineri, illi clavem postulant, aientes : « Nisi reseraveritis velocius, ipsi eam sponte « confringimus. » Denique reserata arca, amotis linteaminibus, inventum extrahunt, plaudentes atque dicentes : « Tradidit Deus inimicum nostrum in manus « nostras. » Tunc cædentes eum pugnis, sputisque perurgentes, vinctis post tergum manibus, ad columnam lapidibus obruerunt. Fuit autem in cibis valde vorax; sed quæ sumebat, quo celerius ad manducandum commoveretur, sumto aloe, velociter digerebat; sed et strepitus ventris, absque ulla auditorum reverentia, in publico emittebat. Hoc ergo exitu consummatus interiit.

XXXVII. Gravem eo anno et solito asperiorem hyemem fecit (1), ita ut torrentes concatenati gelu pervium populis iter, tanquam reliqua humus, præberent. Aves quoque rigore affectæ vel fame, absque ullo hominum dolo, cum magnæ essent nives, manu capiebantur. A transitu igitur Chlodovechi usque in transitum Theudeberti, computantur anni triginta

(1) Phrasis est gallica, quam habent mss. omnes, præter Bec., qui habet, *Gravis.... asperior hiems fuit.*

septem (1). Mortuo ergo Theudeberto quarto decimo regni sui anno, regnavit Theodobaldus (2) filius ejus pro eo.

---

(1) Col., *triginta sex.* — * Ita Reg. *B.* — [Anni triginta septem incompleti intelligendi sunt, sicut et anni quatuordecim regni Theodeberti. Theodebertus obiit anno 547.] — Vid. notam 1, cap. præcedentis.

(2) Sic Bec., alii *Theodovaldus*. Vide supra, cap. 27.

LIBER QUARTUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUARTI (1).

(1) Deest index capit. in Reg. *B*.

I. Igitur Chrotechildis (2) regina plena dierum, bonisque operibus prædita, apud urbem Turonicam obiit, tempore Injuriosi episcopi : quæ Parisius cum magno psallentio (3) deportata, in sacrario basilicæ S. Petri, ad latus Chlodovechi regis sepulta est a filiis suis, Childeberto atque Chlothachario regibus. Nam basilicam illam ipsa construxerat, in qua et Genovefa beatissima est sepulta.

II. Denique Chlothacharius rex indixerat, ut omnes ecclesiæ regni sui tertiam partem fructuum fisco dissolverent. Quod, licet inviti, cum omnes episcopi consensissent atque subscripsissent, viriliter hoc beatus Injuriosus respuens subscribere dedignatus est, dicens : « Si volueris res Dei tollere, Dominus regnum

---

(1) * In cod. Corb. Explicit capitulatio. Incipit liber quartus.

(2) * Corb., *Chrodechildis*. [Clun., *Crodichildis*.]—* *Chrothigildis*. Reg. *B*.— *Chrodigildis*. Cam.

(3) Sic mss. omnes præter Regm., qui habet, *psallentium choro*, et Bec. cum ed., *psallentium præconio*. — S. Chlotildis festum celebratur die 3 junii. Obiit, circa annum 545, juxta Cointium, qui mortem Injuriosi episcopi ad annum 546 refert. (Ex Ruinart.)

« tuum velociter auferet (1) : quia iniquum est, ut « pauperes, quos tuo debes alere horreo, ab eorum « stipe tua horrea (2) repleantur. » Et iratus contra regem, nec valedicens abscessit. Tunc commotus rex, timens etiam virtutem beati Martini, misit post eum cum muneribus, veniam precans, et hoc quod fecerat damnans, simulque rogans, ut pro se virtutem beati Martini antistitis exoraret.

III. Chlothacharius (3) denique ipse rex de diversis mulieribus septem filios habuit, id est de Ingunde (4), Guntharium, Childericum, Charibertum, Guntchramnum (5), Sigibertum, et Chlotsindam filiam. De Aregunde vero sorore Ingundis, Chilpericum. De (6) Chunsena habuit Chramnum. Quæ autem causa fuerit, ut uxoris suæ sororem acciperet, dicamus. Cum jam Ingundem in conjugio accepisset, et eam unico amore diligeret, suggestionem ab ea accepit, dicente : « Fecit « dominus meus de ancilla (7) sua quod libuit, et suo « me strato (8) adscivit : nunc ad complendam merce- « dem, quid famula tua suggerat, audiat dominus meus « rex. Precor ut sorori meæ, servæ vestræ, utilem

(1) * Corb. et Reg. *B.*, *aufert.*

(2) * *Horrea,* abest in Corb.

(3) * Deest in Corb. et Reg. *B*, qui cæterum habet *Chlotharius.*

(4) * *Ingudæ*, Reg. *B.*

(5) [Clun., *Guntrannum.*] * *Gunthchr...* Reg. *B.*

(6) * Corb. [et Dub., *de Chunsina.*] — * Reg. *B*, *Gunsina.* — *Chrammum.*

(7) [In cod. Clun. deest *de ancilla sua.*]

(8) Corb., *suum stratui ad:..* [Clun., *suo me stratui.*] — * Sic et Reg. *B* et Cam.

« atque habentem (1) virum ordinare dignemini, unde « non humilier, sed potius exaltata servire fidelius « possim. » Quod ille audiens, cum esset nimium luxuriosus, in amorem Aregundis incenditur (2), et ad villam in qua ipsa residebat dirigit, eamque sibi in matrimonio sociavit. Qua accepta, ad Ingundem rediens, ait : « Tractavi mercedem illam implere, quam « me tua dulcedo expetiit. Et requirens virum divi- « tem atque sapientem, quem tuæ sorori deberem « adjungere, nihil melius quam meipsum inveni. Ita- « que noveris, quia eam conjugem accepi, quod tibi « displicere non credo. » At illa : « Quod bonum, « inquit, videtur in oculis domini mei faciat : tantum « ancilla tua cum gratia regis vivat. » Guntharius vero, Chramnus atque Childericus vivente patre mortui sunt. Exitum vero Chramni in posterum scribemus (3). Alboinus (4) quoque rex Langobardorum Chlotsindam (5) filiam regis accepit. Obiit autem Injuriosus episcopus urbis Turonicæ decimo et septimo episcopatus sui anno : cui (6) Baudinus, ex domestico Chlothacharii regis, successit, decimus-sextus post exitum beati Martini.

IV. Chanao quoque Britannorum comes tres fra-

---

(1) Id est divitem; Reg. et editi 2, *habilem*.

(2) * *In amore Aregundis incedit*; Reg. *B* et Corb.

(3) * *Scripsimus*, Cam.; *scribimus*, Corb.

(4) * Corb. et Bell., *Alboënus*. [Ita Dub. et Clun.] — * *Albenus*, Reg. *B*. — De hoc fusius Paul. diac. lib. I et II, de Gestis Langobardorum.

(5) * *Chlodisindam*, Cam.

(6) [Dub., *Baudenus ex domestico Clotharii... Chano quoque*.] — * *Baudenus*, Reg. *B*. — *Post obitum*, Corb. Reg. *B*, Cam. — De domesticis, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *a*.)

tres suos interfecit. Volens autem adhuc Macliavum interficere, comprehensum atque catenis oneratum in carcere retinebat. Qui per Felicem (1) Namneticum episcopum a morte liberatus est. Post hæc juravit fratri suo, ut ei fidelis esset : sed nescio quo casu sacramentum inrumpere voluit : quod Chanao sentiens, iterum eum persequebatur. At ille, cum se evadere non posse videret, post alium comitem regionis illius fugit, nomine Chonomorem (2). Is cum sentiret persecutores ejus adpropinquare, sub terra eum in loculo (3) abscondit, componens desuper ex more tumulum, parvumque ei spiraculum reservans, unde halitum resumere posset. Advenientibus autem persecutoribus ejus dixerunt : « Ecce hic Macliavus mor« tuus atque sepultus jacet. » Quod illi audientes, atque gaudentes, et super tumulum (4) bibentes, renuntiaverunt fratri eum mortuum esse. Quod (5) ille audiens, regnum ejus integrum accepit : nam semper Britanni (6) sub Francorum potestate post obitum regis Chlodovechi fuerunt, et comites, non reges appellati sunt. Macliavus autem de sub terra consurgens, Veneticam urbem expetiit, ibique tonsuratus (7), et episcopus ordinatus est. Mortuo autem

(1) [Dub., *Namnetiæ episc.*]

(2) Regm., *Clonomorem.* — De hoc agit auctor vitæ S. Gildæ, quæ habetur apud Surium, et Bollandum die 19 januarii, et in sæculo I Benedictino. (Ruin.)

(3) * *Loco*, Reg. *B.*

(4) * *Tumulum illum*, Cam. Reg. *B.*

(5) * *Quod*, deest in Corb.

(6) * *Brittani*, Corb. Reg. *B.* — De Britannis, vid animadv ad calcem tomi. (Not. *b.*)

(7) * *Tonsorat...* Corb. Reg. *B.*

Chanaone (1), hic apostatavit, et demissis capillis, uxorem quam post clericatum reliquerat, cum regno fratris (2) simul accepit : sed ab episcopis excommunicatus est : cui qualis fuerit interitus, sequenter scribemus (3). Obiit autem Baudinus episcopus anno sexto episcopatus sui : in cujus locum (4) Guntharius abbas subrogatur, decimus-septimus post transitum sancti Martini.

V. Denique (5) cum beatus Quintianus, sicut supra diximus, ab hoc mundo migrasset, sanctus Gallus in ejus cathedram, rege opitulante, substitutus est. Hujus tempore cum lues illa, quam inguinariam (6) vocant, per diversas regiones desæviret, et maxime tunc Arelatensem provinciam depopularetur, sanctus Gallus non tantum pro se, quantum pro populo suo, trepidus erat. Cumque diu noctuque Dominum deprecaretur, ut vivens plebem suam vastari non cerneret, per visum noctis apparuit ei angelus Domini, qui tam cæsariem quam vestem in similitudine nivis candidam efferebat. Et ait ad eum : « Bene enim facis, o sacer« dos, quod sic Dominum pro populo tuo supplicas : « exaudita est enim oratio tua; et ecce eris cum

(1) *Chonoone*, Corb.

(2) [Clun., *fratris sui accepit.*]

(3) * *Scribimus*, Corb. Reg. *B.* — Vid. lib. v, cap. 16.

(4) * *Loco*, Corb. Reg. *B.* — Anno 552.

(5) Deest hoc caput in codicibus Vatic., Corb., Bellov., Colb. et Reg. [deest etiam in Dub. sicut et duo sequentia.] * Et in Reg. *B* et Cam. — S. Galli vita habetur inter Vitas Patrum, cap. 6. — De Quintiano, vid. libro III, cap. 2, 12.

(6) Sic dicta, quod in inguine nasceretur ulcus, unde morbi initium.

« populo tuo ab hac infirmitate liberatus, nullusque « te vivente in regione ista ab hac strage deperiet. « Nunc autem ne timeas : post octo vero annos time. » Unde manifestum fuit, transactis his annis, eum à sæculo discessurum. Expergefactus autem, et Deo gratias pro hac consolatione agens, quod eum per cœlestem nuntium confortare dignatus est, Rogationes illas instituit, ut media Quadragesima psallendo, ad basilicam beati Juliani martyris itinere pedestri venirent. Sunt autem in hoc itinere quasi stadia trecenta sexaginta (1). Tunc etiam in subita contemplatione parietes vel domorum vel ecclesiarum signari videbantur. Unde a rusticis hæc scriptio Thau (2) vocabatur. Cum autem regiones alias, ut diximus, lues illa consumeret, ad civitatem Arvernam, sancti Galli intercedente oratione, non adtigit. Unde ego (3) non parvam censeo gratiam, qui hoc meruit, ut pastor positus oves suas devorari, defendente Domino, non videret. Cum autem ab hoc mundo migrasset, et ablutus (4) in ecclesiam deportatus fuisset, Cato presbyter continuo a clericis de episcopatu laudes accepit; et omnem rem ecclesiæ, tamquam si jam esset episcopus, in suam redegit potestatem : ordinatores (5) removet, ministros respuit, cuncta per se ordinat.

(1) Duodecim circiter leucis dissita est Brivas à Claromontana urbe. (Ruin.) — De Claromonte, vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. c.)

(2) *Thau*, vel *Tau*; nomen litteræ græcæ T, idemque signum crucis.

(3) Sic Regm. cum Bad.; ceteri, *unde hæc non*.

(4) *Qui mos illis temporibus invaluerat · ut videre est II, 5; IV, 37 et 45.

(5) Ordinatorum officium vel ex hoc loco licet intelligere. Berte-

VI. Episcopi (1) tamen qui advenerant ad sanctum Gallum sepeliendum, postquam eum sepelierant, dixerunt Catoni presbytero : « Videmus quia te elegit pars maxima populorum : veni, consenti nobis, « et benedicentes consecremus te ad episcopatum. « Rex vero parvulus est, et si qua tibi adscribitur « culpa, nos suscipientes te sub defensione nostra, « cum proceribus et primis regni Theodobaldi regis « agemus, ne tibi ulla excitetur injuria; nos quoque « in tantum fideliter crede, ut spondeamus pro te « omnia, etiam si damni aliquid supervenerit, de « nostris propriis facultatibus id reddituros. » At ille cothurno vanæ conflatus gloriæ, ait : « Nostis enim « fama currente, me ab initio ætatis meæ semper re« ligiose vixisse, vacasse jejuniis, elemosynis delecta« tum fuisse, continuatas sæpius exercuisse vigilias, « psallentio vero jugi crebra perstitisse statione noc« turna. Nec me Dominus Deus meus patitur hac or« dinatione privari, cui tantum famulatum exhibui. « Nam et ipsos clericatus gradus canonica sum semper « institutione sortitus. Lector decem annis fui, in « subdiaconatus officio quinque annis ministravi, « diaconatui vero quindecim annis mancipatus fui, « presbyterii autem jam honore viginti annis potior. « Quid enim mihi nunc restat, nisi ut episcopatum, « quem fidelis servitus promeretur, accipiam? Vos

fridus episc. Ambianensis, in privilegio Corbeiensi, vetat ne quis episcopus ex suis successoribus, aut archidiaconus, seu quislibet ordinator ecclesiæ Ambianensis, ad præfatum monasterium accedere, aut.... præsumat, nisi ab abbate rogatus fuerit. (Ruin.)

(1) Deest hoc cap. in Vatic., Bel., Corb., Colb. et Reg. —* Et in Reg. *B* et Cam.

« igitur revertimini ad civitates vestras, et si quid « utilitati vestræ competit, exercete : nam ego canonice adsumturus sum hunc honorem. » Hæc audientes episcopi, et in eum vanam gloriam exsecrantes, discesserunt.

VII. Igitur (1) cum consensu clericorum ad episcopatum electus, cum adhuc non ordinatus cunctis ipse præesset, Cautino archidiacono diversas minas intendere cœpit, dicens : « Ego te removebo, ego te « humiliabo, ego tibi multas neces impendi præci« piam. » Cui ille : « Gratiam, inquit, tuam, domine « piissime, habere desidero; quam si mereor, unum « tibi beneficium præstabo. Sine ullo enim labore « tuo, et absque ullo dolo, ego ad regem pergam, « et episcopatum tibi obtinebo, nihil petens, nisi ut « promerear gratiam tuam. » At ille suspicans eum sibi velle illudere, hæc valde despexit. Hic vero cum se cerneret humiliari, atque calumniæ subjici, languore simulato, et per noctem civitatem egrediens, Theodobaldum regem petiit, adnuntians transitum sancti Galli. Quod ille audiens, vel qui cum eo erant, convocatis sacerdotibus apud Mettensem civitatem, Cautinus archidiaconus episcopus ordinatur. Cum autem venissent nuntii Catonis presbyteri, hic jam episcopus erat. Tunc ex jussu regis traditis ei clericis, et omnibus quæ hi de rebus ecclesiæ exhibuerant, ordinatisque qui cum eo pergere deberent episcopis, et camerariis (2), Arvernos eum direxerunt. Qui a cle-

(1) Et hoc caput deest in mss. supradictis. — De modo episcopos eligendi, vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *d.*)

(2) De camerariorum munere, vid. notam Ruinartii ad lib. VI, cap. 45.

ricis et civibus libenter exceptus, episcopus Arvernis est datus. Grandes postea inter ipsum et Catonem presbyterum inimicitiæ ortæ sunt : quia nullus unquam potuit flectere Catonem, ut episcopo suo subditus esset. Nam et divisio clericorum facta est, et alii Cautino episcopo erant subditi, alii Catoni presbytero : quod eis fuit maximum detrimentum. Cautinus autem episcopus videns eum nulla ratione posse flecti, ut sibi esset subditus, tam ei quam amicis ejus, vel quicumque ei consentiebant, omnes res ecclesiæ abstulit, reliquitque eos inanes ac vacuos. Quicumque tamen ex ipsis ad eum convertebantur, iterum quod perdiderant, recipiebant.

VIII. Regnante vero Agilane apud Hispaniam, cum populum gravissimo dominationis suæ jugo adtereret, exercitus imperatoris Hispanias est ingressus, et civitates aliquas pervasit. Interfecto autem Agilane, Athanagildus (1) regnum accepit. Qui multa bella contra ipsum exercitum postea egit, et eos plerumque devicit; civitatesque, quas male pervaserant, ex parte auferens de potestate eorum.

IX. Theodobaldus vero cum jam adultus esset, Vuldetradam (2) duxit uxorem. Hunc Theodobaldum ferunt mali fuisse ingenii, ita ut iratus cuidam, quem

---

(1) Regm. [et Clun.] cum Bad., *Athanagel, dux*, mendose. [Cod. Dub., *regnum ejus accepit.*] * Sic et Corb. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *e.*)

(2) Sic Bec. et Reg.; alii *Waldetrudam*, aut *Vuldotradam*. * *Valdethradam*, Corb.; *Valtetradam*, Bell.; *Vuldedradam*, Reg. *B.* — Hæc fuit Wachonis Langobardorum regis altera filia, Wisegardis Theodeberti uxoris soror, de quibus Paulus, lib. 1, cap. 21.

suspectum de rebus suis habebat, fabulam fingeret, dicens : « Serpens ampullam vino plenam reperit; « per hujus enim (1) os ingressus, quod intus habe« batur avidus hausit : a quo inflatus vino, exire per « aditum quo ingressus fuerat, non valebat. Veniens « vero vini dominus, cum ille exire niteretur, nec « posset, ait ad serpentem : Evome prius quod inglu« tisti, et tunc poteris abscedere liber. » Quæ fabula magnum ei timorem atque odium præparavit. Sub eo enim et Buccellinus (2), cum totam Italiam in Francorum regnum redegisset, à Narsete interfectus est : Italia ad partem imperatoris capta; nec fuit qui eam ultra reciperet. Sub hujus (3) tempore uvas in arbore quam sambucum (4) vocamus, absque vitis conjunctione natas vidimus : et flores ipsarum arborum, quæ nigra, ut nostis, grana proferre solitæ sunt, racemorum grana dederunt. Tunc et in (5) circulum lunæ (6) quinta stella ex adverso veniens introisse visa est. Credo hæc signa mortem ipsius regis adnuntiasse. Ipse vero valde infirmatus, a cinctura deorsum se ju-

(1) * Ruin. et Bouq. habebant, *per cujus os*; at nobis favent Corb., Bell., Colb., Reg. *A*; Cam. : in Reg. *B* hæc videntur fuisse, sed erasa.

(2) * *Buccelenus*, Corb., Cam. — *Narsite*, Corb., Reg. *B*. — De Buccellini in Italiam expeditionibus, vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *f*.)

(3) * *Sub eo t.*, Reg. *B*.

(4) *Sanucum*, Corb.; Mor. s., *saucum*. [Ita Dub. et Clun.] — * *Quæ nostis ut nigr. gr.*, Corb.

(5) * *Et*, deest in Corb. et Cam.; *in*, deest in Reg. *B*.

(6) * Quidam mss. dant : *lunæ quintæ stella*; [ita Clun.] alii, *stellam*. — *Quinta stella*, Corb., Colb., Reg. *A*; Reg. *B*, Bell., ubi recentiori manu *a*, in *æ* mutatum est. Ruin. et D. Bouq., *stella quinta*.

dicare non poterat (1). Qui paullatim decidens (2), septimo regni sui anno mortuus est, regnumque ejus Chlothacharius rex accepit, copulans Vuldetradam (3) uxorem ejus strato suo. Sed increpitus a sacerdotibus, reliquit eam, dans ei Garivaldum ducem, dirigensque (4) Arvernis Chramnum filium suum.

X. Eo (5) anno rebellantibus Saxonibus, Chlothacharius rex, commoto contra eos exercitu, maximam eorum partem delevit, pervagans totam Thoringiam ac devastans, pro eo quod Saxonibus solatium præbuissent (6).

XI. Decedente (7) vero apud urbem Turonicam Gunthario episcopo, per emissionem, ut ferunt,

---

(1) * Ruin., D. Bonq. et editi, *se volutare*. Cod. Regm., *diu non poterat stare*. At codd. Corb., Bec., Colb., Reg. *A*; Dub., Clun., Reg. *B* et Cam.; habent *se judicare*; quod, licet barbarum, vocabulum recipere in textum non dubitavimus. Bell., *se judecare*, at e transversa linea signatum est ut mendosum. Forte hoc verbum valet perinde ac, sui esse compos, vel quidpiam simile.

(2) * *Decedens*, Reg. *B*; *incedens*, Corb. — Theodebaldi mors anno 555 consignanda est, si quidem Theodeberti mors contigit anno 548, ut scribit Marius in chronic. sequimur autem calculum D. Clementis. (*Art de vérifier les Dates.*)

(3) [Clun., *Vuldetradam stratui suo.*] — * *Stratui*, Corb., Reg. *B*, Cam.

(4) Regm., *dirigens Arvernis ad filium suum Chramnum.* — * *Arvernum*, Corb., Reg. *B*.

(5) Hoc caput deest in Reg. et Colb. * Et in Reg. *B*. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. g.)

(6) Aliquot, *suppetias præstitissent.* [Dub., *solatium præbuisset.*] * Sic et Cam. — Nonnulli pro *totam Thoringiam*, habent, *Tornacum, Thoringiam.* [Ita Clun.]

(7) Hoc caput non habent Corb. et Bell. [Non habet etiam Dub.] * Nec Cam. — *Vero* deest in Reg. *B*.

Cautini episcopi, Cato presbyter ad gubernandam Turonicæ urbis ecclesiam petebatur. Unde factum est, ut conjuncti clerici, cum Leubaste martyrario (1) et abbate, cum magno apparatu Arvernum properarent. Cumque Catoni regis voluntatem patefecissent, suspendit eos a responso paucis diebus. Hi vero regredi cupientes, dicunt : « Pande nobis voluntatem « tuam, ut sciamus quid debeamus sequi : alioquin « revertimur ad propria. Non enim nostra te volun- « tate expetivimus, sed regis præceptione. » At ille, ut erat vanæ gloriæ cupidus, adunata pauperum caterva, clamorem dari præcepit his verbis : « Cur nos « deseris, bone pater, filios, quos nunc usque edu- « casti? Quis nos cibo potuque reficiet, si tu abieris? « Rogamus ne nos relinquas, quos alere consuesti. » Tunc ille conversus ad clerum (2) Turonicum, ait : « Videtis nunc, fratres carissimi, qualiter hæc mul- « titudo pauperum me diligit : non possum eos relin- « quere et ire vobiscum. » Istud hi responsum accipientes, regressi sunt Turonis. Cato autem amicitias cum Chramno nexuerat, promissionem ab eo accipiens, ut si contigerit (3) in articulo temporis illius regem mori Chlothacharium, statim ejecto Cautino ab episcopatu, iste præponeretur ecclesiæ. Sed qui cathedram beati Martini contemtui habuit, quam voluit non accepit : impletumque est in eo quod David

(1) * *Martyr. et abb.*, desunt in Reg. *B.* — Martyrarii dicebantur qui martyrum oratoriis præerant. Ex formula Andegavensi, n° 48, tom. IV. Analect. Mabillon. colligitur martyrarium matriculæ seu nosocomio pauperum præfuisse. (Ruin.)

(2) * *Clericum*, Reg. *B.*

(3) * *Contingeret*, Reg. *B.*

cecinit, dicens : *Noluit benedictionem, et prolongabitur ab eo* (1). Erat enim vanitatis cothurno elatus, nullum sibi putans in sanctitate haberi præstantiorem. Nam quadam vice conducta pecunia mulierem clamare fecit in ecclesia, quasi per energiam, et se sanctum magnum, Deoque carum confiteri, Cautinum autem episcopum omnibus sceleribus criminosum, indignumque qui sacerdotium debuisset adipisci.

XII. Denique (2) Cautinus, adsumto episcopatu, talem se reddidit, ut ab omnibus exsecraretur, vino ultra modum deditus. Nam plerumque in tantum infundebatur potu, ut de convivio vix a quatuor portaretur. Unde factum est, ut epilepticus fieret in sequenti : quod sæpius populis manifestatum fuit. Erat enim et avaritiæ in tantum incumbens, ut cujuscumque possessionis fines ejus termino adhæsissent, interitum sibi putaret, si ab eisdem aliquid non minuisset : et a majoribus quidem cum rixa et scandalo auferebat, a minoribus autem violenter diripiebat. Quibus et a quibus, ut Sollius (3) noster ait, nec dabat pretia contemnens, nec accipiebat instrumenta desperans.

Erat enim tunc temporis Anastasius presbyter, ingenuus genere, qui per chartas gloriosæ me-

(1) Ps. 108, v. 18.

(2) Hoc caput deest in Vatic.; Corb., Bell., Reg. et Colb. [Deest etiam in Dub.] — * Et in Reg. *B* et Cam.

(3) Bad., *Solinus*; sed nostra lectio melior. Hic quippe Apollinaris Sidonius designatur, qui et dicebatur *Caius Sollius*. — * Sic se habet textus Sidonii, scribentis ad Ecdicium de quodam Seronato, lib. 1, ep. 2. « Totum quod concupiscit quasi comparat, nec dat pretia con« temnens, nec accipit instrumenta desperans. » Quod non lucidum magis in Sidonio quam in Gregorio nobis apparere ingenue fatemur.

moriæ Chrotechildis reginæ proprietatem aliquam possidebat : quem plerumque conventum episcopus rogabat humiliter ac suppliciter, ut ei chartas supradictæ reginæ daret, sibique possessionem hanc subderet : sed ille cum voluntatem sacerdotis sui implere differret, eumque episcopus nunc blanditiis provocaret, nunc minis terreret; ad ultimum invitum urbi exhiberi præcepit, ibique impudenter teneri : et, nisi instrumenta daret, injuriis adfici, et fame necari jussit. Sed ille virili repugnans spiritu, numquam præbuit instrumenta, dicens, satius sibi esse ad tempus inedia tabescere, quam sobolem in posterum miseram derelinqui. Tunc ex jussu episcopi traditur custodibus, ut nisi has chartulas proderet, fame necaretur. Erat enim ad basilicam sancti Cassii (1) martyris crypta antiquissima abditissimaque, ubi erat sepulcrum magnum ex marmore Pario, in quo grandævi cujusdam hominis corpus positum videbatur. In hoc sepulcro super sepultum vivens presbyter sepelitur, operiturque lapide, quo prius sarcophagum fuit obtectum, datis ante ostium custodibus. Sed custodes fidi quod lapide premeretur, cum esset hyems, accenso igne, vino sopiti calido obdormiunt. At presbyter, tamquam novus Jonas, velut de ventre inferi (2), ita de conclusione tumuli Domini misericordiam flagitabat. Et quia spatiosum erat, ut diximus, sarcophagum, etsi se integrum vertere non poterat, manus tamen in parte qua voluisset libere extendebat. Manabat enim ex ossibus mortuis, ut ipse referre erat solitus, fœtor

(1) De Cassio, vide supra, lib. 1, cap. 31.
(2) Jonas, cap. 2, vers. 3.

letalis, qui non solum externa, verum etiam interna viscerum quatiebat. Cumque pallio aditus narium obseraret, quamdiu flatum continere poterat, nihil pessimum sentiebat : ubi autem se quasi suffocari putabat, remoto paullulum ab ore pallio, non modo per os, aut per nares, verum etiam per ipsas, ut ita dicam, aures odorem pestiferum hauriebat. Quid plura? Quando Divinitati, ut credo, condoluit, manum dexteram ad spondam sarcophagi tendit, reperitque vectem, qui decedente opertorio, inter ipsum ac labium sepulcri remanserat. Quem paullatim commovens, sensit cooperante Dei adjutorio, lapidem amoveri. Verum ubi ita remotus fuit, ut presbyter caput foras educeret, majorem quo totus egrederetur aditum liberius patefecit. Interea operientibus nocturnis tenebris diem, nec adhuc usquequaque diffusis, aliud cryptæ ostium petit : erat enim seris fortissimis clavisque firmissimis obseratum : verumtamen non erat ita levigatum, ut inter tabulas adspicere homo non posset. Ad hos aditus presbyter caput reclinat, advertitque hominem viam prætereuntem. Hunc, licet voce tenui, vocat. Exaudit ille, nec mora, securem manu tenens, sudes ligneas, quibus seræ continebantur, incidit, aditumque presbytero patefecit. At ille de nocte (1) consurgens, ad domum pergit, satis virum obsecrans, ne de eo cuiquam aliquid enarraret. Domum igitur suam ingressus, inquisitis chartis, quas ei memorata regina tradiderat, ad Chlothacharium regem defert, indicans qualiter ab episcopo suo vivens sepulturæ fuerat mancipatus. Stupescentibus autem

(1) [Clun., *de nocte præteriens.*]

omnibus, et dicentibus, numquam vel Neronem, vel Herodem tale facinus perpetrasse, ut homo vivens sepulcro reconderetur, advenit ad Chlothacharium regem Cautinus episcopus : sed accusante presbytero, victus confususque discessit. Presbyter autem, acceptis a rege præceptionibus, res suas ut libuit defensavit, posseditque, ac suis posteris dereliquit. In Cautino autem nihil sancti, nihil pensi fuit : de omnibus enim scripturis, tam ecclesiasticis quam sæcularibus, adplene immunis fuit. Judæis valde carus ac subditus erat, non pro salute, ut pastoris cura debet esse sollicita, sed pro comparandis speciebus, quas cum hic blandiretur, et illi se adulatores manifestissime declararent, majori quam constabant pretio venumdabant (1).

XIII. Chramnus (2) vero his diebus apud Arvernum residebat : multæ enim causæ tunc per eum inrationabiliter gerebantur; et ob hoc acceleratus est (3) de mundo : multum enim maledicebatur a populo. Nullum autem hominem diligebat, a quo consilium bonum utileque posset accipere; nisi collectis vilibus personis ætate juvenili fluctuantibus, eosdem tantummodo diligebat (4), eorumque consilium audiens, ita ut filias senatorum, datis præceptionibus,

(1) Chesn. et Freh., *venumdabat*.

(2) Hoc caput deest in Reg. et Colb. * Et in Reg. *B*. — Confer illud cum cap. 66, lib. 1, de Gloria Mart.

(3) Sic mss. Editi vero, *celerius ablatus est*.

(4) Sic iidem mss. At editi habent, *collectas viles personas ætate juvenili fluctuantes fovebat et diligebat*. — * Cam. habet, *ætatisque juvenilis*.

eisdem vi detrahi (1) juberet. Firminum a comitatu urbis graviter injuriatum abegit, et Salustium Evodii filium subrogavit. Sed Firminus cum socru sua ecclesiam petiit. Erant autem Quadragesimæ dies : et Cautinus episcopus in Brivatensem diœcesim (2) psallendo adire disposuerat, juxta institutionem sancti Galli, sicut supra scripsimus. Egressus est igitur episcopus ab urbe cum magno fletu, metuens ne aliquid in itinere adversi perferret : intendebat enim et ipsi rex Chramnus minas (3). Qui dum iter ageret, misit rex Imnacharium et Scaptharium primos de latere suo (4), dicens : « Ite, et vi abstrahite Firmi- « num Cæsariamque socrum ejus de ecclesia. » Discedente (5) vero episcopo cum psallentio, sicut supra memoravimus, hi qui missi fuerant a Chramno, ingrediuntur ecclesiam, ac Firminum Cæsariamque variis conlocutionum dolis mulcere tentant. Verum ubi diutissime alia ex aliis deambulantes per ecclesiam colloquuntur, et in hoc qui confugerant intenderent

---

(1) Ed., *datis prædationibus*, seu, *dans prædonibus*, *eisdem vi detrahi*, etc. — * Ruinart et D. Bouq. habebant, *eisdem videntibus trahi j.*; sed mss. repugnant : inter quos Corb., qui habet ipse, *vi detrahi j.*; etsi hoc præcipue suam lectionem tuebantur *R* et *B*. Bell., *eidem*.

(2) *Diœcesis*, hic pagum designat; nam Brivas, ubi celebris ecclesia S. Juliani, ex diœcesi erat Arvernensi. Litaniæ institutio, de qua hic Gregorius, habetur supra cap. 5, quod tamen deest in pluribus mss.

(3) Chramnus rex appellatur, utpote regis filius. Sic lib. III, cap. 22, et lib. V, cap. 50.

(4) Directos *de latere* regis habemus quoque in formula ultima lib. I, apud Marculfum : quod nomen legati pontificii e Romana curia in provincias missi retinent. (Ruin.)

(5) Aliquot manuscripti et editi, *descendente*. [Ita Clun.]

ex animo quæ dicebantur, ad regias (1) ædis sacræ, quæ tunc reseratæ fuerant, adpropinquant. Tunc Imnacharius Firminum, Scaptharius (2) Cæsariam adprehensos inter brachia ab ecclesia ejiciunt, paratis pueris qui suscipcrent : quos statim in exsilium direxerunt. Sed die altera depressis somno custodibus, ipsi se liberos sentientes, ad beati Juliani basilicam confugiunt, et sic ab exsilio liberantur : res tamen eorum fisco conlatæ sunt. Cautinus autem episcopus, cum suspectus esset quod et ipse (3) injuriaretur, ac memoratum iter terens equum haberet stratum, vidit post tergum homines venientes cum caballis, qui ad occursum ejus veniebant, et ait : « Væ mihi ! quia hi « sunt quos Chramnus direxit ad me comprehenden- « dum. » Et asscenso (4) equite, relicto psallentio, solus usque in porticum basilicæ sancti Juliani, ambobus (5) urgens calcaneis cornipedem, pæne exanimis percurrit. Sed nos hæc narrantes, Sallustii sententiam, quam in detractores (6) historiographorum protulit, memoramus. Ait enim : « Arduum videtur res « gestas scribere : primum, quod facta dictis exæ- « quanda sunt : deinde quia plerique delicta, quæ

(1) Id est portas. Corb., *ad reïas*.... Regiæ etiam erant valvæ seu cancelli quibus presbyterium claudebatur. — * Corb. infra : *reseratæ fuerunt*.

(2) In Bec. semel prior *Imnacrius*, semper vero alter *Captarius* dicuntur.

(3) [Dub., *ipsi injuriaretur*.]

(4) [Dub., *asçenso equo*.]

(5) * *Ambis*, Corb., Cam.

(6) * *Detractoribus*, Cam. ; *protulit*, deest ibid., et in Corb. — Infra, *quæ delicta reprehend.*, Cam. — Sall. Catil., cap. 3.

« reprehenderis, malevolentia et invidia dicta pu-
« tant. » Sed cœpta sequamur.

XIV. Igitur Chlothacharius post mortem Theodobaldi cum regnum Franciæ (1) suscepisset, atque illud circumiret, audivit a suis iterata (2) insania effervescere Saxones, sibique esse rebelles; et quod tributa quæ annis singulis consueverant ministrare, contemnerent reddere. His incitatus verbis, ad eos dirigit. Cumque jam prope terminum illorum esset, Saxones legatos ad eum mittunt, dicentes : « Non enim sumus « contemtores tui, et ea quæ fratribus ac nepotibus « tuis (3) reddere consuevimus, non negamus; et « majora adhuc, si quæsieris, reddemus. Unum tan- « tum exposcimus, ut sit pax, ne tuus exercitus et « noster populus conlidatur. » Hæc audiens Chlothacharius rex, ait suis : « Bene loquuntur hi homines : « non (4) incedamus super eos, ne forte peccemus « in Deum. » At illi dixerunt : « Scimus enim eos « mendaces, nec omnino quod promiserint (5) im- « pleturos : eamus super eos. » Rursum Saxones obtulerunt medietatem facultatis suæ, pacem petentes. Et Chlothacharius rex ait suis : « Desistite, quæso, ab « his hominibus, ne super nos Dei ira concitetur. » Quod illi non adquieverunt. Rursum Saxones obtu-

(1) De Franciæ appellationibus, vid. anim. ad calcem tomi. (Not. *h.*)

(2) * *Initerata*, Corb. Reg. *B.* — Supra, uterque *eum* pro illud.

(3) * *Tuis* deest in Corb. — Valesius legendum putat *fratri*, quod soli Theodorico ac filio ejus Theodeberto et nepoti Theodebaldo, qui Chlotarii nepotes hic dicuntur, Saxones tributa persolvisse dici possunt. (Ruin.)

(4) [Dub., *non ingrediamur.*]

(5) * Corb., *promiserunt.*

lerunt vestimenta, pecora, vel omne corpus facultatis suæ, dicentes : « Hæc omnia tollite cum medietate « terræ nostræ : tantum uxores et parvulos nostros « relinquite liberos, et bellum inter nos non committatur. » Franci autem nec hoc adquiescere voluerunt. Quibus ait Chlothacharius rex (1) : « Desistite, « quæso, desistite ab hac intentione. Verbum enim « directum non habemus : nolite ad bellum ire, in « quo disperdamini. Tamen si abire (2) volueritis « spontanea voluntate, ego non sequar. » Tunc illi ira commoti contra Chlothacharium regem, super eum inruunt, et scindentes tentorium ejus, ipsum quoque (3) conviciis exasperantes, ac vi detrahentes, interficere voluerunt, si cum illis abire differret. Hæc videns Chlothacharius, invitus abiit cum eis. At illi, inito certamine, maxima ab adversariis internecione cæduntur : tantaque ab utroque exercitu multitudo cecidit, ut nec æstimari, nec numerari penitus possit. Tunc Chlothacharius valde confusus pacem petiit, dicens se non sua voluntate super eos venisse. Qua obtenta, ad propria rediit.

XV. (4) Turonici autem audientes regressum fuisse regem de cæde Saxonum, facto consensu (5) in Eufro-

---

(1) * Hæc omnia : *Franci autem... rex*, desunt in Reg. *B*.

(2) * Ruin. et D. Bouq. habebant *eo ire*... et infra, *fuit cum eis*. At nostræ lectioni favent plurimi mss., Corb., Bec., Colb., Reg. *A*; Dub. Reg. *B* et Cam. Sic quoque habent plerique editi.

(3) * *Ipsumque*, Corb., Reg. *B*.

(4) Deest hoc caput in Bellov. et Corb. [Deest etiam in Dub.] * Et in Cam.

(5) * *In Eufronio presbytero*, Reg. *B*. — De consensu, vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *i*.)

nium presbyterum, ad eum pergunt, dataque suggestione, respondit rex : « Præceperam enim, ut Cato « presbyter illic ordinaretur : et cur est spreta jussio « nostra? » Responderunt ei (1) : « Petivimus enim « eum, sed noluit venire. » Hæc illis dicentibus, advenit subito Cato presbyter deprecans regem, ut ejecto Cautino ipsum Arverno juberet institui. Quod rege inridente, petiit iterum ut Turonis ordinaretur, quod ante despexerat. Cui rex ait : « Ego primum « præcepi, ut Turonis (2) te ad episcopatum conse- « crarent : sed quantum audio, despectui habuisti « ecclesiam illam; ideoque elongaberis a dominatione « ejus : » et sic confusus abscessit. De sancto vero Eufronio interrogans, dixerunt eum nepotem esse beati Gregorii (3), cujus supra meminimus. Respondit rex : « Prima hæc est et magna generatio. Fiat voluntas « Dei, et beati Martini : electio compleatur. » Et data præceptione, octavus-decimus post beatum Martinum sanctus Eufronius ordinatur (4) episcopus.

XVI. Chramnus vero apud (5) Arvernis diversa, ut diximus, exercebat mala, semper adversus Cautinum episcopum invidiam tenens. Eo tempore graviter ægrotavit, ita ut capilli ejus a nimia febre deciderent. Habebat autem tunc secum virum magnificum, et in

---

(1) * *Responderuntque*, Reg. *B*.

(2) * *Turonici*, Reg. *B*.

(3) Lingonensis scilicet episcopi, de quo supra, lib. III, cap. 19, et inter Vitas Patrum, cap. 7, etc.

(4) * *Ordinatus est*, Reg. *B*.

(5) [Clun., *apud Arvernum*.] * *Arvernus*, Corb., Reg. *B*.— An 556 (D. Bouq.)

omni bonitate perspicuum (1), civem Arvernum, Ascovindum (2) nomine, qui eum vi ab hac malitia quærebat avertere, sed non poterat. Habebat enim et Leonem Pictavensem, ad omnia mala perpetranda gravem stimulum, qui nominis sui (3) tamquam leo erat in omni cupiditate sævissimus. Hic fertur quadam vice dixisse, quod Martinus et Martialis confessores Domini nihil fisci viribus (4) utile reliquissent. Sed statim percussus a virtute confessorum, surdus et mutus effectus, amens est mortuus. Venit enim miser ad basilicam sancti Martini Turonis, celebravitque vigilias, dedit munera : sed non eum respexit virtus consueta : cum ipsa enim qua venerat infirmitate, regressus est. Chramnus autem ab (5) Arverno regressus, ad Pictavis civitatem venit. Ubi cum in magna potentia resideret, seductus (6) per malorum consilium, ad Childebertum patruum suum transire cupit, patri insidias parare disponens. Ille vero dolose quidem, sed (7) suscipere illum promittit, quem monere spiritaliter debuerat, ne patri exsisteret inimicus. Tunc per occultos nuntios inter se conjurati,

---

(1) * ***Et omnibus perspicuum***, **Bell., Corb.**

(2) **Sic omnes mss. præter Bec. cum** Ed. ubi ***Anscovindum***. ***Ascoundum***, **Reg.** ***B***. **— Panlo infra, [in cod. Dub. deest** ***vi*****].**

(3) * **Apud Rnin. et D. Bouq.,** ***qui secundum nominis sui interpretationem tanquam leo, etc.***, **quod sane lucidum magis. At repugnant mss. Corb., Bell., Colb.; Reg.** ***A***; **Reg.** ***B***, **Cam. qui habent :** ***qui nominis sui tanquam leo.***

(4) * ***Viribus***, **pro** ***juribus*** **quod babebat** ***R***, **assumpsimus ex autoritate codd. Corb., Bell., Colb., Reg.** ***A***; **Reg.** ***B***, **Cam.**

(5) **[Clun.,** ***ab Arvernis.*****] —** * ***Autem***, **deest in Corb., Reg.** ***B***, **et Cam.**

(6) * ***Sed victus***, **Cam.**

(7) * ***Se***, **Reg.** ***B***.

contra Chlothacharium unanimiter conspirant (1). Sed nec memor fuit Childebertus, quod quotienscumque adversus fratrem suum egit, semper confusus abscessit (2). Chramnus vero hoc fœdere inito, Lemovicino rediit, et illud, per quod prius ambulaverat in regno patris sui, in sua dominatione redegit. Tunc Arvernus populus infra muros tenebatur inclusus, et diversis infirmitatibus oppressus graviter interibat. Porro Chlothacharius rex duos filios suos, id est Charibertum et Guntchramnum, ad eum dirigit. Qui per Arvernum venientes, audientesque quod in Lemovicino esset, usque ad montem, quem Nigrum nomine dicunt, accedunt, eumque reperiunt. Figentesque tentoria, contra se resederunt, mittentes legationem, ut res paternas, quas male pervaserat, reddere deberet : sin autem aliud, campum præpararet ad bellum. Cumque (3) ille patri subditum se esse confingeret, diceretque : « Omne quod circumivi laxare non « potero, sed sub mea hoc potestate cum gratia patris « mei cupio retinere. » Illi ut prælium hoc inter ipsos dijudicaret, postulant. Cumque moto utrique exercitu cum magno armorum apparatu ad bellum convenissent, subito exorta tempestas cum gravi coruscatione atque tonitruo, eos ne pugnarent inhibuit. Redeuntes autem (4) ad castra, Chramnus dolose per extraneam personam patris mortem fratribus pronuntiat. Eo enim tempore bellum contra Saxones,

---

(1) * *Conspirarent*, Reg. *B*.
(2) Vide, exempli causa, lib. III, cap. 9, 28, 31.
(3) * *Cum*, Reg. *B*.
(4) * *Autem*, deest in Reg. *B*.

quod supra diximus (1), gerebatur. At illi timentes, cum summa velocitate Burgundiam redierunt. Chramnus vero cum exercitu post eos dirigens, usque civitatem Cavillonensem venit, eamque obsidens adquisivit. Exinde usque Divionense castrum pertendit, ibique cum die dominico advenisset, quid gestum fuerit dicam (2). Erat ibi tunc sanctus Tetricus (3) episcopus, cujus in superiori libello memoriam fecimus. Positis clerici (4) tribus libris super altarium, id est Prophetiæ, Apostoli, atque Evangeliorum, oraverunt ad Dominum, ut Chramno quid eveniret ostenderet: aut si ei (5) felicitas succederet, aut certe si regnare posset, divina potentia declararet: simulque unam habentes conniventiam (6), ut unusquisque in libro quod primum aperiebat, hoc ad missas etiam legeret. Aperto ergo primo omnium Prophetarum libro, repeiunt: *Auferam maceriam ejus, et erit in desolationem; pro eo quod debuit facere uvam, fecit autem*

---

(1) Vid. cap. 10, 14.

(2) * *Dicamus*, Cam.

(3) * *Theodericus*, Reg. *B.* — Nihil de S. Tetrico in superiori libro, qualem nunc habemus, occurrit; sed et in indice libri de Gloria Confessorum, cap. 107, in mss. inscribitur *de S. Tetrico episc. Lingonensi*, de quo tamen in ipso libro nihil habetur. Plura de eo leguntur lib. v, cap. 5, et in lib. de Vitis Patrum, qui forte hic laudatur, cap. 7, ubi S. Gregorii filius et successor dicitur. Interfuit Concil. Aurel. v, an. 549. Paris. II, an. 555; et per Piolum presbyterum Lugdunensi II, an. 567. Festum ejus celebratur die 18 martii. Sepultus est Divione in ecclesia S. Johannis juxta S. Gregorium. (Ruin.)

(4) [Dub., *positis a clericis.*]

(5) * *Eis*, Cam.

(6) Corb.; Bec. et Bell., *conhibentiam.* [Ita Dub., Clun., *conibentiam.*] * Reg. *B*, *conventionem.*

labruscam (1). Reseratoque Apostoli libro, inveniunt : *Ipsi enim diligenter scitis, fratres, quia dies Domini sicut fur in nocte veniet* (2). *Cum dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus illis superveniet interitus, sicut dolores parturientis, et non effugient* (3). Dominus autem per Evangelium (4) ait : *Qui non audit verba mea, adsimilabitur viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam : descendit pluvia, advenerunt flumina, flaverunt venti et inruerunt in domum illam, et cecidit, et facta est ruina ejus magna* (5). Chramnus vero ad basilicas (6) ab antedicto sacerdote susceptus est, ibique comedens panem, ad Childebertum pertendit. Infra tamen muros Divionenses non est permissus intrare. Fortiter tunc rex Chlothacharius contra Saxones decertabat. Saxones enim, ut audierunt (7), per Childebertum commoti,

(1) Isai, v, 5, 4.

(2) Sic Corb. et Bell.; alii cum editis *nocte, ita veniet.* * Sic et cod. Reg. *B.* [Sic Dub. et Clun.] Regm. infra, *tunc repentinus veniet interitus.* [Ita Clun.] — * *Dixerit,* Reg. *B.*

(3) I Thess., v, 2, 3. — Hic desinit codex Regius *A*, quamvis initio hujus libri index omnium ipsius capitum habeatur, et non sit lacerus. Tum proxime subjungitur Reginonis Chronicon eadem omnino manu, qua Gregorii libri, conscriptum.

(4) * *In evangelio,* Cam.

(5) Matth., vii, 26, 27.

(6) Colb., *basilicam.* — Forte S. Benigni aut S. Johannis, quæ nunc intra muros urbis conclusæ sunt (Ruin.). * Prior nunc est ecclesia cathedralis urbis Divionis, quæ episcopalis facta est anno 1731. — Ex hoc loco patet tunc in Gallia tres lectiones in Missa legi solitas fuisse, quarum prior erat veteris Testamenti, secunda ex Apostolo, tertia ex Evangelio. Vide Liturgiam Gallicanam Mabillonii. (Ruin.)

(7) Sic Corb. et Bell.; alii plerique, *ut adserunt.* [Ita Clun.] * Sic et Reg. *B.* — Hic de duplici expeditione Chlotharii contra Saxones agitur, quarum pior cap. 10, posterior cap. 14, narrata est.

atque indignantes contra Francos superiori anno, exeuntesque de regione sua in Franciam venerunt, et usque ad Divitiam (1) civitatem prædas egerunt, nimiumque grave (2) scelus perpetrati sunt.

XVII. Tunc Chramnus jam accepta Wilicharii (3) filia, Parisius accedens, secum Childebertum regem constringit in fide atque caritate, jurans se patri esse certissimum inimicum. Childebertus autem rex, dum Chlothacharius contra Saxones decertaret, in campaniam Remensem accedit, et usque (4) Remis civitatem properans, cuncta prædis atque incendio devastavit. Audierat enim fratrem suum a Saxonibus fuisse peremtum, et regno suo cuncta subjici æstimans, quæ adire potuit universa pervasit.

XVIII. Tunc et Austrapius dux Chramnum metuens, in basilicam sancti Martini confugit : cui tali in tribulatione posito non defuit divinum auxilium. Nam cum Chramnus ita eum constringi jussisset, ut nullus illi alimenta præbere præsumeret, et ita arctius custodiretur, ut nec aquam quidem ei haurire liceret, quo facilius compulsus inedia, ipse sponte sua de

(1) Sic Corb., Bell. [Dub. et Clun.] Colb. habet *Mustiam.* Editi ut plurimum *Nutiam.* * Reg. *B*, *Niustiam.* — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *l.*)

(2) Alii, *grande.*

(3) * Sic fere omnes mss. Ruin. et D. Bouq. maluerunt *Wiliacharii.* [Clun., *acceptam Wiliacharii filiam, Parisius accessit.*] — Wilicharius dux erat Aquitaniæ (Aimoin., II, 30). Cujus filia Chalda vocabatur. (Gest. Franc. reg., cap. 28.)

(4) [Cod. Dub., *usque Remus.*]

basilica sancta periturus exiret; accedens quidam vasculum illi cum aqua (1) semivivo detulit ad potandum. Quo accepto, velociter judex loci advolavit, ereptumque de manu ejus, terræ diffudit. Quod velox Dei ultio, et beati antistitis virtus est subsecuta. Ea namque die judex, qui ista (2) gesserat, correptus a febre, nocte media exspiravit; nec pervenit in crastinum ad illam horam, qua in basilica sancti poculum de manu excusserat fugitivi. Post illud miraculum, omnes ei opulentissime quæ erant necessaria detulerunt. Redeunte autem in regnum suum rege Chlothachario, magnus cum eo est habitus. Tempore vero ejus, ad clericatum accedens apud Sellense castrum (3), quod in Pictava habetur diœcesi, episcopus ordinatur (4): futurum ut decedente Pientio antistite, qui tunc Pictavam regebat ecclesiam, ipse succederet. Sed rex Charibertus in aliud vertit sententiam. Denique cum Pientius episcopus ab hac luce migrasset, apud Parisius civitatem Pascentius, qui tunc abbas erat basilicæ sancti Hilarii, ei succedit, ex jussu regis Chariberti, clamante Austrapio sibi hunc redhiberi (5) locum: sed parum ei jactati profuere sermones. Ipse quoque regressus ad castrum suum, mota super se Theifalorum (6) seditione, quos sæpe gravaverat,

(1) [Dub. et Clun., *cum aqua sine vino.*] *Simevivo*, Corb.

(2) [Dub. et Clun., *qua ista gesserat.*] * Sic et Corb. — Infra, *istud mirac.*, Corb. et Reg. *B.*

(3) * *Sellensim*, Reg. *B*; *Sellensem*, Corb. — Ibi diu, sub eodem nomine, fuit abbatia canonicorum regularium. (Ex Ruin.)

(4) * *Episcopus*, addidimus ex mss. Corb., Bell., Clun., Colb., Reg. *B.*

(5) Regm., *reddi debere.* Bec., *redeberi.* [Clun., *reddere debere.*] * Corb., *redebere.*

(6) * *Chefalorum*, Cam. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *m.*)

lancea sauciatus crudeliter vitam finivit. Dioeceses vero suas ecclesia Pictava recepit (1).

XIX. Tempore (2) quoque Chlothacharii regis, sanctus Dei Medardus episcopus, consummato boni (3) operis cursu, et plenus dierum, sanctitate præcipuus, diem obiit. Quem Chlothacharius rex cum summo honore apud Suessionas civitatem sepelivit, et basilicam super eum fabricare cœpit; quam postea Sigibertus filius ejus explevit, atque composuit. Ad cujus beatum sepulcrum vidimus (4) vinctorum compedes atque catenas disruptas confractasque jacere; quæ usque hodie in testimonium virtutis ejus, ad ipsum beati sepulcrum reservantur. Sed ad superiora redeamus.

XX. Childebertus igitur rex ægrotare cœpit, et cum diutissime apud Parisius lectulo decubasset, obiit (5): et ad basilicam beati Vincentii (6), quam ipse construxerat, est sepultus. Cujus regnum et thesauros Chlotha-

(1) Hæ dioeceses parochiæ sunt quibus constabat Sellensis episcopatus, ad tempus in Austrapii gratiam institutus. Quo defuncto, ad Pictavam ecclesiam, unde distractæ fuerant, redierunt.

(2) Deest hoc caput in Corb. et Bellov., [deest etiam in cod. Dub.] indicatur inter capita libri quarti in cod. Reg. * Deest et in Cam. — S. Medardi obitum consignat Cointius anno 545, Valesius ann. 560. Etiam nunc prope Suessiones exstat basilica cum insigni monasterio ord. Benedict. sub sancti Mauri congregatione, ubi sepulchrum beati Medardi visitur in crypta subterranea. Fortunatus, præter ejus vitam, scripsit de eodem carmen 17, lib. II, ubi de basilica à Sigiberto perfecta agit. (Ruin.)

(3) [Clun., *bonis operibus*. Infra, *Sessonas*, et sic deinceps.]

(4) * *Divinus*, Reg. *B*.

(5) Anno 558.

(6) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *n*.)

charius rex accepit : Vultrogottham (1) vero et filias ejus duas, in exsilium posuit. Chramnus autem patri repræsentatur, sed postea infidelis exstitit. Cumque se cerneret evadere non posse, Britanniam petiit (2) : ibique cum Chonobro (3) Britannorum comite, ipse vel uxor ejus, ac filiæ latuerunt. Wilicharius autem socer ejus (4) ad basilicam sancti Martini confugit. Tunc sancta basilica a peccatis populi ac ludibriis quæ in ea fiebant, per Wilicharium conjugemque ejus succensa est, quod non sine gravi suspirio (5) memoramus. Sed et civitas Turonica ante annum jam igni consumta fuerat, et totæ ecclesiæ in eadem constructæ, desertæ relictæ sunt (6). Protinus beati Martini basilica, ordinante Chlothachario rege, stanno (7) cooperta est, et in illa, ut prius fuerat, elegantia reparata. Tunc duæ acies locustarum apparuerunt, quæ per Arvernum atque Lemovicinum (8) transeuntes, ut ferunt, Romaniacum campum venerunt, in quo,

---

(1) * *Wulthroghatam*, Reg. *B*; *Vulthogothram*, Cam. — Uxorem scilicet Childeberti regis, ac duas filias ejus, Chrothergam et Chrotesindam. (Ruin.)

(2) * *Brittannias*, Reg. *B*; *expetiit*, Cam.; *Brittania petiit*, Corb.

(3) Alii, *Coonobro*. Corb., *Chonoo*. Et sic in isto capite legitur bis, tam pro *Chonober*, quam pro *Chonobro*. Sed et supra in cap. 4, ejusdem lib. IV, pro *Chanaone* legitur in eodem Corb., *Chonoone*, quamquam idem alias dicitur *Chanao*. [Dub., *Chonoobro*. Infra, *Chonoober*.] * *Chonobrio*, Reg. *B*; *Chonoobro*, Cam.

(4) Corb. et Bell., *Wilicharius autem sacerdos ad*.

(5) [Clun., *suspicione*.]

(6) * *Desœratæ*, Reg. *B*: *relictæ*, deest in Corb. et Cam.

(7) * *Ab stagno*, Corb., Reg. *B*, Cam.

(8) * Corb., *Lemajecinum*; Bell., *Limovicinum*. — Ambo et Dub et Cam., *Romanicum campum*. — Reg. *B*; *ut fecerunt*.

prælio (1) magno inter se acto, maxime sunt conlisæ. Chlothacharius autem rex, contra Chramnum frendens, cum exercitu adversus eum in Britanniam dirigit. Sed nec ille contra patrem egredi timuit. Cumque in uno campo conglobatus uterque resideret exercitus, et Chramnus cum Britannis contra patrem aciem instruxisset, incumbente nocte a bello cessatum est. Ea quoque nocte Chonober (2) comes Britannorum dicit ad Chramnum : « Injustum censeo te « contra patrem tuum debere egredi. Permitte me hac « nocte, ut inruam super eum, ipsumque cum toto « exercitu prosternam. » Quod Chramnus, ut credo, virtute Dei præventus, fieri non permisit. Mane autem facto, uterque commoto exercitu ad bellum contra se properant. Ibatque Chlothacharius rex tamquam novus David contra Absalonem filium pugnaturus, plangens atque dicens : « Respice, Domine, de cœlo, et « judica causam meam, quia injuste a filio injurias « patior. Respice (3), et judica juste; illudque impone « judicium, quod quondam inter Absalonem et pa- « trem ejus David posuisti. » Confligentibus (4) igitur pariter, Britannorum comes terga vertit, ibique et cecidit. Denique Chramnus fugam iniit, naves in mari paratas habens : sed dum uxorem et filias suas liberare voluit, ab exercitu patris oppressus, captus atque ligatus est. Quod cum Chlothachario regi nuntiatum

(1) [Clun., *prælium magnum inter se actum.*] — * *Magno*, d. in Cam.; *prælium inter se actum*, Corb., Reg. *B*.

(2) * *Chonoober*, Reg. *B*; Cam. : *Chonoo;* Corb., ut supra.

(3) * *Respice*, d. in Cam.; *respice*, *Domine*, Corb.

(4) * Corb., [Dub., Clun.] Reg. *B*, *confligentes etenim pariter*.... Corb., Cam., *ibique cecidit*.

fuisset, jussit eum cum uxore et filiabus igni consumi : inclusique in tugurio cujusdam pauperculi (1), Chramnus super scamnum extensus orario suggillatus est ; et sic postea super eos incensa casula, cum uxore et filiabus interiit (2).

XXI. Rex vero Chlothacharius anno quinquagesimo-primo (3) regni sui, cum multis muneribus limina beati Martini expetiit, et adveniens Turonis ad sepulcrum antedicti antistitis, cunctas actiones quas fortasse negligenter egerat replicans, et orans cum grandi gemitu, ut pro suis culpis beatus confessor Domini misericordiam exoraret, et ea quæ inrationabiliter commiserat, suo obtentu dilueret. Exin regressus (4), quinquagesimo-primo regni sui anno, dum in Cotia silva (5) venationem exerceret, a febre corripitur, et exinde Compendium villam rediit : in qua cum graviter vexaretur a febre, aiebat : « Wa ! Quid « putatis, qualis est ille rex cœlestis, qui sic tam « magnos reges interficit? » In hoc enim tædio positus, spiritum exhalavit. Quem quatuor filii sui cum magno

---

(1) Alii, ut Corb., *inclusitque*... [Clun., *inclususque*... *pauperculæ*.] * Reg. *B*, *pauperculæ*.

(2) Anno 560, ex Marii chron.

(3) [Clun., *quinquagesimo regni*.] —Tunc itineris comes fuit beatus Germanus Parisiensis episc. qui ea occasione Pictavos perrexit, Radegundi pro rege veniam petiturus, ut narrat Baudonivia in vita S. Radegundis. Tunc procul dubio Agnetem abbatissam benedixit, ut dicitur infra, lib. IX, cap. 42. (Ruin.)

(4) * *Exhinc regressó*, Reg. *B*.

(5) * Corb., Dub., Reg. *B*, *in Cotiam sylvam*.... *et exinde Compendio villa* ; Dub , *inde* ; Cam., *Cætiam sylvam*. — Nunc dicitur sylva Compendiensis.

honore Suessionas deferentes, in basilica beati Medardi sepelierunt. Obiit autem post unum decurrentis anni diem, quo Chramnus fuerat interfectus (1).

XXII. Chilpericus vero post patris funera, thesauros, qui in villa Brinnaco (2) erant congregati, accepit, et ad Francos utiliores petiit, ipsosque muneribus mollitos sibi subdidit. Et mox Parisius ingreditur, sedemque Childeberti regis occupat : sed non diu hoc ei licuit possidere; nam conjuncti fratres ejus eum exinde repulere : et sic inter se hi quatuor, id est Charibertus, Guntchramnus, Chilpericus, atque Sigibertus, divisionem legitimam faciunt : deditque sors Chariberto regnum Childeberti, sedemque habere Parisius : Guntchramno vero regnum Chlodomeris, ac tenere sedem Aurelianensem (3) : Chilperico vero regnum Chlothacharii patris ejus, cathedramque Suessionas (4) habere : Sigiberto quoque regnum Theuderici, sedemque habere Remensem (5).

---

(1) Anno 561. — * Dubium utrum intelligendum sit, post exactum annum, uno eodemque die quo filius fuerat interfectus; an, post annum exactum et unum diem. Quæ posterior sententia doctis quibusdam è nostratibus viris approbatur.

(2) * Alii, *Brannaco*. * Sic et Cam. [Clun., *Brannacum*.] * Corb. et Reg. *B*, *Brinnacum*. — *Braine*, oppidum inter Remos et Augustam Suessionum unde distat tribus circiter leucis.

(3) Guntramnum nunquam Aurelianis sedisse contendit Valesius. (Ruin.)

(4) * *Suessionis*, Reg. *B*.

(5) Sic omnes mss. et editi, excepto unico Chesnio, qui habet *Mettensem*. Verum quidem est in cod. Colb. qui olim fuit monasterii S. Arnulfi Mettensis, hodie legi *Mettensem*; sed id ab aliquo nebulone factum est, qui, detrito priori vocabulo, istud substituit. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *o*.)

XXIII. Nam post mortem Chlothacharii regis Chuni (1) Gallias adpetunt; contra quos Sigibertus exercitum dirigit, et gesto (2) contra eos bello, vicit atque fugavit : sed postea rex eorum amicitias cum eodem per legatos meruit. Dum autem (3) cum eis turbatus esset Sigibertus, Chilpericus frater ejus Remis pervadit, et alias civitates, quæ ad eum pertinebant, abstulit. Ex hoc enim inter eos, quod pejus est, bellum civile surrexit. Rediens autem Sigibertus victor a Chunis, Suessionas civitatem occupat, ibique inventum Theodobertum, Chilperici regis filium, adprehendit, et in exsilium transmittit. Accedens autem contra Chilpericum, bellum commovit : quo victo (4) atque fugato, civitates suas in suam dominationem restituit. Theodobertum vero filium illius, apud Ponticonem (5) villam custodiri jussit per annum integrum; quem postea, ut erat clemens, muneribus ditatum patri reddidit sanum : dato tamen sibi sacramento, ne umquam contra eum agere deberet : quod postea peccatis facientibus est inruptum.

XXIV. Cum autem Guntchramnus rex regni partem, sicut fratres sui, obtinuisset, amoto Agrœcula (6) patricio, Celsum patriciatus honore donavit,

(1) Alii, *Hunni.*

(2) [Clun., *gestum contra eos bellum.*] * Sic et Corb. et Reg. *B.*

(3) * Corb. et [Dub., *dum autem cum eis esset, turbatus est Sigibertus.*] — Chilperici expeditionem refert ad an. 567. Valesius, lib. IX, *Rerum Franc.*, p. 11.

(4) [Clun., *quem victum atque fugatum.*] * Sed hactenus satis sit varietates casuum notare.

(5) Villa regia ad Saltum fluvium in pago Pertensi haud procul a Victoriaco incenso in Campania. (Ruin.) * Nunc *Ponthion.*

(6) Sic Bell. et Bec. cum edit. at Corb., Regm. et Colb., *Agricola.*

virum procerum statu (1), in scapulis validum, lacerto robustum, in verbis tumidum, in responsis opportunum, juris lectione peritum : cui tanta deinceps habendi cupiditas exstitit, ut sæpius ecclesiarum res auferens, suis ditionibus subjugaret. Nam cum audisset quadam vice Esaiæ prophetæ lectionem in ecclesia legi (2), in qua ait : *Væ his qui jungunt* (3) *domum ad domum, et agrum ad agrum copulant usque ad terminum loci*, exclamasse fertur : « Incongrue « hoc : væ mihi et filiis meis! » Sed reliquit filium, qui absque liberis functus, maximam partem facultatis ecclesiis, quas pater exspoliaverat, dereliquit.

XXV. Guntchramnus autem rex bonus (4), primo Venerandam, cujusdam suorum ancillam, pro concubina thoro subjunxit, de qua Gundobadum filium suscepit. Postea vero Marcatrudem (5), filiam Magnarii, in matrimonium accepit. Gundobadum (6) vero filium suum Aurelianis transmisit. Æmula autem Marcatrudis, post habitum filium, in hujus mortem grassatur (7) : et transmissum, ut aiunt, venenum in

* Sic Reg. *B.* [Dub. *Agræcola.*] * Sic Cam. — De Celso non semel inferius. Obiit ex Marii Chron., ann. 570. — De Patriciatu, vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *p.*)

(1) Status sæpe pro statura sumitur. Vid. Cangii Glossarium.

(2) * Corb., *legere.*

(3) * *Conjungunt*, Corb., Reg. *B.* — Isai., v. 8.

(4) * *Bonus*, d. in Reg. *B.*

(5) Colb. et [Clun.] *Mercatrudem.* * Sic et Reg. *B.* — De Magnario, seu Magnachario, infra, lib. v, cap. 17. — [Dub. ; *filiam Mangneharii.*]

(6) Regm., *Gundebaudum*; Colb. et Reg. *B*, *Gundebadum*; Alii, *Gundebaldum.*

(7) Quæ sequuntur usque ad hæc verba capitis sequentis, *Exactus a Leontio episcopo*, desunt in Bec., Colb., Regm. * Et in Reg. *B*

potum, occidit (1). Quo mortuo, ipsa judicio Dei filium suum quem habebat perdidit, et odium regis incurrit, dimissaque ab eodem, non multo post tempore mortua est. Post quam rex (2) Austrechildem (3), cognomento Bobylam, accepit, de qua iterum duos filios habuit, quorum senior Chlotharius, junior Chlodomeris dicebatur.

XXVI. Porro Charibertus (4) rex Ingobergam accepit uxorem, de qua filiam habuit, quæ postea in Cantiam (5), virum accipiens, est deducta. Habebat tunc temporis Ingoberga in servitium suum duas puellas pauperis cujusdam filias, quarum prima vocabatur Marcovefa (6), religiosam vestem habens: alia vero Merofledis; in quarum amore rex valde detinebatur: erant enim, ut diximus (7), artificis lanarii filiæ. Æmula ex hoc Ingoberga, quod a rege diligerentur, patrem earum secretius operari fecit, futu-

(1) Sic Corb. et Bell. pro *transmisso... veneno*. Ed. *in potum ei dari curavit*. [Dub., *in potum ei dicavit*. Clun., *in potu ædificavit*: mendose.] * *Ædificavit*, Cam.

(2) * *Rex*, d. in Cam. — Ann. 565. (Ruin.)

(3) Sic Corb. Alii, *Austrigildem*. [Clun., *Austrigildem... Bobiam*.] Apud Chesn., *cognomento Bobilanam*. Bell., *Bobillam*. [Ita Dub.]

(4) Corb. et Bell., mendose *Sigibertus*: alii, *Haribertus*.

(5) Prisci editores habebant *Ingantia*, quasi nomen mulieris, et quidem ex vetustissimis codicibus. Corb. habet *Inganthia*: Bell., *Inganthiam*. — Hæc est Aldeberga, sive Bertha quæ, Ethelberto Cantiæ regi nupta, mariti sui totiusque gentis conversioni plurimum adlaboravit cum S. Augustino, aliisque monachis a Gregorio magno missis. Vide Bedam, IX, 25; Guillelm., Malmesbur., etc., et infra, IX, 26. (Ruin.)

(6) Bell., *Maroçovefa*. * Corb., *Marchovefa*. — Infra, *Mereflidis*, Cam.

(7) Sic omnes mss. et editi, præter Chesn., qui habet, *ut dicebatur*.

rum ut dum hæc rex cerneret, odio filias ejus haberet : quo operante vocavit regem. Ille autem sperans aliquid novi videre, adspicit hunc eminus lanas (1) regias componentem : quod videns, commotus in ira, reliquit Ingobergam, et Merofledem accepit. Habuit et aliam puellam opilionis, id est pastoris ovium (2), filiam, nomine Theudechildem, de qua et fertur filium habuisse, qui ut processit ex alvo, protinus delatus est ad sepulcrum. Hujus regis tempore, apud urbem Sanctonicam Leontius (3), congregatis provinciæ suæ episcopis, Emerium ab episcopatu depulit, adserens non canonice eum fuisse hoc honore donatum. Decretum enim regis Chlothacharii habuerat, ut absque metropolitani (4) consilio benediceretur, qui non erat præsens. Quo ejecto, consensum (5) fecere in Heraclium, tunc Burdegalensis urbis presbyterum; quod regi Chariberto subscriptum propriis manibus, per nuncupatum presbyterum transmiserunt. Qui veniens

---

(1) Sic Corb. et Bell. Editi plerique, *lascias*.

(2) Hæc verba, *id est pastoris ovium*, desiderantur in editis : sunt autem in codd. Corb., Bellov., Palatino. [Dub. et Clun.] Hæc vero in Bell. dicitur *Teudegildis*. Regm., *Teotigildis*. Ed. *Theudegildis*, seu *Teodegildis*. [In Dub., *Theodogildis*; in Clun., *Theodigildis*, et infra, *Theotigildis*.] — * *Theudogildem*. Cam.

(3) Is fuit Burdegalensis episcopus, de quo Fortunatus lib. IV, carm. 10, et alias passim : distinguendus ab alio ejusdem nominis episcopo item Burdegalensi, paulo antiquiore, de quo idem Fortunatus, lib. IV, carm. 9. Leontium simul et Emerium laudat idem, I, 12. Leontii festum celebrant Burdigalenses die 17 kalend. decemb. (Ruin.) Santonense concilium ad ann. 562 revocat Pagius in crit. ad annales Baronii ad ann. 566, n. 8. — * Item D. *Labat*. alii ad ann 564 referunt. (D. Bouq.)

(4) * *Metropolis*, Cam.

(5) De consensu, vide supra, cap. 15.

Turonis, rem gestam beato Eufronio pandit, deprecans ut hoc consensum subscribere dignaretur; quod vir Dei manifeste respuit. Igitur postquam presbyter Parisiacæ urbis portas ingressus regis præsentiam adiit, hæc effatus est : « Salve, rex gloriose. Sedes enim « apostolica eminentiæ tuæ salutem mittit uberri- « mam. » Cui ille : « Numquid, ait, Romanam (1) « adisti urbem, ut papæ illius nobis salutem deferas? « Pater, inquit presbyter, tuus Leontius cum pro- « vincialibus suis salutem tibi mittit, indicans Æmu- « lum (2), » (sic enim vocitare consueverant Emerium in infantia sua) « ejectum ab episcopatu pro eo « quod, prætermissa canonum sanctione, urbis Sanc- « tonicæ episcopatum ambivit. Ideoque consensum ad « te direxerunt, ut alius in loco ejus substituatur : « quo fiat, ut dum transgressores canonum regulariter « arguuntur, regni vestri potentia ævis prolixioribus « propagetur. » Hæc eo dicente, frendens rex eum a suis conspectibus extrahi jussit, et plaustro spinis oppleto imponi desuper, et in exsilium protrudi præcepit, dicens : « Putasne quod non est super quisquam « de filiis Chlothacharii regis, qui patris facta custo- « diat, quod hi episcopum, quem ejus voluntas ele- « git, absque nostro judicio projecerunt? » Et statim directis viris religiosis, episcopum in loco restituit,

(1) Sic Bell. [Dub. et Clun.] * Corb., *tu Romanam*, inde ceteri cum ed., *Turonicam*. — Infra pro *pater.... tuus*, ed. cum Bec., *patris.... tui*. [Ita Dub.] * Et Corb. — Inde patet etsi episcopi omnes apostolici dicebantur, sedem apostolicam jam tum intelligi cœptam præcipue de sede Romana. Idem dicendum de Papæ nomine, quod ante Gregorii VII tempus omnibus episcopis commune erat. (Ex Ruin.)

(2) * Corb. [et Clun., *Cymulum*, forte pro *Simulum*.]

dirigens etiam quosdam de camerariis suis, qui exactis a (1) Leontio episcopo mille aureis, reliquos juxta possibilitatem condemnarent episcopos : et sic principis (2) est ultus injuriam. Post (3) hæc Marcovefam, Merofledis (4) scilicet sororem, conjugio copulavit. Pro qua causa a sancto Germano episcopo excommunicatus uterque est. Sed cum eam rex relinquere nollet, percussa judicio Dei obiit. Nec multo post et ipse rex post eam decessit Charibertus (5) : cujus post obitum Theudechildis, una reginarum ejus, nuntios ad Guntchramnum regem dirigit, se ultro offerens matrimonio ejus. Quibus rex hoc reddidit in responsis : « Accedere ad me ei non pigeat cum thesauris suis (6). « Ego enim accipiam eam, faciamque magnam in « populis, ut scilicet majore mecum honore quam « cum germano meo, qui nuper defunctus est, potia- « tur. » At illa gavisa, collectis omnibus, ad eum profecta est. Quod cernens rex ait : « Rectius est enim,

---

(1) *A*, d. in Corb. et Reg. *B*.... infra iidem habent, *condemnavit.*

(2) Sic mss. Ed. vero habent, *patris.* Corb., Regm. [et Clun.] *Principis est ulta injuria.* * Sic Reg. *B* et Cam. [Dub., *et sic pressa est atque ulta injuria.*]

(3) * *Charibertus vero rex post h.* Reg. *B.*

(4) Aliquot mss. et ed. mendose, *Marcovei Famerosfedis.*

(5) * *Charibertus*, d. in Corb., Reg. *B* et Cam. — Infra, *Theodegildis*, Reg. *B.* — Chariberti vitia passim commemorat Gregorius; ejus vero laudes fusius prosequitur Fortunatus, lib. VI, carm. 4. Quod ideo ejus regni initio videtur scriptum. (Ruin.) — * Non, ut bonus noster, multum insudabimus in reddenda de discordibus istis sententiis ratione. Quam multos enim post Charibertum, eodem tempore, imo ob eadem facta, alii reprehenderunt dum alii extollerent! — Chariberti mors anno 567 contigit.

(6) * Hujus cap. finis, seq. integr. et subseq. initium usque ad hæc verba : *condignam sibi*, desunt in Reg. *B.*

« ut hi thesauri penes me habeantur, quam post « hanc, quæ indigne germani mei thorum adivit. » Tunc ablatis multis, paucis relictis, Arelatensi eam monasterio destinavit. Hæc vero ægre adquiescens jejuniis ac vigiliis adfici, per occultos nuntios Gotthum quemdam advocat (1), promittens quod si se in Hispanias deductam conjugio copularet, cum thesauris suis de monasterio egrediens, libenti eum animo sequeretur. Quod ille, nihil dubitans, repromisit. Cumque hæc collectis rebus, factisque voluclis (2), a cœnobio pararet egredi, anticipavit voluntatem ejus industria abbatissæ (3) : deprehensaque fraude, eam graviter cæsam custodiæ mancipare præcepit, in qua usque ad exitum vitæ præsentis, non mediocribus adtrita passionibus, perduravit.

XXVII. Porro Sigibertus rex (4), cum videret quod fratres ejus indignas sibimet uxores acciperent, et per vilitatem suam etiam ancillas in matrimonium sociarent, legationem in Hispaniam mittit, et cum multis muneribus Brunichildem (5) Athanagildi regis filiam petiit. Erat enim puella elegans opere, venusta adspectu, honesta moribus atque decora, prudens consilio, et blanda conloquio. Quam pater ejus non denegans, cum magnis thesauris antedicto regi transmisit. Ille vero, congregatis senioribus secum, præparatis epulis, cum immensa lætitia atque jocunditate eam accepit

(1) Alii, * Quos inter Corb., *adivit.* [Ita Dub. et Clun.] * Et Cam.
(2) Al., *volucris.* [Ita Dub. et Clun.] * Et Cam.
(3) Hæc erat Liliola, tertia loci abbatissa, post duas Cæsarias. (Ruin.)
(4) Ann. 566. (Ruin.)
(5) [Dub., *Adtanagildi.*] * Corb., *Brunechildem.*

uxorem. Et quia arianæ legi subjecta erat, per prædicationem sacerdotum, atque ipsius regis commonitionem (1) conversa, beatam in unitate confessa Trinitatem credidit, atque chrismata est, quæ in nomine Christi catholica perseverat (2).

XXVIII. Quod videns Chilpericus rex, cum jam plures haberet uxores, sororem ejus Galsuintham (3) expetiit, promittens per legatos se alias relicturum; tantum condignam sibi, regisque (4) prolem mereretur accipere. Pater vero ejus has promissiones accipiens filiam suam, similiter sicut anteriorem, ipsi cum magnis opibus destinavit. Nam Galsuintha ætate senior quam Brunichildis erat. Quæ cum ad Chilpericum regem venisset, cum grandi honore suscepta, ejusque est sociata conjugio : a quo etiam magno amore diligebatur. Detulerat enim secum magnos thesauros. Sed per amorem Fredegundis, quam prius habuerat, ortum est inter eos grande scandalum. Jam enim in lege catholica conversa fuerat, et chrismata (5).

---

(1) Sic Colb. [Dub. et Clun.] Editi habent, *commotionem*. Bad., *communionem*.

(2) Sic Corb., Bec. et Bell., et recte quidem : nam scribente Gregorio adhuc in vivis erat, quæ anno 614, discerpta fuit. Editi, *perseveravit*. [Ita Clun.] Colb., *permansit*. — Sigiberti et Brunechildis nuptias celebravit Fortunatus, lib. VI, carm. 2.

(3) Corb., Bell. et Freh. al., *Galsuendam*, et infra, *nam Galsuenda ætate seniore a Brunechilde erat*. [Ita Dub. nisi quod habet, *senior a Brunicilde*. Clun., *senior a Brunichilde*.] * Sic et Corb. Reg. *B*. *Galswindanea.... a Brunihilde*. — Hoc anno 567 contigit.

(4) * *Regis*, Corb.; *regiamque*, Reg. *B*.

(5) De ejus nuptiis, conversione et morte cecinit Fortunatus, lib. VI, carm. 7.

Cumque se regi quereretur assidue injurias perferre (1), diceretque nullam se dignitatem cum eodem habere, petiit ut, relictis thesauris, quos secum detulerat, liberam (2) redire permitteret ad patriam. Quod ille per ingenia dissimulans, verbis eam lenibus demulsit. Ad extremum eam (3) suggillari jussit a puero, mortuamque reperit in strato. Post cujus obitum Deus virtutem magnam ostendit. Lychnus (4) enim ille, qui fune suspensus coram sepulcro ejus ardebat, nullo tangente, fune disrupto in pavimentum conruit: et fugiente ante eum duritia pavimenti, tamquam in aliquod molle elementum descendit, atque medius (5) est suffossus, nec omnino contritus: quod non sine grandi (6) miraculo videntibus fuit. Rex autem cum eam mortuam deflesset, post paucos dies Fredegundem recepit in matrimonio. Post quod factum, reputantes ejus (7) fratres, quod sua emissione antedicta regina fuerit interfecta, eum de regno dejiciunt. Habebat autem tunc Chilpericus tres filios de Audovera priore regina sua: id est Theodobertum (8), cujus supra meminimus, Merovechum atque Chlodovechum. Sed ad cœpta redeamus.

---

(1) * *Perferri*, Reg. *B*.

(2) * Corb. [Dub. et Clun., *libera redire permitteretur*.] Sic et Reg. *B*.

(3) * *Enim suggilare*, Corb., Reg. *B*.

(4) * *Licinus*, Reg. *B*.

(5) [Dub., *medius est suffusus*.] * Sic et Cam.

(6) Alii cum edit., *magno*. * Sic Reg. *B*.

(7) Bell., *ei*. [Dub., *reputantes ei fratres, quod sua immissione*.] — * Hæc verba: *post quod..... regina*, desunt in Reg. *B*; — infra, *a regno ejiciunt*, Reg. *B*.

(8) * *Teotberctum..... Hludovechum*, Reg. *B*. — Idem postea *nunc ad....* Infra, *Huni*. — De Theodoberto, supra, cap. 23.

XXIX. Chuni (1) vero iterum in Gallias venire conabantur: adversus quos Sigibertus cum exercitu dirigit, habens secum magnam multitudinem virorum fortium. Cumque confligere deberent, isti, magicis artibus instructi, diversas eis fantasias ostendunt, et eos valde superant. Fugiente autem exercitu Sigiberti, ipse inclusus à Chunis retinebatur, nisi postea, ut erat elegans et versutus, quos non potuit superare virtute prælii, superavit arte donandi. Nam datis muneribus fœdus cum rege iniit, ut omnibus diebus vitæ suæ nulla inter se prælia commoverent: idque ei magis ad laudem, quam ad aliquod pertinere opprobrium justa ratione pensatur. Sed et rex Chunorum multa munera regi Sigiberto dedit: vocabatur autem Gaganus (2). Omnes enim reges gentis illius hoc appellantur nomine.

XXX. Sigibertus vero rex, Arelatensem urbem capere cupiens, Arvernos commoveri præcepit. Erat enim tunc Firminus comes urbis illius, qui cum ipsis in capite abiit. Sed et de alia parte Audovarius (3) cum exercitu advenit, ingressique urbem Arelaten-

---

(1) Vide supra, cap. 23, et Paul. diac. de Gestis Langob., lib. II, cap. 10, ubi *Chuni qui et Avares* dicuntur. Valesius lib. IX, rerum Francicæ fusius agit de Chunis-Avaribus, quem consule. (Ruin.) — Vide et opus doctissimi *de Guignes*. — Valesius hanc irruptionem Hunnorum ad ann. 569, refert. Ruinart vero ad 566.

(2) Sic Bec. cum editis aliquot. Regm., *Garganus*; alii, *Chaganus* aut *Caganus*. — * *Enim Caganus*, Reg. *B*; *enim Gaganus*, Corb. — Videtur ibi Gregorius nomen dignitatis regiæ apud Hunnos, pro nomine proprio regum intellexisse.

(3) Sic vet. mss. Regm. [et Clun.,] *Adovagrius*. Editi, *Adouarius*, aut *Eudouarius*. * *Eudovarius*, Reg. *B*.

sem, sacramenta pro parte Sigiberti regis exegerunt. Quod cum Guntehramnus rex comperisset, Celsum patricium cum exercitu illuc dirigit; qui abiens Avennicam urbem abstulit. Accedens autem Arelatem, et vallans eam, impugnare exercitum Sigiberti, qui infra muros continebatur, cœpit. Tunc Sabaudus episcopus dixit ad eos : « Egredimini foras, et inite certamen, quia non poteritis sub murorum conclusione « degentes, neque nos, neque urbis istius subjecta « defendere. Quod si vos Deo propitio illos devinci- « tis, nos fidem quam promisimus custodiemus : si « vero illi contra vos invaluerint, ecce reseratas repe- « rietis portas; ingredimini ne pereatis. » Hoc illi dolo delusi, egressi foras, bellum parant. Sed superati ab exercitu Celsi, fugam incunt (1), venientesque ad urbem, portas repeririunt obseratas (2). Cumque exercitus à tergo jaculis feriretur (3), operireturque lapidibus ab urbanis, ad amnem Rhodanum dirigunt, ibique parmis superpositi, ulteriorem ripam expetunt. Sed multos ex his violentia amnis direptos enecavit, fecitque Rhodanus tunc Arvernis, quod fecisse quondam Simois (4) legitur de Trojanis.

. . . . Correpta sub undis
Scuta virum, galeasque (5), et fortia corpora volvit....
Apparent rari nantes in gurgite vasto.

(1) [Quæ sequuntur usque ad caput 31, desunt in Clun.] — * *Iniunt*, Reg. *B*. — Supra, *ingrediemini ne per*.... Reg. *B*.

(2) Quæ sequuntur usque fere ad finem cap. 38, desunt in Regm.

(3) Aliquot mss. cum ed., *foderetur*. * Sic Reg. *B* et Cam.

(4) * Corb, [Dub.] Reg. *B*, *Simoes*.

(5) * *Scuta virorum Galliasque*, Reg. *B*; cætera desunt. — In Corb., *natantes*. — Virg. Æn., 1, 104, 105, 122. Cæterum, in ultimo naufragium agi norunt omnes.

Qui vix natandi (1), ut diximus, impulsu, parmarumque adjuti adminiculo, litoris alterius plana contingere potuerunt. Qui nudati a rebus, ab equitibus (2) destituti, non sine grandi contumelia patriæ restituti sunt. Firmino tamen (3) et Audovario discedendi via indulta est. Multi ibi tunc viri ex Arvernis, non solum torrentis impetu rapti, verum etiam gladiorum ictibus sunt prostrati. At sic Guntchramnus rex recepta urbe illa, juxta consuetudinem bonitatis suæ, Avennicam ditionibus fratris (4) sui restituit.

XXXI. Igitur in Galliis magnum prodigium (5) de Taureduno castro apparuit, quod super Rhodanum fluvium in monte collocatum erat. Qui cum per dies amplius sexaginta nescio quem mugitum daret, tandem scissus atque separatus mons ille ab alio monte sibi propinquo, cum hominibus (6), ecclesiis, opibusque ac domibus in fluvium ruit, exclusoque (7) amnis illius litore, aqua retrorsum petiit. Locus etenim ille ab utraque parte a montibus conclusus erat, inter quorum angustias torrens defluit (8). Inundans

(1) * *Vix nandi*, Reg. *B* et postea, *ulterius.*

(2) * Alii, *equis* [ita Dub.].

(3) Editi quidam, *Firmino tantum.* — * *Tantum Adovario... induta*, Reg. *B*; — infra Corb. et Bellov., *magni ibi tunc viri.* * Sic et Reg. *B*.

(4) Sic mss. omnes : plerique tamen editi habent *patris.*

(5) [Cod. Clun., *de Tauredune castro apparuit : super Rhodanum enim fluvium collocatum erat.* Dub., *super Rhotanum enim fluvium collocatum erat.*] — * *In monte*, d. in Corb. et Reg. *B*. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *q*.)

(6) * *Omnibus ovibus*, Reg. *B*.

(7) [Clun., *exclusaque.... littora.*] * Sic Corb., Reg. *B* et Cam.

(8) * *Parte.... defluit*, desunt in Reg. *B*.

ergo superiorem partem, quæ ripæ insidebant (1) operuit atque delevit. Adcumulata enim aqua (2) erumpens deorsum, inopinatos reperiens homines, ut desuper fecerat, ipsos enecavit, domos evertit, jumenta delevit, et quæ cuncta litoribus illis insidebant, usque ad Jenubam (3) civitatem, violenta atque subita inundatione diripuit atque subvertit. Traditur a multis tantam congeriem inibi aquæ fuisse, ut in antedictam civitatem super muros ingrederetur. Quod dubium non est, quia, ut diximus, Rhodanus in locis illis inter angustias montium defluit, nec habuit in latere, cum fuit exclusus, quo se diverteret (4). Commotumque montem qui descenderat adsemel erupit, et sic cuncta delevit. Quod cum factum fuisset, triginta monachi, unde castrum ruerat, advenerunt, et terram illam, quæ monte diruente remanserat, fodientes, æs sive ferrum reperiunt. Quod dum agerent, mugitum montis, ut prius fuerat, audierunt. Sed dum a sæva cupiditate retinentur, pars illa quæ nondum (5) ruerat, super eos cecidit, quos operuit atque interfecit, nec ultra inventi sunt. Similiter et ante cladem Arvernam, magna regionem illam prodigia terruerunt. Nam plerumque tres aut quatuor splendores magni

(1) * Sic plerique editi, et cod. Corb. Ruin. habebat *insidebat*.

(2) * *Adcumulans... atque*, Reg. *B*; *Accomula*, Corb.

(3) Sic Bell. Editi plerique cum Bec., *Jonabam*. Colb., [Dub.] et Chesn., *Genuam*. * Ita Reg. *B*. Corb. *Jenuvam*. [Clun., *januam civitatis*, mendose.] — Sed hic Genevam, vulgo *Geneve* designari manifestum est. (Ruin.)

(4) * *Verteret*, Reg. *B*; *deverteret*, Corb.

(5) * *Non deruerat*, Corb. *Quæ mundi ruerat... nec ultra inventos*, Reg. *B*.

circa solem apparuerunt, quos (1) rustici soles vocabant, dicentes : « Ecce tres vel quatuor soles in coelo. » Quadam tamen vice in calendis octobribus (2), ita sol obscuratus apparuit, ut nec quarta quidem pars in eodem lucens remaneret, sed teter atquè decolor apparens, quasi saccus videbatur. Nam et stella, quam quidam cometem vocant, radium tamquam gladium habens, super regionem illam per annum integrum apparuit, et cœlum ardere visum est, et multa alia signa apparuere. In ecclesia vero Arverna, dum matutinæ celebrarentur vigiliæ in quadam festivitate, avis corydalus (3), quam alaudam vocamus, ingressa, omnia luminaria quæ lucebant, alis superpositis in tanta velocitate exstinxit, ut putares ea in unius hominis manu posita, aqua fuisse submersa; in sacrario autem sub velo transiens, cicindelum (4) exstinguere voluit; sed ab ostiariis prohibita, atque occisa est. Simile et in basilica beati Andreæ de lychnis lucentibus avis alia fecit. Jam vero adveniente ipsa clade, tanta strages de populo illo (5) facta est per totam regionem illam, ut nec numerari possit quantæ ibidem ceciderint legiones. Nam cum jam sarcofagi (6) aut tabulæ defecissent, decem aut eo amplius in una humi fossa sepeliebantur. Numerata (7) sunt autem quadam

(1) * *Quod;* Corb., Reg. *B.*

(2) * *Octobris*, Reg. *B.*

(3) Corb. et Bec., *Coredallus.* [Ita Dub. et Clun.] * Et Cam., Colb., *Coradallus.* Sic et Reg. *B;* — idem, *Alodam.*

(4) Sic Corb. et Bell.; alii et plerique editi, *cicindelem.* * Sic Reg. *B.* [Clun., *cecindelim.*] — Vide cap. 36, quid sit cicindelus.

(5) * *Illo*, d. in Corb. et Reg. *B.*

(6) * *Sarcofaga*, Cam.

(7) * *Numerati*, Corb., Cam., Reg. *B.* — Pro *trecenta*, Reg. *B*

dominica in una beati Petri basilica trecenta defunctorum corpora : erat enim et ipsa mors subita. Nam nascente in inguine aut in ascella vulnere in modum serpentis, ita inficiebantur homines illi (1) a veneno, ut die altera aut tertia spiritum exhalarent. Sed et sensum vis illa veneni auferebat ab homine. Tunc et Cato presbyter mortuus est. Nam cum de hac lue multi fugissent (2), ille tamen populum sepeliens, et missas dicens viritim (3), numquam ab eo loco discessit. Hic autem presbyter multæ humanitatis, et satis dilector pauperum fuit : et credo, hæc causa ei, si quid superbiæ habuit, medicamentum fuit. Cautinus autem episcopus, cum diversa loca, hanc cladem timens, circumisset, ad civitatem regressus est; et hanc incurrens, parasceve (4) passionis dominicæ obiit. Nam ipsa hora et Tetradius (5) consobrinus ejus mortuus est. Tunc et Lugdunum, Biturix, Cavillonum (6)

---

habet *ac*, quasi ex abbreviatione *tria c.* — Complures olim fuere apud Clarum Montem basilicæ S. Petro dicatæ. Hic locus de parochiali intelligendus est. (Ruin.)

(1) Sic Bell. at Bec. cum plerisque edit., *ita inficiebatur homo ille.* Corb. et alii, *interficiebatur.* [Ita Dub. et Clun. paulo post, *exhalaret.*] * Sic Cam. Reg. *B* autem sic habet : *ita ut interficiebantur homines illi a v, u. d. a et tertia s. exalarent :* — infra, *Capto presb.* — De hac clade Marius in Chronico, ad ann. 571. Vid. lib. de Miraculis S. Juliani, cap. 45.

(2) * *De hac clade m. fugissent*; Corb. et Bell.; *de hac luce.... fuissent*, Reg. *B.*

(3) Corb., Bell.; Colb. et aliquot editi *viriliter*, quod idem hic sonat. [Dub., *virilitim.*]

(4) * *Hæc inc....*, Corb., Reg. *B.* — *Parasceyen*, iidem.

(5) * *Thetradius*, Corb. *Tegradius*, Cam. — Infra, *Ludonum*, *Bitorex*, *Cavillorum*, *Divinione*, Reg. *B.* Corb. hab. *Bitorex.*

(6) Sic mss. cum Chesn. plerique edit., *Cavallonum.* [Clun., *Ca-*

atque Divionum ab hac infirmitate valde depopulata sunt.

XXXII. Erat (1) tunc temporis apud Randanense monasterium civitatis Arvernicæ presbyter præclaræ virtutis, Julianus nomine, vir magnæ abstinentiæ, qui neque vinum neque ullum pulmentum utebatur, cilicio omni tempore sub tunicam habens, in vigiliis primus (2), in oratione assiduus; cui inergumenos curare, cæcos illuminare, vel reliquas infirmitates depellere per invocationem Dominici nominis, et signaculum sanctæ crucis facile erat. Idem cum stando pedes ab humore haberet infectos, et ei diceretur, cur contra possibilitatem corporis semper staret, dicere cum joco spirituali erat solitus : « Faciunt opus « meum, dum et vita comes est, nec me eorum sustentatio, Domino jubente, relinquit (3). » Nam vidimus eum quadam vice in basilica beati Juliani martyris inergumenum verbo tantum curasse : quartanariis et

---

valonus atque Divion.] Bad., *Cabilo.* — Quæ revera civitas hic designatur : *Châlon-sur-Saône.*

(1) Hoc caput et quinque sequentia desunt in edit. et in mss. quamvis in capitum indice in mss. Beccensi et Regiomontensi et in editione per Judocum Badium procurata indicentur. [Desunt quoque in Cod. Dub.] * Et in Codd. Reg. *B* et Cam. In vet. editis et scriptis post cap. 41 aut 42, habetur cap. 47. Hæc autem habemus ex mss. cod. sacri monasterii Casinensis, ab annis 700 exarato. Et quidem stylus et modi loquendi, casuum mutationes, sicut et ea quæ complectuntur, Gregorii nostri genium sapiunt; Vitam sancti Nicetii a se ipso scriptam laudat cap. 36. — Randanense monasterium dirutum est : at vicus, vulgo *Randans* nomen retinet, paulo infra Doræ et Elaveris confluxum situs apud Arvernos. (Ruin.)

(2) [Clun., *in vigiliis promtus.*]

(3) [Clun., *relinquet.*]

aliis febribus sæpe per orationem remedia conferebat. Qui sub hoc tempore luis, dierum atque virtutum plenus ex hoc mundo est adsumtus in requie.

XXXIII. Transiit (1) tunc et abbas monasterii ipsius, cui Sunniulfus (2) successit, vir totius simplicitatis et caritatis. Nam plerumque hospitum pedes ipse abluebat, manibusque ipse tergebat : unum tantum, quod gregem commissum non timore, sed supplicatione regebat. Ipse quoque referre erat solitus, ductum se per visum ad quoddam flumen igneum, in quo ab una parte litoris concurrentes populi ceu apes ad alvearia mergebantur; et erant alii usque ad cingulum, alii vero usque ad ascellas, nonnulli usque mentum, clamantes cum fletu se vehementer aduri. Erat enim et pons (3) super fluvium positus ita angustus, ut vix unius vestigii latitudinem recipere posset. Apparebat autem et in alia parte litoris domus magna extrinsecus dealbata. Tunc iis qui cum eo erant, quid sibi hæc velint interrogat. At illi dixerunt : « De hoc « enim ponte præcipitabitur, qui ad distringendum « commissum gregem fuerit repertus ignavus; qui vero « strenuus fuerit, sine periculo transit, et inducitur « lætus in domum quam conspicis ultra. » Hæc audiens a somno excutitur, multo deinceps monachis severior apparens.

XXXIV. Quid etiam apud quoddam monasterium

---

(1) [Deest hoc caput in cod. Clun.]

(2) Bad. in titulo, *de Symnulpho abbate*. Regm. et Bec., *de Somniulfo abbate*.

(3) * Ruin., *fons*, manifesto, seu ipsius, seu mss. Casinensis errore.

eo tempore actum sit, pandam : nomen autem monachi (1), quia superest, nominari nolo, ne cum hæc scripta ad eum pervenerint, vanam incurrens gloriam reviliscat. Quidam juvenis, ad monasterium veniens, abbati se commendavit, ut in Dei servitio degeret. Cui ille cum multa objiceret, dicens durum esse servitium illius loci, nec omnino tanta possit implere quanta ei injungebantur; se omnia impleturum in nomine Domini pollicetur. Sicque collectus est ab abbate. Factum est autem post paucos dies, dum in humilitate atque sanctitate se in omnibus exhiberet, ut expellentes monachi de horrea annonas, quasi coros tres, ad solem siccare ponerent, quas huic custodire præcipiunt. Cum autem reficientibus aliis, hic ad custodiam resideret annonæ, subito nubilatum est coelum, et ecce imber validus cum rumore venti festinus ad annonæ congeriem appropinquabat. Quod cernens monachus quid agere (2), quid facere nesciebat. Tractans autem, quod si ceteros vocaret, præ multitudine hoc recondere (3) in horrea non valerent, cuncta postposita, ad orationem convertitur, Dominum deprecans, ne super triticum illud imbris illius gutta descenderet. Quod cum se terræ dejiciens exoraret, divisa est nubes, et circa annonam pluvia valde diffusa est, nullum granum tritici (4), si dici fas est, humectans. Cumque reliqui monachi cum abbate hæc

(1) In capitulorum indice, in mss. et in Bad. legitur, *de Burdegalensi monacho*.

(2) [Clun., *quid ageret, quid faceret*.]

(3) [Idem, *recondere ante pluviam in*.]

(4) [In cod. Clun. desunt, *nullum granum tritici, si dici fas est, humectans*.]

consentientes (1), velociter ut annonam colligerent advenissent, cernunt hoc miraculum, requirentesque custodem, inveniuntque haud procul arenæ dejectum orantem. Quod videns abbas, se post eum posternit, et pertranseunte pluvia, consummata oratione vocat ut surgeret: quem adprehensum verberibus agi præcepit, dicens : « Oportet enim te, fili, in timore et « servitio Dei humiliter crescere; non prodigiis atque « virtutibus gloriari : » reclusumque in cellulam septem dies, eum sicut culpabilem jejunare præcepit, quo ab eo vanam gloriam, ne ei aliquod impedimentum generaret, averteret. Nunc autem idem monachus, ut a fidelibus viris cognovimus, in tanta abstinentia est devotus, ut diebus quadragesimæ nullum alimentum panis accipiat, nisi tantum die tertia plenum calice (2) thisinæ hauriat. Quem Dominus orantibus, usque vitæ consummationem, ut sibi placeat, custodire dignetur.

XXXV. Defuncto igitur, ut diximus, apud Arvernum Cautino episcopo (3), plerique intendebant propter episcopatum, offerentes multa, plurima promittentes. Nam Eufrasius presbyter, filius quondam senatoris Ennodi (4), susceptas à Judæis species magnas, regi per cognatum suum Beregesilum misit, ut scilicet quod meritis obtinere non poterat, præmiis obtine-

(1) [Clun., *hæc sentientes.*]

(2) [Clun., *calicem thissinæ... orantibus vobis.*]

(3) Scilicet supra, cap. 31. — Vide et animadv. ad calcem tomi. (Not. *r.*)

(4) Savaro legit, *Euvodi.* Sic pro *Evodii* scriptum hoc nomen passim in veteribus codd. occurrit. [Clun., *Eovodi.... Beregiselum.*]

ret. Erat quidem elegans in conversatione, sed non erat castus in opere; et plerumque inebriabat barbaros, sed raro reficiebat egenos. Et credo hæc causa obstitit, ut non obtineret, quia non per Deum, sed per homines adipisci voluit hos honores. Sed nec illud potuit immutari, quod Dominus per os sancti Quintiani locutus est: « Quia non surgit (1) de stirpe Hortinzi, qui regat ecclesiam Dei. » Congregatis igitur Avitus archidiaconus clericis in ecclesia Arverna multa (2) quidem promisit, sed tamen, accepto consensu, ad regem petiit; voluitque ei tunc Firminus (3), qui in hac civitate comes positus fuerat, impedire: sed ipse non abiit. Amici autem ejus, qui in hac causa directi fuerant, rogabant regem, ut saltem una Dominica (4) præteriret, ut hic non benediceretur; quod si propalaretur, mille aureos regi darent: sed rex his non annuit. Factum est ergo ut congregatis in unum civibus Arvernis, beatus Avitus, qui tunc temporis, ut diximus, erat archidiaconus, a clero et populo electus cathedram pontificatus acciperet: quem rex in tanto honore (5) dilexit, ut parumper rigorem canonicum præteriens (6), in sua eum præsentia benedici

(1) [In cod. Clun., *non surget.... Hortensii.*] — * Hæc a S. Quintiano in Hortensium ejusque domum dicta sunt, quia ab Hortensio veniam propinqui cujusdam non impetraverat. (*De Vitis Patrum*, cap. 4, n° 3.)

(2) Legendum putat Ruin., *nulla.* — De consense, vid. cap. 26.

(3) [Clun., *voluitque tunc Firminus, qui.... comitatum potitus fuerat.* Deest, *ei.*]

(4) Dominicis solummodo diebus fiebant episcoporum consecrationes. Vide concil. Carthag., III, can. 39. (Ruin.)

(5) [Clun., *amore dilexit.*]

(6) Quod ordinationes a metropolitano in propria provincia fieri

juberet, dicens : « Merear de manu ejus eulogia (1) « accipere. » Hæc enim in gratia fecit, ut apud Mettensem urbem benediceretur. Idem, accepto episcopatu, magnum se hominibus præbuit, justitiam populis tribuens, pauperibus opem, viduis solatium, pupillisque maximum adjumentum. Jam si peregrinus ad eum advenerit, ita diligitur, ut in eodem se habere et patrem recognoscat et patriam : qui cum magnis virtutibus floreat, et omnia quæ Deo sunt placita ex toto corde custodiat, iniquam in omnibus exstirpans luxuriam, justam Dei (2) inserit castitatem.

XXXVI. Decedente vero apud Parisius, post synodum illam quæ Saffaracum expulit (3), Sacerdote Lugdunensi episcopo, sanctus Nicetius ab ipso, sicut in libro vitæ ejus scripsimus (4), electus suscepit episcopatum, vir totius sanctitatis egregius, castæ conversationis. Caritatem vero, quam apostolus cum omnibus, si possibile esset, observare (5) præcepit, hic possi-

---

conveniret, secundum canonum præscripta. Sic et ipse Gregorius Remis ab Ægidio consecratus est. (Ruin.)

(1) [Clun., *eulogias*.] — Eulogiæ seu Eulogia, significant ipsum Eucharistiæ sacramentum : vel panes qui in ecclesia offerebantur ad sacrificia et benedicebantur ; ex quibus pars aliqua seligebatur ad Christi corpus conficiendum : vel panes aut cibos alios, qui in mensa ab episcopis, abbatibus, aut sacerdotibus benedictione consecrabantur ac postea distribuebantur, etc. (Cangius in Glossar.)

(2) [In cod. Clun. deest *Dei*.]

(3) Saffaracus episc. Parisiens. exauctoratus est in synodo Parisiensi II, quam anno 555 Sirmondus, ann. 551 Cointius consignant. (Ruin.)

(4) In libro de Vitis Patrum, cap. 8 ; quod cum isto loco confer. (Ruin.)

(5) [Clun., *observari*.]

biliter ita in cunctis exercuit, ut in ejus pectore ipse Dominus, qui est vera caritas, cerneretur. Nam etsi commotus contra aliquem pro negligentia fuit, ita protinus emendatum recepit, tanquam si non fuisset offensus. Erat enim castigator delinquentium, pœnitentiumque remissor, eleemosynarius atque strenuus in labore : ecclesias erigere, domos componere, serere agros, vineas pastinare diligentissime studebat. Sed non eum hæ res ab oratione turbabant. Hic, viginti duobus annis sacerdotio ministrato, migravit ad Dominum : qui nunc magna miracula ad suum tumulum exorantibus præstat. Nam de oleo cicindeli (1), qui ad ipsum sepulcrum quotidie accenditur, cæcorum oculis lumen reddidit, dæmones de obsessis corporibus fugat, contractis membris restituit sanitatem, et omnibus infirmis magnum in hoc tempore habetur præsidium. Igitur Priscus episcopus, qui ei successerat, cum conjuge sua Susanna cœpit persequi ac interficere multos de his, quos vir Dei familiares habuerat, non culpa aliqua victos, non in crimine comprobatos, non furto deprehensos, tantum inflammante malitia invidus, cur ei fideles fuissent. Declamabat multa blasphemia ipse cum conjuge de sancto Dei : et cum diu multoque tempore observatum fuisset ab anterioribus pontificibus, ut mulier domum non ingrederetur ecclesiæ (2), hæc cum puellis etiam in cellula, in qua viri beati (3) quieverant, introibat. Sed pro his commota tandem divina majestas ulta est

(1) [Clun., *cicindelis.... lumen reddit.*]
(2) [In Clun. deest *ecclesiæ.*]
(3) [Clun., *vir beatus quieverat.*]

in familia Prisci episcopi. Nam conjux ejus dæmone arrepta, dimissis crinibus per totam urbem insana vexabatur, et sanctum Dei, quem sana negaverat, amicum Christi confessa, ut sibi parceret declamabat. Episcopus ille a typo quartanæ (1) correptus tremorem incurrit. Nam cum typus ille recessisset, hic semper tremens habebatur ac stupidus. Filius quoque, omnisque familia decolor esse videbatur ac stupida : ut nulli sit dubium, eos a sancti viri virtute percussos. Semper enim Priscus episcopus ejusque familia contra (2) sanctum Dei nefariis vocibus oblatrabant, ipsumque sibi amicum esse dicentes, quicumque de eo improperia evomuisset. Jusserat enim in primordio episcopatus sui ædificium domus ecclesiasticæ exaltari; et diaconus quem sæpe propter facinus adulterii sanctus Dei, dum esset in corpore, non solum a communione removerat, sed etiam sæpius cædi præceperat, et numquam ei (3) ad emendationem ducere potuit, hic ascendens super tectum domus illius, cum detegere cœpisset, ait : « Gratias tibi ago, Jesu-Christe, « quod post mortem iniquissimi Nicetii super hunc « tectum calcare promerui. » Adhuc verba in ore pendebant, et statim subductus a pedibus ejus robur (4) in quo stabat, cecidit ad terram, crepuitque et mortuus est. Cum autem episcopus vel conjux ejus multa contra rationem agerent, apparuit cuidam sanctus per somnium, dicens : « Vade, et dic Prisco ut emendetur « ab operibus malis, et fiant opera ejus bona. Mar-

(1) [Idem, *typo quartano.*]
(2) [In Clun. deest *contra.*]
(3) [Clun., *cum ad emend. reducere.*]
(4) [Clun., *rubor.* Paulo post deest *crepuitque.*]

« tino (1) quoque presbytero dices : Quia consentis his « operibus, castigandus eris : et si emendare perversitatem tuam nolueris, morieris. » At ille evigilans, locutus est diacono cuidam, dicens : « Vade, quæso, « eo quod sis amicus in domo episcopi, et hæc loquere « sive episcopo, sive Martino presbytero. » Promisit se diaconus elocuturum, sed retractatus (2) noluit ea fari. Nocte autem cum se sopori dedisset, apparuit ei sanctus, dicens : « Cur non dixisti quæ tibi abbas « locutus est? » et clausis pugnis cœpit guttur ejus cædere. Mane autem facto, inflatis faucibus cum magno dolore, accessit ad viros, et omnia quæ audierat intimavit. At illi parvipendentes ea quæ audierant, phantasiam somniorum esse dixerunt. Martinus vero presbyter (3) statim in febre et ægrotans convaluit; sed cum semper (4) adulatorie episcopo loqueretur, et consentiret in malis actibus ac blasphemiis quæ in sanctum evomebant, iterum in febre redactus spiritum exhalavit.

XXXVII. Sanctus vero Friardus hoc nihilominus tempore, quo sanctus Nicetius, obiit plenus dierum, sanctitate egregius, actione sublimis, vita nobilis; de cujus miraculis quædam in libro, quem de vita ejus scripsimus (5), memoravimus. In cujus transitu adve-

(1) [Idem, *Martiano*, sic infra.]

(2) [Idem, *retractans*.]

(3) [Idem, *statim inruit a febre*.]

(4) Hæc in cod. Clun., ita se habere monuerat D. Bouq.; quæ autem ipsius, post Ruinartium, textus habebat, utpote nullo sensu, ablegavimus : *secum semper adoratorio episcopo loqueretur, et consentiret et in malis*.

(5) In libro de Vitis Patrum, cap. 10.

niente Felice episcopo, cellula tota contremuit; unde non ambigo aliquid ibidem fuisse angelicum, quod sic locus ille ipso transeunte tremuerit. Quem episcopus abluens, atque dignis vestimentis involvens, sepulturæ mandavit.

XXXVIII. Ergo, ut ad historiam recurramus (1), mortuo apud Hispaniam Athanagildo rege, Leuva cum Leuvieldo (2) fratre regnum accepit. Defuncto igitur Leuvane, Leuvieldus frater ejus totum regnum occupavit. Qui, uxore mortua, Gunthsuentham (3) reginæ Brunichildis matrem accepit, duos filios de prima uxore habens, quorum unus Sigiberti, alius Chilperici filiam desponsavit (4). Ille quoque inter eos regnum æqualiter divisit, interficiens omnes illos qui reges interimere consueverant, non relinquens ex eis mingentem ad parietem (5).

---

(1) Omnes mss. præter Bec. habent : *Ergo ut ad historiam recurramus*, aut, *redeamus*. Editi vero ut plurimum : *Eo autem tempore mortuo*. — Infra Corb., *Athanieldo*. Editi aliquot, *Athanoldo*. [Clun., *Atthanaheldo*.] * *Athaeldo*, Reg. *B* et Cam.

(2) * *Leuvigildus*, appellatur *Leovildus*, in inscriptione antiqua quam exhibere supersedimus. — Corb. sic habet, *Athanieldo*, *Leuveldo frater regnum*, etc. — Anno scilicet 567. Leuva fratrem suum Athanagildum regni consortem assumpsit, ann. 568, vel 569 : qui Septimania contentus Athanagildo Hispaniam permisit. Mortuus est autem Leuva, ann. 572, ut videre est apud Isidorum Hispalensem.

(3) Editi cum Bec., *Gunsventham*, al. *Grandiswintham*. [Dub., *Guthsuendam*.] * Reg. *B*, *Gradiswintam* ; — Corb., *Brunechildis*.

(4) Hermenegildus Ingundem duxit uxorem; Reccaredus vero Rigunthem Chilperici filiam, desponsavit, sed nunquam duxit, ut dicetur inferius. (Ruin.) — Vid. lib. VI, cap. 18, 34, 45.

(5) His verbis, apud Sacram Scripturam, intelligendum est nec hominem, nec canem, nec vivum quidpiam relinqui. (Reg. I, 25, 22; IV, 9, 8, etc.)

XXXIX. Defuncto (1) igitur apud urbem Constantinopolitanam Justiniano imperatore, Justinus ambivit (2) imperium, vir nimiæ avaritiæ deditus, contemtor pauperum, senatorum exspoliator : cui tanta fuit cupiditas, ut arcas juberet fieri ferreas, in quas numismatis aurei talenta (3) congereret : quem etiam ferunt in hæresim Pelagianam dilapsum. Nam non post multum tempus exsensus (4) effectus, Tiberium Cæsarem sibi adscivit ad defensandas provincias suas, hominem justum, eleemosynarium, æquum (5) discernentem, obtinentemque (6) victorias; et, quod omnibus supereminet bonis, etiam (7) verissimum christianum. Denique Sigibertus rex legatos ad Justinum (8) imperatorem misit, pacem petens, id est Warinarium (9) Francum, et Firminum (10) Arver-

(1) Hoc caput, in Corb., Bellov. et Colb., habetur post caput sequens. [Ita in Dub. et Clun.] * Et in cod. Reg. *B* et Cam. — Defunctus est Justinianus imperator, anno 565.

(2) *Habuit*, Reg. *B*, et mox : *in omni avaritia*, Reg. *B* et Cam.

(3) Sic editi. Corb. et Colb., *in quibus numismata auri*. [Clun., *in quibus nomismata auri*.] * Reg. *B*, *in quibus nummismata auri talenta*.

(4) Sic Corb., Bec. et Bell.; quæ vox familiaris est Gregorio. Ed. et Paul. Diac., lib. III, cap. 11, habent *amens*. [Clun., *exsensus effectus, Tiburtium... ad defendendas.... æqualem discernentemque victorias.*] * *Ex sensu*, Reg. *B*.

(5) * *Æquitatem*, Corb.; *æquiter*, Reg. *B* et Cam. — *discernentemque*, Reg. *B*.

(6) [Cod. Dub., *obtinentemque verissimum Christianismum*.] * *Obtinentemque* deest Reg. *B*.

(7) * *Esse ver.*, Corb., Reg. *B*; *ecce*, Cam.

(8) Sic Corb. et Bell. Editi vero cum Colb. et Bec., *ad Justinianum*. * Sic et Reg. *B*.

(9) [Clun., *Warnarum*.] * *Warmarium*, Cam.

(10) * *Firmum*, Reg. *B*.

num. Qui euntes evectu (1) navali, Constantinopolitanam sunt urbem ingressi, locutique cum imperatore, quæ petierunt obtinuerunt. Ad sequentem tamen annum (2) in Galliam sunt regressi. Post hæc autem Antiochia Ægypti, et Appamia Syriæ, maximæ civitates, a Persis captæ sunt, et populus captivus abductus. Basilica tunc sancti Juliani Antiochensis martyris gravi incendio concremata est. Ad Justinum autem (3) imperatorem Persæ-Armeni cum magno serici intexti pondere venerunt, petentes amicitias ejus, atque narrantes se imperatori Persarum esse infensos. Venerant enim ad eos legati ejus, dicentes : « Sollicitudo « imperialis sciscitatur, si fœdus initum cum eo custo- « diatis intactum. » Respondentibus illis, omnia ab his pollicita inlibata servari; dixerunt legati : « In hoc « apparebit vos ejus amicitias custodire, si ignem, ut « ille veneratur (4), et vos veneremini. » Respondente populo nequaquam se hæc facturum, ait episcopus qui coram erat : « Quæ est in igne deitas (5), ut vene- « rari queat ? quem Deus ad usus hominum procreavit, « qui fomentis accenditur, aqua restinguitur, adhi-

---

(1) * *Ejecto*, Reg. *B*.

(2) Corb. et Bell., *in alium annum in Galliis*. [Dub. et Clun., *in alium tamen annum in Galliis*.] * *In alio tamen anno*, Reg. *B*; *in alium annum*, Cam.

(3) Sic Colb., at Corb., *Persiani*. Bec., *ad Justinianum... Persesiri Armeni*. Ceteri edit., *ad Justinianum autem imp... cum magno auri pondere*. [Clun., *Persi Armeni.... Syrici intexto*.] * *Persi*, Reg. *B*; *Persarum iniquum*, Cam. (Ibi in margine, *legati*, recens additum est.) — De Persarmenis, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *s*.)

(4) [Clun., *veneratur, adoraveritis*.] * Sic Corb., Reg. *B* et Cam.

(5) * *In igne* deest apud Corb.

« bitus urit, neglectus (1) tepescit. » Hæc et his similia episcopo prosequente, legati furore succensi, actum conviciis fustibus cædunt. Cernens autem populus sacerdotem suum sanguine cruentatum, super legatos inruunt, manus injiciunt, interimuntque : et, sicut diximus, hujus imperatoris amicitias petierunt (2).

XL. Palladius autem Brittiani (3) quondam comitis ac Cæsariæ filius, comitatum in urbe (4) Gaballitana, Sigiberto rege impertiente, promeruit, sed orta intentio (5) inter ipsum et Parthenium episcopum, valde populum conlidebat. Nam plerumque conviciis, ac diversis opprobriis, ac criminibus obruebat episcopum, pervadens res ecclesiæ, spoliansque homines ejus. Unde factum est, ut hac intentione crescente, cum ad præsentiam jam dicti principis properassent, et diversa sibi invicem objectarent, mollem episcopum, effeminatum Palladius vocitaret : « Ubi sunt « mariti tui, cum quibus stuprose ac turpiter vivis? » Sed hæc in sacerdotem verba prolata divina confestim

(1) Alii, *at ubi erit neglectus.* — * Supra · *quo f. acceditur... uri*, Reg. *B*.

(2) *Imperii.... perierunt*, Reg. *B*.

(3) Cod. Bellov. et Corb., *Britani*; alii, *Brittanni*. [Clun., *Biciani*.] Editi veteres, *Brictiani*. Porro caput istud deest in Bec. et Bad. licet ibidem in capitum indiculo memoretur.

(4) Editi plerique mendose, *Gallicana*. Corb., *Callitana*. [Clun., *Gabalitana*.] — * *Gallitana*, Reg. *B*. — Hic Gabalis urbs indicatur, hodie vicus *Javols*, sede episcopali apud Mimatem stabilita. (Ruin.) Vide notam 2, ad lib. 1, cap. 32.

(5) Sic mss. et infra, pro *contentione*, quod habent editi. [Cod. Dub., *contentio*.]

ultio subsequens abolevit. Nam anno sequenti semotus (1) a comitatu Palladius Arvernum regressus est; Romanus vero comitatum ambivit. Factum est autem, ut quadam die in urbe Arverna uterque conjungeretur, et, altercantibus inter se pro hac actione comitatus, audivit Palladius se a Sigiberto rege debere interfici: sed falsa hæc et maxime a Romano emissa deprehensa sunt. Tunc ille timore perterritus, ita in angustiam gravem redactus est, ut minaretur se propria dextera perimere. Cumque a matre vel a cognato (2) suo Firmino intente adtenderetur, ne perficeret quod mente amara conceperat, per intervalla horarum elapsus a matris adspectu, ingressusque cubiculum, accepto spatio solitudinis, evaginato gladio (3), cornuaque ensis pedibus calcans, acumen ad pectus erexit, impressusque desuper, gladius ab una ingressus mamilla in (4) spatulam dorsi regressus est: erectusque iterum, similiter altera mamilla perfossus cecidit, et mortuus est. Quod non sine diaboli opere perfectum scelus mirati sumus (5): nam prima eum plaga interficere potuit, si non diabolus sustentaculum præbuisset, quo (6) hæc nefanda perageret. Currit mater exanimis, et supra filii corpusculum orbata collabitur, atque omnis familia voces planctus emittit. Verumtamen ad mo-

(1) * *Remotus*, Corb., Reg. *B*, *comitatum abivit*, Reg. *B*.

(2) Cæsariam Firmini socrum vidimus, cap. 13.

(3) * Reg. *B* hic barbare verba excripsit aut omisit: *Accep. spatio s. evaginat gladius ab una ingressus*, etc.

(4) [Cod. Dub., *in spadolam dorsi egressus est, et retractus iterum, similiter in alia mamilla perfossus, cecidit mortuus.*] — * *Egressus est*, Reg. *B*. Corb., *ingressusque desuper.* .. *egressus est.*

(5) * *Quod sine diabolus ope*, Reg. *B*.... *mirati sunt*, Cam.

(6) * *Quod*, Corb., Reg. *B*.

nasterium Chrononensem (1) delatus sepulturæ mandatur, sed non juxta christianorum cadavera positus, sed nec missarum solemnia meruit (2) : quod non ob aliam causam (3), nisi ob injuriam episcopi, hæc ei evenisse probatur.

XLI. Alboinus (4) vero Langobardorum rex, qui Chlothosindam (5), regis Chlothacharii filiam, habebat, relicta regione sua, Italiam cum omni illa Langobardorum (6) gente petiit. Nam commoto exercitu, cum uxoribus et liberis abiere, illuc commanere deliberantes. Quam regionem ingressi, maxime per septem annos pervagantes, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, in suam redigunt potestatem. Mortua autem Chlothosinda, uxore Alboini, aliam duxit conjugem, cujus patrem ante paucum tempus interfecerat. Qua de causa mulier in odio semper virum habens, locum operiebatur (7) in quo posset injurias patris

(1) Sic appellatur in Bellov. et Corb. In Colb. et apud Chesn., *Chronensium*, plerique alii editi, *Dironensium*. — * *Chromensim*, Reg. *B*. — Hodie *Cournon* appellatur, prope Clarummontem; ubi olim collegium canonicorum sub S. Martini titulo.

(2) Observa hic missas pro defunctis olim dici solitas, si id ipsis utile fore speraretur. Vide Mabillon., de Liturg. gallic., lib. II, n° 70. (Ruin.)

(3) * *Non ab alia nisi ob...*, Corb.; *non aliam nisi ob injur...*, Cam.

(4) * *Alboenus*, Corb.; *Albuinus*, Reg. *B*.

(5) * *Choldswindam.... Hlodharii*, Reg. *B*; *Chlodosindam.... Chlotarii*, Corb., Cam.

(6) Editi complures, *cum quatuor millium Longobardorum*. — Profectus e Pannonia die 2ª aprilis, ann. 568 (*Art de vérifier les Dates*). Mediolanum, ann. 569, die 4ª septembris occupavit. Marius in Chron. Alboini in Italiam migrationem revocat ad ann. 569; ejus vero necem ad 572.

(7) * *Opperiebat*, Corb.; *operiebat*, Reg. *B*.

ulcisci : unde factum est, ut unum ex famulis concupiscens, virum veneno necaret (1). Quo defuncto, cum famulo abiit : sed adprehensi, pariter interfecti sunt. Langobardi deinceps alium super se regem statuunt.

XLII. Eunius quoque, cognomento Mummolus (2), a rege Guntchramno patriciatum promeruit : de cujus militiæ origine, altius quædam repetenda putavi. Hic etenim, Peonio (3) patre ortus, Autisiodorensis (4) urbis incola fuit. Peonius vero hujus municipii comitatum regebat. Cumque, ad renovandam actionem (5), munera regi per filium transmisit (6), ille, datis rebus paternis, comitatum patris ambivit (7), supplantavitque genitorem, quem sublevare debuerat. Ex hoc (8) vero gradatim proficiens, ad majus culmen evectus est. Igitur prorumpentibus Langobardis in Gallias, Amatus patricius (9), qui nuper Celsi successor exsti-

(1) [Clun., *veneno malificaret.*] — * *Venenum edificaret*, Reg. *B*; *virum venenum ædificaret*, Corb. — Hæc erat Rosemunda, Cunimundi Gepidarum regis filia, quæ primo Alboinum maritum necari procuravit, tum Helmigisum adulterum veneno interficere conata, reliquum veneni ab ipso jam media parte ebibitum bibere coacta, simul cum eo periit. Vide Paulum diacon., Histor. Langobard., lib. I, cap. 27, et II, 28 et 29. (Ruin.)

(2) * *Mummulus*, Reg. *B*.

(3) Editi aliquot, *Pœnio*. Colb., *Pionio*. * Cam., *Pœnio*. Corb., *a Peonio*.

(4) * *Authisiod...*, Corb.; *Ausisiodorensis*, Reg. *B*.

(5) Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *t*.)

(6) * *Transmisisset*, Reg. *B*, Cam.

(7) * *Abivit*, Reg. *B*.

(8) [Cod. Clun. *Ex hac vero gratia hic proficiens.*] — * Infra, *effectus*, Reg. *B*.

(9) Editi plerique, *Armatus Pericius, qui nuper Celsi successor.*

terat, contra eos abiit, commissoque bello terga vertit, ceciditque ibi. Tantamque tunc stragem Langobardi feruntur fecisse de Burgundionibus, ut non possit colligi numerus occisorum; oneratique præda discesserunt iterum in Italiam. Quibus discedentibus, Eunius, qui et Mummolus, arcessitus a rege, patriciatus culmen meruit. Inruentibus iterum Langobardis in Gallias, et usque Mustias Calmes (1) accedentibus, quod adjacet civitati Ebredonensi, Mummolus exercitum movet, et cum Burgundionibus illuc proficiscitur. Circumdatisque Langobardis cum exercitu, factis etiam concidibus (2), per devia silvarum inruit super eos; multos interfecit, nonnullos cepit, et regi direxit. Quos ille per loca dispersos custodire præcepit, paucis quodammodo per fugam elapsis, qui patriæ nuntiarent.

XLIII. Fueruntque in hoc prælio Salonius (3) et Sagittarius fratres, atque episcopi, qui non cruce cœlesti muniti, sed galea aut lorica sæculari armati, multos manibus propriis, quod pejus est, interfecisse referuntur. Hæc prima Mummoli in certamine vic-

---

Concurruntque ibi. Sed apud Paulum Diaconum, lib. III, cap. 3, dicitur quoque, *Amatus patricius.* — * Infra, *processor,* Reg. *B;* sed linea deest a *prorumpentibus* ad *Celsi.*

(1) Sic Bellov., at Corb. [et Clun.] *Musticas-calmes.* Bec., *Mutiascalmes.* Editi nonnulli, *Musciascalmes.* [Dub., *Musciascalmes.... Ebreionense.*] * *Muscias.... Ebredonensus,* Reg. *B: Ebredunensem,* Corb. Vide Paul. diac., lib. III, cap. 4. — Vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *u.*)

(2) *Cundibus convicibus,* Reg. *B.*

(3) Editi aliquot, *Salvinus,* quod sic legerent pro *Salunius,* ut in Colb. * Et Reg. *B.* Hoc cap. non distinguitur in Cam., nec in Corb.

toriâ fuit. Post hæc Saxones, qui cum Laugobardis in Italiam venerant, iterum prorumpunt in Gallias, et infra territorium Regense, id est apud Stablonem (1) villam, castra ponunt, discurrentes per villas urbium vicinarum, diripientes prædas, captivos abducentes, vel etiam cuncta vastantes. Quod cum Mummolus comperisset, exercitum movet, inruensque super eos, multa ex his millia interfecit, et usque ad vesperam cædere non destitit, donec nox finem faceret. Ignaros (2) enim repererat homines, et nihil de his quæ accesserunt autumantes. Mane autem facto statuunt Saxones exercitum, præparantes se ad bellum : sed, intercurrentibus nuntiis, pacem fecerunt; datisque muneribus Mummolo, relicta universa regionis præda cum captivis, discesserunt (3); jurantes prius quod ad subjectionem regum, solatiumque Francorum, redire deberent in Gallias. Igitur regressi Saxones in Italiam, adsumtis secum uxoribus et parvulis, vel omni supellectile facultatis, redire in Gallias destinantes (4), scilicet ut a Sigiberto rege collecti, in loco unde egressi fuerant, stabilirentur. Feceruntque ex se duos, ut aiunt, cuneos : et unus quidem per

---

(1) Sic veteres mss. Chesn., *Staplonem.* [Clun., *terminum Regensim et apud Staplonem.*] * *Staponnem*, Reg. *B.* — *Estoublon*, in diœcesi Regiensi (*Riez*) in Proviucia.

(2) * *Ignorans*, Reg. *B.*

(3) Editi ita comma apponunt, ut Saxones cum captivis discessisse videantur; at ex Paulo Diacono, lib. III, cap. 5, patet has voces *cum captivis* esse præcedentibus conjungendas, cum ipse habeat, *relictis captivis et universa præda in Italiam revertuntur.* Vide et ejusdem Pauli cap. 6 et 8.

(4) [Clun., *in Galliis destinant. Erat tunc vernum tempus.* Media desunt.] — * *Distinant*, Reg. *B.*

Niceam urbem, alius vero per Ebredunensem venit, illam revera tenentes viam, quam anno superiore tenuerant; conjunctique sunt in Avennico (1) territorio. Erat enim tunc tempus messium, et locus ille maxime fructus terræ sub divo (2) habebat, nec quicquam ex his domi incolæ recondiderant. Denique accedentes in areas (3), segetes inter se dividunt; colligentesque ac triturantes, frumenta comedebant, nihil ex his eis qui laboraverant relinquentes. Verum postquam, expensis fructibus, ad litus Rhodani amnis accesserunt, ut, transacto torrente, regno se (4) regis Sigiberti conferrent, occurrit eis Mummolus, dicens : « Non « transibitis torrentem hunc. Ecce regiones domini « mei regis depopulastis, collegistis segetes, pecora « devastastis (5), tradidistis domus incendiis, oliveta « ac vineta succidistis : non ascendetis, nisi satisfa- « ciatis prius his quos exiguos reliquistis : alioquin « non effugietis manus meas, nisi ponam gladium « super vos et uxores et parvulos vestros, et ulciscar « injuriam domini mei Guntchramni regis. » Tunc illi timentes valde, dantes multa numismatis (6) aurei millia pro redemtione sua, transire permissi sunt : et sic Arvernis pervenerunt. Erat tunc vernum tem-

(1) Sic mss. Editi vero cum Bec., habent, *Arvernico*. At series factorum probat non eos adhuc Rhodanum transisse. Nobis favet Fredegarius, cap. 68. [Dub., *Avennio*.]

(2) Editi, *dio*. — * Mox *nec quaquam*, Reg. *B*.

(3) * *Areas* d. in Reg. *B*.

(4) * *Se* d. in Reg. *B*.

(5) Plerique editi addunt *trucidastis*. — * Antea, *depopulati estis*, Reg. *B*.

(6) Cod. Corb., *numismata auri*.

pus. Proferebant ibi regulas (1) æris incisas pro auro; quas quisque videns, non dubitabat aliud, nisi quod aurum probatum atque examinatum esset : sic enim coloratum ingenio nescio quo fuit. Unde nonnulli hoc dolo seducti (2), aurum dantes et æs accipientes, pauperes facti sunt. Hi vero ad Sigibertum regem transeuntes, in locum, unde prius egressi fuerant, stabiliti sunt.

XLIV. In (3) regno autem Sigiberti regis, remoto ab honore Jovino, rectore Provinciæ, Albinus in loco ejus subrogatur. Magnam (4) inter cos inimicitiam hæc causa gessit. Igitur advenientibus ad cataplum Massiliensium navibus transmarinis (5), Vigilii archidiaconi homines septuaginta vasa, quæ vulgo orcas (6) vocant, olei liquaminisque (7) furati sunt, nesciente domino. Negotiator autem, cum cognovisset sibi rem furto ablatam fuisse, inquirere diligenter cœpit, quo furtum in loco fuisset reconditum. Hæc inquirens, audiit a quodam quod (8) homines Vigilii archidiaconi perpetrassent. Perveniunt hæc ad archidiaconem, qui inquirens et inveniens, nequaquam publicare, sed

(1) Alii habent *tegulas*. [Clun., *proferebant hi regulas ære*.]

(2) * *Ducti*, Reg. *B*.

(3) Hoc caput deest in Corb., Bellov. [et Dub.] * Et in Cam.

(4) * *Magnam enim.... congessit*, Reg. *B*.

(5) In plerisque editis, *Advenientibus transmarinis*. Cetera omissa sunt. * Sic et Reg. *B*. — Hæc porro apud Massiliam contigisse patet ex capitis titulo, quod de archidiacono Massiliensi inscribitur. *Cataplus* autem pro portu frequenti sumitur apud Sidonium. (Ruin.)

(6) Colb., *arcas;* sed retinenda nostra lectio. Orca quippe vasis est species usitata, præcipue olearii. Vide Cangium in Glossar.

(7) * *Que* d. in Reg. *B*.

(8) [Clun., *quia hoc homines*.] * Reg. *B*. *quia hoc omnes*.

excusare suos cœpit, dicens : « Numquam de domo « mea egressus est, qui tale (1) auderet admittere. » Taliter, inquam, excusante archidiacono, negotiator ad Albinum pergit; causam exserit, et archidiaconem in crimine fraudis hujus mixtum accusat. Die autem sancto Natalis Dominici, episcopo in ecclesia adveniente, archidiaconus indutus alba adest, episcopum, ut mos est, invitans ad altare debere procedere (2), ac solemnitatem diei sancti opportuno debere tempore celebrare. Nec mora, Albinus (3) de sede exsiliens, adprehensum archidiaconem detrahit, pugnis calcibusque cædit (4), et custodia carcerali coartat (5). Pro quo numquam obtinere potuerunt, nec episcopus, nec cives, nec ullus major natu, nec ipsa vox totius populi adclamantis, ut datis fidejussoribus, diem sanctum archidiacono liceat cum reliquis celebrare, atque accusatio (6) ejus in posterum debere audiri : sed nec ob ipsa sacrosancta sollemnia metum habuit, ut ministrum Dominici (7) altaris tali in die non auderet adripere. Quid plura? Quatuor millibus solidorum archidiaconem condemnavit : qui in præsentia regis Sigiberti veniens, quadrupla satisfactione, insequente Jovino, composuit.

---

(1) [Clun., *talia auderet admittere. Taliter denique excusante.*] * Sic Reg. *B*.

(2) [Clun., *deberet procedere... deberet tempore.*]

(3) * Reg. *B*, *Albuinus*; supra, *Albinus* : et initio capitis, *Albouinus*.

(4) * *Cecidit*, Reg. *B*.

(5) Plerique editi, *Archidiaconum coarctat*, ceteris omissis.

(6) [Clun., *Accusatio causæ in posterum deberet.*] * *Accusatio causæ*, Reg. *B*.

(7) * *Domini*, Reg. *B*; supra, *ob*, deest; infra, *non*, deest.

XLV. Post hæc tres (1) Langobardorum duces, id est Amo, Zaban, ac Rhodanus, Gallias inrupere. Et Amo quidem, Ebredunensem carpens viam, usque Machovillam (2) Avenniei territorii, quam Mummolus munere meruerat regio, accessit; ibique fixit tentoria. Zaban vero per Diensem (3) descendens urbem, usque Valentiam venit; ibique castra posuit. Rhodanus autem Gratianopolitanam (4) urbem adgressus est, ibique papiliones extendit. Et Amo quoque Arelatensem debellavit provinciam, cum urbibus quæ circumsitæ sunt. Et usque ipsum Lapideum campum, qui adjacet urbi Massiliensi, accedens (5), tam de pecoribus, quam de hominibus denudavit: Aquensibus autem obsidionem paravit, de quibus viginti duabus libris argenti

---

(1) * Hoc cap. non disting. in Cam. — *Tres* deest in Reg. *B.* — Ex iis erant ducibus, qui post Clebi regis necem, anno 575, Langobardis præfuerunt.

(2) Sic duo mss. veteres Corb. et Bellov.; ceteri cum editis, *Machao-villam*, præter Colb., in quo vox *villam* desideratur. Paulus Diac., lib. III, cap. 8, habet sicut veteres mss., *Machovillam.* [Clun., *Machaovillam.*] — * *Villam av. ter.*, desunt in Reg. *B.*

(3) Alii editi, *Deensem.* [Clun., *Deinsim.*] * *Deinsem*, Reg. *B.* Est namque Dia seu Dea Vocontiorum civitas episcopalis, etiam nunc celebris (*Die*), tamen. Bell. habet *Verdunensem*, et Corb., *Virdunensem.* Et quidem Freherus in margine monet, in mss. scilicet Palatino, haberi *Virdunensem.* Unde Valesius existimat duo hanc urbem nomina habuisse, latinum unum, Deam scilicet, alterum Gallicum, quod est *Virdunum.* Idem auctor alio in loco observat in provincia fluvium esse, nomine Verdunum, vulgo *Verdon*, ex quo forte locus aliquis hic designatus nomen habuerit. Paulus Diac., lib. III, cap. 8, ubi de hac ipsa irruptione loquitur, habet *Diensem.* (Ruin.)

(4) * *Enim*, Corb., Reg. *B* et Cam. pro *etiam.* — *Gratiopolitanam*, Reg. *B.*

(5) Bell., *Accipiens tam.* — Lapideus ille campus, vulgo dicitur *la Crau.*

acceptis, abscessit. Sicque et Rhodanus ac Zaban in locis quibus accesserant fecerunt. Quæ cum Mummolo perlata fuissent, exercitum movit, et Rhodano, qui Gratianopolitanam urbem debellabat, occurrit. Sed cum Iseram (1) fluvium exercitus laboriose transiret, nutu Dei, animal amnem ingreditur, vadum ostendit; et sic populus (2) in ulteriorem ripam egreditur. Quod videntes Langobardi, nec morati, evaginatis gladiis hos adpetunt. Commissoque bello, in tantum cæsi sunt, ut Rhodanus sauciatus lancea ad montium excelsa confugeret. Exinde cum quingentis viris qui ei remanserant, per devia silvarum prorumpens, ad Zabanem pervenit, qui tunc urbem Valentiam obsidebat; narravitque ei omnia quæ acta fuerant. Tunc datis pariter cunctis in prædam, ad Ebredunensem urbem regressi sunt : ibique eis cum innumero exercitu Mummolus in faciem venit. Commissoque prælio, Langobardorum phalangæ usque ad internecionem cæsæ, cum paucis duces in Italiam sunt regressi. Cumque usque Sigusium (3) urbem perlati fuissent, et eos incolæ loci dure susciperent, præsertim cum Sisinnius, magister militum a parte imperatoris, in hac urbe resideret (4); simulatus Mummoli puer in conspectu Zabanis, Sisinnio litteras protulit (5), salutemque

(1) Sic Corb. et Bellov.; alii *Eseram* aut *Isaram*, vel cum adspiratione, *Heseram*, *Hiseram*. * Sic Reg. *B*. [Clun., *Eseram*.] * Sic Cam. Sed variæ sunt designationes unius amnis notissimi, *l'Isère*, qui in Rhodanum influit.

(2) * *Populus libere in*, Reg. *B* et Cam.

(3) Alii, *Siosium*. Hodie nomen Segusii retinet, vulgo *Suze*, ad Duriam amnem.

(4) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *v*.)

(5) [Clun., *protulit dicens*. Media desunt.]

ex nomine Mummoli dedit, dicens : « En ipsum in « proximo. » Quod audiens Zaban, cursu veloci ab urbe ipsâ digressus præteriit. His auditis, Amo, collecta omni præda in itinere, proficiscitur : sed (1), resistentibus nivibus, relicta præda, vix cum paucis erumpere potuit. Exterriti enim erant virtute Mummoli.

XLVI. Multa enim Mummolus bella gessit, in quibus victor exstitit. Nam post mortem Chariberti, cum Chilpericus Turonis ac Pictavis pervasisset, quæ Sigiberto regi per pactum (2) in partem venerant, conjunctus rex ipse cum Guntchramno fratre suo, Mummolum eligunt, qui has urbes ad eorum (3) dominum revocare deberet. Qui Turonis veniens, fugato exinde Chlodovecho Chilperici filio, exactis a populo ad partem regis Sigiberti sacramentis, Pictavos accessit. Sed Basilius ac Sigharius (4), Pictavi cives, collecta multitudine, resistere voluerunt : quos de diversis partibus circumdatos oppressit, obruit, interemit; et sic Pictavos accedens, sacramenta exegit. Hæc interim de Mummolo dicta sufficiant (5) : reliqua in posterum sunt digerenda.

---

(1) [Dub., *resistentibus relicta præda*.] * Sic Reg. *B* et Cam.

(2) * *Hariberti.... pecatum*, Reg. *B*.

(3) Alias, *verum*. * Ut Reg. *B* et Cam. [Dub. et Clun., *ad verum dominium*. Paulo post, *exacta.... sacramenta, Pictavum*.]

(4) Ed. al., *Siagrius*. Regm. [et Clun.] *Pasilius ac Siagrius*. — Fortunati carmen 18, lib. IV, epitaphium est Basilii cujusdam illustri viri Pictaviensis, qui forte idem est de quo hic loquitur Gregorius. (Ruin.)

(5) *Reliqua*, etc., ad finem capitis desunt in omnibus fere mss. — * Non in Reg. *B*, qui habet *dicenda*; et supra, pro *Pictavos*, *Peccatavum*.

XLVII. De Andarchii (1) vero interitu locuturus, prius genus ordiri placet et patriam. Hic igitur, ut adserunt, Felicis (2) senatoris servus fuit; qui ad obsequium domini deputatus, ad studia litterarum cum eo positus, bene institutus (3) emicuit. Nam de operibus Virgilii, legis Theodosianæ libris, arteque calculi adplene eruditus est. Hac igitur scientia tumens, despicere dominos (4) cœpit : et se patrocinio Lupi ducis (5), cum ad urbem Massiliensem ex jussu regis Sigiberti accederet, commendavit. De qua regressus, hunc secum abire (6) præcepit, insinuavitque eum diligenter Sigiberto regi, atque ad serviendum tradidit. Quem ille per loca diversa dirigens, locum præbuit militandi. Ex hoc quasi honoratus (7) habitus, Arvernum venit; ibique cum Urso, cive urbis ejus, amicitias inligat. Interim, ut erat acris ingenii, filiam ejus desponsare desiderans, loricam, ut ferunt, in libellari quo chartæ abdi solitæ sunt, recondit, dicens mulieri, conjugi utique Ursi : « Quia multitudinem

---

(1) Corb. et Bell., *Andarci*; sed eum infra *Andarchium* appellant, Colb., *Anparchi*. * Ut Reg. *B*. [Dub., *Andarchi*. Infra, *Andarcius*: Clun., *loquamur*.] — * Infra pro *ordiri*, Reg. *B*. habet *ordine*, Corb., *ordire*.

(2) Colb. cum plerisque editis, *Facilis*.

(3) [*Instructus*, Dub.] * Et Cam.

(4) * *Dominum*, Reg. *B*.

(5) Is fuit Campaniæ Remensis dux, de quo Gregorius infra non semel. Ejus laudes prosequitur Fortunatus, lib. VII, carm. 7, 8, 9. (Ruin.)

(6) Corb. et Bell., *habere*. [Ita Dub.] — * *Huc secum audire*, Reg. *B*.

(7) Id est, quasi unus ex iis, qui res civiles et publicas nomine principis gerebant, quibus Honorati titulus concedebantur. De hoc titulo plura habes apud Vales. in notis ad Ammian. Marcell. et Cangium in Glossario. (Ruin.)

« aureorum meorum amplius quam sexdecim millia « in hoc libellari reconditam (1) tibi commendo; quod « tuum esse poterit, si mihi filiam tuam præstiteris « desponsari. » Sed

.... Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?

Promisit mulier hæc simpliciter credens, absente viro, huic desponsari puellam. At ille regressus ad regem, præceptionem ad judicem loci exhibuit, ut puellam hanc suo matrimonio sociaret, dicens : « Quia « dedi arrham in desponsatione ejus. » Negavit autem vir ille, dicens : « Quia neque te (2) novi unde sis, « neque aliquid de rebus tuis habeo. » Qua intentione pullulante, ac vehementius increscente, Andarchius expetiit Ursum regis præsentia arcessiri (3). Cumque venisset apud villam Brennacum (4), requirit hominem alium, Ursum nomine, quem ad altarium clam adductum jurare fecit, ac dicere : « Per hunc locum « sanctum et reliquias martyrum beatorum, quia, si « filiam meam tibi in matrimonio non tradidero, « sexdecim (5) millia solidorum tibi satisfacere non « morabor. » Stabant enim testes in sacrario, auscultantes occulte verba loquentis, sed personam quæ

(1) * *Chartæ ad te sunt... qui multi... conditum tibi...*, Reg. *B*; et infra, *quia mortal....* Corb.; *qui mortalia* : idem supra et Bell.; *qua arte abdi solitæ s.*

(2) * *Te* d. in Reg. *B*.

(3) * *Expedit Ursum presentiam arcessire*, Reg. *B*. — Supra, *insistente*, pro *inereseente*, Corb.

(4) Colb., *Brinna*. [Dub., *Brinnacum*. Clun., *venisset Brennacum*.]

(5) * *Sex*, Reg. *B*. — Infra, *personam qui loqueb...*, ut Corb. — *Videntes.... fecitque* desunt in Reg. *B*.

loqueretur penitus non videntes. Tunc Andarchius demulsit verbis lenibus Ursum, fecitque eum sine regis præsentia reverti ad patriam. Factoque ex hoc (1) juramento, breve sacramentorum regi illo protulit discedente, dicens (2) : « Hæc et hæc mihi « Ursus scripsit : et ideo gloriæ vestræ præceptionem « deposco, ut filiam suam mihi tradat in matrimonio. « Alioquin mihi liceat res ejus possidere, donec, sexde- « cim millibus solidorum acceptis, me ab hac causa « removeam. » Tunc adeptis præceptionibus, Arvernum rediit : ostendit judici jussionem regis (3). Ursus autem se in Vellavum (4) territorium contulit. Cumque res ejus huic consignarentur, et hic in Vellavum accessit. Ingressusque unam Ursi domum, cœnam sibi præcepit præparari, atque aquas quibus ablueretur calefieri jubet. Sed cum servi domus minime rudi domino parerent, alios fustibus, alios virgis cædit, nonnullis capita percutiens sanguinem elicuit. Turbata ergo familia, præparatur cœna, abluitur hic aquis calidis, inebriatur vino, et se collocat super stratum. Erant autem cum eo septem pueri tantum. Cumque non minus somno quam vino sepulti altius obdormissent, Ursus (5), congregata familia, ostia domus, quæ

(1) [Clun., *ex hoc sacramento regi.*]

(2) Sic Colb., Bec. et Regm. At Chesn., *illi protulit* : alii editi, *illo protulit discedenti.* Bellov. brevius, *illo protulit, dicens.* * Sic et Corb.

(3) * *Regis* d. in Reg. *B.*

(4) Editi plerique cum Bec. et Colb., *Villavum.* Corb., *Vellavo.* [Dub. et Clun., *in Villavo territorio.*] Regm. et Bad., *Villanum*, sic et infra. — * *Vellatio terreturio*, Reg. *B*; *Villavo*, Cam. — At Vellavum designari certum est, *le Velay*. (Ruin.)

(5) * *Ursus* deest in Corb., Reg. *B* et Cam. — Infra Bell., *mettras*

erat ex ligneis fabricata tabulis, claudit : acceptisque clavibus, metas annonæ quæ aderant elidit; ac circa domum et supra domum (1) adgregatis his acervis annonæ, quæ tunc in manipulis erat, ita ut operta ex his domus cerneretur omnino. Tunc immisso per partes diversas igne, cum jam super hos infelices materia ædificii exusta dirueret, excitantur, emittunt voces (2) : sed non fuit qui exaudiret, donec, tota domo adusta, ipsos pariter ignis absorberet. Ursus vero metuens, basilicam sancti Juliani (3) expetiit; datisque regi muneribus, res suas in (4) solidum recepit.

XLVIII. Chlodovechus vero Chilperici filius, de Turonico ejectus, Burdegalam abiit (5). Denique cum apud Burdegalensem civitatem, nullo prorsus inquietante, resideret, Sigulfus quidam a parte Sigiberti se super eum objecit : quem fugientem cum tubis et buccinis, quasi labentem cervum fugans, insequebatur : qui vix ad patrem regrediendi (6) liberum habuit aditum. Tamen per Andegavis regressus, ad eum rediit. Cum autem intentio inter Guntchramnum (7) et Sigibertum reges verteretur, Guntchram-

---

annonæ. — Sed metæ vocabulum pro frugum acervo usurpari multis exemplis probat Alteserra in hunc locum. (Ruin.)

(1) Corb., Bell. [Dub., *adgregat acervos.*] * Sic Reg. *B* et Cam.

(2) Alii, *excitantur ad emissas voces*. [Dub., *excitantur voces*. Sic Corb., qui habet supra, *diruerent*. Reg. *B*, *deverterent.... emissas.*]

(3) Nempe Brivatensis, vid. lib. IV, cap. 5 et 13.

(4) * Corb., Bell. [Dub. et Clnn.] Reg. *B* et Cam, *in soliditate*.

(5) * *Burgondialem*, Reg. *B*; *Burdigala*, Corb.

(6) * Corb., Reg. *B*, *regredi*.

(7) Censet Valesius, et post eum Cointius, legendum esse *Chil-*

nus rex apud Parisius omnes episcopos regni sui congregat, ut inter utrosque quid veritas haberet, edicerent. Sed, ut bellum civile in majore pernicitate (1) cresceret, eos audire, peccatis facientibus, distulerunt. Chilpericus autem rex in ira commotus, per Theodobertum filium suum seniorem, qui, a Sigiberto aliquando adprehensus, sacramentum dederat (2) ut ei fidelis esset, civitates ejus pervadit, id est Turonis et Pictavis, et reliquas citra (3) Ligerim sitas. Qui Pictavis veniens, contra Gundobaldum (4) ducem pugnavit. Terga autem vertente (5) exercitu partis Gundobaldi, magnam ibi stragem de populo illo fecit. Sed et de Turonica regione maximam partem (6) incendit, et, nisi ad tempus manus dedissent, totam continuo debellasset (7). Commoto autem exercitu, Lemovicinum, Cadurcinum, vel reliquas illorum

---

pericum. Nam Gregorius ibi et capitibus sequentibus de bello inter Chilpericum et Sigibertum moto loquitur : ad quos in pacem revocandos Guntramnus episcopos suæ ditionis Parisios convenire procuravit. Religio tamen fuit id mutare, cum *Guntchramnum* omnes editi simul et mss. habeant. Hic synodum Paris. IV laudari censet Cointius, quæ anno 573 habita fuit. (Ruin.)

(1) [Clun., *pertinacitate.*]

(2) Supra cap. 23. Plerique editi cum aliquot mss. habent *quondam adprehensus, etc.*

(3) [Clun., *circa Ligerem.*] * Reg. *B*, *Ligarem.* — Supra Cam., *Toronus.*

(4) Bell., Corb. [et Dub.,] *Gundoaldum.* Reg., *Gundobaudum* : al., *Guntwaldum.* * Ut Reg. *B.*

(5) * *Vertendo.... partes*, Reg. *B* ; *vertenti exercitum*, Corb.

(6) Alii, *Turonicam regionem maxima ex parte.* * Reg. *B* item ; sed *ex* deest. *De Turonicam regionem maximam partem*, Corb. Quæ sequuntur sic refert Regm. *Et nisi se ad tempus dedissent..... devastasset.*

(7) [Clun., *devastasset.*]

provincias (1) pervadit, vastat, evertit; ecclesias incendit, ministeria detrahit, clericos interficit, monasteria virorum dejicit, puellarum deludit (2), et cuncta devastat : fuitque illo in tempore pejor in ecclesiis gemitus, quam tempore persecutionis Diocletiani.

XLIX. Et (3) adhuc obstupescimus et admiramur, cur tantæ super eos plagæ inruerant : sed recurramus ad illud, quod parentes eorum egerunt, et isti perpetrant. Illi, post prædicationem sacerdotum, de fanis ad ecclesias sunt conversi; isti quotidie de ecclesiis prædas detrahunt. Illi sacerdotes Domini ex toto corde venerati sunt, et audierunt; isti non solum non audiunt, sed etiam persequuntur. Illi monasteria et ecclesias ditaverunt; isti eas diruunt ac subvertunt. Quid de Latta (4) monasterio referam, in quo beati Martini habentur reliquiæ? Cum ad eum unus cuneus hostium adventaret, et fluvium, qui propinquus est, transire disponeret ut monasterium exspoliaret, clamaverunt monachi dicentes : « Nolite, o barbari, « nolite huc (5) transire : beati enim Martini istud est

(1) Corb. et Bell., *illarum propinquas*. Sic Reg. *B* et Cam. [Clun., *illarum provincias.*] Bad., *reliquas provincias*. Regm., *reliquas illarum partium civitates*. Bec., *illarum urbium provincias.*

(2) Sic mss., at editi plerique *puellas*, Freh. al. *puellam*, et infra cum Bec., *persecutoris*.

(3) Hoc caput deest in Bell., Corb. [et Dub.] * Et Cam.

(4) Colb. [et Clun.,] * et Reg. *B*, *Lata*. Bec., *de Lettat*. Erat fortasse monasterium hic memoratum in vico, qui nunc dicitur *Ciran-la-Late*, haud procul a Severiaco (*Sivré*), Bellismo et * Noviliaco (*Neuilli*), sito. (Ruin.)

(5) * *Hunc*, Reg. *B*. — Hic Barbaros, non contumeliæ sed potius honoris causa, a Provincialibus, vetusto Romanorum more, Francos

« monasterium. » Hæc audientes eorum (1) multi, compuncti a Dei timore, regressi sunt. Viginti tamen ex ipsis, qui non metuebant Deum, neque beatum confessorem honorabant, ascendentes navem, illuc transgrediuntur, et inimico stimulante, monachos cædunt, monasterium evertunt, resque diripiunt : de quibus facientes sarcinas, navi imponunt. Ingressique fluvium, protinus vibrante carina huc illucque feruntur. Cumque amisso solatio remorum, hastilibus lancearum in fundum alvei defixis remeare conarentur, navis sub pedibus eorum dehiscit, et uniuscujusque ferrum, quod contra se tenebat, pectori defigitur, transverberatique cuncti a propriis jaculis interimuntur. Unus tantum (2) ex ipsis, qui eos increpabat, ne ista committerent, remansit inlæsus. Quod si hoc quis fortuitu evenisse judicat, cernat unum insontem plurimis evasisse de noxiis. Quibus interfectis, monachi ipsos et res suas ex alveo detrahentes, illos sepelientes, res suas domui restituunt.

L. Dum hæc agerentur, Sigibertus rex (3) gentes illas, quæ ultra Rhenum habentur, commovet, et bellum civile ordiens, contra fratrem suum Chilpericum ire destinat. Quod audiens Chilpericus, ad fratrem suum Guntchramnum legatos mittit. Qui conjuncti pariter fœdus ineunt, ut nullus fratrem

---

appellari notavit recte Valesius, lib. vi, Rerum Franc., p. 288. (Ex D. Bouq.)

(1) * *Eorum* d. in Reg. *B*.

(2) * *Tamen*, Reg. *B*.

(3) Col., *Sigibertus tres gentes, etc.*

suum perire sineret. Sed cum Sigibertus gentes illas adducens venisset, et Chilpericus de alia parte cum suo exercitu resideret, nec haberet rex Sigibertus super fratrem suum iturus, ubi Sequanam (1) fluvium transmearet, fratri suo Guntchramno mandatum mittit, dicens : « Nisi me permiseris per tuam sortem « hunc fluvium transire, cum omni exercitu meo « super te pergam. » Quod ille timens, fœdus cum eodem iniit, eumque transire permisit. Denique sentiens Chilpericus, quod Guntchramnus, scilicet relicto eo ad Sigibertum transisset, castra movit, et usque Avallocium (2) Carnotensem vicum abiit. Quem Sigibertus insecutus, campum sibi præparari petiit. Ille vero timens, ne conliso utroque exercitu, etiam regnum eorum conrueret (3), pacem petiit, civitatesque ejus, quas Theodobertus male pervaserat, reddidit, deprecans ut nullo casu culparentur (4) earum habi-

---

(1) Sic mss. omnes, præter Colb. et Chesn., * et Reg. *B*, qui habent *Segonam*, quasi hic Sagona sive Arar, vulgo *la Saône*, designaretur. Editi veteres habent quoque *Sequanam*. Et quidem ex Gregorii lib. II, de Mirac. sancti Martini, cap. 7, patet hic legendum esse *Sequanam*. De hac re vide etiam lib. I, de Gloria Martyrum cap. 72.

(2) In plerisque mss. et editis scribitur *Alocium*. Bec., *ad Valocium* [Dub., *ad Avalocum*. Clun., *Avalotium Carnotensium*.] * Reg. *B*, *ad Avalocium Carnoctensim*. Corb., *Carnotinensem*. — Hic vicus est ad flumen Lidericum; qui postea Allocium seu Aloginm, vulgo *Alluye*, dictus est. (Ruin.)

(3) * *Ne consilio utroque*, Corb. *Ille vero petiit ne.... corruet*, Reg. *B*. Tunc temporis scripsit ad Brunechildem Sigiberti uxorem beatus Germanus Parisiorum antistes, ut excidium, quod toti regioni imminebat, averteret. Superest hæc epistola, tanto pontifice ad pacem principes christianos adhortante digna (Ruin.). Exstat apud *D. Bouquet*, tom. IV, p. 80.

(4) * *Culparent.... adprimens*, Reg. *B*; *adprimens*, Corb.

tatores, quos ille injuste igni ferroque opprimens adquisierat. Vicos quoque, qui circa Parisius erant, maxime tunc flamma consumsit; et tam domus quam res reliquæ ab hoste direptæ sunt, ut etiam et captivi ducerentur. Obtestabatur enim rex, ne hæc fierent; sed furorem gentium, quæ de ulteriore Rheni amnis parte venerant, superare non poterat : sed omnia patienter ferebat, donec redire posset ad patriam. Tunc ex gentilibus (1) illis contra eum quidam murmuraverunt, cur se a certamine subtraxisset. Sed ille, ut erat intrepidus, ascenso equo, ad eos dirigit, eosque verbis lenibus demulsit, multos ex eis postea lapidibus obrui præcipiens. Sed nec hoc sine beati Martini fuisse virtute ambigitur (2), ut hi sine bello pacificarentur : nam in ipsa die, qua hi pacem fecerunt, tres paralytici ad beati basilicam sunt directi (3). Quod in sequentibus libris, Domino juvante, disseremus.

LI. Dolorem enim ingerit (4) animo ista civilia bella referre. Nam post annum iterum Chilpericus ad Guntchramnum fratrem suum legatos mittit, dicens : « Veniat frater mecum (5), et videamus nos, et pacificati persequamur Sigibertum inimicum nostrum. »

---

(1) * *Gentibus*, Corb., Reg. *B*, Cam.; infra, *cursu* pro *cur se*, Reg. *B*.

(2) * *Ambitur*, Reg. *B*.

(3) Horum trium paralyticorum curationem refert Gregorius lib. II, Mirac. sancti Martini, cap. 5, 6 et 7. — * Reg. *B*, *erecti*. — Infra, *jubente*, Corb., Reg. *B* et Cam.

(4) * *Ingenerat*, Cam.

(5) Alias, *Meus*. Ita Corb., [Dub. et Clun.] * Reg. *B* et Cam. post, *nos* deest in Reg. *B*....

Quod cum fuisset factum, seque vidissent ac muneribus honorassent, commoto Chilpericus exercitu usque Remis accessit, cuncta incendens atque debellans. Quod audiens Sigibertus, iterum convocatis (1) gentibus illis, quarum supra memoriam fecimus, Parisius venit, et contra fratrem suum ire disponit, mittens nuntios Duncnsibus (2) et Turonicis, ut contra Theodobertum ire deberent. Quod illi dissimulantes, rex Godegiselum et Guntchramnum duces in capite dirigit. Qui commoventes exercitum, adversus eum pergunt. At ille derelictus a suis, cum paucis remansit : sed tamen ad bellum exire non dubitat. Ineuntes autem prælium, Theodobertus evictus (3) in campo prosternitur, et ab hostibus exanime corpus, quod dici dolor est, spoliatur. Tunc ab Arnulfo (4) quodam collectus, ablutusque ac dignis vestibus est indutus, et ad Ecolismensem (5) civitatem sepultus. Chilpericus vero cognoscens, quod iterum se Guntchramnus cum Sigiberto pacificasset, se infra Tornacenses muros cum uxore et filiis suis communivit.

LII. In eo anno fulgor per cœlum discurrisse visus

---

(1) * *Convocantibus*, Cam.

(2) [Clun., *Dugnensibus vel Turonicis.... Godigisilum*]. * *Vel Torinicis*, Reg. *B*.

(3) * *Victus*, Reg. *B*.

(4) Corb., Colb., Bec. [et Clun.] * Et Cam. cum Chesn., *Aunulfo*. [Dub., *Unulfo*.] — De abluendi defunctorum corpora more jam annotatum est in lib. IV, cap. 5.

(5) Corb., Bell. et Freh., *Colosinensem*. Colb., *Ecolunensem*. Bec. et Mor. s., *Ecolinensem*. [Dub., *Ecolonensim*. Clun., *Ecolisinensim*.] * Reg. *B*, *Ecolunensim*.

est (1), sicut quondam ante mortem Chlothacharii factum vidimus. Sigibertus vero, obtentis civitatibus illis, quæ citra (2) Parisius sunt positæ, usque Rothomagensem urbem accessit, volens easdem urbes hostibus cedere. Quod ne faceret, a suis prohibitus est. Regressus inde, Parisius est ingressus : ibique ad eum Brunichildis cum filiis venit. Tunc Franci, qui quondam ad Childebertum adspexerant seniorem, ad Sigibertum legationem mittunt, ut ad eos veniens, derelicto Chilperico, super seipsum regem stabilirent. Ille vero hæc audiens, misit qui fratrem suum in supra memorata civitate obsiderent, ipse illuc properare deliberans (3). Cui sanctus Germanus episcopus dixit : « Si abieris, et fratrem tuum interficere nolueris, « vivus et victor redibis; sin autem aliud cogitaveris, « morieris. Sic enim Dominus per Salomonem dixit : « *Foveam quam fratri tuo parabis, in eam conrues* (4). » Quod ille, peccatis facientibus, audire neglexit (5). Veniente autem illo ad villam cui nomen est Victoriacum (6), collectus est ad eum omnis exercitus, impositumque super clypeo sibi regem statuunt. Tunc duo pueri cum cultris validis, quos vulgo scrama-

(1) Sic Corb.; alii cum editis, *fulgur.... visum est.* [Ita Dub.] post, *Hrotogamensim*, Reg. *B*.

(2) [Clun., *circa Parisius.*] * Sic Reg. *B* et Cam.

(3) [Dub., *deliberat.*]

(4) Prov. XXVI, 27.

(5) [Clun., *audire noluit.*]

(6) [Dub., *Victuriaco.*] * *Victuria*, Cam. *Victuriacus*, Corb. — Vicus est, ut monet Miræus, inter Duacum et Atrebatas, ad Scarpam fluvium, vulgo *Vitry* : quem Hariulfus, in chronico Centulensi, villam publicam in suburbano Atrebatensis urbis sitam appellat. (Ruin.)

saxos (1) vocant, infectis veneno, maleficati a Fredegunde regina, cum aliam causam suggerere (2) simularent, utraque ei latera feriunt. At ille vociferans atque conruens, non post multo spatio emisit spiritum. Ibique et Charegisilus cubicularius ejus conruit (3) : ibi et Sigila, qui quondam ex Gotthia venerat, multum laceratus est : et postea ab Chilperico rege comprehensus, incensis cum cauteriis candentibus omnibus juncturis, ac membratim separatus (4), crudeliter vitam finivit. Fuit autem Charegisilus ille tam levis opere, quam gravis cupiditate : de minimis consurgens, magnus per adulationes cum rege effectus est : competitor rerum alienarum, testamentorumque effractor : cui talis fuit vitæ exitus, ut non mereretur voluntatem propriam morte imminente complere (5), qui aliorum voluntates sæpe destruxerat. Chilpericus autem in ancipiti casu defixus, in dubium habebat, an evaderet, an periret, donec ad eum missi veniunt de fratris obitu nuntiantes. Tunc egressus a Tornaco cum uxore et filiis eum vestitum apud Lambros (6)

---

(1) Regm., *Seramaxos*. Colb., *Chramasaxos*. * Reg. *B*, *Chramaxasos*. Vox est barbara quæ significat cultellos vulnificos, seu gladiolos breves, a saxonico *Sax* vel *Sachs*. Adi Vossium de vitiis latini sermonis, lib. II, cap. 17. (Ruin.)

(2) * Ruin. et Bouq., *se gerere* ; at *suggerere*, habent omnes fere mss. — Reg. *B*, infra, *simulaverint*. Cam. supra, *malefici*. — Sigiberti necem anno 576, consignat Marius, quam tamen anno 575 contigisse volunt viri eruditi, inter quos D. Clemens. (*Art de vérifier les Dates*.)

(3) Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *x*.)

(4) Corb., *separatis*. — * Supra, *incensus*, Cam., infra, *Arigyselus*, Cam. : *Harigisilus*, Reg. *B*.

(5) * *Voluntate propria mortem eminentem*, Cam.

(6) [Clun., *Labrum vicum*.] — * Infra, *Sethonas*, pro *Suessionas*,

vicum sepelivit. Unde postea Suessionas in basilica sancti Medardi, quam ipse ædificaverat, translatus, secus Chlothacharium patrem suum sepultus est. Obiit autem quarto decimo regni sui anno, ætate quadragenaria. A transitu ergo Theudeberti senioris usque ad exitum Sigiberti, supputantur anni viginti novem (1). Inter exitum vero Sigiberti et nepotis sui Theodoberti, fuere dies decem et octo. Mortuo autem Sigiberto, regnavit Childebertus filius ejus pro eo.

A principio (2) usque ad diluvium, anni bis mille ducenti quadraginta duo. A diluvio autem usque ad Abraham, anni nongenti quadraginta duo (3). Ab Abraham vero usque ad egressum filiorum Israel ex Ægypto, anni quadringenti sexaginta duo (4). Ab egressu filiorum Israel ex Ægypto usque ad ædificationem templi Salomonis, anni quadringenti octoginta. Ab ædificatione ergo templi usque ad desolationem ejus, et transmigrationem in Babyloniam, anni trecenti nonaginta (5). A transmigratione igitur usque ad passionem Domini, anni sexcenti sexaginta-

---

Cam. — Lambri vicus est, nunc *Lambrès*, ad Scarpam fluvium inter Camaracum et Atrebatas situs. — De hac Chilperici sortis mutatione, Fortunatus, lib. IX, carm. 1.

(1) Corb. et Colb., cum Bad. XXVIII. [Ita Dub. In Clun., *anni xviij, mortuo vero Sigiberto*. Media desunt.] * Reg. *B*, XXVIII. pro *Sigiberti*, Corb. et Reg. *B*, habent *ejus*. — Vide et animadv. ad calcem tomi. (Not. *y*.)

(2) * *A p. autem mundi*, Reg. *B*. — De his omnibus supputationibus, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. z.)

(3) [Clun., DCCCCXII].

(4) Colb., CCCCLII. Bec., CCCCXLII.

(5) Sic codd. Bell. et Corb., quem numerum ita scribunt CCCLXL. Regm., Bec., [Clun.] et Bad., habent CCCXL. Colb. et Chesn., CCCLXI; alii editi, CCCLX. * Reg. *B*, CCCCX. Ut videtur, pro CCCXC.

octo (1). A passione Domini usque ad transitum sancti Martini, anni quadringenti et duodecim. A transitu sancti Martini usque ad transitum Chlodovechi regis, anni centum duodecim. A transitu Chlodovechi regis usque ad transitum Theudeberti, anni triginta-septem (2). A transitu Theudeberti (3) usque ad exitum Sigiberti, anni viginti novem. Qui sunt simul anni quinquies mille septingenti septuaginta-quatuor (4).

EXPLICIT LIBER QUARTUS (5).

---

(1) Corb., Colb., Chesn. et Bad., DCXLVIII. * Sic et Reg. *B*; nullus est numerus in codice Regm.

(2) Cod. Colb., XXXIV. * Sic et Reg. *B*.

(3) * *Theotberti*; supra, *Theotbrecti*, Reg. *B*.

(4) Sic mss. cum Bad., qui computus congruit singulis articulis, ut habentur in nostro textu. Ceteri tamen editi habent, *quadraginta-quatuor*. * Corb. et Reg. *B*, *quod sunt s. a.* VMT : DCCLXXIIII. *Tantum*. — Hic in Bell. et Corb. codd. addita sunt quasi ultimum libri, septimum et octavum libri VII capita, *quibus discedentibus*, etc.; unde huc impacta, nescio.

(5). * In Reg. *B* hæc verba sunt post indiculum capitum libri V, quibus additur : *incipit liber* V.

LIBER QUINTUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUINTI.

1. De Childeberti junioris regno et de matre ejus. — 2. Quod Merovechus Brunichildem accepit uxorem. — 3. Bellum contra Chilpericum ; et de malitia Rauchingi. — 4. Quod Roccolenus Turonis venit. — 5. De episcopis Lingonicis, et Namnetico. — 6. De Leonaste, archidiacono Biturigo. — 7. De Senoch reclauso. — 8. De sancto Germano, Parisiorum episcopo. — 9. De Caluppane reclauso. — 10. De Patroclo reclauso. — 11. De Judæis conversis per Avitum episcopum. — 12. De Brachione abbate. — 13. Quod Mummolus Lemovicas vastavit. — 14. Quod Merovechus tonsoratus ad basilicam Sancti Martini confugit. — 15. Bellum inter Saxones et Suevos. — 16. De interitu Macliavi. — 17. Quod Guntchramnus rex filios Magnacharii interfecit, suosque perdidit; et de dubitate Paschæ. — 18. De ecclesia Cainonensi ; et quod Guntchramnus rex cum Childeberto conjunctus est. — 19. De Prætextato episcopo; et interitu Merovechi. — 20. De eleemosynis Tiberii. — 21. De Salonio et Sagittario episcopis. — 22. De Winnoco Brittone. — 23. De obitu Samsonis, filii Chilperici. — 24. De prodigiis ostensis. — 25. Quod Guntchramnus-Boso filias suas de basilica Sancti Martini abstulit; et Chilpericus Pictavis invasit. — 26. De interitu Daconis et Dracoleni (1). — 27. Quod exercitus in Britannias abiit. — 28. De ejectione Salonii et Sagittarii. — 29. De descriptionibus a Chilperico impositis. — 30. De vastatione Britannorum. — 31. De imperio Tiberii. — 32. De insidiis Britannorum. — 33. De basilica Sancti Dionysii injuriata per

(1) Corb., *Dacoleni et Dratgleni ducis*.

PROLOGUS (1).

Tædet me bellorum civilium diversitates, quæ Francorum gentem et regnum valde proterunt, memorare : in quo, quod pejus est, tempus (2) illud, quod Dominus de dolorum prædixit initio, jam videmus. *Consurgit* (3) *pater in filium, filius in patrem : frater in fratrem, proximus in propinquum.* Debebant enim eos exempla anteriorum regum terrere, qui, ut divisi (4), statim ab inimicis sunt interempti. Quotiens et ipsa urbs urbium, et totius mundi caput, iniens bella civilia, ruit (5)! quo cessante, rursum quasi ex humo surrexit. Utinam et vos, o reges, in

(1) * Hic titulus deest in Corb. et Reg. *B*, ubi prologus ipse pars est primi capitis.

(2) * *Tempore*, Corb., Reg. *B*. — Matth., 24, 8.

(3) * *Consurget*, Reg. *B*. — Matth., 10, 21.

(4) * *Ut qui divisi*, Reg. *B*.

(5) * *Diruit! quæ*, Reg. *B*; *diruit*, Corb. et Bell.—Supra, *caput ingens*, *bella*, etc., Corb. et Bell.

his præliis (1), in quibus parentes vestri desudaverunt, exerceremini, ut gentes, vestra pace conterritæ, vestris viribus premerentur. Recordamini quid caput victoriarum vestrarum, Chlodovechus, fecerit, qui adversos (2) reges interfecit, noxias gentes elisit, patrias gentes (3) subjugavit; quarum regnum vobis integrum inlæsumque reliquit. Et cum hoc faceret, neque aurum, neque argentum, sicut nunc est in thesauris vestris, habebat. Quid agitis? quid quæritis? quid non abundatis? In domibus deliciæ (4) supercrescunt; in promptuariis vinum, triticum, oleumque redundat; in thesauris aurum atque argentum coacervatur. Unum vobis deest, quod, pacem non habentes (5), Dei gratia indigetis. Cur unus tollit alteri suum? cur alter (6) concupiscit alienum? Cavete illud quæso apostoli : *Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini* (7). Scrutamini diligenter veterum scripta, et videbitis quid civilia bella parturiant. Requirite quid de Carthaginensibus scribat Orosius (8) : qui, cum post septingentos annos subversam dicat civitatem et regionem eorum, addidit : « Quæ res eam tandiu servavit? concordia. Quæ res « eam post tanta destruxit tempora? discordia. » Cavete discordiam, cavete bella civilia, quæ vos po-

(1) * *Prælia.... exerceremini*, Corb., Reg. *B*.

(2) Alii, *diversos*. * Ut Reg. *B*.

(3) * *Gentes* abest in Corb., Bell. et Reg. *B*.

(4) Corb. et Bell., *in domibus militiæ*. * In Reg. *B*, *dilitiæ*.

(5) * *Habetis.... gratiam*, Reg. *B*.

(6) Alii, *alteri suum, cum alter concupiscit alienum*.

(7) Galat., 5, 15.

(8) Orosii liber quartus, potissimum a capite 6, pene omnis est de Carthaginensibus. (Ruin.)

pulumque vestrum expugnant. Qui aliud sperandum erit, nisi, cum exercitus vester ceciderit, vos sine solatio relicti, atque a gentibus adversis oppressi protinus corruatis? Si te (1), o rex, bellum civile delectat, illud quod apostolus in hominem agi meminit, exerce, ut *spiritus concupiscat adversus carnem* (2), et vitia virtutibus cedant; et tu, liber, capiti tuo, id est Christo, servias, qui quondam radici malorum servieras compeditus.

I. Igitur interempto Sigiberto rege apud Victoriacum villam, Brunichildis regina cum filiis Parisius (3) residebat. Quod factum cum ad eam perlatum fuisset, et conturbata dolore ac luctu, quid ageret ignoraret, Gundobaldus (4) dux adprehensum Childebertum filium ejus parvulum furtim abstulit: ereptumque ab imminenti morte, collectisque gentibus super quas pater ejus regnum tenuerat, regem instituit, vix lustro ætatis uno jam peracto: qui die Dominici (5) Natalis regnare cœpit. Anno igitur primo (6) regni ejus, Chilpericus rex Parisius venit, adprehensamque Brunichildem apud Rothomagensem civitatem

(1) * *Tibi*, Reg. *B* et Cam.

(2) Galat., 5, 17. Sed sententiam apostoli omnino in aliam detorsit noster.

(3) * *Parisius* deest in Corb. *B*.

(4) Sic editi cum Regm. mss. plerique *Gundovaldus*. Corb., *Gundovaldus rex*. * Reg. *B*, *Gundoaldus*. Cam., *ignorabat, Gundoaldus*.

(5) * *Dominica, talis regn.*, Reg. *B*. — Hic loquitur Gregorius de solemni Childeberti elevatione: nam certum est, ex epitaphio Cæsariæ, Childebertum octavo mensis decembris die (anni 575), jam regnare cœpisse. (D. Bouquet.)

(6) Ann. 576.

in exsilium trusit, thesaurosque ejus, quos Parisius detulerat, abstulit; filias vero ejus Meldis (1) urbe teneri præcepit. Tunc Roccolenus (2) cum Cenomannicis Turonis venit, et prædas egit, et multa scelera fecit: quod in sequenti qualiter a virtute beati Martini pro tantis malis quæ gessit, percussus (3) interiit, memorabimus.

II. Chilpericus vero filium suum Merovechum cum exercitu Pictavis dirigit. At ille relicta ordinatione patris (4), Turonis venit, ibique et dies sanctos Paschæ tenuit. Multum enim regionem illam exercitus ejus vastavit. Ipse vero, simulans ad matrem suam (5) ire velle, Rothomagum petiit: et ibi Brunichildi reginæ conjungitur, eamque sibi in matrimonio sociavit. Hæc audiens Chilpericus, quod scilicet contra fas legemque canonicam uxorem patrui accepisset, valde amarus, dicto citius ad supra memoratum oppidum dirigit. At illi cum hæc cognovissent, quod eosdem separare decerneret, ad basilicam sancti Martini, quæ super muros civitatis ligneis tabulis fabricata est, confugium faciunt. Rex vero adveniens, cum in multis ingeniis

(1) Sic Regm. et Bad.; Bec., *Meledum*. Corb. et Bell., *Meledus*. [Ita Dub. et Clun.] * Et Reg. *B*. Camer., *Nelledus*. Editi plerique, *Meledis*: vulgo, *Meaux*.

(2) Alii, *Rucculenus*. Regm., *Rotolenus*. Bec., *Ruccolenus*, et infra cap. 4. *Ruccolinus*, seu *Rutulenus*. [Clun., *Rucolenus*.... *cum Cenomannis*.] — * Corb. et Reg. *B*, *Toronus* ut semper. Camer., *Cinnomannicis*.

(3) * *Percussus* deest in Corb. et Bell. — Infra memorabitur cap. 4, et in lib. II, de Miraculis S. Martini, cap. 27.

(4) * *Patris* d. in utroque.

(5) Audoveram scilicet, quæ in monasterio Cenomanis a Chilperico fuerat relegata. (Aimoin, III, 6 et 15.)

eos exinde auferre niteretur, et illi, dolose eum putantes facere, non crederent, juravit eis dicens : « Si, « inquit, voluntas Dei fuerit (1), ipse hos separare non « conaretur. » Hæc illi sacramenta audientes (2), de basilica egressi sunt; exosculatisque et dignanter acceptis, epulavit cum eis. Post dies vero paucos, adsumto secum rex Merovecho, Suessionas (3) rediit.

III. Cum autem ibidem commorarentur, collecti aliqui de Campania, Suessionas urbem adgrediuntur, fugataque ex ea Fredegunde regina atque Chlodovecho, filio Chilperici, volebant sibi subdere civitatem. Quod ut Chilpericus rex comperit, cum exercitu illuc direxit (4), mittens nuntios ne sibi injuriam facerent, et excidium de utroque eveniret exercitu. Illi autem, hæc negligentes, præparantur ad bellum : commissoque prælio, invaluit pars Chilperici, atque fugavit partem sibi adversam, multos ex ea strenuos atque utiles viros prosternens; fugatisque reliquis,

(1) Plerique editi cum Bec. [et Clun.], *foret*. Bad., *foret*, *ipse vos separare non conarer*. * In Corb., *si* deest, et infra, *non* quoque deest; in Reg. *B*, *et ipse*.

(2) Alii, *accipientes*. Et infra Colb., *epulatus est cum eis*. * In Corb., *cum eis* deest.

(3) Alii, *Sessiones*, et inferius. Regm. vero et Bec., *Sessionis*. [Dub., *Sessionas*, sic infra. Clun., *Sessonas*.] * Reg. *B* et Cam., *Sessionas*. Inde medio ævo dicebatur *Sessons*, ut videre est in Ludovici IX Vita a reginæ Margaretæ confessore conscripta.

(4) Monuit Valesius (* et legenti cuique patet), hic sibi ipsi contrarium esse Gregorium, qui Chilpericum Suessionibus commorantem dicit, et tamen de eodem sic loquitur quasi ibi non adfuisset. (Ruin.) * Forte sic intelligendum est : Chilpericum Suessionis commorari solitum fuisse, non ita tamen ut nunquam inde discederet. Cujus brevis aliquando absentia occasionem Campanis dedit urbem aggrediendi.

Suessionas ingreditur. Quæ postquam acta sunt, rex propter conjugationem Brunichildis, suspectum habere cœpit Merovechum filium suum, dicens hoc prælium (1) ejus nequitia surrexisse : spoliatumque ab armis, datis custodibus, libere custodiri præcepit, tractans quid de eo in posterum ordinaret. Godinus autem, qui a sorte (2) Sigiberti se ad Chilpericum transtulerat, et multis ab eo muneribus locupletatus est, caput belli istius fuit; sed in campo victus, primus fuga dilabitur. Villas vero, quas ei rex a fisco in territorio Suessionico indulserat, abstulit et basilicæ contulit beati Medardi. Ipse quoque Godinus, non post multum tempus repentina morte præventus, interiit. Cujus conjugem Rauchingus (3) accepit, vir omni vanitate repletus, superbia tumidus, elatione protervus : qui se ita cum subjectis agebat, ut non cognosceret in se aliquid humanitatis habere, sed ultra modum humanæ malitiæ atque stultitiæ (4) in suos desæviens, nefanda mala gerebat. Nam si ante eum, ut adsolet, convivio urentem (5) puer cereum tenuisset, nudari ejus tibias faciebat, atque tamdiu (6) in his cereum comprimi, donec lumine privaretur ; iterum cum inluminatus fuisset, similiter faciebat, usque dum totæ tibiæ famuli tenentis exurerentur. Quod si vocem emittere, aut se de loco illo alia in parte

(1) [a] Corb. et Bell., *hæc prælia.*
(2) [Clun., *a parte*]. [a] Reg. *B*, *e sorte.*
(3) Alii, *Rauchinchus.* [Dub., *Raucincus.* Clun., *Rauchincus.*] [a] Reg. *B*, *Rauhingus* ; post, *vir* abest.
(4) Corb. et Bell., *ultra modum atque stultitiæ.*
(5) [a] Corb., Reg. *B* et Cam., *convivio utenti puer.*
(6) [d] Corb. et Bell., *tamdiu donec lumine....* media desunt.

movere (1) conatus fuisset, nudus illico gladius imminebat; fiebatque ut, hoc flente, iste magna lætitia exsultaret. Aiebant enim quidam, eo tempore duos de famulis ejus, ut sæpe contingit, mutuo se amore dilexisse, virum scilicet et puellam. Cumque hæc dilectio per duorum annorum aut eo amplius spatia traheretur, conjuncti pariter ecclesiam petierunt. Quod cum Rauchingus comperisset, accedit ad sacerdotem loci; rogat sibi protinus reddi suos famulos (2) excusatos. Tunc sacerdos ait ad eum : « Nosti enim « quæ veneratio debeat impendi ecclesiis Dei : non « enim poteris eos accipere, nisi ut fidem facias de « permanente eorum conjunctione; similiter et ut de « omni pœna corporali liberi maneant, repromit« tas (3). » At ille, cum diu ambiguus cogitatione siluisset, tandem conversus ad sacerdotem, posuit manus suas super altari cum juramento, dicens : « Quia numquam erunt a me separandi; sed potius « ego faciam, ut in hac conjunctione permaneant : « quia, quamquam mihi molestum fuerit, quod absque « mei consilii conniventia (4) talia sint gesta, illud « tamen libens amplector, quod nec hic ancillam alte« rius, neque hæc extranei servum acceperit. » Credidit sacerdos ille simpliciter promissioni hominis

(1) * Corb. et Bell., *aut de loco movere.*

(2) [Dub., *famulos. Excusatus tunc.*]

(3) Exstat ea de re formula apud Bignonium, inter veteres incerti auctoris, quas ipse Bignonianas vocat, num, 22. Vide et ejusdem loc cit. notas. — *Corporali* abest a Corb. et Bell.

(4) Colb. cum aliquot editis, *convenientia*. Bec., *conhibentia*. * Reg. B, *quæ quam mihi.... ut absque convenienti ista sint*....Corb. et Bell., *ista*.

callidi, reddiditque homines excusatos. Quibus ille acceptis, et gratias agens, abscessit ad domum suam : et statim jussit elidi arborem, truncatamque columnam ejus per capita cuneo scissam (1) præcepit excavari : effossaque in altitudine trium aut quatuor pedum humo, deponi vas jubet in foveam. Ibique puellam ut mortuam componens, puerum desuper jactari præcepit : positoque opertorio (2), fossam humo replevit, sepelivitque eos viventes, dicens : « Quia non frustravi juramentum meum, ut non separarentur hi « in sempiternum. » Quæ cum sacerdoti nuntiata fuissent, illuc cucurrit velociter ; et increpans hominem, vix obtinuit ut detegerentur. Verumtamen puerum vivum extraxit, puellam vero reperit suffocatam. In talibus enim operibus valde nequissimus erat, nullam aliam habens potius (3) utilitatem, nisi in cachinnis ac dolis, omnibusque perversis rebus. Unde non immerito taliter excessit a vita, qui talia gessit cum frueretur hac vita : quod in posterum digesturi sumus (4). Siggo quoque referendarius (5), qui anulum regis Sigiberti tenuerat, et ab Chilperico rege provocatus (6) erat, ut servitium quod tempore fratris sui

(1) Corb., *ejus per capita cuneos.* Chesn., *ejus pro capite cuneo.* Bec., *columplam.... effossamque, etc.*

(2) * Corb., *posuit opert.... et*; Reg. *B*, *posuitque op....* — Infra, *illuc* deest in utroque.

(3) Regm., *nullam prorsus aliam habens.* At in Corb. et Bell. desunt hæc, *valde nequissimus, etc.*, usque ad *perversis rebus.*

(4) Vide lib. IX, cap. 9.

(5) Referendarius tunc dicebatur qui hodie Cancellarius. De ejus officio et prærogativis, vide Mabillon., *de Re diplomat.*, lib. II, cap. 11, et Bignon., *in Formulam* 25, lib. I, Marculfi. (Ruin.)

(6) *Provocatus*, id est, *promotus.* [Dub., *prævaricatus.*] * Cam., *privaricarus.*

habuerat, obtineret, ad Childebertum regem Sigiberti filium, relicto Chilperico, transivit, resque ejus quas in Suessionico habuerat, Ansoaldus (1) obtinuit. Multi autem et alii de his qui se de (2) regno Sigiberti ad Chilpericum tradiderant, recesserunt. Uxor quoque Siggonis non post multo temporis spatio obiit : sed ille aliam rursus accepit.

IV. His diebus Roccolenus (3) ab Chilperico missus, Turonis advenit cum magna jactantia, et ultra Ligerim castra ponens, nuntios ad nos direxit, ut scilicet Guntchramnum, qui tunc de morte Theodoberti impetebatur, a basilica sancta deberemus extrahere. Quod si non faceremus, et civitatem, et omnia suburbana ejus, juberet incendio concremari. Quo audito, mittimus ad eum legationem, dicentes hæc ab antiquo facta non fuisse, quæ hic fieri deposcebat; sed nec modo permitti posse, ut basilica sancta violaretur : quod si fieret, nec sibi fore prosperum, nec regi qui hæc jussa mandasset; metueretque magis sanctitatem antistitis, cujus virtus hesterna die paralyticam (4) direxisset. Nihil ex his ille formidans, cum in domo ecclesiæ ultra Ligerim resideret, domum

(1) Sic mss., at plerique editi, *Ansovaldus.* [Ita Clun.,] Bec., *Ansolvaldus.* * Reg. *B*, *Anseuwaldus.* — Cam. supra, *Sessionaco.*

(2) [Dub. et Clun., *de regione*]. * Sic Corb., Bell., Reg. *B* et Cam.

(3) [Clun., *Rucculenus*]. — * Corb., *ad Chilperico; missus*, deest in Corb. et Bell.

(4) Colb. cum Chesn., *paralytica membra.* [Ita Dub.] * Ita Corb. et Reg. *B*; Bell. habet *paralyticæ membra ;* quæ videtur vera lectio : nam mulier paralytica dicitur in lib. II, de Miraculis sancti Martini cap. 27, ubi hæc eadem historia narratur — * Infra, Corb. et Reg. *B*, *nihil his ille form.*

ipsam, quæ clavis adfixa erat, disfixit (1). Ipsos quoque clavos Cenomannici, qui tunc cum eodem advenerant, impletis follibus (2) portant, annonas evertunt, et cuncta devastant. Sed dum hæc Roccolenus agit, a Deo percutitur, morboque regio croceus effectus (3), mandata aspera remittit, dicens : « Nisi hodie « projeceritis Guntchramnum ducem de basilica, ita « cuncta virentia quæ sunt circa urbem adteram (4), « ut dignus fiat aratro locus ille. » Interim advenit dies sanctus Epiphaniæ; et hic magis ac magis torqueri cœpit. Tunc, accepto a suis consilio, amne transacto, ad civitatem accedit. Denique cum psallentes de ecclesia egressi (5) ad sanctam basilicam properarent, hic post crucem, præcedentibus signis, equo superpositus (6) ferebatur. Verum ubi basilicam sanctam introiit, mox furor minantis intepuit (7); regres-

---

(1) Sic Corb.; alii, *dissecat*. [Dub., *disfecit*.] * Reg. *B*, *adfixerat*, *dissicat*. Bell., *adfixerat*.

(2) Folles sunt sacculi scortei, seu ex corio facti. Vide Juvenal., sat. XIII, v. 61. Si reddat veterem cum tota ærugine *follem*.

(3) [Clun., *crochius affectus*.] * Cam., *croteus eff....*

(4) Sic Corb., Bell. et Bec.; alii cum Chesn., *devastabo*. * *Adteram* deest in Reg. *B*. — Hinc ad hæc verba capitis 14, *multas tamen pro hac causa*, desunt in Cam., folio avulso.

(5) Ex institutione Perpetui, infra lib. X, cap. 31, Epiphaniæ Vigiliæ agebantur in ecclesia, id est in cathedrali. Exinde autem, uti ex præsenti loco discimus, processio fiebat ad basilicam Sancti Martini. In ea primo signa seu vexilla deferebantur, tum crux; quandoque etiam sacræ reliquiæ, etc. Quod et ex aliis Gregorii locis patet. Qui mos hodieque in ecclesia catholica in processionibus perseverat. (Ruin.)

(6) Corb. et Bell., *equo superposito*.

(7) Colb., *increpuit*. Bell. et Corb., *intrepuit*. [Dub., *increpuit*, *regressusque ad ecclesiam.... cum valde nullus esset*, *Pictavo abiit* Clun., *ad ecclesiam*, *nihil cibi ea die passus est gustare*.] * Reg. *B*,

susque ab ecclesia, nihil cibi ea die accipere potuit. Exinde cum valde anhelus esset, Pictavis abiit. Erant enim dies sanctæ quadragesimæ, in qua fetus cuniculorum sæpe comedit. Dispositis vero actionibus, quibus in calendis martiis cives Pictavos vel adfligeret, vel damnaret, pridie animam reddidit; et sic superbia tumorque (1) quievit.

V. Eo (2) tempore Felix, Namneticæ urbis episcopus, litteras mihi scripsit plenas obprobriis, scribens etiam fratrem meum ob hoc interfectum, eo quod ipse, cupidus episcopatus, episcopum interfecisset. Sed ut hæc scriberet, villam ecclesiæ concupivit; quam cum dare nollem, evomuit in me, ut dixi, plenus furore, obprobria mille. Cui aliquando ego respondi : « Memento dicti prophetici : *Væ his qui jungunt do-« mum ad domum, et agrum ad agrum copulant. « Numquid soli inhabitabunt terram* (3)? O si te habuis-« set Massilia sacerdotem! numquam naves oleum, aut « reliquas species detulissent, nisi tantum chartam (4), « quo majorem opportunitatem scribendi ad bonos « infamandos haberes. Sed paupertas chartæ finem

---

increpuit..... ad eccl.... nihil læsisset, pro *anhelus esset*. Corb. et Bell., *nullus esset*.

(1) [Clun., *superbia tumidus quievit.*].

(2) Deest hoc caput in Vat., Corb., Bell., Colb. [et Dub.] * Et Reg. *B*; habetur autem in Casin., Bec., Regm., [Clun.,] etc. — De Felice passim agit Gregorius; sicut et Fortunatus, qui ejus laudes pluribus celebravit, potissimum lib. III, carm. 3, 4, et seqq. Subscripsit concilio Turon. II, an 567; et Paris. IV, an 573. (Ruin.)

(3) Isai, v, 8.

(4) Ex Ægypto scilicet allatam Vide et notam in lib. VI, cap. 6 (Ruin.)

« imponit verbositati. » Immensæ enim erat cupiditatis atque jactantiæ. Sed ego, ista postponens, ne illi similis appaream, illud explicabo qualiter germanus meus (1) ab hac luce migraverit, et quam velocem in percussorem ejus Dominus præstiterit ultionem. Consenescente beato Tetrico (2) ecclesiæ Lingonicæ sacerdote, cum Lampadium diaconum, quem creditorem habuit, dejecisset, et frater meus, dum pauperibus, quos ille male spoliaverat, opitulari cupiens, consensisset in ejus humiliationem, odium ex hoc incurrit. Interea beatus Tetricus a sanguine sauciatur (3). Cui cum nulla medicorum fomenta valerent, conturbati clerici, et a pastore ut pote destituti, Mondericum (4) expetunt. Qui a rege indultus, ac tonsuratus, episcopus ordinatur, sub ea quidem specie, ut dum beatus Tetricus viveret, hic Ternodorense castrum ut archipresbyter regeret (5), atque in eo commoraretur : migrante vero decessore, iste succederet. In quo castro dum habitaret, iram regis incurrit. Adserebatur enim contra eum, quod ipse Sigiberto regi, adversus fratrem suum Guntchramnum venienti, alimenta et munera præbuisset. Igitur extractus a castro, in exsilium super ripam Rhodani, in turri quadam arcta atque de-

(1) Petrus vocabatur, diaconus, ut ex seqq. patet. De quo, vide lib. II, de Gloria Martyr., cap. 24. (Ruin.)

(2) De quo, lib. IV, cap. 16.

(3) Id est, apoplexi, quæ ex sanguinis effusione oritur, correptus est. (Ruin.)

(4) Fuit, ut notant Bollandiani ad 18 Martii, Mundericus, seu, ut alii scribunt, Modericus, Ansberti famosissimi senatoris filius, S. Arnulfi episc. Mettensis frater, qui clarus miraculis obisse dicitur. (Ruin.)

(5) Simile quidpiam accidisse vidimus, lib. IV, cap. 18.

tecta, retruditur ; in qua per duos fere annos cum grandi cruciatu commoratur. Obtinente beato Nicetio episcopo, Lugdunum regreditur; habitavitque cum eo per duos menses. Sed cum obtinere non posset a rege ut in locum unde dejectus fuerat restitueretur, nocte per fugam lapsus ad Sigibertum regem (1) transiit, et apud Arisitensem (2) vicum episcopus instituitur, habens sub se plus minus diœceses (3) quindecim; quas primum Gotthi quidam tenuerant, nunc vero Dalmatius (4) Ruthenensis episcopus vindicabat. Quo abeunte, iterum Lingonici Silvestrum propinquum, vel nostrum, vel beati Tetrici, episcopum (5) expetunt. Sed tamen ut eum peterent, fratris mei hoc instinctu fecerunt. Interea transeunte beato Tetrico, hic tonso capite presbyter ordinatur, accepta omni potestate de rebus ecclesiæ : qui vero ut benedictionem episcopalem Lugduni accipiat, iter parat. Quæ dum aguntur, ipse, quia jam diu epilepticus erat, ab hoc morbo correptus, asperius extra (6) sensum factus, et per dies duos assidue dans mugitum, tertia die

---

(1) Sic Casin.; alii, *ad Sigiberti regnum*. [Ita Clun.]

(2) Regm., *Aritensem*, sed mendose. Nam aliquot alios Arisitenses episcopos ex variis auctoribus recenset Valesius in Notitia Galliarum. — De Arisitensi episcopatu, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *a*.)

(3) Id est parochias; qui loquendi modus aliis etiam auctoribus familiaris fuit, ut observat Savaro in epist. 16, libri IX, Apollinaris Sidonii. (Ruin.)

(4) Regm., *sanctus Martinus episcopus*. Bad., *Matius episcopus*. [Clun., *Macius ep. Rutenorum*.] Cæterum pro *nunc vero*, legendum esset *tunc vero*, aut certe *vindicat*, pro *vindicabat*. Valesius in Notitia sua legit *tum*.

(5) Regm., *Tetrici episcopi*.

(6) [Clun., *ex sensu*, corrig. *exsensus*, ut supra.] * IV, 39. Sed in hoc cod. nil corrigendum ibi censeam.

spiritum exhalavit. Quibus peractis, Lampadius, ut superius diximus, ab honore et facultate privatus, in odium Petri diaconi cum filio Silvestri conjungitur, machinans atque confirmans patrem suum ab ipso fuisse maleficiis interfectum. At ille ætate juvenis, sensu levis, contra eum commovetur, ipsum impetens publice parricidam. Porro ille hæc audiens, facto placito in præsentia sancti Nicetii episcopi, avunculi matris meæ, Lugdunum dirigitur : et ibi, Siagrio (1) episcopo coram adstante, et aliis sacerdotibus multis, cum sæcularium (2) principibus, se sacramento exuit, numquam se in mortem Silvestri mixtum fuisse. Post duos vero annos instigatus iterum a Lampadio filius Silvestri, adsequutus in via Petrum diaconum, lancea sauciatum interfecit. Quod cum factum fuisset, de eo loco elevatus, et ad Divionense delatus castrum, secus sanctum Gregorium proavum nostrum sepelitur (3). Iste vero homicida fugam iniens, ad Chilpericum regem transiit, facultatibus suis fisco (4) regis Guntchramni dimissis. Cumque per diversa vagaretur pro commisso scelere, nec ei esset locus firmus ad commorandum : tandem, ut credo, contra eum sanguine insonte ad divinam potentiam proclamante, in quodam loco dum iter ageret, innocentem hominem evaginato (5) gladio interemit. Cujus parentes condolentes propinqui exi-

(1) Is est episc. Augustodunensis apud S. Gregorius celebris, qui sedi suæ, pallii honorem et sedendi primo loco prærogativam obtinuit ab eodem sancto pontifice. (Ruin.)

(2) [Clun., *sæcularibus*.]

(3) In basilica Sancti Johannis, hodie parochiæ titulo insignita. (R.)

(4) Regm., *suis, quæ erant ex fisco regio dimissis.*

(5) Idem codex, *hominem forte gladio interemit.*

tum, commota seditione, extractis gladiis, eum in frusta concidunt, membratimque dispergunt. Talem justo judicio Dei (1) exitum miser accepit, ut qui propinquum innocentem interemerat, hic nocens diutius non maneret : nam tertio hæc ei evenerunt anno. Denique post transitum Silvestri, Lingonici iterum episcopum flagitantes, Pappolum, qui quondam archidiaconus Augustodunensis fuerat, accipiunt. Qui multa, ut adserunt multi, egit iniqua, quæ a nobis prætermittuntur, ne detractores fratrum esse videamur : tamen qualem is habuerit exitum, non omittam. Anno octavo episcopatus sui, dum diœceses (2) ac villas ecclesiæ circumiret, quadam nocte dormienti apparuit illi beatus Tetricus vultu minaci; cui ita dicit : « Quid tu, inquit, hic Pappole? Ut quid sedem « meam polluis? ut quid ecclesiam pervadis? ut quid « oves mihi creditas sic dispergis? Cede loco, relinque « sedem, abscede longius a regione. » Et hæc dicens, virgam quam habebat in manu, pectori ejus cum ictu valido impulit. In quo ille evigilans, dum cogitat quid hoc esset, fixa (3) in loco illo defigitur, ac dolore maximo cruciatur. In hoc igitur angore (4) manens, abhorret cibum potumque, et mortem jam sibi proxi-

(1) Editi, *juxta judicium Dei.*

(2) Visitandæ diœcesis *solemnem consuetudinem, ut episcopis mos est*, appellat Severus Sulpitius epist. 1, ad Euseb., de hac passim Gregorius et alii auctores antiqui. (Ruin.)

(3) Sic Regm. Ed. vero cum Bec. [et Clun.,] *ficta*, qua voce utitur item Gregorius lib. III, de Mirac. sancti Mart. cap. 10. Est autem ficta, ut putat Alteserra, dolor subitaneus, quasi clavus infixus, sicut medici *γλαυρῖτιν*, telum appellant. Nostra lectio rem magis exprimit.

(4) [In cod. Clun., desunt hæc verba, *in hoc igitur angore manens.*]

mam præstolatur. Quid plura? Tertia die cum sanguinem ore projiceret, exspiravit : exinde elatus Lingonas, est sepultus. In cujus locum Mummolus abbas (1), quem Bonum cognomento vocant, episcopus substituitur. Quem multi magnis laudibus prosequuntur, dicentes eum esse castum, sobrium, moderatum, ac in omni bonitate promtissimum, amantem justitiam, caritatem omni intentione diligentem. Qui, accepto episcopatu, cognoscens quod Lampadius multum de rebus fraudasset ecclesiæ, ac de spoliis pauperum, agros, vineasque, vel mancipia congregasset, eum ab omni re nudatum a præsentia sua jussit abigi. Qui nunc, in maxima paupertate degens, manibus propriis victum quærit. Hæc de his sufficiant.

VI. Anno vero (2) quo supra, id est, quo, mortuo Sigiberto, Childebertus filius ejus regnare cœpit, multæ virtutes ad sepulcrum beati Martini apparuerunt, quas in illis libellis scripsi, quos de ipsius miraculis componere tentavi. Et licet sermone rustico (3), tamen celare passus non sum, quæ aut ipse vidi, aut a fidelibus relata cognovi. Hic tantum (4) quid negligentibus evenerit, qui post virtutem cœlestem terrena medicamenta quæsierunt, exsolvam : quia sicut per gratiam sanitatum, ita et per (5) castigationem stultorum

(1) Is fuit abbas sancti Johannis Reomaensis in agro Tornodorensi, qui sancto Silvestro successerat; ipsi vero substitutus est Leopardinus. Mummolus jam episcopus subscripsit concil. Matiscon. I et II. (Ruin.)

(2) Hoc caput deest in Corb. et Bell.

(3) I. e. indocto, et rusticis digno. Cave credas hic agi de lingua rustica, quæ in romanam francicamque linguam paulatim conversa est.

(4) * *Hic tamen quid*, Reg. *B*.

(5) [Clun., *in castigatione*.] * Sic Reg. *B*.

virtus ejus ostenditur. Leonastes Biturigus (1) archidiaconus, decidentibus cataractis, lumine caruit oculorum. Qui cum per multos medicos ambulans, nihil omnino visionis recipere posset, accessit ad basilicam beati Martini; ubi per duos aut tres menses consistens, et jejunans assidue, lumen ut reciperet flagitabat. Adveniente autem festivitate, clarificatis oculis cernere cœpit : regressus quoque domum, vocato quodam Judæo, ventosas, quarum beneficio oculis lumen augeret, humeris superponit. Decidente (2) quoque sanguine, rursus in recidivam cæcitatem redigitur. Quod cum factum fuisset, rursum ad templum sanctum regressus est. Ibique iterum longo spatio commoratus, lumen recipere non meruit. Quod ei ob peccatum non præstitum reor, juxta illud Dominicum oraculum : *Qui habet, dabitur ei, et abundabit* (3) : *et qui non habet, ipsum quod habet auferetur ab eo* (4). Et illud : *Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius eveniat* (5). Nam perstitisset hic in sanitate, si Judæum non induxisset super divinam virtutem. Tales enim admonet et arguit apostolus, dicens : *Nolite enim jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lucis cum tenebris* (6)?

(1) Bec. et Colb. * Et Reg. *B*, *Leonastis*. Regm., *Leonastis Bituricensis*; Freh., *Leuvastis*. Editi præter Chesn., *Leonastes Biturigis*.

(2) * Reg. *B*, *decedente quoque, rursus in rediviva cæcitate.*

(3) * Reg. *B*, *habundavit.... aufertur.* — Infra, *perstiterat in hac sanit.*

(4) Matth., 13, 12.

(5) Johan., 5, 14.

(6) Regm., *luci ad tenebras.... ad Belial.* * Reg. *B*, *luci cum t....*

Quæ autem communicatio Christi cum Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos estis enim templum Dei vivi. Propterea exite de medio eorum, et separamini ab his, ait Dominus (1). Ideo doceat unumquemque Christianum hæc causa, ut quando cœlestem accipere meruerit medicinam, terrena non requirat studia.

VII. Sed (2) et illud commemorare libet, qui, vel quales viri hoc anno a Domino sunt vocati : unde magnum eum et Deo (3) acceptabilem ego censeo, qui talis de nostra terra suo paradiso collocatur. Nam benedictus Senoch presbyter, qui apud Turonos morabatur, sic migravit a sæculo. Fuit autem genere Theifalus, et in Turonico clericus factus, in cellulam quam ipse inter parietes antiquos composuerat, se removit : collectisque monachis, oratorium, quod multo tempore dirutum fuerat, reparavit. Idem super infirmos multas virtutes fecit, quas in libro vitæ ejus scripsimus (4).

VIII. Eo anno (5), et beatus Germanus, Parisiorum episcopus, transiit : in cujus exsequiis, multis virtutibus quas in corpore gesserat, hoc miraculum confirmationem fecit. Nam, carcerariis adclamantibus, corpus in platea adgravatum est; solutisque eisdem,

(1) Idem, *dicit Dominus*. — 2 Cor., 6, 14-17.
(2) Hoc caput deest in Val., Corb., Bell. et Colb. * Et in Reg. *B*.
(3) Regm., *et ideo*. Et infra alii, *qui tales.... collocavit*. [Ita Clun.]
(4) Vit. Patrum, cap. 15. — De Teifalis, vide lib. IV, cap. 18.
(5) Corb., Bell. [et Dub.,] *eo tempore beatus*. —* Infra, Reg. *B*, *obsequiis*. — Anno eodem 576.

rursum sine labore levatur. Ipsi quoque qui soluti fuerant, in obsequium funeris usque ab basilicam in qua sepultus est, liberi (1) pervenerunt. Ad sepulcrum autem ejus multas virtutes, Domino tribuente, credentes experiuntur : ita ut quisque, si (2) justa petierit, velociter exoptata reportet. Si quis tamen strenuus virtutes illius, quas in corpore fecit, sollicite vult inquirere, librum vitæ illius, qui a Fortunato presbytero compositus est, legens, cuncta reperiet (3).

IX. Eodem (4) quoque anno et Caluppa reclausus obiit. Hic autem ab infantia sua semper religiosus fuit, et apud monasterium Melitense (5), termini Arverni, conversus, in magna se humilitate fratribus præbuit, sicut in libro vitæ ejus scripsimus (6).

X. Fuit (7) autem in Biturico termino reclausus, nomine Patroclus, presbyterii honore præditus, miræ sanctitatis ac religionis, vir magnæ abstinentiæ; qui plerumque ab inedia diversis incommodis vexabatur. Vinum, siceram, vel omne quod inebriare potest,

(1) * Corb. Reg. *B*, *liberali*. — Basilica illa est S. Crucis et S. Vincentii, quæ a compluribus sæculis sancti confessoris nomine vulgo designatur. Obiit die 28 maii, quo celebratur ejus festivitas. (Ruin.)

(2) * *Si* deest in Corb. et Reg. *B*. — Et iterum, infra, *quis tamen*, etc.

(3) Exstat apud Surium, et Bollandum 28 maii, et in sæculo 1 Actorum SS. Ord. Benedictini.

(4) Deest hoc caput in Vat., Corb., Bell. et Colb. [Deest etiam in cod. Dub. sicut et caput sequens.] * Et in Reg. *B*.

(5) Regm, [Clun.,] Bad., *Meletense*. — Vulgo dictum fuit *Meallet*, jampridem dirutum. Hodie vicus est prope Mauriacum. (*Cantal*.)

(6) Vit. Patrum, cap. 11.

(7) Deest et hoc caput in iisdem mss.

non bibebat, præter aquam parumper melle linitam; sed nec pulmento aliquo utebatur : cujus victus erat panis in aquam infusus, atque sale respersus. Hujus oculi numquam caligaverunt. Erat autem in oratione assiduus; quam si parumper prætermisisset, aut legebat aliquid, aut scribebat. Frigoriticis (1) pustulis laborantibus, vel reliquis morbis, sæpe per orationem remedia conferebat. Sed et alia signa multa fecit, quæ per ordinem longum est enarrare. Cilicium semper puro adhibebat corpori. Qui octogenaria ætate abscedens a sæculo, migravit ad Christum. Scripsimus et de hujus vita libellum (2).

XI. Et quia semper Deus noster sacerdotes suos glorificare dignatur, quid Arverno de Judæis hoc anno contigerit pandam. Cum eosdem plerumque beatus Avitus (3) episcopus commoneret, ut relicto velamine legis (4) Mosaicæ, spiritaliter lecta intelligerent, et Christum filium viventis Dei, prophetica et regali (5) auctoritate promissum, corde purissimo,

(1) Frigoriticos passim memorat Gregorius, id est, febre laborantes, quod accessio febris a frigore incipiat. *Pustulas*, ut plurimum habent editi; *pusulas* vero scripti. Pustulæ tamen proprie sunt tumores seu vesiculæ in cute; pusulæ vero morbi genus, vulgo sacer ignis, aut ignis S. Antonii, dictum. (Ruin.)

(2) Vit. Patrum, cap. 9.

(3) Regm., *Adjutus*. Eum laudat Fortunatus lib. III, carm. 24. Vide supra, lib. IV, cap. 35. Hanc Judæorum ab Avito episcopo procuratam conversionem versibus descripsit Fortunatus lib. V, carm. 4, adhortante ipso Gregorio nostro, cui carmen cum præmissa epistola nuncupatum est. (Ruin.)

(4) * *Legis* deest in Corb. — *Moisacæ*, Reg. *B*.

(5) Sic Corb. et Bell., qui locus sic expressus de Davide intelligitur. Ceteri tamen editi et scripti habent *legali*; [Ita Clun.] et sic idem locus legem et prophetas exprimeret. (Ruin.)

in sacris litteris contemplarentur; manebat in pectoribus eorum, jam non dicam, velamen illud quo facies Moysi obumbrabatur (1), sed paries. Sacerdote (2) quoque orante, ut conversi ad Dominum, velamen ab eis litteræ rumperetur (3), quidam ex his, ad sanctum Pascha, ut baptizaretur expetiit, renatusque Deo per baptismi sacramentum (4), cum albatis reliquis in albis et ipse procedit. Ingredientibus autem populis portam civitatis, unus Judæorum super caput (5) conversi Judæi oleum fœtidum, diabolo instigante, diffudit. Quod cum cunctus abhorrens populus voluisset eum urgere lapidibus, pontifex ut fieret non permisit. Die autem beato, quo Dominus ad cœlos post redemptum hominem ascendit gloriosus, cum sacerdos de ecclesia ad basilicam (6) psallendo procederet, inruit super synagogam Judæorum multitudo tota sequentium, destructamque a fundamentis, campi planitiei adsimilatur (7). Alia autem die sacerdos eis

---

(1) Alludit ad verba Domini. Exod xxxiii, 19, 20, 22.

(2) [Clun., *sacerdos quoque orans*,] * Ita Corb., Bell. et Reg. *B*.

(3) Memoratur hic oratio quæ die parasceves habetur in ecclesia pro Judæis, *ut Deus auferat velamen de cordibus eorum*. Vide et Mabillonii notam in Missale gothic., num. 29; Gallicanæ liturgiæ, lib. iii.

(4) * Corb., *per baptismi sacramenti*.

(5) * Corb., Bell., *per caput*.

(6) Quæ processio *de ecclesia ad basilicam* hic dicitur, fiebat fortasse ex majori ecclesia ad basilicam Sancti Illidii. (Ruin.) Vid. et lib. v, cap. 4.

(7) Sic Corb.; alii, *destruensque.... locus adsimilatur*. Regm., *destructamque redegit in campi planitiem*. [Dub., *adsimilatur*. Clun., *locus adsimilatur*.] * Reg. *B*, *locus adsimulatur*. Ruin. habet *adsimilat*, Corbeiensi, ut ait, nitens. — Paulo ante, *tota* deest in Corb. et Reg. *B*.

legatos mittit, dicens : « Vi ego vos confiteri Dei Filium « non impello, sed tamen prædico, et salem scien-« tiæ (1) vestris pectoribus trado. Pastor sum enim « Dominicis ovibus superpositus; et de vobis ille verus « Pastor, qui pro nobis passus est, dixit *habere se « alias oves quæ non sunt ex ovili suo, quas eum opor-« teat adducere, ut fiat unus grex et unus pastor* (2). « Ideoque si vultis credere ut ego, estote unus grex, « custode me posito : sin vero aliud, abscedite a loco. » Illi autem diu æstuantes atque dubitantes, tertia die, ut credo, obtentu pontificis, conjuncti in unum ad eum mandata remittunt, dicentes : « Credimus Jesum « filium Dei vivi, nobis prophetarum vocibus repro-« missum : et (3) ideo petimus ut abluamur baptismo, « ne in hoc delicto permaneamus. » Gavisus autem nuntio pontifex, nocte sancta Pentecostes, vigiliis celebratis, ad baptisterium foras muraneum egressus est; ibique omnis multitudo, coram eo prostrata, baptismum flagitavit. At ille, præ gaudio lacrymans, cunctos aqua abluens, chrismate liniens, in sinu matris ecclesiæ congregavit. Flagrabant cerei, lampades (4) refulgebant, albicabat tota civitas de grege candido : nec minus (5) fuit urbi gaudium, quam quondam, Spiritu-Sancto descendente super apostolos, Hierusalem videre promeruit. Fuerunt autem qui

(1) Regm., *justitiæ solem.* — * Infra, *superpositus* deest in Corb. et Bell.

(2) Johan., 10, 16.

(3) Hæc verba, *et ideo*, usque ad *permaneamus*, desunt in Corb. et Bell., [desunt et in Dub.]

(4) [Clun., *lampades choruscabant.... de grege candiculo.*]

(5) * *Donec non minor fuit*, Corb. et Bell.

baptizati sunt, amplius quingenti. Hi vero qui baptismum percipere (1) noluerunt, discedentes ab illa urbe, Massiliæ redditi sunt.

XII. Transiit (2) post hæc et Brachio, abbas cellulæ Manatensis. Fuit autem genere Thoringus, in servitium Sigivaldi quondam ducis venationem exercens, sicut alibi scripsimus (3).

XIII. Ergo ut ad propositum revertamur (4), Chilpericus rex Chlodovechum filium suum Turonis transmisit. Qui, congregato exercitu, in terminum (5) Turonicum et Andegavum usque Santonas transiit, eamque pervasit. Mummolus (6) vero patricius Guntchramni regis, cum magno exercitu usque Lemovicinum transiit; et contra Desiderium ducem Chilperici regis bellum gessit. In quo prælio cecidere de exercitu ejus quinque millia; de (7) Desiderii vero viginti quatuor millia. Ipse quoque Desiderius fugiens vix evasit. Mummolus vero patricius per Arvernum rediit,

---

(1) In Corb. et Bell., deest *percipere*. Et infra, pro *redditi sunt*, Colb. habet *redierunt*. * Ut Reg. *B*. — Porro Judæi postea etiam Massiliæ ad baptismum suscipiendum adacti fuisse videntur, ex sancti Gregorii Mag. epist. 45, lib. 1, Virgilio Arelat. et Theodoro Massiliensi episcopis inscripta. (Ruin.)

(2) Deest hoc caput in Vatic., Corb., Bell. et Colb.

(3) In cap. 12 libri de Vitis Patrum. In Regm., dicitur *Braco*. Menatense monasterium etiam nunc exstat in diœcesi Claromontensi, Ord. S. Benedicti. *Menat.* (Puy-de-Dôme, arr. Riom.)

(4) Corb., Bell., *reversus*.

(5) Sic Corb. et Bell. Cæteri autem, *inter terminum*. [Ita Clun.] * Et Reg. *B*.

(6) In capitum indiculo cod. Colb., dicitur *Momolenus*.

(7) Hæc verba, *de Desiderii vero viginti quatuor millia*, desunt in Bell. et in Corb., [et Clun.: Dub., *viginti millia*.] * Reg. *B*, *Desiderio viginti*, etc.

eamque (1) per loca exercitus ejus devastavit, et sic in Burgundiam peraccessit.

XIV. Post hæc Merovechus cum in custodia (2) a patre retineretur, tonsuratus est, mutataque veste, qua clericis uti mos est, presbyter ordinatur, et ad monasterium Cenomannicum, quod vocatur Aninsula (3), dirigitur, ut ibi sacerdotali erudiretur regula. Hæc audiens Guntchramnus Boso, qui tunc in basilica sancti Martini, ut diximus, residebat, misit Riculfum (4) subdiaconum, ut ei consilium occulte præberet expetendi basilicam sancti Martini. Qui cum abiisset, ab alia parte Gailenus (5) puer ejus advenit. Cumque parvum solatium qui eum ducebant haberent, ab ipso Gaileno in itinere excussus est; opertoque capite, indutusque veste sæculari, beati Martini templum expetiit. Nobis autem missas (6) celebrantibus, in sanctam basilicam, aperta reperiens ostia, ingressus est. Post missas autem petiit, ut ei eulogias (7) dare

(1) Alii, * inter quos Reg. *B*, *eaque*.

(2) * Corb. et Bell., *dum in custodia patris*.

(3) Colb., *in Cenoniacum, qui vocatur Annisola*. [Clun., *Annisola*; Duh., *Anninsola*.] * Corb. et Bell., *et monast.... anni insula*. Reg. *B*, *ad monast. Cenoniacum*. — Infra, *Guntchramnus* deest in Corb. et Bell. — Hoc monasterium diu permansit, a primi abbatis S. Carilefi nomine, dictum *S. Calais*, sub ordine S. Benedicti et congregatione S. Mauri. Observa hic Meroveum in monasterio versatum fuisse ut clericalibus muniis erudiretur; et vestem clericalem sæculari fuisse dissimilem. (Ruin.)

(4) Alii, * in quibus Corb., *Rigulfum*. * Reg. *B*, *Rihculfum*. — Infra, *expetendi ad basilicam*, Corb. et Reg. *B*.

(5) Sic Corb., Bell. et Regm. : cæteri, *Gaulenus*. * Ut Reg. *B*.

(6) * Corb., *missa*; Reg. *B*, *missam*.

(7) De *Eulogiis*, vide lib. IV, cap. 35. Videtur hic de pane benedicto in re sacra intelligendum.

deberemus. Erat autem tunc nobiscum Ragnemodus, Parisiacæ sedis episcopus, qui sancto Germano successerat. Quod cum refutaremus, ipse clamare cœpit et dicere quod non recte eum a communione, sine fratrum (1) conniventia, suspenderemus. Illo autem hæc dicente, cum consensu fratris qui præsens erat, contestata causa canonica (2), eulogias a nobis accepit. Veritus autem sum, ne dum unum a communione suspendebam, in multos exsisterem homicida. Minabatur enim aliquos de populo nostro interficere, si communionem nostram (3) non meruisset. Multas tamen pro hac causa Turonica regio sustinuit clades. His diebus, Nicetius, vir neptis meæ, propriam (4) habens causam, ad Chilpericum regem abiit cum diacono nostro, qui regi fugam Merovechi narraret. Quibus visis, Fredegundis regina ait : « Exploratores « sunt, et ad sciscitandum quid agat rex advenerunt, « ut sciant quid Merovecho renuntient. » Et statim exspoliatos in exsilium retrudi præcepit : de quo, mense septimo expleto, relaxati sunt (5). Igitur Chilpericus nuntios ad nos direxit, dicens : « Ejicite apostatam « illum de basilica : sin autem aliud, totam regionem « illam igni succendam. » Cumque nos rescripsissemus, impossibile esse quod temporibus hæreticorum non

(1) [Dub., *convenientia.*] * Corb. et Reg. *B*, *conibentia.*

(2) Regm., *contestatus causam canonicam.*

(3) * Corb., Bell., *nostrorum.*

(4) [Clun., *propinquam causam habens.*]

(5) * Hic, in Corb , novum incipit caput. — Paulo infra, *rescripsimus*, ut in Bell.

fuerat (1), Christianorum (2) nunc temporibus fieri; ipse exercitum commovet, et illuc dirigit.

Anno autem secundo Childeberti regis (3), cum videret Merovechus patrem suum (4) in hac deliberatione intentum, adsumpto secum Guntchramno duce, ad Brunichildem pergere cogitat, dicens : « Absit ut « propter meam personam basilica domni Martini « violentiam perferat, aut (5) regio ejus per me capti- « vitati subdatur. » Et ingressus basilicam, dum vigilias ageret, res quas secum habebat ad sepulcrum beati Martini exhibuit, orans ut sibi sanctus succurreret (6), atque ei concederet gratiam suam, ut regnum accipere posset. Leudastes tunc comes, cum multas ei in amore Fredegundis insidias tenderet, ad extremum pueros ejus, qui in pago egressi fuerant, circumventos dolis gladio trucidavit, ipsumque interimere cupiens, si reperire loco (7) opportuno potuisset. Sed ille consilio usus Guntchramni, et se ulcisci desiderans, redeunte Marileifo (8) archiatro de præsentia regis, comprehendi præcepit : cæsumque gravissime, ablato auro argentoque ejus, et reliquis rebus quas secum (9) exhibebat, nudum reliquit : et

(1) [Clun., *non fuerat factum.*]

(2) * Corb., Bell., Reg. *B*, et Cam., *christianis.*

(3) Anno 577.

(4) * *Suum* deest in Corb. et Reg. *B.*

(5) Alii, ut Corb., *et.*

(6) Corb., Bell. et Cam., *occurreret.* Paulo post iidem, *Leudastis.*

(7) [Clun., *locum opportunum.... se vindicare desiderans.*] * *Opportuno* deest in Reg. *B.* Cam., *locum opportunum.*

(8) Alii, *Mareleifo.* Regm., *Marilefio.* [Dub., *Arileifo.*] * Sic Reg. *B.* — Corb., *Arcietro.* Cam., *reducente Marileifo archiedro.*

(9) [Clun., *secum habebat.*]

interfecisset utique, si non inter manus cædentium elapsus, ecclesiam expetisset. Quem nos postea indutum vestimentis, obtenta vita, Pictavum remisimus. Merovechus vero de patre atque noverca multa crimina loquebatur : quæ cum ex parte vera essent, credo acceptum non fuisse Deo, ut hæc per filium (1) vulgarentur, sicut in sequentibus cognovi. Quadam enim die ad convivium ejus adscitus (2), dum pariter sederemus, suppliciter petiit aliqua ad instructionem animæ legi. Ego vero reserato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit arripui, qui hæc continebat : *Oculum qui adversus adspexerit* (3) *patrem, effodiant eum corvi de convallibus*. Illo quoque non intelligente, consideravi hunc versiculum a Domino præparatum. Tunc direxit Guntchramnus (4) puerum ad mulierem quamdam, sibi jam cognitam a tempore Chariberti regis, habentem spiritum phytonis (5), ut ei quæ erant eventura narraret. Adserebat præterea ipsam sibi ante hoc tempus, non solum annum, sed et diem (6) et horam, in qua rex Charibertus obiret denuntiasse. Quæ hæc ei per pueros mandata

---

(1) * Corb., *a filium* ; Cam., *a filio*.

(2) * Corb., *accitus* ; Bell. et [Dub.,] et Cam., *acciti* : Colb. et Reg. *B*, *accessi*.

(3) Corb., *exasperat*. Colb., *qui aversus dispexerit*. [Dub., *aversus aspexerat*. Clun., *aversus aspexerit*.] * Reg. *B*, *qui versus dispexerat*. — Infra Corb., *de vallibus*. — Prov., xxx, 17. Sed Gregorii textus multum a Vulgata differt.

(4) Sic Corb., Bell., Colb. et Bec., cum Bad., [Clun., *Guntramus*.] Alii, *Guntchramnum* : quæ unius litterulæ mutatio docet nos puerum a Guntramno, non a Meroveo Guntramnum, ad pythonissam consulendam missum fuisse.

(5) * *Phitonis*, Corb., Reg. *B*. — *Ventura*, Corb.

(6) * Corb., Cam., *sed etiam et horam*.

remisit : « Futurum est enim ut rex Chilpericus hoc « anno deficiat, et Merovechus rex, exclusis fratri« bus (1), omne capiat regnum. Tu vero ducatum to« tius regni ejus annis quinque tenebis. Sexto vero « anno in una civitatum (2), quæ super Ligeris alveum « sita est, in dextra ejus parte, favente populo, epi« scopatus gratiam adipisceris, ac senex et plenus die« rum ab hoc mundo migrabis. » Cumque hæc pueri redeuntes domino nuntiassent, statim ille vanitate elatus, tamquam si jam in (3) cathedra Turonicæ ecclesiæ resideret, ad me hæc detulit verba. Cujus ego irridens stultitiam, dixi : « A Deo hæc poscenda sunt : nam « credi non debent quæ diabolus repromittit. *Ille* (4), « *autem ab initio mendax est, et in veritate numquam* « *stetit.* » Illo quoque cum confusione discedente, valde irridebam hominem qui talia credi putabat. Denique quadam nocte vigiliis in basilica sancti antistitis celebratis, dum lectulo decubans obdormissem, vidi angelum per aera volantem : cumque super sanctam basilicam præteriret, voce magna ait : « Heu heu! per« cussit Deus Chilpericum et omnes filios ejus; nec « superabit (5) de his qui processerunt ex lumbis ejus, « qui regat regnum illius in æternum. » Erant ei eo

---

(1) Sic Corb., Bell., Colb. * et Cam. Ceteri cum editis, *Merovechus inclusis fratribus.* [Ita Cluu.] * *Rex* deest in Reg. *B.*

(2) Utrum hic de Turonensi episcopatu agatur, ut censuit Valesius, an de Namnetensi, quod magis Cointio placebat, supervacuum disquirere, quum res nullum effectum habuerit.

(3) * Reg. *B*, *tanquam in suam cathedram.*

(4) Quæ sequuntur usque ad *stetit*, desunt in Corb. et Bell., [desunt et in Dub.] * In Reg. *B* et Cam. — Joan., VIII, 44.

(5) [Dub., *supererit.*] * Et Reg. *B.* Corb., *superavit.* — Infra uterque, *excepto filiabus.*

tempore de diversis uxoribus filii quatuor, exceptis filiabus. Cum autem hæc in posterum impleta fuissent, tunc ad liquidum cognovi falsa esse quæ promiserant arioli. Igitur commorantibus his apud basilicam sancti Martini, misit ad Guntchramnum Bosonem Fredegundis regina, quæque ei jam (1) pro morte Theodoberti patrocinabatur occulte, dicens : « Si Merovechum ejicere potueris de basilica ut interficiatur, « magnum de me munus accipies. » At ille præsto putans esse interfectores, ait ad Merovechum : « Ut quid « hic quasi segnes et timidi residemus, et ut hebetes « circa basilicam hanc (2) occulimur? Veniant enim « equi nostri, et acceptis accipitribus, cum canibus « exerceamur venatione, spectaculisque patulis jocun- « demur. » Hoc enim agebat (3) callide, ut eum a sancta basilica separaret. Guntchramnus vero alias sane bonus. Nam ad perjuria (4) nimium præparatus erat : verumtamen nulli amicorum sacramentum dedit, quod non protinus omisisset. Egressi itaque, ut diximus, de basilica, ad Jocundiacensem domum (5) civitati proximam progressi sunt : sed a nemine Merovechus nocitus (6) est. Et quia impetebatur tunc Guntchramnus de interitu, ut diximus, Theodoberti, misit Chil-

(1) * *Quæque etiam pro morte*, Corb.; *quæ jam*, Reg. *B*.

(2) * *Hanc* deest in Corb. et Reg. *B*. — Infra, *enim* deest in Corb. et Bell. — Corb. et Reg. *B*, *expectaculis*.

(3) Editi cum Bec, *aiebat*. [Ita Clun.] * Et Reg. *B*.

(4) [Dub. et Clun., *in perjuriis*.] * Sic Corb., Bell., Reg. *B*, et Cam.

(5) Locus est ad Carum fluvium contra Turonos, vulgo *Jouay* dictus. (Ruin.)

(6) Sic Corb., Bell., Bec. [et Clun.;] alii, *noscitus est*. Casin., *notus est*. — * Reg. *B*, *sed animo Merov....* mendose.

pericus rex nuntios et (1) epistolam scriptam ad sepulcrum sancti Martini, quæ habebat insertum, ut ei beatus Martinus rescriberet, utrum liceret extrahi Guntchramnum de basilica ejus, an non. Sed Baudegilus (2) diaconus, qui hanc epistolam exhibuit, chartam puram, cum eadem quam detulerat, ad sanctum tumulum misit. Cumque per triduum exspectasset, et nihil rescripti (3) reciperet, redivit ad Chilpericum. Ille vero misit alios, qui a Guntchramno sacramenta exigerent, ut sine ejus scientia (4) basilicam non relinqueret. Qui ambienter jurans pallam altaris fidejussorem dedit numquam se exinde sine jussione regia egressurum. Merovechus vero non credens phytonissæ, tres libros super sancti sepulcrum posuit, id est Psalterii, Regum, Evangeliorum : et vigilans tota nocte, petiit ut sibi beatus confessor quid eveniret ostenderet, et utrum possit regnum accipere, an non, ut Domino indicante cognosceret (5). Post hæc continuato triduo in jejuniis, vigiliis, atque orationibus, ad beatum (6) tumulum iterum accedens, revolvit librum, qui erat Regum. Versus autem primus (7) paginæ quam reseravit, hic erat : *Pro eo quod*

---

(1) * *Nuntios et* desunt in Corb.

(2) Sic Corb. et Bell., at Regm. et Bad., *Baudigisilus*. Colb., *Baidegisilus*. Bec., *Baudegisilus*. [Ita Dub. et Clun.] Editi aliquot, *Baudinus*. * Reg. *B*, *Baidegiselus*. Cam., *Baudeghisilus*.

(3) Corb. et Bell., *rescribere cæperit*.

(4) Regm., *consensu*.

(5) * *Ut Domino* deest in Corb.; Reg. *B*, *a Domino inde ante cogn....* Cam., *eo indicante*. — De hac consuetudine vid. animadv. ad calcem tomi. (Not. *b*.)

(6) * *Beatum* deest in Corb., Bell. et Reg. *B*.—*Iterum* d. in Corb. et Bell.

(7) [Clun., *primæ paginæ*.] * Cam., *quem reserevit*.

dereliquistis Dominum Deum vestrum, et ambulastis post deos alienos, nec fecistis rectum ante conspectum ejus, ideo tradidit (1) *vos Dominus Deus vester in manibus inimicorum vestrorum.* Psalterii autem versus hic est inventus (2) : *Verumtamen propter dolositatem posuisti eis mala : dejecisti eos dum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt; perierunt propter iniquitates suas.* In Evangeliis autem hoc est repertum : *Scitis* (3) *quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur.* In his responsionibus ille confusus, flens diutissime ad sepulcrum beati antistitis, adsumto secum Guntchramno duce, cum quingentis aut eo amplius viris discessit. Egressus autem basilicam sanctam, cum iter ageret per Autisiodorense territorium, ab Erpone (4) duce Guntchramni regis comprehensus est. Cumque ab eo detineretur, casu nescio quo dilapsus, basilicam sancti Germani (5) ingressus est. Audiens hæc Guntchramnus rex, in ira commotus, Erponem septingentis (6) aureis damnat, et ab honore removet, dicens : « Retinuisti, ut ait frater meus, inimicum « suum. Quod si hoc facere cogitabas, ad me eum « debuisti prius adducere; sin autem aliud, nec tan-

(1) * Corb., Reg. *B*, *tradet.* — 3 Reg. IX, 9.

(2) [Clun., *versus hic erat. Verumtamen.*] * Corb. et Reg. *B*, *verum propter.* — Infra : *hoc repertum* omisso *est.* — Psalm. LXXII, 18, 19. Sed *mala* deest in Vulgata.

(3) * Cam., *sciatis.* Infra, *in his responsibus.* — Matth., XXVI, 2.

(4) Corb. et Regm., *Herpone*; Bec., *Herbone.*

(5) Juxta urbem Autisiodorum, ubi etiam nunc subsistit, sed in urbe, cum percelebri monasterio ordinis Benedictini sub S. Mauri congregatione. (Ruin.)

(6) Corb., *septuaginta.*

« gere debueras quem tenere dissimulabas. » Exercitus autem Chilperici regis usque Turonis accedens, regionem illam in prædas mittit, succendit, atque devastat : nec rebus sancti Martini pepercit; sed quod manu tetigit, sine ullo Dei intuitu aut timore (1) diripuit. Merovechus prope duos menses ad ante dictam basilicam (2) residens, fugam iniit, et ad Brunichildem reginam usque pervenit : sed ab Austrasiis non est collectus. Pater vero ejus exercitum contra Campanenses commovit, putans eum ibidem occultari : sed nihil nocuit; nec eum potuit reperire.

XV. Et quia tempore illo, quo (3) Alboinus in Italiam ingressus est, Chlothacharius et Sigibertus (4) Suavos et alias gentes in loco illo posuerunt (5); hi qui tempore Sigiberti regressi sunt, id est qui cum Alboino fuerant, contra hos consurgunt, volentes eos a regione illa extrudere (6) ac delere. At illi obtulerunt eis tertiam partem terræ, dicentes : « Simul vi« vere sine conlisione (7) possumus. » Sed illi, contra eos irati, eo quod ipsi hoc antea tenuissent, nullatenus pacificare voluerunt. Dehinc obtulerunt eis iterum isti medietatem, post hæc duas partes, sibi tertiam

(1) * Corb., *timorem;* Cam., *ad timorem.*

(2) [Dub., *sedens.*]

(3) [Idem, *Alboënus.*] * Corb., *quod Alboenus in Italia.*

(4) [Idem, *Suævos.*]

(5) Confer caput hoc cum 43 libri IV. Ceterum, ut monent Valesius et Cointius, Sigibertus solus Suevis locum inhabitandi dederat, nam tunc jam defunctus erat Chlotarius. Emendandus quoque Paulus diaconus, qui Gregorii errorem secutus est. (Ruin.)

(6) * Reg. *B, excludere.*

(7) * Corb. et Bell., *consilione* mendum, ut multa alia, utrique commune. Cam., *consilio.*

relinquentes. Nolentibus autem illis, obtulerunt cum terra omnia pecora, tantum ut a bello cessarent. Sed nec hoc illi adquiescentes, certamen expetunt. Et inter se ante certamen, qualiter uxores Suavorum dividerent, et qui quam post eorum exitum acciperet, tractant (1); putantes eos jam quasi interfectos habere. Sed Domini miseratio, quæ justitiam facit, in aliam partem voluntatem eorum retorsit. Nam confligentibus illis; erant autem viginti sex millia Saxonum, ex quibus viginti millia ceciderunt : Suavorum quoque sex millia quadringenti et octoginta (2) tantum prostrati sunt; reliqui vero victoriam obtinuerunt. Illi quoque qui ex Saxonibus remanserant, detestati sunt nullum se eorum barbam neque capillos incisurum, nisi prius se de adversariis ulciscerentur (3). Quibus iterum decertantibus, in majore excidio conruerunt : et sic a bello cessatum est (4).

XVI. In Britanniis hæc acta sunt. Macliavus quondam et Bodicus, Britannorum comites (5), sacramentum

---

(1) * *Et quicquam.... acciperc tractant*, Corb. et Reg. *B*.

(2) Sic Corb. et Bellov., Colb. idem etiam habebat ; sed postea addita sunt post *millia*, hæc verba *ex quibus*, ut conficeretur *sex millia, ex quibus quadringinti et octoginta, etc.*, quam lectionem Bec., [Clun.,] et editi habent : quibus favet Paulus diac. lib. III, cap. 7. *Corb. et Reg. *B*, omittunt *et* ante *octoginta*.

(3) * Corb., Bell. et Reg. *B*, *ulto irent*.

(4) Witichindus monachus Corbeiensis in Saxonia, qui sub Ottone magno floruit, observat Suavos Transalbenses regionem quam incolebant occupavisse, Saxonibus in Italiam migrantibus; ideoque sua adhuc ætate eosdem aliis quam Saxones legibus usos esse, quamvis in Saxonia sedes haberent. (Ruin.)

(5) Regm., *duces, comitesque*. — *Corb., *in Brittanis*. — Macliavus ordinatus fuerat episcopus Venetensis, supra lib. IV, cap. 4, et licet

inter se dederant, ut qui ex eis superviveret, filios partis alterius tamquam proprios defensaret. Mortuus autem Bodicus reliquit filium, Theodericum nomine. Quo, Macliavus oblitus sacramenti, expulso a patria, regnum patris ejus accepit. Hic vero multo tempore profugus vagusque (1) fuit. Cui tandem misertus Deus (2), collectis secum (3) a Britannia viris, se super Macliavum objecit, eumque cum filio ejus Jacob gladio interemit, partemque regni, quam quondam pater ejus tenuerat, in sua potestate restituit : partem vero aliam Warochus (4) Macliavi filius vindicavit sibi.

XVII. Guntchramnus vero rex duos Magnacharii (5) quondam filios gladio interemit, pro eo quod in Austrechildem (6) reginam ejusque soboles multa detestabilia atque exsecranda proferrent; facultatesque eorum fisco suo redegit. Ipse quoque duos filios suos

---

apostata, nunquam tamen passus est se vivente alium ordinari. (Ruin.)

(1) * Corb., *vaguus;* Bell., *vacuus.*

(2) Editi, *qui tandem miserante Deo.* * Reg. *B, misertus est Deus.*

(3) * *Secum* deest in Corb. et Bell.

(4) Bell. et Cam., *Varrocus.* * Corb., *Varocus.* — *Sibi* deest in Corb. — Vid. infra, cap. 27.

(5) Corb., *Magnarii.* Colb. et aliqnot editi, *Maginharii.* * Sic Reg. *B,* [Dub., *Magnæcharii.*] — Guntchramnus Marcatrudem Magnacharii ducis filiam duxerat, qua ab Gundobadum privignum, quem Guntramnus ex Veneranda habuerat, veneno sublatum dimissa (IV, 25, et V, 21) Austrigildem ejus ancillam duxit, quod Guntio at Wiolicus Magnacharii filii ferre non valebant; idque tandem exitii causa eis fuit. Magnacharii mortem ann. 565 consignat Marius Aventicensis. (Ruin.)

(6) Alii, *Austrigildem.* [Ita Clun.] * Reg. *B, Astrigildem.... ejusque sobolem.* Cam., *Austrigyllem.*

subito morbo oppressos perdidit (1) : de quorum funere valde contristatus est, eo quod orbatus absque liberis remansisset. Eo anno dubietas Paschæ fuit. In Galliis vero nos cum multis civitatibus quarto-decimo calendas maias (2) sanctum Pascha celebravimus. Alii vero cum (3) Hispanis, duodecimo calendas aprilis sollemnitatem hanc tenuerunt : tamen, ut ferunt, fontes illi, qui in (4) Hispaniis nutu Dei complentur (5), in nostro Pascha repleti sunt.

XVIII. Cainone vero (6) Turonico vico, dum ipso glorioso resurrectionis Dominicæ die missæ celebrarentur, ecclesia contremuit, populusque conterritus a pavore, unam vocem dedit, dicens quod ecclesia caderet : cunctique ab ea, etiam perеffractis ostiis, per fugam lapsi sunt. Magna post hæc lues populum devastavit. Post hæc Guntchramnus rex ad Childebertum nepotem suum legatos mittit, pacem petens, ac deprecans eum videre. Tunc ille cum proceribus suis ad eum venit : qui ad pontem, quem Petreum ( ) vo-

---

(1) Chlodomerem scilicet et Chlotarium, quorum epitaphia refert Chesnius tomo 1, Histor. Franc. pag. 512. Eosdem *regios ac egregios adolescentes* vocat Marius ad an. 577. [In cod. Clun., deest *subito*.]

(2) Colb., *Martias*, sed mendose. * Corb. et Reg. *B*, *celebramus*.

(3) [Dub., *Spanis*.] * Ita Reg. *B* et Cam.

(4) [Iidem, *Spaniis*.] — * Supra Reg. *B*, *tunc ut ferunt*.

(5) De his fontibus vide Cointium ad ann. 497, num. 3. Dubietas hæc orta ex eo quod Franci Victorii laterculum sequebantur, ut in concilio Aurelian., IV, can. 1, ann. 541 statutum fuerat; Hispani vero antiquum Latinorum canonem. Adi Cointium ad ann. 539, num. 15. * Et Pagium ad ann. 573, num. 4. (Ruin. et Bouq.)

(6) Castrum est ad Vingennam positum, vulgo *Chinon*. (Ruin.)

(7) * Corb. et Cam., *Petrium*. — Complures sunt hujus nominis vici in Galliis, vulgo *Pierre-Pont* dicti : qui autem hic memoratur,

citant, conjuncti sunt, consalutantes (1) atque invicem osculantes se. Guntchramnus rex ait : « Evenit « impulsu peccatorum meorum, ut absque liberis (2) « remanerem : et ideo peto, ut hic nepos meus mihi « sit filius. » Et imponens eum super cathedram suam, cunctum ei regnum tradidit, dicens : « Una nos parma « protegat, unaque hasta defendat. Quod si filios ha« buero, te nihilominus tamquam unum ex his repu« tabo, ut illa cum eis tecumque permaneat caritas, « quam tibi hodie ego polliceor, teste Deo. » Proceres vero Childeberti similiter pro eodem polliciti sunt. Et manducantes simul atque bibentes, dignisque se muneribus honorantes, pacifici discesserunt; tunc (3) ad Chilpericum regem legationem mittentes, ut redderet quod de eorum regno minuerat; quod si differret, campum præpararet ad bellum. Quod ille despiciens, apud (4) Suessionas atque Parisius circos ædificare præcepit, eosque populis spectaculum præbens (5).

XIX. His ita gestis, audiens Chilpericus, quod Prætextatus Rothomagensis (6) episcopus contra uti-

---

dicitur *Pont-Pierre* vel *Pompierre*, situs in silva Vosago ad Mosam fluvium, inter Motam et Novum Castellum. (Ruin.)

(1) * Corb., *cumque salutantes*.

(2) Guntramnus habebat filias Chlodobergem et Chlotildem, sed ad regnum inhabiles. (Ruin.)

(3) * *Tunc* deest in Corb. et Reg. *B*.

(4) [Dub. et Cam., *Sessionas*. Clun., *Sessonas*.]

(5) Regm., *eosque spectandos populis præbuit*. Bad., *in eis populo spectaculum præbiturus*. Porro hic detrita est scriptura cod. Bellov. usque ad hæc verba sequentis capitis *et ora digito, etc.* [Cod. Cluniac. habet *spectaculis præbuit*.]

(6) * Corb., *Rhotomag....*; Reg. *B*, *Hrothomag....*

litatem suam populis munera daret, eum ad se arcessiri præcepit. Quo discusso, reperit cum eodem res Brunichildis (1) reginæ commendatas : ipsisque ablatis, eum in exsilio usque ad sacerdotalem audientiam retineri præcepit. Conjuncto autem concilio, exhibitus est. Erant autem episcopi (2), qui advenerant apud Parisius, in basilica sancti Petri apostoli. Cui rex ait : « Quid tibi visum est, o episcope, ut inimicum « meum Merovechum, qui filius esse debuerat, cum « amita sua, id est patrui sui uxore, conjungeres? An « ignarus eras, quæ pro hac causa canonum statuta « sanxissent? Etiam non hic solum excessisse pro- « baris, sed etiam cum illo egisti, datis muneribus, « ut ego interficerer. Hostem autem filium patri fe- « cisti, seduxisti pecunia plebem, ut nullus mecum « fidem habitam custodiret; voluistique regnum meum « in manum alterius tradere. » Hæc eo dicente, infremuit multitudo Francorum voluitque ostia basilicæ rumpere (3), quasi ut extractum sacerdotem lapidibus urgeret : sed rex prohibuit fieri. Cumque Prætextatus episcopus ea, quæ rex dixerat, facta negaret, advenerunt falsi testes, qui ostendebant species aliquas, dicentes : « Hæc et hæc nobis dedisti, ut Mero- « vecho fidem promittere deberemus. » Ad hæc ille (4) dicebat : « Verum enim dicitis vos a me sæpius mu- « neratos; sed non hæc causa exstitit, ut rex ejicere-

(1) * Corb., Reg. *B*, et Cam., *Brunichildæ*.

(2) Erant numero XLV, ex libro VII, cap. 16.

(3) * Reg. *B* et Colb., *erumpere*. — Quæ lectio evidentissime damnat sensum prius receptum, quasi voluissent portas frangere ut ecclesiam intrarent. *Rumpere* tamen retinuimus, utpote eodem sensu.

(4) * *At ille dicebat*, Reg. *B*. — Infra : *non hac causa....*, id.

« tur a regno. Nam et cum vos mihi et equos optimos, « et res alias præberetis (1), numquid poteram aliud « facere, nisi et ego vos simili sorte remunerarem? » Recedente vero rege ad metatum (2) suum, nos collecti in unum sedebamus in secretario basilicæ beati Petri. Confabulantibusque nobis, subito advenit Aetius archidiaconus Parisiacæ ecclesiæ, salutatisque nobis, ait : « Audite me, o sacerdotes Domini, qui in unum « collecti estis : aut enim (3) hoc tempore exaltabitis « nomen vestrum, et bonæ famæ gratia refulgebitis; aut « certe nullus vos amodo pro Dei sacerdotibus est habi- « turus, si personas vestras sagaciter non erigitis (4), aut « fratrem perire permittitis. » Hæc eo dicente, nullus sacerdotum ei quicquam respondit. Timebant enim reginæ (5) furorem, cujus instinctu hæc agebantur. Quibus intentis, et ora digito (6) comprimentibus, ego aio : « Adtenti estote, quæso, sermonibus meis, o sanc- « tissimi sacerdotes Dei, et præsertim vos, qui fami- « liariores esse regi videmini : adhibete ei consilium « sanctum atque sacerdotale, ne exardescens in mi- « nistrum Dei, pereat ab ira ejus, et regnum perdat « et gloriam. » Hæc me dicente, silebant omnes. Illis vero silentibus (7) adjeci : « Mementote, domini mei « sacerdotes, verbi prophetici quod (8) ait, *si viderit*

(1) * Corb., *nam etiam vos mihi.... præbuistis.*

(2) Veteres metatum pro solo hospitum vel militum hospitio adhibebant : sequioris ævi scriptores, pro quolibet domicilio. (Ruin.)

(3) * *Aut enim* deest in Corb. et Reg. *B.*

(4) * Reg. *B*, *sanctiter non egeritis.*

(5) * Camer., *regem et furorem.*

(6) * Cam., Reg. *B*, *ora digitis.*

(7) [Dub., *silentibus et ora digitis comprimentibus adjeci.*]

(8) * *Verbis prophetæ quo....*, Corb. — Ezech., XXXIII, 6.

« *speculator iniquitatem hominis, et non dixerit; reus* « *erit animæ pereuntis*. Ergo nolite silere, sed præ- « dicate, et ponite ante oculos regis peccata ejus, ne « forte ei aliquid mali contingat, et vos rei sitis pro « anima ejus. An ignoratis quid novo gestum fuerit « tempore? quomodo adprehensum Sigimundum Chlo- « domeris retrusit in carcerem? dixitque ei Avitus (1) « Dei sacerdos : Ne injicias manum in eum, et cum « Burgundiam petieris, victoriam obtinebis. Ille vero « abnuens quæ ei a sacerdote dicta fuerant, abiit, « ipsumque cum uxore et filiis interemit; petiitque Bur- « gundiam, ibique oppressus ab exercitu, interemtus « est. Quid Maximus imperator? nonne cum beatum « Maximum (2) compulisset communicare cuidam ho- « micidæ episcopo, et ille, quo facilius addictos morti « liberaret, regi impio consensisset; prosequente regis « æterni judicio, ab imperio depulsus Maximus, morte « pessima condemnatus est? » Hæc me dicente, non respondit ullus quicquam, sed erant omnes intenti et stupentes. Duo tamen (3) adulatores ex ipsis, quod de episcopis dici dolendum est, nuntiaverunt regi dicentes, quia nullum majorem inimicum in suis causis quam me haberet. Ilico unus ex aulicis cursu

(1) Regm., ut semper alias, *Adjutus*. Vide supra, lib. III, cap. 6 Porro hic *sacerdotis* nomine episcopum non intelligit Gregorius; ut sæpe alias. Nam sanctus Avitus erat solummodo abbas Miciacensis. * Corb., *Sigismundum*. Cam., *Sigymundum*.

(2) Corb., Bell., Colb., Reg. *B*, et Cam., habent *Germanum*. Vulgatam tamen cæterorum lectionem retinuimus; quod hoc ipsum sancto Martino contigisse referat Sulpicius Severus in dialogo III, ubi sanctus Martinus Felicis ordinationi interfuisse narratur. — * Supra, *nonne* deest in Corb. et Reg. *B*.

(3) * Reg. *B*, *tantum*. — Supra, Corb., Reg. *B*, *intenti*, *stupentes*.

rapido (1) ad me repræsentandum dirigitur. Cumque venissem, stabat rex juxta tabernaculum ex ramis factum, et ad dexteram ejus Bertchramnus episcopus, ad lævam vero Ragnemodus (2) stabat : et erat ante eos scamnum (3) pane desuper plenum cum diversis ferculis. Visoque me, rex ait : « O episcope, justitiam « cunctis largiri debes : et ecce ego justitiam a te non « accipio; sed, ut video, consentis iniquitati, et im- « pletur in te proverbium illud, quod corvus oculum « corvi non eruit. » Ad hæc ego : « Si quis de nobis, « o rex, justitiæ tramitem transcendere (4) voluerit, « a te corrigi potest : si vero tu excesseris, quis te « corripiet? Loquimur enim tibi; sed si volueris au- « dis : si autem nolueris, quis te condemnabit, nisi is « qui se pronuntiavit esse justitiam (5)? » Ad hæc ille, ut erat ab adulatoribus contra me accensus, ait : « Cum « omnibus enim inveni justitiam, et tecum invenire « non possum. Sed scio quid faciam, ut noteris in « populis, et injustum te esse omnibus (6) perpatescat. « Convocabo enim populum Turonicum, et dicam « eis : Vociferamini contra Gregorium, quod sit in- « justus, et nulli hominum justitiam præstet. Illis

(1) * Corb., *cursu captu*, pro *capto*. — Supra, *inimicum suis causis*. Sic et Reg. *B*.

(2) [Clun., *Bertrannus*.] * Bell., *Berthramnus*; Reg. *B*, *Berahtramnus*; Cam., *Berchramnus*. — Bertramnus erat episcopus Burdegalensis, Ragnemodus vero Parisiensis. Uterque a Fortunato passim laudatus : de quibus sæpius infra. (Ruin.)

(3) I. e. mensa humilis; gallice *un banc* : unde vox *banquet*, ad designandum convivium. (Ruin.)

(4) * Reg. *B*, *scindere*. — Infra, *audies*, pro *audis*.

(5) * Corb., *nisi qui se pronuntiavit justitiam*.

(6) *Corb. et Reg. *B*, *in omnibus*. — Infra, Cam. et Reg. *B*, *indicam eis*.

« quoque hæc clamantibus respondebo : Ego qui rex « sum, justitiam cum eodem invenire non possum, et « vos qui minores estis invenictis? » Ad hæc ego : « Quod sim injustus, tu nescis. Scit enim ille conscien- « tiam meam, cui occulta cordis sunt manifesta. Quod « vero falso clamore populus te insultante vociferatur, « nihil est, quia sciunt omnes a te hæc emissa (1). « Ideoque non ego, sed potius tu in adclamatione no- « taberis. Sed quid plura? Habes legem et canones; « hæc te diligenter rimari oportet : et tunc quæ præ- « ceperint, si non observaveris (2), noveris tibi Dei « judicium imminere. » At ille quasi me demulcens, quod dolose faciens putabat me non intelligere, conversus ad juscellum quod coram (3) erat positum, ait : « Propter te hæc juscella paravi, in quibus nihil aliud « præter volatilia, et parumper ciceris continetur. » Ad hæc ego, cognoscens adulationes ejus, dixi : « Noster cibus esse debet facere voluntatem Dei, et « non (4) his deliciis delectari; ut ea quæ præcipit « nullo casu prætermittamus. Tu vero qui alios de « justitia culpas, pollicere prius quod legem et ca- « nones non omittas : et tunc credimus quod justitiam « prosequaris. » Ille vero porrecta dextera, juravit per omnipotentem Deum, quod ea quæ lex et canones edocebant, nullo prætermitteret pacto. Post hæc accepto pane, hausto etiam vino, discessi (5). Ea vero nocte, decantatis nocturnalibus hymnis, ostium man-

(1) * Corb. et Reg. *B*, *missa*. — Supra uterque *vociferat*.
(2) Regm., *observare volueris*. * Corb. et Reg. *B*, *observaberis*.
(3) * Cam., Reg. *B*, *coram eo*.
(4) * Corb., Cam., *in his del....*
(5) Regm., *discessit*.

sionis nostræ gravibus audio cogi verberibus; missoque puero, nuntios Fredegundis reginæ adstare cognosco. Quibus introductis, salutationem reginæ suscipio. Deinde precantur pueri, ut in ejus causis contrarius non existam; simulque ducentas argenti promittunt libras (1), si Prætextatus, me impugnante, opprimeretur. Dicebant enim : « Jam omnium episco-« porum promissionem habemus; tantum tu adversus « non incedas. » Quibus ego respondi : « Si mihi mille « libras auri argentique donetis, numquid (2) aliud « facere possum, nisi quod Dominus agere præcipit? « Unum tantum polliceor, quod ea quæ ceteri secun-« dum canonum statuta consenserint, sequar. » At illi, non intelligentes quæ dicebam, gratias agentes discesserunt. Mane autem facto, aliqui de episcopis ad me venerunt, simile mandatum ferentes : quibus ego similia respondi.

Convenientibus autem nobis in basilica sancti Petri, mane rex adfuit, dixitque : « Episcopus enim in furtis « deprehensus, ab episcopali officio ut avellatur (3) « canonum auctoritas sanxit. » Nobis quoque respondentibus, quis ille sacerdos esset cui furti crimen inrogaretur? respondit rex : « Vidistis enim species, « quas nobis furto abstulit. » Ostenderat enim nobis ante diem tertiam rex duo volucla (4), speciebus et

(1) Cod. Regm., *marchas*.

(2) [Cod. Clun., *non aliud facere possum, nisi quæ.*]

(3) * *Evalletur*, Reg. *B*.

(4) Sic Corb., Bell. et Colb., quam vocem alias pro *involucris* in his mss. positam jam animadvertimus. [Dub., Clun., *volucra*. Infra, *volucrum*.] Sic et pro *speciebus*, habent *species*, mutato casu. *Cam., Reg. *B*, *volucra*.

diversis ornamentis referta; quæ adpretiabantur (1) amplius quam tria millia solidorum : sed et sacculum cum numismatis (2) auri pondere tenentem quasi millia duo. Hæc enim dicebat rex, sibi ab episcopo fuisse furata. Qui respondit (3) : « Recolere vos credo, « discedente a Rothomagensi urbe Brunichilde regina, « quod venerim ad vos, dixique vobis, quia res ejus, « id est quinque sarcinas, commendatas haberem : et « frequentius advenire pueros ejus ad me, ut ea red- « derem, et nolui sine consilio vestro. Tu autem « dixisti mihi, o rex : Ejice hæc a te, et revertantur « ad mulierem res suæ (4), ne inimicitia inter me et « Childebertum nepotem meum pro his rebus debeat « pullulare. Reversus ergo ego (5) ad urbem, unum « voluclum tradidi pueris : non enim valebant amplius « ferre. Reversi iterum requirebant alia : iterum con- « sului (6) magnificentiam vestram. Tu autem præce- « pisti, dicens : Ejice hæc a te, o sacerdos, ne faciat « scandalum hæc causa. Iterum tradidi eis duo ex his : « duo autem alia remanserunt meeum. Tu autem, « quid nunc calumniaris, et me furti arguis, cum hæc « causa non ad furtum, sed ad custodiam debeat depu- « tari? (7) » Ad hæc rex : « Si hoc depositum penes te

(1) * Corb., *prætiebantur*; Reg. *B*, *percipiebantur*.

(2) Colb., *numismate*. Sed Gregorius ponit hic, sicut et jam alias, *numismatis*, pro *numismatibus*. Corb., Reg. *B*, *numismati*.

(3) * Reg. *B*, *qui episcopus ait*.

(4) * Corb., Cam., *res ejus*.

(5) * *Ergo* d. in Corb.; *ego* d. in Reg. *B*.

(6) Alii mss. et editi, *consiliatus sum*. [Ita Dub. et Clun.] * Corb. et Bell., *alios* : *iterum consiliatus sum*.

(7) * Cam., *deportari*.

« habebatur ad custodiendum, cur solvisti unum ex « his, et limbum aureis contextum filis in partes dis- « secasti, et dedisti per viros (1), qui me a regno de- « jicerent? » Prætextatus episcopus respondit : « Jam « dixi tibi superius, quia munera eorum acceperam, « ideoque (2) cum non haberem de præsenti quod « darem, hinc præsumsi, et eis vicissitudinem mune- « rum tribui. Proprium mihi esse videbatur, quod « filio meo Merovecho erat, quem de lavacro regene- « rationis excepi. » Videns autem rex Chilpericus, quod eum his calumniis superare nequiret, adtonitus valde, a conscientia (3) confusus, discessit a nobis; vocavitque quosdam de adulatoribus suis, et ait : « Victum me verbis episcopi fateor, et vera esse quæ « dicit scio (4) : quid nunc faciam, ut reginæ de eo « voluntas adimpleatur? » Et ait : « Ite, et accedentes « ad eum dicite, quasi consilium ex vobismetipsis « dantes : Nosti quod sit rex Chilpericus pius atque « compunctus, et cito flectatur ad misericordiam : « humiliare sub eo, et dicito ab eo objecta a te perpe- « trata fuisse. Tunc nos prostrati omnes coram pedi- « bus ejus, dari tibi veniam impetramus. » His seductus Prætextatus episcopus pollicitus est se ita facturum. Mane autem facto, convenimus ad consuetum locum; adveniensque et rex ait ad episcopum : « Si munera

(1) * Corb., *a viros*, pro *ad viros*. Non unum hoc barbari sermonis exemplum in illo codice.

(2) Corb., Reg. *B* et Cam., *ideoque hæc cum non*.

(3) [Alii, * inter quos Reg. *B*, *ac conscientia*. — Supra, Cam., *quod cum his cal....*

(4) * Corb., *quod dicit : scio quid*, etc., et sententia non dubitantis est. — Infra, Cam., *impleatur*.

« pro muneribus his hominibus es largitus, cur sacra-« menta postulasti, ut fidem Merovecho servarent? » Respondit episcopus : « Petii, fateor, amicitias eorum « haberi cum eo; et non solum hominem, sed, si fas « fuisset, angelum de cœlo evocassem (1), qui esset « adjutor ejus : filius enim mihi erat, ut sæpe dixi, « spiritalis ex lavacro. » Cumque hæc altercatio altius tolleretur, Prætextatus episcopus, prostratus solo, ait : « Peccavi in cœlum et coram te, o rex (2) misericor-« dissime : ego sum homicida nefandus; ego te inter-« ficere volui, et filium tuum in solio tuo erigere. » Hæc eo dicente, prosternitur rex coram pedibus sacerdotum, dicens : « Audite, o piissimi sacerdotes, « reum crimen (3) exsecrabile confitentem. » Cumque nos flentes regem elevassemus a solo, jussit eum basilicam egredi. Ipse vero ad metatum discessit, transmittens librum canonum, in quo erat quaternio novus adnexus (4), habens canones quasi Apostolicos, continentes hæc : « Episcopus in homicidio, adulterio, et « perjurio deprehensus, a sacerdotio divellatur. » His ita lectis, cum Prætextatus staret stupens, Bertchramnus episcopus ait : « Audi, o frater (5) et coepiscope, « quia regis gratiam non habes; ideoque nec nostra « caritate uti poteris, priusquam regis indulgentiam « merearis. » His ita gestis, petiit rex, ut aut tunica ejus scinderetur; aut centesimus-octavus psalmus, qui

(1) * Cam., Reg. *B*, *evocaveram*.

(2) [Clun., *o rex, miserere mei.*] — * Infra, Reg. *B*, *in solatio tuo*.

(3) [Dub., *crimina sacrilega*.] * Corb. et Cam., *criminis sacribilem*.

(4) * Corb., Cam., Reg. *B*, *adnixus*. — De Canonibus apostolicis, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *c*.)

(5) * Corb., Reg. *B*, *audio frater*.

maledictiones Ischariothicas (1) continet, super caput ejus recitaretur; aut certe judicium contra eum scriberetur, ne in perpetuum communicaret. Quibus conditionibus ego restiti, juxta promissum regis, ut nihil extra canones gereretur. Tunc Prætextatus, a nostris raptus oculis, in custodiam positus est. De qua fugere (2) tentans nocte, gravissime cæsus, in insulam maris, quod adjacet civitati Constantinæ (3), in exsilium est detrusus.

Post hæc sonuit (4), quod Merovechus iterum basilicam sancti Martini conaretur expetere. Chilpericus vero custodiri basilicam jubet, et omnes claudi aditus. Custodes autem unum ostium, per quod pauci clerici ad officium ingrederentur, relinquentes, reliqua ostia clausa tenebant; quod non sine tædio populis fuit. Cum autem apud Parisius moraremur, signa in cœlo apparuerunt, id est viginti radii a parte aquilonis, qui ab oriente surgentes, ad occidentem properabant : ex quibus unus prolixior et aliis supereminens, ut est in sublime elatus (5), mox defecit; et sic reliqui qui secuti fuerant evanuerunt. Credo interitum Merovechi pronuntiasse (6). Merovechus vero dum in Remensi Campania latitaret, nec palam se Austrasiis crederet, a Tarabannensibus (7) circumventus est, dicentibus quod,

(1) Illa sunt verba : *Et episcopatum ejus accipiat alter* : quæ Petrus contra Judam Ischariotem memoravit. (*Act. apost.*, cap. 1, v. 20.)

(2) * Corb., *futire*; Reg. *B*, *fugire*.

(3) * Corb., Bell., Cam., *Constantini*. — Insula hæc creditur Cæsarea, vulgo *Jersey*. Civitas Constantina dicitur *Coutances*.

(4) * *Sonuit* deest in Corb.

(5) * Corb., Cam., *elevatus*.

(6) * Corb., Cam., Reg. *B*, *pronuntiassent*.

(7) * Corb., *a Tarabennensibus* deest : Cam., *Parabennens*.... Ci-

relicto patre ejus Chilperico, ei se subjugarent, si ad eos accederet. Qui velociter, adsumtis secum viris fortissimis, ad eos venit. Hi præparatos detegentes dolos, in villam eum quamdam concludunt; et, circumseptum (1) cum armatis, nuntios patri dirigunt. Quod ille audiens, illuc properare destinat. Sed hic, cum in hospitiolo (2) quodam retineretur, timens ne ad vindictam inimicorum multas lueret pœnas, vocato ad se Gaileno familiari suo, ait : « Una nobis usque nunc « et anima et consilium fuit : rogo ne patiaris me « manibus inimicorum tradi; sed, accepto gladio, in- « ruas in me. » Quod ille nec dubitans, eum cultro confodit. Adveniente autem rege, mortuus est repertus (3). Exstiterunt tunc qui adsererent verba Merovechi, quæ superius diximus, a regina fuisse conficta; Merovechum vero ejus fuisse jussu clam interemtum. Gailenum vero adprehensum, abscissis manibus et pedibus, auribus, et narium summitatibus, et aliis multis cruciatibus adfectum, infeliciter necaverunt (4). Grindionem quoque, intextum rotæ, in sublime sustulerunt : Gucilionem (5), qui quondam comes palatii

---

vitas fuit Morinorum Tarvenna, seu *Terouenne*, sæculo XV diruta, cujus sedes episcopalis in tres episcopatus divisa fuit, Bononiensem, Audomaropolitanum, et Iprensem. (Ruin.)

(1) * Corb. et Cam., *circumpertum.*

(2) * Corb., *cum suspicio quodam.* Cam., *in hospicio.*

(3) Mortem ejus refert Marius ad ann. 578. Ejus corpus Parisios postea delatum est, ut habetur infra, VIII, 10. (Ruin.)

(4) * Corb., *abscisis manibus, pedibus, auribus, vel narium.... negaverunt.*

(5) Corb., *Guciolonem.* [Clun., *Cuicilonem.*] * Sic Reg. *B.* Bell., *Ciucilonem, qui quondam palatii Sigeberti.* * *Comes* deest et in Corb. Cam., *Ciucilonem.* — Comes palatii præpositus erat regiæ : juri di-

Sigiberti regis fuerat, abscisso capite interfecerunt. Sed et alios multos qui cum eodem venerant (1), crudeli nece diversis mortibus adfecerunt. Loquebantur etiam tunc homines, in hac circumventione, Egidium episcopum et Guntchramnum Bosonem fuisse maximum caput; eo quod Guntchramnus Fredegundis reginæ occultis amicitiis potiretur pro interfectione Theodoberti; Egidius vero, quod ei jam (2) longo tempore esset carus.

XX. Cum autem Justinus imperator, amisso sensu, amens effectus esset, et per solam Sophiam Augustam ejus imperium regeretur, populi, ut in superiore libro jam diximus (3), Tiberium Cæsarem elegerunt, utilem, strenuum, atque sapientem, eleemosynarium, inopumque optimum defensorem. Qui cum multa de thesauris, quos Justinus adgregavit, pauperibus erogaret, et Augusta illa eum frequentius increparet quod rempublicam redegisset in paupertatem, diceretque : « Quod ego multis annis adgregavi (4), tu infra « paucum tempus prodige dispergis. » Aiebat ille : « Non deerit fisco nostro; tantum eleemosynam acci-

---

cendo præerat, ac res majoris momenti referebat ad principem : et ut archicapellanus de ecclesiasticis rebus quæ ad palatium deferebantur, sic iste de sæcularibus judicabat. Vide Bignonii notas in lib. I, Marculfi formul. 25 (Ruin.). Vide et Cangii dissert. XIV, ad Joinvillium, de palatinis comitibus.

(1) * Reg. *B*, *cum eo fuerant*. — Infra, *diversis* deest in Corb.

(2) * Cam., *quod etiam longo*. — Egidius seu Ægidius episc. Remensis, ob sua tam bona quam mala facinora notissimus. Ejus laudes prosequitur Fortunatus lib. III, carm. 18. Plura de eo Frodoardus lib. II. Hist. Remensis; et passim noster Gregorius. (Ruin.)

(3) Lib. IV, cap. 39. Vide et infra, cap. 31.

(4) * Corb., Cam., *congregavi*.

« piant, aut captivi redimantur. Hic est enim magnus « thesaurus (1), dicente Domino : *Thesaurizate vobis « thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea cor- « rumpit; et ubi fures non effodiunt, nec furantur* (2). « Ergo de hoc (3) quod Deus dedit, congregemus per « pauperes in cœlo, ut Dominus nobis augere dignetur « in sæculo. » Et quia, ut diximus, magnus et verus christianus erat, dum hilari distributione pauperibus opem præstat, magis ac magis ei Dominus subministrat. Nam deambulans (4) per palatium, vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua crux Dominica erat sculpta (5); et ait : « Cruce tua, Domine, « frontem nostram munimus et pectora, et ecce cru- « cem sub pedibus conculcamus. » Et dicto citius jussit eam auferri (6) : defossaque tabula atque erecta, inveniunt subter et aliam hoc signum habentem. Nuntiantesque, jussit et illam auferre. Qua amota, reperiunt et tertiam : jussuque ejus et hæc aufertur. Qua ablata, inveniunt magnum thesaurum habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pauperibus adhuc abundantius, ut consueverat, subministrat : nec ei Dominus aliquid deficere fecit (7) pro

(1) * *Hoc.... magnum thesaurum*, Corb. et Reg. *B*.

(2) Matth., VI, 20.

(3) * *Hoc* deest in Corb. — *Per* d. in Reg. *B*.

(4) * Corb., *deambulantes*.

(5) Theodosius et Valentinianus vetuerant ne signum crucis insculperetur in solo, vel lapide, vel marmore humi posito. Vide et can. 6 concil. Trullani. (Ruin.)

(6) * Corb., *auferre defossam; quæ ablatam atque erectam, inveniunt, etc....* — Infra, *qua amota* deest.

(7) Sic Corb. et Bell.; Bec. [et Clun.,] et Cam., *faciet*; Reg. *B*, *faciat* : alii, *permittebat*. * Sic Corb. distinguit : *fecit. et pro.... sua, quid*, etc.

bona voluntate sua. Quid ei in posterum Dominus transmiserit, non omittam. Narses ille dux Italiæ (1), cum in quadam civitate domum magnam haberet, Italiam cum multis thesauris egressus (2), ad supra memoratam urbem advenit : ibique in domo sua occulte cisternam magnam fodit, in qua multa millia centenariorum auri argentique reposuit : ibique interfectis consciis, uni tantummodo seni per juramentum (3) condita commendavit. Defunctoque Narsete hæc sub terra latebant. Cumque supradictus senex hujus eleemosynas assidue cerneret, pergit ad eum, dicens : « Si, inquit, mihi aliquid prodest, magnam rem « tibi, Cæsar, edicam (4). » Cui ille : « Dic, ait, quod « volueris. Proderit enim tibi, si quiddam nobis pro« futurum esse narraveris. — Thesaurum, inquit (5), « Narsetis reconditum habeo; quod in extremo vitæ « positus celare non possum. » Tunc Cæsar Tiberius gavisus, mittit usque ad locum pueros suos : præcedente vero sene, hi sequuntur adtoniti. Pervenientesque ad cisternam, deopertamque ingrediuntur, in qua tantum aurum argentumque reperiunt, ut per multos dies vix evacuaretur a deportantibus. Et ex hoc ille amplius hilari erogatione dispensavit egenis.

(1) [Dub. et Clun. *Narsis*; infra, *Narsite*, *Narsitis*.] * Corb., *Narsis*.

(2) * Hanc lectionem tuemur auctoritate Corb., Bell. et Reg. *B*. Colb., *regressus*. Chesn., *in Italiam.... ingressus*. Ruinart et D. Bouquet, *in Italiam.... egressus*.

(3) * Corb., *uno senece tantummodo sine perjuramento condita*. — De centenarii pondere, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *d*.)

(4) * Corb., *indicam*; Reg. *B*, *dicam* : antea, *edicam*.

(5) Corb., *ait.... inquit*, desunt.

XXI. Igitur (1) contra Salonium Sagittariumque episcopos tumultus exoritur. Hi enim a sancto Nicetio Lugdunensi episcopo educati, diaconatus officium sunt sortiti : hujusque tempore Salonius Ebredunensis urbis, Sagittariusque Vapigensis (2) ecclesiæ sacerdotes statuuntur. Sed adsumto episcopatu, in proprium relati arbitrium, cœperunt in pervasionibus, cædibus, homicidiis, adulteriis, diversisque in sceleribus insano furore grassari; ita ut, quodam tempore, celebrante Victore Tricastinorum (3) episcopo sollemnitatem natalitii sui, emissa cohorte, cum gladiis et sagittis inruerent super eum. Venientesque sciderunt vestimenta ejus, ministros ceciderunt, vasa et omnem adparatum (4) prandii auferentes, relinquentes episcopum in grandi contumelia. Quod cum rex Guntchramnus comperisset, congregari synodum apud urbem Lugdunensem jussit. Conjunctique episcopi cum patriarcha (5) Nicetio beato, discussis causis, invene-

(1) Hoc caput deest in Corb., Bell. et Colb. [Deest et in Dub.] * Et in Reg. *B* et Camer. Exstat in Casin. et aliis. Confer cap. 28, infra. Refert autem in hoc Gregorius, quæ saltem a decennio his duobus episcopis, Sagittario scilicet et Salonio, contigerant.

(2) Ebredunum seu Ebrodunum, *Embrun*; Vapingum vel Vapincum, *Gap*; utraque civitas in Delphinatu : quarum tamen prior metropolis erat Alpium maritimarum, altera Narbonensis secundæ erat civitas.

(3) Editi plerique cum Regm., Bec. [et Clun.,] *Tricassinorum*. Retinenda tamen nostra lectio. Nam Tricassina urbs est in Campania, vulgo *Troyes*. At hic designatur urbs Tricastinorum in Delphinatu, vulgo *Saint-Paul-de-Trois-Châteaux*. Eusebius presbyter, Victoris hic memorati nomine concilio Lugdunensi II (de quo hic agitur, ann. 567) interfuit; ipse Victor concilio Matisconensi I subscripsit. Natalitii autem solemnitas quam celebrabat, erat anniversaria consecrationis suæ in episcopum. (Ruin.)

(4) Regm. non habet *prandii*. [Non habet etiam Clun.]

(5) De voce illa, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *e*.)

runt eos, de his sceleribus quibus accusabantur, valde convictos; præceperuntque ut, qui talia commiserant, episcopatus honore privarentur. At illi, cum adhuc propitium sibi regem esse nossent, ad eum accedunt, implorantes se injuste remotos; sibique tribui licentiam, ut ad papam (1) urbis Romanæ accedere debeant. Rex vero annuens petitionibus eorum, datis epistolis, eos abire permisit. Qui accedentes coram papa Johanne, exponunt se nullius rationis exsistentibus causis dimotos (2). Ille vero epistolas ad regem dirigit, in quibus locis suis eosdem restitui jubet. Quod rex sine mora, castigatis prius illis verbis multis, implevit. Sed nulla, quod pejus est, fuit emendatio subsecuta : tamen Victoris episcopi pacem petierunt, traditis hominibus quos in seditionem direxerant. Sed ille, recordatus præcepti Dominici, non debere reddi inimicis mala pro malis, nihil his mali faciens, liberos abire permisit. Unde in posterum a communione suspensus est, pro eo quod publice accusans, clam inimicis pepercisset, absque consilio fratrum, quos accusaverat (3). Sed per favorem regis iterum in communionem revocatus est. Hi vero in majoribus sceleribus quotidie miscebantur; et in præliis illis, sicut jam supra meminimus (4), quæ Mummolus cum Langobardis gessit, tamquam unus ex laicis, accincti arma, plurimos propriis manibus interfecerunt. In cives vero suos nonnullos commoti felle, verberantes fustibus

(1) Johannem III, cognomento Catellinum, ab anno 559 ad 572.

(2) Regm., *remotos a suis honoribus*.

(3) * Edit. Bochel. habet · *absque consilio, quibus accusaverat, fratrum*. Quod melius, i. e. absque c. fratrum coram quibus eos acc....

(4) Lib. IV, cap. 43.

usque ad effusionem sanguinis, sæviebant. Unde factum est, ut clamor populi ad regem denuo procederet : eosdemque rex arcessiri præcepit. Quibus advenientibus, noluit suis obtutibus præsentari; scilicet ut, prius habita audientia, si idonei (1) invenirentur, sic regis præsentiam mererentur. Sed Sagittarius felle commotus, hanc rationem dure suscipiens, ut erat levis ac vanus, et in sermonibus inrationabilibus profluus, declamare plurima de rege cœpit, ac dicere, quod filii ejus regnum capere non possent, eo quod mater eorum (2), ex familia Magnacharii quondam adscita, regis thorum adiisset : ignorans quod, prætermissis nunc generibus feminarum, regis vocitantur liberi, qui de regibus fuerint procreati. His auditis rex commotus valde, tam equos quam pueros, vel quæcumque habere potuerant, abstulit; ipsosque in monasteriis a se longiori accessu dimotis, in quibus pœnitentiam agerent, includi præcepit, non amplius quam singulos eis clericos relinquens : judices locorum terribiliter commonens, ut ipsos cum armatis custodire debeant, ne cui ad eos visitandos ullus pateat aditus. Superstites enim erant his diebus filii regis, ex quibus senior ægrotare cœpit. Accedentes autem ad regem familiares ejus, dixerunt : « Si propitius audire dignaretur « rex verba servorum suorum, loquerentur in auribus « tuis. » Qui ait : « Loquimini quæ libet. » Dixeruntque : « Ne forte innocentes hi episcopi exsilio condemnati « fuissent, et peccatum regis augeatur in aliquo, et

(1) Id est, absque crimine, ut passim loquitur Gregorius. Inde in Capitularibus *se idoneare*.... Vide Alteserræ notas.

(2) Nempe Austrechildis. Vid. IV, 25; et V, 17.

« ideo filius domini nostri pereat. » Qui ait : « Ite « quantocius, et laxate eos, deprecantes ut orent pro « parvulis nostris. » Quibus abeuntibus, dimissi sunt. Egressi igitur de monasteriis, conjuncti sunt pariter, et se osculantes, eo quod olim a se visi non fuerant, ad civitates suas regressi sunt; et in tantum compuncti sunt, ut viderentur numquam a psallentio cessare, celebrare jejunia, eleemosynas exercere, librum Davidici carminis explere per diem, noctesque in hymnis ac lectionibus meditando deducere. Sed non diu hæc sanctitas inlibata permansit, conversique sunt iterum retrorsum : et ita plerumque noctes epulando atque bibendo ducebant, ut, clericis matutinas in ecclesia celebrantibus, hi pocula poscerent et vina libarent. Nulla prorsus de Deo erat mentio, nullus omnino cursus (1) memoriæ habebatur. Redeunte (2) aurora, surgentes a cœna, mollibus se indumentis operientes, somno vinoque sepulti, usque ad horam diei tertiam dormiebant. Sed nec mulieres deerant cum quibus polluerentur. Exsurgentes igitur, abluti balneis, ad convivium discumbebant : de quo vespere surgentes, cœnæ inhiabant usque ad illud lucis tempus, quod superius diximus. Sic faciebant singulis diebus; donec ira Dei inruit super eos : quod in posterum memoraturi sumus (3).

(1) Sic vocabantur horæ canonicæ. Hodie diceremus : Nulla eis erat cura recitandi Breviarii. Quam vero religiosi essent istis temporibus clerici, etiam episcopi, in hoc persolvendo penso, ex compluribus aliis Gregorii locis patet. Vide Mabillonii disquisitionem de cursu Gallicano, paragrapho 6.

(2) Sic cod. Casin., at Regm., *relucente*. Editi, *renidente*.

(3) Lib. VII, cap. 39.

XXII. Tunc Winnochus (1) Britto, in summa abstinentia, a Britanniis (2) venit Turonis, Hierosolymam accedere cupiens; nullum aliud vestimentum nisi de pellibus ovium lana privatis (3) habens : quem nos, quo facilius teneremus, quia nobis religiosus valde videbatur, presbyterii gratia honoravimus (4).

Ingitrudis autem religiosam consuetudinem habebat, aquam de sepulcro sancti Martini colligere. Qua aqua deficiente, rogat vas cum vino ad beati tumulum deportari. Transacta autem nocte, id exinde, hoc presbytero præsente, adsumi mandavit; et ad se delato, ait presbytero : « Aufer hinc vinum, et unam tantum « guttam de aqua benedicta, unde parum superest, « effunde (5). » Quod cum fecisset, mirum dictu, vasculum quod semiplenum erat, ad unius guttæ descensum impletum est. Idem bis aut ter ita vacuatum, per unam tantum guttam est impletum : quod non ambigitur et in hoc beati Martini fuisse virtutem.

XXIII. His ita gestis, Samson, filius Chilperici regis junior, a dysenteria et febre comprehensus, e rebus humanis excessit. Hic vero, cum Chilpericus rex Tor-

---

(1) Colb., *Wanochus*. [Dub., *Winocus*.] Bad., *Munochus*. De ejus morte lib. VIII, cap. 34. * Hoc caput deest in Reg. *B*.

(2) * Corb., *Brittanis*.

(3) * Corb., *privatibus*. — Qnod mendum, sicut et nonnulla alia, retulimus, ne nimia illi codici, omnium vetnstissimo, tribueretur anctoritas.

(4) Colb., Regm. [et Clnn.,] *oneravimus*. *Ingitrudis* vero in editis plerisque dicitur *Ingetrudis*. [Dnb., *Inchitrudis*.] Regm., *Ingiltridis autem religiosam consuetudinem, etc.* * Cam., *Inghitrudis*. De Ingiltrude infra lib. IX, cap. 33, et lib. X, cap. 12.

(5) Regm., *inde parum supereffunde*.

naci (1) a fratre obsideretur, natus est : quem mater, ob metum mortis, a se abjecit et perdere voluit. Sed cum non potuisset, objurgata a rege, eum baptizari præcepit. Qui baptizatus, et ab ipso episcopo (2) susceptus, lustro uno nec perfecto (3), defunctus est. Nam et mater ejus Fredegundis in his diebus graviter ægrotavit, sed convaluit.

XXIV. Post hæc in nocte, quæ (4) erat tertio idus novembris, apparuit nobis beati Martini vigilias celebrantibus magnum prodigium : nam in medio lunæ stella fulgens visa est elucere; et super ac subter lunam aliæ stellæ propinquæ apparuerunt. Sed et circulus ille, qui pluviam plerumque significat, circa eam apparuit. Sed quæ hæc figuraverint, ignoramus. Nam et lunam hoc anno sæpe in nigredinem versam vidimus, et ante natalem Domini gravia fuere tonitrua. Sed et splendores illi circa solem, sicut jam ante cladem Arvernam (5) fuisse commemoravimus, quos rustici soles vocant, apparuerunt (6) : et mare ultra

(1) * Corb., Reg. *B*, *Tornacum*. In hoc, mutatum in *Tornaci*. — Vid. lib. IV, cap. 52.

(2) Is fuisse videtur Chrasmarus, Tornacensium simul et Noviomagensium seu Viromandensium episcopus (Ruin.). — Hic desinit codex Bellovacensis : cætera sunt avulsa. * Multa autem in principio, multa in medio, avulsa sunt folia. Tum plurimæ paginæ magna ex parte situ deformatæ sunt, ita ut sit tantummodo fragmentum historiæ gregorianæ. Fere ubique codicem Corbeiensem vel in ipsis erroribus fideliter refert : æquævus saltem nisi antiquior. Codex dictus fuit Loisellianus : cujus variæ lectiones editioni Bochelli subjectæ sunt.

(3) * Corb., Reg. *B*, *perfuncto*.

(4) * Corb., Reg. *B*, *quod erat*.

(5) [Clun., *cladem Arvernicam*.] * Reg. *B*, *Arvennam*. — Vide lib. IV, cap. 31.

(6) Hic desinit caput in Corb. [et in Dub.] * Et in Camer.

modum egressum adserunt; et multa alia signa apparuerunt.

XXV. Guntchramnus Boso Turonis cum paucis armatis veniens, filias suas, quas in basilica sancta reliquerat, vi abstulit, et eas usque Pictavis civitatem (1), quæ erat Childeberti regis perduxit. Chilpericus quoque rex Pictavum pervasit; atque nepotis sui homines ab ejus sunt hominibus effugati. Ennodium (2) ex comitatu ad regis præsentiam perduxerunt. Quo exsilio damnato, facultates ejus fisco subdiderunt. Sed post annum, et patriæ et facultatibus redditus est (3). Guntchramnus Boso, relictis filiabus suis in basilica beati Hilarii, ad Childebertum regem transiit.

XXVI. Anno quoque tertio Childeberti regis, qui erat Chilperici et Guntchramni septimus decimus annus, cum Dacco (4) Dagarici quondam filius, relicto rege Chilperico, huc illucque vagaretur, a Dracoleno (5) duce, qui dicebatur Industrius, fraudulenter adprehensus est. Quem vinctum ad Chilpericum regem Brannacum (6) deduxit, dato ei sacramento, quod vitam illius cum rege (7) obtineret. Sed oblitus

(1) [Clun., *eas Pictavis civitatem, quia erat.*] * Reg. *B, qui erat.*

(2) * Cam., *Innodium.*

(3) Vid. lib. VIII, cap. 26.

(4) Corb., *Dacolenus.* Colb., *Tacco Tagarici.* Bad., *Dargo Godarici.* Regm., *Dago Gadarici.* Bec., *Dacco Gadarici.* — Ann. 578.

(5) Corb., *Dragoleno*, qui in indiculo capitum dicitur *Dratglenus.* * Reg. *B, Dragolene*, infra, *Dragolenus.*

(6) [Dub., *Brinnacum*, sic infra.] * Corb. et Cam., item. Reg. *B, Bronnacum.*

(7) Alii, *apud regem*

sacramenti, egit cum principe, nefarias res asserens, ut moreretur. Ille quoque cum vinctus detineretur, et cerneret se penitus non evasurum, a presbytero, rege nesciente, pœnitentiam petiit (1). Qua accepta, interfectus est. Cum autem idem Dracolenus velociter reverteretur in patriam, his diebus Guntchramnus Boso filias suas a Pictavo auferre conabatur. Quod audiens Dracolenus, se super eum objecit : sed illi, sicut erant parati, resistentes, se defensare nitebantur. Guntchramnus vero misit unum de amicis suis ad eum, dicens : « Vade, et dic ei : « Scis enim quod « fœdus inter nos initum habemus, rogo ut te de meis « removeas insidiis. Quantumvis de rebus tollere non « prohibeo : tantum mihi, etsi nudo, liceat cum filia- « bus meis accedere (2) quo voluero. » At ille, ut erat vanus ac levis : « Ecce, inquit, funiculum, in quo « alii culpabiles ligati ad regem, me ducente, directi « sunt : in quo et hic hodie ligandus, illuc deducetur « vinctus. » Et hæc cum dixisset, calcaneorum ictibus urgens equum, ad illum veloci cursu dirigit : et casso (3) cum verberans ictu, hastili diviso, ensis ad terram ruit. Guntchramnus vero cum super se mortem cerneret imminere, invocato nomine Domini et virtute magna beati Martini, elevatoque conto, Dracolenum artat in (4) faucibus. Suspensumque de equo sur-

(1) Nota hominem in periculo positum clam a presbytero pœnitentiam petiisse, quod ea ante Carolum VI in Francia (ann. 1396) reis ante mortem denegaretur. Vid. Mabillon. præf. in sæc. III. Benedictin., p. 1, n° 24 (Ruin.). Vid. et *Ordonn. royales*, tom. VIII, p. 122.

(2) * Reg. *B*, *abscedere*. — Infra, *me ducente*, *illuc*, deleta sunt.

(3) * Reg. *B*, *et casu eum*.

(4) [Cluu., *artat in faciem*.]

sum (1) unus de amicis suis cum lancea latere verberatum finivit (2). Fugatisque sociis, ipsoque spoliato, Guntchramnus cum filiabus liber abscessit. Post hæc Severus socer ejus a filiis apud regem graviter accusatur. Hæc ille audiens, cum magnis muneribus ad regem petit: qui in via (3) adprehensus et exspoliatus, atque in exsilium deductus, morte pessima vitam finivit. Sed et duo filii ejus, Bursolenus (4) et Dodo, ob crimen majestatis læsæ, judicio mortis suscepto, unus ab exercitu vi oppressus est; alius in fuga (5) adprehensus, truncatis manibus et pedibus, interiit: resque omnes tam eorum, quam patris, fisco conlatæ sunt. Erant enim eis magni thesauri.

XXVII. Dehinc (6) Turonici, Pictavi, Baiocassini, Cenomannici, Andegavi (7), cum aliis multis in Britanniam, ex jussu Chilperici regis, abierunt: et contra Warochum (8), filium quondam Macliavi, ad Vicinoniam fluvium resident. Sed ille dolose per noctem super Saxones Baiocassinos (9) ruens, maximam

(1) Regm., *equo, rursum.*

(2) * Corb., Reg. *B*, *vitam finivit.*

(3) * Reg. *B*, *qui invidia adpreh.... et spol....*

(4) [Clun., *Burgulenus.*] * Corb., Reg. *B*, et Cam., *Burgolenus.* — Corb., *Dolo.*

(5) [Clun., *in fugam lapsus et apprehensus.*]

(6) * Hoc caput et sequens desunt in Reg. *B*.

(7) * Corb., *Toronici, Pectavi.... Cænom.... et Andecavi.... Brittaniam.... Warocum.* Cam., *Cænomanis et Andecavi.*

(8) Colb., *Voracium*, et infra, *Varadium.* — Vid. iv, 4; et v, 16.

(9) Regm., *Saxones atque Bajocassinos.* Ast alia lectio potior. Hic quippe designantur Saxones e Germania oriundi, qui inclinatis imperii Romani viribus, in Britanniam majorem et in Gallias irrupere, atque ex iis nonnulli in tractu Aremorico, ac finibus Bajocas-

exinde partem interfecit. Post die autem tertia, cum ducibus regis Chilperici pacem faciens, et filium suum in obsidatum donans, sacramento se constrinxit, quod fidelis regi Chilperico esse deberet. Venetos quoque civitatem refudit, sub ea conditione, ut si mereretur eam per jussionem regis regere (1), tributa vel omnia, quæ exinde debebantur, annis singulis, nullo admonente, dissolveret. Quod cum factum fuisset, exercitus ab eo loco remotus est. Post hæc Chilpericus rex de pauperibus et junioribus ecclesiæ vel basilicæ (2) bannos jussit exigi, pro eo quod in exercitu non (3) ambulassent. Non enim erat consuetudo, ut hi ullam exsolverent (4) publicam functionem. Post hæc Warochus obliviscens promissionis suæ, volens irrumpere quod fecerat, Eunium episcopum Veneticæ urbis ad Chilpericum regem dirigit. At ille ira commotus, objurgatum eum exsilio damnari præcepit.

XXVIII. Anno quoque quarto Childeberti, qui fuit decimus-octavus Guntchramni et Chilperici regum,

---

sinm et Namnetensium considentes, cum veteribus incolis permixti, nomen etiam utrique genti commune habuerunt. Hinc Fortunatus lib. III, carm. 8, laudat Felicem episc. Namneticum ob *Saxones* ab eo sub jugo Christi mansuefactos. Eorum regionem Carolus Calvus in legibus apud Silvacum appellat *linguam Saxonicam*.

(1) * Corb., *exigere*.

(2) Juniores hic sunt ecclesiæ servitores, ut vult Cointius ad an. 586. Alias sic appellantur clerici subdiaconis inferiores. Vid. concil. Matisc. I, can. 8, et Bignonii notas in Marculfi formulam 3, lib. I. Bannum autem hic usurpat pro multa iudicta iis qui ad bannum, id est ad placitum, militiam seu delectum non accesserant. (Ruin.) [In cod. Clun. deest *vel basilicæ*.]

(3) * *Non*, punctis deletum in Corb.

(4) Clun., *exhiberent.... Warochus oblitus*.]

apud Cavillonum (1) civitatem synodus acta est ex jussu principis Guntchramni; discussisque diversis causis, contra Salonium et Sagittarium episcopos iteratur illa antiqua calamitas (2). Objiciuntur eis crimina : et non solum de adulteriis, verum etiam de homicidiis accusantur. Sed hæc per pœnitentiam purgari (3) censentes episcopi, illud est additum (4) quod essent rei majestatis, et patriæ proditores. Qua de causa ab episcopatu discincti (5), in basilicam beati Marcelli sub custodia detruduntur. Ex qua per fugam lapsi, discesserunt per diversa vagantes; donec in civitatibus eorum alii subrogati sunt (6).

XXIX. Chilpericus vero rex descriptiones novas et graves in omni regno suo fieri jussit. Qua de causa multi relinquentes civitates illas (7), vel possessiones proprias, alia regna petierunt; satius ducentes alibi peregrinari, quam tali periculo subjacere. Statutum enim fuerat, ut possessor de propria terra unam amphoram (8) vini per aripennem redderet. Sed et aliæ

(1) * Corb., *Cabillonum*.

(2) Jam quippe accusati fuerant et condemnati in concil. Lugdun. II, ut dictum est supra, cap. 21. Sed Johannis papæ decreto restituti, concilio Parisiensi IV, ann. 573, interfuerant. Ceterum ex hoc capite, quod omnes mss. exhibent, certum est etiam caput 21, hujus libri, licet in aliquot codd. desideretur, verum esse Gregorii fetum. De eorum dejectione agit Marius ad hunc ipsum annum. (Ruin.)

(3) * Corb., *hæc pœnitentiam purgare*.

(4) Colb., *adtitulatum*.

(5) Alii, *dejecti*.

(6) * Corb., *aliis objurgati sunt*. Aridius scilicet Sagittario Vapincensi, et Emeritus Salonio Ebredunensi. Uterque interfuit concilio Matisc. II, ann. 585, et Aridius, Valentino II, ann. 584. (Ruin.)

(7) Al., *suas*.

(8) Amphora 26 litra continebat, ut æstimavit *Dureau de la Malle*

functiones infligebantur multæ, tam de reliquis terris, quam de mancipiis : quod impleri non poterat. Lemovicinus (1) quoque populus cum se cerneret tali fasce gravari, congregatus in calendis martiis, Marcum referendarium, qui hæc agere jussus fuerat (2), interficere voluit; et fecisset utique, nisi eum episcopus Ferreolus (3) ab imminenti discrimine liberasset. Arreptis quoque libris descriptionum, incendio multitudo conjuncta concremavit (4). Unde multum molestus rex, dirigens de latere suo personas, immensis damnis populum adflixit, suppliciisque conterruit (5), morte multavit (6). Ferunt etiam tunc abbates atque presbyteros ad stipites extensos diversis subjacuisse tormentis, calumniantibus regalibus missis, quod in seditione populi (7) ad incendendos libros satellites adfuissent, acerbiora quoque deinceps infligentes tributa.

XXX. Britanni (8) quoque graviter regionem Rhedonicam vastaverunt, incendio, præda, captivitate.

(Mém. de l'Acad. des Inscript., tom. XII, part. II, p. 323). Aripennem seu semijugerum, idem æstimavit 12,64 area. Porro Parisiense jugerum, fuit areorum 34,1887.

(1) * Reg. *B*, *Lemovecinus.*

(2) * Reg. *B*, *visus fuerat.* Cam., *Marcum quæ referend.*

(3) De hoc infra, VII, 10.

(4) * Corb., Reg. *B*, *cremavit.*

(5) Regm., Bec. [et Clun.,] *contrivit.* — Hanc esse primam missorum regiorum mentionem apud nostros historicos observat Valesius, lib. x, rerum Franc. Postmodum sub missorum dominicorum nomine celebres fuerunt. (Ruin.)

(6) * Reg. *B*, *mortem mutavit.*

(7) * Corb., *populo.*

(8) * Inde ad hæc verba cap. 35, *igitur in his diebus*, deest in Reg. *B*.

Qui usque Cornutium vicum (1) debellando progressi sunt. Eunius (2) vero episcopus de exsilio reductus, Andegavo ad pascendum delegatur (3), nec ad civitatem suam Veneticam redire permittitur. Bippolenus (4) vero dux contra Britannos dirigitur, et loca aliqua Britanniæ ferro incendioque opprimit : quæ res majorem insaniam excitavit.

XXXI. Dum (5) hæc agerent in Galliis, Justinus impleto imperii octavo decimo (6) anno, amentiam, quam incurrerat, cum vita finivit. Quo sepulto, Tiberius Cæsar arripuit jam olim adgressum imperium. Sed cum eum, secundum consuetudinem loci, ad spectaculum circi præstolaretur populus (7) processurum, parare ei cogitans pro parte Justiniani insidias, qui tunc nepos Justini habebatur, ille per loca sancta processit. Completaque oratione, vocato ad se urbis papa, cum consulibus ac præfectis palatium est ingressus. Dehinc indutus purpura, diademate coronatus, throno imperiali impositus, cum immensis laudibus imperium confirmavit. Factionarii quoque opperientes (8) ad

(1) Cod. Regm., *Tornuntium*. — Hunc locum Cointius appellat *Cornus*. Valesius vero ait vulgo putari esse *Saint-Aubin-le-Cormier* (Ille-et-Vilaine, arr. de Fougère). (Ruin.)

(2) Al., *Eonius*.

(3) * Corb., *Andecavo.... delatur*. Cam., *Indecavo.... delabitur*.

(4) Cod. Regm. cum aliqnot editis, *Bypolenus*; alii, *Dipolenus*, *Beppolenus*. * Ut Corb., [Clun., *Bibolenus*.] * Cam., *Byppolenus*.

(5) Nulla hic est capitum distinctio in Colb. ubi, *excitavit, qui cum reverterentur in Galliis, etc.*

(6) Justinus regnare cœpit mense nov. ann. 565, obiit mense octobr. ann. 578; ideoque anno imperii 15, non 18. Justini mortem ann. 579 collocat Gregorius, sicut et Marius in chronico. (Bouq.)

(7) * Corb., *populum*. Cam., *præstolaret populus*.

(8) * Corb., *expectantes*.

circum, cum cognovissent quæ acta fuerant, pudore confusi sine effectu regressi sunt, nihil homini, qui in Deo spem posuerat, adversari valentes (1). Transactis igitur paucis diebus, adveniens (2) Justinianus pedibus se projecit imperatoris, quindecim ei centenaria auri deferens ob meritum gratiæ. Quem ille secundum patientiæ suæ ritum (3) colligens, in palatium jussit adsistere. Sophia vero augusta immemor promissionis, quam quondam in Tiberium habuerat, insidias ei tentavit intendere (4). Procedente autem eo ad villam, ut, juxta ritum imperialem, triginta diebus ad vindemiam jocundaretur (5), vocato clam Justiniano, Sophia voluit eum erigere in imperium. Quo comperto (6), Tiberius cursu veloci ad Constantinopolitanam civitatem regreditur; adprehensamque augustam ab omnibus thesauris spoliavit, solum ei victus quotidiani alimentum relinquens. Segregatisque pueris ejus ab ea, alios posuit de (7) fidelibus suis, mandans prorsus ut nullus de anterioribus ad eam haberet accessum. Justinianum vero objurgatum tanto in posterum amore dilexit, ut filio ejus filiam suam promitteret, rursumque filio suo filiam ejus expeteret : sed non est res sortita effectum. Exercitus

(1) Corb., *nihilominus qui in Deum spem posuerat adversarios non metuit.*

(2) * Corb. et Cam., *adveniens autem J....*

(3) * Corb. et Cam., *suæ meritum.*

(4) * Cam., *temptavit ingerere.*

(5) Feriæ vindemiales celebres sunt apud veteres scriptores, sacros et profanos. Ab imperatoribus observatas fuisse tradunt Capitolinus in Antonino, Lamprid. in Heliogabalo, etc. (Ruin.)

(6) * Corb., *quod compertus.*

(7) * Corb., *posuit cum fidelibus.... nullum.*

ejus Persas debellavit, victorque regressus, tantam molem prædæ detulit, ut crederetur cupiditati humanæ posse sufficere. Viginti elephanti capti ad imperatorem deducti sunt (1).

XXXII. Britanni eo anno valde infesti circa urbem fuere Namneticam (2) atque Rhedonicam. Qui immensam auferentes prædam, agros pervadunt, vineas a fructibus vacuant, et captivos abducunt. Ad quos cum Felix episcopus legationem misisset, emendare promittentes, nihil de promissis implere voluerunt.

XXXIII. Apud (3) autem Parisius, mulier quædam ruit in crimen, adserentibus multis quasi quod, relicto viro, cum alio misceretur. Igitur parentes illius accesserunt ad patrem, dicentes : « Aut idoneam redde « filiam tuam, aut certe (4) moriatur, ne stuprum « hoc generi nostro notam infligat. — Novi, inquit pa- « ter, ego filiam meam bene idoneam; nec est verum « verbum hoc quod mali homines proloquntur. Ta- « men ne crimen consurgat ulterius, innocentem eam « faciam sacramento. » Et illi : « Si, inquiunt, est in- « noxia, super tumulum hoc beati Dionysii martyris « sacramentis (5) adfirma. — Faciam, » inquit pater. Tunc inito placito ad basilicam martyris sancti con-

(1) Hæc vivente adhuc Justino contigisse scribunt Johan. Biclar. in chronico, et Evagr. lib. v, hist. (Ruin.)

(2) Colb., *Veneticam*. Nostra tamen lectio melior censeri debet, tum ob mss. et editos, tum quia Felix episcopus erat Namnetensis.

(3) Deest hoc caput in Vatic., Corb., Colb. [et Dub.] * Reg. *B* et Camer.

(4) [Clun., *aut certe pro ea morieris.*]

(5) [Clun., *sacramentum.*]

veniunt; elevatisque pater manibus super altarium, juravit filiam non esse culpabilem. E contrario vero perjurasse eum alii a parte (1) viri pronuntiant. His ergo altercantibus, evaginatis gladiis in se invicem proruunt, atque ante ipsum altarium se trucidant. Erant autem majores natu et primi apud Chilpericum regem. Sauciantur multi gladiis; respergitur sancta humano cruore basilica; ostia jaculis (2) fodiuntur et ensibus; atque usque ad ipsum sepulcrum tela iniqua desæviunt. Quod dum vix mitigatur, locus officium perdidit (3), donec ista omnia ad regis notitiam pervenirent. Hi vero properantes ad præsentiam principis, non recipiuntur in gratiam : sed ad episcopum loci illius remitti eos jussum est, ut, si de hoc facinore culpabiles invenirentur, non convenienter sociarentur (4) communioni. Tunc ab episcopo Ragnemodo (5), qui Parisiacæ ecclesiæ præerat, componentes qui (6) male gesserant, in communionem ecclesiasticam sunt recepti. Mulier vero, non post multis diebus, cum ad judicium vocaretur, laqueo vitam finivit.

XXXIV. Anno quinto (7) Childeberti regis Arver-

---

(1) Regm., *aperte.*

(2) [Clun., *jaculis feriuntur.*]

(3) Ecclesia interdicta ob sanguinis effusionem. Vide Andoenum lib. II, de Vita S. Eligii, cap. 20. (Ruin.)

(4) Sic Regm.; at alii, *non invenirentur, sociarentur.* [Clun., *non inveniebantur, sociarentur.*]

(5) Al., *Reginmodo.* Bad., *Raimundo.* aliquot *Regnamodo.* [Clun., *Ragnimodo.*]

(6) Al., *quæ.*

(7) Anno 580.

norum regionem diluvia magna presserunt, ita ut per dies duodecim non cessaret a pluvia : tantaque inundatione Limane (1) est infusum, ut multos ne sementem jacerent prohiberet. Flumina quoque Liger, Flavarisque, quem Elacrem (2) vocitant, vel reliqui torrentes percurrentes in eum, ita intumuerunt, ut terminos, quos numquam excesserant, præterirent. Quæ grande de pecoribus excidium, de culturis detrimentum, de ædificiis fecere naufragium. Pari modo Rhodanus cum Arari conjunctus, ripas excedens, grave damnum populis intulit, muros Lugdunensis civitatis aliqua ex parte subvertit. Quiescentibus vero pluviis, arbores denuo floruerunt : erat enim mensis september (3). In Turonico vero eo anno mane priusquam dies inlucesceret, fulgor per cœlum cucurrisse visus est, et ad orientis plagam decidisse (4). Sed et sonitus tamquam diruentis arboris (5), per totam terram illam auditus est : quod ideo non est de arbore æstimandum, quia in quinquaginta aut amplius milliaria (6) est auditum. Ipso anno graviter urbs Burdegalensis a terræ motu concussa est, mœniaque civitatis in discrimine eversionis exstiterunt; atque ita (7) omnis po-

(1) De qua jam supra, lib. III, cap. 9. A limo ob fœcunditatem sic dictam putat Alteserra. De ea Sidonius lib. III, epist. 1, *cujus meriti sit, vel Gotthis credite, qui etiam Septimaniam suam fastidiunt, modo invidiosi hujus anguli etiam desolata proprietate potiantur.*

(2) Sic mss. et editi, præter Colb., qui habet *Ilacrem*, et Chesn., *Elaurem*. Codd. laudat Alteserra, ubi *Elaverque, quem Melacrem*. Gallice, l'*Allier*.

(3) * Mensis october, si Mario credas, ann. 580.

(4) * Cam., *cecidisse*.

(5) * Corb., *diruentes arbores*.

(6) * Corb. et Cam., *milia*.

(7) * In Corb. d. *ita*; et infra, *putaret*.

pulus metu mortis exterritus est, ut, si non fugeret, putaret se cum urbe dehiscere. Unde et multi ad civitates alias transierunt. Qui tremor (1) ad vicinas civitates porrectus est, et usque Hispaniam adtigit, sed non tam valide. Tamen de Pyrenæis (2) montibus immensi lapides sunt commoti, qui pecora hominesque prostraverunt. Nam et vicos Burdegalenses incendium divinitus ortum exussit (3), ita ut subito comprehensi (4) igne, tam domus quam areæ, cum annonis incendio cremarentur; nullum penitus incitamentum habens ignis (5) alieni, nisi forsitan jussione divina. Nam et Aurelianensis civitas gravi incendio conflagravit, in tantum ut ditioribus nihil penitus remaneret : et si aliquis ab igne quicquam eripuit, ab insistentibus furibus (6) est direptum. Apud terminum Carnotenum verus (7) de effracto pane sanguis effluxit. Graviter tunc et Biturica civitas a grandine verberata est.

XXXV. Sed hæc prodigia gravissima lues est subsecuta. Nam discordantibus regibus, et iterum bellum civile parantibus (8), dysentericus morbus pæne Gallias totas præoccupavit. Erat enim his qui patiebantur, valida cum vomitu febris renumque nimius dolor;

---

(1) Alii, * in quibus Corb., *timor*. — In Corb. deest *est*.
(2) * Corb., *Perinensis montibus*.
(3) * Corb., *vicos Burdegalensis incendio.... exusi*.
(4) [Clun., *comprehensæ igni*.]
(5) * *ignis* et *nisi* desunt in Corb.
(6) * Corb., *furiis*.
(7) Corb., *urbis de*. * Cam., *virus de*.
(8) [Clun., *patrantibus*.]

caput grave vel cervix. Ea vero quæ ex ore (1) projiciebantur, colore croceo, aut certe viridia erant. A multis autem adserebatur venenum occultum esse. Rusticiores vero corales hoc pusulas (2) nominabant : quod non est incredibile, quia missæ in scapulis sive cruribus ventosæ, procedentibus erumpentibusque vesicis (3), decursa sanie multi liberabantur. Sed et herbæ, quæ venenis medentur, potui sumtæ, plerisque præsidia contulerunt. Et quidem primum hæc infirmitas a mense augusto initiata, parvulos adolescentes adripuit, letoque subegit (4). Perdidimus dulces et caros nobis infantulos, quos aut gremiis fovimus, aut ulnis bajulavimus, aut propria manu ministratis cibis ipsos studio sagaciore nutrivimus. Sed, abstersis lacrymis, cum beato Job diximus : *Dominus dedit, Dominus abstulit: quomodo Domino placuit, ita factum est. Sit nomen ejus benedictum in sæcula* (5). Igitur in his diebus Chilpericus rex graviter (6) ægrotavit. Quo convalescente, filius ejus junior, necdum ex aqua et Spiritu Sancto renatus, ægrotare cœpit. Quem in extremis videntes, baptismo abluerunt. Quo parumper melius agente (7), frater ejus senior, nomine Chlodobertus, ab hoc morbo corripitur : ipsumque in dis-

(1) In Corb. deest *ex ore*.

(2) Colb., *Coriales hoc pustulas*. Bad., *Corales, hoc est, pustulas*. [Dub., *Corales hoc pustulas*.] *Corb. et Cam., *pusculas*. — Forte erant pustulæ in cordæ ostæ, vel in intestinis : nam *Corallum* apud Cangium dicitur cor, vel intestina cordi circumhærentia.

(3) * Corb., *virius*.

(4) * Cam., *lectoque subjecit*.

(5) Job. 1, 21.

(6) * In Corb. d. *graviter*. — Infra, *necdum aqua et sp....*

(7) * Corb., *quo melius convalescens*; Cam., *Flodaberthus*.

crimine mortis Fredegundis mater cernens, sero pœnitens, ait ad regem : « Diu nos male agentes « pietas divina sustentat : nam sæpe nos febribus et « aliis malis corripuit; et emendatio (1) non successit. « Ecce jam perdimus filios : ecce jam eos lacrymæ « pauperum, lamenta viduarum, suspiria orphano- « rum interimunt; nec spes remanet cui aliquid con- « gregemus. Thesaurizamus, nescientes cui congrege- « mus (2) ea. Ecce thesauri remanent a possessore « vacui, rapinis ac maledictionibus pleni. Numquid « non exundabant promtuaria vino? numquid non « horrea replebantur frumento? numquid non erant « thesauri referti auro, argento, lapidibus pretiosis, « monilibus, vel reliquis imperialibus ornamentis? « Ecce quod pulcrius habebamus, perdimus. Nunc, « si placet, veni (3), et incendamus omnes des- « criptiones iniquas : sufficiatque fisco nostro, quod « suffecit patri regique Chlothachario. » Hæc effata regina, pugnis verberans pectus, jussit libros exhiberi, qui de civitatibus suis per Marcum venerant : projectisque in ignem, iterum ad regem conversa : « Quid tu, inquit, moraris? Fac quod vides a me « fieri, ut et si dulces natos perdimus, vel pœnam « perpetuam evadamus. » Tunc rex compunctus corde tradidit omnes libros descriptionum igni; conflagratisque illis (4), misit qui futuras prohiberent descriptiones. Post hæc, infantulus junior, dum nimio labore

(1) * Cam., *et in mendatio.*

(2) * Corb., Colb., Reg. *B*, *congregamus.*

(3) Alias, *venite*, *incendamus.* [Ita Dub. et Clun.] * Ita Colb., Reg. *B*.

(4) * *Illis* d. in Corb., Colb. et Reg. *B*.

tabescit (1), extinguitur. Quem cum maximo mœrore deducentes a villa Brennaco Parisius, ad basilicam sancti Dionysii sepelire mandaverunt (2). Chlodobertum vero componentes in feretro, Suessionas ad basilicam sancti Medardi duxerunt; projicientesque eum ad sanctum sepulcrum, voverunt vota pro eo (3) : sed media nocte, anhelus jam et tenuis, spiritum exhalavit. Quem in basilica sanctorum Crispini atque Crispiniani (4) martyrum sepelierunt. Magnus quoque hic (5) planctus omni populo fuit : nam viri lugentes, mulieresque lugubribus (6) vestimentis indutæ, ut solet in conjugum exsequiis fieri, ita hoc funus sunt prosecutæ (7). Multa postea Chilpericus rex ecclesiis, sive basilicis, vel pauperibus est largitus.

XXXVI. His diebus, Austrechildis (8), Guntchramni principis regina, ab hoc morbo consumta est : sed priusquam nequam (9) spiritum exhalaret, cer-

(1) [Dub., *tabesceret.*]

(2) Hic a Fortunato appellatur Dagobertus, cujus et Chlodoberti fratris epitaphia scripsit, lib. IX, carm. 4 et 5. Obiere post synodum Brennacensem, ut ex cap. ultimo hujus libri patet. (Ruin.)

(3) * Corb., *eo ad sanctum sepulchrum.* — Infra, Cam., *anhelus jam extenuis.*

(4) Est nunc monasterium ordinis S. Benedicti sub S. Mauri congregatione, cum basilica insigni, cujus navim calvinistæ sæculo superiori everterunt. Nonnulli existimant ibi olim exstitisse sedem episcopalem. (Ruin.)

(5) Sic Colb., * Corb. et Reg. *B.* [Dub., Clun.] et Chesn. Plerique editi, *magnus usque huc.*

(6) * Corb., Reg. *B*, *lucubribus.*

(7) [Dub., *sunt prosecuti.*]

(8) * Cam. et Reg. *B*, *Austrigildis.*

(9) [In cod. Clun. deest *nequam.*]

nens quod evadere non posset (1), alta trahens suspiria, voluit leti sui habere participes; agens ut in exsequiis ejus aliorum funera plangerentur. Fertur enim Herodiano (2) more regem petiisse, dicens : « Adhuc « spes vivendi fuerat, si non inter iniquorum medi-« corum manus interissem : nam potiones ab illis ac-« ceptæ mihi vi abstulerunt vitam, et fecerunt me « hanc lucem velociter perdere. Et ideo, ne inulta « mors mea prætereat, quæso, et cum sacramenti in-« terpositione conjuro, ut, cum ab hac luce disces-« sero, statim ipsi gladio trucidentur; ut, sicut ego « amplius vivere non queo, ita nec illi post meum « obitum glorientur; sed sit unus dolor nostris pari-« ter ac eorum amicis. » Hæc effata, infelicem animam tradidit. Rex vero, peracto ex more exsequio (3), oppressus iniquæ conjugis juramento, implevit præceptum iniquitatis. Nam duos medicos (4), qui ei studium adhibuerant, gladio feriri præcepit : quod non sine peccato factum fuisse multorum censet (5) prudentia.

XXXVII. Hac (6) itaque ægritudine et Nantinus

(1) * Reg. *B*, *non potuisset.* — Infra, *lecti* pro *leti.*

(2) Herodes Ascalonita, morti proximus, petierat, ut statim post ipsius mortem nobilissimi Judæorum occiderentur. Vid. Joseph. lib. 1, de Bello Judaico, cap. 21. (Ruin.)

(3) Sic Corb.; alii, *justitio,* præter Casin., qui habet *funeris officio.* * Cam. et [Clun., *justitio.*] * Reg. *B*, *instinctu.* Austrigildis epitaphium profert Chesnius tomo 1 Scriptorum Histor. Franc., p. 571. Vixit annos 32.

(4) Hos Nicolaum et Donatum appellat Marius in chronico, ubi Austregildem obiisse ait anno 581, mense septembri. (Ruin.)

(5) Regm., *quod non sine præcepto.... novit prudentia.* [Dub., *sensit prudentia.*] * Corb., Reg. *B*, *censit.*

(6) Hoc caput deest in Vatic., Corb., Colb. [et Dub.] * In Reg. *B*

Ecolismensis comes exinanitus interiit. Sed quæ contra sacerdotes vel ecclesias Dei egerit, altius repetenda sunt. Denique Maracharius, avunculus ejus, diu in ipsa urbe usus est comitatu : quo officio expleto, ecclesiæ sociatur; clericusque factus, ordinatur episcopus. Qui multum vigilanter vel ecclesias, vel ecclesiæ domos et erigens et componens, septimo sacerdotii anno, injecto ab inimicis in caput piscis veneno, simpliciter accipiens crudeliter enecatur. Sed non diu inultam ejus mortem pertulit divina clementia : nam Frontonius (1), cujus consilio hoc scelus est perpetratum, adsumto confestim episcopatu, uno in eo degens anno, præcurrente judicio Dei, interiit. Cujus post obitum, Heraclius (2) Burdegalensis presbyter, qui quondam legatus Childeberti senioris fuerat, episcopus ordinatur. Nantinus vero, ob requirendam avunculi sui mortem, comitatum in ipsa urbe expetiit. Quo accepto, multas episcopo injurias inrogavit. Aiebat enim episcopo : « Homicidas illos, qui avunculum meum interfecerunt, tecum retines; sed et presbyteros huic (3) « noxæ admixtos ad convivium recipis. » Deinde inimicitia increscente, paulatim cœpit villas ecclesiæ, quas Maracharius testamento scripto reliquerat, violenter invadere, adserens non debere ecclesiam ejus

et Camer. Sic habet Regm., *hac itaque pestilentia, etc.* In Bec., Nantinus dicitur comes *Ecolinensis*. Varie quippe scribitur hujus urbis nomen *Ecolesina*, *Egolisma*, hodie, *Inculisma*, quod semel et iterum notasse satis sit. Maracharius interfuit dedicationi ecclesiæ Namneticæ per Felicem episcopum, ut refert Fortunatus lib. III, carm. 4.

(1) Bec., *Frontimius*.

(2) In Regm. hic dicitur *Eradius*, infra, *Eraclius*. Sic et comes dicitur aliquando *Nautinus*; alias, ut editi, *Nantinus*.

(3) [Clun., *huic causæ*.]

facultatem adipisci, a cujus clericis testator fuerat interfectus. Post ista vero, jam aliquibus ex laicis interfectis, addidit ut adprehensum presbyterum adligaret, ac conto perfoderet. Cui adhuc viventi, retortis post tergum manibus, adpenso ad stipitem, elicere quærebat, si in hac causa fuisset admixtus. Quod cum ille negaret, profluente cruore de vulnere, reddidit spiritum. Qua de causa commotus episcopus, jussit eum ab ecclesiæ foribus prohiberi. Convenientibus autem apud civitatem Santonas sacerdotibus (1), deprecabatur Nantinus, ut pacem episcopi mereretur, promittens se omnes ecclesiæ res, quas sine ratione abstulerat, redditurum, atque humilem exhibere se sacerdoti. At ille fratrum jussioni obaudire procurans, cuncta quæ petebantur indulsit : causam tamen presbyteri omnipotenti Deo commendans, comitem in caritate recepit. Qui, post ista regressus urbem, domos illas quas male pervaserat, spoliat, elidit, ac disjicit, dicens : « Et si hoc ab ecclesia recipitur, vel desertum inveniatur. » Qua de causa iterum motus episcopus, eum a communione suspendit. Quæ dum aguntur, impleto beatus pontifex vitæ cursu, migravit ad Dominum. Nantinus quoque ab aliquibus episcopis, intercedentibus præmiis atque adulationibus, communicatur. Post paucos vero menses a supradicto morbo corripitur : qui nimia exustus febre, clamavit, dicens : « Heu, heu! ab Heraclio (2) antistite exuror, ab illo « crucior, ab illo ad judicium vocor. Cognosco faci-

(1) Hanc synodum ann. 579 consignat Sirmondus, tom. 1, concil. Galliæ. (Ruin.)

(2) [Clun., *ab Eraclio consumor, ab illo crucior.*]

« nus; reminiscor me injuste injurias intulisse pon« tifici : mortem deprecor, ne diutius crucier hoc « tormento. » Hæc cum maxima in febre clamaret, deficiente robore corporis, infelicem animam fudit, indubia relinquens vestigia hoc ei ad ultionem beati antistitis evenisse. Nam exanimum (1) corpus ita nigredinem duxit, ut putares eum prunis superpositum fuisse combustum. Ergo (2) omnes hæc obstupescant, admirentur, et metuant ne inferant injurias sacerdotibus; quia ultor est Dominus servorum suorum sperantium in se.

XXXVIII. Hoc (3) tempore, et beatus Martinus Galliciensis episcopus obiit, magnum populo illi faciente planctum (4). Nam hic Pannoniæ ortus fuit; et exinde ad visitanda loca sancta in Orientem properans, in tantum se litteris imbuit, ut nulli secundus suis temporibus haberetur. Exinde Galliciam venit, ubi cum beati Martini reliquiæ portarentur, episcopus ordinatur. In quo sacerdotio impletis plus minus triginta annis, plenus virtutibus migravit ad Dominum (5). Versiculos, qui super ostium sunt a parte meridiana in basilica Sancti Martini, ipse composuit.

(1) [Clun., *nam cum exanimum corpus fuisset, ita, etc.*]

(2) Hæc ad finem capitis desunt in codice Regm.

(3) Hoc caput deest in Vatic., Colb. [et Dub.] * In Reg. *B* et Camer. Porro Regm. habet *Calleciensis*. Et quidem veteres scribebant *Callæcia* pro *Gallicia*.

(4) Regm., *magnum plebi suæ relinquens de se planctum.* [Clun., *faciens planctum.*]

(5) Fuit episcopus, primo Dumiensis monasterii (*Mondonedo*), tum Bracarensis : qua dignitate non 30 sed 20 circiter annis potitus est. Festivitas ejus recolitur die 20 martii. Vid. Acta SS. Ord. Benedictini, tom. 1, p. 257. (Ruin.)

XXXIX. Magna eo anno in Hispaniis christianis persecutio fuit; multique exsiliis dati facultatibus privati, fame decocti, carcere mancipati, verberibus adfecti, ac diversis suppliciis trucidati sunt. Caput quoque hujus sceleris Goisvintha (1) fuit, quam post Athanachildi (2) regis connubium rex Leuvichildus acceperat : sed quæ Dei servis (3) notam humilitatis inflixerat, prosequente ultione divina, ipsa quoque est omnibus populis facta notabilis. Nam unum oculum nubes alba contegens, lumen quod mens non habebat, pepulit a palpebris. Erant autem Leuvichildo regi ex alia uxore duo filii (4), quorum senior Sigiberti, junior Chilperici regis filiam desponsaverat. Sed Ingundis (5) Sigiberti regis filia cum magno apparatu in Hispanias directa, ab avia Goisvintha cum gaudio magno suscipitur. Quam nec passa est in religione catholica diu commorari; sed ut rebaptizaretur in ariana hæresi blandis cœpit sermonibus inlicere. Sed illa viriliter reluctans cœpit dicere : « Sufficit satis me ab originali « peccato baptismo salutari semel ablutam fuisse, et « Sanctam Trinitatem in una æqualitate esse confes- « sam. Hæc me credere ex toto corde confiteor, nec

(1) * Corb., *Goisuinta*; Reg. *B*, *Goisuinda*. — Fuit Brunechildis mater, vid. IV, 38.

(2) Alii codd., *Athanagildus*, *Atanachildis*. [Clun., *Athanachildis*.] Sic et *Leuvigildus*, *Leuvihildus*, *Leuvichildis*, *Levieldus*, *Leviheldis* : quæ lectiones variæ in variis codd. occurrunt, quoties fere hæc nomina repetuntur.

(3) Casin., *sed quæ diversis notam*.

(4) Ex Theodosia priore uxore Leuvigildus duos susceperat filios : Hermenegildum nempe Ingundis maritum; et Reccaredum cui desponsata fuit Rigunthis Chilperici filia. (Ruin.)

(5) * Cam., *sed Egundis*.

« unquam ab hac fide ibo retrorsum. » Hæc illa audiens, iracundiæ furore succensa, adprehensam per comam capitis puellam in terram conlidit, et diu calcibus verberatam, ac sanguine cruentatam, jussit exspoliari, et piscinæ immergi : sed, ut adserunt multi, numquam animum suum a fide nostra reflexit. Leuvichildus autem dedit eis unam de civitatibus (1), in qua residentes regnarent. Ad quam cum abiissent, cœpit Ingundis prædicare viro suo, ut relicta hæresis fallacia, catholicæ legis veritatem agnosceret. Quod ille diu refutans, tandem commotus ad ejus prædicationem, conversus est ad legem catholicam ; ac dum chrismaretur, Johannes est vocitatus. Quod cum Leuvichildus audisset, cœpit causas quærere qualiter eum perderet. Ille vero hæc intelligens, ad partem se imperatoris jungit, ligans cum præfecto ejus amicitias, qui tunc Hispaniam impugnabat (2). Leuvichildus autem direxit ad eum nuntios, dicens : « Veni ad me, quia « exstant causæ quas conferamus simul. » Et ille : « Non ibo, quia infensus es (3) mihi, pro eo quod sim « catholicus. » At ille, datis præfecto imperatoris triginta millibus solidorum, ut se ab ejus solatio revocaret, commoto exercitu contra eum venit. Hermenegildus (4) vero, vocatis Græcis, contra patrem egreditur, relicta in urbe conjuge sua. Cumque Leu-

(1) Hispalim scilicet Bœticæ caput, in qua postea filium pater obsedit.

(2) Vid. lib. IV, cap. 8, et notam.

(3) * Corb., Casin., Reg. *B*, *infensus est*.

(4) Sic Corb. et Johan. Biclar. Alii, *Hermenichildis*, *Hermenchildis*, *Ermengildus*, [Clun., *Herminichildus autem*.] * Reg. *B*, *Herminigildus*.

vichildus ex adverso veniret, relictus a solatio, cum videret nihil se prævalere posse, ecclesiam, quæ erat propinqua, expetiit, dicens : « Non veniat super me « pater meus : nefas est enim aut patrem a filio, aut « filium a patre interfici. » Hæc audiens Leuvichildus, misit ad eum fratrem ejus; qui dato sacramento ne humiliaretur, ait : « Tu ipse accede, et prosternere « pedibus patris nostri, et omnia indulget tibi. » At ille poposcit vocari patrem suum : quo ingrediente, prostravit se ad pedes illius. Ille vero adprehensum osculatus est (1) eum, et blandis sermonibus delinitum duxit ad castra : oblitusque sacramenti innuit suis, et adprehensum spoliavit eum indumentis suis, induitque illum veste vili : regressusque ad urbem Toletum (2), ablatis pueris ejus, misit eum in exsilium cum uno tantum puerulo (3).

XL. Igitur (4) post mortem filiorum Chilperici,

---

(1) * Corb., Cam., Reg. *B*, *osculavit*.

(2) * Corb., *Tolidum*; Reg. *B*, *Tolitum*.

(3) A patre jussus est interfici, quod die sancto Paschæ communionem ab episcopo ariano sibi porrectam sumere recusasset, ut fusius narrat S. Gregorius M. lib. III dialog., cap. 31, et Paulus diac. lib. III Hist. Langob., cap. 21. Quod contigit Tarracone, ann. 586, ex Johan. Biclar. in chronico, ubi ejus interfectorem, *Sisbertum*, biennio postea morte turpi punitum fuisse scribit. Hermenegildi sub martyris titulo festum die 13 aprilis celebratur. Ingundis uxor ejus fugiens intercepta, in Siciliam perducta est, ubi exspirasse dicitur. Infra tamen Gregorius, lib. VIII, cap. 28, ipsam in Africa obiisse scribit, cum Constantinopolim a Græcis perduceretur. Eorum filius Athanagildus CP. vixit in aula Mauricii imp. Aliquot epistolæ ad ipsum, aut ejus occasione ad alios a Childeberto rege, et a Brunichilde regina scriptæ exstant. (Ruin.)

(4) Hoc caput in Regm., loco suo motum, exstat num. 42. De Cotia silva, supra lib. IV, cap. 22. [Dub., *post mortem filiorum, Chil-*

rex mense octobri in Cotia silva plenus luctu cum conjuge residebat. Tunc Chlodovechum filium suum Brennacum, faciente regina, transmisit, ut scilicet et ipse ab hoc interitu deperiret. Graviter ibi his diebus morbus ille, qui fratres interfecerat, sæviebat : sed nihil ibidem incommodi pertulit. Ipse enim rex Calam (1), Parisiacæ civitatis villam, advenit. Post paucos vero dies Chlodovechum ad se venire præcepit : cui qualis interitus fuerit, dicere non pigebit. Igitur cum in supradicta villa apud patrem habitaret, cœpit immature jactare, vel dicere : « Ecce, mortuis (2) fratribus meis, ad « me restitit omne regnum : mihi universæ Galliæ subji« cientur, imperiumque universum mihi fata (3) largita « sunt. Ecce inimicis in manu positis inferam quæcum« que placuerit. » Sed et de noverca sua Fredegunde regina non condecibilia detrectabat. Quæ illa audiens, pavore nimio terrebatur. Post dies vero aliquot adveniens quidam ait reginæ : « Ut orbata (4) filiis sedeas, « dolus hic Chlodovechi est operatus. Nam ipse concu« piscens unius ancillarum tuarum filiam, maleficiis « tuos per matrem ejus filios interfecit : ideoque moneo

---

pericus rex mense octobrio in Chotiam silvam. Clun., *octobrio in Cotiam.*] * Corb., *Chilpericus rex m. october. in Cociam silv.*; Reg. *B*, *octobrio in Choisa s.* Cam., *Chilpericus rex*; Colb., *Hilpericus rex.... in Gothiam s.*

(1) Ibi S. Balthildis Chlodovæi II uxor parthenonem celeberrimum extruxit, ubi cum aliquando sanctimonialis vixisset, pie obiit. Locus priscum nomen retinet, vulgo *Chelles*, quatuor leucis ab urbe distans, ad Matronam fluvium. (Ruin.)

(2) * Colb., *ecce mortuus est frater meus.*

(3) * Reg. *B*, *facta....*; sic habebat Colb., sed littera *c* expuncta est.

(4) [Clun., *ut orbata modo esses de filiis.*] * Colb., *ut turbata de filiis.* Infra, Corb., Colb., Reg. *B*, *dolum id Chl.*

« ne speres de te melius, cum tibi spes per quam re« gnare debueras sit ablata. » Tunc regina timore perterrita, et furore succensa, nova orbitate compuncta, adprehensa puella in quam oculos injecerat Chlodovechus, et graviter verberata, incidi comam capitis ejus jussit : ac (1) scissæ sudi impositam defigi ante metatum Chlodovechi præcepit. Matre quoque puellæ religata, et tormentis diu cruciata, elicuit ab ea professionem, quæ hos sermones veros esse firmaret. Regi (2) exinde hæc et alia hujuscemodi insinuans, vindictam de Chlodovecho poposcit. Tunc rex in venationem directus, eum præcepit arcessiri secretius. Quo adveniente, ex jussu (3) regis adprehensus in manicis a Desiderio atque Bobone (4) ducibus, nudatur armis et vestibus, ac vili indumento contectus, reginæ vinctus (5) adducitur. At illa in custodia eum retineri præcepit, elicere ab eo cupiens, si hæc ita ut audierat se haberent, vel cujus consilio usus fuerit, aut cujus hæc instinctu fecisset, vel cum quibus maxime amicitias conligasset. At ille reliqua denegans, amicitias multorum detexit. Denique post triduum, regina vinctum jussit eum transire Matronam fluvium, et in villa, cui

(1) Sic Bad. Chesn., *abscissam sudi*. Colb., *abscisso sude*. Bec., *scissa sudi*. [Clun., *scisso sudi*.] * Sic Reg. *B*. Corb., *absciso sude*. Cam., *ac scisso sude*.

(2) Regm., *firmaret regi. Tunc rex*, cæteris omissis. [Clun., *veros firmaret regi existere. Tunc rex*.] * Corb. et Colb., *firmaret regi. Exin hæc*.

(3) * Reg. *B, ex visu regis*.

(4) De Desiderio, vide IX, 33, et X, 8; de Bobone filio Mummoleni ducis, VI, 45.

(5) * *Vinctus* non deest in Corb. licet contra notaverit Ruin.

Nuceto (1) nomen est, custodiri. In qua custodia, cultro percussus, interiit : ipsoque in loco sepultus est (2). Interea advenerunt nuntii ad regem, qui dicerent, quod ipse se ictu proprio perfodisset : et adhuc ipsum cultrum de quo se perculit, in loco stare vulneris adfirmabant. Quibus verbis (3) rex Chilpericus inlusus, nec flevit, quem ipse, ut ita dicam, morti tradiderat, instigante regina. Servientes quoque illius per diversa dispersi sunt. Mater autem ejus crudeli morte necata (4) : soror illius in monasterium, delusa (5) a pueris reginæ, transmittitur; in quo nunc, veste mutata, consistit : opesque eorum omnes reginæ delatæ sunt. Mulier quæ super Chlodovechum locuta fuerat, dijudicatur incendio concremari. Quæ cum duceretur, reclamare cœpit misera, se mendacia protulisse : sed nihil proficientibus verbis, ligata ad stipitem, vivens exuritur flammis. Thesaurarius Chlodovechi a Cuppane (6) stabuli comite de Biturico retractus, vinc-

(1) Sic scribendum censet Valesius in Notitia Galliarum : consentit Corb. At Colb. habet *Nocito*, [ita Dub.;] alii vero, *Noceto*, [ita Clun.] * Et Reg. *B*. — Vulgo *Noisi* haud procul a Cala, sed ad alteram Matronæ ripam.

(2) Inde corpus ejus cum solemni pompa translatum est Parisios in basilicam sancti Vincentii, infra, lib. VIII, cap. 10.

(3) * *Verbis* deest in Corb. et in Colb.

(4) Audovera scilicet, ut annotatum est supra, cap. 2. Quam Chilpericus dimiserat, quod suam ipsius filiam e fonte sacro suscepisset, si credamus anonymo qui Gesta Francorum scripsit. Soror vero Chlodovæi Basina est, quæ in monasterio sanctæ Crucis Pictaviensi turbas postea excitavit. IX, 39; X, 16. (Ruin.)

(5) Sic Corb., Colb., * Cam. et Reg. *B*. Editi vero, *reclusa in monasterio*. Mss. lectionem habet Aimoinus, lib. III, cap. 43. — * Supra, Corb., Reg. *B*, *soror ipsius*.

(6) [Clun., *a Chupane*.] * Corb., *Chuppane*; Cam., *ac Chupani*. — Hujus facinora narrat Gregorius, lib. X, cap. 5.

tus (1) reginæ transmissus est, diversis cruciatibus exponendus : sed eum regina et a suppliciis et vinculis jussit absolvi; liberumque, nobis obtinentibus, abire (2) permisit.

XLI. Post (3) hæc Elafius, Catalaunensis episcopus, propter causas Brunichildis reginæ, in Hispanias in legationem directus, correptus a febre nimia, spiritum exhalavit : et exinde delatus mortuus, ad civitatem suam sepultus est. Eonius quoque episcopus, quem legatum Britannorum supra meminimus (4), ad civitatem suam regredi non permissus, ut Andegavis pasceretur de publico a rege præceptum est. Qui Parisius adveniens, dum die dominica sacrosancta sollemnia celebraret, emissa cum hinnitu voce, terræ conruit. Erumpente vero ab ore ejus et naribus sanguine, inter manus deportatus est : sed convaluit. Nimium enim vino deditus erat; et plerumque ita deformiter inebriabatur, ut gressum facere non valeret.

XLII (5). Mirus, rex Galliciensis, legatos ad Guntchramnum regem direxit. Cumque per Pictavum termi-

(1) * *Vinctus* d. in Corb.

(2) * Corb., *obtinentibus a rege abire, etc.* Cam., *obtinentibus ad regem abire.*

(3) Hoc caput deest in Vatic., Corb., Colb. [et Dub.] * In Reg. *B* et Camer. Legimus instrumentum beati Elafii episcopi de villis quas saucio Stephano dedit cum fratre suo Leudomiro diacono, *actum in Catalauni civitate, in ecclesia præfati martyris, publice sub die* v. *Id. junii anno quarto Sigeberto rege Francorum.* Elafius, Badio, *Elaphius*, plerisque ed., *Elasius*, colitur Catalauni die XIV, kal. sept. Sacrum vero illius corpus asservatur in monasterio S. Petri in eadem urbe, Ord. S. Bened. sub Cong. S. Vitoni. (Ruin.)

(4) Supra, cap. 30, ubi dicitur Eunius Venetensis episcopus.

(5) * Hoc caput deest in Reg. *B*.

num præterirent, quem tunc Chilpericus rex tenebat, nuntiata sunt ei. At ille sub custodia sibi eos exhiberi præcepit, et Parisius custodiri. Eo tempore, apud Pictavensem civitatem, lupus ex silvis veniens, per portam ingressus est : clausisque portis, infra muros ipsius urbis oppressus, occisus est. Adserebant enim quidam et cœlum ardens se vidisse. Liger fluvius major ab anno superiore fuit, postquam ei Caris (1) torrens se adjunxit. Ventus auster nimium violenter cucurrit, ita ut silvas prosterneret, domos erueret, sæpes efferret, ipsosque homines ad internecionem usque volutaret. Erat enim spatium ejus in latitudinem quasi jugera (2) septem; longitudo autem non potuit æstimari. Nam et galli plausum cantus in initio noctis sæpe dederunt. Luna contenebricata (3) est; et cometes stella apparuit. Gravis autem lues in populo subsecuta est. Legati autem Suevorum (4), post annum dimissi, ad propria redierunt.

XLIII. Maurilio (5), Cadurcensis urbis episcopus, graviter ægrotabat ab humore podagrico; sed super hos dolores, quos ipse humor commovit, magnos sibi cruciatus addebat : nam sæpe candens ferrum tibiis

---

(1) Corb., *estoreus*. * Vel potius, *ei es torens adjunxit*. Colb., *ei Duricarus torrens*. Editi cum Bec., *Caris* aut *Cares*. [Clun., *Cares*.] Cod. Regm., *major ab amne.... Cares*. — Vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *f*.)

(2) * Corb., *juga sept*. — Infra, Corb., *plausu cantu initium*. Colb., *plauso cantum initio*.

(3) [Clun., *contenebrata est*.]

(4) Nempe directi a Mirone rege Suevorum in Gallicia.

(5) Hoc caput deest in Vatic., Corb., Colb. [et Dub.] * In Reg. *B* et Camer. Bad., *Maurilius*, et in indice capit. *De Maurilio*. Bec., *Marilius*.

ac pedibus defigebat, quo facilius cruciatum sibi amplius adderet. Sed cum episcopatum ejus multi expeterent, ipse Ursicinum, qui quondam referendarius Ultrogotthæ reginæ fuerat, elegit : quem, dum adhuc viveret, benedici deprecans, migravit a sæculo. Fuit (1) autem valde eleemosynarius, in scripturis ecclesiasticis valde instructus, ita ut seriem diversarum generationum, quæ in libris veteris Testamenti describitur, quod a multis difficile retinetur, hic plerumque memoria recenseret. Fuit etiam et in judiciis justus, ac defendens pauperes ecclesiæ suæ de manu malorum judicum, juxta illud Job : *Conservavi egenum de manu potentis; et inopi cui non erat adjutor, auxiliatus sum. Os viduæ benedixit me, cum essem oculus cæcorum, pes claudorum, et invalidorum pater* (2).

XLIV. Leuvichildus vero rex Agilanem legatum ad Chilpericum mittit, virum nullius ingenii aut dispositionis (3) ratione peritum, sed tantum voluntate in catholica lege perversum. Quem cum via Turonis detulisset, lacessire nos de fide, et impugnare ecclesiastica dogmata cœpit. « Iniqua enim, inquit, fuit anti« quorum episcoporum lata sententia, quæ æqualem « adseruit Filium Patri. Nam qualiter, inquit, poterit « esse Patri æqualis in potestate, qui ait : *Pater major*

---

(1) [Hæc verba, *fuit autem* usque ad *recenseret*, desunt in cod. Clun.]

(2) Job, XXIX, 12, 13, 15, 16. At hic etiam Gregorii textus multum a Vulgata discrepat.

(3) [Clun., *dispositione rationis*.] * Reg. *B*, *rationem*. Corb., *comperitum*. Cam., *ratione conperitum*.

« *me est* (1)? Non est ergo æquum ut ei similis æstime- « tur quo (2) se minorem dicit; cui tristitiam mortis « ingemit; cui postremo moriens spiritum, quasi nulla « præditus potestate, commendat. Unde patet cum et « ætate et potestate paterna minorem. » Ad hæc ego interrogo, si crederet Jesum Christum filium Dei esse, si eumdemque esse Dei sapientiam, si lumen, si veritatem, si vitam, si justitiam fateretur. Qui ait: « Credo « hæc omnia esse filium Dei. » Et ego : « Dic ergo mihi, « quando Pater sine sapientia? quando sine lumine? « quando sine vita? quando sine veritate? quando sine « justitia fuerit? Sicut enim Pater sine istis esse non « potuit, ita et sine Filio esse non potuit. Quæ maxime « ad Dominici nominis (3) mysterium coaptantur. Sed « nec Pater esset utique, si filium non haberet. Quod « autem eum dixisse ais, *Pater major me est*, seias « eum hoc ex adsumtæ carnis humilitate dixisse, ut « cognoscas non potestate, sed humilitate te fuisse « redemtum. Nam tu qui dicis, *Pater major me est*, « oportet te meminisse quod alibi ait : *Ego et Pater « unum sumus* (4). Nam et mortis timor, et commen- « datio spiritus ad infirmitatem corporis est referenda; « ut sicut verus Deus, ita et verus homo credatur. » Et ille : « Cujus quis implet voluntatem, eo et minor (5) « est : semper Filius minor est Patre, quia ille facit « voluntatem Patris, nec Pater illius voluntatem facere

(1) Johan., xiv, 28.

(2) * Corb., Colb., Cam., Reg. *B*, *cui se minorem*.

(3) Regm., *Dominicis verbis*.

(4) Johan., x, 30.

(5) Corb., Bec., Colb. [et Clun.,] *ejus et junior est*. * Sic Reg. *B* et Cam.

« comprobatur. » Ad hæc ego : « Intellige quia Pater « in Filio, et Filius in Patre, in una semper deitate « subsistit. Nam ut cognoscas Patrem Filii facere vo- « luntatem, si in te fides evangelica manet, audi quid « ipse Jesus Deus noster, cum ad resuscitandum venit « Lazarum, ait : *Pater, gratias ago tibi, quoniam au- « disti me : et ego sciebam quia semper me audis. Sed, « propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant « quia tu me misisti* (1). Sed et (2) cum ad passionem « venit, ait : *Pater clarifica me claritate quam habui « apud temetipsum, priusquam mundus fieret* (3). Cui « Pater de cœlo respondit : *Et clarificavi, et iterum « clarificabo* (4). Æqualis est ergo Filius in deitate, « non minor; sed neque aliquid minus habens. Nam si « Deum confiteris, necesse est integrum fatearis et « nihil egentem; si vero integrum esse negas, Deum « esse non credis. » Et ille : « Ex adsumto homine cœpit « Dei filius vocitari : nam erat quando non erat. » Et ego : « Audi David dicentem ex persona Patris : *Ex « utero ante luciferum genui te* (5). Et Johannes evan- « gelista, ait : *In principio erat Verbum, et Verbum « erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Hoc ergo (6) « *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, per « quem facta sunt omnia* (7). Nam vos cæcati veneno « persuasionis, nihil dignum (8) de Deo sentitis. » Et

(1) Johan., XI, 41, 42.
(2) * *Et* d. in Corb., Colb et Reg. *B*.
(3) Johan., XVII, 5.
(4) Johan, XII, 28.
(5) Psalm. CIX, 3.
(6) * Corb., Reg. *B*, *hoc erat ergo*.
(7) Johan, I, I, 14.
(8) * Corb. et Colb., *dignum* deest.

ille : « Numquid (1) Spiritum Sanctum Deum dicitis, « aut æqualem Patri Filioque decernitis ? » Cui ego : « Una in tribus est voluntas, potestas, operatio : unus « Deus in trinitate, et trinus in unitate. Tres per- « sonæ, sed unum regnum, una majestas, una poten- « tia omnipotentiaque. » Et ille : « Spiritus Sanctus, « inquit (2), quem æqualem Patri profertis ac Filio, « utrisque minor accipitur : quia et a Filio promissus, « et a Patre legitur missus. Nemo enim promittit, nisi « quod suæ dominationi subsistit : et nemo mittit, « nisi inferiorem se (3), sicut ipse ait in Evangelio : « *Nisi ego abiero, Paracletus ille non* (4) *veniet : si « autem abiero, mittam illum ad vos.* » Ad hæc ego respondi : « Bene Filius ante passionem ait, quia nisi « ille ad Patrem victor remeaverit, ac proprio san- « guine redemto mundo, dignum Deo (5) ex homine « præpararet habitaculum, non potest Sanctus Spiri- « tus, idem Deus, in pectore fanatico, et originalis « criminis labe infecto descendere. *Spiritus* enim « *sanctus*, ait Salomon, *effugiet* (6) *fictum*. Tu au- « tem si spem aliquam resurrectionis habes, noli lo- « qui adversus Spiritum sanctum, quia, juxta senten-

---

(1) * Corb., Colb., Reg. *B*, *nunquid et spir....*; Corb., *dum*, pro *Deum*.

(2) * *Inquit* deest in Corb., Colb. et Reg. *B*.

(3) * Corb., Colb., Cam., Reg. *B*, *sibi*.

(4) Regm., *Paraclitus non*. — Johan., XVI, 7.

(5) * *dignum Deo* d. in Corb. — Reg. *B*, *et homini*; Corb., *præparet*.

(6) Sic Corb. et Regm. Editi cum Bec. et Colb. * Et Reg. *B*, *fugiet*. [Dub., *disciplinæ effugiet fictum*.] * In Colb., *disciplinæ* ad marginem additum est. — Sap., I, 5.

« tiam Domini : *In Spiritu sancto* (1) *blasphemanti* « *non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in fu-* « *turo.* » Et ille : « Deus est qui mittit, non est Deus « qui mittitur. » Ad hæc ego interrogo, si crederet doctrinam Petri Paulique apostolorum. Respondente autem eo, « Credo, » adjeci : « Cum argueret Petrus « apostolus Ananiam pro fraude fundi, vide quid dicat : « *Quid tibi visum est mentiri Spiritui sancto? Non* « *es enim mentitus hominibus, sed Deo* (2). Et Paulus, « cum gratiarum spiritualium distingueret gradus, *Hæc* « *omnia,* inquit, *operatur unus atque idem Spiritus,* « *dividens unicuique prout vult* (3). Qui enim quod « voluerit facit, in nullius redigitur potestatem. Nam « vos, ut superius dixi, nihil recte de Trinitate sancta « sentitis, et quam iniqua sit hujus sectæ perversitas, « ipsius auctoris vestri, id est Arii, expressit interitus. » Ad hæc ille respondit : « Legem quam non colis « blasphemare noli : nos vero quæ creditis, etsi (4) « non credimus, non tamen blasphemamus ; quia « non deputatur crimini, si et illa et illa colantur. « Sic enim vulgato sermone dicimus, non esse noxium « si inter gentilium aras et Dei ecclesiam quis trans- « iens, utraque veneretur. » Cujus ego stultitiam cernens, aio : « Ut video, et gentilium defensorem et « hæreticorum adsertorem te esse manifestas, cum et

(1) Sic Corb., Regm., Bec. et Colb., pro *in Spiritum sanctum*. Editi, *Spiritum sanctum blasphemanti*. * Supra, Corb., *quia juste sententia D.* — Matth., XII, 32.

(2) Act. V, 3, 4.

(3) 1 Cor., XII, 11.

(4) * Corb., Reg. *B*, *et non credimus*. *Si* additum supra lineam in Colb.

« ecclesiastica dogmata maculas, et paganorum spur-« citias prædicas adorari. Satius, inquio, faceres (1), « si ea te armaret fides, quam Abraham ad ilicem, « Isaac in ariete, Jacob in lapide, Moyses vidit in « sente : quam Aaron portavit in logio (2), David exsul-« tavit in tympano, Salomon prædicavit in intellectu : « quam omnes patriarchæ, prophetæ, sive lex ipsa « vel oraculis cecinit, vel sacrificiis figuravit : quam « et nunc (3) præsens suffragator Martinus noster vel « possedit in pectore vel ostendit in opere, ut et tu « conversus crederes inseparabilem Trinitatem, et ac-« cepta a nobis benedictione, purgatoque a malæ (4) « credulitatis veneno pectore, delerentur iniquitates « tuæ. » At ille furore commotus, et nescio quid quasi insanus frendens, ait : « Ante anima ab hujus « corporis vinculis emicet (5), quam ab ullo religionis « vestræ sacerdote benedictionem accipiam. » Et ego : « Nec nostram Dominus religionem sive fidem ita « tepescere (6) faciat, ut distribuamus sanctum ejus « canibus, ac pretiosarum margaritarum sacra porcis « squalentibus exponamus. » Ad hæc ille, relicta alter-catione, surrexit et abiit. Sed post hæc, cum in Hispa-nias reversus fuisset, infirmitate (7) debilitatus, ad nostram religionem, necessitate cogente, conversus

.

(1) * Corb., Colb., Reg. *B*, *faciebas*.

(2) Id est in rationali Pontificali, ubi λόγος, seu Dei nomen legebatur.

(3) * Reg. *B*, *non præsens*. In Colb., *non* expunctum est

(4) * Corb., *malo*.

(5) Regm., *separetur*.

(6) Idem, Colb., [et Clun.] * Et Reg. *B*, *tabescere*.

(7) * Corb., Colb., Reg *B*, *in infirmitate*.

XLV. Per idem tempus Chilpericus rex scripsit indiculum, ut sancta Trinitas, non in personarum distinctione, sed tantum Deus nominaretur; adserens indignum esse, ut Deus persona, sicut homo carneus nominaretur; adfirmans etiam ipsum esse Patrem qui est Filius, idemque ipsum esse Spiritum sanctum, qui Pater et Filius. « Sic, inquit, prophetis ac patriarchis apparuit; sic eum ipsa lex nuntiavit. » Cumque hæc mihi recitari jussisset, ait : « Sic, inquit, volo (1) ut tu, et reliqui doctores ecclesiarum credatis. » Cui ego respondi : « Hac credulitate relicta, pie rex, hoc te oportet (2) sequi quod nobis post apostolos alii doctores ecclesiæ reliquerunt, quod Hilarius Eusebiusque (3) docuerunt, quod et in baptismo es confessus. » Tunc iratus rex ait : « Manifestum est mihi in hac causa Hilarium Eusebiumque validos inimicos haberi. » Cui ego respondi : « Observare te convenit, neque Deum, neque sanctos ejus habere (4) offensos. Nam scias, quia in persona aliter Pater, aliter Filius, aliter (5) Spiritus sanctus. Non Pater adsumsit carnem, neque Spiritus sanctus, sed Filius; ut qui erat Dei filius,

(1) * Cam., *volo et tu.*

(2) * Colb., Reg. *B*, *Oportuit.*

(3) Eusebius fuit Vercellensis episcopus; qui cum Hilario Pictavensi egregie contra hæreticos sanctæ Trinitatis impugnatores decertavit. Porro hic Chilpericus Sabellii falsa dogmata renovabat. (Ruin.)

(4) [Clun., *neque sanctum cuique ejus haberi offensos.*]

(5) Sic Corb., Bec., Colb., Reg. *B*, et vet. ed. Ita et Colb. a. habebat, sed aliquis subtus litteram *i*, apicem apposuit, ut conficeret, *alter Pater, alter Filius, alter Spiritus sanctus*, quæ lectio est Regm. et Chesn. [Cod. Dub., *alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.*]

« ipse ad redemtionem hominis filius haberetur et virginis. Non Pater passus, neque Spiritus sanctus, sed « Filius; ut qui carnem adsumserat in mundo, ipse « offerretur pro mundo. De personis vero quod ais, « non corporaliter, sed spiritaliter sentiendum est. In « his ergo tribus personis una gloria, una æternitas, « una potestas. » At ille commotus ait : « Sapientioribus te hæc pandam (1), qui mihi consentiant. » Et ego : « Numquam erit sapiens, sed stultus, qui « hæc quæ proponis sequi voluerit. » Ad hæc ille frendens, siluit. Non post multos vero dies adveniente (2) Salvio Albigensi episcopo, hæc ei præcepit recenseri, deprecans ut sibi consentaneus fieret. Quod ille audiens, ita respuit, ut si chartam, in qua hæc scripta tenebantur, potuisset adtingere, in frusta discerperet. Et sic rex ab hac intentione quievit. Scripsit alios libros idem rex versibus, quasi Sedulium secutus : sed versiculi illi nulli penitus metricæ conveniunt rationi (3). Addidit autem et litteras litteris nostris, id est ω, sicut Græci habent; ae, the, uui, quarum characteres subscripsimus. Hi sunt, ω ⺁ Z Δ (4). Et misit

(1) Regm. [et Clun.,] *hæc pandere decrevi.* — * Corb., Reg. *B*, *sapientioribus a te hæc.* Colb., ut videtur, *sapientioribus ante hæc.*

(2) * Corb., *adveniens.*

(3) * Corb. et Colb., *nulla penitus metricæ conveniunt ratione.* — Chilperici eloquentiam et in litteras propensionem laudat Fortunatus lib. XI, carm. I. Nihil de ejus operibus superest, præter aliquot versus in honorem sancti Germani Parisiensis episcopi, quos Aimoinus refert, III, 16. Eos tamen a Fortunato compositos putat Brouverus, nec alii tantæ antiquitatis esse putant. Sedulius sub Theodosio Romæ claruit; quem poetæ christiani imitari studuerunt. (Ruin.)

(4) * Corb., Colb. et Cam., *quarum characteres ii sunt.* — Hos characteres, prout in cod. Corb. omnium antiquissimo habentur, repræsentavimus. (* Nisi quod ⺁ magis accedit ad hanc formam, χ.)

epistolas in universas civitates regni sui, ut sic pueri docerentur; ac libri antiquitus scripti, planati pumice rescriberentur.

XLVI. Agrœcula (1) autem, Cabillonensis episcopus, hoc obiit tempore : fuitque homo valde elegans ac prudens, genere senatorio. Multa in civitate illa ædificia fecit, domos composuit, ecclesiam fabricavit, quam (2) columnis fulcivit, variavit marmore, musivo

---

In Colb., *o* ω, *ae* Ψ; y, quæ per medium lineola transversa secatur, (* sed videtur fuisse pro Ψ). *The*, z. *uui* Δ. Regm., o *u*. y *the*. z *y uui*. Bec., Θ *ccc*. Ψ ae. z *the*, et post litteras incognitas *vui*. * In Reg. *B*, ω *u ae y thae zuvia*, quod sic interpretandum : ω exprimitur per ω *ae* per *y*, *thae* vel *the* per *z*, *uvi*, per A. (A autem pro Δ.) Cam., ω Θ, *ae* ⸸ *the z uvi* Δ. — Idem Gregorii caput in veteri canonum et professionum fidei collectione, ex cod. Colbertino ab annis circiter 800, scripto habetur, ubi eædem litteræ eodem fere modo ac in cod. Corb. exaratæ sunt, nisi quod ultima littera sit a, *uiui*. Hos characteres plerique editi per litteras græcas expresserunt ω seu *O* Ψ Z Π. In Aimoini edit. in lib. III, cap. 41, χ ch, θ the, φ ph, ubi codex S. Germani a Pratis ab ann. circiter 400 scriptus habet Ψ *ae*, T *the*, am *u*. Cæterum hæ litteræ eamdem fortunam expertæ sunt atque illæ quæ olim a Claudio imp. adinventæ fuerant (Suet. Claud., 41. Tacit., Annal., XI, 14), id est simul cum suo auctore perierunt (Ruin.) * Non absurde tamen excogitaverat Chilpericus quomodo novis litteris quosdam Teutonicæ linguæ sonos prorsus a latinis discrepantes exprimeret.

(1) Hoc caput deest in Vatic., Corb. et Colb. [Deest etiam in Dub. sicut et quatuor capita sequentia. Clun., *Agricola*] * Desunt in Reg. *B* et Camer.

(2) Regm., *quam vario ornatu decoravit. Hic magnæ fuit abstinentiæ, ita ut nunquam in die ederet, nisi semel, et hoc cœna vocabatur, in qua sic tempore veris sedebat, etc.* Forte pro *temporive*, legendum est *temporius*, ut habent codd. scripti in regula S. Benedicti, cap. 11. Musivum autem, de quo hic et passim Gregorius, est opus tessellis ita contextum, ut varias figuras repræsentet, quod apud veteres in magno fuit pretio : nostris dicitur, *ouvrage à la mosaïque*. De his

depinxit. Magnæ autem abstinentiæ fuit : nam numquam prandio usus est, nisi tantum cœna; ad quam sic temporive residebat, ut sole stante consurgeret. Humanitatis exiguæ, facundiæ vero magnæ erat. Obiit autem episcopatus anno quadragesimo octavo, ævi autem octogesimo tertio (1). Cui Flavius referendarius Guntchramni regis, successit.

XLVII. Eo (2) tempore et Dalmatius, Ruthenæ civitatis episcopus, migravit a sæculo, vir in omni sanctitate præcelsus, abstinens vel a cibis, vel a concupiscentis carnis; valde eleemosynarius, et cunctis humanus; in oratione et vigiliis satis stabilis. Ecclesiam construxit; sed dum eam ad emendationem sæpius destruxit, incompositam dereliquit. Post cujus obitum multi, ut fit, episcopatum expetunt. Transobadus (3) vero presbyter, qui quondam archidiaconus ejus fuerat, maxime in hoc intendebat, fidus quod filium suum cum Gogone, qui tunc regis erat nutritius (4), commendaverat. Condiderat autem episcopus

---

egregium volumen Romæ edidit vir illustr. Johannes Ciampinus. Vide et Bergerium, lib. III, de Viis pub. Imp.

(1) Ejus festum celebrat martyrolog. Rom. die 17 martii. Interfuit concil. Aurelian. III, IV et V, Arvernensi II, Paris. II, et Lugdun. III. Vide lib. de Gloria Confessorum, cap. 85 et 86; et Bolland., ad 17 mart. Agricolam laudat Fortunat. III, 22, quod tamen de Agricola Nivernensi episc. intelligit Cointius. (Ruin.)

(2) Hoc caput deest in Vatic., Corb. et Colb. Dalmatius subscripsit Concil. Arvern., ann. 535, et Aurelian. IV, an. 541. Memoratur in martyrolog. Gallicano 13 novembris.

(3) [Clun., *Trasobaldus.*] Regm. et Bec., *Transobaldus.... fisus.... cum Gorgone.* De Gogone, vide lib. VI, cap. 1.

(4) *Nutritius* hic videtur eodem sensu accipiendus quo *conviva regis*, in lege salica, tit. XLIII, §. 6. Ad regiam mensam accumbere summæ dignitatis erat argumentum.

testamentum, in quo regis exenium (1), qui post ejus obitum acciperet, indicabat, adjurans terribilibus sacramentis, ut in ecclesia illa non ordinaretur extraneus, non cupidus, non conjugali vinculo nexus, sed ab his omnibus expeditus, qui in solis tantum dominicis laudibus degebat, substitueretur. Transobadus autem presbyter epulum in ipsa urbe clericis præparat. Residentibus autem illis, unus presbyterorum cœpit antistitem memoratum impudicis blasphemare sermonibus; et usque ad hoc erupit, ut eum delirum et fatuum nominaret. Hæc eo dicente, pincerna poculum oblaturus advenit. At ille acceptum dum ori proximat, tremere cœpit, laxatoque de manu calice, super illum (2), qui sibi erat proximus, caput reclinans, reddidit spiritum. Ablatusque ab epulo ad sepulcrum, humo contectus est. Post hæc relecto testamento antistitis in præsentia Childeberti regis ac procerum ejus, Theodosius (3), qui tunc archidiaconatu urbis illius potiebatur, episcopus ordinatus est.

XLVIII. Audiens (4) autem Chilpericus omnia mala, quæ faciebat Leudastes ecclesiis Turonicis et omni populo, Ansovaldum (5) illuc dirigit : qui veniens ad festivitatem sancti Martini, data nobis et populo

(1) Sic iidem codd. cum Bad. et quidem recte : cæteri vero *regi Sexenium*. Non enim episcopus Sexenium sibi successorem delegerat, sed indicavit conditiones, quibus ille episcopatus, quem *exenium*, seu *xenium regis* appellat, conferri deberet. [Clun, *exenium quod.*]

(2) Alias, *super alium*. [Ita Clun.]

(3) Regm., *Theodus*. [Clun., *Theodous.*] De hoc et aliis hic memoratis, lib. VI, cap. 38.

(4) Deest hoc caput in Corb. — De Leudaste, supra, cap. 14.

(5) Regm., *Ansoaldum*.

optione, Eunomius in comitatum erigitur (1). Denique Leudastes cernens se remotum, ad Chilpericum dirigit, dicens : « Usque nunc, o piissime rex, custodivi civitatem Turonicam : nunc autem, me ab actione remoto, vide (2) qualiter custodiatur. Nam « noveris quia Gregorius episcopus eam ad filium Sigiberti tradere destinat. » Quod audiens rex, ait : « Nequaquam, sed quia remotus es, ideo hæc adponis. » Et ille : « Majora, inquit, de te ait episcopus : « dicit enim reginam tuam in adulterio cum episcopo « Bertchramno misceri. » Tunc iratus rex, cæsum pugnis et calcibus, oneratum ferro recludi præcepit in carcere.

XLIX. Sed (3) quia liber finem postulat, narrare aliqua de ejus actionibus libet : sed prius videtur genus ac patriam moresque ordiri. Cracina (4) Pictavensis insula vocitatur, in qua a fiscalis vinitoris (5) servo, Leocadio nomine, nascitur. Exinde ad servitium arcessitus, culinæ regiæ deputatur. Sed quia lippis erat in adolescentia oculis, quibus fumi acerbitas non congruebat, amotus a pistillo promovetur ad cophi-

(1) [Clun., *eligitur.*]

(2) * *Vide* d. in Reg. *B* et Colb.

(3) Hoc caput, quod in plerisque codd. a præcedente non distinguitur, deest in Vatic., Corb. et Colb. * In Reg. *B* et Camer.

(4) Regm. et Bad., *Gracina.* Alteserra legendum esse censet *Eracina*, quo nomine designaretur Radina insula, *l'île de Ré*, ut scripsit Papirius Massonus in descriptione fluviorum. Hinc Valesius mallet legi *Cratina*, aut *Ratina.* Olim dicebatur *Herus* seu *Herio* insula, quæ oræ Pictavensi adjacet.

(5) Bad., *a fiscalis multoris.* Regm. [et Clun.,] *fiscalis veneto servo.*

num (1). Sed dum inter fermentatas massas se delectari consimulat, servitium fugam iniens dereliquit. Cumque bis aut tertio reductus a fugæ (2) lapsu teneri non posset, auris unius incisione multatur. Dehinc cum notam inflictam corpori occulere nulla auctoritate valeret, ad Marcovefam reginam, quam Charibertus rex nimium diligens (3), in loco sororis thoro adsciverat, fugit. Quæ, libenter eum colligens, provoeat (4), equorumque meliorum deputat esse custodem. Hine jam, obsessus vanitate ae superbiæ deditus, eomitatum ambit stabulorum (5) : quo aecepto, cunetos despieit ae postponit; inflatur vanitate, luxuria dissolvitur, cupiditate succenditur, et in causis patronæ alumnus proprius hue illueque defertur. Cujus post obitum refertus prædis, loeum ipsum cum rege Chariberto, oblatis muneribus, tenere eœpit. Post hæe, peccatis populi ingruentibus, comes Turonis destinatur : ibique se amplius honoris gloriosi supereilio jactat; ibi se exhibet rapacem prædis, turgidum rixis, adulteriis lutulentum : ubi seminando discordias et inferendo calumnias, non modicos thesauros adgregavit. Post obitum vero Chariberti, cum in Sigiberti sortem civitas illa venisset, transeunte eo ad Chilpericum, omnia quæ inique adgregaverat a fidelibus nominati regis direpta sunt. Pervadente igitur Chilperieo rege per Theodobertum filium urbem Turo-

(1) Id est, e coquo fit pistor.

(2) [Clun., *fuga elapsus.*]

(3) Vide supra, lib. IV, cap. 26.

(4) Id est, promovet, ut ex aliis Gregorii locis patet.

(5) Comes-stabuli equorum principis curam habebat : quæ dignitas, postea militaris facta, multum accrevit. (Ruin.)

nicam (1), cum jam ego Turonis advenissem, mihi a Theodoberto strenue commendatur, ut scilicet comitatu quem prius habuerat potiretur. Multum se nobis humilem subditumque reddebat, jurans sæpius, super sepulcrum sancti antistitis, numquam se contra rationis ordinem esse venturum, seque mihi, tam in causis propriis, quam in ecclesiæ necessitatibus, in omnibus esse fidelem. Timebat enim, quod postea evenit, ne urbem illam iterum rex Sigibertus in suum dominium revocaret. Quo defuncto, succedente iterum Chilperico in regnum, iste in comitatum accedit. Adveniente autem Turonis Merovecho, omnes res ejus usquequaque diripuit. Sed dum Sigibertus duos annos Turonis tenuit, hic in Britanniis latuit. Qui adsumto, ut diximus, comitatu, in tali levitate elatus est, ut in domo ecclesiæ cum thoracibus atque loricis, præcinctus pharetra, et contum manu gerens, capite galeato ingrederetur : de nullo securus, quia omnibus erat adversus (2). Jam si in judicio cum senioribus, vel laicis, vel clericis resedisset, et vidisset hominem justitiam prosequentem, protinus agebatur in furias, ructabat convicia in cives; presbyteros manicis jubebat extrahi, milites fustibus verberari; tantaque utebatur crudelitate ut vix referri (3) possit. Discedente autem Meroveeho, qui res ejus diripuerat, nobis calumniator exsistit, adserens fallaciter Merovechum nostro usum consilio ut res ejus auferret. Sed post inlata (4) damna, iterat iterum sacramenta pallam-

(1) Vide lib. IV, cap. 48.
(2) Regm., *contrarius. Nam.*
(3) Idem codex, *vix ferre possit.*
(4) [Clun., *post inlata dona.*]

que (1) sepulcri beati Martini fidejussorem donat, se nobis numquam adversaturum.

L. Sed (2), quoniam longum est per ordinem prosequi perjuria vel reliqua mala ejus, veniamus ad illud, qualiter me voluit iniquis ac nefariis calumniis subplantare, vel qualiter in eum ultio divina descendit, ut illud adimpleretur : *Omnis subplantans subplantabitur* (3); et iterum, *qui fodit foveam, incidet in eam* (4). Igitur post multa mala quæ in me meosque intulit, post multas direptiones rerum ecclesiasticarum, adjuncto sibi Riculfo presbytero, simili malitia perverso, ad hoc erupit, ut diceret me crimen in Fredegundem reginam dixisse; adserens, si archidiaconus meus Plato, aut Gallienus (5) amicus noster subderentur pœnæ, convincerent me utique hæc locutum. Tunc rex iratus, ut supra diximus (6), jussit eum, pugnis calcibusque cæsum, oneratum catenis recludi in carcerem. Nam Riculfum clericum (7) se habere dicebat, per quem hæc locutus fuisset. Hic vero Riculfus subdiaconus, simili levitate perfacilis, ante hunc annum, consilio cum Leudaste de hac causa habito, causas offensionis requirit, quibus scilicet, me offenso, ad

(1) Id est tapetem, quo beati antistitis sepulcrum tegebatur; quæ vox frequenter apud Gregorium occurrit (Ruin.). Vide supra, cap. 14.

(2) Hoc caput deest in Corb. et Colb. * In Reg. *B*, et Cam.

(3) Jerem., IX, 4.

(4) Prov., XXVI, 27.

(5) Cod. Regm., *Ioislenus*, infra tamen in eod. codice dicitur *Gallienus*.

(6) Cap. 48.

(7) Regm. [et Clun.,] *presbyterum*. — Porro in hac narratione duo sunt nomine Riculfi : alter presbyter, alter vero subdiaconus seu clericus dictus, uterque Gregorio infensus.

Leudastem transiret : nactusque (1), tandem ipsum adivit, ac per menses quatuor dolis omnibus ac muscipulis præparatis, ad me cum ipso Leudaste revertitur, deprecans ut eum debeam recipere excusatum. Feci, fateor, et occultum hostem publice in domum suscepi. Discedente vero Leudaste, ipse se pedibus meis sternit, dicens : « Nisi succurras velociter, periturus sum. Ecce, instigante Leudaste, locutus sum « quod loqui non debui. Nunc vero aliis me regnis « emitte : quod nisi feceris, a regalibus comprehensus, « mortales pœnas sum luiturus. » Cui ego aio : « Si « quid incongruum rationi effatus es, sermo tuus in « caput tuum erit; nam ego alteri te regno non mit- « tam, ne suspectus habear coram rege. » Post ista Leudastes exstitit accusator ejus, dicens se sermones jam dictos a Riculfo audisse subdiacono. At ille iterum vinctus, relaxato Leudaste, custodiæ deputatur, dicens Gallienum eadem die et Platonem archidiaconem (2) fuisse præsentes, cum hæc est episcopus elocutus. Sed Riculfus presbyter, qui jam promissionem de episcopatu a Leudaste habebat, in tantum elatus fuerat, ut magi Simonis superbiæ æquaretur. Qui tertio aut eo amplius mihi sacramentum super sepulcrum sancti Martini dederat, in die sexta Paschæ in tantum me conviciis et sputis egit ut vix manibus temperaret,

---

(1) [Clun., *Nannetisque tandem.*]

(2) Sic Regm. Bad., *archidiaconum*. Cæteri cum Bec., *archidiaconos*. Gallienus tamen supra non dicitur archidiaconus. Unde ex hoc loco inferre non licet plures in ecclesia Turonensi archidiaconos tunc exstitisse. Archidiaconos memorat S. Remigius in epist. ad Falconem. Plato postea fuit episcopus Pictavensis, de quo ad lib. IV, de Mirac. S. Martini, cap. 32.

fidus scilicet doli quem præparaverat. In crastina autem die, id est sabbati in ipso Pascha, venit Leudastes in urbem Turonicam, adsimulansque aliud negotium agere, adprehensos Platonem archidiaconem et Gallienum in vincula connectit; catenatosque ac exutos veste jubet eos ad reginam deduci. Hæc ego audiens, dum in domo ecclesiæ residerem, mœstus turbatusque, ingressus oratorium, Davidici carminis sumo librum, ut scilicet apertus aliquem consolationis versiculum daret. In quo ita repertum est: *Eduxit eos in spe, et non timuerunt: et inimicos eorum operuit mare* (1). Interea ingressi in fluvium super pontem qui duabus lintribus tenebatur, navis illa, quæ Leudastem vehebat, demergitur (2); et nisi nandi fuisset adminiculo liberatus, cum sociis forsitan interisset. Navis vero alia, quæ huic innexa erat, quæ et vinctos vehebat, super aquas, Dei auxilio, elevatur. Igitur deducti ad regem qui vincti fuerant, incusantur instanter, ut capitali sententia finirentur. Sed rex recogitans, absolutos a vinculo in libera custodia (3) reservat inlæsos. Ad civitatem vero Turonicam Berulfus dux cum Eunomio comite fabulam fingit, quod Guntchramnus rex capere vellet Turonicam civitatem; et idcirco, ne aliqua negligentia accederet, « oportet (4), ait, urbem « custodia consignari. » Ponunt portis dolose custodes, qui civitatem tueri adsimulantes, me utique custo-

---

(1) Ps. LXXVII, 53.

(2) [Clun., *demergitur. Navis vero.* Media desunt.]

(3) Libera custodia dici volebat, quum reus, non in carcere, sed magistratui custodiendus committebatur, aut certe quando mitius agebatur cum eo (Ruin.). Vide supra, cap. 3.

(4) [Clun., *oportere ait urbem.*]

dirent. Mittunt etiam qui mihi consilium ministrarent ut occulte, adsumtis melioribus rebus ecclesiæ, Arvernum fuga secederem : sed non adquievi. Igitur rex, arcessitis regni sui episcopis, causam diligenter jussit exquiri. Cumque Riculfus clericus sæpius discuteretur occulte, et contra me vel meos multas fallacias promulgaret, Modestus quidam, faber lignarius, ait ad eum : « O infelix, qui contra episcopum tuum tam « contumaciter ista meditaris ! Satius tibi erat silere, « et petita venia episcopi gratiam impetrares. » Ad hæc ille clamare cœpit voce magna, ac dicere : « En « ipsum, qui mihi silentium indicit, ne prosequar « veritatem : en reginæ inimicum, qui causam crimi« nis ejus non sinit inquiri. » Nuntiantur protinus hæc reginæ. Adprehenditur Modestus, torquetur, flagellatur; et in vincula compactus custodiæ deputatur. Cumque inter duos custodes catenis et in cippo teneretur vinctus, media nocte dormientibus custodibus, orationem fudit ad Dominum, ut dignaretur ejus potentia miserum visitare; et qui innocens conligatus fuerat, visitatione Martini præsulis ac Medardi absolveretur. Mox disruptis vinculis, confracto cippo, reserato ostio, sancti Medardi basilicam, nocte nobis vigilantibus, introivit (1). Congregati igitur apud Brennacum villam episcopi, in unam domum residere jussi sunt. Dehinc adveniente rege, data omnibus salutatione ac benedictione accepta, resedit. Tunc Bertchramnus Burdegalensis civitatis episcopus, cui hoc

(1) Id itaque apud Suessionas contigit, a qua urbe Brennacum tribus circiter leucis distat. Fortunatus carmen 1, libri IX, cecinit in Chilperici laudem, eo ipso tempore quo habita fuit hæc synodus Brennacensis. (Ruin.)

cum regina crimen impactum fuerat, causam proponit, meque interpellat, dicens a me sibi ac reginæ crimen objectum. Negavi ego in veritate me hæc locutum; et audisse quidem hæc alios, me non excogitasse (1). Nam extra domum rumor (2) in populo magnus erat, dicentium : « Cur hæc super sacerdotem « Dei objiciuntur? cur talia rex prosequitur? num- « quid potuit episcopus talia dicere vel de servo? Heu, « heu, Domine Deus, largire auxilium servo tuo. » Rex autem dicebat : « Crimen uxoris meæ meum ha- « betur opprobrium. Si ergo censetis ut super epi- « scopum testes adhibeantur, ecce adsunt. Certe si « videtur ut hæc non fiant, et in fidem episcopi com- « mittantur, dicite; libenter audiam quæ jubetis. » Mirati sunt omnes regis prudentiam vel patientiam simul. Tunc cunctis dicentibus : « Non potest persona « inferior super sacerdotem credi, » restitit ad hoc causa, ut dictis missis in tribus altaribus, me de his verbis exuerem sacramento (3). Et licet canonibus essent contraria, pro causa tamen regis impleta sunt. Sed nec hoc (4) sileo, quod Riguntis regina (5), condolens

(1) Sic interpungendum forte, quod melius : *negavi.... me hæc locutum, et audisse quidem; hæc alios, me non exc....* (B. G.)

(2) [Clun., *foris domum rumor populi.*]

(3) Ex hoc loco nonnulli colligunt Gregorium ter missam una die celebrasse, quem tamen alii ita interpretantur, ut Gregorius sese, post celebratam missam, sacramento ad tria altaria de sua innocentia præstito, a crimine impacto exuerit (Ruin.). Nos autem priorum sententiæ adstipulamur.

(4) [Clun., *sed ne hoc sileam.*]

(5) Rigunthis Chilperici et Fredegundæ filia, de qua sæpius infra agetur, ob id dicta regina, quia ex rege nata · ut videre fuit lib. III, cap. 22, et lib. IV, cap. 13.

doloribus meis, jejunium cum omni domo sua celebravit, quousque puer nuntiaret me omnia sic implesse ut fuerant instituta. Igitur regressi sacerdotes ad regem, aiunt : « Impleta sunt omnia ab episcopo « quæ imperata sunt, o rex. Quid nunc ad te, nisi ut, « cum Bertchramno accusatore fratris, communione « priveris? » Et ille : « Non, inquit, ego nisi audita « narravi. » Quærentibus illis quis hæc dixerit? respondit se hæc a Leudaste audisse. Ille autem secundum infirmitatem vel consilii vel propositionis suæ, jam fugam inierat. Tunc placuit omnibus sacerdotibus, ut sator scandali, infitiator reginæ, accusator episcopi, ab omnibus arceretur ecclesiis, eo quod se ab audientia subtraxisset. Unde et epistolam subscriptam aliis episcopis qui non adfuerant transmiserunt. Et sic unusquisque in locum suum regressus est. Leudastes vero hæc audiens, basilicam sancti Petri Parisius expetiit. Sed cum audisset edictum regis, ut in suo regno a nullo colligeretur; et præsertim quod filius ejus, quem domi reliquerat, obiisset; Turonis occulte veniens, quæ (1) optima habuit in Biturico transposuit. Prosequentibus vero regalibus pueris, ipse per fugam labitur. Capta quoque uxor ejus in pagum Tornacensem exsilio retruditur. At Riculfus clericus ad interficiendum deputatur. Pro cujus vita vix obtinui; tamen de tormentis excusare non potui. Nam nulla res, nullum metallum tanta verbera potuit sustinere, sicut hic miserrimus. Ab hora tertia diei, revinctis post tergum manibus, suspensus ad arborem dependebat : ad horam vero nonam depositus, extensus ad

(1) [Clun, *quæ melius habuit.*]

trocleas cædebatur fustibus, virgis, ac loris duplicibus; et non ab uno vel duobus; sed quot accedere circa miseros potuissent artus, tot cæsores erant. Cum autem jam in discrimine esset, tunc aperuit veritatem, et arcana doli publice patefecit. Dicebat enim ob hoc reginæ crimen objectum, ut ejecta de regno, interfectis fratribus, a patre (1) Chlodovechus regnum acciperet, Leudastes ducatum : Riculfus vero presbyter, qui jam a tempore beati Eufronii episcopi amicus erat Chlodovechi, episcopatum Turonicum ambiret, huic Riculfo clerico archidiaconatu promisso. Nos vero, cum Dei gratia Turonis reversi, invenimus ecclesiam conturbatam per Riculfum (2) presbyterum. Nam hic sub Eufronio episcopo de pauperibus provocatus, archidiaconus ordinatus est. Exinde ad presbyterium admotus, recessit ad propria. Semper elatus, inflatus, præsumptuosus (3) : nam, me adhuc commorante cum rege, hic, quasi jam esset episcopus, in domum ecclesiæ ingreditur impudenter, argentum describit ecclesiæ, reliquasque res sub suam redigit

(1) Sic Regm. Nec aliud volebat Chlodoveus, quam Fredegundem novercam e regno pellere : sicque jam interfectis fratribus suis, Theodoberto et Meroveo, regnum fuisset adeptus. Editi vero cum Bec. habent *interfectis fratribus et patre*. Quasi patrem suum interficere cogitasset; quod parum veri simile est. Si enim Chilpericus fuisset interemptus, Chlodoveus frustra de Fredegunde pellenda deliberasset, cum jam ipse fuisset omnium dominus, eamque pro libitu pepulisset. [Clun., *interfectis fratribus Chlodovechus et patre.*] — * *Interfectis fratribus*, non de Theodoberto et Meroveo, sed de junioribus Fredegundæ natis, intelligendum censeo, quorum mors cap. 35, quidem narrata est; sed post synodum Brennacensem tantum contigit, cap. 51. Illi ergo per cædem submovendi erant ut Chlodoveus solus regnaret.

(2) [Clun., *a Riculfo presbytero.*]

(3) Regm., *semper idem in superbia, plenus omni nequitia. Nam.*

potestatem. Majores clericos muneribus ditat, largitur vineas, prata distribuit; minores vero fustibus plagisque multis, etiam manu propria adfecit, dicens : « Recognoscite dominum vestrum, qui victoriam de « inimicis obtinuit; cujus ingenium Turonicam urbem « ab Arvernis populis emundavit (1) : » ignorans miser, quod præter quinque episcopos, reliqui omnes qui sacerdotium Turonicum susceperunt, parentum nostrorum prosapiæ sunt conjuncti. Illud sæpe suis familiaribus dicere erat solitus, quod hominem prudentem non aliter, nisi in perjuriis, quis decipere possit. Sed cum me reversum adhuc despiceret, nec ad salutationem meam, sicut reliqui cives fecerant, adveniret, sed magis me interficere minitaretur; cum consilio comprovincialium eum in monasterium removeri præcipio. Cumque ibidem artius distringeretur, intercedentibus Felicis episcopi missis, qui memoratæ causæ fautor exstiterat, circumvento perjuriis abbate, fuga elabitur, et usque ad Felicem accedit episcopum : eumque ille ambienter colligit, quem exsecrari debuerat. Leudastes vero in Bituricum pergens, omnes thesauros quos de spoliis pauperum detraxerat secum tulit. Nec multo post, inruentibus Bituricis cum judice loci super eum, omne aurum argentumque, vel quod secum detulerat, abstulerunt, nihil ei nisi quod super se habuit relinquentes; ipsamque abstulissent vitam, nisi fuga fuisset elapsus. Resumtis dehinc viribus, cum aliquibus Turonicis iterum inruit super prædones suos; interfectoque uno, aliqua de rebus ipsis recepit, et in Turonicum

(1) Ed. Chesn., *emendavit*. Gregorius quippe erat Arvernus.

revertitur. Audiens hæc Berulfus dux, misit pueros suos cum armorum adparatu ad comprehendendum eum. Ille vero cernens se jam jamque capi, relictis rebus, basilicam sancti Hilarii Pictavensis expetiit. Berulfus vero dux res captas regi transmisit. Leudastes enim egrediebatur de basilica, et inruens in domos diversorum, prædas publicas exercebat. Sed et in adulteriis sæpe infra ipsam sanctam porticum (1) deprehensus est. Commota autem regina, quod scilicet locus Deo sacratus taliter pollueretur, jussit eum a basilica sancti ejici. Qui ejectus, ad hospites suos iterum in Bituricum expetiit, deprecans se occuli ab eis (2).

LI. Et licet de beati Salvii episcopi conlocutione superius (3) memorare debueram, sed quia mente excessit, esse sacrilegium (4) non arbitror, si in posterum scribatur. Igitur cum, vale post synodum memoratam regi jam dicto, ad propria redire vellemus, non ante discedere placuit, nisi hunc virum, libatis osculis (5), linqueremus. Quem quæsitum in atrio Brinnacensis domus repperi. Cui dixi quia jam eram ad propria rediturus. Tunc remoti paullulum, dum hinc inde sermocinaremur, ait mihi : « Videsne super hoc « tectum quæ ego suspicio? » Cui ego : « Video enim « supertegulum, quod nuper rex (6) poni præcepit. »

---

(1) Regm. [et Clun.,] *in ipsa basilica ante porticum.*

(2) Quo tandem modo perierit, vide libro sequenti, cap. 32.

(3) * Prima verba hujus capitis sensu carent, si recidantur ea quæ proxime antecedunt. — Vide cap. 45.

(4) * Corb., *sacrilegum.... scribam.* Colb., *sacrilegium* : sed ultimum *i* expunctum est.

(5) * Reg. *B* et Colb., *oculis.*

(6) * Reg. *B, nuper exponi pr.*

Et ille : « Aliud, inquit, non adspicis? » Cui ego : « Nihil aliud, inquam (1), video. » Suspicabar enim quod aliquid localiter loqueretur. Et adjeci : « Si « tu aliquid magis cernis, enarra. » At (2) ille, alta trahens suspiria, ait : « Video ego (3) evaginatum iræ « divinæ gladium super domum hanc dependentem. » Verumtamen non fefellit dictio sacerdotem : nam post dies viginti, duo filii regis, quos superius mortuos scripsimus (4), obierunt.

Explicitus est (5) *liber quintus, finitus in anno quinto Childeberti regis.*

---

(1) * *Inquam* deest in Corb., Reg. *B* et Colb.

(2) * Corb. et Colb., *et ille.*

(3) * Reg. *B* et Colb., *video enim evag.*

(4) Cap. 35.

(5) [Clun., *explicit liber.*] *Sic Corb. Hæc omnia desunt in Reg. *B* et Colb.

LIBER SEXTUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEXTI.

Expliciunt capitula. Incipit liber sextus, inchoatus ab anno sexto Childeberti regis (1).

I. Anno igitur sexto regni sui (2), Childebertus rex, rejecta pace Guntchramni regis, cum Chilperico conjunctus est. Non post multum tempus Gogo (3) moritur, in cujus locum Wandelinus (4) subrogatur. Mummolus a regno Guntchramni fuga dilabitur, et se infra murorum Avennicorum munitionem concludit. Apud Lugdunum synodus episcoporum conjungitur (5), diversarum causarum altercationes incidens, negligentioresque judicio damnans. Synodus ad regem revertitur, multa de fuga Mummoli ducis, nonnulla de discordiis tractans.

---

(1) Ex ms. Corb. — Omisimus titulum qui suberat *Prologus*, qui nempe deest in Corb.; et revera nullus est prologus.

(2) Anno 581.

(3) Is est qui lib. v, cap. 47, dicitur nutritius regis, et quidem lib. VIII, cap. 22, *Wandelinus nutritor regis* obiisse memoratur. Unde liquet hic nutritium eodem sensu intelligendum esse quo nutritorem.

(4) * Corb., *Vandelenus*. Cam., *Vandolenus*.

(5) Ea est Lugdunensis III, ut videtur, licet anno Guntramni 22, congregata dicatur in inscriptione, id est ann. 583. Childeberti octavo. Mummoli fugam hoc ipso anno 581, memorat Marius. (Ruin.)

II. Interea legati Chilperici regis, qui ante triennium ad Tiberium imperatorem abierant, regressi sunt non sine gravi damno atque labore. Nam cum Massiliensem portum propter regum discordias adire ausi non essent, Agathæ (1) urbem, quæ in Gotthorum regno sita est, advenerunt. Sed priusquam litus adtingerent, navis acta vento, impulsa terris in frusta minuitur. Legati vero cum pueris, se (2) in periculo cernentes, arreptis tabulis, vix ripæ relati sunt, multis puerorum amissis; sed plurimi evaserunt. Res autem quas undæ litori invexerant (3), incolæ rapuerant : ex quibus quod melius fuit recipientes, ad Chilpericum regem retulerunt. Multa tamen ex his Agathenses secum retinuerunt. Tunc ego Novigentum (4) villam ad occursum regis abieram : ibique nobis rex missorium (5) magnum, quod ex auro gemmisque fabricaverat in quinquaginta librarum pondere, ostendit, dicens : « Ego hæc ad exornandam atque nobilitandam Francorum gentem feci. Sed et plurima adhuc, « si vita comes fuerit, faciam. » Aureos etiam singularum librarum pondere, quos imperator misit,

---

(1) Sic Corb, Colb. et Cam. Alii vero *Agathen* : urbs est episcopalis notissima, vulgo *Agde*, sub Narbone metropoli, in Septimania. * Supra Cam., *Marsiliensim*.

(2) * Colb., Reg. *B*, *cum pueris esse in....*

(3) * Corb., *unda.... invexerat, incolæ rapuerunt*. Cam., *unda.... invexerat*. Reg. *B*, *qua funda littoris invex*. — Infra, *quæ melius fuit*. Colb. habebat ut Reg. *B*. Sed correctum est in *quas unda littori*.

(4) Ex capit 5, patet hic Gregorium loqui de villa Parisiis proxima, sive illa sit quæ *Saint-Cloud*, sive illa quæ *Nogent-sur-Marne* dicitur.

(5) Missorium vocabant pelvim seu discum; aliqui eo nomine concham designatam volunt, nonnulli abacum cum omni supellectile.

ostendit, habentes ab una parte iconem (1) imperatoris pictam, et scriptum in circulo, TIBERII. CONSTANTINI. PERPETUI. AUGUSTI : ab alia vero parte habentes quadrigam et ascensorem, continentesque scriptum, GLORIA. ROMANORUM. Multa autem et alia ornamenta, quæ a legatis sunt exhibita, ostendit.

III. Denique cum apud eamdem villam commoraretur, Egidius, Remensis episcopus, cum primis Childeberti proceribus in legationem ad Chilpericum regem venit; ibique conlocutione facta ut, ablato Guntchramni regis regno, hi se conjungere debeant in pace, ait Chilpericus rex : « Filii mihi, peccatis « increscentibus, non remanserunt, nec mihi nunc « alius superest heres, nisi fratris mei Sigiberti (2) « filius, id est Childebertus rex : ideoque in omnibus « quæ laborare potuero hic heres exsistat; tantum « dum advixero liceat mihi sine scrupulo aut disceptatione cuncta tenere. » At illi, gratias agentes, pactionibus subscriptis (3), ea quæ locuti fuerant firmaverunt, et ad Childebertum cum magnis muneribus sunt regressi. Quibus discedentibus, Chilpericus rex Leudovaldum (4) episcopum cum primis regni sui direxit. Qui dato susceptoque sacramento (5), pactionibusque firmatis, munerati (6) regressi sunt.

---

(1) * Corb., *hiconam*. Colb. et Reg. *B*, *igonam*. Cam., *icona*.

(2) Dub., *Sigoberthi*.

(3) * Corb., Reg. *B*, *pactionem subscriptis*.

(4) Corb., *Leodoaldum*, Bajocensem, ut videtur, de quo infra lib. IX, cap. 13, aut Abrincensem, qui tunc quoque vivebat.

(5) Alii codd. excepto Corb. * et Cam. habent *susceptoque de pace sacramento*. [Clun., *data susceptaque de pace sacramenta*.] * Sic Reg. *B* et Colb.

(6) * Corb., *muneribus adeptis*. Cam., *cum muneribus regr....*

IV. Lupus vero, dux Campanensis (1), cum jam diu ab adversis fatigaretur et spoliaretur assidue, et præsertim ab Ursione et Bertefredo (2), ad extremum conventione facta ut occideretur, commoverunt exercitum contra cum. Quod cernens Brunichildis regina, condolens fidelis sui insecutiones injustas, præcingens se viriliter, inrupit medios hostium cuneos, dicens : « Nolite, o viri, nolite malum hoc facere; nolite per« sequi innocentem; nolite pro uno homine commit« tere prælium, quo solatium regionis intereat. » Hæc illa loquente, respondit Ursio : « Recede a nobis, o « mulier. Sufficiat tibi sub viro tenuisse regnum; « nunc autem filius tuus regnat, regnumque ejus non « tua sed nostra tuitione salvatur. Tu vero recede a « nobis, ne te ungulæ equorum nostrorum cum terra « confodiant. » Hæc et alia cum diutissime inter se protulissent, obtinuit reginæ industria ne pugnarent. Tamen ab illo loco discedentes, inruerunt in domos Lupi; et, direpto omni præsidio (3), fingentes se illud in thesauro regis recondere, suis eum domibus intulerunt, intendentes Lupo minas, atque dicentes : « Vivus virtutem nostram (4) non evadet. » At ille cernens se in discrimine, tutata infra urbis Lugduni

(1) Regm. [et Clun.], *Campaniensis*. Bad., *Campaniæ* : quæ voces eamdem provinciam designant notissimam. Et infra pro *adversis*, quæ lectio est Corb. et Colb., alii babent, *diversis* : [ita Clun.] * Reg. *B*, *diu adversis*.

(2) Corb., *Berathfrido*. * Colb. et Reg. *B*, *Berahtfrido*.

(3) Præsidium est pecunia, quæ auxilii causa seponitur; vel locus secretior, ubi ejusmodi pecunia servatur, ex *L. Si chorus*, §. 1, *de Legat.* 3. Præsidium non semel Plautus usurpat pro pecunia.

(4) * Corb., Colb., Reg. *B*, Cam., *virtuti nostræ*.

Clavati (1) muros conjuge sua, ad Guntchramnum regem confugit. A quo benigne susceptus cum eo latuit, exspectans ut Childebertus ad legitimam perveniret ætatem.

V. Igitur Chilpericus rex, cum adhuc apud supradictam villam moraretur, impedimenta moveri præcipiens, Parisius venire disponit. Ad quem cum jam valedicturus accederem, judæus quidam, Priscus nomine, qui ei ad species coemendas familiaris erat, advenit. Cujus cæsarie rex blande adprehensa manu, ait ad me, dicens : « Veni, sacerdos Dei, et impone « manum super eum. » Illo autem (2) renitente, ait rex : « O mens dura, et generatio semper incredula, « quæ non intelligit Dei filium (3) sibi prophetarum « vocibus repromissum ; non intelligit ecclesiastica « mysteria in suis sacrificiis figurata. » Hæc eo dicente, judæus ait : « Deus non eget conjugio (4), neque prole « ditatur, neque ullum consortem regni habere patitur, « qui per Moysen ait : *Videte, videte quia ego sum Do-« minus, et absque me non est Deus* (5). *Ego occidam « et ego vivere faciam; percutiam, et ego sanabo* (6). » Ad hæc rex ait : « Deus ab spiritali utero Filium genuit « sempiternum, non ætate juniorem, non potestate

(1) * Corb., Colb., Reg. *B*, *Lugdunæ Clavatæ*. [Dub., *tutatam urbis Lugdonæ Clavatæ muris conjugem suam.*] — Postea Laudunum dicta est, vulgo *Laon*.

(2) * Corb., Colb., Reg. *B*, Cam., *illo quoque renit....* Supra, Cam., *impone manus*.

(3) In Corb. desunt hæc verba *Dei filium*, et infra deest vox *conjugio*. Bec., pro *ecclesiastica mysteria*, habet *divina mysteria*.

(4) * *Conjugio* deest in Corb. et Cam.

(5) Casin., *non est alius*.

(6) Deuter., XXXII, 39.

« minorem, de quo ipse ait : *Ex utero ante luciferum* « *genui te* (1). Hunc ergo, ante sæcula natum, in novis- « simis sæculis mundo misit sanatorem, sicut ait pro- « pheta tuus : *Misit Verbum suum, et sanavit eos* (2). « Quod autem ais, quia ipse non generet, audi prophe- « tam tuum dicentem ex voce Dominica : *Numquid* « *ego, qui alios parere facio, ipse non pariam* (3)? « hæc enim de populo, qui in eum per fidem renasci- « tur, ait. » Ad hæc judæus respondit : « Numquid « Deus homo fieri potuit, aut de muliere nasci, ver- « beribus subdi, morte damnari ? » Ad hæc rege ta- cente, in medium me ingerens, dixi : « Ut Deus, Dei « filius, homo fieret, non suæ, sed nostræ necessi- « tatis exstitit causa. Nam captivum peccato hominem, « et diaboli servituti subjectum redimere non potue- « rat, nisi hominem adsumsisset. Ego vero non de « evangeliis et apostolo, quæ non credis, sed, de tuis « libris testimonia præbens, proprio te mucrone con- « fodiam, sicut quondam David Goliam legitur tru- « cidasse. Igitur quod Deus homo futurus esset, audi « prophetam tuum : *Et Deus*, inquit, *et homo, et* « *quis cognovit eum* (4)? et alibi : *Hic est Deus noster,* « *et non reputabitur alius præter eum; qui invenit* « *omnem viam scientiæ, et dedit illam Jacob puero* « *suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus* « *est et cum hominibus conversatus est* (5). Quod au- « tem de virgine nascitur, audi similiter prophetam

(1) Ps. cix, 3.
(2) Ps. cvi, 20.
(3) Isai, lxvi, 9.
(4) Hæc verba nusquam in Vulgata nostra reperiuntur.
(5) Baruch, iii, 36, 37, 38.

« tuum dicentem : *Ecce virgo in utero concipiet, et* « *pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel,* « *quod est interpretatum, nobiscum Deus* (1). Quod « verberibus subdi, quod clavis adfigi deberet, et aliis « quoque injuriis subjacere vel adfici, alius propheta « ait : *Foderunt manus meas et pedes meos : diviserunt* « *sibi vestimenta mea, etc.* (2), et iterum, *Dederunt* « *in escam meam fel, et in siti mea* (3) *potaverunt* « *me aceto.* Et quod per ipsum crucis patibulum la- « bentem mundum et diaboli ditioni subjectum res- « titueret in regno suo, idem David ait, *Dominus* « *regnavit a ligno* (4). Non quod antea non regnaverit « apud Patrem, sed super populum quem a diaboli « servitute liberaverat rude regnum (5) accepit. » Judæus ad hæc respondit : « Quæ Deo fuit necessitas, « ut ista pateretur ? » Cui ego : « Jam dixi tibi, Deus « hominem creavit innoxium; sed astu serpentis cir-

(1) Corb., *quod interpretatum, nobiscum est Deus.* Regm., *accipiet,* pro *concipiet.* — Isai, VII, 14; Matth., I, 23. At Gregorius judæos ex judaicis libris confutare volens, male evangelii verba illis objicit.

(2) Ps. XXI, 17, 19.

(3) In Corb., deest *et in siti mea.* — Ps. LXVIII, 22.

(4) Ps. XCV, 10. Has voculas *a ligno* a Rabinis abrasas nonnulli conquesti sunt; et quidem non habentur in Vulgata (* nec in LXX interpretibus quales nunc habemus); sed plerique antiqui patres retinent. Certe in Gallicanis ecclesiis antiquis receptas fuisse probatur non solum ex hoc Gregorii textu, et ex hymno Fortunati de sancta Cruce, sed etiam ex psalterio in purpureis membranis, litteris argenteis aureisque exarato, quod olim usui fuit beato Germano Parisiensi episcopo, ac in nostro monasterio S. Germani a Pratis inter pretiosa antiquitatis cemelia asservatur, in quo hæc eadem verba leguntur. (Ruin.) * Hic codex etiam nunc exstat in Regia Bibliotheca servatus

(5) Regm., *liberaverat rudem, ligno.* * Corb., Reg. *B*, *rudem.* In Colb., *m* erasum est.

« cumventus (1), prævaricator præcepti factus est : « et ideo a sede paradisi ejectus, mundanis laboribus « deputatus est : qui per mortem (2) unigeniti Dei « Christi Deo reconciliatus est Patri. » Judæus dixit : « Non poterat Deus mittere prophetas aut apostolos, « qui eum ad viam revocarent salutis, nisi ipse humi- « liatus fuisset in carne? » Ad hæc ego : « A principio « genus semper deliquit humanum, quem num- « quam (3) terruit nec submersio diluvii, nec incen- « dium Sodomæ, nec plagæ Ægypti, nec miraculum « maris Jordanisque divisio : qui semper legi Dei « restitit, prophetis non credidit; et non solum non « credidit, verum etiam ipsos prædicatores pœniten- « tiæ interemit. Ideo nisi ipse ad (4) eum descendisset « redimere, hæc explere non poterat alter. Cujus nos « nativitate renati, baptismo abluti, vulnere curati, « resurrectione erecti, ascensione glorificati sumus. « Quod autem morbis nostris mederi venturus erat, « propheta tuus ait : *Livore ejus sanati sumus* (5) : « et alibi, *Ipse peccata nostra portabit, et orabit pro* « *transgressoribus* (6) : et iterum, *Sicut ovis, ad occi-* « *sionem ductus est; et quasi agnus coram tondente* « *se* (7) *sine voce, sic non aperuit os suum. In humi-* « *liatione judicium ejus sublatum est. Generationem*

(1) * Colb., Reg. *B*, *circumscriptus*.

(2) * Corb., Colb., Cam., *qui morte unigeniti*.

(3) * *Quem* deest in Corb. — Colb., Reg. *B*, *quem non terruit*.

(4) * *Ad* deest in Corb., Colb. et Reg. *B*.

(5) Isai, LIII, 5.

(6) *Ibid.*, 11.

(7) [Clun., *coram tondente se obmutescit*, *sic.... in humilitate*.] — * Corb. et Colb , *se* deest. — Infra, in Corb., *enarravit*.

« *ejus quis enarrabit* (1)? *Dominus exercituum nomen ejus* (2). De hoc et Jacob ille, de cujus te jactas « venisse generatione, in illa filii sui Judæ benedic« tione, quasi ad ipsum Christum filium Dei loquens, « ait : *Adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis* « *Juda. De germine, fili mi, ascendisti. Recubans* « *dormisti quasi leo, quasi catulus leonis. Quis susci-* « *tabit* (3) *eum? Pulchriores oculi ejus vino, et dentes* « *ejus lacte candidiores* (4). *Quis*, inquit, *suscitabit* « *eum?* Et licet ipse dixerit : *Potestatem habeo po-* « *nendi animam meam, et potestatem habeo iterum* « *sumendi eam* (5); tamen Paulus apostolus ait : *Qui* « *non crediderit quod Deus illum suscitavit a mortuis,* « *salvus esse non poterit* (6). » Hæc et alia nobis dicentibus, numquam compunctus est miser ad credendum. Tunc rex, silente illo, cum videret eum his sermonibus non compungi, ad me conversus, postulat ut, accepta benedictione, discederet. Ait enim : « Dicam, inquit, tibi, o sacerdos, quod Jacob dixit « ad angelum qui ei loquebatur : *Non dimittam te,* « *nisi benedixeris mihi* (7). » Et hæc dicens, aquam manibus porrigi jubet. Quibus ablutis, facta oratione,

---

(1) Isai, LIII, 7, 8.

(2) *Ibid.*, LIV, 5.

(3) * In Corb., Colb. et Reg. *B*, hic et infra, *suscitavit*.

(4) Genes., XLIX, 8, 9, 12. Vulgata habet : *Ad prædam, fili mi, ascendisti*. Noster LXX interpretum textum transtulit.

(5) Johan., X, 18.

(6) Rom., X, 9.

(7) Genes., XXXII, 26. — Reges ab episcopis benedicebantur, ut passim Gregorius memorat. Hinc S. Hilarius contra Constantium scribens, ei exprobrat, *osculo sacerdotes excipis, caput benedictioni submittis, ut fidem calces*. (Ruin.)

accepto pane, gratias Deo agentes, et ipsi accepimus, et regi porreximus; haustoque mero, valedicentes discessimus. Rex (1) vero, ascenso equite, Parisius est regressus, cum conjuge et filia, et omni familia sua.

VI. Fuit autem apud urbem Nicensem, eo tempore, Hospitius reclausus, magnæ abstinentiæ, qui constrictus catenis ad purum corpus ferreis, induto (2) desuper cilicio, nihil aliud quam purum panem cum paucis dactylis comedebat. In diebus autem quadragesimæ, de radicibus herbarum ægyptiarum (3), quibus eremitæ utuntur, exhibentibus sibi negotiatoribus, alebatur. Et primum quidem jus (4) in quo coxerant hauriens, ipsas sumebat in posterum. Magnas enim per eum Dominus virtutes dignatus est operari. Nam quodam tempore (5), revelante sibi Spiritu sancto adventum Langobardorum in Gallias, hoc modo prædixit : « Venient, inquit, Langobardi in Gallias, et devastabunt « civitates septem, eo quod increverit malitia eorum « in conspectu Domini; quia nullus est intelligens, « nullus est requirens Deum (6), nullus est qui faciat « bonum, quo ira Dei placetur. Est enim omnis po-

---

(1) [*Rex vero*, usque ad finem capitis, desunt in cod. Clun.]

(2) [Clun., *indutus desuper cilicio.*]

(3) Ex hoc loco negotiatores Ægyptios, Gallias frequentasse colligitur, qui non solum herbas sed et chartam illam papyraceam adeo celebrem adferebant. Vide lib. v, cap. 5. (Ruin.)

(4) * *Jus* deest in Corb., Colb., Cam. et Reg. *B*. — Hic habet · *ipsa sumebat in potum.*

(5) Circa ann. 576

(6) * *Nullus e. r. Deum*, desunt in Reg. *B* et Colb.

« pulus infidelis, perjuriis deditus, furtis obnoxius, « in homicidiis promptus, a quibus nullus justitiæ « fructus ullatenus crescit (1). Non decimæ dantur, « non pauperes aluntur, non teguntur nudi, non pe- « regrini hospitio recipiuntur, aut cibo sufficienter « satiantur : ideo hæc plaga supervenit. Nunc autem « dico vobis : Congerite omnem substantiam vestram « infra murorum sæpta, ne a Langobardis diripiatur; « et vos ipsos in locis firmissimis communite. » Hæc eo loquente, omnes obstupefacti, et valedicentes, cum magna admiratione ad propria sunt regressi. Monachis quoque dixit : « Abscedite et vos a loco (2), « auferentes vobiscum quæ habetis : ecce enim appro- « pinquat gens quam prædixi. » Dicentibus autem illis : « Non relinquimus te, sanctissime pater, » ait : « Nolite timere pro me; futurum est enim ut inferant « mihi injurias, sed non nocebunt usque ad mortem. » Discedentibus autem monachis, venit gens illa; et dum cuncta quæ reperit vastat, pervenit ad locum, ubi sanctus Dei reclausus erat. At ille per fenestram turris ostendit se eis. Illi vero circumeuntes turrem, aditum per quem ingrederentur ad eum invenire non poterant. Tunc duo ascendentes detexerunt tectum, et videntes eum cinctum (3) catenis, indutumque cilicio,

---

(1) Sic * Colb., Reg. *B* et Corb., qui habet *nullatenus*. Cam., *nullatenus crescit*; alii vero [cum Clun.] *gliscit.... pauper alitur* et cetera in singulari numero; et sic habentur apud Paulum diaconum, lib. III Hist. Langob., cap. I, ubi Hospitii laudes ex Gregorio describit. De decimis solvendis, Conc. Matisc. II, ann. 585, can. 5. Fideles ad decimarum solutionem hortantur patres Conc. Turon. II, ann. 567, ad cladem avertendam, quæ imminebat.

(2) * Corb., *a loco isto*.

(3) * Colb., Reg. *B*, Cam., *vinctum catenis*.

dicunt : « Hic malefactor est, et homicidium fecit; « ideo in his ligaminibus vinctus tenetur : » vocatoque interprete, sciscitantur ab eo quid mali fecerit, ut tali supplicio artaretur. At ille fatetur se homicidam esse omnisque criminis reum. Tunc unus, extracto gladio ut in (1) caput ejus libraret, dextera in ipso ictu suspensa diriguit, nec eam ad se potuit revocare. Tunc gladium laxans, terræ dejecit. Hæc videntes socii ejus, clamorem in cœlum dederunt, flagitantes a sancto, ut, quid agi oporteret (2), clementer insinuaret. Ipse vero, imposito salutis signo, brachium sanitati restituit. Ille autem in eodem loco* conversus, tonsurato capite, fidelissimus monachus nunc habetur. Duo vero duces (3) qui eum audierunt, incolumes patriæ redditi sunt : qui vero contemserunt præceptum ejus, miserabiliter in ipsa Provincia (4) sunt defuncti. Multi autem ex ipsis a dæmoniis (5) correpti, clamabant : « Cur nos, sancte et beatissime, sic « crucias, et incendis? » sed imposita eis (6) manu, mundabat eos. Post hæc homo erat Andegavensis incola, qui per nimiam febrem eloquium pariter audi-

---

(1) * *In* deest in Corb., Colb. et Reg. *B*.

(2) * Corb., *agere potuerint*. Colb. et Reg. *B*, *agere poterant*. Cam., *quid agere poterint*.

(3) In Regm. *Duo vero qui eum adierunt*. Paulus tamen libro laudato cap. 2, habet *duo duces*.

(4) Etsi *Provincia* nomen commune hic possit haberi, certum est hæc in Provincia vetere Romana evenire, cujus Nicæa civitas erat, nempe in Alpium Maritimarum provincia; jamdudum episcopalis, licet in Notitia Imperii non legatur.

(5) * Corb., *demonibus*. In Colb, *demoniis* mutatum est in *demonibus*.

(6) * Cam., *imposita ejus manu*.

tumque perdiderat; et cum de (1) febre convaluisset, surdus permanebat ac mutus. Igitur (2) diaconus ex provincia illa Romam directus est, ut beatorum apostolorum pignera (3), vel reliquorum sanctorum qui urbem illam muniunt, exhiberet. Qui cum (4) ad parentes infirmi illius pervenisset, rogant ut eum sibi comitem itineris sumere dignaretur, confisi quod si beatissimorum apostolorum adiret sepulcra, protinus posset adsequi medicinam. Euntibus autem illis, venerunt ad locum ubi beatus Hospitius habitabat. Quo salutato ac deosculato, causas itineris diaconus (5) pandit, ac proficisci se Romam indicat, seseque his qui sancto viro de naucleris (6) amici essent commendari deposcit. Cumque ibi adhuc moraretur, sensit vir beatus per spiritum Domini adesse virtutem; et ait diacono : « Infirmum qui comes tui nunc est iti- « neris, rogo ut meis conspectibus repræsentes. » At ille nihil moratus, velociter ad metatum vadit, invenitque infirmum febre plenum, qui per nutum aures suas dare tinnitum indicabat : adprehensumque ducit ad sanctum Dei. At ille adprehensa manu cæsarie, adtraxit caput illius in fenestram, adsumtoque oleo benedictione sanctificato, tenens manu sinistra linguam ejus, ori verticique capitis infudit, dicens : « In « nomine Domini mei Jesu Christi aperiantur aures

(1) * Corb., *cum febre conv*.... Colb., Reg. *B*, *a febre.*

(2) [Clnn. *Igitur Magnebobus diaconus.... directus est a S. Licinio episcopo, ut beatorum.*]

(3) * Corb. et Colb., *pignora.*

(4) * Corb., Colb., Reg. *B*, *quod cum ad.* — Infra, *sibi* deest.

(5) * *Diaconus* deest in Corb., Colb., Cam. et Reg. *B.*

(6) * Corb., *de cleris.*

« tuæ, reseretque os tuum virtus illa, quæ quondam ab « homine surdo et muto noxium ejecit dæmonium. » Et hæc dicens, interrogat nomen. Ille vero clara voce ait : « Sic dicor (1). » Cum hæc vidisset diaconus, ait : « Gratias tibi immensas refero, Jesu Christe, qui « talia per servum tuum dignaris (2) ostendere. Quæ-« rebam Petrum, quærebam Paulum, Laurentium-« que, vel reliquos, qui Romam proprio cruore in-« lustrant ; hic omnes reperi, hic cunctos inveni. » Hæc eo cum maximo fletu et admiratione dicente, vir Dei omni intentione vanam vitans gloriam, ait : « Sile, « sile (3), dilectissime frater, non hæc ego facio, sed « ille qui mundum ex nihilo condidit, qui pro nobis « hominem suscipiens (4), cæcis visum, surdis audi-« tum, mutis præstat eloquium ; qui leprosis cutem « pristinam (5), mortuis vitam, et omnibus infirmis « adfluentem medicinam indulget. » Tunc diaconus gaudens et valedicens, abscessit cum comitibus suis. Quibus discedentibus (6), homo quidam Dominicus, sic enim erat viro nomen, a nativitate cæcus, advenit ad istius miraculi virtutem probandam. Qui dum in monasterio duobus aut tribus mensibus resideret, orationi ac jejuniis vacans, tandem vocat eum ad se vir Dei, et ait : « Vis recipere visum? » Cui ille ait :

(1) Colb. et Chesn. *Pir dicor.* * Reg. *B*, *Pie dicor.* — Non nomen viri protulit Gregorius, utpote qui nesciret. *Sic* perinde valet ac vulgo apud nos *un tel.*

(2) [Clun., *dignatus es operare.*]

(3) * *Sile*, semel tantum in Corb., Colb et Reg. *B*.

(4) * Corb., Colb., Cam., Reg. *B*, *suscepit.*

(5) [Clun., *cutem pristinam restituit, mortuus vitam.*]

(6) * *Quibus discedentibus* desunt in Cam.

« Voluntas, inquit, mea erat ignota cognoscere (1). « Nam quæ sit lux ignoro. Unum tantum scio, quod « ab omnibus conlaudatur (2) : ego autem ab initio « ætatis meæ usque nunc videre non (3) merui. » Tunc cum oleo benedicto super oculos ejus crucem sanctam faciens, ait : « In nomine Jesu Christi re« demtoris nostri aperiantur oculi tui. » Et statim aperti sunt oculi ejus : et erat admirans cernensque magnalia Dei quæ in hoc mundo videbat. Dehinc mulier quædam, quæ, ut ipsa declamabat, tria habens dæmonia, ad eum adducta est : quam cum tactu sacro benedixisset, atque ex oleo sancto crucem fronti ejus imposuisset, ejectis dæmonibus purgata discessit. Sed et aliam puellam, ab spiritu immundo vexatam, benedictione sanavit. Cum autem jam dies obitus ejus adpropinquaret, vocavit ad se præpositum (4) monasterii, dicens : « Exhibe ferramentum (5), et inrumpe « parietem, et mitte nuntios ad episcopum civitatis, « ut veniat ad me sepeliendum. Die enim tertia ab hoc « egredior mundo, et vado in requiem destinatam, « quam mihi Dominus repromisit. » Hæc eo dicente, misit præpositus monasterii ad episcopum civitatis Nicensis, qui ei hæc nuntiarent. Post hæc Crescens quidam venit ad fenestram, et videns eum catenis

---

(1) Regm., *ignota conspicere.*

(2) Corb., *ab hominibus laudatur.* *Cam., *ab hominibus.*—Supra, Colb. et Reg. *B*, *unum tamen.*

(3) [Clun., *videre non potui.*]

(4) Præpositus est, seu primus ab abbate, seu vicem abbatis gerens in inferiore monasterio; cui tuendæ monasterii utilitatis cura commissa est. Aliquando perinde valet ac *Prior.* Vide Cangium ad hanc vocem Hic abbas intelligendus est ipse Hospitius.

(5) [Clun., *ferramenta.... et vadam*]

vinctum, vermibus plenum, ait : « O domine mi, « qualiter tam valida (1) tormenta tolerare tam fortiter potes? » Cui ille ait : « Confortat me ille pro « cujus nomine hæc patior. Dico autem tibi, quia jam « absolvor ab his vinculis, et vado in requiem meam. » Adveniente autem die tertia, deposuit catenas quibus vinctus erat, prostravitque (2) se in orationem; et cum diutissime cum lacrymis orasset, conlocatus se super scamnum, extensis pedibus (3), elevatisque ad cœlum manibus, gratias agens Deo, tradidit spiritum. Et statim omnes vermes illi, qui sanctos artus perforabant, evanuerunt. Adveniens autem Austadius (4) episcopus, beatum corpus studiosissime sepulturæ mandavit. Hæc omnia ab ipsius ore cognovi, quem superius mutum et surdum ab eo sanatum exposui : qui multa mihi et alia de ejus virtutibus narravit; sed prohibuit me res illa loqui, quia audivi vitam ipsius a multis fuisse conscriptam.

VII. Eo (5) tempore Ferreolus Ucecensis episcopus,

---

(1) * *Tam valida* desunt in Cam. — Infra, *absolvor in his vinculis*.

(2) * Corb., Colb., Reg. *B*, *prostravit se in*.

(3) Regm., *pedibus ac manibus, elevatisque ad cœlum oculis*.

(4) Mirum est Austadium in episcoporum Nicensium catalogo omitti Locus ubi vixit Hospitius prope Villam Liberam visitur. Peniusula est, ut scribit Petrus Joffredi, tribus circiter passuum millibus a Nicea urbe dissita, prope Herculei seu Villæ Liberæ portus fauces versus Orientem, ex corrupto S. Hospitii nomine dicitur vulgo, *San-Sospir*, ubi exstabant adhuc ejus auctoris tempore monasterii rudera : turris vero et templi ipsius nomine dicati reliquiæ destructæ sunt ab annis circ. 60, cum arx ibidem, jubente Victore Amedeo Sabaudiæ duce, constructa fuit. Ecclesia S. Johannis ibidem structa, monachis deficientibus, Ebrardo abbati et monachis S Pontii subjecta fuit ab Archinbaldo episc. Niciensi, sæculo XI labente. (Ruin)

(5) Hoc caput deest in Corb. et Colb. [deest et in Dub., * in Reg. *B*

magnæ vir sanctitatis, obiit, plenus sapientia et intellectu. Qui libros aliquos epistolarum, quasi Sidonium secutus, composuit. Post cujus obitum, Albinus ex præfecto, per Dynamium (1) rectorem Provinciæ, extra regis consilium, suscepit episcopatum : quo non amplius quam tribus utens mensibus, cum ad hoc causa restitisset ut removeretur, defunctus est. Jovinus iterum qui quondam Provinciæ rector fuerat, regium de episcopatu præceptum accipit. Sed prævenit eum Marcellus diaconus, Felicis senatoris filius. Qui convocatis comprovincialibus, per consilium Dynamii episcopus ordinatus est. Sed et ipse vi pulsatus deinceps a Jovino, ut removeretur, conclusus in civitate, virtute se defensare nitebatur; sed cum non valeret, muneribus vicit.

VIII. Obiit (2) et Eparchius reclausus Egolismensis, vir magnificæ sanctitatis, per quem Deus multa miracula ostendit : de quibus, relictis plurimis, pauca perstringam. Petrogoricæ urbis incola fuit; sed post conversionem clericus factus, Egolismam veniens, cellulam sibi ædificavit. In qua collectis paucis monachis, in oratione morabatur assidue : et si ei aliquid auri argentique offerebatur, aut in necessitatibus pauperum, aut in redemtione captivorum distribuebat.

et Cam., sicut et quatuor sequentia.] Ferreolum uti martyrem plerique colunt.

(1) De Dynamio non semel infra Gregorius. Ejus laudes cecinit Fortunatus lib. VI, carm. 11 et 12, ubi etiam de Albino, Jovino, et Theodoro, de quibus hic Gregorius, et infra cap. 11.

(2) Hoc caput laudatur in libro de miraculis S. Eparchii. [Clun., *Ecolesinensis*, paulo post *Ecolesinam*.]

Panis in cellula (1) illa, eo vivente, coctus numquam fuit, sed a devotis, cum necessitas exegisset, inferebatur. Magnam enim catervam populorum de oblationibus devotorum redemit; pusularum (2) malarum venenum crucis signo sæpe compressit, dæmonas de obsessis corporibus oratione abegit; et judicibus plerumque, ut culpabilibus ignoscerent, dulcedine profusa imperavit potius quam rogavit. Nam ita erat dulcis adloquio, ut ei negare non possent, cum fuisset indulgentiam deprecatus. Quodam vero tempore, dum pro furto quis ad pendendum deduceretur, qui et in aliis multis sceleribus, tam in furtis quam in homicidiis accusabatur ab incolis criminosius, et hæc ei nuntiata fuissent, misit monachum suum ad deprecandum judicem (3), ut scilicet culpabilis ille vitæ concederetur. Sed insultante vulgo atque vociferante, quod, si hic dimitteretur, neque regioni neque judici possit esse consultum, dimitti non potuit. Interea (4) extenditur ad trocleas, virgis ac fustibus cæditur, et patibulo condemnatur. Cumque mœstus monachus abbati renuntiasset : « Vade, inquit, adtende a longe, « quia scito quod, quem homo reddere noluit, Domi« nus suo munere donabit. Tu vero cum eum cadere « videris, protinus adprehensum adducito in monaste« rium. » Monacho vero jussa complente, ille prosternitur in oratione; et tamdiu in lacrymis ad Dominum

(1) [Clun., *in loco illo.*]

(2) Regm., *pustularum.*

(3) Eum infra comitem appellat. Et re vera comites ad dicendum jus in civitatibus erant instituti. [In Vita sancti Eparchii, ab auctore æquali scripta, comes ille *Chramnulfus* appellatur.]

(4) Sic Casin. et Bec.; alii, *In terra extenditur, ad.*

fudit preces, quoadusque, disrupto obice cum catenis, terræ restitueretur adpensus. Tunc monachus adprehensum eum, abbatis conspectibus incolumem repræsentat. At ille, gratias Deo agens, comitem arcessiri jubet, dicens : « Semper me benigno animo solitus « eras audire, fili dilectissime; et cur hodie induratus, « hominem, pro cujus vita rogaveram, non laxasti? » At ille : « Libenter te, inquit, audio, sancte sacer« dos; sed, insurgente vulgo, aliud facere non potui, « timens super me seditionem moveri. » Et ille : « Tu, « inquit, me non audisti; Deus autem audire dignatus « est; et quem tu tradidisti morti, ille vitæ restituit. « En, inquit, coram te adstat sanus. » Hæc eo dicente, prosternitur ad pedes ejus comes stupens (1), quod videbat vivere quem in mortis interitu reliquisset. Hæc ego ab ipsius comitis ore cognovi : sed et alia multa fecit, quæ insequi longum putavi. Post quadraginta quatuor vero annos reclusionis suæ, parumper febre pulsatus, tradidit spiritum; protractusque a cellula, sepulturæ mandatus est. Magnus autem conventus, ut diximus, de redemtis in ejus processit exsequiis (2).

---

(1) Sic cod. Regm.; alii, *ad pedes comitis stupentis.*

(2) Obiit anno 581, die 1 julii, quo ejus festivitas recolitur. Ejus vitam habes inter Acta SS. Ord. S. Benedicti Sæc. 1, p. 267, item apud Gononum, et simul cum libro de ejus virtutibus in tomo 1. Bibliothecæ novæ Labbei; ex qua patet Eparchium triginta solummodo et novem annos reclusum vixisse. Sed fortasse Gregorius totum tempus designare voluit, ex quo Eparchius monasticam vestem susceperat a Martino Sedaciani monasterii abbate. De eo iterum Gregorius, lib de Glor Confess., cap. 101. Vulgo dicitur *S. Cybar,* sub cujus nomine exstat monasterium Ordinis nostri prope urbem Inculismam. Sed ejus reliquiæ a Calvinistis combustæ sunt anno 1558. (Ruin)

IX. Domnolus (1) vero, Cenomannorum episcopus, ægrotare cœpit. Tempore enim Chlothacharii regis, apud Parisius ad basilicam sancti Laurentii (2) gregi monasteriali præfuerat : sed quoniam, Childeberto seniore vivente, semper Chlothachario regi fidelis exstitit, et nuntios illius ad speculandum missos crebrius occulebat, præstolabatur rex locum in quo pontificatus honorem acciperet. Migrante autem Avenniensis (3) civitatis pontifice, istum illuc dare deliberaverat. Sed beatus Domnolus, hæc audiens, ad basilicam sancti Martini antistitis, quo tunc Chlothacharius rex ad orationem venerat, accessit, et nocte tota in vigiliis excubans, per priores qui aderant, regi suggestionem intulit ut non quasi captivus ab ejus elongaretur adspectu ; nec permitteret simplicitatem illius inter senatores sophisticos, ac judices philosophicos (4) fatigari, adserens hunc locum humilitatis sibi esse potius quam honoris. Ad hæc rex annuens, migrante Innocentio Cenomannorum episcopo, ipsum ecclesiæ illi antistitem destinavit. Jam adsumto episcopatu,

---

(1) Regm. habet hic *Mummolus*, sed infra, ut ceteri, *Domnolus*. Subscripsit conc. Turon. II, ann. 567.

(2) Hæc basilica etiam nunc perstat, parochiali titulo insignita, ubi paucis ab hinc annis reperta sunt antiqua sarcophaga gypsea, quæ nongentos circiter annos præferebant ; quibus apertis, nigræ vestes et monachorum effigies visæ sunt, sed quæ ut primum puriori aere afflatæ fuerunt, in pulverem sunt redactæ, quod sæpe nobis testatus est V. Cl. Nicolaus Gobillon, doctor Sorbonicus, ejusdem ecclesiæ pastor, et illustriss. archiepiscopi Paris. vicarius generalis. Basilica sancti Martini, hic quoque memorata, haud procul a Laurentiana dissita est, hodie sub sancti Martini a Campis nomine celebris, de qua lib. 1, de Mirac. S. Martini, cap. 19. (Ruin.)

(3) [Cluniac., *Cenomaniensis civitatis*, mendose.]

(4) [Cod. Clun. deest *philosophicos*.]

talem se tantumque præbuit, ut in summæ sanctitatis culmen evectus, debili usum gressuum, cæco (1) restitueret visum. Qui post viginti duos episcopatus annos, dum se cerneret morbo regio calculoque gravissime fatigari, Theodulfum abbatem in locum suum præelegit : cujus adsensui rex præbuit voluntatem ; sed non multum post tempus, mutata sententia, in Badechisilum (2) domus regiæ majorem transfertur electio. Qui tonsuratus, gradus quos clerici sortiuntur ascendens, post quadraginta dies, migrante sacerdote, successit.

X. His diebus, basilica sancti Martini (3) a furibus effracta fuit. Qui ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super tumulum cujusdam defuncti erat, ascendentes per eum, effracta vitrea, sunt ingressi; auferentesque multum auri argentique, et palliorum holosericorum, abierunt, non metuentes super sanctum sepulcrum pedem ponere, ubi vix vel os adplicare præsumimus. Sed virtus sancti voluit hanc temeritatem etiam cum judicio manifestare terribili. Nam hi perpetrato scelere ad Burdegalensem civitatem venientes, orto scandalo, unus alterum interemit : sicque patefacto opere, furtum repertum est, ac de

(1) Claudus appellabatur Rainarius, et hic cæcus Siagrius, ex Vitæ auctore.

(2) Regm. [et Clun.,] *Baldechilum*. Is est Badegisilus, ut habet Chesn., de quo non semel infra Gregorius. Subscripsit conc. Matisc. II, ann. 585. Mirum est autem de eo nihil prorsus haberi in actis episcoporum Cenomann., quæ tomo III. Analect. Mabillon. edita sunt. Vide lib. III Mirac. S. Martini, cap. 35. Hæc prima est, ni fallor, mentio majoris-domus apud Gregorium. (Ruin.)

(3) Nempe Turonensis, ut ex sequentibus patet.

hospitali eorum argentum comminutum (1), et pallia sunt extracta. Quod cum regi Chilperico (2) nuntiatum fuisset, jussit eos alligari vinculis, et suo conspectui præsentari. Tunc ego, metuens ne ob illius causam homines morerentur, qui vivens in corpore pro perditorum vita sæpius deprecatus est, epistolam regi precationis transmisi, ne nostris (3) non accusantibus, ad quos prosecutio pertinebat, hi interficerentur. Quod ille benigne suscipiens, vitæ restituit. Species vero, quæ dissipatæ fuerant, studiosissime componens, loco sancto reddi præcepit.

XI. Apud (4) Massiliensem vero urbem Dynamius, rector Provinciæ, graviter insidiari Theodoro episcopo cœpit. At ille ad regem properare disponens, comprehensus ab eo, in medio civitatis tenetur; et graviter injuriatus, tandem laxatus est. Clerici autem Massilienses dolum cum Dynamio moliebantur, ut ab episcopatu ejiceretur. Sed dum ad regem Childebertum ambularet, cum Jovino ex præfecto a Guntchramno rege detineri jubetur. Quod audientes Massilienses clerici, gaudio magno repleti, quod jam teneretur, jam deputaretur exsilio; quod jam in hoc res perstitisset, ut numquam reverteretur, domos ecclesiæ adprehendunt, ministeria (5) describunt, regestoria

(1) Sic Regm. [Clun.] et Bad.; alii, *communitum*.

(2) Regm. [et Clun.,] *Chlotario*.

(3) Sic Casin. et Regm. Editi vero cum Bec., *ne nobis*.

(4) Hoc etsi desit in pluribus mss., non tamen ab interpolatore additum est. Vide notas in cap. seq. et in cap. 24 hujus libri.

(5) Id est vasa sacra. Ubi observandum jam consuetudinem tunc invaluisse, ut defuncto episcopo, clerici quæcumque poterant diriperent.

reserant, promtuaria exspoliant, omnesque res ecclesiæ, tamquam si jam mortuus esset episcopus, pervadunt, diversa crimina de pontifice proloquentes, quæ falsa, Christo auspice, deprehenduntur (1).

Childebertus vero, postquam cum Chilperico pacificatus est, legatos ad Guntchramnum regem mittit, ut medietatem Massiliæ, quam ei post obitum patris sui dederat, reddere deberet. Quod si nollet, noverit se multa perditurum pro partis istius retentione (2). Sed ille cum hæc reddere nollet, vias claudi præcepit, ut nulli per regnum ejus transeundi aditus panderetur. Hæc cernens Childebertus, Gundulfum, ex domestico (3). ducem factum, de genere senatorio, Massiliam dirigit. Qui cum non auderet ambulare jam per Guntchramni regnum, Turonis venit. Quem benigne susceptum, recognosco matris meæ avunculum (4); retentumque mecum quinque diebus, impositisque necessariis, abire permisi. Ille vero progressus, Massiliam ingredi, obsistente Dynamio, non valebat. Sed nec episcopus, qui jam tunc cum Gundulfo venerat, in ecclesia sua recipiebatur. Dynamius autem una cum clericis portas obserat urbis, insultans pariter ac utrumque despiciens, episcopum scilicet et Gundulfum. Tandem ad colloquium ducis adscitus, in basilicam beati Ste-

(1) Alias, *deprehendit.*

(2) [Clun., *retentatione.*]

(3) De Domesticis, vide notam ad lib. IV, cap. 3. Senatorii generis familiæ sunt eæ quæ tempore Romanorum in senatum admissæ fuerant, aut quæ senatum vel curiam cujusque civitatis complebant. Ruinartius putat aliquando *senatores* a nostro dici qui suæ urbis primores essent.

(4) Fratrem scilicet S Nicetii episc Lugdun nt observat Cointius. (Ruin.)

phani, quæ urbi est proxima, venit. Ostiarii enim custodiebant ædis ingressum, ut, introeunte Dynamio, valvæ protinus clauderentur. Quo facto, exclusæ armatorum turbæ post Dynamium ingredi nequiverunt. Quo non intelligente, dum diversa inter se super altarium conferunt, recedentes ab altario, salutatorium ingrediuntur. Introeuntem cum his Dynamium nudatumque jam a suorum solatio terribiliter increpant: fugatisque satellitibus, qui cum armis, eo abducto (1), circumstrepebant, seniores civium ad se dux una cum episcopo collegit, ut civitatem ingrederetur. Tunc Dynamius, hæc omnia cernens, veniam petens, datis duci multis muneribus, reddito etiam sacramento se fidelem episcopo deinceps regique futurum, suis induitur indumentis (2). Tunc reseratis tam portarum quam sacrarum ædium valvis, ingrediuntur utrique civitatem, dux scilicet et episcopus, cum signis et laudibus diversisque honorum vexillis. Clerici autem, qui sceleri huic mixti fuerant, quorum caput Anastasius abbas et Proculus presbyter (3) erant, intra Dynamii tecta confugiunt, petentes ab eo opem refugii, a quo fuerant incitati (4). Multi tamen eorum per idoneos fidejussores dimissi, ad regem jussi sunt ambulare. Interea Gundulfus, subjugata civitate in Childeberti regis ditionem, restitutoque in

(1) Sic Regm. et Bec., alii *adducto*.

(2) [Clun., *vestimentis*.]

(3) Regm., [Clun.,] *Proculus abba*. Bad., *Proculi presbyteri*. Porro Anastasius abbas erat sancti Victoris, monasterii etiam nunc apud Massiliam celeberrimi, ord. sancti Benedicti, quod a Joanne Cassiano sæculo quinto conditum fuit.

(4) [Clun., *fuerant invitati*.]

locum suum antistite, ad regem Childebertum regressus est. Sed Dynamius, immemor fidei quam Childeberto regi promiserat, ad Guntchramnum regem nuntios dirigit, dicens, quod partem sibi debitam civitatis per episcopum perderet, nec umquam Massiliensem urbem suo potiretur dominio, nisi hic evellatur ab ea. At ille, ira commotus, jubet contra fas religionis, ut pontifex summi Dei artatus vinculis sibi exhiberetur, dicens : « Trudatur exsilio inimicus regni nostri, ne « nobis nocere amplius valeat. » Sed cum episcopus de his suspectus esset, nec facile posset ab urbe erui, advenit festivitas dedicationis oratorii ruris suburbani. Cumque ad hæc festa, egressus civitatem, properaret, subito armati, cum magno fremitu ab occultis insidiis scatentes, sanctum vallant antistitem; dejectumque ab equo, fugant omnes comites ejus, servientes alligant, clericos cædunt, ipsumque super miserabilem imponentes (1) caballum, nullum de suis sequi permittentes, ad regis deducunt præsentiam. Cumque per Aquensem præterirent urbem, Pientius (2) episcopus loci, condolens fratri, datis clericis ad solatium, impositisque necessariis, abire permisit. Dum hæc agerentur, clerici iterum Massilienses domos ecclesiæ reserant, arcana rimantur, et alia describunt, alia suis domibus inferunt. Episcopus vero ad regem deductus, nec culpabilis inventus, ad civitatem suam redire permissus, cum grandi est a civibus laude sus-

---

(1) [Clun., *equum imponentes.*]

(2) Sic Bec. et Regm. cum Bad.; alii, *Piencus*. Pientii episc. Aquensis, id est Aquarum Sextiarum, *Aix en Provence*, missus, subscripsit concilio Matiscon. II, ann. 585.

ceptus. Ex hoc autem gravis inimicitia inter Guntchramnum regem et Childebertum nepotem suum exoritur, disruptoque fœdere, sibi invicem insidiabantur.

XII. Igitur Chilpericus rex cernens has discordias (1) inter fratrem ac nepotem suum pullulare, Desiderium ducem evocat, jubetque ut aliquid nequitiæ inferat fratri. At ille, commoto exercitu, Ragnovaldo (2) duce fugato, Petrogoricum pervadit; exactoque sacramento, Aginnum pergit. Hæc audiens uxor Ragnovaldi, quod scilicet, fugato viro suo, hæc et civitas in potestatem regis Chilperici redigeretur (3), basilicam sancti martyris Caprasii expetiit. Sed extracta exinde, et spoliata facultate ac solatio famulorum, datis fidejussoribus, Tholosam dirigitur : ibique iterum in basilica sancti Saturnini ingressa (4) residebat. Deside-

---

(1) Quæ scilicet capite præcedenti memorantur, nt fatetur Cointius. Et tamen caput istud 12, rejicere non potest, quod in omnibus codd. habeatur; admittat itaque et præcedens necesse est, licet in pluribus scriptis desideretur; nec inferat eo ipso aliquod capnt esse interpolatum, quod in codd. quibusdam desint. Et quidem ntriusque capitis epitomen fecit Fredegarius cap. 87.

(2) Sic Corb., Bec., Regm. et Cam., cum aliquot editis. Colb. vero et Chesn., *Regnovaldo*, et *Reginovaldo*. * Reg. *B*, *Reginvaldo*. — Corb., *Petrocoricum.... Agennum*. Cam., *Petroricum*.

(3) Sic Corb. * et Cam.; alii vero, *hæ civitates in.... redigerentur*: [ita Clun.] * et Reg. *B*. Corb. lectionem prætulimus. Nam tunc capto Aginno, nxor Ragnovaldi, quæ ad basilicam sancti Caprasii, in hac urbe sitam, confugerat, in hostium manus devenit. Sanctus Caprasius, Aginni, nt traditur, episcopus, martyrinm pertulit sub Maximiano. Ejus festivitas in tota diœcesi celebratur die 20 octobris (Ruin.) * Supersunt adhuc hodie apud Aginnum, Sancti Caprasii, apud Tolosam, Sancti Saturnini (*Saint-Sernin*) basilicæ, vetustate imprimis nobiles.

(4) * *Ingressa* deest in Corb. et Cam.

rius vero cunctas civitates, quæ in parte illa ad regem Guntchramnum adspiciebant, abstulit, et ditionibus regis Chilperici subegit. Berulfus vero dux, cum Bituriges (1) mussitare, quod Turonicum terminum ingrederentur, audisset, exercitum commovet, et se in ipsos fines statuit. Graviter tunc pagi Isiodorensis (2) ac Berravensis urbis Turonicæ devastati sunt. Sed et postea crudeliter qui in hac obsidione adesse non poterant, sunt damnati. Bladastes (3) vero dux in Vasconiam abiit, maximamque partem exercitus sui amisit.

XIII. Lupus (4) vero urbis Turonicæ civis, cum, uxore perdita ac liberis, clericatum expeteret, a fratre Ambrosio prohibitus est, timens ne heredem institueret Dei ecclesiam, si ei conjungeretur : rursumque

---

(1) Colb., Regm. [Clun.] * Colb. et Reg. *B*, *Bituricos*; Bad., *Biturigos*; et quidem hic designantur homines regionis Bituricensis. [Dub., *Bitoricos mussitare, quod Toronicum.... in ipso fine.*] * Corb., *Bituricus musitaret*; Cam., *Betorigos*.

(2) Corb., *pagus Siodunensis*. Regm. mendose *Autisiodorensis aut.* * Reg. *B*, *statuit graviter : tunc Isyodorenses.... urbes*. Sed retinenda vulgata lectio. Nam Iciodorum seu Isiodorum est vicus ad Crosam fluvium, vulgo *Iserre* aut *Isure* (nunc *Yzeures*) dictus, qui confinis est Biturigibus-Cubis. Berravensis vero vicus est *Barou* prope eumdem fluvium, haud procul ab Iciodoro, ut observat Valesius in Notitia Galliarum. In utroque loco ecclesiam fuisse ædificatam notat Gregorius lib. x, cap. ultimo. (Ruin.)

(3) Alii *Blandastes*, aut *Bladastis*. Corb. [et Dub.,] *Baudastis*. * Colb., Reg. *B*, *Blandastis*. Cam., *Baudastis*. * Vasconiam hic intelligit Ruinartius veterum Vasconum sedem in Pyrenæis jugis, qua dimissa, postea Novempopulaniam occupaverunt : Valesius, ipsam Novempopulaniam. At ex lib. ix, cap. 7, videre est eos e montibus suis descendentes, inferiora regionis devastare et sibi paulatim vindicare. Quomodo igitur nondum subditæ nomen suum provinciæ jam tum imposuissent ?

(4) Deest hoc caput in Corb., Colb. [et Dub.] * Reg. *B* et Cam.

illi uxorem providit, et diem in quo ad sponsalia donanda conjungerentur, male suasus frater indicit (1). Dehinc ad Cainonense castrum, ubi hospitium habebant, pariter advenerunt. Sed uxor Ambrosii, cum esset adultera et alium amore lupanario, exoso marito, diligerct, insidias viro tetendit. Cumque hi germani pariter epularentur, et nocte usque ad ebrietatem vino maduissent, in uno strato pariter quieverunt. Tunc mœchus uxoris Ambrosii, nocte veniens, quiescentibus cunctis et vino depressis, accensis igne paleis, ut videret quid agerent (2), extracto gladio, Ambrosium in capite librat, ita ut descendens per oculos gladius cervical capitis amputaret. In quo ictu expergefactus Lupus, et se in sanguinem volutari decernens, exclamat voce magna, dicens : « Heu, heu, succurrite, frater meus interfectus est. » Mœchus vero, qui jam perpetrato scelere discedebat, hæc audiens, regressus ad lectum, Lupum (3) adit. Quo repugnante, multis plagis laceratum oppressit, et mortali ictu sauciatum, semivivum reliquit. Sed nullus de familia sensit. Mane autem facto, stupebant omnes de tanto scelere. Lupus tamen adhuc vivens (4) inventus, sicut actum fuerat referens, spiritum exhalavit. Sed nec longum meretrix lugendi sumsit spatium; sed paucis diebus interpositis (5), conjuncta mœcho, discessit (6).

---

(1) * D. Bouquet, habet *incidit*. Errore videlicet typographico.
(2) Alii, *ageret*.
(3) [Clun., *ad lectum Lupi adiit.*]
(4) [Clun., *vivens nanctus.*]
(5) [Clun., *diebus peractis.*]
(6) Ipse mœchus, nomine Vedastes-Avo, male periit, lib. VII, cap. 3.

XIV. Anno (1) igitur septimo Childeberti regis, qui erat Chilperici et Guntchramni vicesimus et primus, mense januario, pluviæ, coruscationes atque tonitrua gravia fuerunt; flores in arboribus ostensi sunt; stella, quam cometem superius nominavi, adparuit, ita ut in circuitu ejus magna nigredo esset : et illa tamquam in foramine (2) aliquo posita, ita inter tenebras relucebat, scintillans, spargensque comas. Prodibat autem ex ea radius miræ magnitudinis, qui tamquam fumus magnus incendii adparebat a longe. Visa est autem ad partem occidentis in hora noctis prima. In die autem sancto Paschæ apud Suessionas (3) civitatem cœlum ardere visum est, ita ut duo adparerent incendia; et unum erat majus, aliud vero minus. Post duarum vero horarum spatium, conjuncta sunt simul, factaque pharo magna, evanuerunt. In Parisiaco vero termino verus sanguis ex nube defluxit, et super vestimenta multorum hominum cecidit, et ita tabe maculavit, ut ipsi propria indumenta horrentes abnuerent. Tribus enim locis in termino civitatis illius hoc prodigium adparuit. In Silvanectensi (4) vero territorio, hominis cujusdam domus, cum ille mane surgeret, sanguine respersa ab intus adparuit. Magna igitur (5) eo anno lues in populo fuit; valitu-

(1) Ann. 582. Hoc caput integrum refert Fulbertus in epist. 97, quæ est ad Robertum regem, ubi habet, *Ann. sexto, etc.*

(2) [Clun., *tanquam si in foramen aliquod.*] * Sic Corb., Colb. et Reg. *B.*

(3) * Reg. *B, Sessionis.* Cam., *Sessionas.* — Infra, pro *majus.... minus*, Corb. et Reg. *B*, habent *major.... minor.* Sic Colb. sed correctum in *majus.... minus.*

(4) * Colb. et Reg. *B, in silva vero nectense ter....*

(5) * Corb. et Cam., *magna tamen.*

dines variæ, malignæ (1), cum pusulis et vesicis (2), quæ multum populum adfecerunt morte. Multi tamen, adhibentes studium, evaserunt. Audivimus enim eo anno in Narbonensem urbem inguinarium morbum graviter desævire, ita ut nullum esset spatium, cum homo correptus fuisset ab eo.

XV. Felix (3) vero, episcopus Namneticæ civitatis, in hanc valetudinem conruens, graviter ægrotare cœpit. Tunc vocatis ad se episcopis, qui propinqui erant, supplicat ut consensum, quem in Burgundionem nepotem suum fecerat, suis subscriptionibus roborarent. Quod cum factum fuisset, eum ad me dirigunt. Erat tunc temporis Burgundio quasi annorum viginti quinque. Qui veniens, rogat ut accedens usque Namnetas, episcopum eum in locum avunculi, qui adhuc superstes erat, tonsoratum consecrare deberem. Quod ego abnui, quia canonibus non convenire cognovi (4). Consilium tamen præbui, dicens : « Habemus scrip« tum in canonibus, fili, non posse quemquam ad « episcopatum accedere, nisi prius ecclesiasticos gra« dus regulariter sortiatur (5). Tu ergo, dilectissime, « revertere illuc, et pete ut ipse te qui elegit debeat

---

(1) Bad., *variæ, morbive*; alii ed. cum Fulberto, *milinæ*. [Ita Clun.] * Cam., *maligne*.

(2) * Colb. et Reg. *B*, *pustulis et vessicis*. Corb., *pusculis et vissicis quem m. p. adficierunt mortem*.

(3) Hoc caput deest in Corb., Colb. [et Dub.] * Cam. et Reg. *B*.

(4) Hoc vetitum can. 8, conc. Nicæni. Quod postea aliis compluribus confirmatum fuit.

(5) Sic statuit concil. Sardicense can. 13, in græco 10, quod summi pontifices deinceps et alii patres variis in synodis confirmarunt. Vide Gratian., dist. 52 et 59.

« tonsorare. Cumque presbyterii honorem acceperis, « ad ecclesiam assiduus esto : et cum eum Deus mi- « grare voluerit, tunc facile episcopalem gradum as- « cendes. » At ille regressus, consilium acceptum adimplere dissimulavit, eo quod Felix episcopus ab incommodo levius agere videretur. Sed postquam febris discessit, tibiæ ejus ab humore pusulas emiserunt. Tunc cantharedarum cataplasmam nimium validam ponens, computrescentibus tibiis, anno episcopatus sui tricesimo tertio, ætate septuagenaria, vitam finivit (1). Cui Nonnichius, consobrinus ejus, rege ordinante, successit.

XVI. Audiens (2) autem Pappolenus ejus obitum, neptem illius de qua separatus fuerat, recepit. Ante hoc autem tempus desponsatam eam habuerat : sed dissimulante de nuptiis Felice episcopo, hic cum magna cohorte veniens, ab oratorio puellam abstraxit, et in basilicam beati Albini confugit. Tunc Felix episcopus, ira commotus, circumventam puellam dolis a marito separavit; mutataque veste apud Vasatensem (3) urbem in monasterio posuit. Sed illa occultos pueros (4)

---

(1) Felix obiit VIII id. januarii [anno 582]. Colitur uti sanctus apud Namnetenses. De eo supra, lib. v, cap. 5.

(2) Hoc caput, quod cum præcedenti necessario conjungitur, exstat totidem verbis in mss. Corb. et Colb., unde inferendum utrumque esse Gregorii fetum.

(3) Civitas Novempopulaniæ, sive hodiernæ Vasconiæ, vulgo *Bazas*.

(4) Sic Corb.; * et Cam. Editi cum Bec., *puero*. In Regm. hæc vox deest. Utraque lectio bona. Raro tamen *puer* pro viro usurpatur, sæpius pro servo, etiam provectæ ætatis, *non ætatem*, ut loquitur Hieronymus, *sed conditionem* exprimendo. * Colb. et Reg. *B*, *per occultos pueros*.

nuntios dirigit, ut scilicet eam ereptam a loco in quo posita erat, acciperet. Quod ille non abnuens, adsumtam de monasterio puellam suo conjugio copulavit, regalibusque munitus præceptionibus, timere parentum distulit minas.

XVII. Rex vero Chilpericus multos Judæorum eo anno baptizari præcepit; ex quibus plures excepit e (1) sancto lavacro. Nonnulli tamen eorum corpore tantum, non corde abluti, ad ipsam quam prius perfidiam habuerant, Deo mentiti, regressi sunt, ita ut et sabbatum observare (2), et diem Dominicum honorare viderentur. Priscus (3) vero ad cognoscendam veritatem nulla penitus potuit ratione deflecti. Tunc iratus rex, jussit eum custodiæ mancipari, scilicet ut quem credere voluntarie non poterat, saltem (4) credere faceret vel invitum. Sed ille, datis quibusdam muneribus, spatium postulat, donec filius ejus Massiliensem Hebræam accipiat; pollicetur dolosè se deinceps quæ rex jusserat impleturum. Interea oritur intentio inter illum et Phatirem (5) ex judæo conver-

(1) * Corb., Colb., Reg. *B*, *a sancto*. — Infra, Corb., *corpore abluti tantum, non corde*. Colb. et Reg. *B*, *nonnulli tamen quorum corpore*.

(2) * Corb., *observarent*. — Post, Corb., Colb., Cam. et Reg. *B*, *videantur*.

(3) De quo supra, cap. 5.

(4) * Corb., Colb., Cam. et Reg. *B*, *poterat*, *audire et credere*.

(5) Sic Corb. et Colb., cum Chesn., Bec., vero *Pathiren*, aliquot ed. *Pathirem* : [ita Clnn.,] Regm., Colb., alter et Bad., *Patrem*, et infra, *Pater*. * Corb., *ex judæis conv....* — Colb. et Reg. *B*, *quia jam regi filius*. Porro alter cod. Colbertinus qui caret initio, incipit ab his verbis, *Priscus præcinctus orario*, *etc.*, quem codicem sub sancti Michaelis nomine laudat Cointius : nos vero ut duos hosce codd. Colbertinos a sese invicem distinguamus, priorem qui fuit sancti Arnulfi

sum, qui jam regis filius erat ex lavacro. Cumque die sabbati Priscus præcinctus orario, nullum in manus (1) ferens ferramentum, Mosaicas leges quasi impleturus, secretiora competeret, subito Phatir (2) adveniens, ipsum gladio cum sociis qui aderant jugulavit. Quibus interfectis, ad basilicam sancti Juliani (3) cum pueris suis, qui ad propinquam plateam erant (4), confugit. Cumque ibidem residerent, audiunt quod rex, dominum (5) vita excessum, famulos tamquam malefactores a basilica tractos, juberet interfici. Tunc unus ex his, evaginato gladio, domino suo (6) jam fugato, socios suos interficit, ipse postmodum cum gladio de basilica egressus : sed inruente super se populo, crudeliter interfectus est. Phatir (7) autem, accepta licentia, ad regnum Guntchramni, unde venerat, est regressus; sed non post multos dies a parentibus Prisci interfectus est.

Mettensis, Colb. a., hunc vero Colb. m. appellabimus. * Capitum distinctione caret.

(1) * Cam., Colb. a, Reg. *B*, Colb. m., *in manu*. — Corb., *mosaycas*. Cam., *moesacas*.

(2) * Corb., *Phatiren*. Colb. a, Reg. *B*, *Fatir*. Colb. m., *Pater*. Cam. *Patiren*.

(3) Ea est quæ nunc dicitur ecclesia Sancti Juliani Pauperis, nunc Nosocomii Parisiensis Deo dicati oratorium.

(4) * Corb., Reg. *B*. Colb. m., *erat*.

(5) Sic Corb. et Bec., pro *domino vita excesso*, Colb. a. habet *dominum vitæ cæsum.*, et altera manu, *dominum illorum præcipiebat cædi, famulos vero, etc.*; alii *domino vitæ cæso*. [Dub., *domino vita excesso*.] * Reg. *B*, *dominum vitæ cæsum*. Colb., *vitæ cessum*. Post, *ad basilica tract.*

(6) Corb., Bec., Colb. m., et aliquot editi non habent *suo*. [Nec habet Dub.] * Cam., *Dominum jam fugatis sociis suis*.

(7) Quæ sequuntur ad finem capitis desunt in Colb. m. [et Clun.] * Cam., *pater*.

XVIII. Igitur legati Chilperici regis, id est Ansovaldus et Domegiselus (1), qui ad conspiciendam dotem in Hispanias fuerant missi, regressi sunt. His diebus Leuvichildus (2) rex in exercitu contra Hermenegildum filium suum residebat, cui (3) et Emeritam civitatem abstulit. Nam hic qualiter cum ducibus imperatoris Tiberii fuerit conjunctus, jam superius exposuimus (4). Nam et legatis hæc causa innexuit moras ut tardius regrederentur. Quibus visis, ego sollicitus eram, qualiter in ipsis Christianis, qui pauci in eo loco remanserant, fides Christi ferveret. Tunc mihi hæc (5) Ansovaldus respondit : « Christiani qui nunc « apud Hispanias commorantur, catholicam fidem in« tegre (6) servant. Sed rex novo nunc ingenio eam « nititur exturbare, dum dolose et ad sepulcra mar« tyrum, et in ecclesiis religionis nostræ orare con« fingit (7). Dicit enim : Manifeste cognovi esse Chris-

---

(1) Alii * ut Corb., Colb. a. et Reg. *B. Ansoaldus*. [Clun., *Domichisilus*; Dub., *Ansoaldus et Domigiselus*. Paulo post ambo, *Herminichildum*.] * Colb. a, *Domighiselus*. Reg. *B*, *Domichyselus*. Colb. m., *Domichisilus*. Post, *in Hispaniis directi fuerant*; et infra, *Herminichildum*. — Hic veterem Francorum in Gallia, et Gotthorum in Hispania morem, qui est antiquorum Germanorum, observa, ut non dotem uxor marito, sed uxori maritus offerat. (Tacit., *Germ.*, cap. 18.)

(2) * Corb., *Leuvigildus*; Reg. *B*, *Leuvihildus.... Herminihildum*; Cam., *Herminichildum*. Colb. a., *Leuvihildus*. — *Herminigildum*.

(3) * Corb., *cui Emeritam*; Cam., *cui et Meretam*; Colb. m., *cui Meritam*. — Post, *hic* deest.

(4) Lib. v, cap. 39.

(5) * Corb., *quem hæc Ansoaldus*; Colb. a., Colb. m., Reg. *B*, *cui hæc A*.

(6) [Clun., *integram servant*.] * Sic Colb. m.

(7) * Colb. m., *ecclesiis religiosis nostræ orare confringit*.

« tum filium Dei æqualem patri; sed Spiritum sanctum « Deum penitus esse non credo, eo quod in nullis « legatur codicibus Deus esse (1). » Heu, heu, quam iniquam sententiam (2), quam venenosum sensum, quam pravam mentem! Et ubi est illud quod Dominus ait, *Spiritus Deus est* (3); et illud Petri, quod ad (4) Ananiam ait : *Quid tibi visum est tentare Spiritum sanctum? Non es hominibus mentitus, sed Deo* (5). Ubi est et illud (6) quod Paulus, mystica dona commemorans, ait : *Hæc enim operatur unus atque idem Spiritus, dividens unicuique* (7) *prout vult* (8). Qui enim operatur quod vult, nulli cognoscitur esse subjectus. Accedente autem Ansovaldo ad Chilpericum regem, legatio (9) Hispanorum est subsecuta : quæ de Chilperico ad Childebertum accedens, in Hispanias est regressa.

XIX. Apud pontem vero Urbiensem (10) civitatis

(1) * Colb. m., *codicibus esse christi.*

(2) [Clun., *quam iniqua sententia, quam venenosus sensus, quam prava mens!*] * Corb., *quam inquam sent.* — Hæc verba autoris sunt exclamantis in narratione, potius quam Ansovaldo respondentis.

(3) Johan., IV, 24.

(4) * Corb., *quod Annaniam*; Colb. m., *quod Adnaniam.*

(5) Act. V, 3, 4.

(6) * Corb., Colb. a., Reg. *B*, *et ubi est illud*; Colb. m., *ubi est illud.*

(7) * Colb. m., *dividens singulis.*

(8) 1 Cor., XII, 11.

(9) Hac legatione, ut Cointio videtur, functi sunt Florentius et Exsuperius, de quibus in lib. III, Mirac. sancti Martini, cap. 8. — * Colb. a., Reg. *B*, *Hispaniorum.* — Infra, Corb., *Hispaniis*; Reg. *B*, *Spaniis.* Colb. m., *in Hispaniis est regressus.*

(10) Id est qui Urbiæ fluvio erat positus. Urbia, vulgo ut censet Valesius l'*Orge*, regnum Chilperici a regno Gunthramni separabat. (Ruin.)

Parisiacæ Chilpericus rex custodes posuerat, ut insidiatores de regno fratris sui ne nocerent aliquid, arcerentur. Quo (1) Asclepius ex duce præcognito, nocte inruens, interfecit omnes, pagumque ponti proximum graviter depopulatus est. Cumque hæc regi Chilperico nuntiata fuissent, mittit nuntios comitibus ducibusque et reliquis agentibus (2), ut, collecto exercitu, in regnum germani sui inruerent. Sed prohibitus est consilio bonorum hominum, ne faceret (3), dicentium sibi : « Illi perverse egerunt, tu vero sa« pienter age. Mitte fratri nuntios, et si injuriam « tuam emendare voluerit, nihil mali quæras (4) : si « vero noluerit, tractabis deinceps quid sequaris. » Et sic ratione (5) accepta, prohibito exercitu, legationem fratri dirigit. Sed ille cuncta emendans, fratris quæsivit (6) integre caritatem.

XX. Eo anno Chrodinus obiit, vir magnificæ (7) bonitatis et pietatis, eleemosynarius valde, pauperumque refector, profluus ditator ecclesiarum, cleri-

(1) Bec., * Colb. a. et Cam., *quod Asclepius;* Bad., *quo.... ex duce cognito;* * Corb., *Asclipius;* Colb. m., *quod Asclipius.*

(2) Id est officialibus regiis. Apud Romanos Frumentariis successerant. Vide Gothofred. in codice Theodos.

(3) * Corb., Reg. *B*, *ne facerent;* in Colb. a., *n* erasum est. Colb. m., *consilium bonorum ne facerent;* Corb., Reg. *B*, Colb. a., Colb. m., Cam., *dicentibus.*

(4) Corb., *nihil male geris.* [Dub., *nihil male egeris;* Clun., *emendaverit, nihil male egeras.*] * Colb. a. et Reg. *B*, *male geras;* Colb. m., *emendaverit, nihil male geras;* Cam., *nihil mali geres.*

(5) Colb. m., *oratione.*

(6) * Colb. m. et [Clun., *requisivit.*] * Cam., Colb. a. et Reg. *B*, *integram carit....*

(7) [Clun., *magnificæ sanctitatis*] * Sic Colb. m.

eorumque nutritor. Nam sæpe a novo fundans villas, ponens vineas, ædificans domos, culturas erigens (1), vocatis episcopis quorum erat parva facultas, dato epulo, ipsas domos cum cultoribus et culturis, cum argento, peristromatibus (2), utensilibus, ministris et famulis benigne distribuebat (3), dicens : « Sint « hæc ecclesiæ data, ut, dum de his pauperes reficiun- « tur, mihi veniam obtineant apud Deum. » Multa autem et alia bona de hoc viro audivimus, quæ insequi longum est. Transiit autem ætate septuagenaria (4).

XXI. Hæc in hoc anno iterato (5) signa adparuerunt : luna eclipsim passa est; infra Turonicum territorium verus de effracto pane sanguis effluxit; muri urbis Suessionicæ conruerunt; apud Andegavam urbem terra tremuit; infra muros vero Burdegalensis oppidi ingressi lupi canes devoraverunt, nequaquam homines (6) metuentes : per cœlum ignis discurrere visus est. Sed et Vasatensis (7) civitas incendio concremata est, ita ut ecclesiæ vel domus ecclesiasticæ vastarentur. Ministerium tamen omne ereptum fuisse cognovimus.

---

(1) * Colb. m., *erogens*.

(2) * Corb., Cam., Reg. *B*, Colb. a., Colb. m., *parastromatibus*.

(3) * Reg. *B*, *distribuit*. Colb. a., olim *distribuat*; nunc *distribuit*.

(4) Colb. a., Reg. *B* et Chesn., *octuagenaria*. Chrodini ducis laudes celebravit Fortunatus, lib. v, carm. 16.

(5) [Clun., *iteratis signis*.] * Corb., *signa iteratis*; Reg. *B*, Colb. m., Colb. a., *iteratis signa*. — Cam., *eclymsim*.

(6) * Colb. a., Reg. *B*, Colb. m., *hominem*.

(7) * Cam., *Vasanensis*.

XXII. Rex (1) igitur Chilpericus, pervasis civitatibus fratris sui (2), novos comites ordinat, et cuncta jubet sibi urbium tributa deferri. Quod ita impletum fuisse cognovimus. His diebus adprehensi sunt duo homines a Nonnichio (3) Lemovicinæ urbis comite, deferentes ex nomine Charterii Petrogoricæ urbis episcopi litteras, quæ multa improperia loquebantur in regem : in quibus inter reliqua erat insertum, quasi quereretur sacerdos se a paradiso ad inferos descendisse; scilicet quod a regno Guntchramni in Chilperici fuerit ditiones commutatus. Has litteras cum his hominibus jam dictus comes sub ardua custodia regi direxit. Rex vero patienter propter episcopum mittit, qui eum suo conspectui præsentarent, discussurus utique (4) si vera essent quæ ei opponebantur, an non. Adveniente vero episcopo, rex homines illos cum litteris repræsentat : interrogat sacerdotem, si ab eo directæ fuerint. Negat ille a se directas. Interrogantur vero homines a quo eas acceperint. Frontunium (5) diaconum proferunt. Interrogatur sacerdos de diacono. Respondit sibi eum esse præcipuum inimicum, nec dubitari debere ipsius esse nequitias, qui contra eum sæpius causas commovisset iniquas. Adducitur diaconus sine mora; interrogatur a rege : confitetur super episcopum, dicens : « Ego hanç epistolam episcopo

---

(1) Hoc caput deest in Corb., Colb. a. [et Dub.,] * Cam. et Reg. *B.*

(2) Nempe quas ante pontis Urbiensis stragem pervaserat, ut Petrocorium et Aginnum. Vid. VI, 12.

(3) Colb. m., *Nunnichio lemovicæ* : infra, habet *Nonnichius*. Carterius autem subscripsit conc. Matisc. II, ann. 585.

(4) Colb. m., *itaque*.

(5) Editi, Bec. [et Clun.,] *Frontonium*.

« jubente dictavi (1). » Proclamante vero episcopo, et dicente quod sæpius hic ingenia (2) quæreret qualiter eum ab episcopatu dejiceret, rex misericordia motus, commendans Deo causam suam, cessit utrisque, deprecans clementer episcopum pro diacono, et supplicans ut pro se sacerdos oraret : et sic cum honore urbi remissus est. Post duos vero menses Nonnichius comes, qui hoc scandalum seminaverat (3), sanguine percussus, interiit; resque ejus, quia absque liberis erat, diversis a rege concessæ sunt.

XXIII. Dehinc Chilperico regi, post multa funera filiorum, filius nascitur (4). Ex hoc jubet rex omnes custodias relaxari, vinctos absolvi, compositionesque negligentum (5) fisco debitas præcepit omnino non exigi. Sed magnum deinceps dolum (6) hic intulit infans.

XXIV. Nova (7) iterum contra Theodorum epi-

---

(1) Id est *scripsi*. Vide Mabillon., notas in epist. 304 sancti Bernardi.

(2) Ea voce dolus seu quælibet ars ad alium circumveniendum designatur apud Gregorium, et veteres linguæ nostræ auctores; unde *engin*, *engeigner*. Vid. Bignon. in lib. 1 Marculfi ad cap. 36.

(3) * Colb. m., *seminavit*.

(4) * Colb. m., *natus est*.

(5) * Corb., *negligenti*; Cam., *neglegenti ex fisco*.

(6) Legendum puto *dolorem*. Vide infra, cap. 34 et 35. *Dolum* tamen hunc exponit Valesius de morte Mummoli, quam hujus filii obitus occasione Fredegundis ipsi infensa procuravit, infra, cap. 35. Ceterum exstat in Marculfi lib. 1, formula, quæ est 39. *Ut pro nativitate regis* (sic in ipso ortu regum nostrorum filii reges appellabantur), *ingenui relaxentur*. De ejus baptismo infra, cap. 27. * Cam., *hinc intulit*.

(7) Quod plura de his quæ pertulerat a Dynamio, in cap 11 supra

scopum bella consurgunt. Nam Gundovaldus, qui se filium Chlothacharii regis esse dicebat, de Constantinopoli veniens, Massiliam est advectus. De cujus origine quædam strictim libuit memorare. Hic cum natus esset in Galliis, et diligenti cura (1) nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis, litteris eruditus, Childeberto (2) regi a matre repræsentatur, dicente ea : « Ecce, inquit, nepotem « tuum, Chlothacharii (3) regis filium : et quia invisus « habetur patri, suscipe eum, quia caro tua est. » Quem ille, eo quod ei filii non essent, accipiens, retinebat secum. Nuntiantur hæc regi Chlothachario : misitque fratri nuntios, dicens : « Dimitte puerum « ut veniat ad me. » Nec moratus ille juvenem fratri direxit. Quo viso, Chlothacharius jussit tonderi (4) comam capitis ejus, dicens : « Hunc ego non gene« ravi. » Igitur post Chlothacharii regis obitum, a Chariberto rege susceptus est. Quem Sigibertus arcessitum, iterum amputavit comam capitis ejus, et misit eum in Agrippinensem civitatem, quæ nunc Colonia (5)

---

retulerit. Unde licet in codd. Corb. et Colb., undecimum non habeatur, ex hoc tamen et 12 capite, quod in utroque codice exstat, patet ab interpolatore non fuisse additum. Porro *Gondovaldum* semper scripsimus, quæ lectio est codd. mss. licet in editis *Gundobaldus* dicatur. * Cam., *Gunvaldus*. Infra, *Gundovaldus*.

(1) * Colb. m., *causa*. — Infra, et Reg. *B*, *dimissis*.

(2) Seniori scilicet, Chlotarii fratri.

(3) * Corb., Colb. m., *Chlotharii*, et infra, uterque *Chlothario*.

(4) * Corb., Reg. *B*, *tundi* ; Cam. et Colb. m., *tondi*. — Hic supra, pro *direxit*, *transmisit*.

(5) Colonia Agrippinensis, urbs Ubiorum, sic dicta quod Agrippina, Neronis mater, ibi nata, postea illuc Coloniam Romanorum deduci imperavit (Tacit., *Ann.*, XII, 27). Postea, omisso proprio ejus nomine,

dicitur. Ille quoque ab eo loco delapsus (1), dimissis iterum capillis, ad Narsetem abiit, qui tunc Italiæ præerat : ibique uxore accepta, filios procreavit, et ad Constantinopolim accessit. Inde, ut ferunt, post multa tempora a quodam invitatus ut veniret in Gallias, Massiliam adpulsus, a Theodoro episcopo susceptus est. Et (2) ab eodem etiam acceptis equitibus, Mummolo duci conjunctus est. Erat autem tunc Mummolus in civitate Avennica, sicut supra jam diximus. Guntchramnus vero dux adprehensum Theodorum episcopum in custodiam pro hac causa detrusit (3), reputans cur hominem extraneum intromisisset in Gallias, voluissetque Francorum regnum imperialibus per hæc subdere ditionibus. At ille epistolam, ut aiunt, manu majorum Childeberti regis subscriptam, protulit, dicens : « Nihil per me feci, nisi quæ mihi a « dominis nostris et senioribus imperata sunt. (4) » Custodiebatur igitur sacerdos in cellula, nec permittebatur ecclesiæ propinquare. Quadam vero nocte, dum adtentius oraret ad Dominum, refulsit cellula nimio splendore, ita ut comes qui erat custos ejus, ingenti pavore terreretur (5) : visusque est super eum lucis immensæ globus per duarum horarum spatium. Mane autem facto, narrabat hæc comes ille ceteris qui

---

nempe *Agrippinensis*, adjunctum modo retinuerunt Franci, nempe *Colonia* : quam nunc dicimus *Cologne*.

(1) * Corb., Cam., Colb. m., *dilapsus*.... Corb., *demissis* ; Reg. *B*, Colb. m., *Narsitem.... ibi accepta uxore*.

(2) *Et ab, etc.*, usque ad *conjunctus est*, desunt in Corb. * et Cam. — Colb. m., *ab eodem, etc.*, *et* deest.

(3) * Corb., *retrusit, reputans eum cur*.

(4) * Colb. m., *jussa sunt*.

(5) * *Ingenti* deest in Corb. — Reg. *B*, *teneretur*.

cum eo erant. Post hæc autem ductus est ad Guntchramnum regem cum Epiphanio episcopo (1), qui tunc Langobardos (2) fugiens, Massiliæ morabatur, scilicet quod et ipse conscius hujus causæ fuisset. Discussi igitur a rege, in nullo inventi sunt crimine. Rex tamen jussit eos sub custodia degere : in qua post multa supplicia Epiphanius episcopus obiit (3). Gundovaldus vero in insulam maris secessit, exspectans eventum rei. Guntchramnus vero dux cum duce Guntchramni regis res Gundovaldi divisit (4), et secum in Arvernum detulit immensum, ut ferunt, argenti pondus et reliquarum rerum.

XXV. Anno octavo Childeberti regis (5), pridie calendas februarias, cum die Dominico apud urbem Turonicam ad (6) matutinas signum commotum fuisset, et populus surgens ad ecclesiam conveniret, cœlo nubilo, cum pluvia globus magnus ignis (7) de cœlo dilapsus, in spatio multo cucurrit in aera. Qui tantam lucem dedit, ut tanquam media die omnia cernerentur. Quo iterum in nubem suscepto, nox successit. Aquæ vero extra solitum invaluerunt : nam tantam

(1) * Corb., *Ephyfanio.* Hunc Forojuliensem ecclesiam rexisse conjicit Cointius, qui Exspectati decessoris sui nomine adhuc presbyter subscripsit concilio Aurelianensi V.

(2) [Clun., *a Longobardis fugiens.*] * Corb., *a Longobardos*; Colb. m., *Languobardis fugiens.*

(3) Quid Theodoro contigerit, vide lib. VIII, cap. 12.

(4) * Colb. m., *visit.*

(5) Ann. 583.

(6) Colb. m. et [Clun., *ad matutinos.*] — * Hoc caput deest in Reg. *B.*

(7) * Corb. et alii *igneus*; Colb. m., *igneus de cœlo lapsus.*

inundationem Sequana (1) Matronaque circa Parisius intulerunt, ut inter civitatem et basilicam sancti Laurentii naufragia sæpe contingerent (2).

XXVI. Guntchramnus quoque dux Arvernum cum supradictis thesauris reversus, ad Childebertum regem abiit. Cumque exinde regrederetur cum uxore et filiis (3), a Guntchramno rege comprehensus retinebatur, dicente sibi rege : « Tua invitatio Gundovaldum « adduxit in Gallias, et ob hoc ante hos annos abisti « Constantinopolim. » Cui ille : « Mummolus, inquit, « dux tuus ipse suscepit eum, et in (4) Avenione secum « retinuit. Nunc autem permitte me, et adducam ipsum « tibi, et tunc immunis ero ab his quæ imputantur « mihi. » Cui rex ait : « Non permittam te abire, nisi « dignas luas pœnas pro his quæ commisisti. » At ille cernens se morti propinquum (5), ait : « Ecce filium « meum; suscipe illum, et sit obses pro his quæ pro- « mitto domino meo regi : et nisi Mummolum addu- « cam tibi, perdam (6) parvulum meum. » Tunc rex permisit eum abire, retento secum ejus infantulo. At

---

(1) Corb. [Dub.] * et Colb. a., *Sigona*, quo nomine Sequanam in vet. scriptis quandoque exprimi ex aliis etiam locis constat. * Cam., *Sygona*.

(2) * Colb. m., *contigerent*. — De Sancti Laurentii basilica, vide animadv. ad calcem tomi. (Not. *b*.)

(3) * Corb., Cam., *filiabus*.

(4) [In cod. Clun. * et in Colb. m., deest *in Avenione*. Paulo post, *adducam eum ad te*.] * Corb., Reg. *B*, *Avennione*. — Infra, Colb. m, *Avinione*.

(5) * Corb., *se mortem propinquam*; Reg. *B*, *se mortem propinquum*; Cam., *sibi mortem propinquam*.

(6) * Colb. m. et [Clun., *parvulum meum interfice*.]

ille, adsumtis secum Arvernis atque Vellavis (1), Avenionem abiit. Sed astu Mummoli naves in Rhodano infirmæ præparatæ (2) sunt; ascendentesque simpliciter, ut in medio amnis venerunt, impletis navibus mergebantur. Tunc in periculo positi, alii nando evaserunt, nonnulli vero, arreptis ipsarum navium tabulis, adtigerunt litus. Plerique autem, quorum minor fuit astutia, in amne demersi sunt (3). Guntchramnus vero dux advenit Avenionem. Providerat enim Mummolus, postquam infra (4) muros urbis illius est ingressus, ut quia pars parva residebat, quæ non vallabatur a Rhodano, educta ex eo parte, locus ille totus hoc alluvio (5) muniretur : in quo loco fossas magnæ profunditudinis fodit, præparatosque dolos aqua decurrens operuit. Tunc, adveniente Guntchramno, ait ex muro Mummolus : « Si fides est integra, veniat ille ab una parte « ripæ, et ego ex alia, et quod voluerit eloquatur. » Quo cum convenissent (6), ait Guntchramnus e contra, hoc enim brachium fluminis inter utrumque erat positum : « Si licet (7), inquit, vadam : quia sunt aliqua

---

(1) * Cam., *Villavis*; Reg. *B*, *Avellavis*. In Colb. a., *a* additum est supra lineam.

(2) * Colb. m., Colb. a. et Reg. *B*, *paratæ s.* — Supra, Colb. a, Colb. m., *Rodano*. — Infra, *ut* d. in Corb.

(3) * Colb. m., *in anne dimersis*.

(4) * Corb., [Clun.,] Reg. *B*, Colb. a., Colb. m., *intra*.

(5) [Dub.,] *ex hoc alveo*. * Colb. a., Reg. *B*, *hoc alveo*. Corb, *quæ non valebatur ad Rodanum, ut eductam ex eo partem, l. i. t. ex hoc alveo munir....* Colb. m., *ut eductam ex eo partem....* Cam., *ut eductam ex eo partem.... hoc alveo*.

(6) * Corb., Colb. a., Reg. *B*, *quod cum venisset*. — Supra, Colb. m., *loquatur*.

(7) * Reg. *B*, Colb. a. et Colb. m., *scilicet*.

« quæ inter nos secretius conferantur (1). » Cui ille : « Veni, ait, ne timeas. » Ingressus cum uno amicorum suorum, ut erat loricæ pondere adgravatus, ilico amicus ille, ut foveam amnis adtigit, sub aquis demersus nusquam comparuit. Guntchramnus vero cum demergeretur atque portaretur ab unda veloci, unus de adstantibus, porrecta manui ejus hasta (2), eum litori reddidit (3). Et tunc inlatis sibi (4) conviciis, ipse et Mummolus discesserunt. Obsidente quoque Guntchramno ipsam urbem cum exercitu Guntchramni (5) regis, nuntiata sunt hæc Childeberto. At ille ira commotus, cur hæc non jussus ageret, Gundulfum superius dictum (6) illuc direxit. Qui, amota obsidione (7), Mummolum Arvernis adduxit : sed post paucos dies Avenionem regressus est.

XXVII. Chilpericus rex pridie (8) quam Pascha celebraretur, Parisius abiit. Et ut maledicto (9), quod in pactione sua et fratrum suorum conscriptum erat,

(1) Cam., *conferamus.*

(2) * Corb., *porrectam uni ejus hastam*; Colb. m., *porrecta manu ejus h.*

(3) [Clun., *littori restituit.*] * Sic Colb. m.

(4) * *Sibi* d. in Colb. m.

(5) Valesius legendum censet *Childeberti*, et quidem Arverni et Vellavi Childeberto parebant. [Ruin.] * Sed omnes Mss. repugnant. Præterea hic exercitus, quo adjutus Gunthramnus dux Avenionem obsidet, Gunthramni regis esse potuit; ideoque distinguendus est a turba Vellavorum et Arvernorum quæ prius Gunthramnum ducem erat comitata.

(6) Cap. 11.

(7) * Colb. m., *Quia moto obs.* — Infra, *Avennione.*

(8) * Corb., *pridem.*

(9) Corb., Reg. *B*, Colb. m., *maledictum*; Cam., *maledictum pactum.* Vide lib. VII, cap. 6.

ut nullus eorum Parisius sine alterius voluntate ingrederetur, carere posset, reliquiis sanctorum multorum præcedentibus, urbem ingressus est; diesque Paschæ cum multa jocunditate tenuit; filiumque suum baptismo tradidit, quem Ragnemodus ipsius urbis sacerdos de lavacro sancto suscepit, ipsumque Theodoricum vocitari præcepit.

XXVIII. Marcus (1) quoque referendarius, cujus supra meminimus (2), post congregatos de iniquis descriptionibus thesauros, subito lateris dolore detentus, caput totondit, atque pœnitentiam accipiens (3), spiritum exhalavit : resque ejus fisco conlatæ sunt. Nam magni ibidem thesauri ex auro argentoque, et multarum specierum (4) reperti sunt, nihil exinde secum aliud portans, nisi animæ detrimentum.

XXIX. Legati de Hispaniis reversi nihil certi renuntiaverunt, eo quod Leuvichildus (5) contra filium suum seniorem in exercitu resideret. In monasterio autem beatæ Radegundis (6) puella quædam, nomine Disciola (7), quæ beati Salvii Albigensis episcopi neptis erat,

---

(1) * Colb. m., *Marchus*.

(2) Lib. v, cap. 29.

(3) Hi monastica veste donati in extremis appellabantur monachi ad succurrendum. Pœnitentes olim in Gallia tonsos fuisse patet ex can. 15, concil. Agathensis, etc. Vide Sirmond., in lib. IV, Apollinaris epist. 24.

(4) * Reg. *B*, *multarum specie rerum*.

(5) * Colb. m., *Leuvigildus*. — Infra, *Radegundæ*, ut in Reg. *B*.

(6) Apud Pictavos Sanctæ Cruci sacratum; de quo inferius plura. Vid. et lib. III, cap. 7.

(7) Colb. a. * et Reg. *B*, *Discila*. Uti sancta colitur cum Agnete abbatissa, III. Idus Maias. Habetur in litaniis Pictonicis, quæ ab Hen-

obiit hoc modo. Cum ægrotare cœpisset, et ei assidue sorores aliæ (1) deservirent, venit dies ille quo migraret a corpore; et circa horam nonam ait sororibus: « Ecce « jam leviorem me sentio; ecce nihil doleo : nunc « autem non est necesse sollicitudini vestræ, ut mihi « curæ aliquid impendatis; sed potius discedite a me, « quo facilius sopori relaxer. » Hæc audientes sorores ejus, recesserunt parumper a cellula; et post paullulum advenerunt. Denique stantibus illis coram ea, expectabant quid ab illa elocutionis audirent. Ipsa autem, expansis manibus, benedictionem a nescio quo efflagitans, ait: « Benedic, inquit, mihi, Sancte (2) ac famule « Dei excelsi : ecce enim jam tertio fatigaris hodie mei « causa. Et cur, Sancte, pro infirma muliercula cre- « bras injurias sustines? » Interrogantibus vero illis ad quem hæc verba proferret, penitus non est affata (3). Tunc facto modico intervallo, emisit vocem magnam cum risu; et sic tradidit spiritum. Et ecce quidam energumenus (4), qui tunc ad beatæ Crucis gloriam mundandus advenerat, arrepta manibus cæsarie, conlisit se in terram, dicens : « Heu, heu, heu (5) nobis, « qui tale damnum perpessi sumus! vel licuisset (6) « prius causas inquirere, et sic de potestate nostra « fuisset ablata hæc anima (7). » Inquirentibus vero

rico Ludovico Castaneo episc. Pictavensi sunt vulgatæ. * Cam. supra *Albiensis episc.*

(1) * *Sorores aliæ* deest in Colb. m.

(2) * Reg. *B, sancta.... famula....* — Supra, *nescio a qua.*

(3) * Corb., Reg. *B*, Colb. a., Colb. m., *effata.*

(4) * Corb., Reg. *B*, Colb. a., Colb. m., *inerguminus.*

(5) * Corb., Colb. a., Reg. *B*, *heu, heu nobis.*

(6) * Colb. m., *vel licui sit.*

(7) * Colb a., Reg. *B, ablata, hæc enim ab inquirentibus his.*

his qui aderant, quod esset hoc verbum quod loquebatur, respondit : « Ecce animam puellæ Michael « angelus suscepit, et ipse eam ad cœlos evehit (1). « Princeps vero noster, quem vos diabolum nomina- « tis, nihil in ea participatur. » Post hæc corpus aquis ablutum ita (2) candore niveo refulgebat, ut nullum linteum reperire abbatissa potuisset in promtu, quod corpore candidius cerneretur : induta tamen linteis mundis, sepulturæ mandata est. Nam et alia puella hujus monasterii visum vidit quod sororibus retulit. Putabat, inquit, se iter aliquod conficere; et erat ei votum ut ad fontem vivum gradiens perveniret. Cumque viam nesciret, vir quidam se obviam obtulit, dicens : « Si, inquit, vis ad fontem vivum accedere, ero « ego prævius itineris tui. » At illa gratias agens, sequebatur præcedentem. Quibus ambulantibus, pervenerunt (3) ad fontem magnum, cujus aquæ tanquam aurum splendebant (4), herbæ vero in modum diversarum gemmarum vernante luce radiabant. Et ait vir ad eam : « Ecce fontem vivum, quem multo labore « quæsisti. Satiare nunc ab ejus (5) fluentis, ut fiat « tibi fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam. » Cumque illa avide (6) ex his aquis hauriret, ecce ab alia parte veniebat abbatissa; et denudatam puellam

(1) * Corb., Cam., *ad cœlum evexit.*

(2) Corb., *corpus a quibus ablutum est, aiebant, ita candore, etc.* — * Infra, Corb., Reg. *B*, Colb. a. et Colb. m., *candidior.*

(3) * Inde ad finem capitis deest in Reg. *B.*

(4) Corb, *aqua.... splendebat* ; * Cam., *aqua resplendebat.* — Infra, Corb., *ecce fonte vivo.*

(5) * [Clun., *satiare nunc ab eo, ut.*] * Sic Colb. m.

(6) * Colb. m., pro *avide, videret.*

induit eam veste regia : quæ tanta luce, auroque, et monilibus refulgebat, ut vix posset intendi, dicente sibi abbatissa : « Sponsus enim tuus mittit tibi hæc « munera. » Hæc cum puella vidisset, compuncta est corde, et post dies paucos rogavit abbatissam, ut sibi in qua includeretur cellulam præpararet. At (1) illa velociter perfecta, ait : « Ecce, inquit, cellulam ; quid « nunc desideras? » Puella vero petiit ut recludi permitteretur. Quod cum ei præstitum fuisset (2), congregatis virginibus cum magno psallentio, accensis lampadibus, tenente sibi beata Radegunde manum, ad locum usque perducitur. Et sic vale faciens omnibus, et osculans singulas quasque, reclusa est. Obstructoque (3) aditu per quem ingressa fuerat, ibi nunc orationi ac lectioni vacat.

XXX. Hoc anno (4) Tiberius imperator migravit a sæculo, magnum luctum relinquens populis de obitu suo. Erat enim summæ bonitatis, in eleemosynis promtus, in judiciis justus, in judicando cautissimus ; nullum despiciens (5), sed omnes in bona voluntate complectens : omnes diligens, ipse quoque diligebatur ab omnibus. Hic cum ægrotare cœpisset, et se jam vivere desperaret, vocavit Sophiam Augustam, dicens : « Ecce jam impletum sentio tempus vitæ meæ : nunc

---

(1) Regm., *At illa ut rogaverat, cellulam præparavit, eique tunc dixit : Ecce, etc.*

(2) * Corb., *fuit*. — Infra, *Radegunde manu.*

(3) * Corb., *structoque*. — Infra, *vacans* ; Colb. m., *structoque aditum.... oratione.... lectione*. Cam., *lectioni evagat.*

(4) Tiberium constat mortuum esse anno 582. Hic porro agitur annus 583.

(5) * Colb. a , Reg. *B*, *dispiciens*.

« cum consilio (1) tuo eligam, qui reipublicæ præesse « debeat. Oportet enim strenuum eligi, qui pro me sit « huic potestati (2). » At illa Mauricium quemdam elegit, dicens : « Valde strenuus et sagax est vir iste : « nam et sæpius contra inimicos reipublicæ dimicans, « victorias obtinuit. » Hæc enim dicebat, ut isto transeunte, hujus conjugio necteretur. Sed Tiberius postquam consensum cognovit Augustæ de hujus electione, jussit ornari (3) filiam suam ornamentis imperialibus, et vocato Mauricio, ait : « Ecce cum (4) consensu « Sophiæ Augustæ ad imperium eligeris : in quo ut « firmior sis, filiam meam tradam tibi. » Et accedente puella, tradidit eam pater Mauricio, dicens : « Sit tibi « imperium meum cum hac puella concessum (5). « Utere eo (6) felix, memorque semper esto, ut æquitate « et justitia delecteris. » At ille, accepta puella, duxit eam ad domum suam : et, transacta solemnitate nuptiarum, Tiberius obiit. Igitur celebrato justitio (7),

(1) * Corb., *cum* deest; Reg. *B*, *cum silentio tuo*.

(2) Sic Corb. at Regm. *Nos enim oportet providere, qui tantæ sublimitati adjungi dignus sit*. Ceteri omittunt hunc versum. [Dub. *Qui præsit huic potestati*. Clun. *Non oportet enim eligi sine tuo consilio huic potestati*.] * Colb. a., Reg. *B*. *Qui præsit*. Colb. m. *Non oportet enim elegi, usque igitur huic potestati*. Cam. *Strenuum eligere qui præsit huic potestati*.

(3) * Corb., Colb. duo, *exornari*; Reg. *B*, *exornare*.

(4) * *Cum* deest in Corb. et Reg. *B*.

(5) * Corb., *consensum*.

(6) Alii, *ea*. — * Corb., Reg. *B*; Colb. duo, *memor semper ut æquitate et justitia delecteris*.

(7) Justitium ad luctum designandum adhibent alii quoque auctores, quod in publicis luctibus justitium, i. e. juris dicendi intermissio, quasi juris statio indiceretur. Addit Paulus disc., lib. III, Hist. Langob., cap. 17, Mauritium primum ex Græcorum genere in imperio confirmatum fuisse. (Ruin.)

Mauricius indutus diademate et purpura (1), ad Circum processit : acclamatisque sibi laudibus, largitis populo (2) muneribus, in imperio confirmatur.

XXXI. Denique Chilpericus rex legatos nepotis sui Childeberti (3) suscepit, inter quos primus erat Egidius Remensis episcopus. Quibus intromissis ad regem, data suggestione, dixerunt : « Pacem quam cum domino « nostro nepote tuo fecisti, petit a te (4) omnimodis « conservari : cum fratre vero tuo pacem habere non « potest, quia partem Massiliæ ei post mortem abstulit « patris, fugacesque suos retinet, nec eos vult ei re« mittere. Ideo Childebertus nepos tuus caritatem, « quam nunc tecum retinet, integre vult servare. » Et ille : « In multis, inquit, frater meus accessit cul« pabilis. Nam si ordinem rationis filius meus Childe« bertus inquirat, cognoscet protinus quod hujus con« ludio pater ejus est interfectus. » Hæc eo dicente, Egidius episcopus ait (5) : « Si cum nepote tuo con« jungeris, et ipse conjungitur tibi, commoto exer« citu, ultio quæ debetur super eum velocius infere« tur (6). » Quod cum juramento firmassent, obsidesque inter se dedissent, discesserunt. Igitur fidens in promissis eorum Chilpericus, commoto regni sui exercitu, Parisius venit : ubi cum resedisset, magnum dispendium rerum incolis intulit. Berulfus vero dux cum

(1) * Corb., *purpura et bysso.*
(2) [Clun., *largito populo munera.*] Sic Colb. m.
(3) * Reg. *B*, *nepoti suo Childebertho.* — Colb. m., *suscipit.*
(4) * Colb. m., *petit ad te.* — Infra, *suos* deest.
(5) * Colb. m., *episcopus ejus.* * Post, *jungeris.... tecum.*
(6) * Corb., *inferatur*; Colb. m., *infertur.*

Turonicis, Pictavis, Andegavisque, atque Namneticis, ad terminum Bituricum venit. Desiderius vero et Bladastes, cum omni exercitu provinciæ sibi commissæ(1), ab alia parte Bituricum vallant, multum vastantes per quas venerunt regiones. Chilpericus vero jussit exercitum, qui ad eum accessit, per Parisius transire. Quo transeunte, et ipse transiit, atque ad Miglidunense (2) castrum abiit, cuncta incendio tradens atque devastans. Et licet exercitus nepotis sui ad eum non venisset, tamen duces et legati ejus cum ipso erant. Tunc misit nuntios ad supradictos duces, dicens : « Ingredimini Bituricum (3), et accedentes usque ad civitatem, sacramenta fidelitatis exigite de nomine nostro. » Biturici vero cum quindecim millibus ad Mediolanense (4) castrum confluunt, ibique contra Desiderium ducem confligunt : factaque est ibi strages magna, ita ut de utroque exercitu amplius quam septem millia cecidissent. Duces quoque cum reliqua parte populi ad civitatem pervenerunt, cuncta

(1) Colb. m., *commissum* pro *commisso*; Corb. vero, *communi exercitu provinciæ sibi commisso*. [Ita Dub.] * Cam., *cum uno exercitu*. — Vide et animadv. ad calcem tomi. (Not. *c*.)

(2) Sic Corb. hic et cap. sequenti. Variant etiam alii codices scripti. Aliquot enim habent *Meeledonense* cum plerisque editis [Ita Dub. et Clun.] pro quo in Colb. a. et quidem antiqua manu, positum est, *Medolonensim*. Bec. et Regm., *Mededonense*. * Reg. *B*, *Meeledunensim* nisi sit *Mededun*.... Colb. m., *atque Mededonensi*. Sed iis omnibus designatur Melodunum Senonum oppidum, vulgo *Melun*.

(3) [Clun., *Biturigam*.] — * Infra, Corb., *Biturigi*; Colb. m., *Biturigum*; *Biturigi*, idem, *ad civitates*.

(4) Ita codd. Corb., Bec. [Dub. et Clun.], quamvis in editis *Meeledonense* habeatur. * Reg. *B*, *Mediolansim*; Colb. m., *Mediolanensi*. Colb. a., *Medolonensem*, ex antiqua correctione. Vide et animadv. ad calcem tomi. (Not. *d*.)

diripientes vel devastantes : talisque depopulatio inibi acta (1) est, qualis nec antiquitus est audita fuisse, ut nec domus remaneret, nec vinea, nec arbores; sed cuncta succiderent, incenderent (2), debellarent. Nam et ab ecclesiis auferentes sacra ministeria, ipsas incendio concremabant. Guntchramnus vero rex cum exercitu contra fratrem suum advenit (3), totam spem in Dei (4) judicio collocans. Qui die una (5) jam vespere, misso exercitu, maximam partem de germani sui exercitu interfecit. Mane autem concurrentibus legatis, pacem fecerunt, pollicentes alter alterutro, ut quicquid sacerdotes vel seniores populi judicarent, pars parti componeret, quæ terminum legis excesserat : et sic pacifici discesserunt. Chilpericus vero rex cum exercitum suum a prædis arcere non posset, Rhotomagensem (6) comitem gladio trucidavit : et sic Parisius rediit, omnem relinquens prædam, captivosque relaxans. At isti qui Biturigas (7) obsidebant, accepto mandato ut reverterentur ad propria, tantas prædas secum sustulerunt, ut omnis regio illa, unde egressi sunt, valde

(1) * Colb. m., *facta est.*

(2) * *Incenderent* deest in Corb. et Reg. *B*, in hoc deest etiam *debellarent*. Colb. m., *sed justa succenderent, debellarent.* — Supra, *domus remanerent.* — Infra, deest *sacra.*

(3) Scilicet prope Melodunum, ubi Gunthramnus Chilperici exercitum profligavit; dum duces eorum apud Bituriges, prope Mediolanum decertarent. (Ruin.)

(4) * *Dei* deest in Reg. *B.*

(5) * Corb., *Diei una.*

(6) Editi aliquot *Rhotongensem.* * Reg. *B*, *Rotomagensi;* Colb. m., *Rotogemsem*, at supra scriptum, *ma.*

(7) * Colb. m., *Biturigam.* — Infra, deest *regio* : deest et *de ipsis*, ante *pecoribus.* Cam., *ita isti qui Bit....*

putaretur evacuata, vel de hominibus, vel de ipsis pecoribus. Ingressus quoque exercitus Desiderii atque Bladastis per Turonicum, incendia, prædas et homicidia tanta fecerunt, sicut solet contra inimicos fieri : nam et captivos abduxerunt, de quibus spoliatos plurimos postea dimiserunt (1). Subsecutus est morbus pecorum hanc cladem, ita ut vix (2) unicum remaneret; novumque esset si aliquis aut jumentum (3) videret, aut cerneret buculam. Sed dum hæc agerentur, Childebertus rex cum exercitu suo uno in loco residebat (4). Nocte autem quadam, commoto exercitu, magnum murmur contra Egidium episcopum et duces regis minor populus elevavit (5), ac vociferari cœpit, et publice proclamare : « Tollantur a facie regis qui « regnum ejus venumdant, civitates illius dominationi « alterius subdunt, populum ipsius principis alterius « ditionibus tradunt. » Dum hæc et his similia vociferando proferrent, facto mane, adprehenso armorum adparatu, ad tentorium regis properant, scilicet ut, adprehensis episcopo et senioribus, vi opprimerent, verberibus adficerent (6), gladiis lacerarent. Quo comperto, sacerdos fugam iniit, ascensoque equite, ad urbem propriam tendit. At populus ille cum clamore

---

(1) * Corb., *demiserunt.*

(2) * Reg. *B*, *vix vel unicum*; Colb. duo, *vix vel initium*; Cam., *vel inditium remanerit.*

(3) Colb. a. [et Dub.,] *juvencum.*

(4) Haud procul, uti videtur, a suis patruis, ut Chilperico juxta pactum suppetias ferret, aut certe ut belli eventum specularetur. (Ruin.)

(5) * Colb. m., *elevare ac vociferare.* — Infra, *dominationi alteri.*

(6) * Colb. m., *adficerent* deest.

sequebatur, projiciens post eum lapides, evomensque convicia. Fuit tunc (1) ei hæc causa præsidium, quod hi paratos equites non habebant. Attamen lassatis sociorum equis, solus pertendit episcopus, tanto timore perterritus ut unam caligam de pede elapsam colligere (2) non curaret : et sic usque civitatem veniens, se infra murorum Remensium septa conclusit.

XXXII. Ante paucos (3) autem menses Leudastes (4) in Turonicum cum præcepto regis advenit, ut uxorem reciperet, ibique commoraretur. Sed et nobis epistolam sacerdotum manu subscriptam detulit, ut in communionem reciperetur. Sed quoniam litteras reginæ non vidimus, cujus causa (5) maxime a communione remotus fuerat, ipsum recipere distuli, dicens : « Cum « reginæ mandatum suscepero, tunc eum recipere non « morabor. » Interea ad eam dirigo : quæ mihi scripta remisit, dicens : « Compressa a multis aliud facere non « potui, nisi ut eum abire permitterem; nunc autem « rogo ut pacem tuam non mereatur, neque eulo- « gias (6) de manu tua suscipiat, donec a nobis quid « agi debeat plenius pertractetur. » At ego hæc (7) scripta relegens, timui ne interficeretur : accersitoque

---

(1) * Corb., Reg. *B*, Colb. duo, *fuitque tunc*.

(2) * Corb., *alligare*; Cam., *de pice elapsam*.

(3) * Hoc caput deest in Reg. *B*. — Corb. et Cam., *ante paucos vero menses*.

(4) Qui supra, lib. v, cap. 49, 50, multa adversus Gregorium machinatus fuerat, eum accusans quod reginam adulteram dixisset. (Ruin.)

(5) * Colb. m., *causæ*.... *communioni*.

(6) * Colb. m., *eblogias*; Corb., *euglogias*.

(7) * *Hæc* deest in Corb. Id., *legens*. — Infra, deest *ei*.

socero ejus, hæc ei innotui (1), obsecrans ut se cautum redderet, donec reginæ animus leniretur. Sed ille consilium meum, quod pro Dei intuitu simpliciter insinuavi, dolose suscipiens, cum adhuc nobis esset inimicus, noluit agere quæ mandavi : impletumque est illud proverbium (2), quod quemdam senem narrantem audivi : « Amico inimicoque bonum semper præbe « consilium, quia amicus accipit, inimicus spernit. » Spreto ergo hoc consilio, ad regem dirigit (3), qui tunc cum exercitu in pago Miglidunensi (4) degebat : deprecatusque est populum, ut regi preces funderet, ut (5) ejus præsentiam mereretur. Deprecante igitur omni populo (6), rex se videndum ei præbuit. Prostratusque pedibus ejus veniam flagitavit. Cui rex : « Cau« tum, inquit, te redde paulisper, donec, visa regina, « conveniat qualiter ad ejus gratiam revertaris ; cui « multum (7) inveniris esse culpabilis. » At ille, ut erat incautus ac levis, in hoc fidens, quod regis præsentiam meruisset, rege Parisius revertente, die Dominico, in ecclesia sancta, reginæ pedibus provolvitur, veniam deprecans. At illa, frendens et exsecrans adspectum ejus, a se repulit, fusisque lacrymis, ait : « Et « quia non exstat (8) de filiis, qui criminis mei causas

(1) * Colb. m., *hæc innotuit. Obs. m. s. captum r.*

(2) * Colb. m., *proverbium* deest ; Cam., *impletumque est autem.*

(3) * Corb., Cam., *direxit.*

(4) Colb. a., *Melodennense* ; Bec., *Megledunense.* [Dub. * et Cam., *Methedonense* ; Clun., *Megledonensi.*] Colb. m., *Megledonensim.* Vide cap. præced.

(5) * Corb., *et ejus.*

(6) * Colb. m., *populo omni regem, rex.*

(7) [Clun., *multum videris.*] * Sic Colb. m.

(8) * Colb. m., *stat.* — Cam., *Jhesu Christe inquir.*

« inquirat, tibi eas, Jesu Domine, inquirendas com« mitto. » Prostrataque pedibus regis, adjecit : « Væ « mihi, quæ video inimicum meum, et nihil ei præ« valeo. » Tunc repulso eo a loco sancto, missarum sollemnia celebrata sunt. Igitur egresso (1) rege cum regina de ecclesia sancta, Leudastes usque (2) ad plateam est prosecutus, inopinans quid ei accideret : domosque negotiantum circumiens, species rimatur, argentum pensat, atque diversa ornamenta prospicit, dicens : « Hæc et hæc comparabo, quia multum mihi « aurum argentumque resedit. » Ista illo dicente, subito advenientes reginæ pueri, voluerunt eum vincire (3) catenis. Ille vero evaginato gladio, unum verberat : reliqui (4) exinde succensi felle, adprehensis parmis (5) et gladiis, super eum inruerunt. Ex quibus unus librans ictum, maximam partem capitis ejus a capillis et cute detexit. Cumque per pontem urbis fugeret, elapso inter duos axes, qui pontem faciunt, pede, effracta (6) oppressus est tibia : ligatisque post tergum manibus, custodiæ mancipatur. Jussitque rex ut sustentaretur (7) a medicis, quoadusque ab his ictibus sanatus, diuturno supplicio cruciaretur. Sed cum ad villam fiscalem duc-

(1) * Cam., *regresso.*

(2) * Corb., *Leudastesque ad.... domus negotiant.*

(3) * Corb., *vinci c. ille quoque evag.*; Colb. m., *vincere*; Cam., *ille quoque.*

(4) * *Reliqui* deest in Corb., Colb. a. et Cam. Colb. m., *unum ex his vibrat. exinde.*

(5) [Clun., *armis et gladiis super eum ruunt.*] * Colb. m., *et in gladiis.... ruunt.*

(6) [Clun., *pede effracto.*] * Sic Colb. m.

(7) Sic Corb., plerique editi cum Bec., * et Colb. a., *studeretur*, id Colb., est curaretur. [Clun. * et Colb. m., *studiretur.*]

tus fuisset, et, computrescentibus plagis, extremam ageret (1) vitam, jussu reginæ in terram projicitur resupinus, positoque ad cervicem ejus vecte immenso, ab alio ei gulam verberant (2) : sicque semper perfidam agens vitam, justa morte finivit.

XXXIII. Anno nono (3) Childeberti regis partem Massiliæ Guntchramnus rex ipsi (4) nepoti suo refudit. Legati principis Chilperici de Hispaniis regressi, nuntiaverunt provinciam Carpitaniam (5) graviter a locustis fuisse vastatam, ita ut non arbor, non vinea, non silva, non fructus aliquis (6), aut quicquam viride remaneret, quod non a locustis everteretur. Aiebant enim inimicitias illas, quæ inter Leuvichildum (7) et filium suum pullulaverant, vehementer augeri. Lues quoque magis in illis partibus sæviens multa loca devastabat (8); sed maxime apud urbem Narbonensem (9) validius desæviebat, et jam tertio anno, quod

---

(1) * Corb., *extremam ageret, tunc jussa.*

(2) Regm., *immenso, gladio ejus gulam transverbérant....: perfidam ducens quoad vixit vitam, eam sic finivit.* * Colb. m., *alio ei gulam.* Cam., *semper infidam.* Colb. a., *semper* deest.

(3) Ann. 584.

(4) * Cam., Reg. *B*, *ipse.*

(5) Carpitania pars erat veteris provinciæ Tarraconensis, in eo tractu Castellæ Novæ, ubi nunc pars est Algarriæ et regionis *la Mancha*, versus Tagum et Anam, cujus caput erat Toletum. (Ruin.)

(6) * Corb., Colb. a., Reg. *B*, *aliqui*; Colb. m., *aliquid.* — Infra, Reg. *B* et Colb. duo, *qui non a locustis.*

(7) * Reg. *B*, *Leuvieldum.* Colb. a, *Leuhvigildum.* Colb. m., *Leuvilgildum.* — Infra, Corb., *agere*, pro *augeri.*

(8) Sic Regm. Alii, *per loca enim ejus lues vastabat; sed.* [Ita Clun., nisi quod deest *ejus.*] * Sic Corb., Reg. *B*, Colb. m. in Cam., *augeri per loca enim vastabant, sed.*

(9) * *Apud* deest in Corb. — Infra, Colb. m., *validus.* — Narbo,

ibidem adprehenderat (1), et requieverat, populique revertentes (2) a fuga, iterum morbo consumti sunt. Nam et Albigensis (3) civitas maxime ab hoc incommodo laborabat. His diebus adparuerunt a parte Aquilonis nocte media radii multi, fulgore nimio relucentes, qui ad se venientes, iterum separabantur, usquequo evanuerunt. Sed et cœlum ab ipsa septentrionali plaga ita resplenduit, ut putaretur auroram (4) producere.

XXXIV. Legati iterum (5) ab Hispania venerunt, deferentes munera, et placitum accipientes cum Chilperico rege, ut filiam suam, secundum conniventiam anteriorem, filio (6) regis Leuvichildi tradere deberet in matrimonium. Denique dato placito, et omnibus pertractatis, legatus ille reversus est. Sed Chilperico

---

aliæque urbes Septimaniæ tunc temporis Hispaniæ tribuebantur, quod Wisigothis parerent. (Ruin.)

(1) Colb. a., *desævierat*; Regm., *advenerat*.

(2) * Corb., *populoque revertenti*. — Colb. m, *morbo consumptis*.

(3) * Corb., *Albiensis*; Colb. m., *Albigensim*.

(4) * Sic Corb., Reg. *B*, Colb. m., *et plures editi*.

(5) Deest hoc caput in Vat., Corb., Colb. a., [et Dub.] licet habeant sequens quod isti necessarió conjunctum est. — * Deest in Reg. *B*, qui nec habet sequentia, usque ad cap 41. Deest et in Cam. — Porro placitum de quo hic, dies erat indicta ad audiendos legatos. Et quidem *placita* generaliter dicebantur conventus, in quibus publice negotia sive regni sive etiam privatorum discutiebantur. Sicut enim erant placita regis, sic erant placita comitum, judicum, etc. Parlamenta postmodum dicta fuerunt. Instrumenta publica, quæ finitis in ejusmodi conventibus negotiis reddebantur, appellata etiam fuerunt placita seu judicia. Vid. Bignon, in lib. 1. Marculfi, formula 17; et Mabillon. de Re diplomatica. (Ruin.)

(6) Reccaredo scilicet, Hermenegildi fratri, cui ipsa, nempe Rigunthis, jamdudum promissa fuerat. Vid. cap. 18. [Clun., *convenientiam*.] * Colb. m., *coniventia* ... *Leuvichildi*.

regi egresso de Parisius, ut in pagum Suessionicum (1) accederet, novus luctus advenit. Filius enim ejus, quem anno superiore sacro baptismate abluerat, a dysenteria (2) correptus, spiritum exhalavit. Hoc enim fulgor ille, quem superius ex nube dilapsum memoravimus, figuravit. Tunc cum immenso fletu regressi Parisius, sepelierunt puerum, mittentes post legatum ut reverteretur; scilicet, ut placitum quod posuerat, prolongaret, dicente rege : « Ecce planctum « in domo sustineo; et qualiter nuptias filiæ celebra-« bo ? » Voluit enim tunc aliam filiam (3) illuc dirigere, quam de Audovera habebat, et eam in monasterio Pictavensi posuerat. Sed illa distulit, resistente præcipue beata Radegunde, et dicente : « Non est enim « dignum ut puella Christo dicata iterum ad sæculi « voluptates (4) revertatur. »

XXXV. Dum autem hæc agerentur, nuntiatur reginæ puerum qui mortuus fuerat, maleficiis et incantationibus fuisse subductum, ibique Mummolum præfectum (5), quem jam diu regina invisum habebat,

(1) * Colb. m., *in pago Sessonico.*

(2) * Colb. m., *desenteria.* — Is est Theodericus, de quo supra, cap. 23 et 27; et infra, cap. seq.

(3) Basinam nempe, quæ postea in illo monasterio cum Chrodielde turbas excitavit. Lib. IX, cap. 39, et sæpe alias.

(4) * Colb. m., *in sæculi voluptatibus.*

(5) * Colb. m., *præfecit.* — Cave confundas hunc cum Mummolo duce Gunthramni regis, de quo tam sæpe supra actum est. Inquirit autem Valesius cur hic Mummolus *præfectus* appelletur. Nam etsi certum sit Provinciæ Massiliensis rectores tunc temporis *præfecti* nomine fuisse donatos, inde tamen Præfecti titulum Mummolo tributum dici non posse observat, quod Chilpericus, in cujus ditione vivebat Mummolus, nihil umquam ea in Provincia possiderit. Tum rejecta

conscium esse. Unde factum est ut, epulante eo in domo sua, quidam de aulicis regis puerum dilectum sibi, qui a dysenteria correptus fuerat, lamentaretur. Cui præfectus respondit : « Habetur mihi herba in « promtu (1), de qua si dysentericus hauriat, quami-« libet desperatus sit, mox sanatur. » Nuntiatis his reginæ, majore furore succenditur. Interea adprehensas mulieres urbis Parisiacæ tormentis applicat, ac verberibus cogit fateri (2) quæ noverant. At illæ confitentur se maleficas esse, et multos occumbere leto se fecisse testatæ sunt, addentes illud quod nulla ratione credi patior : « Filium, aiunt, tuum, o regina, « pro Mummoli præfecti vita donavimus. » Tunc regina tormentis gravioribus mulieribus adfectis, alias enecat, alias incendio tradit; alias rotis, ossibus confractis, innectit. Et sic Compendium villam una cum rege secessit, ibique universa regi quæ de præfecto audierat revelavit. Rex vero, missis pueris, jussit eum arcessiri; discussumque catenis onerant et suppliciis subdunt (3). Trabi post tergum revinctis manibus adpenditur, et ibi quid maleficii noverit interrogatur : sed nihil de his quæ superius memoravimus confitetur. Hoc tamen protulit, sæpius se inunctiones et potiones, quæ ei regis reginæque gratiam præberent,

---

Falceti opinione, qui sui ævi mores antiquis temporibus incaute applicando, scripsit Mummolum sic fuisse appellatum, quod Parisiorum urbis Præfectus esset; concludit taudem Mummolum a Gregorio Præfectum dictum fuisse, quod reipsa Aulæ præfectus, seu Regiæ domus Major exstiterit. (Ruin.)

(1) * Corb., *in habitu*. — Post, Colb. m., *de qua si desenteria*.

(2) * Corb., *facere*.

(3) * Colb. m., *tradunt*.

ab his mulieribus suscepisse. Depositus igitur de pœna, vocat ad se lictorem, dicens : « Nuntia (1) « domino meo regi, quia nihil mali sentio de his quæ « inlata sunt. » His auditis rex : « Verum (2) ne est, « inquit, hunc esse maleficum, si de his nihil est « læsus pœnis? » Tunc extensus ad trochleas, tamdiu loris triplicibus cæsus est, quoadusque ipsi lassarentur tortores : posthæc sudes ungulis manuum pedumque defigunt (3). Cumque in hoc causa ageretur ut ad decidendam cervicem ejus gladius immineret, a regina vitam obtinuit; sed non fuit minor morte humilitas subsecuta. Nam impositus plaustro, ad Burdegalensem urbem, in qua ortus fuerat, ablata omni facultate, transmittitur : in via vero ictuatus (4) sanguine, vix accedere quo jussus est valuit. Sed non post multum tempus spiritum exhalavit. Post hæc regina, adprehenso pueruli thesauro, tam vestimenta quam reliquas species, vel ex serico (5), aut quocumque vellere invenire potuit, igne consumsit; quod ferunt quatuor plaustra levasse : aurum vero et argentum fornace conflatum reposuit, ne aliquid integrum remaneret quod ei planctum filii in memoriam revocaret.

XXXVI. Ætherius vero (6), Luxoensis episcopus,

(1) * Corb., *dic domino.... malesentio.* Colb. a., *dic domino.*

(2) Regm., *ait, Putasne verum est quia hic maleficus est, et istis non læsus est pœnis; extendatur igitur ad trochleas et tamdiu loris triplicibus cædatur, quoadusque ipsi lassentur tortores.*

(3) * Corb., Colb. m., *diffigunt.*

(4) Bad., *ictus*; Colb. m., *ictu actus.*

(5) * Corb., *vel syrico*; Colb. duo, *sirico.*

(6) Hoc caput deest in Vat., Corb., Colb. a. * Reg. *B*, Cam. et [in Dub.] sicut et tria sequentia In Colb. m, licet nullæ sint capitum

cujus supra meminimus, hoc ordine a civitate sua vel expulsus est vel receptus. Clericus quidam exstitit ex Cenomannica urbe, luxuriosus nimis amatorque mulierum, et gulæ ac fornicationis, omnique immunditiæ valde (1) deditus. Hic mulieri cujusdam sæpius scorto commixtus, comam capitis totondit, mutatoque virili habitu (2), secum in aliam civitatem deduxit, ut suspicio adulterii auferretur, cum inter incognitos devenisset. Erat enim mulier ingenua genere et de bonis orta (3) parentibus. Comperto autem post dies multos propinqui ejus quæ acta fuerant, ad ulciscendam humilitatem generis sui velocius properant, repertumque clericum vinctum custodiæ mancipant; mulierem vero igni consumunt. Et, sicut cogit auri sacra fames, clericum sub pretio venumdari procurant, ea videlicet ratione ut aut esset qui redimeret, aut certe morti addiceretur obnoxius. Cumque hæc Ætherio episcopo delata fuissent, misericordia motus, datis viginti aureis (4), eum ab imminenti

distinctiones, hoc suo numero XXXVI, insignitur. Regm. habet, *Æthericus vero Luxoviensis*. Editi *Lyxoensis*, seu *Lixoensis*. Vulgo *Lisieux* in Nortmannia. — Porro locus in quo supra Gregorius Ætherii meminerit, non exstat : unde Cointius infert hoc caput ex alio auctore Gregorii historiæ adsutum fuisse. Sed ipse Gregorius lib. IV, cap. 16, quod in Mss. Corb., Bellov. et ceteris omnibus habetur, dicit pariter de S. Tetrico episc. Lingonensi, *cujus.... memoriam fecimus* : de quo tamen apud eum nihil invenitur (Ruin.). * Errat doctissimus vir, namque Gregorius Tetrici meminit in alio opusculo, hujus autem nusquam.

(1) * *Valde* deest in Colb. m.

(2) Regm., *mutatoque femineo habitu in virilem*.

(3) [Clun., *et bonis ornata natalibus*.] * Colb. m., *de bonis orta natalibus*.

(4) Regm., *argenteis*.

exemit interitu. Igitur postquam vitæ donatus est, profert se litterarum esse doctorem, promittens sacerdoti quod, si ei pueros delegaret, perfectos eos (1) in litteris redderet. Gavisus auditu sacerdos, pueros civitatis collegit, ipsique delegat ad docendum. Denique cum jam honoraretur a civibus, et pontifex ei aliquid terræ vinearumque largitus fuisset, ac per domos parentum eorum quos erudiebat, invitaretur, reversus ad vomitum, unius puerulі matrem, immemor anterioris injuriæ, concupiscit. Quod cum pudica viro mulier declarasset, conjuncti parentes ejus gravissimis clericum tormentis subdentes, interimere voluerunt. Quem sacerdos iterum misericordia motus, castigatum verbis lenibus liberavit, honorique restituit. Sed mens læva numquam ad bonitatem potuit inclinari, sed potius factus est ejus inimicus a quo sæpius fuerat de morte redemptus. Conjunctus est enim archidiacono (2) civitatis: et se episcopatu dignum proferens, episcopum molitur occidere. Locatoque clerico, qui cum bipenne percuteret, ipsi ubique discurrunt, mussitant, amicitias clam inligant, proferunt præmia ut, si sacerdos obiret, ipse succederet. Sed misericordia Domini anticipavit eorum (3) perfidiam, crudelitatemque iniquorum hominum veloci pietate repressit. Die vero quo sacerdos operarios in agro adgregaverat ad sulcandum, clericus ante dictus cum securi prosequitur sacerdotem nihil de

(1) * Colb. m., *perfectus hic in.*

(2) * Colb. m., *archidiaconus*, quod malim. Nam archidiaconus est qui episcopatum Ætherii appetit.

(3) [Clun., *eorum miseriam.*] * Sic Colb. m.

his penitus scientem (1). Tandem igitur hæc advertens: « Quid tu, inquit, me attentius cum hac « bipenne prosequeris? » At ille timore perterritus, ad genua viri provolvitur, dicens: « Fortis esto, sa« cerdos Dei. Nam scias me emissum ab archidiacono « ac præceptore, ut te securi percuterem. Quod cum « sæpius facere voluissem, et ictum dextra suspensa « librarem, tegebantur tenebris oculi mei, et aures « obserabantur, totumque corpus tremore quatie« batur; sed et manus absque virtute erant, et quæ « optabam implere non poteram: cum vero manus « deposuissem, nihil mali sentiebam omnino. Cognovi « enim quoniam tecum est Dominus, eo quod non « potui aliquid tibi nocere. » Hæc eo dicente, flevit sacerdos, imponens silentium clerico: reversusque domum cœnæ discubuit. Qua exacta, in strato suo quievit, habens circa lectum suum multos lectulos clericorum (2). Denique diffisi hi de clerico, per se nefas perficere cogitantes, nova argumenta machinantur, per quæ aut eum vi exstinguerent (3), aut certe crimen, quo a sacerdotio divelleretur, imponerent. Interea quiescentibus cunctis, media fere nocte, cubiculum sacerdotis inrumpunt, exclamantes voce magna atque (4) dicentes vidisse se mulierem a cubiculo egredi, ipsamque ob hoc dimisisse, dum ad episcopum festinassent. Et sane pars hæc (5) et consilium diaboli

(1) * Colb. m., *nescientem*.

(2) Juxta canonum præscriptum, qui volunt episcopos semper habere secum testes privatæ suæ conversationis. Vid. Greg. magn., lib IV, epist. 44. (Ruin.)

(3) * Colb. m., *per quam aut eum vi, aut*....

(4) * Colb. m., *atque* deest.

(5) Casin., *et insaniæ pars hæc*.

fuit, ut in tali ætate crimen imponerent sacerdoti, qui erat fere septuaginta (1) annorum. Nec mora, conjuncto secum iterum antedicto clerico, adligatur sacerdos catenis ab ejus manibus de cujus collo sæpius vincula discusserat; et arduæ custodiæ mancipatur ab eo quem de cœnosis carceribus plerumque liberaverat. At ille cognoscens inimicos sibi vehementer invaluisse, Domini misericordiam cum lacrymis in vincula compactus exorat. Mox opprimuntur somno custodes, solutisque divinitus vinclis, de custodia procedit innoxius, noxiorum frequentissimus liberator : deinde dilapsus, ad regnum (2) Guntchramni regis transiit. Quo discedente, liberius jam conjuncti satellites ad regem Chilpericum properant pro episcopatu petendo, multa crimina de episcopo proloquentes, addentes ista : « In hoc cognosce, rex gloriosissime (3), « vera esse hæc quæ dicimus, quia, mortem pro scele« ribus timens, ad fratris tui transiit regnum. » Quod ille non credens, hos ad civitatem redire jubet. Dum hæc agerentur, mœsti cives de pastoris absentia, cognoscentes omnia quæ de eo acta fuerant per invidiam et avaritiam perpetrata, adprehensum cum satellite archidiaconum injuriæ subdentes, ad regem petierunt ut reciperent sacerdotem suum. At rex legatos fratri suo dirigit, adserens nihil se criminis in episcopo reperisse. Tunc Guntchramnus rex, ut erat benignus et profluus ad miserandum, multa ei munera contulit, dans etiam epistolas per omnes epi-

(1) [Clun., *annorum octoginta.*]
(2) [Clun., *ad regem Guntchramnum transiit.*] * Sic Colb. m.
(3) * Colb. m., *gloriose.*

scopos regni sui, ut peregrinum aliquo (1) pro Dei intuitu consolarentur. Tunc circumiens civitates, tanta ei a sacerdotibus Dei collata sunt, tam in vestibus quam in auro, ut vix civitati quæ meruerat posset inferre (2) : impletumque est illud quod ait apostolus : *Quia diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum* (3). Nam huic peregrinatio divitias attulit, et exsilium opes multas invexit. Post hæc regrediens, a civibus cum tali honore susceptus est, ut præ gaudio flerent, et benedicerent Deum, qui tandem ecclesiæ tantum restituit sacerdotem.

XXXVII. Lupentius vero abbas basilicæ sancti Privati martyris urbis Gabalitanæ, a Brunichilde regina arcessitus, advenit. Incusatus enim, ut ferunt, fuerat ab Innocentio supradictæ urbis comite, quod profanum aliquid effatus de regina fuisset. Sed discussis causis, cum nihil de crimine majestatis conscius esset inventus, discedere jussus est (4). Verum ubi viam carpere cœpit, iterum ab antedicto comite captus, et ad Ponticonem (5) villam deductus, multis suppliciis est adfectus : dimissusque iterum ut rediret, cum super Axonam fluvium tentorium tetendisset, iterum inruit super eum inimicus ejus. Cujus vi (6) oppressi amputatum caput in culeum oneratum lapidibus posuit, et flumini dedit : reliquum vero corpus

(1) Bec., [Clun.] * et Colb. m., *aliquid.*
(2) * Sic reposuimus ex Colb. m.; Ruin. et Bouq. habebant *inferri.*
(3) Rom., VIII, 28.
(4) * Colb. m., *inventus, discussus est.*
(5) * Colb. m., *Ponteronem.*
(6) [Clun., *quem vi oppressum.*] * Sic Colb. m.

vinctum cum saxo immersit gurgiti. Post dies vero paucos adparuit quibusdam pastoribus, et sic extractum a flumine sepulturæ mandatum est. Sed dum necessitates funeris pararentur, et ignoraretur quis esset e populo, præsertim cum caput truncati non inveniretur, subito adveniens aquila levavit culeum a fundo fluminis, et ripæ deposuit : admirantesque qui aderant, adprehenso culeo, dum sollicite quid contineret inquirunt, caput truncati reperiunt; et sic cum reliquis artubus est sepultum. Nam ferunt nunc et lumen ibi divinitus adparere : et si infirmus ad hunc tumulum fideliter deprecatus fuerit, accepta sospitate recedit (1).

XXXVIII. Theodosius (2) Rutenorum episcopus, qui sancto Dalmatio successerat, diem obiit. In qua ecclesia in tantum pro episcopatu intentiones et scandala orta convaluerunt, ut pæne sacris ministeriorum vasis et omni facultate meliori nudaretur. Verumtamen Transobadus presbyter rejicitur, et Innocentius (3) Gabalitanorum comes eligitur ad episcopatum, opitulante Brunichilde regina. Sed adsumto episcopatu, confestim Ursicinum Cadurcinæ (4) urbis episcopum lacessere cœpit, dicens, quia diœceses Rutenæ ecclesiæ debitas retineret. Unde factum est ut, diuturna

(1) Festum beati Lupentii (*saint Louvent*) XI kal. novembris Catalanni colitur. (Ruin.)

(2) De S. Dalmatio, Theodosii electione, et Transobado vide supra lib. V, cap. 47. Transobadus dicitur in Colb. m., *Trusobaldus*, in Regm., *Teusobaldus*, in aliis *Trasobadus*.

(3) Is ipse de quo cap. præcedenti, et lib. X, cap. 8.

(4) [Clun., *Cadorcinæ*,] * et Colb. m.

intentione gliscente, post aliquot annos conjunctus metropolis (1) cum suis provincialibus apud urbem Arvernam residens, judicium emanaret, scilicet ut parochias, quas numquam Rutena ecclesia tenuisse recolebatur, reciperet : quod ita factum est.

XXXIX. Remigius (2) Biturigum episcopus obiit. Cujus post transitum gravi incendio pars maxima civitatis cremata est : ibique (3) illa quæ hostilitati resederant, perierunt. Post hæc Sulpicius in ipsa urbe ad sacerdotium, Guntchramno rege favente, præeligitur (4). Nam cum multi munera offerrent, hæc rex episcopatum quærentibus respondisse fertur : « Non « est principatus nostri consuetudo sacerdotium ve- « numdare sub pretio; sed nec vestrum eum præmiis « comparare : ne et nos turpis lucri infamia (5) note- « mur, et vos mago Simoni comparemini. Sed juxta « Dei præscientiam Sulpicius vobis erit episcopus. » Et sic ad clericatum deductus, episcopatum ecclesiæ

---

(1) Sic Colb. m., Regm. [et Clun.,] quæ est sincera lectio : ita enim Gregorius et alii auctores ejus ævi habent pro *metropolitanus*. Vide conc. Paris. III, can. 8, et Marculfi formulas : unde male apud Chesn., et aliquot alios editos *metropolitanis* : melius nonnulli *metropolitanus*. Is erat Sulpicius, ex cap. sequenti. — Vid. et animadv. ad calcem tomi. (Not. *e*.)

(2) Idem antistes sub *Remedii* nomine subscripsit concilio Matisc. I, anno 581. Ejus et successoris Vita habetur in Patriarchio Bituricensi, cap. 26 et 27, tom. II, Biblioth. novæ Labbei. * In Colb. m. deest *episcopus*.

(3) *Ibique, etc.*, usque ad *perierunt*, desunt in Colb. m. [et Clun.] At Cas. habet *hostilitati restiterant*. — De illa hostilitate, vid. cap. 31.

(4) * Colb. m., *prelegitur*.

(5) * Colb. m., *turpi luchrum infamio*. — Infra, *magi Simonis*.

supradictæ suscepit. Est enim (1) vir valde nobilis, et de primis senatoribus Galliarum, in litteris bene eruditus rhetoricis (2), in metricis vero artibus nulli secundus. Hic (3) synodum illam, cujus supra meminimus, pro parochiis Cadurcinis (4) fieri commonuit.

XL. Legatus vero, Oppila nomine, de Hispaniis advenit, multa munera Chilperico regi deferens. Timebat enim rex Hispanorum, ne Childebertus exercitum (5) ad ulciscendam sororis suæ (6) injuriam commoveret : quia Leuvichildus adprehensum filium suum Hermenegildum (7), qui sororem Childeberti acceperat, retruserat in custodiam, ipsa muliere cum Græcis relicta. Igitur cum die sancto Paschæ hic legatus Turonis advenisset, sciscitati sumus utrum nostræ religionis esset. Respondit ipse se hoc credere quod catholici credunt. Exinde procedens nobiscum ad ecclesiam, Missarum solemnia tenuit : sed neque pacem cum nostris fecit, neque de sacrificiis communicavit (8). Cognitumque est mendacium esse quod dixe-

(1) [Clun., *erat enim vir.*]

(2) * Colb. m., *rectoricis.*

(3) [*Hic synodum, etc.*, usque ad *commonuit*, desunt in Clun.]

(4) * *Cadurcinis* deest in Colb. m.

(5) * *Exercitum* deest in Colb. m. — Infra, *Leuvilchildus.*

(6) Hæc fuit Ingondis, Sigiberti filia, de qua, v, 39.

(7) * Colb. m., *Herminieldum.*

(8) * Corb., Colb. duo et Cam., *de sacrificiis sacris.* — Infra, Corb., *mendum*, pro *mendacium.* — Observa notatum hominem, qui cum sacris interfuisset, iis non participaverat, nec pacem ab aliis fidelibus acceperat. Missas autem tenere, idem est ac ipsis interesse, ex can. 47, concil. Agathensis; aut certe, si de sacerdote habeatur sermo, eas celebrare, ut in regula S. P. Benedicti, cap. 60. Vide card. Bona, lib. 1, rerum liturgic. cap. 2, n. 6. (Ruin.)

rat, se esse catholicum. Nihilominus ad convivium invitatus adfuit. Cumque ego sollicitus requirerem quid crederet, respondit : « Credo Patrem et Filium « et Spiritum Sanctum unius esse virtutis. Cui ego « respondi : Si hæc, ut adseris, credis, quæ obstitit « causa ut de sacrificiis, quæ Deo offerimus, commu- « nicare differres ? » Et ille : « Quia, inquit, gloriam « non recte respondetis : nam juxta Paulum aposto- « lum nos dicimus, gloria Deo Patri per Filium; vos « autem dicitis, gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto : « cum doctores ecclesiarum doceant, Patrem per Fi- « lium nuntiatum fuisse in mundo, sicut ipse Pau- « lus (1) : *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, « soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum* (2), « *per Jesum Christum Dominum nostrum.* » Et ego « respondi : « Patrem per Filium adnuntiatum nulli ca- « tholico (3) esse incognitum reor; sed sic prædicavit « Patrem in (4) sæculo, ut et se virtutibus ostenderet « Deum. (5) Deo autem Patri hæc necessitas fuit Fi- « lium mittendi ad terras, ut ostenderet Deum; ut « quia mundus patriarchis, et prophetis, atque ipsi « Latori legis non crediderat, saltem vel Filio cre- « deret. Ideoque necesse est ut sub significatione (6) « personarum gloria detur Deo. Dicimus ergo, gloria

---

(1) * Colb. m., *alibi Paulus ait.*

(2) * Colb. m., *amen.* — 1 Timoth., 1, 17. — * Hæc verba quæ addit Oppila, *per Jesum Christum Dominum nostrum*, non in Vulgata nostra babentur. Vide ejusdem generis disputationem, lib. v, cap. 44.

(3) * Corb., Cam. et Colb. duo, *nulli Catholicorum.*

(4) [Clun., *in mundo*,] * et Colb. m.

(5) * *Deo autem Patri, etc.*, ad *ut quia mundus* deest in Colb. m.

(6) * Corb., *signatione.*

« Deo Patri, qui misit Filium : gloria Deo Filio, qui « sanguine suo redemit mundum : gloria Deo Spiritui « sancto, qui sanctificat hominem jam redemtum. « Nam tu qui (1) dicis, gloria Patri per Filium, adi-« mis gloriam Filio; quasi ipse non sit gloriosus cum « Patre, propterea quod eum adnuntiavit in mundo. « Nuntiavit, ut diximus, Filius Patrem in mundo; « sed multi non crediderunt, dicente Johanne evan-« gelista : *In sua* (2) *propria venit, et sui eum non « receperunt. Quotquot autem eum receperunt, dedit « eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in « nomine ejus* (3). Nam tu qui Paulo apostolo derogas, « et sensum ejus non intelligis, percipe quam caute « loquitur, et juxta (4) ut recipere quis potest, adverte « qualiter prædicat inter gentes incredulas, ut nulli « onus grave videatur imponere, sicut quibusdam dicit : « *Lac* (5) *vobis potum dedi, non escam; nondum enim « poteratis : sed nec adhuc quidem potestis* (6). *Per-« fectorum est enim solidus cibus* (7). Sed et aliis dicit : « *Nihil vobis prædicavi, nisi Christum* (8), *et hunc « crucifixum.* Nunc autem quid vis, o tu hæretice, « quia Paulus Christum tantum crucifixum prædicavit, « resurrexisse tu dubitas? Adverte potius cautelam

(1) * Colb. m., *quid dicis.*

(2) Sic Corb., Bec., Colb. a., Cam. et Regm., alii non habent *sua.* Et infra, Corb. et Regm., *quotquot, eum, etc.*

(3) Johan., I, 12.

(4) Al., *juste.* * Colb. m., *justa.* Colb. a., *juste.... quos potest.*

(5) Hæc verba usque ad *nihil vobis,* desunt in Corb., quæ sane est scriptoris omissio.

(6) I Cor., III, 2.

(7) Hebr., V, 14.

(8) * Cam., *Christum Jhesum.* — I Cor., II, 2.

« ejus, et vide astutiam, quid aliis dicit, quos robustiores videbat in fide : *Et si*, inquit, *novimus Christum* (1) *crucifixum, nunc autem jam non novimus*. « Nega ergo, tu accusator Pauli, si tanta mentem (2) « dementia cepit, quia nec crucifixus est. Sed, quæso, « relinque ista, et audi consilium melius : adhibe collyria oculis lippis, et lucem prædicationis apostolicæ « percipe. Secundum homines enim loquebatur Paulus humilius, ut eos ad celsioris fidei fastigia sublevaret, sicut alibi ait : *Omnibus omnia factus sum*, « *ut omnes lucrifacerem* (3). Numquid homo mortalis « non est daturus gloriam Filio, quem ipse Pater non « semel, sed (4) bis et tertio glorificavit e cœlo? Ausculta quid de cœlis loquitur, cum idem Filius, descendente Spiritu sancto, sub Johannis manu baptizaretur : *Hic est*, ait, *Filius meus dilectus, in quo* « *bene complacui* (5). Certe si oppilatas habes aures, « ut ista non audias, crede apostolis quid in monte audierint, cum transfiguratus (6) Jesus in gloria loqueretur cum Moyse et Helia : nempe de nube splendida « Pater ait : *Hic est Filius meus carissimus, ipsum* « *audite* (7). » Ad hæc hæreticus respondit : « Nihil in « his testimoniis Pater de gloria loquitur Filii, nisi tan-

(1) Editi *Jesum Christum*. * In Corb. deest *Christum*. — 2 Cor., v, 16, textus Vulgatæ habet *secundum carnem* pro *crucifixum*.

(2) * Corb. et Cam., *si tantum mente dem.*; Colb. m., *si tantum mentem*.

(3) 1 Cor., IX, 22. Vulgata babet, *ut omnes facerem salvos*.

(4) * Colb. m., *non bis et tertio*.

(5) Matth., III, 17.

(6) * Corb., *figuratus*.

(7) Matth., XVII, 5; et 2 Petr., I, 17.

« tum ipsum Filium monstrat. » Et ego : « Si enim ista « sic recipis, proferam tibi aliud testimonium, in quo « Pater reddidit Filium gloriosum. Veniente autem « Domino ad passionem, cum ille diceret : *Pater, glo-* « *rifica Filium tuum, ut Filius tuus glorificet* (1) « *te;* quid ei Pater respondit de cœlo? Nonne ait (2) : « *Et glorificavi, et iterum glorificabo?* Ecce enim « Pater glorificat eum propria voce, et tu (3) ei glo- « riam conaris adimere! Voluntatem quidem ostendis, « sed potestas nulla suppetit (4). Nam qui Pauli apostoli « accusator exsistis, audi ipsum, immò Christum in « ipso loquentem : *Omnis lingua confiteatur* (5), *quia* « *Dominus Jesus-Christus in gloria est Dei patris.* « Quod si nunc communis est cum Patre gloria, et in « ipsa qua nunc Pater est gloria commoratur (6), qua- « liter eum tu quasi inglorium (7) exhonoras? Aut cur « non erit ei reddenda gloria inter homines, qui pari « gloria cum Patre regnat in cœlis? Confitemur ergo « Christum filium Dei Deum verum : ideoque quia « Deitas una, una (8) erit et gloria. » Post hæc dato silentio, ab altercatione cessatum est. Ille quoque ad Chilpericum regem accedens, oblatis muneribus quæ

(1) Regm., *clarificet;* et infra, *clarificavi.... clarificabo.* [Clun, *clarificet te.*] — Johan., XVII, 1.

(2) * *Ait* deest in Corb. — Johan., XII, 28.

(3) * Colb. m., *et cum ei.... adimere, volunt....*

(4) * Corb., Cam., *subpeditat;* Cam., infra, *Paulo apostolo.*

(5) * Corb., *confitebitur.* — Philip., II, 11.

(6) * Corb., Cam., *commemoratur.*

(7) * Colb. duo, *ingloriosum.*

(8) * Corb., *deitas una erit et gloria.* Colb. a., *ideoque Deitas una erit ...*

rex Hispanorum miserat, in Hispaniam est regressus.

XLI. Comperto autem Chilpericus rex quod Guntchramnus frater ejus cum Childeberto nepote suo pacem (1) fecerat, et civitates, quas violenter invaserat, ei simul vellent auferre; cum omnibus thesauris suis in Cameracensem (2) urbem discessit, et omnia quæ melius habere potuerat, secum tulit. Misitque ad duces et comites (3) civitatum nuntios, ut muros componerent urbium, resque suas cum uxoribus et filiis infra murorum (4) munimenta concluderent; atque ipsi, si necessitas exigeret (5), repugnarent viriliter, ne eis pars adversa noceret; illud addens : « Et si « aliquid perdideritis, cum de inimicis (6) ulciscemur, « majora conquiretis : » nesciens patrationem victoriarum in manu Dei consistere. Deinde sæpius exercitum commovet, et iterum (7) infra terminum requiescere jubet. His diebus ei filius natus est (8), quem in villa Victoriacensi (9) nutrire præcepit, dicens : « Ne forte, dum publice videtur, aliquid mali « incurrat et moriatur. »

---

(1) * Colb. m., *pacem* deest.
(2) * Corb., Cam. et Colb. m., *Camarac....*
(3) * Colb. m., *comites suos civit....*
(4) [Clun., *murorum secta*;] * et Colb. m.
(5) * Colb. m., *egerit.*
(6) [Dub., *ulciscimini.*] * Colb. duo, *ulciscimur.*
(7) * Corb., deest *iterum.*
(8) * Corb., Cam., *natus fuerat.*
(9) * Corb., Cam. et [Dub., *nutrire jubet ne*]. Hæc villa est Victoriacensis in Belgio, ubi interfectus fuit Sigebertus rex, IV, 52. Filius autem hic memoratus, Chlotarius nomine, Chilperico patri successit.

XLII. (1) Childebertus vero rex in Italiam abiit. Quod cum audissent Langobardi, timentes ne ab ejus exercitu cæderentur, subdiderunt se ditioni ejus, multa ei dantes munera, ac promittentes se parti ejus esse fideles atque subjectos. Patratisque cum his omnibus quæ voluit rex, in Gallias est regressus: atque exercitum commoveri præcepit, quem in Hispaniam dirigi jussit; sed quievit (2). Ab imperatore autem Mauricio, ante hos annos, quinquaginta millia solidorum acceperat, ut Langobardos de Italia extruderet (3). Audito autem imperator, quod cum his in pace conjunctus est, pecuniam repetebat: sed hic fidus a solatiis, ne (4) responsum quidem pro hac re voluit reddere (5).

XLIII. In Gallicia (6) quoque novæ res actæ sunt, quæ desuperius (7) memorabuntur. Igitur cum Hermenegildus, sicut supra diximus, patri infensus esset (8),

---

(1) * Hinc, ad vocem *exercitus*, cap. 43, deest in Reg. *B.* — Colb. m., *rex* deest.

(2) Regm., *sed nescio qua de causa remansit. Nam ab.*

(3) * Corb., *extraheret.*

(4) * Cam., Colb. a, *nec responsum.*

(5) De variis Childeberti in Italiam expeditionibus, Paulus diac., lib. III, cap. 17 et seqq. Exstant ea de re aliquot epistolæ, a Chesnio, Frehero [et D. Bouquet, t. IV, p. 82-88] editæ, in quibus Mauricius et ejus præfecti de perfidia Francorum conqueruntur. Tunc Autharius, Clepi filius, apud Langobardos regnabat. (Ruin.)

(6) Corb., Colb. a. et Freh., *Gallia.* [Ita Dub.] Bad. melius *Callecia.* * Colb. m., *Gallitia.*

(7) Gallice *dessous*: unde Colb. a. habet *inferius.* * Corb., *desuper iis*; Colb. m., *superius.* — Infra, *Herminichildus.*

(8) * Corb., *patri infensus de imperatoris atque m.-g. r.* media desunt. — Cam., *solatio fretus imperatoris* deest. *Solatio* deest in Colb. a. — Vide supra, v, 39. Urbs illa Hispaniæ est Hispalis, cujus

et in civitate quadam Hispaniæ cum conjuge resideret, solatio fretus Imperatoris, atque Mironis Galliciensis (1) regis, patrem ad se cum exercitu venire cognovit, consiliumque iniit qualiter venientem aut repelleret, aut necaret; nesciens miser (2) judicium sibi imminere divinum, qui contra genitorem, quamlibet hæreticum, talia cogitaret. Habito ergo tractatu, de multis virorum millibus (3) trecentos viros elegit armatos, et infra castrum Osser (4), in cujus ecclesia fontes divinitus complentur, includit; ut scilicet primo impetu ab his pater territus ac lassatus (5), facilius ab inferiore manu, quæ erat plurima, vinceretur. Denique his dolis Leuvichildus rex cognitis, cogitatione maxima fatigatur. « Si, inquit, illuc cum omni « exercitu abiero, conglobatus in unum exercitus ad« versariorum (6) jaculis crudelissime sauciatur. Si « vero cum paucis vadam, virorum fortium manum « nequeo superare : tamen cum omnibus ibo (7). »

---

episcopus Leander ad Tiberium imperatorem fuerat legatus, ut opem adversus Leuvigildum imploraret. (Ruin.)

(1) * Colb. m , *Calliciensis*; Cam., *Calgensis*; Colb. a., *Gallicensis*. Post *regis*, additum est supra lineam *virtute*. — Miro Catholicus erat, patre ipsius cum tota Suevorum gente, cui imperabat, per Martinum Dumiensem ad fidem rectam adducto. (Ruin.)

(2) * In Colb. m., *miser* erasum est.

(3) * Corb., *mille trecentos*.

(4) Alii, *Osset*, seu *Oser*. [Dub. *Esser*.] castrum erat ex adverso Hispalis, olim a Romanis *Julia Constantia* dictum. * Dubitandi locus, ut mihi videtur, quodnam et ubi fuerit castrum illud. In libro 1, cap. 24, *de Martyrum miraculis*, in Lusitania ponit noster. Porro de fontibus dictum est, lib. v, cap. 17.

(5) * Colb. m , *laxatus*.

(6) * Corb. et Colb. m , *conglobatis* ... *adversorum*.

(7) Corb., *ibit* pro *ivit*. — * Supra, *manum* deest in Colb. m.

Et accedens ad locum viros protrivit (1), castrumque combussit, sicut jam superius memoratum est (2). Patrata (3) quoque victoria, cognovit Mironem regem contra se cum exercitu residere. Quo circumdato, sacramenta exigit sibi in posterum fore fidelem. Et sic datis sibi invicem muneribus, unusquisque ad propria est regressus. Sed Miro postquam in patriam rediit, non multos post dies conversus ad lectulum, obiit. Infirmatus enim ab aquis Hispaniæ (4) fuerat malis, aeribusque incommodis. Quo defuncto, filius ejus Eurichus Leuvichildi regis amicitias expetit (5) : datoque, ut pater fecerat, sacramento, regnum Galliciense suscepit. Hoc vero anno cognatus ejus Audica (6), qui sororem illius desponsatam habebat, cum exercitu venit; adprehensumque clericum facit, ac diaconatus sive presbyterii ei imponi honorem jubet : ipse vero (7) accepta soceri sui uxore, Galliciense regnum obtinuit.

---

(1) Lib. v, cap. 39.

(2) * Corb., Reg. *B*, Colb. a., *proteruit;* Colb. m., *prostravit.*

(3) * Cam., *parata.*

(4) * Corb., *in Hispania*, Colb. m., *in malis aeribusque.*

(5) [Clun., *expetiit. Hoc anno.* Media desunt.] * Sic Colb. m. — Supra, *Euricus.* — Hæc anno 582 contigere. Euricus dicitur et Eboricus.

(6) Edit. *Auduca.* Regm. nomen non exprimit, [nec Clun.] * Nec Colb. m. — Supra, Cam., *regnum Galliense.* Colb. a., *Audita.* — Isidorus in Chronico, Euboricum monachum factum in monasterio damnatum ab Audica fuisse scribit. Idem refert Leuvigildum Suevis bellum intulisse, in quo victus Audica, presbyterii officio mancipatus est : quo pacto Suevorum Imperium in Hispaniis deletum fuit. Vide Joh. Biclar. Chronic. (Ruin.)

(7) * Corb., Colb. duo et Cam., *ipse quoque.* — Uxorem accepit Siseguntiam, Mironis viduam, ex Johan. Biclar. Chronico. (Ruin.)

Leuvichildus vero filium suum Hermenegildum (1) cepit, et secum usque Toletum adduxit, condemnans eum exsilio : uxorem tamen ejus a Græcis eripere non potuit.

XLIV. Locustæ quoque de Carpitania (2) provincia, quam per quinque vastaverant annos, hoc anno progressæ, aggeremque publicum tenentes, ad aliam se provinciam, quæ huic vicina erat provinciæ, contulerunt. Quarum spatium in centum (3) quinquaginta extenditur millia longitudo, latitudo vero in centum millibus terminatur. Hoc anno multa prodigia adparuerunt in Galliis, vastationesque multæ fuerunt in populo. Nam mense Januario rosæ visæ sunt ; circa solem quoque circulus magnus adparuit, diversis coloribus mixtus, ut solet in illo cœlestis iris ambitu, pluvia discedente (4), monstrari. Pruina graviter vineas exussit ; tempestas etiam subsecuta vineas segetesque (5) per plurima loca vastavit ; residuum quoque grandinis siccitas immensa consumsit ; exiguusque fructus in aliquibus vineis visus, in aliis vero nullus : ita ut irati contra Deum homines, patefactis aditibus vinearum, pecora vel jumenta intromitterent, noxias sibi immiscentes miseri preces, atque dicentes : « Numquam in his vineis palmes nascatur in sempi« ternum ! » Arbores vero, quæ mense Julio poma

(1) * Reg. *B*, Colb. a., *Erminigildum*. — Infra, Corb., *Tolitum*.

(2) * Reg. *B*, Colb. a., *Carpentania* ; Colb. m., *Carpitana*. — Vid. cap. 33.

(3) In Corb., Cam. [et Dub.] deest *centum*.

(4) Corb., Colb. a. [et Clun.,] * et Colb. m., *descendente*.

(5) * Reg. *B*, Colb. a., *vineas egestasque*. — In Corb., deest *per*. Cam., *segetesque ac plurima loca*. *Vastavit* deest.

protulerant, mense Septembri fructus alios ediderunt. Morbus pecorum iteratus invaluit, ita ut vix quicquam remaneret.

XLV. Interim advenientibus calendis Septembribus, Gotthorum (1) magna legatio ad regem Chilpericum accedit. Ipse vero jam regressus Parisius, familias multas de domibus fiscalibus (2) auferri præcipit, et in plaustris componi : multos quoque flentes et nolentes abire, in custodiam retrudi jussit, ut eos facilius cum filia transmittere posset. Nam ferunt multos sibi ob hanc amaritudinem vitam laqueo extorsisse, dum de parentibus propriis auferri metuebant. Separabatur autem filius a patre, mater a filia, et cum gravi gemitu ac maledictionibus discedebant : tantus-

(1) * Corb., *Ghotorum*.

(2) Hujus loci occasione de domibus fiscalibus agit Valesius lib. XI. Rerum Francic. aitque veteres Germanos non urbes, sed villas et vicos habitare consnevisse, in quibus suam quisque familiam, et pecus quamplurimum poterat, alebat. Nostri autem Reges, more hoc retento, complures ejusmodi villas habuerunt, per totum regnum sparsas, ita ut nunquam ferè extra suas domos, etiam in itineribus, commanerent; ex quibus sibi suisque omnia ferme suppeditabantur. Ibi enim erant agricultores, vinitores, pastores, coqui, pistores, etc. qui suum quique opus exercebant, illique servi fiscales sive regales dicebantur; quos alii ministeriales regios appellabant. Iis tam villis, quam hominibus præerant Domestici regis, nonunnquam etiam Majoresdomus dicti, qui eo potentiores erant, quo pluribus villis præficiebantur. Unicuique autem villæ suus erat procurator, actor dominicus dictus, qui Domestico subjectus, ipsi rationem reddere tenebatur. Tales erant Regum nostrorum familiæ, ex quibus Chilpericus, jure suo utens, multos etiam invitos in Hispaniam abire coegit (Ruin.). * Sed, ut videre est, multos etiam meliores natu, id est ingenuos, nec infimi ordinis, coegit abire, seu pollicitationibus, seu regia auctoritate, seu minis compulsos.

que (1) planctus in urbe Parisiaca erat, ut planctui compararetur Ægyptio. Multi vero meliores natu (2), qui vi compellebantur abire, testamenta condiderunt, resque suas ecclesiis deputantes, atque petentes ut, cum in Hispanias puella introisset, statim testamenta illa, tamquam si jam essent sepulti, reserarentur. Interea legati regis Childeberti Parisius advenerunt, contestantes Chilperico regi (3), ut nihil de civitatibus, quas de regno patris sui (4) tenebat, auferret, aut de thesauris ejus in aliquo filiam muneraret (5); ac non mancipia, non equites, non juga boum, neque aliquid hujuscemodi de his auderet adtingere. De quibus legatis unum ferunt clam interemtum; sed nescitur a quo : suspicio tamen vertebatur ad regem. Promittens vero Chilpericus rex nihil de his contingere, convocatis melioribus Francis reliquisque fidelibus, nuptias celebravit filiæ suæ (6). Traditaque legatis Gothorum, magnos ei thesauros dedit. Sed et mater ejus immensum pondus auri argentique, sive vestimentorum, protulit, ita ut videns hæc rex, nihil sibi remansisse putaret. Quem cernens regina commotum, con-

---

(1) [Clun., [*tantus metus atque planctus.*] * Corb. et Cam., *planctus urbi Par....* Colb. m., *tantusque metus atque planctus.*

(2) Sic dicebantur qui dignitate aliqua aut opibus pollebant; nonnunquam etiam *majores natu*, aut *seniores* appellabantur; et e contrario *minores natu* qui nihil supra plebeios habebant. Vide Glossar. Cangil. * Corb., *majores natu. Vi* deest, et in Colb. m.

(3) * Reg. *B*, Colb. a., *Hilpericum regem.* — Infra, Corb., *regno fratris sui.*

(4) Nempe Childeberti patris, id est Sigeberti, qui idem Chilperici fuit frater.

(5) * *Aut de thesauris.... muneraret* desunt in Corb. et Cam.

(6) Vid. lib. VII, cap. 9.

versa ad Francos, ita ait : « Ne putetis, o viri, quic-« quam hic de thesauris anteriorum regum haberi : « omnia enim quæ cernitis, de mea proprietate oblata « sunt, quia mihi gloriosissimus rex multa largitus est. « Et ego nonnulla de proprio congregavi labore (1), « et de domibus mihi concessis, tam de fructibus « quam de tributis, plurima reparavi. Sed et vos ple-« rumque me muneribus vestris ditastis, de quibus « sunt ista quæ nunc coram videtis : nam hic de the-« sauris publicis nihil habetur. » Et sic animus regis delusus est. Nam tanta fuit multitudo rerum, ut aurum argentumque et reliqua ornamenta quinquaginta plaustra levarent. Franci vero multa (2) munera obtulerunt : alii aurum, alii argentum, nonnulli equites (3), plerique vestimenta, et unusquisque, ut potuit, donativum dedit. Jam vero valefaciens puella, post lacrymas et oscula, cum de porta egrederetur, uno carrucæ effracto axe (4), omnes *Mala-hora* dixerunt : quod a quibusdam pro auspicio susceptum est. Denique hæc de Parisius progressa, octavo ab urbe milliario tentoria figi præcepit. Surgentes enim quinquaginta viri de nocte, adprehensis centum equitibus optimis, totidemque frenis aureis, ac duobus catinis (5) magnis,

(1) In Corb. [et Dub.] deest *labore*.

(2) * *Multa* deest in Colb. m.

(3) [Hic et infra, Dub., *equos*.]

(4) * Reg. *B*, *ac sic* pro *axe*. Sic correctum in Colb. a. — Colb. m., *mala orta*.

(5) * Ruin., Bouq. habebant *duabus catenis*, at Corb. et Reg. *B*, *duobus catinis*, quod multo probabilius videtur, ex lib. III, cap. 7, 24, et hujusce libri cap. 2, ubi *catini* inter regalia ornamenta habentur. Colb. duo, *duobus catenis*, qui, quum *e* sæpe pro *i* ponatur, aliqua parte nostram lectionem defendunt.

ad Childebertum regem fuga dilapsi abierunt. Sed et per totum iter cum labi quis potuisset, effugiebat, ferens secum quæ arripere potuisset. Adparatus quoque magnus expensæ (1) de diversis civitatibus in itinere congregatus est : in quo nihil de fisco suo rex dari præcepit, nisi omnia de pauperum conjecturis (2). Sed quoniam suspicio erat regi, ne frater aut nepos aliquas insidias puellæ in via pararent, vallatam ab exercitu pergere jussit. Erant autem cum ea viri magnifici, Bobo dux, filius Mummoleni, cum uxore, quasi paranymphus; Domegiselus, et Ansovaldus; majordomus autem Waddo (3), qui olim Santonicum rexerat comitatum : reliquum vero vulgus super (4) quatuor millia erat. Cæteri autem duces et camerarii (5), qui cum ea properaverant, de Pictavo regressi sunt : isti vero iter conficientes (6), pergebant ut poterant. Per quam viam tanta spolia, tantæque prædæ factæ sunt, ut vix valeant enarrari. Nam hospitiola pauperum exspoliabant, vineas devastabant : ita ut incisis caudicibus cum uvis (7) auferrent, levantes pecora, vel

---

(1) Regm. et Chesn., *et expensæ...: congregatæ sunt.* * Reg. *B* et Colb. a., *magnus et expensæ.*

(2) Id est contributionibus aut collectis, potissimum quæ extra ordinem fiebant : alias *conjecta* dicebantur, ut observat Bignonius ad lib. 1 Marculfi, cap. 3.

(3) Colb. m. [Clun.] et Chesn., *Watdo;* Regm., *Wardo;* Bec. et Cam., *Waldo.* In indice capitum Colb. a., *Walado.*—* Supra, Reg. *B*, *Bodo*, pro *Bobo;* Corb. et Colb. m., *Domigiselus;* Cam. et Reg. *B*, *Domigisilus;* Corb., *Ansoaldus.*

(4) * Reg. *B, per.*

(5) * Corb. et Colb. m., *camararii.*

(6) [Clun., *conficiebant pergentes,*] * et Colb. m. Cam., *istis.... conficientibus.*

(7) * Corb., *Coditibus;* Reg. *B, tot vitibus cum.*

quicquid invenire potuissent; nihilque per viam qua gradiebantur relinquentes : impletumque est quod dictum est per Johel prophetam : *Residuum locustæ comedit eruca* (1), *et residuum erucæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo.* Ita et hoc actum est tempore, ut residuum pruinæ protereret tempestas, et residuum tempestatis exureret siccitas, et residuum siccitatis auferret hostilitas.

XLVI. His itaque cum hac præda pergentibus, Chilpericus, Nero nostri temporis et Herodes, ad villam Calensem, quæ distat ab urbe Parisiaca quasi centum stadiis, accedit; ibique venationes exercet. Quadam vero die regressus de venatione, jam subobscura nocte, dum de equo susciperetur, et unam manum super scapulam pueri retineret, adveniens (2) quidam eum cultro percutit sub ascellam, iteratoque ictu ventrem ejus perforat : statimque profluente copia sanguinis tam per os quam per aditum vulneris, iniquum fudit spiritum (3). Quam vero malitiam gesserit, superior lectio docet. Nam regiones plurimas sæpius devastavit atque succendit : de quibus nihil doloris, sed lætitiam magis habebat; sicut quondam Nero, cum inter incendia palatii tragœdias decantaret (4). Persæpe homines pro

(1) Corb., * Cam. et Reg. *B*, *erugo*. Colb. m., *eruga*. — Infra tamen, *erucæ*. — Id., *brucus*. — Joel, 1, 4. At textus sic se habet : *residuum erucæ comedit locusta*, *et residuum locustæ comedit bruchus, etc.*

(2) * Colb. m. [Clun., *sustentaret, adveniens*.] * In Chronico sancti Benigni eadem verba describuntur; sed additur : *adveniens quidam, nomine Falco, qui missus a Brunichilde fuerat, eum cultro, etc.*

(3) Ann. 584.

(4) Suet. Nero, cap. 38.

facultatibus eorum injuste punivit. In cujus tempore pauci quodammodo episcopatum clerici meruerunt. Erat enim gulæ deditus, cujus deus venter fuit. Nullumque se (1) asserebat esse prudentiorem. Confecitque duos libros (2), quasi Sedulium meditatus, quorum versiculi debiles nullis pedibus subsistere possunt; in quibus, dum non intelligebat, pro longis syllabas breves posuit, et pro brevibus longas statuebat : et alia opuscula, vel hymnos, sive missas (3), quæ nulla ratione suscipi possunt. Causas pauperum exosas habebat. Sacerdotes Domini assidue blasphemabat; nec aliunde magis, dum secretus (4) esset, exercebat ridicula vel jocos, quam de ecclesiarum episcopis. Illum ferebat levem, alium superbum; illum abundantem, istum luxuriosum; illum asserebat elatum, hunc tumidum. Nullum plus (5) odio habens quam ecclesias. Aiebat enim plerumque : « Ecce pauper remansit fiscus noster, ecce divitiæ nostræ ad ecclesias sunt translatæ; nulli penitus, nisi soli episcopi regnant : periit honor noster, et translatus est ad episcopos civitatum. » Hæc aiens (6), assidue testamenta, quæ in ecclesias conscripta erant, plerumque disrupit, ipsasque patris sui præceptiones, putans quod non rema-

(1) * Corb., Reg. *B*, Cam., Colb. m., *sibi.*

(2) Vid. lib. v, cap. 45.

(3) Id est collectas seu orationes, uti viri docti interpretantur. Quam varias autem significationes patiatur vox *missa*, nemo nescit. * Corb, *missas edidit.*

(4) * Cam., Reg. *B*, *secretius.*

(5) Sic Corb., Colb. m. et Bec. alii *nullam rem plus.* Cam., *nullos plus odio.*

(6) Alias, *agens*, [ita Clun. paulo post, *in ecclesiis*,] * ut Colb. m. — * Supra, Corb., *agebat*, pro *aiebat.*

neret qui voluntatem ejus servaret, sæpe (1) calcavit. Jam de libidine atque luxuria non potest reperiri (2) in cogitatione, quod non perpetrasset in opere; novaque semper ad lædendum populum ingenia perquirebat : nam si quos hoc tempore culpabiles reperisset, oculos eis jubebat erui. Et in præceptionibus, quas ad judices pro suis utilitatibus dirigebat, hæc addebat : « Si quis præcepta nostra contemserit, oculorum avulsione multetur. » Nullum umquam pure dilexit; a nullo dilectus est : ideoque cum spiritum exhalasset (3), omnes eum reliquerunt sui (4). Mallulfus autem Silvanectensis episcopus, qui jam tertia die in tentorio (5) residebat, et ipsum videre non poterat, ut eum interemtum audivit, advenit; ablutumque vestimentis melioribus induit; noctem in hymnis deductam, in navim levavit, et in basilica sancti Vincentii, quæ est Parisius, sepelivit (6), Fredegunde (7) regina in ecclesia derelicta (8).

Explicit liber sextus Georgii Florentis, sive Gregorii Turonensis episcopi. Deo gratias (9).

---

(1) * Colb. m., *specie*.

(2) * Corb., Reg. *B*, Colb. m., *repperi*.

(3) Hic in codice Camaracensi finem babet liber sextus. Hic, quoque desinit prior pars codicis, multo quidem vetustioris scripturæ (uncialis est), quam quæ sequitur : nempe septimo sæculo ineunte, ut quidam docti judicaverunt, exarata. Utriusque specimen dedit in præfatione secundi rerum Francicarum tomi D. Bouquet. Ille autem codex, ut videre fuit, cum sæpe laudato Corbeiensi in multis consentit.

(4) Corb., non habet *sui*. Porro Mallulfus, aliis *Malulfus*; in Colb. m., Regm. [et Clun.,] *Madulfus*, Aimoino *Madalulfus*, colitur uti sanctus apud Silvanectenses, IV. Nonas maii, qui dies est translationis ejus.

(5) Nondum enim hospitia publica peregrinantibus patebant.

(6) Visitur etiam nunc in sancti Germani a Pratis basilica monumentum Chilperici regis, sed quod non videtur esse tantæ antiquitatis. Quæ autem inscriptiones a Valesio circa finem libri XI, rerum Franc., referuntur (*tempore nullo volo hinc tollantur ozza Hilperici*. Intus vero : *precor ego Ilpericus non auferantur hinc ozza mea*), ad alium quempiam Hilpericum, regiæ, uti ex nomine conjicere licet, prosapiæ principem, revocandæ sunt. Certum est enim vel ex ipso Gregorio, non solum reges, sed etiam alios Francorum principes in ea basilica sepeliri solitos fuisse, quam de novo Chilpericus ædificasse dicitur in testamento Bertranni episc. Cenomann. ubi idem rex *inclytus* appellatur et *bonæ recordationis*. (Ruin.)

(7) * Reg. *B*, *Fredegunda*.

(8) Chilperici necem Fredegundi tribuit auctor Gestorum Francorum, cap. 35, et post eum Aimoinus, veritæ scilicet ne impuros amores quos cum Landerico habebat, rex puniret. Sunnigisilus tamen, qui ex Greg. lib. X, cap. 19, fassus est se reum esse Chilperici mortis, crimen in Fredegundem non rejecit. Fredegundem ejus rei accusare videtur Childebertus, quum ipsam a Gunthramno repetens apud Greg. lib. VII, cap. 7, eam suum patrem ac patruum interfecisse dicebat. Hoc crimen ipsa Fredegundis rejecit in Eberulfum Chilperici cubicularium, lib. VII, cap. 21. (Ruin., ad cap. 93 et ultimum, *Historiæ Gregorii Turonensis epitomatæ*, a Fredegario, ut creditur.)

(9) Hic desinit cod. Corbeiensis, nisi quod sub lib. IV. finem, tam in illo cod. quam in Bellovacensi, refertur fragmentum ex capp. 7 et 8, libri VII. Hæc verba *explicit, etc.*, ex Corb. descripsimus. [Cod. Clun. et Colb. m., habent tantum, *explicit liber* VI.] * Deest in Reg. *B*.

ANIMADVERSIONES

AD

HISTORIAM GREGORII TURONENSIS.

Nota. In sequenti commentario, sicut et in notis præcedentibus, Ruinartii et Bouquet animadversiones nonnullas ad Gregorii Historiam usurpavimus; Ruinartii notis nullum signum præposuimus; uncinis includuntur quæ D. Bouquet nobis suppeditavit; nostras asterisco distinximus.

AD LIBRUM PRIMUM.

Not. *a*, Pag. 7.

* De Victorio et canone pascali, videsis *Hist. litt. de la France*, tom. ii, p. 424-428; *Nouveau traité de Diplom.*, tom. iv, p. 684-686, et tom. v, p. 367; *Art de vérif. les Dates*, tom. i, p. xxiij, in-fol. Vide præsertim Ægidium Boucher, *de Doctrina tempor. comment. in Victor.*

Not. *b*, Pag. 11.

* *Aripennis* apud Gallos agri modum et longitudinis spatium enuntiabat. Utriusque significationis exemplum Historia Gregorii præbet, lib. i, cap. 6; et lib. v, cap. 29, quod adi.

Not. *c*, Pag. 12.

Gennadius, in Catalogo virorum illustrium, inter Severi Sulpicii opera recenset *Chronicam*, quo nomine Historiam sacram ab eo editam puto designari. In ea tamen Isaac supra Calvariæ montem immolandum a patre ductum fuisse non lego.

Not. *d*, Pag. 13.

Et tamen (lib. Job, cap. et vers. ult.) Job dicitur vixisse post hæc 140 annis; versio syriaca et arabica 146; sic et versio græca, quæ etiam habet totam Job vitam fuisse annorum 240, quod non habent aliæ versiones.

Not. *e*, *f*, *g*, *h*, *i*, *j*, *k*, Pag. 15.

* Prope erat ut prælo hæ notæ subjicerentur, cum nobis vir doctissimus Letronne subsequens suppeditavit commentarium. Operæ pretium nos facturos existimavimus, si in locum nostri illud lectori traderemus.

g. — « Cette idée sur la destination des pyramides est aussi rapportée par Benjamin de Tudela (p. 202, éd. de Lempereur), et M. S. de Sacy remarque que c'était une opinion commune en Égypte au neuvième siècle (*Rech. sur le nom des pyramides,* dans le *Mag. encyclop.*, sixième année, tom. vi, p. 449). Les écrivains arabes l'ont généralement adoptée; mais le passage de Grégoire de Tours, écrit vers 580 à 590, bien avant l'invasion des Arabes, prouve qu'elle est plus ancienne qu'on ne l'a cru. Elle ne peut donc provenir, comme on l'a supposé, d'une confusion de mots tirés de la langue arabe. Dans l'*Etymologicum magnum* (*voce* Πυραμίδις, p. 697, Sylb.), on trouve une explication qui revient à peu près à celle de Grégoire de Tours : πυραμίδες δὲ πάλιν λέγονται ὡρεῖα βασιλικὰ σιτοδόχα, ἃ κατεσκεύασεν Ἰωσήφ. « On appelle encore « pyramides des magasins royaux pour le blé, que Joseph fit « construire. » Cette notion repose, à n'en point douter, sur une fausse étymologie du mot *pyramides*, que l'on dérivait du grec πυρός, *froment;* en effet, Étienne de Bysance dit que les *pyramides* ont été nommées ainsi des *blés* (ἀπὸ τῶν πυρῶν) que *le roi* (lequel?) y avait entassés, ce qui amena la famine en Égypte (*voce* Πυραμίδις). Cette étymologie peut remonter assez haut chez les Grecs d'Égypte. Quant à l'idée que *Joseph* était l'auteur de ces greniers, elle provient très probablement des Juifs alexandrins, fort empressés de lier l'histoire d'Égypte à la leur, et de faire jouer un grand rôle aux Hébreux dans ce pays; de là une foule de tradi-

tions analogues qu'ils cherchèrent à accréditer. C'est ainsi que, selon Josèphe, Abraham avait enseigné aux Égyptiens l'astronomie et les autres sciences (*Ant. Jud.*, I, 8, 2); et que, selon Artapanus, la fille d'Abraham, nommée Merrhis, avait épousé un roi d'Égypte appelé Chénéphrès (*ap. Euseb., Pr. Ev.*, IX, 27, p. 432). La tradition dont il s'agit naquit à la fois de l'étymologie tirée de *πυρός* et de ce que raconte la Bible des grands amas de *blé* faits par Joseph. Les pyramides devinrent les greniers où ce patriarche avait entassé la récolte des sept années d'abondance. » *Letronne.*

h-i. — « Dans un ouvrage publié il y a vingt-deux ans (en 1814), j'ai conjecturé que ce fleuve, qui venait de l'orient vers l'occident et vers la mer Rouge, devait être le bras du Nil ou le canal qui débouchait dans le golfe de Suez (*Rech. sur Dicuil*, p. 15, 16). Cette conjecture me paraît maintenant de tout point invraisemblable; il y a là plus d'une difficulté grave dont je ne m'étais pas rendu compte, et dont il me semble à présent bien difficile de donner une solution entièrement satisfaisante.

« Si l'on admettait que Grégoire de Tours, n'ayant pas été dans le pays et écrivant sur ouï-dire, s'est trompé quant à l'orientation de ces points, et a mis l'occident où il fallait l'orient, et réciproquement, on aurait une explication complète du passage, car tout serait à sa place. Supposons, en effet, que Grégoire eût dit : *Antedictus vero fluvius ab* OCCIDENTE *veniens ad* ORIENTALEM *plagam versus mare Rubrum vadit, ab* ORIENTE *vero stagnum sive brachium de mare Rubro progreditur, vadit contra* OCCIDENTEM, *etc.*, tout serait exact.

« Le premier membre exprimerait le cours du Nil, qui, dans les géographes anciens, Pline entre autres, venait de l'occident de l'Afrique, se dirigeant à l'orient vers la mer Rouge.

« Le deuxième donnerait la direction du golfe de Suez, qui s'avance au nord de la mer Rouge, dans le sens du S. E. au N. O.

« L'erreur commune aux quatre passages serait d'autant plus explicable, qu'une première erreur a pu entraîner les autres.

« Il se pourrait, néanmoins, que la notion exprimée dans le

premier membre se rattachât à l'opinion qu'on se faisait, à cette époque, sur l'origine du Nil.

« On sait que l'un des fleuves du paradis terrestre, le *Géon*, qui environnait toute l'Éthiopie, *ὁ κυκλῶν πᾶσαν τὴν Αἰθιοπίαν* (*Gen.*, 11, 13), passait pour être le Nil, d'après un passage de Jérémie (II, 18). Mais comme on plaçait le paradis à l'orient de la terre, on admit que le Nil était en même temps l'*Indus* ou le *Gange*. Cette opinion, qu'on trouve déjà dans Josèphe (*Antiq. Jud.*, I, 1, 3), devint générale parmi les premiers auteurs chrétiens. Or, pour expliquer comment un fleuve de l'Inde pouvait être le même que le Nil, on supposa qu'il passait sous la mer indienne, dans un canal souterrain, en coulant *de l'orient à l'occident vers la mer Rouge*, et venait reparaître dans les montagnes de l'Abyssinie; c'est ce voyage qu'indique Théophile d'Antioche (*ad Antolyc.* II, p. 101, c.), et qu'explique clairement Philostorge (*Hist. eccles.*, III, 10).

« Cette route singulière pourrait bien avoir été exprimée par les mots *ab oriente veniens ad occidentalem plagam, versus Rubrum mare vadit, etc.*, dont se sert Grégoire de Tours.

« Cependant, comme le membre de phrase qui suit (*ab occidente vero, etc.*) reste encore inexplicable, dans cette hypothèse, je préfère admettre l'autre explication, comme plus complète et plus simple, et rejeter le tout sur une erreur de Grégoire de Tours. » *Letronne.*

Nunc de Babyloniæ et Clysmæ situ pauca dicemus.

Babylonia, hodie *Le Caire*, urbs Ægypti præcipua ad Nilum fluvium, ait Ruinart. Non vero *Le Caire*, sed *Masr-el-A'tyqah*, alias *le Vieux Caire*, Babyloniam esse constat. (*Descript. de l'Égypte*, état moderne, tom. II, part. II, p. 741-743.)

Clysma apud Ptolemæum præsidium est in sinu Arabico situm; Lismum esse Antonini, nunc vero *Colzum*, putant eruditi.

NOT. *l*, PAG. 17.

Edit. CCCCLXII, Cod. Clun. CCCCXLII, ut in commentario notavimus. [Utrobique male, si verus numerus quæritur; nam, a nativitate Abrahæ ad exitum filiorum Israël ex Ægypto, effluxerunt

anni DV. Anno ætatis suæ LXXV, a Deo vocatus est Abraham, et ab hac vocatione ad transitum maris Rubri numerantur anni CCCCXXX, quibus si addas LXXV, conficies annos DV.]

* Ab hac computatione longe discedunt qui scripsere l'*Art de vérifier les Dates*. Non annos DV, sed DCCXXVI a nativitate Abrahæ ad exitum ex Ægypto effluxisse volunt.

Not. *m*, Pag. 22.

Utrumque quod hic a Gregorio dicitur falsum esse putat Valesius in Notitia Galliarum. Nam, teste Dione, ut hic auctor observat, Lugdunum a Lucio Planco conditum est jussu senatus, metuentis ne Plancus armatus Antonio hosti reipublicæ declarato sese conjungeret. Secundo Lugdunum *nobilissimum* dictum non est a martyrum multitudine, sed ob splendorem et potentiam coloniæ, quæ etiam senatores curiæ conferebat. In eadem urbe natus est Claudius Augustus.

Not. *n*, Pag. 23.

Tertullianus, in Apologetico, idem testatur, et ex eo Eusebius, lib. II, Histor. cap. 2. Plura habet Orosius, lib. VII, cap. 2, ubi ait Pilatum retulisse ad Tiberium et senatum de passione et resurrectione Christi, de ejus virtutibus et iis quæ per ipsius discipulos in ejus nomine fiebant, etc.

Not. *o*, Pag. 24.

Jacobum Josephi ex alia uxore filium fuisse dicunt plerique patres græci et latini, quos impugnat Hieronymus. Et quidem Jacobi mater, quæ laudatur in evangelio, tempore passionis Christi nondum obierat; sicque Joseph aut eam repudiasse dicendus est, ut Mariam duceret; aut duas uxores simul habuisse. Quod utrumque falsissimum esse nemo non videt.

Not. *p*, Pag. 25.

Gesta Pilati laudat Justinus martyr, Apolog. 2, quæ suo tempore in omnium manibus habebantur. Quæ vero ad nos pervenere, inter spuria monumenta reputari debent.

Not. *q*, Pag. 26.

De Herodis Agrippæ interitu præter Acta Apostolorum, cap. 12, legendus Joseph in *Antiq. judaïcis*, cap. 7. Gregorius tamen hic Ascalonitam eum Agrippa confundit. Quæ enim hic narrat Ascalonitæ contigerunt, ut refert Joseph, lib. II, *de Bello judaïco*, et ex eo Eusebius et Rufinus, lib. I, *Histor.*, cap. 8.

Not. *r*, Pag. 27.

Hæc fuit aliquot veterum opinio, quam Tertullianus et alii pleriqne patres refutarunt. Polycrates Ephesiorum episcopus, qui Johannis discipulos viderat, eum Ephesi sepultum, ibique extremam resurrectionem exspectantem jacere affirmat in epistola, quam Eusebius refert, lib. V, cap. 24.

Not. *s*, Pag. 29.

Illi non post Irenæum, sed ante ipsum simul cum Photino episcopo passi sunt, quorum nomina ipse Gregorius refert, lib. 1, *de Gloria martyrum*, cap. 49.

Not. *t*, Pag. 30.

Acta S. Saturnini ejus in Gallias missionis tempus exhibent; sed nihil habent de cæteris hic recensitis, quorum in Gallias adventum alii aliis temporibus assignant. Gregorius tamen qui eos putavit simul in Gallias accessisse, ex certa epocha quæ in Actis S. Saturnini habetur, cæterorum etiam tempora deduxit.

Not. *u*, Pag. 32.

Cornelius tamen obiit anno 252, sub Decii principatu, et quidem, ut verisimilius est, apud Centumcellas. Non desunt tamen qui eum Romæ passum asseverent. Cyprianus vero, anno 258, prope Carthaginem capite plexus est, Valeriano et Gallieno imperatoribus.

Not. *v*, Pag. 33.

Hoc nomine *Vasso*, Martem deum ab antiquis Gallis designatum fuisse volunt; hoc ipsum templum Mercurio consecratum

fuisse conjicit Alteserra, quod Plinius, lib. III, cap. 7, scribat sua ætate apud Arvernos factum fuisse a Zenodoro ingens.

Not. *x*, Pag. 34.

Horum martyrum festa antiqua martyrologia commemorant. Sanctorum Cassii, Victorini, Antoliani ac Astrebundii, aliorumque sanctorum qui in ea urbe coronati fuerunt, passiones a beato Præjecto descriptas fuisse narrat secundus ejusdem Præjecti Vitæ auctor. De his item Gregorius aliis in locis scribit.

Not. *y*, Pag. 34.

* Gabalorum territorii terminum, Anderitique, eorum urbis præcipuæ, situm quærens vir Cl. Walckenaer, Anderitum non esse *Javols*, sed *Antericux*, confinem utriusque præfecturæ *Lozère* et *Cantal* locum, asserit; et Mimatem, vulgo *Mende*, vicum fuisse tempore quo sanctus Privatus, primus Gabalorum episcopus, in cryptam vicini montis se abdidit. Jam inde vero Gabalorum dicitur episcopalis cathedra apud Mimatem fuisse translata. Ceterum Gredonense castrum et *Grès-le-Château* unum et idem esse, non incertum est. (*Mém. de l'Acad. des Inscript., nouvelle série*, tom. v, p. 385.)

Not. *z*, Pag. 35.

Hodie, ut putant, oppidum est Hungariæ *Szombatel* dictum, alias *Stain am Angern*. Cluverius tamen existimat Sabariam antiquam olim extitisse, ubi hodie est castrum *Sarwar*, quod Germani *Rothenturn* appellant, tribus leucis infra prædictum oppidum ad confluentes Sabariæ fluvii in Arrabonem.

Not. *aa*, Pag. 36.

Hic est celebris Jacobus episcopus, qui Nisibam Mesopotamiæ urbem a Saporis Persarum regis obsidione liberavit anno 350. Ceterum, nisi ipse Gregorius erraverit, legendum est *Constantii* pro *Constantis*.

Not. *bb*, Pag. 37.

Lis est inter auctores de die et anno quibus S. Hilarius excessit

e vita. De hac re fusius disseritur in ipsius Vita, quæ ejus operibus præmittitur (n. 113 et seq.).

Melaniæ laudes præter Hieronymum fuse prosequuntur alii sancti patres. Valentis tempore maxime enituit in fovendis et abdendis confessoribus quos ille persequebatur.

Notaverunt eruditi Gregorium hic lapsum esse qui Melaniæ filium appellavit *Urbanum*, ex loco Chronici Hieronymi male intellecto, ubi Hieronymus parvulum Melaniæ filium prætorem urbanum, id est Romanæ urbis, extitisse memorat : quod sic interpretatus est Gregorius quasi *Urbanus* nomen parvuli fuerit.

NOT. *cc*, PAG. 39.

Vulgo *Chantoin* vel *Chantoen*, ubi extitit postea monasterium puellarum ordinis S. Augustini. De eodem monasterio agitur infra, lib. II, cap. 21. Huc successerunt canonici regulares ecclesiæ cathedralis qui capitulo Claromontensi sæculari toga donato regulam ejurare noluerunt. Tandem post varias fortunas Carmelitis excalceatis sæculo decimo septimo donatum est.

An sanctus Linguinus qui in ecclesia S. Venerandi sepultus dicitur, *lib.* I, *cap.* 10, *de Ecclesiis Claromont.?* Hunc potius esse Liminium martyrem putat Savaro; et quidem, *lib.* II, *cap.* 18, memoratur ecclesia S. Leogontii, ubi idem sanctus quem Gregorii Legonum esse putat Savaro, dicitur quiescere.

NOT. *dd*, PAG. 44.

Quibus consulibus vulgaris æræ annus CCCXCVII designatur, quem Martino extremum fuisse putat et probat Cointius, tom. 1, *Annal. eccles. franc.*, ad ann. 498. Scaliger, lib. VI, *de Emend. tempor.*, contendit eum anno CCCXCV obiisse. Alii alium annum adsignant, ut videre est apud V. C. Jos. Antelmium in singulari de hac re dissertatione.

NOT. *ee*, PAG. 45.

Martinum in monasterio prope Pictavos vitam monachi duxisse refert Severus Sulpicius in ipsius Vita. Hunc locum Locociacum dictum, vulgo *Ligugé*, miraculis celebrem invisit Gregorius, ut ipse refert lib. IV *de Mirac. S. Martin.*, cap. 30.

Not. *ff*, Pag. 46.

Plures Gatianum inter ac Martinum admittendos esse episcopos innuit Sulpicius Severus in libro de *Vita S. Martini*, cap. 8, ubi agens de altari cujusdam pseudomartyris, quod Martinus evertit, illud *a superioribus episcopis constitutum* fuisse dicit. Qnod cum S. Gatiano primo episcopo imputare nefas sit, alii præter S. Litorium intermedii videntur admittendi.

Not. *gg*, Pag. 47.

* Valde erravit Gregorius in supputandis annis quos ipse antea ordine exposuerat; nam si colliguntur in unum singuli anni quibus superius constare dicuntur epochæ a principio mundi usque ad transitum S. Martini, non 5546, sed tantum 4567 reperies.

Ab Adam usque ad Noe (cap. 4.)...............	1242 ann.
A Noe usque ad Abraham (cap. 7.)............	942
A nativitate Abrahæ usque ad transitum maris Rubri (cap. 10.)...............................	462
A transitu maris Rubri usque ad ædificationem Templi (cap. 13.)................................	480
A David usque ad Templi desolationem et transmigrationem in Babyloniam (cap. 14.)..............	361
A Captivitate usque ad passionem Christi (cap. 22.).	668
A passione Domini usque ad transitum S. Martini (cap. 43.)...............................	412
Summa..........	4567

Vide notam ultimam libri IV.

AD LIBRUM SECUNDUM.

Not. *a*, Pag. 50.

Hoc caput deest in pluribus Mss.; et nonnulli eruditi viri in hoc falsum fuisse putant quod Brictionem, de quo Sulpicius in fine Dialog. III scripsit, cum Briccio S. Martini confuderit, quos tamen diversos omnino fuisse volunt. * Sed D. Ruinart Gregorium inculpatum ostendit, et Briccium seu Brictionem unum eumdemque esse. Idem argumenta eorum, qui volunt totum hoc caput Gregorii Historiæ ab aliquo interpolatore fuisse adjectum, omnino refellit.

Not. *b*, Pag. 65.

Aravatium cum vulgati auctores putarent esse Servatium Tungrorum antistitem, cladem Galliarum quam hic Gregorius Hunnis tribuit, ad Vandalorum incursiones referre conati sunt. Sed cum ex omnibus Mss. quos videre licuit, unicus Beccensis hic et unicus cod. Clarom. in lib. *de Glor. confess.*, cap. 72, *Servatius* habeant, facile eorum sententiæ subscribo, qui illos a sese invicem distinguendos esse censent, quorum prior *Servatius* sæculo quarto vixerit, posterior vero, de quo hic noster Gregorius, *Aravatius* seu *Asavatius*, ut habet Corb. sæculo sequenti. De hac re Valesius fuse agit in Præf. tom. II, *Histor. franc.* ubi duos admittit.

* Codd. Clun. et Reg. *B*, habent *Servatius*.

Not. *c*, Pag. 68.

De hac obsidione vide Apollinaris Sidonii epist. 15, lib. VIII, quæ est ad Prosperum Aniani successorem; vide etiam Aniani acta, ubi ejus iter Arelatense ac virtutes in eo patratæ fusius narrantur.

Not. *d*, Pag. 69.

Ii sunt Theuderedus seu Theodoricus, rex Wisigothorum, qui ab anno 419 ad 451 regnavit, et filius ejus Thurismundus qui uno anno post patris obitum idem regnum obtinuit, anno 453 a suis fratribus interemtus ut dicetur infra.

NOT. *e*, PAG. 69.

* De Mauriaci campi situ, eruditorum sententias diversas non colligemus; notabimus tantum Valesium, qui Mauriacos campos post Fredegarium in Tricassibus locat, eos sic putare dictos fuisse a Mauriaco, vulgo *Mery*, quod oppidum est ad Sequanam positum inter Trecas et Duodecim Pontes (nunc *Pont-sur-Seine*, al. *Pont-le-Roi*), ubi primum leviter adversus Attilam pugnatum fuisse contendit, ac paulo post in Catalaunicis campis ingens prælium fuisse commissum. In dissertatione de eadem re speciali, vir Cl. Tourneux pugnam de qua hic agitur datam fuisse censet novem milliaribus a Catalaunis, Hunnorum agmine inter *Nantivet* et *Lachappe*, quod putat esse antiquum Mauriacum, evoluto.

NOT. *f*, PAG. 71.

*An Meroveum regem quem post Aëtii mortem Germaniæ primæ ac Belgicæ secundæ bellum intulisse ut regni fines promoveret, testis est Sidonius in Panegyrico, quem socero suo dixit? * Vide viri doctissimi Freret dissertationem de origine Francorum, *Hist.* tom. v et vi, in-18.

NOT. *g*, PAG. 75.

Valesius legit Jovianorum; et quidem celebres erant *Joviani milites*. Alii forte hic memorantur, sic dicti a Jovino, de quo infra.

NOT. *h*, PAG. 76.

* Urbs Vienna tunc inter Galliarum maximas erat; Ammianus ipsam tanquam Provinciæ decus laudat (*Hist.* lib. xv, cap. 11). De eadem sunt Martialis versus :

> Fertur habere meos, si vera est fama, libellos
> Inter delicias pulchra Vienna suas.
>
> Lib. vii, epigr. 87.

Vienna fuit metropolis civitas ab ineunte sæculo iii; et ipsam inter potentissimas Galliarum memorat Eusebius, *Hist. eccles.* lib. v, cap. 1.

Not. *i*, Pag. 77.

An is quem nostratis historiæ scriptores Pharamundum seu Faramundum appellant, quem Chlodionis patrem et Francicæ monarchiæ parentem esse volunt? Chlodionem Faramundi filium appellat auctor qui Gesta Francorum scripsit sub Theoderico II rege, quem secuti sunt Rorico, etc. In Prosperi Chronico ad annum 26 Honorii, id est Christi 420, Faramundus regnasse dicitur in Francia; et superius ad annum 4 Theodosii, id est Christi 382, legitur *Priamus regnat in Francia.* At Eugenius, de quo hic Gregorius, occisus est anno 394. Mirum autem est nihil de Faramundo apud Gregorium et Fredegarium haberi. Cæterum Valesius, lib. II, Rer. Francic., p. 87, inscitiæ Gregorium arguit quod ea verba Sulpicii Alexandri *Genebaude, etc., ducibus* et *Marcomere duce,* interpretatus sit de ducis dignitate, quasi tunc temporis Franci duces solummodo habuerint, non reges, cum tamen certum sit, ut ille existimat, *ducis* nomine eo loco nihil aliud Sulpicium voluisse, quam iis auctoribus seu ductoribus, bella quæ hic memorantur, a Francis fuisse confecta, aliundeque istos principes vere Francorum reges fuisse constet ex Claudiano, Paulino in Vita sancti Ambrosii, et ipsomet Sulpicio qui eos non solum *regales* sed et *subregulos* appellat, quo nomine ab eo auctore reges fuisse designatos contendit. Idem Valesius, in addendis ad tom. I, observat Attilam et Bledam, Hunnorum reges, a Prisco nonnunquam regales appellari.

* Hic a Valesio dissentimus, 1°. Gregorius ea verba *Genobaude, etc., ducibus* et *Marcomere duce,* non interpretatus est de ducis dignitate sed verisimilius de militum ductoribus; nam tempore Gregorii, vocis *dux* hæc duntaxat erat significatio. 2°. Valesius de significatione vocum *regales* et *subreguli* temere scripsit; Gregorius enim, Sulpicii Alexandri fere coævus, has voces definire conatus, in medio rem relinquere cogitur.

Cæterum Francos reges habuisse dubium non est; sed erant et apud eos viri potentes, bello inclyti, *magno semper electorum juvenum globo circumdati,* qui *magnum comitatum non nisi vi belloque* tuebantur (Tacit. Germ., c. 13 et 14; Cæsar. de Bello Gallic., lib. VI, cap. 23). Hi apud Cæsarem et Tacitum *Principes* di-

cuntur. Nonne igitur Genobaudes, Marcomer, etc., his principibus annumerandi sunt?

Not. *j*, Pag. 79.

[Quæ Galliæ pars tempore Renati Profuturi Frigeridi dicebatur ulterior; quæ pars citerior? Utriusque fines describere facile non est. Alii ulterioris Galliæ nomine eam Galliæ partem intelligi putant quæ ultra Rhodanum sita erat; alii eam quæ ultra Ligerim septentrionem versus. Utrique sententiæ convenit Frigeridi textus; nam Moguntiæ in urbe Jovinum *adsumpsisse ornatus regios* testatur Olympiodorus. Postremæ vero sententiæ adversantur textus; nam in Vita S. Eligii, Lemovica dicitur in Gallia ulteriori sita. Dom. Jos. Vaissetius in Occitaniæ Historia censet divisionem Galliæ in citeriorem et in ulteriorem eamdem esse ac divisionem in Gallias proprie dictas et in Septem Provincias; Galliamque nec citeriorem nec ulteriorem absolute dici, sed comparate, adeo ut quam quisque partem incoleret, eam pro citeriore Gallia haberet, alteram pro ulteriore.] * Quæ sententia videtur approbanda; omnes enim solvit difficultates.

Not. *k*, Pag. 80.

Cum Thuringia trans Rhenum, Galliarum respectu, sita sit, Valesius hic legendum putat *Transacto Mœno* qui fluvius e Pannonia in Thuringiam properantibus transmeandus est. Guill. Morelius se vidisse ait veterem codicem in quo eadem manu scriptum erat *Thoringorum vel Tungrorum*. Unde aliqui recentiores Francos tunc transmisso Rheno Tungrorum regionem inhabitasse putant. Vid. not. *m* infra.

Not. *l*, Pag. 80.

Chronica apud antiquos duobus modis conscripta erant: alia per consulum seriem, quæ *Consularia* appellabantur, qualia hic laudat Gregorius: alia vero, in quibus non erant digesti consules, dicebantur *Chronica*.

Not. *m*, Pag. 81.

Cum de Thuringiæ situ non eadem sit sententia, varie etiam

varii sentiunt de Dispargo castro hic memorato, quod alii putant esse *Duysburg* ad Rhenum in ducatu Montensi; alii Asciburgium, vulgo *Asbourg*, in comitatu Moersensi; alii *Duysborch*, quod etiam nunc oppidum est inter Bruxellas et Lovaninm; alii volunt esse Diestam, vulgo *Dietz*.

* Tot sententiæ variæ denotant hunc locum difficiles habere explicatus; et reipsa quomodo fieri potuit nt Franci e Pannonia egressi Rhenum transirent properantes in Thoringiam? a Dispargo autem, *in termino Thoringorum* id est ultra Rhenum sito, Romani ad meridionalem plagam usque Ligerim fluvinm habitarent? Valesius censet hic *transacto Mœno* non *Rheno* legendum, eo quod Mænus non Rhenus transmeandus e Pannonia in Thoringiam properantibus; hanc sententiam accipientes Dispargum in Germania situm volunt; sed huic interpretationi resistunt hæc Gregorii verba *in his autem partibus, id est ad meridionalem plagam, habitabant Romani usque Ligerim fluvium.* Alii, inter quos eruditissimus abbas Dubos, *Transacto Rheno* legunt, sed *Tungria* et *Tungri* pro *Thoringia* et *Thoringi;* Dispargumque in Gallia situm volunt. Sed vix intelligentia tenere possumus Francos e Pannonia egredientes in Gallia statim concessisse, cum certum sit eos in Rheni ripa altera diu habitasse antequam fluvium transmearent.

Si codicibus adhærere volnmus, Gregoriique verba sine dubio errantis tueri, dicendnm erit : 1°. Francos e Pannonia usque in Galliam, transacto Rheno venisse, sed a Romanis postea ultra fluvium fuisse repulsos, et in Thoringism relegatos; 2°. Romanos tunc Germaniæ partem Rheno vicinam usque ad Dispargum tenuisse et ex his partibus Ligerim usque habitasse. Sed, Chlodionis tempore, Romanos ultra Rhenum agitasse præsidia dubium est.

Not. *n*, Pag. 86.

[Abbas Dubos censet a Gregorio scriptum fuisse *IIII anno,* et postea a Librario repositum VIII, primo numero I converso in V; nam, inquit. certum est jam Majorianum habitum esse in Galliis pro imperatore, et Ægidinm creatum magistrum militiæ, cum Childerici loco suffectus est Ægidius. Porro Galliæ nonnisi exeunte anno 458 Majoriani potestati se subjecerunt, ac proinde Ægidius

anno tantum 459 Francorum regnum suscepit, in quod restitutus est Childericus anno 463. Putat Pagius Childericum restitutum anno 464, et mortuum Ægidium anno 465.]

Not. o, Pag. 89.

Lib. x, cap. 31, Perpetuus dicitur post Martinum Sextus episcopus Turonensis, quod inter eos Justinianum et Armentium Briccio suffectos ibi non recenseat Gregorius. Apollinaris vero Sidonius, lib. iv, epist. 18, eumdem sextum a Martino numerat, duos prædictos admittendo, quo sensu hic *quintus* dici potest post Martinum, ita ut Briccius primus sit, tum Justinianus, Armentius, et quartus Eustochius, cui Perpetuus successit.

Not. p, Pag. 89.

* De hac ecclesia iterum agit Gregorius, lib. i, de Miraculis S. Martini, etc. Vide et epistolam 18, lib. iv, Apollinaris Sidonii. De eadem ecclesia est ad calcem tomi singularis dissertatio; quam videsis.

Not. q, Pag. 91.

* Ecclesia S. Namatii studio quinto sæculo fabricata, flammis est diruta cum Pippinus Arvernum apprehendit; non multo post restaurata fuit ab episcopo cujus nomen non liquet; vestigia sunt hujus posterioris ecclesiæ duæ turres quadratæ quæ usque nunc exstant ad cathedralem Claromontensem ecclesiam. De qua vid. Audusier, *Hist. de la ville de Clermont*, tom. i, p. 102, cod. Reg. Parisiens. *Supplem. Fr.*, 675.

Not. r, Pag. 92.

* De hoc et sequenti capitulo multa scripserunt viri eruditi. [Gregorii verba, ait Bouquet, primo conspectu significare videntur, Childericum, occiso Paulo comite, civitatem Andegavensem obtinuisse. Ita interpretati sunt Fredegarius in Historia Francorum Epitomata, auctor Gestorum Francorum, Aimoinus et omnes alii qui res francicas tractaverunt. Si tamen locus iste ita intelligatur, difficiles habet explicatus. Quomodo enim fieri potest ut Childe-

ricns, qui modo cum Romanis et Paulo comite conjunctus, Gotthis bella intulisse dicebatur, uno fortasse post anno a Romanis defecerit, et cnm Audoacrio arma conjunxerit ut Paulum aggrederetur et Andegavos invaderet : Paulo post ad Romanos transierit et cnm eis adversus Audoacrium arma sociaverit : brevi elapso tempore eum Audoacrio fœdus icerit? Quis nnquam credet Childericnm intra tam breve temporis spatium tot sese in facies vertisse?] Difficultatem solvere desperans D. Bonquet, sententiis P. Pagii et abbatis Dubos prolatis, rem in medio relinquit.

Nodus indissolubilis non videtur tamen. Ex Eumenio (*Panegyr. in Constantium Chlor.*, cap. 21; — *in Constantin.*, capp. 5 *et* 6), ex Ammiano (*Hist.*, lib. XVII, cap. 8), ex *Notitia dignitatum*, ex imperatorum denique decretis, colligere est Francos iterum et sæpius a Romanis in Galliam fuisse translatos, ibique receptos in leges romanas vixisse. Sane fieri potest Childerico quosdam Francos, Francosque alios Paulo comiti paruisse. Hoc ita posito, Gregorii textus nulla involvitur obscuritate; hnnc enim præbet sensum : « Childericus cum Francis Aurelianis pugnas egit, Adoua- « erius vero cum Saxonibus Andegavos venit. Paulus vero comes « cum Romanis ac Francis (*qui ducibus romanis parebant*) Gotthis « bella intulit et prædas egit. Veniente vero Adouacrio Andegavis, « Childericus rex sequenti die advenit, interemtoque Paulo comite, « civitatem obtinuit (caput 18). »

« His ita digestis, inter Saxones atque Romanos bellum gestum « est; sed Saxones terga vertentes.... insulæ eorum cum multo « populo interemto a Francis (*qui ducibus romanis parebant*) captæ « atque subversæ sunt.... Adouacrius cum Childerico fœdus iniit, « Alamannosque.... subjugarunt (cap. 19). »

NOT. *s*, PAG. 104.

[Abbas Dnbos, lib. II, cap. 7, et lib. IV, cap. 2, pntat hæc intelligenda de *Tungris* quos Augustus in Galliis constituerat.] * Huic opinioni consentire nequimus. Vid. supra, not. *m*.

NOT. *t*, PAG. 116.

* Burgundionnm leges ab institntore nomen habuerunt *leges Gundobadæ*, vulgo *lois Gombettes*.

Hic eodex legum ex Gundobadi et ejus parentum constitutionibus, ut legitur in præfatione, constat. Sed cnm in eodd. mss. datus dicatur *anno secundo Sigismundi regis*, viri eruditi censuerunt eum a Gundobado prius datum, et a filio suo Sigismundo emendatum fuisse, atque promulgatum qualis nunc exstat.

Nor. *u*, Pag. 118.

* Ruinart legendum censet *Nestorius;* pro *Sabellius*, et reipsa Nestorii et Eutychetis prava dogmata cum execrationibus damnarunt et anathematizaverunt Gallicanæ ecclesiæ patres in concilio Aurelian. v, anno 549. Sed admirari subiret pro *Nestorii* nomine, in Galliis percelebri, *Sabellii* nomen, non minus celebre, a Gregorio fuisse positum.

Nor. *v*, Pag. 120.

[Hoc colloquium eum anno 504 componit abbas Dubos; alii ad annum 506 referunt paulo ante bellum Visigothicum; nos cum novæ Historiæ Oecitaniæ auctoribus in annnm 498 vel sequentem retrahimus. Epistolæ enim Theodorici regis Italiæ, quibus operam navavit ut Chlodoveum eum Alarico reconciliaret, scriptæ snnt ante annum 500.]

Nor. *x*, Pag. 126.

* De hoc loco diversa diversi sentiunt. Contendit Cointius, ad annum 508, Gregorinm his verbis *consul aut Augustus* voluisse Chlodoveum in eonsortium imperatoriæ dignitatis ab Anastasio fuisse admissum, eum a Justiniani tempore idem fuerit esse consulem ac imperatorem. Valesius autem (*Rer. Francic.*, lib. vi) *consulis* nomine hic intelligi putat *patriciatus* dignitatem. D. Mabillon (*Annal. ord. Bened.*, tom. i, p. 169), D. Ruinart (*Oper. Greg. Turon.*, coll. 95 et 1371) et D. Jos. Bouillard (*Hist. de l'Abb. de S. Germ.*, p. 269), putant Chlodoveum consulem factum fuisse; quam sententiam approbandam censet abbas Dubos (*Hist. crit.*, lib. iv, cap. 18). Alii volunt (Sismondi, Guizot, etc.) non consulem Chlodoveum factum, sed consulatus honores adeptum fuisse.

Controversiam sedare in spe non est; sed nequimus non notare ea quæ hic exposita sunt a Gregorio, auctore fere coævo, iteravisse auctores *Gestorum Francorum*, Hincmarum in Vita S. Remigii, et Frodoardum in Hist. eccles. Remens. (lib. I, cap. 15). Valesii tamen sententiæ favet titulus capitis in indice etiam vetustissimorum codicum qui sic habet : *de patriciatu Chlodovechi regis.*

Not. *y*, Pag. 132.

* His temporibus, filii regum *reges* dicebantur. Apud Gregorium Turon. lib. III, cap. 22, Theodebertus, Theoderici regis filius, et lib. IV, cap. 13, Chramnus, Chlothacarii regis filius, *reges* nuncupantur. Apud eumdem, lib. IX, cap. 20, dicuntur *reges* Theodobertus et Theodoricus, Childeberti regis filii.

Dicebantur et *reges* exercituum ductores, ut videre est ex multis eorumdem temporum scriptoribus, et præsertim ex Gregorii nostri Historiæ præsenti capite et cap. 27 ejusdem libri, ubi Syagrius *rex Romanorum* dicitur.

Not. *z*, Pag. 132.

Obiit Chlodoveus æræ vulgaris anno 511, qui nec annus CXII post obitum S. Martini fuit, si verum sit hunc anno 397 ad superos abiisse : nec Licinii episcopi XI, cum Leo Diaconus nomine Veri episcopi, qui Licinii decessor fuit, concilio Agathensi anno 506 subscripserit. [Pagius in Dissertatione particulari demonstrat S. Martini mortem contigisse anno 400. Forte pro his verbis : *XI annus episcopatus Licinii*, legendum *III annus*, *etc.*]

AD LIBRUM TERTIUM.

Not. *a*, Pag. 150.

Justiniano IV et Paulino coss. si Mario credimus, id est anno 534. [Jam tamen concilio Aurelian. secundo, anno 533 celebrato, subscripserant Agrippinus Augustodun. episc., Julianus Viennensis episc., et Asclepius presbyter missus ab Adelphio episc. Raura-

censi. Quæ tres Burgundiæ urbes, Vienna, Augustodunum, et Augusta Rauracum, a Childeberto et Chlothario fuerant occupatæ ann. 532.

Valesius, lib. VII, *Rer. Francic.*, p. 380 et 381, Burgundiam occupatam putat anno 532, a Childeberto et Chlothario, eamque inter ambos tantummodo fuisse divisam. Theodoricus quippe Theodeberti pater adhuc regnabat : neque verisimile est, Childebertum et Chlotharium portionem regni suo periculo ac suo labore quæsiti Theodorico fratri qui expeditioni interesse noluerat, sponte concessuros fuisse. Abbas Dubos, *Hist. crit. de la Mon. franç.*, lib. V, cap. 8, censet hoc bellum anno 532 cœptum, absolutum fuisse anno 534; Theodoricum qui prima in belli societatem cum fratribus venire detrectaverat, fœdus anno 533 cum Childeberto pepigisse; et sic Theodebertum post Theodorici patris sui mortem, et finito bello, Burgundiæ partem obtinuisse.]

NOT. *b*, PAG. 167.

Theodoricus Italiæ rex, audita Chlodovei victoria apud Vogladum reportata, Ibbam seu Ebbanem ducem cum copiis in Gallias misit, qui Francis Wisigothorum regnum invadentibus resisterent; quæ causa fuit ut Franci soluta Arelatensi obsidione fugati, nihil præter Aquitaniam acquisierint. Theodoricus vero, dimissa Wisigotthis regni parte, regiones ultra Rhodanum sitas, quas Odoacer Eurico Alarici patri dimiserat, occupavit. Bellum exinde fere continuum fuit inter Chlodoveum et Theodoricum ac eorum successores.

[Quæ loca post Chlodovei mortem acquisierit Theodoricus rex Italiæ, certo definiri non potest. Illud dumtaxat certum est, illum Ruthenos, Gabalos, Vellavos et fortasse Albigenses suo adjecisse imperio. Arelatensis obsidio nonnisi anno 510 soluta est. Hæc omnia loca Theodebertus anno 533 recuperavit.]

NOT. *c*, PAG. 173.

Theodoricus cognomento Magnus, Ostrogotthorum rex, obiit *Olybrio cons.* ex Mario, id est ann. 526. Ex Anaflede Chlodovei sorore non filia, ut quidam volunt, suscepit Amalasuntham, apud ejus ævi scriptores celebrem, quæ nupsit Entharico, viro principi

ex nobili Amalorum stirpe. Hæc autem post patris simul et viri obitum, Athanagildi filii sui, qui nondum administrando regno par erat, tutelam suscepit, eoque defuncto, ad Theodatum seu Theodahadum, qui ex stirpe regia erat, sceptrum transferri curavit. Sed ille beneficii accepti immemor, Amalasuntham in insulam laci Volsiniensis exulare coegit, ac paulo postea strangulari jussit. Cujus mortis ulciscendæ specie Justinianus bellum in Gotthos movit, quod Procopius et alii auctores fusius describunt, et tandem Gotthis fatale fuit. Ex his patet quantum a vero aberravit Gregorius in hoc capite quod tamen in omnibus mss. et quidem integrum habetur.

Quod ad aureos attinet, non occasione a Gregorio ascripta, quæ fabulosa est, pecunias Francorum regibus dedit Theodatus; sed ingentem tamen eis summam pollicitus fuerat cum Provincia ac aliis regionibus quas Ostrogotthi in Galliis possidebant, ut eorum opem adversus Justinianum imploraret. Sed re adhuc infecta Vitiges Theodato substitutus, non solum pecunias ac regiones pollicitas Francis tradidit; sed etiam Alamannos qui post Tolbiacense prælium in Italiam profugi sedes a Theodorico acceperant eorum dominio subjecit, ut scribit Agathias.

Not. *d*, Pag. 175.

Sic et Marius ad ann. 539, quo scilicet Apio erat consul. Plura de hoc bello Procopius qui Francos violatæ fidei accusat, quod post susceptas a Justiniano legationes ac munera, sese tamen Gotthis conjunxissent; aut potius Gotthis ac Romanis inter sese certantibus, ipsi utrisque infesti Italiæ partem maximam diripuissent ac invasissent.

* Ceterum vario de hujus belli successu erravit valde Gregorius, ut videre est per Procopii et Agathiæ Historias.

AD LIBRUM QUARTUM.

Not. *a*, Pag. 185.

De Domesticorum apud veteres nostros reges munere nihil certi statui potest. Modo enim præfecti fuerunt villis regiis, ut patet ex lib. II, Marculfi formula 52. Eosdem regi ad placita properanti expensas parasse innuit noster Gregorius lib. x, cap. 28. Domestici inter regni Optimates recensentur in præf. legum Burgund. et leg. Ribuariorum cap. 90. Regi adsidebant ex Marculfi formula 25, lib. I. Videsis placitum Chlodovei III, lib. VI, *de Re Diplomat.*, num. 19, et Childeberti III, num. 24: in his duobus instrumentis post Comites nominantur. Denique eos Provincias aliquando rexisse conjici potest ex istis verbis: *Ut sex provinciæ quas..... totidem agunt domestici, sub illius administratione solius regerentur* (*Auctor. Vitæ S. Arnulfi episc. Metensis*, cap. 4). Varias igitur partes egisse fatendum est Domesticos, ex regis arbitrio, cujus saluti et utilitati simul ubicumque inserviebant.

Apud Græcos imperatores, illis præpositus erat quidam, Comes Domesticorum appellatus. (Ex Ruinartio, ad cap. 11, lib. VI, et Cangii Glossario, ad vocem *Domesticus*.)

Not. *b*, Pag. 186.

Pluribus disserit Valesius lib. VI, *Rer. Francic.*, p. 281 et seqq., utrum Britanni sub propriis regibus fuerint, et quo tempore? Eos in Aremoricam, seu Lugdunensem tertiam, sub Placidi Valentiniani imp. principatu ex majori Britannia transiisse refert, qui domitis incolis regioni suas leges et nomen imposuerunt: an vero hæc regio Francorum regibus paruerit ambigi posse censet, cum eam constet sub propriis principibus semper exstitisse, quos aliquando comites, aliquando duces, immo et nonnunquam reges varii auctores appellarunt. Deinde *regni* nomine Brittonum regionem scriptores passim, et ipse etiam Gregorius hic, et alias non semel, designaverunt. Et quidem Brittonum principes sæpius adversus Francos bellum gessere; suis legibus semper usi sunt, sub hæreditariis suis principibus viventes, cum in aliis regionibus co-

mites aut duces nostrorum regum nutu frequenter mutarentur. Hæc pro tuenda apud Brittones regia dignitate, quibus alii opponunt Gregorii locum, quem illustramus, aliorumque veterum scriptorum auctoritatem, qui diserte asserunt Brittones Francorum regibus paruisse. Quibus aliisque, quæ fusius exponit Valesius, antiquorum auctorum locis expensis, concludit Brittones, etsi sæpius armis domitos, nunquam tamen aut Merovingiæ familiæ, aut Carolovingicæ Francorum regibus certa imperii confessione paruisse. (Ruin.)

* Attendamus autem neque Namnetensem neque Rhedonensem civitates tum ducibus istis paruisse, quas assidue a Britannis infestatas videmus, lib. v, cap. 30, 32. Quin et Veneticam urbem extra Britanniæ regnum, ex hoc loco libenter credas; et recenter a Britannis acquisitam, anno 578, ex lib. v, cap. 27. Lis ergo tota est de Cornu Galliæ tantum, non de Britannia qualem habuere postremi duces.

Not. *c*, Pag. 188.

Observat Savaro in originibus Clarom. primam esse apud veteres auctores Clarimontis mentionem, in cap. 125, Fredegariani chronici, ab anonymo jussu Nibelungi continuati; quem aperte ab ipsa Arverna urbe, ab antiquis Augustonemetum appellata, distinguit. Unde conjicit castrum seu arcem in monte vicino ad urbis custodiam olim extitisse, *Clarum-montem* dictum; quod postea toti urbi nomen tribuit, cum nempe bellorum tumultibus non semel violata in montem translata fuisset. Id probat ex vulgi traditione, qua loci incolæ vineta et terras urbi vicinas, vulgo *la Cita;* eam vero urbis partem quæ montis cacumen occupat, *Clairmont* appellant (Ruin., ad cap. 125, Fredegariani chronici, quartum continuati). * Vide et Valesium (*Notit. Galliar. ad vocem* Arverni). At VIº sæculo urbs ipsa varie vocabatur *civitas Arverna;* ut hoc loco : *Arverna urbs* (III, 12), *Arvernis urbs* (II, 13), *Arvernum* (IV, 11 *et passim*).

Not. *d*, Pag. 190.

* Ex cap. 6, 7, 15, 26, libri IV; 5, 47, libri V, et aliis (ne recentiora Hincmari Floique diaconi testimonia proferamus), illa de

modo episcopos eligendi, primis illis temporibus, adnotare satis erit.

Ubi in quopiam eligendo clerus populusque consenserant, consensus formula (vid. not. *i*) ad regem dirigebatur, per quam ab eo postularetur electionis confirmatio. Quam rex confirmans, ordinare dicebatur episcopum. Ordinabat et nonnunquam alium a se ipso designatum, contra cleri populique coosensionem. Dein ille ordinatus, quoquo modo fuisset, jubente rege, per unum aut plures episcopos, plerumque comprovinciales inter quos metropolitanus, consecrabatur (quod dicebatur benedictionem episcopalem accipere, aliquando etiam, ordinari). Tum in propriam missus ecclesiam, ibi per alios episcopos episcopus ipse instituebatur. His expletis demum canonica erat ordinatio.

Quæ modo dicta sunt confirmat Chlotarii II edictum, anni 615, art. 1 : « Ut episcopo decedente, in loco ipsius, qui à metropoli- « tano ordinari debet cum provincialibus, a clero et populo eliga- « tur; et si persona condigna fuerit, per ordinationem principis « ordinetur; vel certe si de palatio eligitur, per meritum personæ « et doctrinæ ordinetur. »

Inde colligitur, tunc temporis jus episcopos eligendi fuisse penes principem. (Vide et Ruinartii præfationem ad Gregorium nostrum, n°s 20, 21.)

Not. *e*, Pag. 191.

Athanagildus contra Agilanem insurgens, auxilium a Justiniano imperatore petierat, qui Liberium patricium cum exercitu in Hispaniam misit. Quo adjuvante, Athanagildus Agilaném vicit, occisoque successit, anno 554. Sed postea in pellendis Græcis qui urbes aliquot occuparant multum desudavit, et frustra; si quidem exercitus Romanus post varias diuturni belli vices inde expulsus est non nisi anno 623; ut videre est apud Isidori Hispalensis Chr. goth. era 592 (ann. 554), quod sic habet in Labbæi *Biblioth. nov. mss.*, tom. I : « Suintila Romana castra perdomuit.... Urbes « residuas, quas in Hispaniis Romana manus agebat, prælio con- « serto obtinuit. » Porro hoc chronicon, apud Labbæum, ad quintum Suintilæ regis, id est 626 annum protenditur.

NOT. *f*, PAG. 192.

De expeditionibus Buccelini in Italiam, præter alios auctores, legendi potissimum Procopius et Agathias, qui fuse de bellis inter Justinianum et Gotthos in Italia motis, quibus sese Franci sæpius intermiscuere, scripserunt. Iidem de legationibus hinc et inde missis ea de causa. Buccelinum anno 554, fuisse interemtum censet Valesius, Hamingum vero, alterum Francici exercitus ducem, anno sequenti, cum jam Leutharius Buccelini frater præda onustus in patriam reverti festinans, inter Tridentum ac Veronam fuisset defunctus. Quas quidem Francorum clades appendix ad Marcellinum comitem, Marius in chronico, Paulus diaconus, aliique auctores, sed variis annis commemorant. Porro licet ea occasione Franci ea quæ in Italia possidebant penitus amiserint, nec tunc temporis quisquam missus fuerit ad ea recuperanda, certum est tamen Chlotarium postea aliquid in Italia possedisse, ut ipse Sigibertus filius ejus testatur infra lib. IX, cap. 20, et Langobardi in Italia commanentes tributa Francorum regibus pendebant, ex lib. X, cap. 3. (Ruin.)

NOT. *g*, PAG. 193.

* Quid *rebellantibus?* utrum bellum renovant Saxones, ut hostes; an insurgunt adversus dominos, ut contumaces subditi? Hic posterior seosus valeat necesse est, quum videamus eos, cap. 14, tributum Francis regibus pendere consuetos. A quo tempore nostris obnoxii facti fuerint, haud liquet, sive hoc post victos a Chlodoveo Thuringos contigerit, sive post deletam a Theodorico et Chlotario Thuringiam, anno 529.

Porro Marius Thuringiæ devastationem ob præstita Saxonibus auxilia post alteram Chlotarii expeditionem contigisse refert, an. XV, p. c. Basilii, i. e. 556 (Ruin.). Quod minus probaverim. Quomodo enim victus eos punire potuit qui victorem populum adjuverant? Priorem autem anno præcedenti idem Marius consignat.

Not. *h*, Pag. 201.

* Regnum Franciæ hic intelligi debet, non omnium quæ Francis regnabantur nationum universitas (nondum enim Childebertus rex e vivis excesserat), sed tantummodo Theodebaldi regnum, quæ Austria dicta est, postmodum Austrasia. Quæ Francia vocata est præcipue, quod complectebatur Franciam primam illam transrhenanam ubi Priamus, Faramundus, Clodio regnaverant; tum partem illam Galliæ in qua Franci, transacto Rheno, prius insederunt. Sed et Franciæ nomen Austriæ Neustriæque conjunctis, cunctis scilicet a Rheno ad Ligerem regionibus diu proprium fuit, dum reliqua pars Gallia nuncuparetur. Quam diversa autem pro diversitate temporum significaverit nomen Franciæ, videsis apud nostrum Abbonem, pag. 269.

Not. *i*, Pag. 202.

* Jam dictum est not. *d*, *consensum* instrumentum fuisse publicum quo de ecclesia pastore viduata rex certior fiebat, et ab eo postulabatur ut eum qui in successorem electus fuerat, consecrari permitteret. Ejus formulam habes lib. I, Marculfi, cap. 7 et 26. Præceptio autem, de qua in fine hujus capitis, seu, ut alias dicitur, præceptum, a rege mittebatur ad Metropolitanum, ut virum a se probatum et electum in episcopum ordinaret. Ejus formula habetur ibidem, cap. 5. Indiculus etiam ejusdem rei causa a rege mittebatur, ut patet ex formula 6, ejusdem libri. Sed inter indiculum et præceptum hanc fuisse distinctionem censet Bignonius, quod præceptio diploma majoris esset auctoritatis, manu scilicet regis subscriptum, ac forte ejus annli impressione munitum; indiculus vero simplex esset epistola absque sigillo. (Ruin.)

Not. *l*, Pag. 208.

* *Divitia* vulgo dicitur esse *Deutz* prope Coloniam Agrippinam; sed trans Rhenum. Sed mirum hunc locum civitatem appellari, qui hodie Tuitum dicitur, celebris ob abbatiam. *Divitensium* meminit Ammianus Marcellinus, lib. XXVII, cap. 1. Si *Nutia*, vel *Niustia* acciperetur lectio, tum illa urbs esset *Nuitz*, paulo infra

sita, sed citra Rhenum. Divitiam malim ultra Rhenum, quum hic de Rheno a Saxonibus transmisso sileatur. Ibi Francia transrhenanam regionem simpliciter significat. (Partim ex Ruinartio.)

NOT. *m*, PAG. 209.

Teifali seu Taifali, una ex his gentibus barbaris, quæ sæculo quinto ineunte Gallias inundarunt. Horum aliquot sedes fixere apud Pictones, ac nomen dedere vico *Teifalia* dicto, qui etiam nunc superest sub nomine Tifaugiæ, vulgo *Tifauge*, inter Cliechionem et Moritaniam, positus ad fluvium Separim. Fuere et Taifali gentiles, quorum una cum Sarmatis apud Pictones præsidium fuit, ex Notitia provinciarum Imperii Romani. Adi Vales., lib. VIII, Rerum Francic., aut in Notitia Galliarum ea de re disserentem. (Ruin.)

NOT. *n*, PAG. 210.

Hæc est basilica S. Germani a Pratis dicta, de qua supra ad cap. 29, lib. III, ubi in medio chori visitur etiam nunc Childeberti regis sepulcrum, tametsi non tantæ antiquitatis. Ejus depositio in autographo Usuardi Martyrologio die 23 decembris consignatur, quo die singulis annis ejus anniversarium cum sollemni pompa etiam nunc celebramus. *Non facile reperias,* inquit Valesius, lib. VIII, Rerum Francic., *cujus pietas et de summis ecclesiæ rebus sollicitudo multis et magnis experimentis testatior fuit, quam Childeberti.* Id probant loca sacra, quæ extruxit, dotavit, protexit; concilia, quæ eo curante frequenter celebrata sunt; pontificum Romanorum, aliorumque episcoporum epistolæ; omnium ferme ejus ævi auctorum testimonia. Ob suam in cultum divinum pietatem *rex atque sacerdos* a Fortunato appellatur, qui et eum passim, tum in Vita sancti Germani, tum in carminibus plurimum laudat. Vide Vales., libro laudato, et alios auctores passim. (Ruin.)

NOT. *o*, PAG. 214.

* Animadvertas licet sorte divisum fuisse inter fratres regnum. Qualis porro fuerit cujusque portio, non facile statui possit. Ex hoc loco autem discimus quodnam caput regni sui habuerit quisque Chlodovei filiorum (vide lib. III, cap. 1). At filiorum Chlotarii

regna non omnino prioribus respondent; nam plures abbine provinciæ et nationes Francorum imperio adjunctæ fuerant. Ex Cointio Pagioque, ad ann. 514, nº 11, sic unaquæque portio ad summam definiri potest:

Theudericus, præter provincias transrhenanas et civitates inter Rhenum et Mosam sitas, obtinuit Remos, Catalaunum, Trecas; et in Aquitania prima urbes Arvernorum, Ruthenorum, Cadurcorum et Albigensium, cum Ucetia in Gallia Narbonensi. Post Chlotarium, Sigebertus Avenionem, ut videtur, Massiliæ partem, et quidquid in Italia Franci retinuerant possedit.

Chlodomeres, Senonas, Autissiodorum, Aureliam, Turones, Cenomanum, Andegavum et Novempopulaniam. At Gunthramnus vetus Burgundiæ regnum, partemque Provinciæ bis adjecit; Cabillonique non Aurelianis regni sedem habuit. Sed quædam urbes ex Chlodomeris parte, verbi gratia Turones, Chariberto assignatæ sunt.

Childebertus, Meldas, Parisios, Sylvanectum, Bellovacum, quidquid inde patet ad Oceanum, provinciam Lugdunensem secundam integram, civitates Rhedonum, Namnetum, Venetum; Britanniam, itemque aliquot urbes Aquitaniæ. Charibertus præterea Turones, Cadurcum, Albigam et partem Provinciæ habuit.

Chlotharius denique, Laudunum, Suessionem, Veromanduos, Ambianum, quidquid ultra Somonam est inter Mosam et Oceanum, itemque partem Aquitaniæ. (Hæc partim desumpta sunt ex nota Bouquet, ad lib. III, cap. 1.)

Fatendum est ex regnis tum Chlodomeris tum Chariberti inter superstites nec satis certa ratione divisis, historiæ nostræ veteri, quoad geographiam pertinet, haud parum tenebrarum offundi. Ne mireris auctorem nostrum, lib. III, cap. 1, dixisse regnum *æqua lance* fuisse divisum, quum Theuderici portio longe major cæteris fuerit. Non enim ad spatium terrarum attendebant reges illi; sed providerunt ut quisque pari Francorum numero, vel æqua thesaurorum congerie, valeret; ut doctissimi nuper *Aug. Thierri,* et *B. Guérard* diserte exposuerunt.

Not. *p*, Pag. 216.

Patricii dignitas in Gunthramni regno a Burgundionum regibus derivabat, qui quum eam ab imperatoribus accepissent, eoque

nomine vocitari sæpius delectarentur, iis etiam exstinctis, qui postea sub regibus nostris illis provinciis præfecti sunt, Patricii nomen ut plurimum tulere. Vide Valesium, lib. VI, Rerum Franc., et Bignonium, in lib. I, Marculfi formulam 35. (Ruin.)

Not. *q*, Pag. 226.

Tauredunum castrum male nonnulli putant esse *Turnonem* in pago Vivariensi. Labbeus in Pharo Galliæ, pag. 175, existimat post Moretum esse potius *Clusam* ad Rhodanum inter Sesselium et Genevam, ubi visuntur etiamnum rupium illarum reliquiæ quæ in Rhodanum ceciderunt. (D. Bouquet.) * Locus hic Gregorii sane illustratur ex Marii Aventicensis chronico, ubi de eadem re sic loquitur :

« Hoc anno (563) mons validus Tauretunensis, in territorio « Vallensi, ita subito ruit ut castrum, cui vicinus erat, et vicos, « cum omnibus ibidem habitantibus oppressisset; et locum in lon- « gitudine LX millium, et latitudine XX millium, ita totum movit, « ut egressus utraque ripa, vicos antiquissimos cum hominibus et « pecoribus vastasset.... ; et pontem Genavacum, molinas et ho- « mines per vim dejecit, et Genava civitate ingressus plures homines « interfecit. »

Inde nobis colligendum videtur prodigium illud (sic loquitur noster) supra Genevam accidisse; Tauredunumque castrum fuisse inter lacum et urbem medium. Namque tunc temporis, ut ex hoc loco suspicari licet, non usque ad urbem pertingebat lacus : quem ampliorem fecit fluvius obices erumpens, et dextra sinistraque late diffusus, ita ut Genevam ipsam insueta aquarum mole fere inundaret.

Not. *r*, Pag. 233.

Caput istud et alia hic a nobis nunc primum edita tanquam sincerum Gregorii fetum laudavit antiquus Vitæ sancti Aviti Arvernorum episcopi scriptor, qui suam narrationem ab isto capite inchoavit, et nonnulla subjunxit ex capite sequenti. Lectiones varias referre sufficiat. Sic vero incipit : *Arverna igitur civitate secundum sæculi dignitatem beatus Avitus, non infimis nobilium natalibus ortus est, qui tempore pueritiæ suæ usque ad archidiaconi*

arcem Deo disponente perductus est. Defuncto itaque Cautino episcopo plerique intendebant in episcopatum.... Ennodii suscepit species....; multa quidem bona secundum Deum Ecclesiæ promisit; tamen.... sed si præstolaretur.... eulogias accipere. Hæc enim gratia.... adveniat.... castitatem. Eodem tempore apud Lugdunum, Galliarum civitatem, sanctus Nicetius electus est, et consecratus in episcopum fuit. Huc usque Gregorius Turonensis. Hæc ille auctor, qui ante annos sexcentos scripsit, ut conjicere licet ex codicis vetustate, unde primum descripta sunt. Avitus porro, sæpius a Gregorio laudatus, ecclesiam apud Thigernum construxit ex cap. 67, libri I, de Gloria Mart., reparavit ecclesiam S. Antoliani ex cap. 65. Obiit anno 594, die 20 septemb. quo ejus festum recolitur. Sepultus est in ecclesia S. Mariæ de Portu a se constructa, quam *principalem* licet appellatam, a cathedrali tamen distinguendam esse contendunt viri eruditi. Vide Savaronis notas in lib. de Ecclesiis Claromont., cap. 2. (Ruin.)

Not. *s*, Pag. 241.

Persarmenios memorat Procopius, lib. IV, cap. 2, de Bello Gothico. Armeniam majorem appellatam fuisse Persarmeniam dicit Valesius, quod Persis esset subjecta. (Ruin.) * Crediderim partem tantum fuisse Armeniæ majoris, Persis finitimam ideoque ipsis subjectam, cujus incolæ Persarmenii dicti fuerint. Nam Procopius, loco citato, Persarmenios nominat quasi opponens Armeniæ quibusdam populis qui Romanis parebant. At inter duas istas Armeniæ partes extremas, Armenii erant ipsi, qui quidem nunc Romanis nunc Persis obnoxii, tamen sui juris ad XIV sæculum perstitere.

Not. *t*, Pag. 245.

Ad renovandam actionem. Id est ut comitiva sibi prorogaretur. Solebant enim tunc reges nostri judices seu præfectos, qui comites dicebantur, civitatibus seu oppidis in certum tempus præponere: quibus munera præstantibus, si de iis nemo querebatur, facile in idem temporis spatium magistratus concedebatur. Hæc etiam erat quandoque ad superiores dignitates pertingendi via, ut Mummolo contigit *Actionis* autem nomine sæpius officium signatur. Vide Bignon., in lib. I, Marculfi form. 11. (Ruin.)

Not. *u*, Pag. 246.

Variæ Longobardorum in Gallias irruptiones, quæ hic et in capitibus sequentibus memorantur, contigere a morte Celsi Patricii, id est ab anno 570 ad 576. (D. Bouquet.) * Sed suo quæque anno assignare difficile prorsus. Marius Aventic., anno 574, memorat ingentem Langobardorum cladem prope Baecis (*Bex*) in Vallensi. An eadem quam Gregorius apud Mustias-Calmes prope Ebredonensem civitatem contigisse scribit? Illud certum nec Marium de Ebredunensi, nec Gregorium de Baccensi pugna loqui: nisi hic Ebredonensis civitas sit pro Ebredunensi castro, *Yverdun?* Quod si admittas, facilius duo historici conciliabuntur. Si Ebredunensis civitas habenda est *Embrun*, ut vulgo accipitur, Mustiæ-Calmes nomen forte sui reliquerunt viculo haud procul sito, *les Chamousse*.

Not. *v*, Pag. 252.

* Quomodo Segusii, in septemtrionali illa Italiæ parte quam primam Langobardi Imperio Romano eripuerunt, tum fuerit adhuc magister militum a parte imperatoris, mirum sane videri debet. At si interpretemur non universam adhuc Langobardis subjacuisse illam regionem, quomodo fieri potuit, ut in urbem Romanam victus et profugus hostilis populi dux, nullo obstante, ingrederetur? Nisi dicas tum quasi induciás et pacem inter utramque gentem fuisse.

Not. *x*, Pag. 265.

* Quinam Charegisilo Sigilæque necem aut vulnera intulerint haud facile statuas. Qui enim fieri potuit ut duo viri, Sigiberto carissimi, in medio ejus exercitu, nempe fidissimo, quippe qui statim duos interfectores membratim secuerit, si credas Aimoino, lib. III, cap. 12, et ipsi cum rege fuerint impetiti, cum satis esse debuisset percussoribus, uno ictu infixo, raptim aufugere? An regem suum defendentes in se iram et ictus homicidarum verterunt? An cæteris Austrasiis, ob regis favorem, invisi nece iniqua gratiam immeritam rependerunt? An denique occisi sunt a multis quos suis partibus faventes in Sigiberti castris habebat Chilpericus; quique, Sigiberto sublato, statim causam suam aperte profitentes, Chilpe-

rici nomine in infensissimos ejus adversarios, quorum unus Brunechildis fuisse videtur assecla, ultionem et supplicia præceperunt? Hæc ut multa alia parum dilucide noster exposuit.

Not. *y*, Pag. 266.

* A transitu Theodeberti senioris ad exitum Sigiberti anni sunt viginti novem. Hunc calculum expendamus licet.

Sigibertus regni sui anno xiv° interfectus est. Chlotharius porro regni sui anno li°, id est annos l post Chlodoveum, obierat, scilicet anno 561. Theodebertus autem xxxvii annos post Chlodoveum, anno 548; id est xiii annos ante Chlotarii obitum. Quibus si adjungas xiv annos quos regnavit Sigibertus, habebis solum xxvii annos a transitu Theodeberti ad Sigiberti exitum. Multi codices xxviii habent, quod cum nostris rationibus melius congruit.

Mortuo ergo Chlodoveo, ann.. 511 : xxxvii° anno postea
mortuus est Theodebertus, ann. 548 : l annos autem a Chlodoveo
mortuus est Chlotharius, ann.. 561 : xiv° anno inde
obiit Sigibertus, ann........ 575.

Quas annorum et numerorum rationes usurpando, pro veris comprobavit l'*Art de vérifier les Dates*.

Not. *z*, Pag. 266.

Hi numeri omnes, quales post D. Ruinart et D. Bouquet edidimus, revera conficiunt summam annorum..... 5774.

Nempe ad diluvium.............. Sunt	2242 anni.
Ad ortum Abrahami..................	942
Ad exodum..........................	462
Ad ædificationem templi...............	480
Ad captivitatem......................	390
Ad Domini passionem.................	668
Ad mortem sancti Martini..............	412
	5596
Inde ad Chlodovei obitum.......	112
Ad mortem Theodeberti..............	37
Ad mortem Sigeberti..................	29
Quorum summa...........	5774 anni.

Ergo patet ad sancti Martini obitum annos esse 5596. Nos vero post D. Ruinart et D. Bouquet, tantum 5546, ad calcem libri primi, edidimus : errore manifesto; nam sic habet Ms. Corbeiensis : v̄d (*i. e.* quinque millia quingenti) LXLVI (nonaginta sex). Vide et varias Corbeiensis Ms. lectiones paulo infra, ad calcem voluminis.

Illa de tuendo nostri scriptoris calculo sufficiant : nullo enim fundamento nituntur rationes annorum quos a Christi passione ad obitum Chlodovei numerat.

AD LIBRUM QUINTUM.

Not. *a*, Pag. 281.

Incertum est quis fuerit Arisitensis vicus, quem ex hoc Gregorii loco intra Ruthenicæ diœceseos fines contineri discimus. Est namque vicus *Ariat* dictus, qui latine *Arisitum* dici potuisset. Est etiam vicus montanus, nomine *Aire*. Plerique tamen existimant *Arisitensis* nomine designari pagum seu territorium, longum circiter sex leucas, quod etiam nunc appellatur *l'Arsat*. (Ruin. ex Valesio.)

Licet pagum Ruthenensem anno 533, invaserit Theodebertus, *vici* tamen *Arisitensis*, qui in eo continebatur, potiti sunt Wisigothi usque ad annum circiter 560, quo eum recuperavit Chlotarius. In charta Guillelmi Comitis Ruthenensis scripta anno 1207, mentio fit octo castellorum vel vicorum, *Buzens* scilicet, *Galhac*, *Provenquieres*, *Severac-l'Eglise*, *Ligons*, *Gagnac*, *Laissac* et *Montferran*, quæ sita dicuntur *dans le pays de l'Arssaguez* : quibus ultimis verbis *pagum Arisitensem* designari putant novæ Historiæ Occitaniæ auctores. Castella enim supradicta sita sunt in pago Ruthenensi in confinio pagi Gabalitani et antiquæ diœceseos Nemausensis. (Bouq.)

Not. *b*, Pag. 298.

Hæc consuetudo, potissimum ubi agebatur de rebus sæcularibus, valde S. Augustino displicebat, ex epist. 55, alias 119.

Sortes sanctorum et alias ejusmodi divinationes damnarunt Concilia Gallic. Agath., can. 42; Aurel. I, can. 30, etc.; quæ tandem penitus abrogatæ sunt in tertio capitulari an. 789, ubi cap. 4, legitur : *Ut nullus in Psalterio, vel in Evangelio, vel in aliis rebus sortire præsumat, nec divinationes aliquas observare.* Quo autem ritu fieret id per sacros libros sortilegium, disce ex Stephani Balusii notis in eumdem locum. Vide supra not. in lib. II, cap. 37, et lib. IV, cap. 16. Mos ille etiam apud gentiles invaluerat. Sic Hadrianus apud Spartianum ex fortuito versu, qui primus in Virgilio occurrisset, futurum augurabatur. (Ruin.)

NOT. *c*, PAG. 313.

Ii sunt canones, qui etiam nunc vulgo apostolici appellantur, quorum auctoritas in ecclesia gallicana nulla tunc erat. De his Hincmarus loquitur opusc. 24. Qui autem hic laudatur, num. 21, est; sed non sincere a Prætextati adversariis relatus est : nihil quippe in eo habetur de homicidio, pro qua voce legitur in ipso canone *furto*. De canonum collectione, quam hic Gregorius laudat, et de canonibus apostolicis vide Cointium ad annum 577, de iis fusius disserentem. Ex hoc autem loco Paschasius Quesnelius in dissertatione XVI, ad opera S. Leonis papæ probat, Dionysii Exigui collectionem nondum tunc temporis in Galliis fuisse receptam. Dionysius quippe cæteris canones apostolicos præmittit, quos in codice gallicano tunc non exstitisse indicant verba Gregorii reprehendentis regem, quod novum quaternionem *canones quasi apostolicos* continentem inseruisset. Et quidem habemus præ manibus vetustissimum codicem canonum ecclesiæ gallicanæ, ex Ms. Corbeiensi tempore Vigilii papæ conscripto, in quo et isti canones desiderantur, et cæterorum canonum Græcorum versio alia est ab ea quam Dionysius Exiguus exornavit. (Ruin.)

NOT. *d*, PAG. 318.

* *Centenarium,* quod olim constabat centum libris pondo, jamdudum non pondus, sed summam certam significabat. (B. G.) Sic apud nos libra tantum monetæ nomen facta est, veteris libræ argenteæ fere pars centesima. Quam centenariorum summam etsi nullo modo possumus æstimare, immensam tamen fuisse apparebit.

Not. *e*, Pag. 319.

Patriarchæ titulum hic Nicetio datum objicit Cointius, ut probet ea quæ hic de Sagittario et Salonio referuntur, ab aliquo interpolatore Gregorii historiæ addita fuisse. Sed idem titulus Prisco Nicetii successori datur in Concilio Matiscon. II. Sulpicius episc. Bituric, dicitur Patriarcha in epist. Desiderii Cadurcensis, Chesn., tom. I, pag. 880, nec alteri usquam metropolitano concessus legitur in aliis illorum temporum Galliæ Synodis. Concilium autem Lugdunense, de quo hic agitur, II vulgo dicitur, habitum anno 567. (Ruin.)

Not. *f*, Pag. 351.

* Quid significare voluerit noster his verbis obscurum. Ergo antea Caris (*le Cher*), non se Ligeri adjungebat? quonam autem influxisset? Si in Ingerem (*l'Indre*), at inde in Ligerem cum Ingere debuit incurrere, eademque mole aquarum fluvium augere. Utrum exundans Caris, ad tempus se Ligeri adjunxit? An per priorem canalem, quo in Ligerem exoneratur, tum primum erupit, ita ut statim a Turonibus amnis multo major quam annis superioribus; vel, si altera lectio (*major ab amne*) placet, multo plenior infra Turones quam supra, proflueret? hic suspicari tantum licet de rebus ob mutationem locorum oblivione longa deletis.

AD LIBRUM SEXTUM.

Not. *a*, Pag. 381.

* His verbis, *legitimam ætatem*, significari videtur quod vulgo dicimus *l'âge de majorité*. Quænam fuerit legitima, id est legibus præscripta, ætas qua princeps junior per se demum regnare posset, inquirere sane sit operæ pretium; sed, quoad primam secundamve regum nostrorum stirpem, nihil certi de hac materie statui possit. Sic judicavit nostras *Dupuy*, qui rem accurate olim tractavit. Contra doctissimus morum veterum nostrorum *Hénault* contendit ætatem illam tunc fuisse xxii annorum: quo auctore innixus, nescio. Ordinavit quidem rex Carolus V, anno 1374, ut

reges annum quartum decimum agentes, per se regnando haberentur idonei : sed nihil inde pro vetustissimis illis temporibus colligendum est. Et licet vox *legitima* quamdam legibus definitam ætatem significare videatur, conjici tamen potest, tum per se regnavisse principem, quando per se valeret, seque tum armis sustinendis, tum bello hostibus inferendo suisque ad prælium et prædas ducendis parem sentiret.

NOT. *b*, PAG. 419.

De hac basilica jam diximus ad cap. 9, hujus libri, quam quidem recentiores ab hodierna parochiali ecclesia sancti Laurentii gratis distinguere voluerunt, ut invicte probatur lib. 4, de re Diplomatica num. 110, adversus eos, qui basilicam sancti Laurentii a Gregorio memoratam exstitisse putant prope minorem pontem haud procul à Sequana. Certe etsi nulla alia nobis suppeterent argumenta præter placitum Childeberti III, editum lib. 6, de re Diplomat. num. 28, nulla superesset hac in re difficultas; siquidem ibi situs basilicarum sancti Laurentii et sancti Martini evidenter declaratur. Quin ex eodem diplomate constat basilicam sancti Dionysii, ubi sacrum ejus corpus quiescebat, tunc temporis in vico extra urbem Parisiensem exstitisse, hoc ipso in loco ubi etiam nunc perstat, quod aliqui recentiores infitiantur. (Ruin.)

* Nil mirum si tam late regio fuerit inundata, quum ibi solum planum scilicet et humile, non nisi quibusdam locis vix a fluvio ad colles septentrionales assurgat. Matronam porro, quæ jam esse desiit, tamen cum Sequana nominat, morem hunc loquendi usurpaus qui XII° sæculo fuit etiam in usu, quum sub ponte sanctæ Mariæ a plaga septentrionali ad civitatem pertinente, alveus hic Sequanæ Matrona sæpe diceretur. (Vide Valesium, *Notit. Gall.*, p. 441, voce *Parisiorum urbs*.)

NOT. *c*, PAG. 428.

* *Commisso* lectionem ablegavimus. Non enim Chilperici ducibus exercitum suum committi Austrasii sustinuissent. Provincia porro Romana (*la Provence*) maxima ex parte Austrasiis parebat. Hic Provinciæ nomine designari credimus regionis partem et civitates illas quas Chilpericus Guntramno recenter eripuerat, Lemovices,

Petrogoricum, Aginnum : omnes in Gallia transligeriana sitas; quæ pars diu Provinciæ nomen obtinuit, respectu septentrionalis, cujus incolæ præsertim, vel adhuc XI° sæculo, Francigenæ dicebantur : ut discimus ex Valesio, *Notit. Gall.*, voce *Provincia.*

Not. *d*, Pag. 428.

Mediolanense castrum. Hic designatur Mediolanum, quod hodie Magdunum ad Averam fluvium in finibus Biturigum, vulgo *Mehun-sur-Yeure* appellatur, ut observarunt viri eruditi Valesius et Cointius. Jam utrumque nomen habebat tempore Aimoini, ut ipse monet lib. 3, cap. 50. (Ruin.)

Doctissimus abbas *Lebeuf* in peculiari de castro Mediolanensi dissertatione, tum ex ipsis Gregorii verbis, tum ex ipsa copiarum dispositione, invicte demonstrat *castrum Mediolanense* non esse *Magdunum ad Averam*, sed vicum nunc dictum *Château-Meillan* in Bituricensi pago. Præterea in Martyrologio Antissiodor., a Domnis Martenne et Durand publicato, Ampliss. collect., tom. VI, legitur ad diem 24 septemb. *In territorio Biturico, castro Mediolano, Natale S. Genesii Martyris.* In alio quoque Usuardi martyrologio, ante annos 400 scripto, quod in Floriacensi cœnobio asservatur : *In territorio Biturico, castro Mediolano, passio S. Genesii martyris.* Porro ut observat idem abbas, ecclesia parochialis vici dicti *Chateau-Meillan* sub invocatione S. Genesii dedicata est : Magduni vero nullus huic Sancto cultus exibetur. (D. Bouq.)

Not. *e*, Pag. 445.

* Dubitari potest utrum Ursicino an Ruthenæ ecclesiæ diœceses illæ sive parochiæ, de quibus lis movebatur, fuerint restitutæ. Nos cum doctissimo *B. Guerard* Ursicino redditas censemus; præsertim quum infra notetur, Ruthenam ecclesiam nunquam eas tenuisse; et cap. 39, dictæ sint Parochiæ Cadurcinæ; peracto nempe judicio, quod, ut verisimile est, Cadurco attribuendas esse decreverat. Parochias vero suspicatur Valesius eas esse quibus Arisitensis episcopatus constabat (lib. V, cap. 5); sed mediæ esse debuerunt inter Cadurcinam Ruthenensemque ecclesiam, ut Cadurcum sibi eas vindicaret : multo magis, si retinuit. Arisitensis

autem diœcesis, nisi in definiendo erravimus, ab oriente Ruthenensis pertendebat.

Hic sit finis notularum quas plerasque, ut videre est, ex Ruinart et Bonquet deprompsimus. Ut autem opus hoc pro nostra parte minus imperfectum remaneret, haud absonnm putavimus subjici lectiones varias quas diligenter a nobis Corbeiensis codex iterum recognitus, ad tres priores libros illustrandos copiosissime suppeditavit.

Ad paginas hujus voluminis legentem remittimus.

CORBEIENSIS CODICIS VARIÆ LECTIONES.

P. 1, l. 6, refrigesceret, — *Corbie* et *Reg.* A, tepesceret.
l. 13, reperitur, — *Corb.*, repperiretur. *Reg.* A, repperietur rethor.
P. 2, l. 1, affatu, — *Corb.*, effatu.
P. 5, l. 6, adplene, — adpæne.
l. 10, apud nostrum, etc., — apud Deum.
P. 6, l. 7, consemp. essentia, — consempiternum esse essentia.
l. 18, Antichristum, etc., — Antichristum prius esse venturum (*hic vacuum spatium in cod.*). Sed primum circumcisionem, etc. (*Sensus tamen constat.*)
P. 7, l. 9, adoptivo, — adoptativo.
l. 19, Victorins, — Victorinus.
P. 8, l. 3, mundi elementa, — mundi totius elementa.
P. 9, l. 8, cum Deo, — cum Domino.
l. 13, tantumque Noe, — tantum Ne (*pro* Noe).
P. 10, l. 3, anni mille ducenti, etc., — ĪĪCCXLII, *id est*, 2242 (1).
l. 13, idololatriæ.... statunnculam, — idolatriæ.... staticolum adorandum.
l. 21, Sennaar, — Sennachar.
P. 11, l. 6, Babel, — Babyl.
l. 8, et sicut Orosii, — et *deest*.... Horosi.
l. 22, Arphaxad, etc., — Arfaxath.... Falech, Rheu.
P. 12, l. 1, ædificavit civit., — *ut mss. Camerac. et Reg. B.*.
P. 13, l. 8, octogesimo, — octogesimo nono anno.
l. 23, manipulos legens, etc., — legens, suum fratrum manipuli ad....

---

(1) Inde error Ruinartii qui *mille* edidit; ĪĪ pro M, accipiens. At in fine libri IV, *bis mille* dedit; Corbeiensis autem pariter habet ĪĪ.

P. 14, l. 3, viginti, — triginta.
l. 11, utuntur, — abutuntur.
P. 15, l. 3, altera civitas, — altera *deest*.
P. 16, l. 16, abutentes, — *sic et Corb.*
P. 17, l. 24, probantur victibusque, — probantur *deest*, victibus pascuntur.
P. 20, l. 15, LXXVI, — sexaginta sex.
l. 19, facientes et, — *deest*.
P. 22, l. 1, Amon, — Ammon.
l. 3, Gyges, — Cisces.
l. 6, imperatores, — imperium.
P. 23, l. 15, emisso, — amisso.
l. 21, majorem.... sævitiam, — majorem in eum odium habentes sævitiam ut gestam Pilati, etc.
P. 24, l. 4, liberatur, — liberabatur.
l. 7, requirerent, — inquirerent.
l. 10, nunc valemus, — non valemus.
P. 25, l. 15, residet, — resedit.
P. 26, l. 8, propriæ in se, — propriæ se manibus ictu libravit.
l. 24, artis magistrum, — artis argumento magistrum.
P. 27, l. 1, quod Christum, etc., — cur Christum filium Dei (*de nota, vide errata*).
l. 21, sic eum, etc., — *sic et Corb.*
P. 29, l. 23, Urbano, Prilidano, etc., — Urbani, Prilidani, Epoloni.
l. 24, Sixtus, — Xystus.
P. 30, l. 10, Gatianus, — *prius* Catianus *correctum in* gat.
l. 25, cœlo sancto tuo, — sancto *deest*.
P. 31, l. 5, acquisitos, — adquæsitores.
l. 8, isti, — iste.
P. 33, l. 8, scalptis, — sculptis.
l. 9, crassitudinem, — grossitudinem.
l. 10, musivo, — museo.
P. 37, l. 4, multis undique virtutibus, — undique *deest*.
l. 15, Thracia, — Tharacia.
P. 44, l. 9, octogesimo, — octuaginsimo.
l. 10, vigesimo, — vicinsimo.
l. 13, habebatur, — habetur.
P. 45, l. 25, monasterii privilegio, — monasterio privilegio (*pro privilegium.*
l. 25, his vero, — bis ergo; *sic et Ruinart.*
P. 46, l. 3, Pictavis, — Pectavensibus.

P. 46, l. 11, Vingennam, — Vincennam.
P. 47, l. 6, VMDXLVI, — V̄DLXLVI (5596). (*Vide notam ad finem libri* IV.)
P. 49, l. 9, cum id, — cum idem.
l. 10, præstet, — præstitit.
l. 18, quantæ fames, — quæ fames.
P. 50, l. 5, adjuvante, — jubente.
P. 54, l. 14, Vandali .... digressi, — Wandali .... degressi.
P. 55, l. 18, Deoque omnip., — quæ Deo.
l. 22, fidei parma, — fidei arma.
P. 56, l. 2, quid plura, — quid plurima.
l. 4, ad rebaptizandum, — ad baptizand.
l. 8, credo esse substantiæ, etc., — credo esse substantiæ. quæ dicto aquas.
l. 12, dicatur, — desecatur.
P. 57, l. 3, quorumdam ipsorum, — quorumdam ex ipsis.
l. 4, replicanda, — republicanda.
l. 13, cum se videret, — cum se vi videret.
P. 60, l. 8, deceptum, — *deest.*
l. 9, in populo, — in populos.
l. 14, te beatissime, — ad te beatissime.
l. 23, reliqui a te mer.... — reliqui ante mer....
P. 61, l. 18, Si, inquiunt, — si *deest.*
l. 22, cum Deo patre, — Deo *deest.*
P. 62, l. 7, ille autem, etc., — ille autem eos exorat.
l. 9, crucem super, — crucem Christi super.
l. 17, lucem ulli, — ulli *deest.*
l. 20, facem fidei, — faciem fidei.
l. 22, pravitate, — in pravitate.
P. 63, l. 6, denudari, — denutari (*forte pro* denotari).
l. 7, fraudem, — famam.
l. 20, ubi et finem, — ibi et finem.
l. 21, creberrime, — et creberrimæ.
l. 24, Octavianus vero, — et Octavianus arch....
l. 25, adserentium, — adserentes.
P. 64, l. 8, eo tempore, — *deest.*
l. 9, tunc et sol teter, — et sol ter apparuit obscuratus ita ut.
l. 10, elnceret, — luceret.
l. 23, sed et.... enecabat, — *deest sicut et in Bell.*
P. 65, l. 2, expelleretur, — depelleretur.
l. 4, nunc vero ad, — sed ad.

P. 65, l. 9, Domini; — Dei.
l. 10, seqne semper, — sibique s....
l. 14, adjunctis sibi, — adjunctam sibi.... patrocinia.
l. 15, ad Dominum, — ad Dei misericordiam.
P. 66, l. 6, accelera, — adcelerare.
l. 7, compone, — componere.
l. 8, require, — quære; *forte* compone reqnære (*pro* require).
l. *ibid.* migrabis, — migraberis.
P. 67, l. 3, perveniunt, — pervenerunt.
l. 9, aiunt enim priusquam, — aiunt enim quia prinsquam.
l. 12, ac dicentem, — hac (*forte pro* hæc) dicentem.
l. 17, carebit incendio, — non carebit incendium (1) (*pro* incendio).
P. 68, l. 5, sanctitatis, — sanctitate.
l. 8, fisus, — fidus.
P. 69, l. 3, Thorismodns, — Thnrsemodus, *et sic infra sæpe.*
l. 17, non est ejectus, — non est nanctns.
l. 19, pavore perterritus, etc., — pavore territus aditum per fores, ut evaderet quærit.
P. 70, l. 12, nunc illuc propero, etc., — nunc illum propero viventem exinde rednctnrus.
l. 14, arcanumque Dei vulgare, — archanumque divulgare.
l. 21, Theodorus vero, — Theodor vero
P. 71, l. 16, historiarum, — *deest.*
l. 21, dicat, — *deest.*
P. 72, l. 3, obsidiatus, — obsedatus.
l. 4, devinctos, — adjunctos.
l. 6, ipsi a tergo, etc., — ipsi vero adoriretur, se ad fronte venturum.
l. 13, obses, — obsessus.
l. 15, Johannis curam, — Johannis cura palatii. medii, etc.
l. 17, quo neque infirm.... — quod neque inf....
P. 73, l. 10, ex adverso, — adversum.
l. 15, ullatenns, — Valentinns.
P. 74, l. 1, Nannenus, — Nanninus; *infra*, Nannenus.
l. 2, militiæ, — militaris.
l. 8, congressus, — ingressns.

---

(1) *Non* sensu caret. Ideo correctum est *carebit*, expuncto *a*, et supra lineam adjectum est, *ma*, unde *cremabit;* tunc *incendium* nominativus est.

P. 74, l. 10, consultaretur de, — consultarentnr succensu.
l. 21, stoliditas, — soliditas.
P. 75, l. 19, cæsæ legiones, — cæsæ legionis.
l. 20, Jovinianorum, — Jovianorum (*quod proposuerat Valesius*).
P. 76, l. 5, auctores, — actores.
l. 7, puniretur, — poneretur.
l. 10, impetratisque, — imperatorisque.
l. 12, nescimus, etc., — nescimus *deest*. an in vices tenuerint regum (*quæ vox mutata est in* regnum).
l. 15, Thracias, — Tharcias.
l. 23, quod eodem, — quod *deest*.
P. 77, l. 2, ratus tuto, — narus (*pro* gnarus) toto.
l. 6, Bricteros, — Brictoris.
l. 7, proximos pagum, — proximum pagum.
l. 9, Ampsuariis, — Ampsivariis et Chatthis.
l. 13, prætermittens, — prætermissum.
l. 18, disseruit, — exseruit.
P. 78, l. 1, cujus, — cui (*ut sæpe alias cum verbo* memini).
l. 11, cur non nominet, — *deest*.
l. 15, quo de summa, — quoque summo rerum.
l. 16, factum est, — quo factum est.
l. 22, Hispanias, — Hispaniam.
P. 79, l. 1, se comit.... — suo comit....
l. 13, deditur, — egreditur.
l. 20, et crudeliter, — et *deest*.
P. 80, l. 17, idqne, — itaque.
P. 81, l. 1, Aschilam, — Ascylam.
l. 6, meridionalem, — meridianam.
P. 82, l. 6, non sint tibi, etc., — *sic et Corb*.
l. 8, in cœlo est, — in cœlo sunt.
l. 19, scortis, — scorto.
l. 21, adulteris, — alteris.
l. 23, inlata fnissent quæ, — inlata fuisset qnod.
P. 83, l. 8, mentium, — mendum.
l. 11, sileat, etc., — timeat antem a facie.
P. 84, l. 2, in sculptilibus, — in *deest*.
l. 8, confundantur, — confnndentnr.
l. 17, dissolvatur, — dissolvantur.
l. 18, tolluntnr, — tollentnr.
P. 85, l. 8, intellexerunt, — intellexit.
l. 10, ut valde, — ut *deest*.

P. 86, l. 1, Childericus vero, — vero *deest.*
l. 3, detrahere, — trahere.
l. 14, repedabis, — repetebis.
l. 18, unanimiter, — uniamiter (*correctum in* unianimiter).
P. 87, l. 4, de tanta reg.... — de *deest.*
l. 16, hic pontifex, — hic *deest.*
l. 17, si enim, etc., — si enim hodie videas.
l. 20, Dynamium, — Dinamium.
P. 88, l. 4, sanctitatis ac, — *deest.*
l. 10, erigere, — egredere.
P. 89, l. 4, vobis Dominus, — Dominus *deest.*
P. 92, l. 10, de Biturica, — de Bitoricas.
l. 18, his itaque gestis, — his ita gestis.
P. 93, l. 11, cryptæ, — scriptæ.
l. 13, et columnas, — et *deest.*
P. 99, l. *ult.*, sed tempore, — sed *deest.*
P. 100, l. 6, cum equis, — cum equitibus (*sæpe eodem sensu*).
l. 9, ad domum, — ad domos.
l. 17, 18, obedieris, — obaudieris.
l. 18, 19, refectione, — refectionem.... satiaberis.
P. 102, l. 9, ad civitatem, — apud civit....
l. 11, Ragnachario, etc., — Ragnario.... quia et ipse tenebat.... campum pugnæ, etc. (*fere ut Ruinart*).
P. 103, l. 15, usque Suessionas, — usque Sexonas.
l. 18, 19, cuncto onere, — cunctum munus.
l. 21, hoc enim, — hoc est.
P. 104, l. 1, cum illi hæc, — illi *deest.*
l. 14, in terram, — terræ.
l. 15, colligendum eam, — eam *deest.*
l. 17, apud Suessionas, — apud *deest.*
l. *ultim.*, Gundeuchus, — Gundeucus.
P. 105, l. 7, Chrona, — Crona.
P. 106, l. 1, igitur rex, — rex *deest.*
l. 7, hominum, etc., — homines fuere non Dii.
l. 8, qui filio, — qui a filio.
l. 9, ut ipse Jupiter, — ut ipse Jovis.
l. 15, divini numinis, — divini nominis.
l. 16, habuere, — habere.
P. 107, l. *penult.*, aliud fieri, — fieri *deest.*
P. 108, l. 3, prædicare regi, — regi *deest.*
l. 16, diceris, — dignaris.
l. 19, probasse se præd., — se *deest.*

P. 109, l. 3, cohortatoque pop., — cohortato pop.
l. 5, actum anno xv regni sui, — *sic* (1).
l. 8, jubet, deprecans, — jubet et deprecans.
l. 10, accersitum, secretius, — accersitum secretius (2).
l. 13, audiam, — audiebam (3).
l. 19, Deos abjicimus, — Deos abigemus.
P. 110, l. 3, plateæ, ecclesiæ, etc., — *sic*.
l. 6, talemque ibi, — talemque sibi.
l. 13, infit, — infert.... Sigamber.
l. 15, erat enim, — erat autem.
l. 16, adprime, — adprimum.
P. 111, l. 14, sed de hac re, — de hac re *deest*.
P. 112, l. 2, audiens, — auditas.
l. 6, de regno, — de regione.
l. 18, auxilium præbebo, — auxilio præbeam.
P. 113, l. 2, at ille, — et ille.
l. 4, terga dedit, — terga vertit.
l. 5, paludesque, — *deest*.
l. 15, adquem ad se, — quem ad se.
l. 22, evertat, — noceant.
P. 114, l. 6, humilis servus, — servus *deest*.
l. 17, ministrabo, — ministrabam.
l. 18, erit, — erat.
l. 23, illi nocere, etc., — illi nihil nocere prævales.
P. 115, l. 6, et de præsenti, — et *deest*.
l. 15, 16, ab urbe, — *deest*.
P. 116, l. 10, uni quidem, — unus quidem.
l. 18, avito, — *deest*.
P. 118, l. 10, te pereunte, — te *deest*.
l. 18, 19, tam illa quam, etc., — tam illam quæ Euticis quam quæ Sabellius.
P. 120, l. 15, territorii, — territorium.
P. 121, l. 16, moleste fero, — molestum fero.
P. 122, l. 9, et nihil, — et *deest*.
P. 123, l. 1, maturantibus, — iterantibus.

---

(1) Ad notam 3, p. 109, adde, hæc verba et in Corbeiensi esse; quæ tamen omisit Ruinart, utpote nullo codice confirmata.

(2) Quod malim; secreto enim regem Remigius arcessere debuit.

(3) Malim *audiebam*. Jam sæpe Remigium audivit Chlodoveus quum sic loquitur : te libens audivi; minus facile meos persuadebo.

P. 123, l. 8, psalterium, — psallentium, *sic Ruinart.*
l. 18, eminus, — *deest.*
l. *ultim.*, diriperent, — deriperent.
P. 124, l. 1, sanctitatis, — sanctitate.
P. 125, l. 10, geuiculo, — genicolum.
l. 12, advenientes, — evenientes.
P. 126, l. 2, Theudericum, — Theodericum.
l. 3, Ruthenam, — Rutiuam.
l. 6, vigiuti duo, — annis duodecim.
P. 127, l. 3, inter portam, etc., — inter portam atrii ecclesiam civitatis est.
P. 128, l. 2, redderetur, — reddebatur.
l. 9, iucidit, — iucessit.
l. 13, et ea quæ, — ut ea quæ.
l. 23, quæ in patrem, — quod iu patrem.
l. 25, et filius, — vel (*pro* et) filius.
P. 129, l. 6, velim.... Bucouiam, — vellim (*pro* vellem) Bugoniam.
P. 130, l. 1, neutram.... partem, — ueutraque adjuvans parte.
l. 3, 4, ob hanc, etc., — ob hauc causam Chlodovechus indignans contra eum abiit.
l. 8, couquereretur, — conquireret.
P. 131, l. 1, sibi armillis, — sive armillis.
l. 5, commovisset, — commovissent.
l. 13, Richario, — Riechario.
l. 15, vinciri, — vincere.
l. 18, tribuisses, — præbuisses.
P. 132, l. 2, Inituri, — Iugituri.
l. *penult.*, Chrotechilde, — Chrodechilde.
P. 133, l. 2, ergo, — vero.
l. 4, undecimus annus, — undecimo anno.
l. 7, sancti Mart. — beati M.
l. 8, in hoc loco, — loco *deest.*
P. 135, l. 1, Prologus, — *deest.*
l. 2, velim, — vellim.
l. 20, et patriæ paradiso, — et patriæ et paradiso.
l. 22, adjutorio ejus, — ad adjutorium ejus.
P. 136, l. 17, Chlothacharius, — Chlotcharius.
l. 19, Theudericus.... Theudebert... — Theodoricus. Theodeb.
P. 137, l. 1, et eis, — ut eis.
l. 6, Licinio, — Liceno.
l. 8, Aprunculi, — Abrunculi

P. 137, l. 12, Rutheno, — Rutino.
l. 14, Apollinaris, — Apollonaris, *infra* Apollonari.
P. 138, l. 13, cum antem hæc, etc., — hoc Theuderico nunciatum fuisset.
P. 139, l. 11, Bertharius, — Bertecharins, *infra* Berthariom.
l. 14, in sequenti, — in sequente.
P. 140, l. 13, Sigimundus, — Sygismundus.
P. 141, l. 4, non surget, — non surgat.
l. 12, sic dixisse, — se dixisse.
l. 13, qui per, — quia per.
l. 16, Agaunenses, — Agaones.
l. *penult.*, Chrotech, — Chrodech.
P. 142, l. 2, indignamini, — indignate.
l. 9, 10, Aurelianensis urbis, — Aurilianensim urbem.
l. 14, Miciacense, — *deest.*
l. 16, respiciens, — respiceres.
P. 143, l. 18, inimicorum snorum, — suorum *deest.*
P. 144, l. 4, Gnntheucam, — Guntheugam.
l. 10, perjurii, — injurias.
l. 14, divinitus, — devenire.
l. *ultim.*, nervum femoris, — nervos femorum.
P. 145, l. 4, petentes, — patentes.
l. 22, post, — *deest.*
P. 146, l. 6, in suam, — et in suam.
l. 13, jejuniis, — *deest.*
P. 147, l. 8, ad propria, — ad propriam.
l. 9, venire præcepit, — præcipit venire.
l. 14, tamen, — *deest.*
l. 17, adhuc, — *deest.*
l. 24, Arvernam Lemanem, — unitam Lemanaem.
P. 148, l. 8, in Hispaniam vero, — et Hispaniam propter sororem.
P. 150, l. 13, Arvernis, — Arverno.
P. 151, l. 3, miseram, — *deest.*
l. 13, Lovolautrum, — Jovolautrum, autem *deest.*
l. 20, audientes hæc, — audientes autem hæc.
P. 152, l. 3, 4, obsessi.... castri, — obsessis.... castris.
l. 5, 6, castrum.... munitum, — caster.... munitus erat.
l. 7, centenorum, — centinum.
l. 10, per portam, — per totam rivus defluat (munitionem *deest*).
l. 15, arrepta aliqua præda, — arreptum aliquid prædæ.
l. 17, quinquaginta, — *sic* (*esti contra observaverit Ruinart*).

P. 152, l. *penult.*, ne interficerentur, — sine hii interficerentur.
P. 153, l. 6, ita ut, — itaque ut.
l. 9, si ita es, — si ita est.
l. 12, Arvernis, — Arvernum.
l. 18, et egressus, — et *deest.*
P. 154, l. 8, studuit, — studet.
l. 16, Aregisilum, — Aregyselum.
P. 155, l. 5, congregati, — adgregati.
l. 8, eris cum eo, — eris coram eo.
l. 16, intente o populi? — intento populi? an numquid.
l. 21, quia perjuriis, — qui perjuriis.
P. 156, l. 2, neuter, etc., — nullus contra alium.
l. 8, servos sibi ex his fecit, — *deest.*
l. 13, termini, — *deest.*
P. 156, l. 15, misit pueros, — pueros destinavit, qui inventum.
l. 17, de coquina, — ex coquina.
P. 157, l. 2, a rudi, — a *deest.*
l. 3, operis, — opere.
l. 8, me melius, — a me melius.
P. 158, l. 1, cognosceretur, etc., — ut non cognoscerentur simul.
l. 22, mihi nisi, — mihi necesse nisi.
P. 159, l. 10, enatantes, — natantes.
l. 12, noctis ingressi silvam, etc., — noctis, silvas latuerunt.
l. 15, et parumper, — et *deest.*
l. 18, ne appareamus, — nec appareamus.
P. 160, l. 4, juberem, — jubebam.
l. 6, et hos inquirens, — et *deest.*
P. 161, l. 10, diversisque sceleribus, — que *deest.*
l. 17, ut in aliam, — et in aliam.
l. *ultim.*, vovens, ea quæ, etc., — vovit, quæ semplum abst.
P. 162, l. 1, et hujus virtutis, — hujus virtutes.
P. 164, l. 14, axillam, — ascella.
P. 165, l. 11, Chlodovaldum, — Chlodoaldum.
l. 13, is postposito, — is *deest.*
l. 18, 19, talem se, etc., — talemque se exhibuit.
l. 21, omni honestate, — omni *deest.*
l. 23, providit, — prævidit.
P. 166, l. 7, ut situm, — ut *deest.*
l. 10, habens, — *deest.*
P. 167, l. 14, Guntharius, — Gunthecharius (*alibi*, Guntharius).
ibid., Ruthenos, — Rotinus.
l. 16, Biterrensem, — Bitturensim.

P. 167, l. 17, atque hinc, etc. — atque in prædam deripuit.
l. 18, deinde ad aliud castrum, — deinde alium castrum.
P. 168, l. 1, legatos, — ligatos (*sed passim reperitur* e *pro* i, *et vice versa*).
l. 4, Deuteria, — Deoteria.
l. 17, Givaldum filium, etc., — Sigivaldi filium neci daret.
P. 169, l. 2, Givaldus, — Sigivaldus, *et sic infra.*
P. 170, l. 2, cui ille congaudens, — quem ille gaudens ac.
l. 4, in fisco suus, — in fisco suo.
l. 12, omne tributum, — omni tributo.
l. 13, reddebatur — reddebebatur (*mendose*, *forte pro* reddi debebatur, *vel pro* redhibebatur, *ut* IV, 18, p. 54 et not. 4).
l. 20, cumque jam, — cum jam.
P. 171, l. 5, æstimans se, — se *deest.*
l. 7, in silvis illis, — illis *deest.*
l. 19, descendentibus, — decentibus.
l. 21, metuentes, — timentes.
P. 172, l. 1, precabantur, etc., — veniam precabantur Deo.
l. 4, sed nec anhelitum, etc., — sed nec a nullo ullius venti.
l. 9, post hæc.... Hispaniam, — hæc *deest*.... Hispaniis.
l. 10, quam ingressus, — qui ingressus.
l. 18, totam spem, etc., — totam spem locus ille ad Dominum misericordiam retulit.
l. 22, inflecteretur, — flecteretur.
P. 173, l. 3, hi spoliis, — hi *deest.*
l. 5, Theudegisilum, — Theodegyselum.
l. 13, statuerent, — statuerunt.
l. 14, rex Italiæ, — rex *deest.*
l. 17, animi sui, — amici sui.
l. 19, Traguilanem, — Traguillanem.
P. 174, l. 3, contra eam, — contra eum.
l. 6, reduxerunt, — duxerunt.
l. 8, communicent, — accedant, et ex alio.
l. 13, in sancta, — in sanctam, *sic abbreviatum*, scām.
l. 18, ergo, — vero.
l. 19, Theodadum, — Theodatum, *infra*, Theodadum.
l. 23, eam in eodem, — eam *deest.*
P. 175, l. 3, fuerit, — fuerat.
l. 14, fraudaverant, — infraudaverant.
l. 23, in ditionem, — in ditionibus.
l. 24, Bellissarium, — Belsuarium.

P. 176, l. 2, Narsetem, — Narsitem.
l. 4, Buccellinus, — Buccellenus.
l. 7, Narses, — Narsis.
l. 19, lis sæva, — litis sæva.
l. *penult.*, et rex, — et *deest.*
l. *ultim.*, dedidit, — dedit.
P. 177, l. 10, Desideratus antem, — autem *deest.*
l. 13, jam domino, — jam *deest.*
P. 178, l. 14, fuisset, oppressum, — fuisse oppressum.
l. 15, tunc mane, — tunc *deest.*
l. 17, aliquid quis, — quis *deest.*
P. 179, l. 10, inflixisset, — inflixit.
l. 12, et a dnobus, — ac duobus.
l. 24, ante annos aliquot, — ante aliquos annos.
P. 180, l. 4, perscrutatus, — perscrutatos.
l. 5, reperisset, — reperissent.
l. 24, iter, — *deest.*
P. 181, l. 2, Theodobaldus, — Theodovaldus.

Multas minoris momenti lectiones omisimus, quæ casuum temporumque varietates, barbarasque dicendi formas tantum exhibebant, ut : *Assumpto secum Gunthramnum*, v. 14; *Invocato nomen Domini*, v, 26; *Excepto filiabus*, v, 14; *De ecclesiam*, v, 4; et multa alia quæ ennmerare sit fastidiosum.

Ex his omnibus colligi potest non hunc codicem fuisse ab ipso auctore exaratum, ut quidam suspicati sunt; sed nec Gregorio æquævum, quippe cujus stylum, et omnem scribendi rationem, in barbaras magis formas, ætati suæ scilicet vel loco ubi scribebatur magis congruentes, libenter et frequentissime mutaverit. Vix enim quisquam crediderit Gregorium, in latinis auctoribus legendis versatum, adeo, dum ipse scriberet, a sermone latino discessisse.

N. R. TARANNE.

Mense aprili, 1837.

ÉCLAIRCISSEMENS

SUR LA RESTITUTION DE L'ÉGLISE MÉROVINGIENNE DE SAINT-MARTIN DE TOURS.

D'après les descriptions d'églises de l'époque mérovingienne que nous rencontrons dans les auteurs, d'après le petit nombre de monumens de cet âge reculé du catholicisme qui ont survécu, nous devons croire qu'il existait alors une grande variété dans la forme et la disposition des édifices consacrés au culte, et que la plupart des plans qu'avaient pu fournir les édifices profanes des Romains, basiliques, thermes, prétoires, cénacles, avaient été adaptés à cette nouvelle destination. L'espèce d'anarchie qui régna d'abord dans les règles propres à la disposition des églises nous rend difficile l'intelligence des descriptions qui s'en trouvent dans les historiens, d'autant plus qu'après l'an 1000 on vit s'établir une extrême rigueur de discipline dans la construction des églises, et que les grands modèles auxquels nous nous reportons involontairement quand nous voulons nous représenter une église très ancienne, ne remontent pas en général au-delà des premières années du XIe siècle, à l'exception des basiliques de Rome, lesquelles appartiennent toutes au type dont la prescription caractérise le renouvellement qui suivit l'an 1000 de notre ère.

Tels sont les motifs qui nous ont fait étudier avec attention la description que Grégoire nous a laissée de l'église de Saint-Martin de Tours. Afin de se faire une idée nette de cette description, il fallait d'abord fixer la valeur des expressions dont l'historien a fait usage. La lecture de l'article de Du Cange, au mot *capsum* ou *capsa*, ne laisse point de doute sur le sens réel de cette dénomination ; bien que quelques titres paraissent avoir confondu *capsum* avec *capetium* ou le *chevet*, il faut reconnaître dans le *capsum* la partie antérieure et oblongue des basiliques, laquelle, avec sa couverture en dos-d'âne ou hémisphérique, présente la forme d'un

sarcophage romain, d'une véritable *caisse*. Ainsi donc, si *capsum* est la grande nef, ou la réunion des trois *nefs*, *altarium* ne peut être que la partie voisine de l'autel, ce que l'on a depuis appelé le *chœur*. Dans cette hypothèse tout-à-fait justifiée par la valeur étymologique des mots, on ne peut s'empêcher d'être frappé, à la lecture de Grégoire, de la disproportion qui existait, dans l'église de Tours, entre le nombre des colonnes de l'*altarium* et celui des colonnes de la nef. Si l'église consacrée à saint Martin avait été une basilique ordinaire, le chœur ou l'abside, comparativement très peu développé, n'aurait pu recevoir qu'un petit nombre de colonnes, et ici nous trouvons soixante-dix-neuf colonnes dans l'*altarium*, et quarante-une seulement dans la nef. Il faut donc admettre une disposition dans laquelle l'*altarium*, ou le chœur, ait joué le rôle principal, et où la nef ait été entièrement subordonnée. Le motif de cette disposition, nous l'avons cherché dans la destination même de l'édifice, et dans les causes qui, suivant Grégoire, avaient déterminé à bâtir une nouvelle église de Saint-Martin. Il fallait, en effet, un grand espace pour contenir la foule des pélerins qui se pressaient autour des reliques miraculeuses du saint, et un plan circulaire, pareil à celui des premiers baptistères, répondait mieux que tout autre à ce besoin. Ce qui nous a confirmé dans la conjecture que nous avions faite à cet égard, c'est la disposition exactement semblable de l'église du Saint-Sépulcre, telle qu'on la trouve dans les voyageurs, et particulièrement dans l'ouvrage du P. *Amico* (*Trattato delle piante de' sacri edifizii di Terra Santa*; Florence, 1620, p. in-fol. chap. XXII et suiv.). Dans ce dernier édifice, qui a été renouvelé à diverses époques, mais qui a dû conserver dans la partie voisine du sépulcre sa disposition primitive, on trouve une rotonde soutenue par plusieurs ordres de colonnes et d'arcades, au centre de laquelle est le tombeau de Jésus-Christ, et cet arrangement s'accorde parfaitement avec la description que Grégoire nous a laissée de l'*altarium* de Saint-Martin de Tours. A ce grand parti d'une rotonde, au centre de laquelle le tombeau de saint Martin aurait été placé, il suffit d'ajouter un *capse* ou une *nef* donnant accès à l'édifice, et l'on obtiendra un résultat des plus vraisemblables et des plus satisfaisans.

Telle est la pensée que m'avait suggérée la lecture de notre vieil

historien. M. Albert Lenoir, architecte, dont l'érudition égale le talent, a bien voulu donner un corps à ma conjecture en dessinant le plan et la coupe restitués que nous joignons à ce volume. Ce plan est aussi conforme que possible à la description de Grégoire; toutefois, M. Lenoir n'a point tenu compte de la quarante-unième colonne qui aurait existé dans le *capse*, et il a modifié le texte de l'historien en ne donnant que 50 pieds au lieu de 60 à la largeur de la nef. Ce nombre de soixante est en effet difficile à combiner avec le reste de la disposition. Si on attribue ce diamètre à la rotonde, cette partie de l'édifice semble beaucoup trop étroite; si on reporte la mesure au capse, le capse est évidemment trop large et pour la rotonde, et pour sa propre hauteur au-dessous du plafond, qui n'est que de 45 pieds. Il est bien entendu que M. Lenoir a partout supposé deux rangs de colonnes au-dessus l'un de l'autre, et dans la rotonde un autre double rang plaqué contre la muraille circulaire, ce qui est tout-à-fait conforme au goût d'architecture qui a régné dans les premiers siècles du christianisme, ainsi que peut en convaincre, entre autres exemples, l'église de Saint-Marc à Venise. Voici d'ailleurs quel est le rapport des colonnes et des fenêtres admises par M. Lenoir dans sa restitution, avec le compte de Grégoire de Tours.

Altarium, selon Grégoire.	*Altarium*, selon M. Lenoir,	
79 colonnes.	Double rang des colonnes plaquées.	32
	Double rang des colonnes soutenant le portique et la galerie. .	36
		68
	Auxquelles il faut joindre deux colonnes pour soutenir l'arc de la petite abside, et huit ou neuf colonnes au tombeau du saint, ci. .	11
	Total égal.	79

(Pour admettre cette dernière supposition, il faut diminuer le nombre de colonnettes qui, dans la restitution de M. Lenoir, dé-

corent le rang supérieur de l'édicule placé au-dessus de la Confession.)

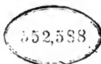
Capse, suivant Grégoire.	Suivant M. Lenoir,
41 colonnes.	Double rang de colonnes formant trois nefs et deux galeries supérieures comme dans les basiliques, en tout 40 colonnes; la 41e peut avoir été isolée et faisait sans doute partie des *ambons*. M. Lenoir ne fait pas figurer dans le compte de Grégoire les colonnes qui devaient décorer le porche de l'église, et, effectivement, l'historien ne semble parler que de l'*intérieur* de l'édifice.

Quant aux fenêtres, qui, suivant Grégoire, étaient au nombre de cinquante-deux, trente-deux dans l'*altarium*, et vingt dans le capse, pour établir une harmonie complète entre ce compte et la restitution de M. Lenoir, il faut supposer deux rangs de trois fenêtres chacun à la petite abside de l'*altarium* (ces deux rangs ne sont point indiqués dans le plan), et reporter à la façade les deux fenêtres qui sont remplacées sur les côtés du capse par les deux portes accessoires.

CH. LENORMANT.

FIN DU TOME PREMIER.

ERRATA.

Pag. v, præfationis, *ultimas lineas, et primam sequentis paginæ sic corrige :* Quæ qunm rex enumerasset, furens multitudo Francorum quæ in basilica stabat, voluit erumpere statim, nt extractum inde sacerdotem, etc. *Vid.* et *not.* 3, pag. 3o5.

9, lin. 18, dixisse, *lege* dixisset.

25, not. 2, *r*, lege *p*.

27, not. 1, *post hæc verba :* Christum filinm Dei prædicarent, *adde* quod habet Corb., *et paulo post, pro* aufert, *lege* offert.

29, not. 5, aliæ, *lege* alii.

3o, lin. *ultim.*, simpiternum, *lege* sempiternum.

39, lin. 9, *tentes*, lege *tentet.*

45, not. 4, *dele* Corb. dno, *ut nullo sensu; unicus est Corbeiensis.*

61, lin. 19, credentis, *lege* credenti.

64, not. 4, *post* duobus *adde* nempe Corb. et Bell.

68, in notis, lin. 4, *dele* Bonquet maluit *inultas.*

78, lin. 6, assumpto, *lege* absumpto.

106, lin. 9, np, *lege* nt.

123, lin. 8, psalterium, *lege* psallentinm.

125, lin. 7, 8, Sigisberti-Clandi, *lege* Sigiberti clandi.

139, not. 3, *in sequintibus*, lege *in sequentibus.*

157, in notis, lin. 4, *eum*, lege *cum.*

234, not. 2, consense, *lege* consensu.

361, not. 4, *sic lege : nutritius*, non bic videtur, etc., *post notam adde :* hic nihil alind significat nisi *nutritor*, nt videre est, lib. VI, cap. 1, et VIII, cap. 22.

381, lin. 4, *post* ætatem *adde signum* (2) *remittentis lectorem ad* animadv. ad calcem tomi (not. *a*).

SOCIETE DE L'HISTOIRE DE FRANCE.

